

UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

FACULTADE DE FILOLOXÍA

Departamento de Filoloxía Galega

**A TOPONIMIA DAS COMARCAS DE BERGANTIÑOS,
FISTERRA, SONEIRA E XALLAS NA DOCUMENTACIÓN
DO TOMBO DE TOXOS OUTOS (SÉCULOS XII-XIV)**

Paulo Martínez Lema

2010

UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

FACULTADE DE FILOLOXÍA

Departamento de Filoloxía Galega

**A TOPONIMIA DAS COMARCAS DE BERGANTIÑOS,
FISTERRA, SONEIRA E XALLAS NA DOCUMENTACIÓN
DO TOMBO DE TOXOS OUTOS (SÉCULOS XII-XIV)**

Paulo Martínez Lema

Tese de doutoramento dirixida por:
Antón Santamarina Fernández
Francisco Xavier Varela Barreiro

Santiago de Compostela, 2010

INTRODUCCIÓN

1. Contextualización: proxectos e liñas de investigación

O propósito central do traballo que estamos a presentar consiste na clasificación e estudo etimolóxico dun conxunto de topónimos que remiten a diversas entidades xeográficas pertencentes ás actuais comarcas galegas de Bergantiños, Fisterra, Soneira e Xallas e que teñen en común o feito de apareceren rexistrados na documentación dun cartulario: o Tombo de Toxos Outos (vid. §2.1). De todos os xeitos, esta contribución non se xerou espontaneamente, senón que ten os seus alicerces nun proxecto de investigación en cuxo desenvolvemento viñemos participando ao longo dos últimos anos: referímonos ao *Inventario Toponímico da Galicia Medieval* (ITGM). Á súa vez, o ITGM debe poñerse en estreita relación con outras liñas de investigación integradas no *Proxecto Xelmírez (Corpus Lingüístico da Galicia Medieval)*, nado na sección de Gramática Histórica do Instituto da Lingua Galega en 1992 baixo a coordinación de Xavier Varela Barreiro e que ao longo dos seus case vinte anos de existencia conseguiu artellar o meirande corpus da lingua galega medieval existente a día de hoxe. De feito, foi a implementación desa enorme masa documental (na que se atopan representadas todas as tipoloxías textuais cultivadas na Galicia medieval) a que permitiu ir activando novos subproxectos, dos cales o máis coñecido é sen dúbida o *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega* (TMILG)¹, ferramenta de referencia non só para investigadores e interesados na lingüística diacrónica en xeral (e a galega en particular), senón tamén para todo tipo de usuarios movidos polos máis diversos intereses.

Xa que logo, o ITGM pode entenderse como un aproveitamento deses mesmos materiais textuais na liña dos estudos toponomásticos. A súa orixe retrotráese a finais do ano 2005, e xurdiu coa intención de habilitar un recurso que lles permitise aos usuarios acceder ao conxunto do material toponímico presente na documentación galega medieval, organizándoo ademais conforme a certos criterios lingüísticos e ofrecendo unha contextualización xeográfico-administrativa o máis segura e completa posíbel para as distintas entidades físicas asociadas a cada unha desas formas toponímicas. O proceso iniciouse coa construción dunha base de datos á que se foi importando de xeito progresivo toda a toponimia que se ía extraendo dos textos. Os resultados desa primeira e necesaria fase de desenvolvemento do proxecto non tardaron en chegar en forma de

¹ TMILG = Varela Barreiro, F. X. (dir.) (2004-): *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. [<http://ilg.usc.es/tmilg>].

varios traballos de doutoramento², cuxa elaboración permitiu ir refinando e perfeccionando as pautas metodolóxicas iniciais. Unha vez procesada a toponimia dun determinado número de obras e construído un repertorio toponímico o suficientemente importante e representativo, procedeuse á construción dunha aplicación informática cuxa versión provisoria está á disposición dos usuarios no enderezo <http://ilg.usc.es/itgm> e que permite xa realizar todo tipo de consultas no corpus.

En definitiva, o traballo que estamos a presentar pode entenderse en moitos sentidos como unha derivación directa do ITGM, especialmente no que se refire aos criterios adoptados no proceso de construción e codificación do corpus toponímico sometido a análise.

2. O corpus documental

2.1. Corpus principal: a documentación do Tombo de Toxos Outos

2.1.1. Apuntamentos históricos

Situado na ruta que conecta a ría de Muros-Noia coa cidade de Santiago de Compostela, o mosteiro dos Santos Xusto e Pastor de Toxos Outos foi fundado polos cabaleiros Froila Afonso e Pedro Muñiz sobre os restos dunha ermida existente no lugar de San Xusto (freguesía de Toxos Outos, concello de Lousame). A data de constitución desta nova unidade monástica foi moi probabelmente o ano 1134, mentres que a finais de 1135 o *imperator Hispaniarum* Afonso VII concedeulle a correspondente carta de acoutamento. Desde os seus comezos, o novo mosteiro estivo baixo o influxo da regra bieita, tal e como se percibe no seu primitivo carácter eremítico, na advocación mariana (xa patente nos primeiros documentos relacionados co cenobio) ou mesmo no propio emprazamento xeográfico escollido para a súa construción, nunha zona montañosa e erma que pode lembrar outras localizacións similares coma as dos mosteiros de Oseira, Monfero ou Melón, p.ex. (Pérez Rodríguez 2002:19-20).

² O primeiro deles foi o *Inventario Toponímico do Tombo de Toxos Outos* (= ITT), presentado como Traballo de Investigación Titorado por Paulo Martínez Lema en 2007 e que pouco despois apareceu publicado na colección Trivium da Editorial Toxosoutos. Só un ano máis tarde, en 2008, Rocío Dourado Fernández presentaba a súa tese de licenciatura *Contribución a un inventario toponímico medieval dos documentos do Arquivo da Catedral de Mondoñedo*, aínda inédita (vid. bibliografía). A última contribución ao ITGM é *A toponimia dos documentos medievais da Catedral de Lugo: século XIV (1300-1318)*, presentado como Traballo de Investigación Titorado por Carlos Vázquez García en 2009 (vid. bibliografía).

Durante as décadas seguintes, o mosteiro de San Xusto de Toxos Outos iniciou un proceso de expansión e consolidación dun dominio territorial que, en orixe, tivo como núcleo central as terras xeograficamente contiguas á abadía, i.e., o tramo final do río Tambre e as vertentes setentrional e meridional da ría de Muros-Noia, chegando polo interior até o val de Amaía e a propia cidade de Santiago de Compostela. Deste xeito, a adquisición de novas propiedades (debidas principalmente a doazóns realizadas por elementos da pequena aristocracia local como os Carnota, os Besezo ou os Mariño) atinxe o seu punto álxido entre os anos 1150 e 1180, e vai acadar puntos xeográficos en ocasións moi distantes. Deste xeito, Afonso Henriques dooulle ao mosteiro en 1136 o couto de Paredes, en terras do actual Portugal (doc. 50), mentres que en 1138 o rei Afonso VII fixo o propio coa vila de Gomariz, no actual concello ourensán de Leiro (doc. 5) e coas súas posesións na localidade leonesa de Pobladura de los Oteros (doc. 8), onde o mosteiro de Toxos Outos xa contaba con propiedades desde 1147 mercé a unha doazón efectuada por Ponce de Cabrera e a súa dona María Fernández. Ademais, en 1150 Paio Ladrón cedéralle ao mosteiro varias propiedades nas terras de Tabagón, no actual concello do Rosal (doc. 205).

Este poderío territorial, co seu subseguinte poderío económico, converteu o mosteiro de San Xusto de Toxos Outos nunha institución de referencia para as comarcas situadas na vertente occidental de Galicia. Porén, a progresiva decadencia na que se foi sumindo a partir do s. XIV, e que non deixou de afectarlles á maioría dos pequenos cenobios galegos da época, supuxo a perda de moitos deses dominios e culminou coa incorporación de San Xusto de Toxos Outos á abadía de Santa María de Sobrado dos Monxes, feito ratificado en 1475 mediante un decreto de anexión do papa Alexandre VI (Fernández de Viana 1989:93-97).

2.1.2. A documentación do Tombo de Toxos Outos: características e edicións dispoñíbeis

Nas décadas finais do s. XIII, os monxes de San Xusto de Toxos Outos iniciaron a compilación de toda a documentación xerada desde a fundación do mosteiro e directa ou indirectamente relacionada coa adquisición e xestión das súas diversas posesións. A confección do tomo iniciouse durante o abaciato de don Sancho Eáns, concretamente no ano 1289, tal e como se indica nunha inscrición existente na contracapa do propio tomo: *Scribere fecit domnus Sancius, abbas Sancti Iusti, era M CCC XXVII, quinto kalendas maarci*. Houbo, con todo, certas adicións posteriores escritas en letra gótica

cursiva (fronte á letra carolina na que se copiou o groso da documentación incluída) e que nos permite datalas no s. XIV. Entre eses textos engadidos debemos salientar sen dúbida o testamento de dona Leonor González, filla de Xoán González de Zas e viúva de Rui Soga. Este documento, moi denso desde o punto de vista toponímico e de indubidábel interese histórico, foi redactado en 1334 e é o máis serodio de cantos integran o cartulario.

A documentación do tombo, conservado hoxe no Arquivo Histórico Nacional coa sinatura 1002-B, foi obxecto de transcricións parciais desde datas bastante temperás. A máis antiga da que temos noticia apareceu publicada en 1889 na revista *Galicia Diplomática*. Trátase de tres documentos reais incluídos nun pleito entre o mosteiro de Santa María de Sobrado dos Monxes e o de San Martiño Pinario, e cuxa copia e tradución ao español levou a cabo o diplomático Pedro Pais Lapido³. Máis de un século despois, concretamente no ano 1989, María de los Ángeles Guajardo-Fajardo Carmona sacou á luz un pequeno estudo sobre a orixe e expansión do mosteiro de San Xusto de Toxos Outos⁴. O estudo completábase ademais cunha descrición codicolóxica do cartulario, un pequeno apéndice documental con transcrición de seis documentos e un mapa no que se representaba a extensión do dominio monástico de San Xusto de Toxos Outos. Porén, esta mapa limitábase unicamente ao que hoxe é a provincia da Coruña, ofrecendo a relación de todos os concellos implicados nese proceso histórico mais sen entrar en niveis máis profundos e detallados da análise toponomástica.

Pouco despois, en 1991, Benito Salvado deu a coñecer nas páxinas da revista *Compostellanum* unha pequena escolma de documentos cuxa transcrición realizara o seu irmán Vicente Salvado Martínez († 1945)⁵, mais a lectura de varias das pasaxes resulta discutíbel, cando non claramente errada. Ademais, o índice toponímico que acompaña a edición é bastante discreto e nalgúns casos a identificación e localización dos topónimos están lonxe de ser as acertadas.

³ Pais Lapido, P. (1889): "Documentos del monasterio de Tojos-Outos", *Galicia Diplomática*, V. IV, nº 49-50, pp. 337-341.

⁴ Guajardo-Fajardo Carmona, Mª A. (1989): "Fundación y orígenes del monasterio de Tojos Outos (Siglo XII)", *Historia, Instituciones, Documentos*, nº 16, pp. 357-374.

⁵ Salvado Martínez, V. (1991): "Tumbo de Toxosoutos: siglos XII y XIII", *Compostellanum*, T. XXXVI, nº 1-2, pp. 165-227.

A única edición completa do tomo saíu á luz en 2004 da man de Francisco Javier Pérez Rodríguez (= DTT)⁶, e é a que tomamos como fonte textual para a elaboración do presente traballo. Os índices onomásticos (antroponímico e toponímico) que acompañan a documentación son tamén, con moitísima diferenza, os máis completos de cantos puidemos manexar até o momento e servíronnos de axuda impagábel para a elaboración do xa citado *Inventario Toponímico do Tombo de Toxos Outos* (vid. §1). De todos os xeitos, non deixan de observarse certas grallas bastante comúns en obras deste tipo e que poden resumirse nos seguintes puntos:

a) os índices carecen de carácter exhaustivo: non recollen a totalidade do material toponímico do tomo, nin tampouco dan conta de aspectos como o total de ocorrencias dun determinado topónimo no conxunto da documentación ou a diversidade de variantes gráficas e / ou formais distintas baixo as que pode comparecer

b) os topónimos que unicamente concorren como constituíntes de cadeas antroponímicas son obviados de xeito sistemático, decisión comprensíbel no caso de elementos demasiado xenéricos (p.ex., *Oduarius Carvalius*), pero moito menos xustificábel noutros que non ofrecen tales dificultades: pensemos na secuencia *Petrus Conde de Gamazanes*, na que se reconece en función de apelido un antecedente medieval da forma moderna *Gasamáns*, nome dun lugar da parroquia de Agrón (Ames)

c) por outra banda, en DTT detéctanse certos erros na lectura e transcripción das formas toponímicas que condicionan seriamente a súa correcta interpretación lingüístico-etimolóxica. Esta circunstancia foi a que nos levou a contrastar directamente co manuscrito todas as lecturas ofrecidas polo editor, corrixíndoas naqueles casos en que o estimamos necesario⁷. Destas correccións damos sempre debida conta no apartado OBS. que acompaña varias das entradas do traballo (vid. §5), ao tempo que achegamos (sempre que o estado do manuscrito así nolo permitiu) a imaxe correspondente que corrobora e xustifica a nosa lectura alternativa.

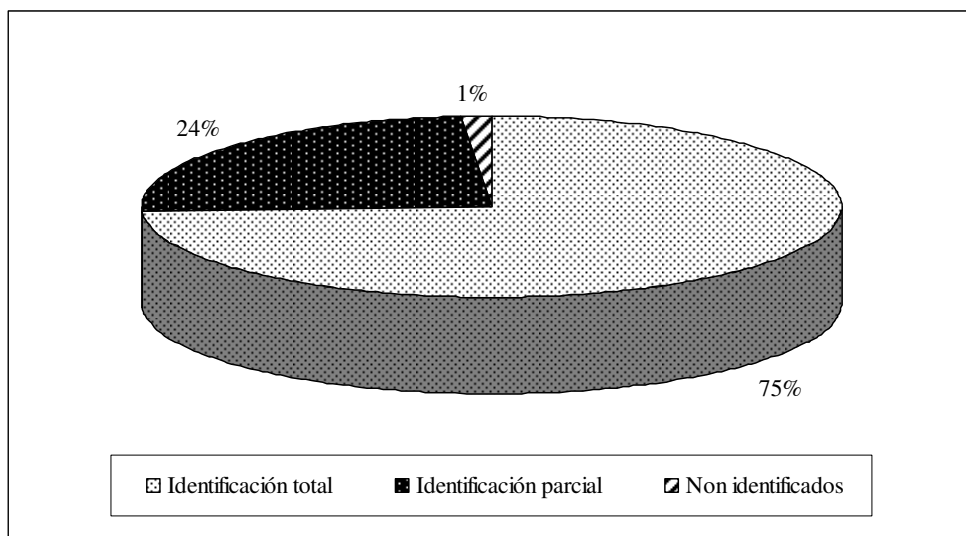
⁶ Pérez Rodríguez, F. (2004): *Os documentos do tomo de Toxos Outos*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega (Sección de Patrimonio Histórico). Tamén dispoñíbel en http://consellodacultura.org/mediateca/files/2009/09/tombo_toxos_outos.pdf.

⁷ Nesta fase de traballo resultounos de axuda inestimábel o Portal de Archivos Españoles (<http://pares.mcu.es>). Así mesmo, temos que agradecer a colaboración e orientación ofrecidas en todo momento por Ricardo Pichel Gotérrez.

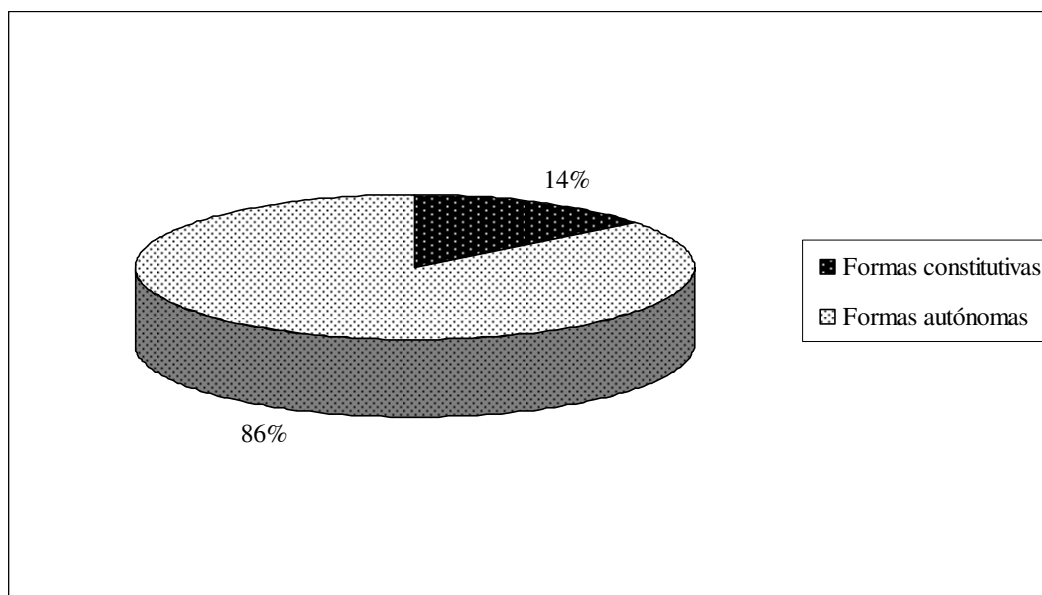
2.1.3. Caracterización toponímica de DTT

O baleirado toponímico exhaustivo ao que sometemos a DTT permitiunos reunir un total de 7536 formas toponímicas, entendendo como tales cada unha das ocorrencias toponímicas concretas individualizadas por un contexto determinado dentro do documento. Pola súa banda, entenderemos por *topónimo* cada unha das asociacións biunívocas que se establecen entre un signo lingüístico e un referente extralingüístico determinado (vid. §4.1). Esta distinción entre *forma toponímica* e *topónimo* resulta innecesaria ou cando menos superflua na situación histórica actual, nun momento no que o grao de desenvolvemento acadado no proceso de estandarización da lingua permite asignarlle a cada topónimo unha única forma a nivel tanto oral como escrito. Porén, diferenciar o nome de lugar (en tanto que signo lingüístico) da súa plasmación formal concreta nun texto constitúe unha práctica de grande relevancia metodolóxica cando acometemos estudos toponímicos baseados nos textos medievais, debido á grande heteroxeneidade formal e glotolóxica que os caracteriza. Esta situación, obviamente, comporta unha multiplicación da cantidade de formas lingüísticas distintas baixo as que pode aparecer representado un topónimo nun texto escrito. A ausencia dunha tradición consistente, a interferencia de prácticas escriturarias latinizantes ou a intervención de fenómenos como a asociación etimolóxica ou a hipercorrección adoitan estar na base desta proliferación de formas toponímicas. Por sinalar un exemplo bastante esclarecedor ao respecto, un topónimo como *Ousoño*, que lle dá nome a un lugar da freguesía de Barro (Noia), aparece explicitado en DTT a través de até sete variantes distintas: *Oconio*, *Oczonio*, *Oozonio*, *Outzonio*, *Ouzonio*, *Ouzono* e *Ozonio* (ITT, s.v. OUSOÑO).

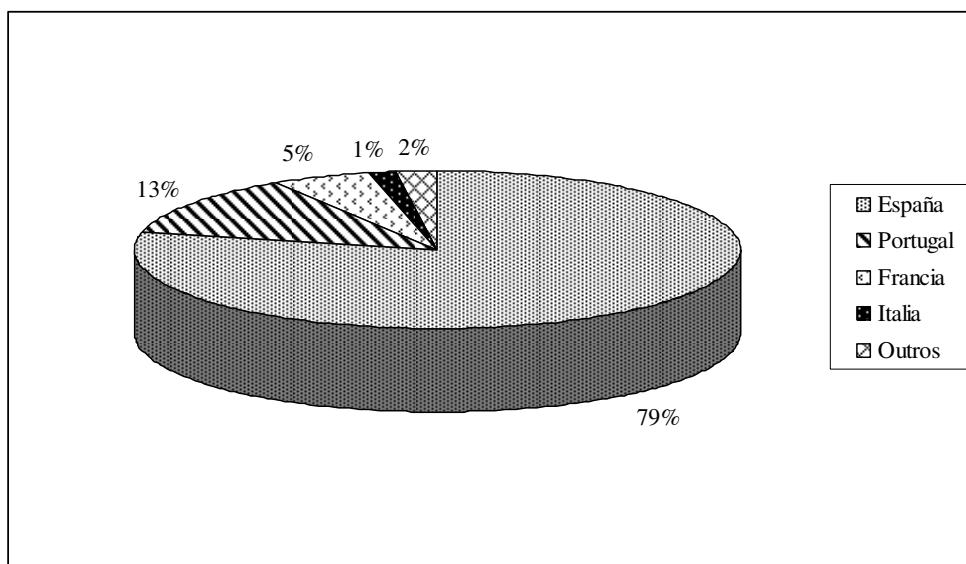
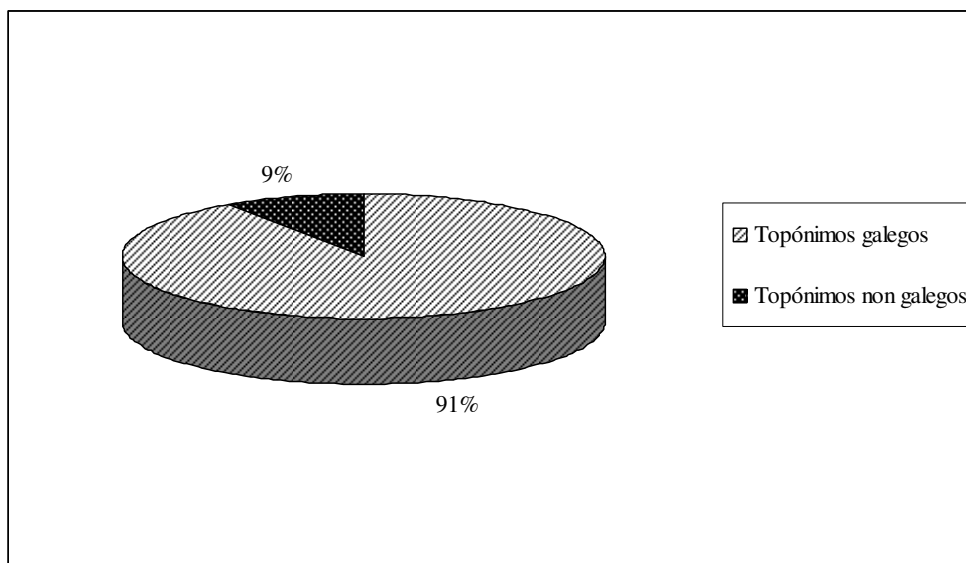
Aclarada por tanto esta cuestión de índole metodolóxica, podemos sinalar que o conxunto desas 7536 formas documentadas en DTT pode reducirse en última instancia a un total de 1434 topónimos. Para a grande maioría deles (o 74%, ou sexa, 1063 ítems) fomos capaces de establecer con precisión o seu referente extralingüístico, así como as súas coordenadas xeográfico-administrativas específicas. Pola contra, para os topónimos restantes non puidemos completar de xeito tan satisfactorio ese proceso de identificación. Así, en 350 casos (o 24%) chegamos a determinar o valor (exacto ou aproximado) de cando menos algunha das categorías xeográfico-administrativas manexadas, grazas fundamentalmente á información que nos proporcionan os propios documentos, mentres que só os 21 topónimos restantes (que supoñen un escaso 1% do total) figuran como *non identificados*.

Por outra banda, cómpre notar que no proceso de marcaxe e procesamento do material toponímico non consideramos unicamente as formas que comparecen no texto de xeito autónomo e con función propiamente denotativa, senón que tamén recollemos todas aquelas variantes que integran sintagmas onomásticos máis amplos e que en certos casos perderon total ou parcialmente a conexión co seu referente extralingüístico orixinal. A maior parte desas formas toponímicas aparecen como constituíntes de cadeas antroponímicas, ilustrando de feito distintos mecanismos sintácticos de integración dos apelidos detoponímicos nesas secuencias onomásticas. De todos os xeitos, a porcentaxe de formas rexistradas como constituíntes sintagmáticos é minoritaria no conxunto de DTT, pois supón un escaso 14% do total (1090 formas), fronte ao 86% restante (6446 formas):

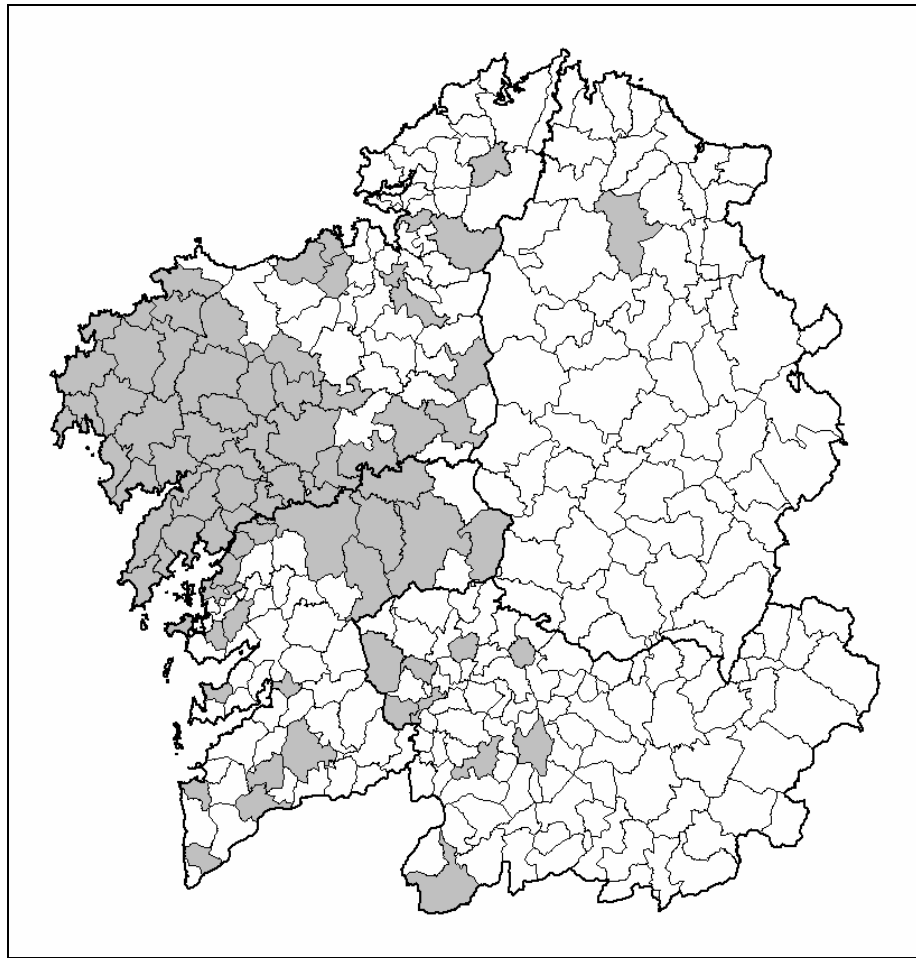

No tocante á distribución xeográfica do material toponímico contido en DTT, debemos salientar que un total de 1299 ítems (o 91% do total) aluden a entidades xeográficas de distinto tipo radicadas no actual territorio galego, mentres que tan só un pequeno grupo de 135 topónimos (o 9% restante) aparecen asociados a referentes extralingüísticos non galegos. Deles, tal e como era de agardar, a inmensa maioría (106 topónimos) designa entidades situadas no que hoxe é o Estado español, mentres que en segundo lugar encontramos un total de 17 ítems alusivos a distintas localidades portuguesas. A presenza de material toponímico vinculado a territorios extrapeninsulares é escasa en termos cuantitativos, mais non por iso debe deixar de citarse: deste xeito, en DTT aparecen representados toponimicamente países como Francia (7 topónimos), Italia (2 topónimos), Inglaterra (1 topónimo), Turquía (1 topónimo) e mesmo Israel (1 topónimo). As razóns desta dispersión xeográfica son doadas de adiviñar e teñen que ver con distintos factores: por unha banda, tal e como xa tivemos ocasión de comentar, a expansión do dominio monástico de San Xusto de Toxos Outos levou á incorporación de posesións situadas en puntos de Portugal e León (vid. §2.1.1); pola outra, a inclusión no cartulario de varios documentos reais xeralmente redactados en lugares de Castela ou León (como Carrión de los Condes ou Palencia, p.ex.) e nos que adoitan citarse non só os distintos reinos e rexións sometidos á autoridade do monarca, senón tamén a personaxes nobres de procedencia foránea como *Abaibdalle Abennacat rey de Granada*, *Don Gui bizconde de Limoges* ou *Don Gaston bizconde de Bear*, entre outros.

Para procedermos á análise do subconxunto toponímico maioritario (i.e., o constituído por aqueles ítems referidos a realidades xeográficas galegas) tomaremos como criterio a actual organización administrativa do territorio galego en concellos. É evidente que esta categoría xeográfico-administrativa estaba moi lonxe de ser operativa no tramo cronolóxico ao que nos estamos a referir (séculos XII, XIII e XIV), mais cremos que a súa utilización pode resultar moi útil á hora de visualizar o dominio territorial aludido polo material toponímico presente en DTT. Deste xeito, observamos que a documentación contida no cartulario proporciónanos material toponímico de até 82 concellos galegos, o cal supón o 26% do total dos municipios nos que se articula a día de hoxe a nosa comunidade autónoma. Por tanto, a toponimia extraída de DTT é

representativa dunha parte importante e bastante ampla do territorio galego, tal e como podemos verificar no seguinte mapa:

Evidentemente, estas aseveracións son susceptibles de non poucos matices. Por unha banda, a densidade toponímica deses concellos en DTT é moi desigual, pois son os municipios situados na área xeográfica máis próxima ao mosteiro de San Xusto de Toxos Outos (e, en xeral, os encadrados na vertente centro-occidental da actual provincia da Coruña) os que achegan unhas cifras máis elevadas, mentres que outros (como p.ex. os pertencentes á provincia de Ourense) ofrecen porcentaxes moitísimo máis discretas que en ocasións se reducen a un ou dous ítems toponímicos. Outro aspecto que debemos comentar é que neste cómputo non tivemos en conta aqueles topónimos alusivos a entidades supramunicipais, i.e., entidades que abranguían diversas localidades repartidas na actualidade entre dous ou máis concellos. Deste xeito, hai moitos concellos que, malia non figuraren neste reconto, si aparecen indirectamente reflectidos na documentación a través de ítems que designan arciprestados, dioceses,

antigas xurisdicións, *commissos* e outras demarcacións civís e / ou relixiosas semellantes. Deste xeito, e por citar un exemplo claro e ilustrativo ao respecto, aínda que no mapa non aparece resaltado ningún concello do que hoxe é a comarca luguesa da Ulloa, si contamos en troques cun topónimo de carácter supralocal como é *Montem Rosum* (ITT, s.v. MONTERROSO), que durante boa parte da Idade Media foi a denominación do territorio formado aproximadamente polos actuais concellos de Monterroso, Antas de Ulla e Palas de Rei, ou sexa, todos os que integran a moderna comarca da Ulloa (Vázquez García 2002:18-19). Por tanto, é evidente que a consideración desta tipoloxía toponímica específica supón un incremento notábel da representatividade xeográfica de DTT, aínda que sexa por vías indirectas.

2.2. Corpus auxiliar

Aínda que a documentación contida en DTT constituíu a base do noso estudo, non por iso deixamos de ter en conta outras fontes documentais xeradas e / ou centradas nesa mesma área xeográfica e que tamén sometemos a un exhaustivo proceso de baleirado toponímico. Deste xeito, os rexistros extraídos de DTT vense complementados polos que fomos localizando nestas obras, o cal contribúe a ampliar a base de fundamentación das pescudas lingüísticas. As obras que constitúen ese corpus documental auxiliar son as seguintes:

a) CDSCS = Rodríguez Núñez, C. (1993): "La colección documental de Santa Clara de Santiago (1196 a 1500), *Liceo Franciscano*, nº 136-138 (número especial)

b) DEVM = Lamas Carballo, A. (198?): *Edición dos documentos do Espital dos Pobres da vila de Muros*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Memoria de licenciatura inédita)

c) FDUSC = Lucas Álvarez, M. / Justo Martín, M. X. (1991): *Fontes documentais da Universidade de Santiago de Compostela. Pergameos da serie Bens do arquivo histórico universitario*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega

d) HSISC = López Ferreiro, A. (1898-1909): *Historia de la Santa A. M. Iglesia de Santiago* (12 vv.). Santiago de Compostela: Imp. y Enc. del Seminario Conciliar Central

e) LNAP = Tato Plaza, F. R. (1999): *Libro de Notas de Álvaro Pérez, notario da Terra de Rianxo e Postmarcos (1457)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega

f) LR = Vázquez Bertomeu, M. (2002): *La Hacienda arzobispal compostelana: libros de recaudación, 1481-1483 y 1486-1491*. Santiago de Compostela: Consejo

Superior de Investigacións Científicas / Instituto "Padre Sarmiento" de Estudos Gallegos

g) LTH = López Ferreiro, A. (1967): "*Liber Tenencie Horro* o memorial de la hacienda, rentas, pensiones de la antigua Tenencia del Hórreo, escrita en el año 1437 por el canónigo Gonzalo Vázquez de Mandayo", *Compostellanus*, T. XII, nº 2, pp. 271-331.

h) MAS = Hoyo, J. del (1952): *Memorias del Arzobispado de Santiago*. Edición de A. Rodríguez González e B. Varela Jácome. Santiago de Compostela: Porto y Cía

i) MB = Rodríguez Núñez, C. (1989): "Santa María de Belvís, un convento mendicante femenino en la Baja Edad Media (1305-1400)", *Estudios Mindonienses*, nº 5, pp. 335-485

j) MSXMG = Lucas Álvarez, M. (1975): *El monasterio de San Julián de Moraime en Galicia: notas documentales*. Gran Canaria: Caja Insular de Ahorros.

k) SM = Zapico Barbeito, P. (2005): *Colección diplomática do mosteiro de Santiago de Mens*. Noia: Toxosoutos.

l) TA = Lucas Álvarez, M. (1998): *Tumbo A de la Catedral de Santiago*. Santiago de Compostela: Cabido da S.A.M.I. Catedral / Seminario de Estudos Galegos

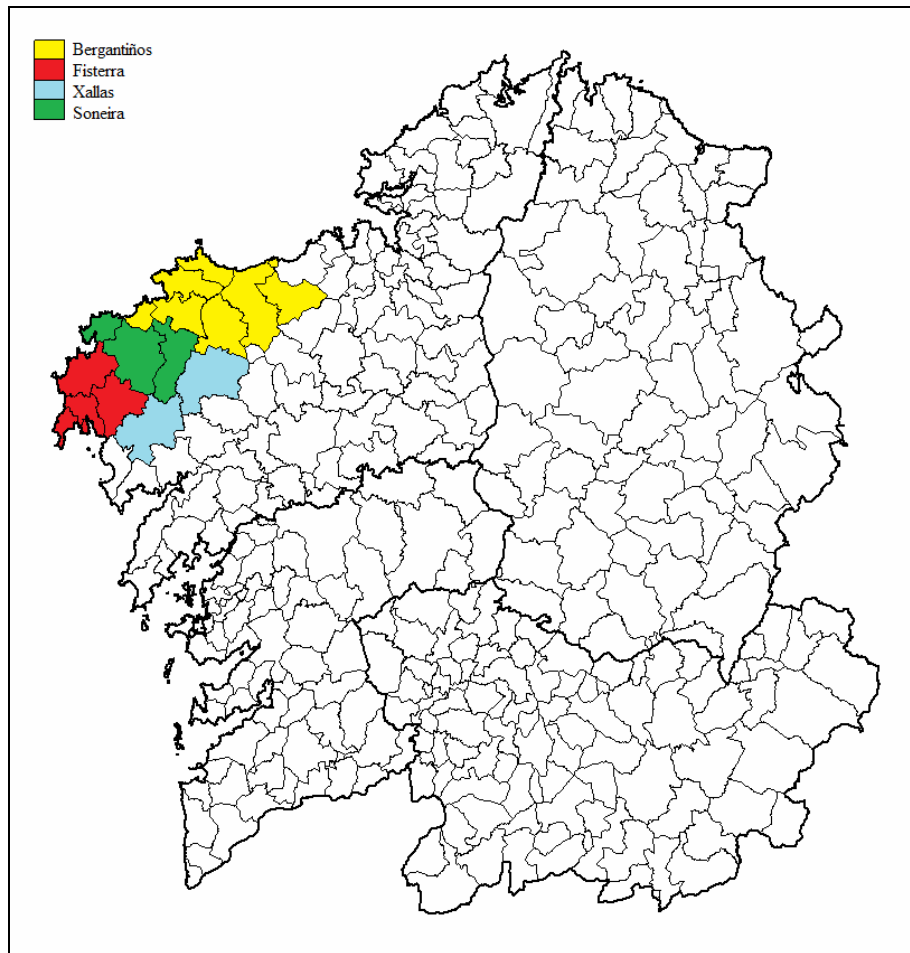
m) TCe = Sáez Sánchez, E. / Sáez Sánchez, C. (1996-2006): *Colección diplomática del monasterio de Celanova (842-1230)*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares (Servicio de Publicaciones). Aínda que o foco xerador da documentación contida neste cartulario atópase xeograficamente moi distante da área que foi obxecto do noso estudo, o certo é que o dominio territorial do mosteiro de Celanova atinxiu puntos concretos da costa occidental coruñesa, feito que explica a presenza de material toponímico desa procedencia nalgúns dos textos que integran o tomo.

3. Ámbito xeográfico

3.1. As comarcas de Bergantiños, Fisterra, Soneira e Xallas

Como xa se sinalou no seu momento (vid. §1), a cerna deste traballo consiste na análise lingüístico-etimolóxica daqueles topónimos presentes en DTT referidos a entidades xeográficas incardinadas no que hoxe son as comarcas de Bergantiños, Fisterra, Soneira e Xallas. Estas bisbarras, aínda que asentadas en divisións territoriais moi antigas que en ocasións entroncan cos antigos *territoria* de orixe altomedieval (Baliñas 2000:34), non deixan de ser unha creación recente baseada ademais nunha categoría (o concello) de

implantación relativamente moderna e inexistente (cando menos nos termos nos que hoxe a entendemos) no treito cronolóxico ao que remite a documentación estudada. Deste xeito, as comarcas referidas agrupan un total de 17 concellos do extremo noroccidental da actual provincia da Coruña: Cabana de Bergantiños, Carballo, Coristanco, A Laracha, Laxe, Malpica de Bergantiños e Ponteceso (Bergantiños); Cee, Corcubión, Dumbría, Fisterra e Muxía (Fisterra); Camariñas, Vimianzo e Zas (Soneira) e finalmente Mazaricos e Santa Comba (Xallas).

Os motivos de escollermos como referencia estas unidades xeográficas modernas (no canto de circunscricións vixentes e operativas na época medieval) son varios e cremos que en boa medida comprensíbeis. En primeiro lugar, trátase dunha decisión que facilita enormemente a constitución dun corpus toponímico homoxéneo e baseado nunhas fronteiras xeográfico-administrativas que, malia o seu carácter en boa medida convencional, son ben coñecidas polo usuario moderno e contan cun grao de asentamento bastante elevado. Pola contra, isto resultaría moito máis difícil de

conseguir se acudísemos ás demarcacións medievais. Evidentemente, sabemos que as entidades xeográficas denotadas polos topónimos do noso corpus pertencían naquela altura cronolóxica a unhas determinadas circunscricións de base natural, civil e / ou eclesiástica para as que contamos con abondosas referencias documentais: tal é o caso de *Bergantiños*, *Nemancos*, *Seaia*, *Céltigos* ou *Entíns*, entre outros. De feito, moitas delas pasaron a converterse no s. XII en arciprestados da igrexa compostelá, o que posibilitou a súa pervivencia na nomenclatura e no contexto institucional eclesiásticos (López Alsina 1988:155-170). Agora ben, abordar unha delimitación xeográfica precisa desas circunscricións (requisito necesario para poder tomalas como referentes na constitución do corpus toponímico) resulta moi problemático por diversas razóns. A principal delas é que os límites deses territorios non foron en absoluto estáticos, senón que mudaron ao longo de toda a Idade Media e mesmo puideron chegar a ver alterada sensibelmente a súa extensión orixinal, tal e como aconteceu p.ex. co territorio de *Céltigos*, cuxo corpo territorial foi reducíndose progresivamente ao longo do período altomedieval (vid. **CÉLTIGOS**). Podemos chegar incluso a extremos como que un mesmo territorio conte con dúas denominacións alternativas⁸. Tampouco cómpre esquecer cuestións espiñentas mais que todo estudo minimamente rigoroso debe contemplar, como p.ex. a multirreferencialidade dos signos toponímicos e a presenza de solapamentos ou zonas de intersección entre demarcacións naturais, eclesiásticas e políticas, a miúdo estreitamente interconectadas (vid. §4.2), o cal torna máis complexo aínda o labor de delimitación xeográfica destas unidades supralocais. Falamos, en definitiva, da confluencia de toda unha serie de factores que fan preferíbel tomar como marco xeográfico de referencia para o noso estudo as categorías modernamente vixentes, en tanto que permiten fixar un corpus toponímico máis sólido e manexábel, e con menor risco de dispersión. Obviamente, isto non significa que deixemos de lado os equivalentes territoriais medievais desas comarcas, así como os aspectos históricos relativos á súa conformación e evolución, que en moitas ocasións constitúen unha axuda decisiva para a correcta interpretación lingüística do material toponímico (vid. **XALLAS**).

Por outra banda, a presenza destas comarcas en DTT, aínda que relativamente importante en termos xerais, resulta bastante desigual e atópase en relación directa co grao de proximidade xeográfica respecto ao mosteiro de San Xusto de Toxos Outos, así

⁸ É significativo o exemplo proposto a este respecto por Carlos Baliñas (2000:37, n. 7), que menciona o caso do *territorio Deza connomento Grava* (CDMO 1085).

como coa importancia concedida a cada unha das zonas no proceso de expansión do dominio monástico. Deste xeito, o couto de Duio (no que hoxe é o concello de Fisterra, vid. DUIO) e mais a antiga freguesía de Codesos (hoxe pertencente á de San Xián da Pereiriña, no concello de Cee) fóronlle doados a San Xusto de Toxos Outos por Afonso VII en data tan temperá como 1135, o mesmo ano no que o mosteiro recibía carta de acoutamento por parte do dito monarca (vid. §2.1.1). Estas adquisicións sinalaban unha liña de expansión do cenobio cara ás terras situadas ao norte da ría de Muros-Noia, e xustifican a presenza en DTT de abondoso material toponímico referido a entidades da actual comarca de Fisterra. Pola súa banda, as terras do actual concello xalleiro de Mazaricos, que segundo teremos ocasión de ver é o que maior cantidade de ítems toponímicos achega ao noso corpus, englobase dentro dunha subárea xeográfica situada nas marxes setentrionais da ría de Muros-Noia e na que o mosteiro de San Xusto de Toxos Outos contou sempre con intereses moi directos, sobre todo a partir do abaciato de Pedro Muñiz, entre os anos 1149 e 1156 (Pérez Rodríguez 2002:34-45). Outra grande fonte de material toponímico directamente relacionado con estas comarcas é o mencionado testamento de Leonor González de Zas, de 1334 (doc. 795), no que se enumeran diversas localidades e mosteiros pertencentes a este mesmo contexto xeográfico.

Cómpre realizar por último unhas mínimas observacións acerca dalgunhas características lingüísticas destas comarcas, que as singularizan dentro do actual mapa xeolectal galego. Seguindo a clasificación establecida no seu momento por Fernández Rei (1990b:110 e ss.), as bisbarras de Bergantiños, Fisterra, Soneira e Xallas deben integrarse no *bloque occidental*, dentro do cal podemos efectuar á súa vez novas subdivisións: deste xeito, as terras da comarca de Bergantiños pertencen á *área bergantiñá*, mentres que as de Fisterra, Soneira e Xallas encádranse na *área fisterrá*, e máis en concreto na *subárea do Xallas*. Evidentemente, a pertenza dos territorios estudados a unhas demarcacións xeolectais tan determinadas implica que o material toponímico vai verse afectado por certos fenómenos lingüísticos que poden condicionar, en maior ou menor medida, a súa representación gráfica. Neste sentido, contan cunha repercusión especialmente salientábel fenómenos como a *gheada* e o *seseo*, que con certa frecuencia estiveron na base de fenómenos de hipercorrección que produciron alteracións sensíbeis na forma externa dos topónimos (Rivas 2007:475 e 479-481). Deixando á marxe a *gheada* (que non se atopa representada no noso corpus), debemos facer certas puntualizacións a respecto do *seseo*, non sen antes observar que, tal e como

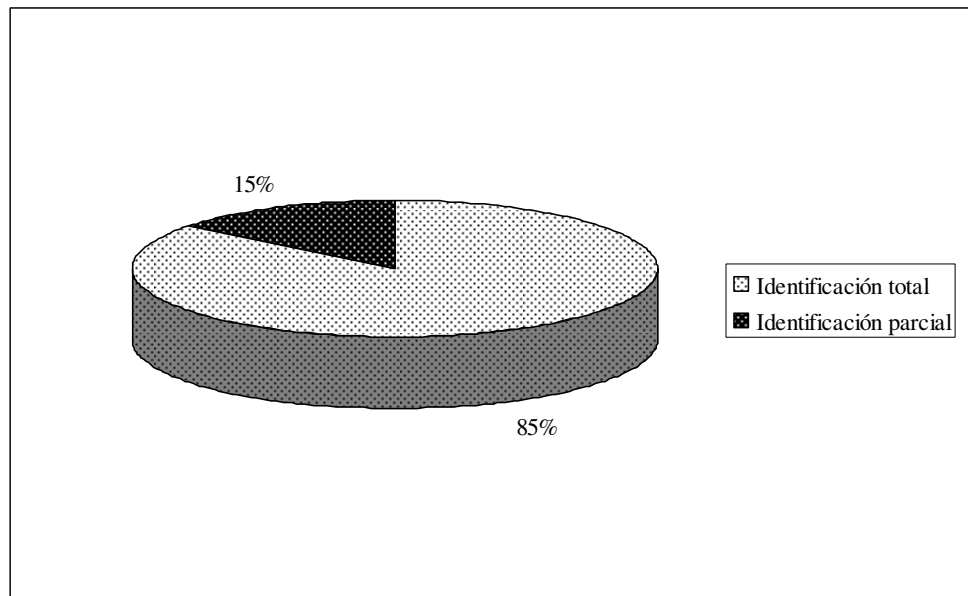
pon de relevo González González (2005:254), este termo "se manifiesta inadecuado, o por lo menos insuficiente y por lo tanto insatisfactorio para dar cuenta de las distintas realidades para cuya descripción se ha utilizado". Aquí entenderemos por *seseo* o fenómeno característico daquelas variedades lingüísticas galegas que carecen dentro do seu subsistema de sibilantes dunha oposición fonolóxica entre a consoante fricativa interdental xorda (/θ/) e a consoante fricativa dentoalveolar xorda (/s/). No que se refire ao *seseo* implosivo ou posnuclear, trátase dun trazo verificábel en todo o territorio que foi obxecto do noso estudo, mentres que o *seseo* explosivo ou prenuclear abrangue tamén a práctica totalidade do mesmo (Fernández Rei 1990b:54-56 e 189-197). Evidentemente, a interferencia do fenómeno do *seseo* (e moi especialmente do *seseo* prenuclear) na representación gráfica dos topónimos non deixa de observarse no noso corpus e reflíctese basicamente en dous puntos:

a) casos de topónimos cuxa forma externa presentaba unha consoante etimolóxica [ʃ] ou [s] que foi reinterpretada como produto dunha pronuncia seseante, razón pola cal se optou na súa representación por un grafema <z> que racha coa tendencia observábel na documentación medieval e que na actualidade condiciona unha pronuncia antietimolóxica destas formas toponímicas con [θ]. Así o verificamos en casos como *Zas* (med. *Sat*, *Saz*), *Ézaro* (med. *Esar*), *Cives* (med. *Seues*, *Siuís*...) ou *Ribadeza* (med. *Ripa Esaris*, *Ryba de Sar*, *Ribadessa*), entre outros (vid. Santamarina 1988:93-94)

b) casos nos que a grafía moderna do topónimo reflicte unha pronuncia seseante, en contraste coa opción gráfica hexemónica durante o período medieval. Trátase dunha circunstancia moi doada de observar no noso corpus a través de topónimos como *Santa Sía* (med. *Santa Çeçia*, *Santa Cezia*), *Asenso* (med. *Asenzo*, *Azenço*, *Asenço*) ou *Vilastose* (med. *Uilla Astuçi*), mais a listaxe pode incrementarse con moitos outros exemplos procedentes da vertente máis occidental do territorio galego e ben documentados nos textos medievais: pensamos p.ex. en *A Fonte Sequelo* (documentado baixo variantes como *Cequiello*, *Ciquiello*, *Ciquiellum*, *Çiquiellum*, *Ciquiello* ou *Ciquelo* en DTT), *Servia* (documentado abondosamente como *Ceruia* e *Ceruya* en DTT), *Siavo* (med. *Ciauo* DTT 1217), *Sirves* (med. *Ciruis* DTT 1174), *Ousensa* (med. *Ouçença* LNAP 1457) e similares.

3.2. Representatividade toponímica das comarcas de Bergantiños, Fisterra, Xallas e Soneira en DTT

As comarcas escollidas como obxecto do noso estudo aparecen representadas en DTT a través dun total de 164 topónimos, o que supón algo menos dun 12% do total de ítems toponímicos extraídos do cartulario. Eses topónimos concrétanse na documentación a través dun total de 594 formas toponímicas, i.e., algo menos do 8% do total de ocorrencias rexistradas no conxunto de DTT (vid. §2.1.3). Para a inmensa maioría deses topónimos (concretamente 141) fomos capaces de establecer o referente extralingüístico exacto e a súa denominación hodierna. Pola contra, nos 23 topónimos restantes non puidemos acadar ese nivel de concreción, se ben isto non nos impediú precisar con maior ou menor grao de exactitude os datos relativos a algunhas das categorías xeográfico-administrativas utilizadas na contextualización do material toponímico, i.e., lugar, freguesía e / ou concello (vid. APÉNDICE).

No estudo lingüístico-etimolóxico que constitúe o núcleo do noso traballo tan só tivemos en conta ese total de 141 topónimos debidamente identificados, pois só para eles dispoñemos da totalidade dos elementos de xuízo necesarios para a elaboración dunhas hipóteses coherentes⁹. Por tanto, os datos e cifras que expoñeremos nos puntos

⁹ De todos os xeitos, un dos índices que adxuntamos ao final do traballo recolle a totalidade deses topónimos parcialmente identificados, con toda a información que fomos capaces de obter para os mesmos.

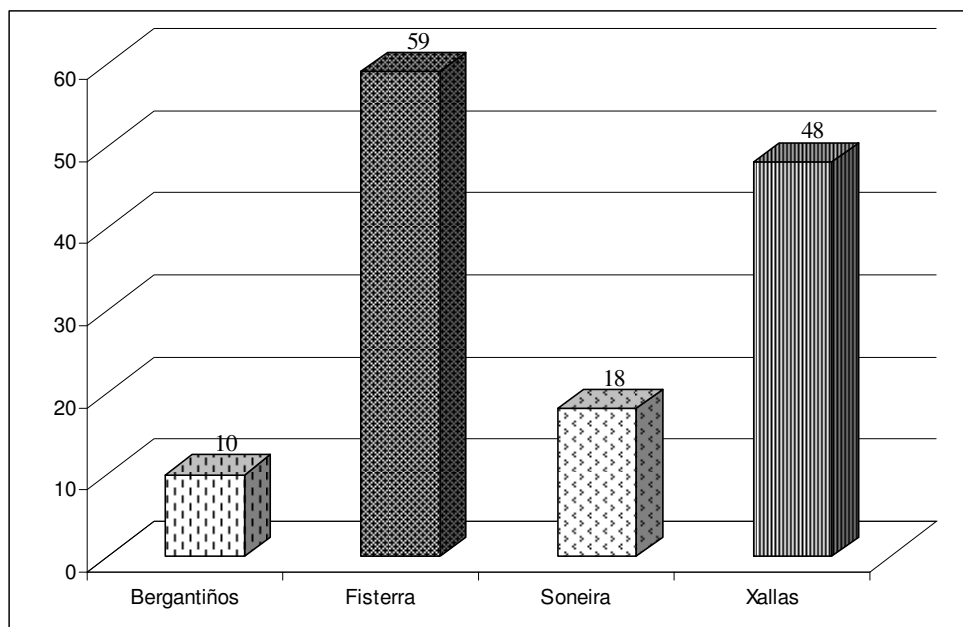
seguintes tamén se referirán unicamente a ese grupo maioritario de topónimos identificados e localizados.

Na seguinte táboa desglosamos os datos que acabamos de indicar tomando como referencia as comarcas estudadas e os concellos que as constitúen na actualidade:

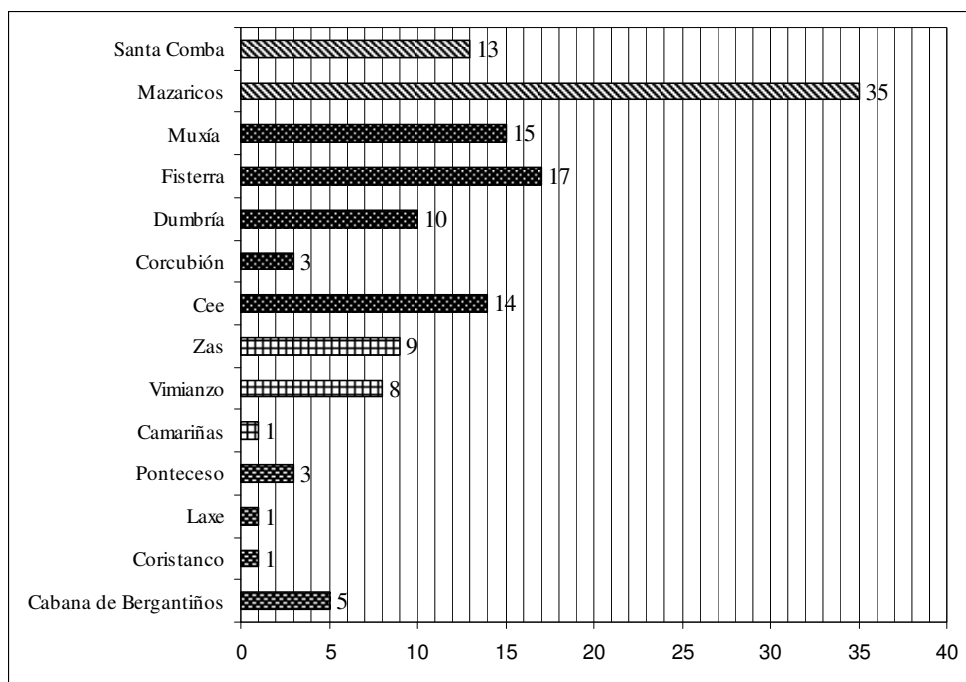
BERGANTIÑOS	
<i>Concello</i>	<i>Número de topónimos</i>
Cabana de Bergantiños	5
Carballo	0
Coristanco	1
A Laracha	0
Laxe	1
Malpica de Bergantiños	0
Ponteceso	3
<i>SUBTOTAL</i>	10
SONEIRA	
<i>Concello</i>	<i>Número de topónimos</i>
Camariñas	1
Vimianzo	8
Zas	9
<i>SUBTOTAL</i>	18
FISTERRA	
<i>Concello</i>	<i>Número de topónimos</i>
Cee	14
Corcubión	3
Dumbría	10
Fisterra	17
Muxía	15
<i>SUBTOTAL</i>	59

XALLAS	
<i>Concello</i>	<i>Número de topónimos</i>
Mazaricos	35
Santa Comba	13
<i>SUBTOTAL</i>	48
TOPÓNIMOS SUPRAMUNICIPAIS	6
TOTAL	141

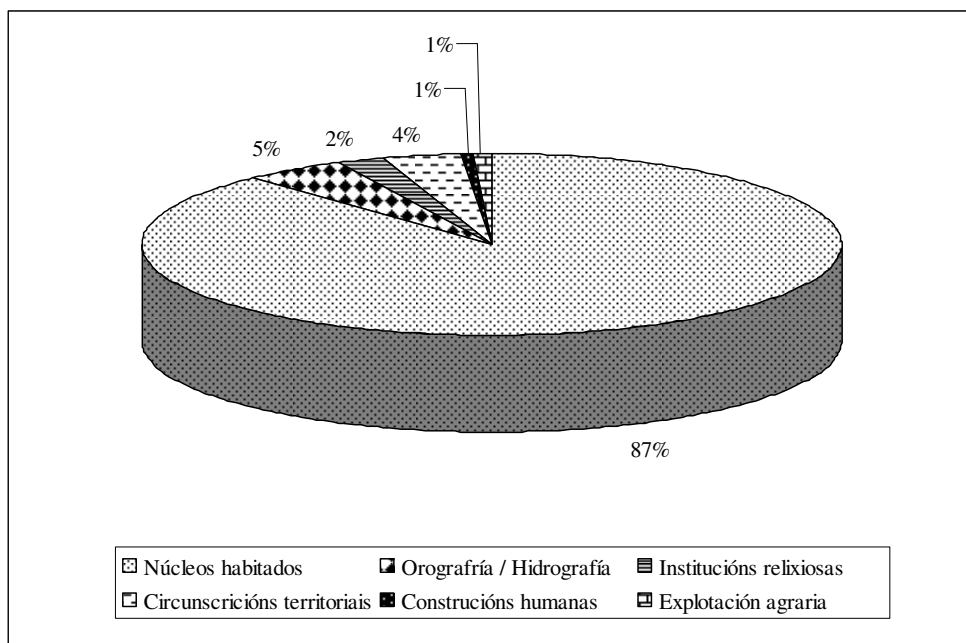
No gráfico que expoñemos a continuación deixamos á marxe os 6 topónimos que fan referencia a entidades xeográfico-administrativas de ámbito supramunicipal (i.e., CÉLTIGOS, NEMANCOS, SONEIRA, *PENA* | *PENNA*, *TOAR* e *XALLAS*), cuxa inclusión implicaría unha certa distorsión dos datos xerais, mentres que a súa marxinación, pola contra, non altera no substancial as cifras totais, que son moi claras. Deste xeito, obsérvase moi doadamente que a comarca que maior volume de ítems toponímicos achega ao noso corpus é a de Fisterra, con 59, seguida a unha certa distancia pola comarca de Xallas, con 48. As bisbarras de Soneira e Bergantiños, con 18 e 10 topónimos respectivamente, mantéñense en niveis cuantitativos bastante discretos, algo lóxico e en certo xeito esperábel atendendo ao seu maior afastamento xeográfico con respecto ao foco xerador da documentación (vid. §2.1.1 e §3.1):

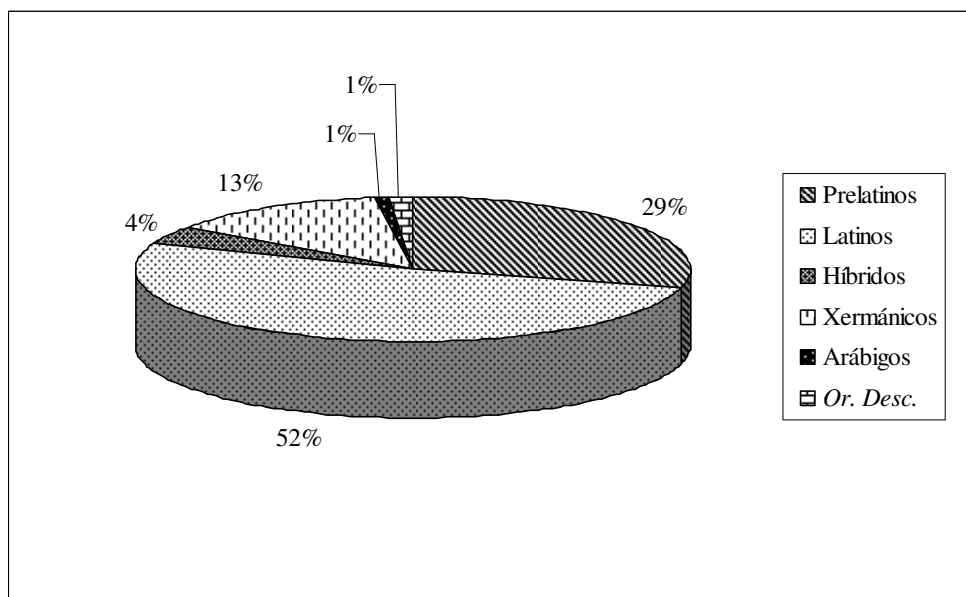
De desglosarmos eses datos por concellos, observamos que é o de Mazaricos o municipio mellor representado en termos absolutos, con 35 ítems toponímicos, mentres que os concellos situados inmediatamente a continuación son os de Fisterra (17 topónimos), Muxía (15 topónimos), Cee (14 topónimos) e Santa Comba (13 topónimos). Este feito reproduce dalgunha maneira o xa citado predominio cuantitativo das comarcas de Fisterra e Xallas no noso estudo, pois os concellos integrados nas bisbarras de Bergantiños e Soneira móvense sempre en cifras inferiores aos 10 ítems.

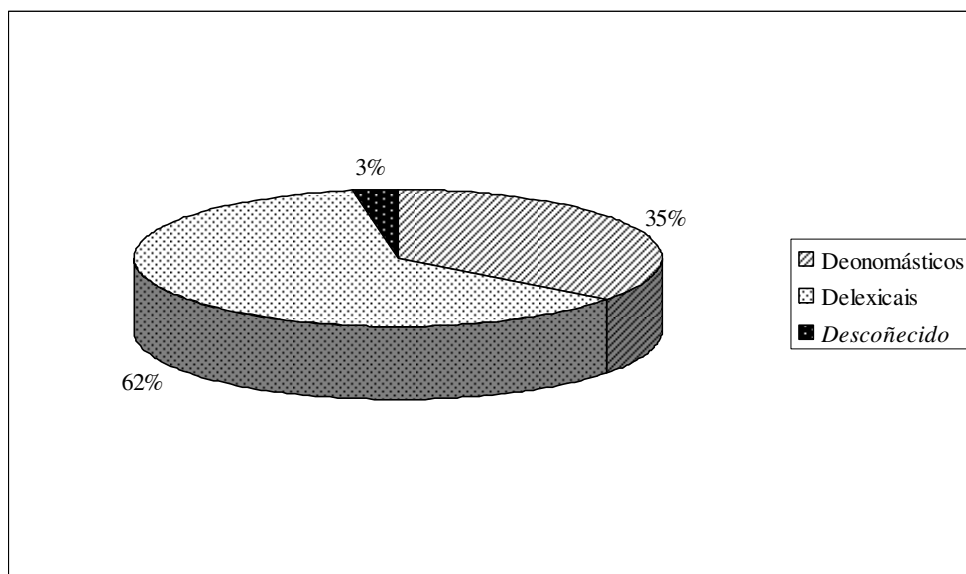
No tocante aos referentes extralingüísticos deses topónimos (vid. §4.2), a inmensa maioría deles (concretamente 124 ítems) aluden a entidades de poboación de distinto tipo e relevancia. Pola súa banda, os 17 topónimos restantes representan tipoloxías referenciais minoritarias no noso corpus, a maioría das cales ofrecen porcentaxes bastante parellas entre si: deste xeito, contamos con 7 topónimos referidos a accidentes do relevo tanto orográficos (*FARO*, *PENA* | *PENNA*, *ROU*) como hidrográficos (*CHANCA*, *ISSA*, *TOAR*, *TRONCO* | *TRUNCO*), 5 topónimos alusivos a circunscricións territoriais (*CÉLTIGOS*, *XALLAS*², *NEMANCOS*, *SONEIRA*, *DUIO*²) e 3 topónimos que designan institucións relixiosas de tipo monástico (*SAN MARTÍÑO DE OZÓN*², *SAN XULIÁN DE MORAIME* e *SAN MARTÍÑO DE CANDUAS*). O repertorio complétase con 1 topónimo que lle dá nome a unha vía de comunicación (*PONTE CONSTANTE*) e outro que fai referencia a unha zona de cultivos (*LAGOA*).

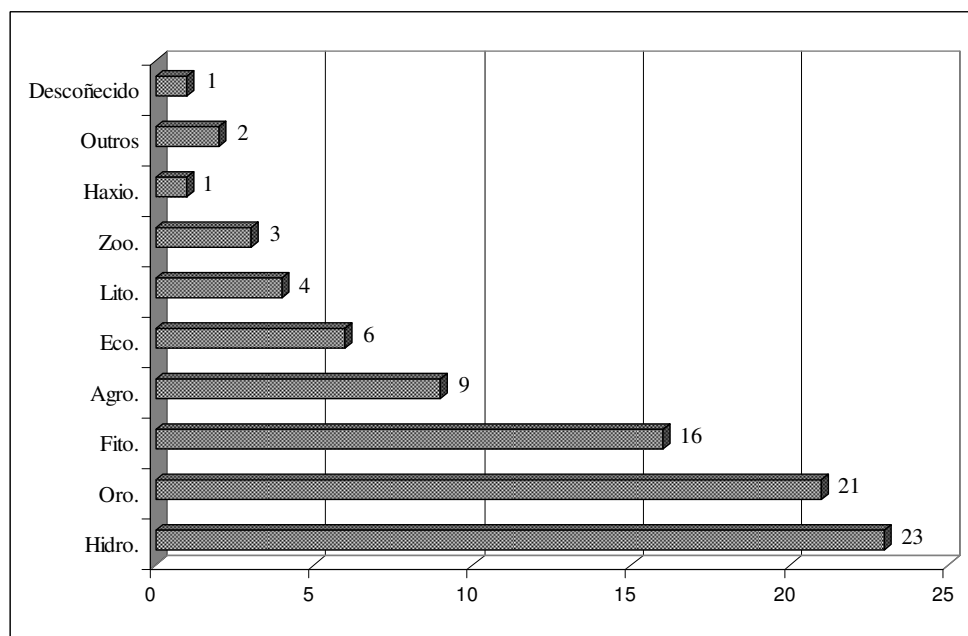
Maior complexidade ofrece o recoñecemento e xustificación de distintos estratos lingüísticos no material toponímico estudado. De acordo coas categorías que manexamos neste traballo e que teremos ocasión de comentar máis polo miúdo (vid. §4.4), podemos afirmar que o fondo lingüístico claramente predominante no noso corpus é o latino, ao cal podemos adscribir con maior ou menor marxe de seguridade até un total de 73 topónimos, i.e., algo máis da metade do total. Séguelle en peso cuantitativo o substrato prelatino, que aglutina un total de 41 ítems. Así mesmo, detectamos un pequeno subconxunto de 6 topónimos cuxa particular constitución morfolóxica (base léxica de orixe prelatina + sufixación latina) nos levou a etiquetar como "híbridos". Pola súa banda, os topónimos explicábeis a partir do adstrato lingüístico xermánico suman un total de 18 elementos, o que os converte no terceiro grupo máis numeroso. Finalmente, só 1 ítem toponímico ten orixe árabe (ALMOZARA), mentres que para outros 2 topónimos (BEBE e COLÚNS) non chegamos a ningunha conclusión sólida a respecto da súa filiación lingüística concreta.

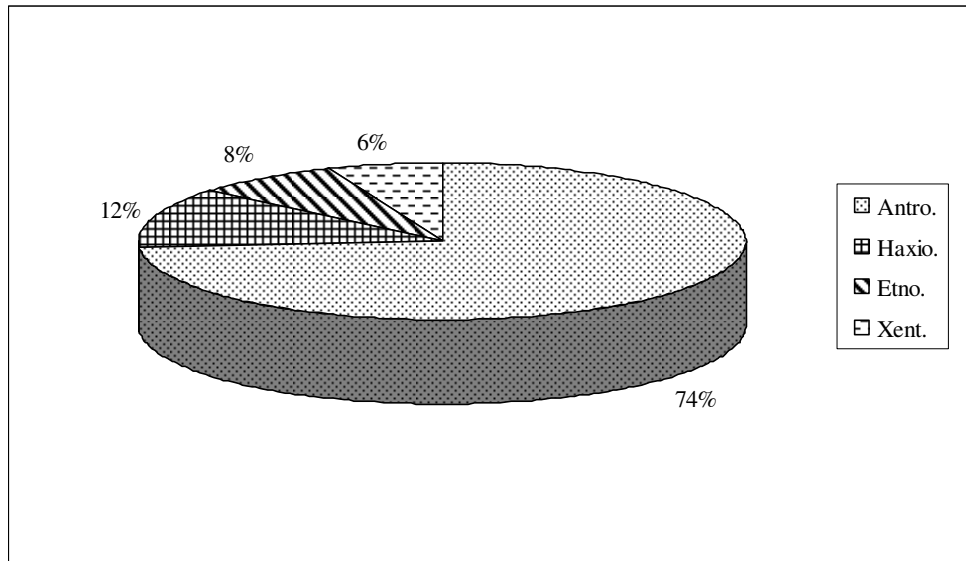
No relativo á tipoloxía dos elementos lingüísticos nos que se basean os topónimos (vid. §4.3), comprobamos que a inmensa maioría (87 ítems) teñen a súa orixe en elementos do léxico común máis ou menos identificábeis. Pola contra, detectamos un total de 50 topónimos que deben describirse máis ben como derivados de elementos onomásticos preexistentes, sexan antropónimos ou topónimos. Para os 4 topónimos restantes que completan o corpus analizado (i.e., BEBA, BRANDOMIL, BRANDOÑAS e COLÚNS) non chegamos a ningún resultado concluínte acerca da súa natureza deonomástica ou delexical.

Se nos centramos no grupo conformado pola toponimia delexical, observamos que o subconxunto mellor representado é o dos hidrotopónimos (23 ítems), seguido dos orotopónimos (21 ítems) e o dos fitotopónimos (16 ítems). As categorías restantes ofrecen cifras máis discretas, tal e como acontece no caso dos agrotopónimos (9 ítems), os ecotopónimos (6 ítems), os litotopónimos (4 ítems), os zootopónimos (3 ítems) e os haxiotopónimos (1 ítem). A eles hai que engadir 2 topónimos (MANDA e MINTIRÁNS) que non encaixan plenamente en ningunha das categorías previamente establecidas, así como 1 ítem (VIMIANZO) cuxa etimoloxía non fomos capaces de precisar.

Pola súa banda, dentro da toponimia de carácter deonomástico, o subconxunto máis nutrido é cunha ampla diferenza o dos antrotopónimos, representado por un total de 37 ítems e seguido xa a unha distancia considerábel polos haxiotopónimos (6 ítems), os etnotopónimos (4 ítems) e, por último, os xentilicios (3 ítems).

4. Aspectos metodolóxicos

4.1. Signo toponímico e referente extralingüístico

Como teremos ocasión de comprobar (vid. §5), os datos contidos en cada entrada ofrécenselle ao usuario a través de dous bloques netamente diferenciados: o primeiro deles contén a información lingüística pertinente para a comprensión do topónimo, mentres que o segundo reúne o conxunto da información referencial que nos permite contextualizar debidamente a entidade xeográfica en cuestión. Existe polo tanto unha vertente lingüística importante no proceso de organización e codificación do material, vertente que, tal e como veremos, concrétese máis exactamente no desenvolvemento duns mecanismos de lematización guiados por unhas determinadas pautas metodolóxicas. Quizais a máis elemental e salientábel delas sexa a distinción que procuramos manter en todo momento entre o *signo toponímico* e o *referente extralingüístico*, entendido este último como "la realidad única e irrepetible identificada en una zona determinada por un nombre" (Terrado 1999:70). Estes dous elementos son os polos en base aos cales se articula o topónimo propiamente dito, e as potenciais combinacións que se establecen entre eles permítennos illar unha serie de dinámicas

moi esenciais mais que posúen suma relevancia no proceso de evolución e transformación interna do sistema toponímico (sexa o galego ou calquera outro).

A opción máis habitual é que a asociación establecida entre signo toponímico e referente se mantivese ao longo do tempo, sen máis alteracións cás esperábeis en calquera deses dous planos. Esta situación de estabilidade é a que coñecemos baixo o nome de *continuidade toponímica*, e predomina claramente no corpus toponímico estudado, ao verificarse até nun total de 126 casos.

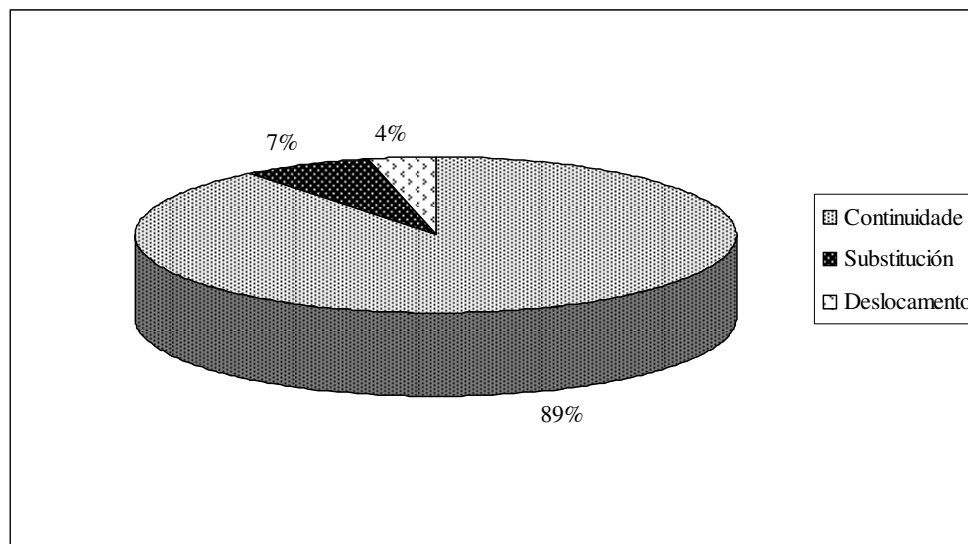
Noutros casos, pola contra, o referente extralingüístico perpetuouse sen maiores cambios ao longo dos séculos, se ben o signo toponímico que rexistramos na documentación acabou sendo reempazado por outro distinto. Esta circunstancia, que coñecemos como *substitución toponímica*, constitúe un fenómeno con especial incidencia en certas categorías referenciais, como p.ex. as rúas (e elementos urbanos en xeral) ou os accidentes do relevo. Aínda que no corpus toponímico no que se basea o noso estudo carecemos de mostras de toponimia urbana, o conxunto da documentación de DTT proporciónanos exemplos moi ilustrativos ao respecto: así, a rúa compostelá que aparece referida como *Moneta Magna* (1219) e *Moneta Grandi* (1231, 1284) recibe na actualidade o nome de *Rúa da Acibechería*, por motivos obvios (ITT, s.v. *ACIBECHERÍA*). No tocante aos accidentes xeográficos (nomeadamente montes e pequenos promontorios, mais tamén correntes fluviais de pequena ou mediana entidade) a situación é moi similar e vese intensificada aínda máis se cadra pola tendencia destas entidades físicas á polionimia. No noso corpus, practicamente todos os elementos nos que se verificou substitución toponímica (10 ítems en total) pertencen a este segundo grupo.

Unha terceira posibilidade consiste na extinción do referente extralingüístico e na perpetuación do correspondente signo toponímico en realidades da contorna xeográfica máis ou menos inmediata. Este fenómeno, ao que nos referiremos mediante a expresión *deslocamento toponímico*, adoita darse con especial frecuencia en certas tipoloxías referenciais entre as que salientan as antigas comarcas e xurisdicións (cuxo nome perdura a miúdo aplicado a entidades poboacionais xurdidas dentro dos seus primitivos límites) e os antigos mosteiros (cuxa denominación adoita conservarse na do núcleo de poboación no que radicaban). No corpus toponímico obxecto do noso estudo detectamos un total de 5 topónimos cuxa evolución pode interpretarse efectivamente en termos de deslocamento toponímico. No conxunto de DTT podemos localizar casos paradigmáticos ao respecto, algúns dos cales reflicten ademais certas variábeis que

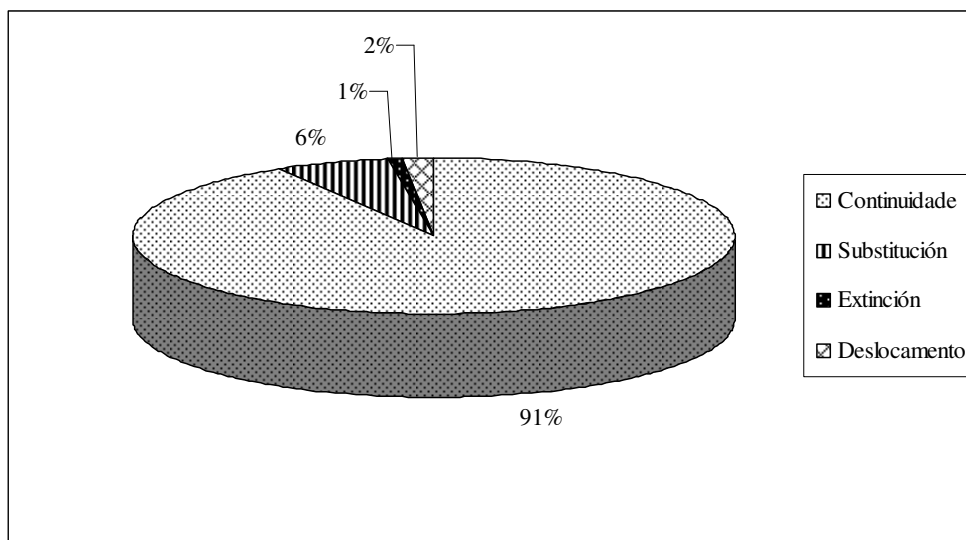
poden condicionar a concreción deste fenómeno. Deste xeito, no que hoxe é o concello de Rois, na comarca coruñesa do Sar, existiu durante a Idade Media un territorio con límites xeográficos bastante ben definidos coñecido co nome de *Valeirón*, e que acabou por converterse tamén nun arciprestado da arquidiocese de Santiago de Compostela (ITT, s.v. VALEIRÓN). Ambas as dúas circunscricións desapareceron en época posmedieval, reempazadas pola xurisdición de Quinta (González Pérez 1997), mais a forma toponímica que lles daba nome perviviu aplicada neste caso a unha corrente fluvial (o río Valeirón) que atravesa as terras desa antiga bisbarra e que vai desaugar no río Rois, á súa vez afluente do Sar. Algo similar pode dicirse a respecto de casos como o de *Entíns*, nome dunha terra que se estendía polos actuais concellos de Carnota, Muros e Outes e tamén dun arciprestado compostelán con idéntica distribución territorial (ITT, s.v. ENTÍNS). Nesta ocasión, o deslucamento tan só chegou a afectarlle a unha desas dúas categorías referenciais: mentres que o arciprestado en cuestión segue a existir na actualidade e conserva a súa primitiva denominación, o territorio homólogo desapareceu, ficando como reminiscencia directa da súa existencia a forma *Entíns* que lles dá nome a dúas freguesías do concello de Outes (*Santo Ourente de Entíns* e *Entíns*), así como a unha entidade poboacional integrada na segunda delas (ITT, s.v. ENTÍNS). Ao noso xuízo, exemplos coma este fan especialmente patente a necesidade de manter xebrados en todo momento o signo toponímico e a tipoloxía específica á que pertence o referente a el asociado.

Resta aínda por analizar unha cuarta posibilidade teórica como é a *extinción toponímica*, i.e., a desaparición de ambos os dous constituíntes do topónimo e, en consecuencia, tamén a do propio topónimo como tal. As entidades supralocais, e máis en concreto as antigas xurisdicións e circunscricións de motivación eclesiástica ou civil, constitúen quizais o grupo máis proclive a sufrir este tipo de fenómeno. De todos os xeitos, nestes casos a información extraída directa ou indirectamente da documentación medieval, así como os datos que nos proporcionan as monografías históricas e outras fontes similares, permítenos determinar moitas veces os límites aproximados desas vellas realidades xeográfico-administrativas hoxe desaparecidas. Aínda que a extinción toponímica non conta con representantes no corpus toponímico no que se basea o noso traballo, o certo é que no conxunto de DTT podemos illar exemplos moi representativos do fenómeno que acabamos de referir. Deste xeito, grazas a traballos como o de Fernández Rodríguez (2004) e á análise do material toponímico contido en coleccións documentais procedentes principalmente da vertente suroccidental de Galicia, podemos

determinar que o antigo territorio de *Toronium* (citado en DTT como *Toronio* 1173) ocupaba un amplo espazo xeográfico correspondente aos actuais concellos de Baiona, A Caniza, Covelo, Crecente, Gondomar, A Guarda, Mondariz, Mos, As Neves, Nigrán, Oia, Pontareas, O Porriño, O Rosal, Salceda de Caselas, Salvaterra, Tomiño, Tui e Vigo (na provincia de Pontevedra) e Beade, Carballada de Avia, Leiro, Melón e Ribadavia (na provincia de Ourense). Outro tanto acontece co topónimo que rexistramos en DTT baixo as variantes *Corenza* (1200), *Sancti Martini de Corentia* (s.d.) e *Sancti Martini de Corenza* (1224), alusivas todas elas a un antigo couto nucleado en torno a un pequeno mosterio familiar do mesmo nome e que debeu ocupar noutroza os lugares de Nimo, Vilardante e Vilafabeiro, todos eles pertencentes hoxe á freguesía de Santa María de Roo, no concello coruñés de Noia (Ces Canle 2005:21 e ss.).

As porcentaxes parciais calculadas a partir do noso pequeno corpus toponímico son practicamente extrapolábeis ao conxunto de DTT, e máis en concreto ao total de ítems toponímicos debidamente identificados e localizados (vid. §2.1.3). Observamos así que a continuidade toponímica é a opción verificada até nun total de 970 casos, seguida moi de lonxe pola substitución toponímica, que só puidemos detectar con maior ou menor marxe de seguridade en 67 exemplos. O desllocamento toponímico (17 casos) e a extinción toponímica (9 casos) constitúen fenómenos de alcance moi minoritario e moi escasamente representados en termos absolutos no conxunto do cartulario.

De todos os xeitos, aínda que podemos definir con relativa facilidade estas catro grandes posibilidades teóricas, non debemos obviar a presenza na nosa documentación medieval de certos aspectos que en ocasións actúan como verdadeiros factores de distorsión. En primeiro lugar temos que nos referir á existencia de topónimos que, se ben contaron con continuidade a nivel lingüístico e referencial (e en consecuencia deben manterse no primeiro dos grupos que recoñecemos, o da continuidade toponímica), experimentaron alteracións no seu significante que en ningún caso son atribuíbeis ás dinámicas evolutivas internas do romance galego, senón á interferencia máis ou menos explícita dun sistema lingüístico alleo como é o castelán. Aínda que en DTT, tal e como era de agardar, non observamos exemplos válidos ao respecto, o certo é que castelanizacións tan evidentes e actuais como *Fuensagrada* (= *A Fonsagrada*), *Vivero* (= *Viveiro*) ou *la Crunna* (= *A Coruña*) comezan a emerxer progresivamente nos documentos galegos desde época baixomedieval, xeralizándose ao longo dos séculos posteriores e constituíndo un importante obstáculo no proceso de normalización e estandarización da lingua en xeral (e da toponimia en particular). Agora ben, o afondamento no estudo do material toponímico contido nos nosos textos medievais resulta imprescindible se queremos proporcionarlles unha explicación satisfactoria a outras denominacións toponímicas igualmente polémicas e cuxas alteracións formais poderían explicarse tanto en función de interferencias lingüísticas esóxenas como das dinámicas evolutivas do propio romance galego.

Tamén presentan un interese especial aqueles casos nos que a forma externa do topónimo foi obxecto dunha verdadeira tradución ao latín. Neste sentido, moitas veces

os amanuenses non se limitaron a ensaiar unha repriminación da forma romance máis ou menos coherente coa etimoloxía e as pautas da fonética histórica, senón que chegaron a reemprazar a variante romance por unha forma latina diferente en canto á súa constitución externa, mais de semántica parcialmente homologábel á que se lle intúe ao topónimo orixinal. Sen saírmos do propio DTT, un exemplo moi representativo é o do propio topónimo *Toxos Outos*, que alterna nese cartulario con outras formas como *Tribulos Altos* e *Spinis Altos*, coas súas respectivas variantes formais, gráficas e / ou flexivas (Martínez Lema 2009d). É evidente que exemplos coma este non poden incluírse sen máis baixo a etiqueta de *substitución toponímica*, pois o fenómeno que recoñecemos neste caso é un fenómeno distinto, directamente relacionado con certas estratexias de latinización observábeis na nosa documentación medieval e cuxo alcance se limita ao eido do rexistro escrito, mais sen acadar especial repercusión nin no sistema toponímico nin na súa evolución espontánea.

4.2. Tipoloxías referenciais

Dentro da información de tipo extralingüístico contida en cada entrada, un dos aspectos dotados de maior relevancia é sen dúbida a tipoloxía concreta á que pertence a entidade xeográfica denotada polo topónimo. Neste sentido, o repertorio tipolóxico que manexamos consiste nun conxunto bastante elemental de categorías referenciais que vimos empregando no ITGM desde os inicios do proxecto, e que obviamente deberá ir acadando niveis cada vez maiores de complexidade conforme se vaian procesando novas coleccións documentais. De todos os xeitos, cómpre puntualizar que esta clasificación non atende á semántica dos topónimos, senón á natureza e características dos seus respectivos referentes extralingüísticos, i.e., ao que Terrado Pablo (1999:70) denomina *designatum*.

O repertorio tipolóxico en cuestión estrutúrase en sete grandes bloques, dentro dos cales podemos establecer á súa vez novas subdivisiones. Aínda que no corpus toponímico no que se centrou o noso estudo só aparecen representadas algunhas desas categorías (vid. §3.2), imos facer a continuación un breve comentario de todas elas:

a) núcleos habitados: incluímos neste grupo todo tipo de entidades de poboación, así como as particulares formas de agrupamento humano e de distribución do espazo características dos núcleos urbanos (rúas, prazas e similares)

b) accidentes do relevo e elementos paisaxísticos naturais: trátase dunha categoría bastante flexíbel baixo a que agrupamos todos aqueles fenómenos de carácter orográfico

(montes, outeiros, cordais...) e hidrográfico (ríos, regatos, lagoas...), mais tamén outras realidades da paisaxe como os territorios insulares (illas, illotes), as distintas tipoloxías de accidentes costeiros (cabos, puntas, esteiros, rías...) e outros elementos de natureza análoga

c) circunscricións territoriais e / ou xurídico-administrativas: incluímos baixo esta denominación xenérica entidades como as comarcas, os reinos, as dioceses e arquidioceses, os coutos, as *terras* e *territoria* ou os *commissos*, entre outras

d) explotación agropecuaria: esta categoría concrétese en entidades como as leiras, as tenzas ou os agros, entre outras moitas

e) institucións relixiosas e centros de culto: integran este conxunto os mosteiros, igrexas, ermidas e capelas, subcategorías cuxa individualización non sempre resulta doada

f) intervención arquitectónica na paisaxe: consideramos aquí os distintos tipos de construcións humanas, entre as cales salientan as de finalidade comunicativa (como as pontes) e defensiva (como os castelos e fortalezas en xeral), mais tamén todas aquelas construcións prehistóricas (megalitos, castros e demais) que no período medieval foron reutilizadas como elementos xeorreferenciais (Carneiro Rey 2000:369 e ss.).

g) espazos mítico-relixiosos: con esta denominación aludimos especificamente ao Ceo e ao Inferno, este último moi presente na diplomática altomedieval grazas á súa alusión recorrente nas habituais fórmulas imprecatorias introducidas nos documentos. Estes espazos, na particular cosmovisión do cristianismo medieval, eran realidades físicas concretas e tanxíbeis e, en calquera caso, resulta innegábel que tanto *Ceo* como *Inferno* non deixan de presentar as características e fisionomía esperábeis nun elemento toponímico, por máis que os seus respectivos referentes extralingüísticos sexan radicalmente distintos aos dos nomes de lugar convencionais.

No seguinte cadro poden visualizarse estes sete grandes bloques, mais tamén as distintas subcategorías establecidas dentro de cada un deles, así como as abreviaturas específicas que lles corresponden tanto no ITGM como, máis concretamente, neste traballo (vid. §5)¹⁰:

¹⁰ Pode verse unha primeira versión deste cadro en Martínez Lema (2009c:76).

TIPOLOXÍA REFERENCIAL	ABREVIATURA
Núcleos habitados	
Aldeas, freguesías, vilas e cidades	<i>n.h.</i>
Prazas	<i>pr.</i>
Rúas	<i>r.</i>
Relevo físico e paisaxe natural	
Accidentes costeiros (praías, rías, enseadas)	<i>cost.</i>
Accidentes do relevo (montes, promontorios, outeiros)	<i>mon.</i>
Correntes fluviais (ríos, regatos)	<i>c.fluv.</i>
Extensións arboradas	<i>arb.</i>
Fontes e mananciais	<i>font.</i>
Masas de auga (lagos, lagoas, humidaís)	<i>lag.</i>
Territorios insulares	<i>ill.</i>
Circunscricións territoriais e / ou xurídico-administrativas	
Circunscricións políticas maiores (reinos)	<i>circ.pol.ma.</i>
Circunscricións políticas menores (condados, ducados)	<i>circ.pol.men.</i>
Circunscricións relixiosas maiores (dioceses, arquidioceses)	<i>circ.rel.ma.</i>
Circunscricións relixiosas menores (arciprestados, arcediagados)	<i>circ.rel.men.</i>
Comarcas e territorios naturais	<i>terr.</i>
Explotación agropecuaria da terra	
Terras de cultivo, labradíos, leiras	<i>agr.</i>
Institucións relixiosas	
Capelas e ermidas	<i>cap.</i>
Igrexas	<i>igr.</i>
Mosteiros	<i>most.</i>
Intervención arquitectónica na paisaxe	
Castros	<i>cast.</i>

Construcións defensivas (castelos, fortalezas, <i>oppida</i>)	<i>c.def.</i>
Monumentos megalíticos	<i>m.lit.</i>
Pontes e vías de comunicación	<i>v.com.</i>
Espazos mítico-relixiosos	
Ceo / Inferno	<i>mit.rel.</i>

Unha das cuestións que se nos presentan con maior frecuencia durante o proceso de identificación da tipoloxía referencial ten que ver co solapamento que adoita producirse entre as denominacións de varias entidades xeográficas diferentes. Este fenómeno de multirreferencialidade (unha expresión toponímica que remite a máis de un referente) obsérvase principalmente no caso das demarcacións xeográfico-administrativas de carácter supralocal, moitas das cales foron en orixe simples comarcas naturais sobre as que se superpuxeron novas xurisdicións de tipo eclesiástico e / ou civil. A exemplos como o xa comentado de *Valeirón* (vid. §4.1) podemos engadir outros igualmente ilustrativos como o de *Trastamar / Trastamara*, nome dun amplo arcediagado da arquidiocese de Santiago de Compostela integrado polos arciprestados de Bergantiños, Seaia, Duio, Entíns, Dubra, Nemancos e Soneira, mais tamén denominación do condado máis importante da Galicia medieval. En circunstancias deste tipo imponse unha observación minuciosa do contexto léxico do topónimo, que moitas veces actúa como un auténtico factor desambiguador: se no documento se nos menciona un *Fernando Iohannis archidiacono de Trastamar* (HSISC 1385) ou un *Johanne Roderici de Canaveira, archidiacono de Trastamar* (HSISC 1401), é evidente que teremos que analizar o topónimo como nome dunha demarcación eclesiástica. Pola contra, secuencias como *in Trastamar comes Petrus* (TCaav 1116) ou *Gomez Gundisalbi qui eo tempore tenebat dominium in Trastamar* (TSob 1165) obríganos a clasificar o topónimo dentro do conxunto de circunscricións de carácter político.

Nesta mesma liña, a observación da terminoloxía toponímica resulta fundamental no correcto establecemento das tipoloxías referenciais dos topónimos. Apelativos tan usuais na documentación como *riuus*, *riuulus*, *fluuius*, *honore*, *ualle*, *hereditate*, *casale*, *mare*, *arena* e outros moitos adoitan concorrer na contorna máis ou menos inmediata do ítem toponímico, de xeito que o investigador debe estar familiarizado xa non só coa forma externa destes termos, senón tamén coas acepcións específicas que presentaban no contexto espacial e cronolóxico no que se enmarca a documentación. Deste xeito,

voces hidronímicas como *riuus*, *riuulus* ou *fluuius*, cuxa semántica aparecía nidiamente diferenciada no latín clásico, adoitan comportarse como formas sinonímicas e practicamente intercambiábeis na nosa documentación altomedieval, feito que condiciona o proceso de identificación dos topónimos aos que acompañan. É especialmente ilustrativo a este respecto o caso do *ribulo Issa* (DTT 1197), que, a diferenza do que conclúe Pérez Rodríguez no índice onomástico da súa edición, non é un "Regato do concello de Mazaricos", senón a denominación dunha corrente fluvial de certa relevancia que moi probabelmente poidamos identificar co actual río Beba, un dos principais afluentes do Xallas (vid. *ISSA*). Algo semellante pode dicirse en relación a ríos tan importantes e recoñecíbeis como o Tambre ou o Sar, que con moita frecuencia aparecen precedidos dalgũa variante gráfica do apelativo *riuulus*.

4.3. Toponimia delexical e toponimia deonomástica

Como xa tivemos ocasión de sinalar no seu momento (vid. §3.2), o material sometido a estudo pode dividirse en dúas grandes categorías atendendo á tipoloxía dos elementos lingüísticos nos que se fundan os distintos ítems toponímicos. Este criterio é o que nos permite diferenciar entre *toponimia delexical* e *toponimia deonomástica*. No primeiro grupo incluímos todos aqueles topónimos que teñen a súa orixe en elementos do repertorio léxico da lingua (quer no seu estado actual quer nalgũa das súas fases pretéritas), mentres que o segundo aglutina pola contra aqueles topónimos creados a partir de elementos onomásticos preexistentes, sexan nomes de lugar ou de persoa.

Á súa vez, dentro de cada unha destas dúas grandes categorías podemos establecer novas subdivisiones. Deste xeito, os topónimos delexicais poden clasificarse en función dos trazos semánticos predominantes en cada lexema concreto, o cal permitiría postular a existencia de diversos *campos toposemánticos* cuxo número e definición varía sensibelmente duns autores a outros (García Arias 1995:61-62; Terrado 1999:75-76). En efecto, as limitacións que presenta calquera tentativa de establecer unha clasificación toposemántica coherente non son poucas. Ao noso xuízo, unha das principais ten que ver co feito de que moitos apelativos vivos na lingua actual e recoñecíbeis como constituíntes de elementos toponímicos presentan acepcións moi diversas que farían posíbel a súa inclusión en varios campos semánticos distintos. Por tanto, a adscrición dun ítem toponímico a un ámbito toposemántico determinado pode depender en última instancia da priorización que faga cada investigador dos trazos semánticos presentes no lexema. O corpus no que se basea o noso estudo ofrécenos algún exemplo interesante ao

respecto, como p.ex. o topónimo *Insua*, baseado no termo homónimo para o que os dicionarios galegos modernos recollen acepcións como 'illote', 'illa fluvial', 'península' ou 'prado pequeno á beira dun río', e cuxo étimo latino *INSŪLA* presentaba no propio latín significados tan diversos como 'illa, porción de terra rodeada de auga', 'bloque de casas' ou mesmo 'casa arrendada' (vid. *INSUA*).

De todos os xeitos, e malia o noso escepticismo persoal ante clasificacións deste tipo, para o noso estudo manexamos unha serie de categorías toposemánticas bastante asentadas entre os investigadores e que se axeitan de maneira bastante satisfactoria ás características do material toponímico que integra o noso corpus. Esas categorías son as seguintes:

a) agrotoponimia: topónimos baseados en lexemas cuxo significado podemos relacionar de xeito máis ou menos directo coas actividades agrarias, como *Limideiro* ou *Bardullas*

b) ecotoponimia: topónimos cuxa base léxica designa distintos tipos de construcións humanas ou agrupacións de edificios. Tomamos este termo de García Arias (1995:62), quen o define en sentido amplo como "la influencia del hábitat en la toponimia". A este grupo pertencen topónimos como *Castro* ou *Vigo*, entre outros

c) fitotoponimia: topónimos baseados en fitónimos, i.e., en nomes de plantas, como p.ex. *Alborés*, *Figueiroa* ou *Zas*

d) haxiotoponimia: no ámbito da toponimia delexical, os haxiotopónimos son aqueles nomes de lugar que teñen na súa base un substantivo común vinculado semanticamente coa relixión e as súas distintas concrecións socio-culturais (institucións, lugares de culto, xerarquía eclesiástica e similares). O topónimo *Muxía* ilustra a presenza deste campo toposemántico no noso corpus

e) hidrotoponimia: topónimos baseados en hidrónimos, i.e., en substantivos relacionados semanticamente coa auga, como p.ex. *Ézaro*, *Fírvado* ou *Fontecada*

f) litotoponimia: baixo esta etiqueta agrupamos aqueles topónimos en cuxas bases léxicas prima o trazo semántico 'pedra', como p.ex. *Carnés* ou *Moraime*

g) orotoponimia: agrupa todos aqueles topónimos creados a partir de nomes comúns alusivos ás características do solo e, en xeral, aos distintos accidentes do terreo. Pertencen a este grupo ítems como *Outeiro*, *Toba* ou *Traba*

h) zootoponimia: topónimos baseados en zoónimos, i.e., en nomes de animais, como p.ex. *Mazaricos*, *Corveira* ou *Langosteira*

Pola súa banda, na clasificación da toponimia deonomástica o criterio a considerar é o tipo onomástico concreto no que se basea o nome de lugar. Deste xeito, as categorías que utilizamos foron as seguintes:

a) antrotoponimia (ou toponimia deantroponímica): esta clase agrupa a todos aqueles topónimos formados a partir dun antigo nome de persoa, xeralmente o empregado polo posesor dun *fundus*, *uilla* ou similar. Algúns exemplos desta categoría toponímica son *Agar*, *Senande* ou *Vilastose*

b) etnotoponimia: reunimos baixo esta denominación todos aqueles topónimos procedentes dun antigo etnónimo, i.e., do nome co que era coñecida unha determinada colectividade ou grupo étnico, como p.ex. *Céltigos* ou *Suevos*

c) haxiotoponimia: no ámbito da toponimia deonomástica, entenderemos como haxiotopónimo todo nome de lugar que teña a súa orixe no nome dun santo, como p.ex. *Santa Comba* ou *Santa Sía*

d) xentilicios: son os topónimos formados a partir doutros topónimos ou antropónimos preexistentes. No primeiro caso expresan procedencia xeográfica (p.ex., *Cumbráns*), mentres que no segundo denotan máis ben a existencia dunha determinada liña de descendencia (p.ex., *Canduas*), aspecto certamente relevante para a análise de moitas formacións toponímicas adscribíbeis ao substrato prelatino. Hai autores, como Untermann (1992:20), que entenden este tipo de formacións como un subtipo específico dos etnónimos, definido por unha motivación semántica e uns mecanismos morfolóxicos característicos. Porén, outros investigadores, como Luján (2006:723), establecen unha distinción entre "proper ethnonyms, that is, names primarily used to refer to a people, and ethnonyms derived from a place-name", que subscribimos.

4.4. Clasificación glotolóxica

No tocante á filiación lingüística dos topónimos procuramos tamén cinxirnos ás categorías máis habituais empregadas polos distintos autores que se aproximaron ao estudo da toponimia galega. Falaremos por tanto de topónimos prelatinos, latinos, xermánicos e arábigos, aos cales engadimos aínda os topónimos "híbridos", que no caso do noso corpus están representados unicamente por un pequeno grupo de ítems creados mediante a adxunción de material morfolóxico latino e / ou romance a unha base de orixe presumibelmente prelatina (vid. §3.2).

Evidentemente, a aplicación dun criterio glotolóxico coherente e pechado presenta non poucas dificultades, relacionadas principalmente coas amplas zonas de intersección

existentes entre os distintos estratos lingüísticos que se sucederon na conformación do romance galego. Deste xeito, é moi habitual que certos elementos pertencentes a unha camada lingüística determinada se proxecten nos estratos posteriores, mantendo neles a súa produtividade. O caso dos topónimos híbridos aos que aludiamos anteriormente sérvenos para entender mellor esta circunstancia: nun nome de lugar como *Carnés*, p.ex., recoñecemos un sufixo latino combinado cunha base léxica prelatina, indicio á súa vez da vixencia desta última no ambiente lingüístico que seguiu ao proceso de romanización (vid. *CARNÉS*). Neste sentido, o concepto de "antroponimia prelatina", aínda que metodoloxicamente útil, esixe tamén moitas precisións ao referirse a elementos antroponímicos cuxa pervivencia e plasmación toponímica tiveron lugar nun contexto lingüístico e cultural latino¹¹. Por outra banda, tampouco pode descartarse a posibilidade de que un elemento léxico de aparencia latina sexa en realidade o resultado da evolución dunha forma autóctona, de existencia previa á romanización mais que se perpetuou nun medio lingüístico latino: tal podería ser o caso de topónimos como *Outeiro*, *Arcos* ou *Pazos* (Moralejo Álvarez 2005:219 e ss.; Navaza 2009b:217), entre outros.

A consecuencia lóxica das observacións que vimos de facer é bastante obvia: o feito de que un nome de lugar sexa portador dun constituínte prelatino non implica necesariamente que a súa orixe deba retrotraerse a períodos históricos anteriores á conquista romana (García Arias 1995:64). Esta aseveración pode darse en xeral como válida para os restantes fondos lingüísticos detectábeis na nosa toponimia, mais non impediu que moitos autores levasen a cabo identificacións máis ou menos explícitas entre o estrato lingüístico ao que adscriben o topónimo e o tramo cronolóxico no que se supón que debeu xurdir. Para evitar calquera tipo de confusión ao respecto debemos deixar claro que a nosa clasificación glotolóxica atópase completamente desligada de calquera criterio cronolóxico: p.ex., cando incluímos un determinado topónimo baixo a categoría de "toponimia xermánica" estamos a aludir única e exclusivamente á camada lingüística a partir da que se explica a forma en cuestión, con independencia do período histórico concreto no que cristalizase como nome de lugar, que puido ser simultáneo ou posterior ao asentamento dos pobos xermánicos no Noroeste da Península Ibérica.

¹¹ Do mesmo xeito, adoitamos entender como antropónimos latinos non só os propios da tradición onomástica romana, senón tamén aqueloutros nomes de persoa de procedencia helénica e hebrea mais que se transmitiron por mediación do latín, como p.ex. *EUSTOCHĪŪS* / *EUSTOCIŪS* (< gr. *Εὐστοχίος*) (vid. *VILASTOSE*).

En definitiva, son moitas as variábeis que condicionan a validez e fiabilidade dunha clasificación lingüística do material toponímico, razón pola cal toda categorización realizada nesta liña (entre elas a que manexamos no presente traballo) debe ser interpretada sempre de xeito flexíbel e cunha certa laxitude.

5. Microestrutura

O material toponímico sometido a estudo aparece organizado ao xeito dun glosario ou dicionario de uso común. Por tanto, cómpre facer algunhas precisións relativas á estruturación interna das entradas, de cara a garantir o maior grao de aproveitamento do noso traballo por parte do usuario.

A información incluída en cada entrada artículase conforme ao seguinte esquema, que acompañamos do correspondente exemplo:

CABEZALLO (< ÉTIMO) *Tipoloxía referencial* Outros / Lugar (Freguesía-Concello-Provincia).
Comarca | Arciprestado (Diocese).

- **Forma:** Ano (Capítulo:Páxina).
- ☐ **Rexistros nas fontes documentais auxiliares:** Fonte Ano (Capítulo:Páxina).
- ☐ **Homónimos:** Freguesía (Concello-Provincia).
- ☐ Clasificación1 (Clasificación 1A) / Clasificación2. Explicación etimolóxica.

SANTA SÍA (< SANCTA CAECĪLIA) *n.h.* (SANTA SÍA DE ROMA-Zas-1). *Soneira | Céltigos* (SC).

- **Sancta Cecilia:** 1195 (201:228).
- **Sancte Cecilie:** 1173 (197:225).
- **Santa Çeçya de Soneyra:** s.d. (791:700).
- **Santa Cezia:** s.d. (789:698).
- ☐ **Santa Cecilia de Roma:** MAS 1607 (351), MAS 1607 (354).
- ☐ **Santa Sía de Roma:** Santa Sía de Roma (Zas-1).
- ☐ Onom. (Haxio.) / Lat. Tal e como doadamente se infire dos testemuños medievais [...]

A codificación do **cabezallo** ten moito que ver co tipo de relación identificábel en cada caso entre o signo toponímico e o referente (vid. §4.1). O cabezallo correspóndese coa forma moderna do topónimo sempre e cando percibamos a existencia de continuidade entre esta e a forma medieval atestada en DTT. Do mesmo xeito operamos cando no topónimo en cuestión se verificou un fenómeno de deslocamento, se ben nestes casos introducimos no bloque correspondente á información referencial un

símbolo ([†]) que dá conta da extinción do referente extralingüístico inicial dese nome de lugar:

SAN MARTIÑO DE CANDUAS (< *KANDŌNES) *most.* **SAN MARTIÑO DE CANDUAS** [†]
Canduas (Canduas-Cabana de Bergantiños-1). *Bergantiños* | *Soneira* (SC).

Pola contra, a aparencia do cabezallos vese lixeiramente alterada naqueles casos nos que se produciu substitución toponímica: para expresar tal circunstancia utilizamos como cabezallos a forma toponímica rexistrada en DTT, que presentamos ademais en letra cursiva para diferenciala mellor dos cabezallos normais. Así mesmo, insertamos un símbolo (⇒) que indica a suplantación desa denominación medieval pola denominación que prevaleceu modernamente. No seguinte exemplo podemos observar a aplicación destas convencións no caso concreto do topónimo *Faro*, que lle daba nome en época medieval ao monte actualmente coñecido como *Cantorna*:

FARO (< PHARŪ) ⇒ *mon.* CANTORNA. Cantorna (A Pereiriña-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

En ocasións o topónimo aparece representado na documentación mediante formas latinas (ou latinizadas) e romances. Neses casos recorreremos a dous cabezallos representativos, un romance e outro latino (sempre nesta orde) e separados por unha barra vertical:

VILAR SECO | **VILLARE SICCO** (< UĪLLĀRE SĪCCŪ) ⇒ *n.h.* VILAR DE DUIO (Duio-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

Como puido comprobarse nestes exemplos, nos casos de substitución toponímica o cabezallos é un lema ou forma de cita que creamos mediante a redución das distintas variantes gráficas e formais apreciábeis na representación de cada topónimo en concreto. Nese proceso de lematización (baseado única e exclusivamente nas formas testemuñadas en DTT) adoptamos certos criterios de regularización moi básicos entre os que podemos salientar os seguintes:

a) fronte á vacilación entre os grafemas <u> e <v>, allea moitas veces á natureza vocálica ou consonántica do segmento fónico que pretenden representar, optamos por establecer unha distribución clara en función da cal <u> representa sempre un son vocálico e <v> un son consonántico. Deste xeito, o lema correspondente ás variantes *Uilar Seco*, *Uillar Sicco* e *Villari Sicco* é VILAR SECO | VILLARE SICCO (vid. supra). Esta medida conta ademais coa vantaxe de facilitarlle ao usuario a pronuncia correcta dos

topónimos, pois a alternancia gráfica visíbel nos textos medievais pode conducir non poucas veces a confusións neste sentido (Martínez Lema 2009c:72)

b) no que se refire á representación da semivogal de articulación palatal ([j]) recorreremos sistematicamente ao grafema <y> nas formas romances, reservando o grafema <i> para aquelas ocasións nas que a vogal palatal é núcleo silábico ([i]). Esta é a razón de que as formas *Sancti Juliani de Peraria* e *Sancto Juliano de Pereyra* remitan a un lema *PEREYRA* | *PERARIA*

c) pola súa banda, a toponimia latina ou latinizada presenta o problema específico da flexión casual, que nos textos de DTT (tal e como era de esperar) raras veces se adapta aos patróns do latín clásico. Atendendo a este feito, no proceso de lematización decidimos reducir todas as ocorrencias ao caso xeral do latín galaico (procedente á súa vez do acusativo latino, como no conxunto da Romania). Son poucos os casos do noso corpus nos que se nos presentou esta complicación, mais podemos invocar o exemplo xa mencionado de *Villari Sicco*, forma interpretábel tal vez como reminiscencia do caso ablativo e cuxo lema correspondente é, segundo viamos, *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*.

Inmediatamente despois do cabezallo atopamos o **étimo** reconstruído para o topónimo, e a cuxa xustificación e argumentación procedemos no apartado especificamente reservado para a análise lingüístico-etimolóxica:

ABUÍN (<*(UĪLLA) AUÖLĪNĪ) *n.h.* ABUÍN (Ser-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

Cando descoñecemos o étimo no que se basea o topónimo ou non chegamos a ningunha decisión concluínte ao respecto, expresámolo mediante un triple signo de interrogación, como no exemplo seguinte:

BEBA (<???) *n.h.* (BEBA-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

A continuación do cabezallo e da explicitación da base etimolóxica ábrese un bloque informativo no que se detallan todos os datos relativos á natureza referencial do topónimo. En primeiro lugar figura a **tipoloxía referencial** do mesmo, representada mediante a abreviatura correspondente (vid. §4.2) e sempre en letra minúscula e cursiva:

BRENS (<*UERĒNES) *n.h.* (BRENS-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

Na segunda parte deste bloque consígnanse todas as coordenadas xeográfico-administrativas que nos permiten enmarcar debidamente o referente extralingüístico do

signo toponímico. Aparecen dispostas sempre na mesma orde: primeiramente **Outros** (categoría pertinente tan só para aqueles topónimos que designan entidades non habitadas ou que, estándoo, presentan unha extensión supralocal) e / ou **Lugar** (entendido como entidade poboacional menor integrada dentro dunha freguesía), aos que seguen entre parénteses **Freguesía** e **Provincia**, esta última codificada mediante unhas referencias numéricas moi elementais como son as seguintes:

Provincia	Código
A Coruña	1
Lugo	2
Ourense	3
Pontevedra	4

Pechan esta secuencia os datos relativos á **Comarca** e ao **Arciprestado**¹², en letra cursiva e separados por unha barra vertical. Por último, entre parénteses e en letra normal, aparecen as iniciais SC, que indican a pertenza desa entidade xeográfica concreta á arquidiocese de Santiago de Compostela.

Como xa se puido comprobar ao longo dos exemplos anteriores, figura sempre en letra maiúscula o valor co que se corresponde o referente actual do topónimo en cuestión. P.ex., na seguinte entrada o topónimo está a aludir a unha freguesía chamada *Redonda*, razón pola cal este dato aparece en maiúscula e ocupando a posición relativa que lle corresponde dentro da secuencia de datos de tipo referencial:

REDONDA (< *RETŪNDA) *n.h.* (**REDONDA**-Corcubión-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

Obsérvense tamén estoutros exemplos, referidos ao lugar de *A Margarida* e ao mosteiro de *San Xulián de Moraima*:

¹² No primeiro caso tomamos como referencia a división comarcal establecida pola Xunta de Galicia mediante o Decreto 65 / 1997 do 20 de febreiro de 1997 (vid. http://www.comarcasdeg Galicia.com/archivos/textoslegales/3_mapa.pdf), mentres que para a identificación dos arciprestados e as freguesías que os constitúen recorremos a Torres Luna / Pazo Labrador (1994).

MARGARIDA (< (UĪLLA) MARGARĪTĪ) *n.h.* **A MARGARIDA** (Cundíns-Cabana de Bergantiños-1). *Bergantiños* | *Soneira* (SC).

SAN XULIÁN DE MORAIME (< *MORIĀMA) *most.* **SAN XULIÁN DE MORAIME** [†] Moraime (Moraime-Muxía-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

Outro aspecto a ter en conta é que en ocasións a realidade xeográfica que nos interesa encóntrase dividida na actualidade entre dous ou máis lugares, freguesías, concellos, comarcas e / ou arciprestados. Cando isto ocorre incluímos todas as opcións pertinentes, separándoas por un símbolo específico (~) indicativo de tal circunstancia:

CIVES (< *SEUĪCĪ?) *n.h.* **CIVES DE ABAIXO** ~ **CIVES DE ARRIBA** (Colúns-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

PENA | **PENNA** (< *PENNA) ⇔ *mon.* A ESTIVADA (**Coiro** ~ **Torea-Mazaricos** ~ **Muros**-1). *Xallas* ~ *Muros* | *Entíns* (SC).

Cando o valor dalgunha das categorías incluídas neste bloque non resulta pertinente, o seu oco fica baleiro, tal e como comprobamos no seguinte exemplo, no que obviamos a información relativa á categoría **Concello**:

SONEIRA (< *SŪB NERĪA) *terr.* **SONEIRA** (└Cabana de Bergantiños~Vimianzo~Zas-1).

No tocante ás **formas** extraídas de DTT, estas aparecen en negrita, dispostas en orde alfabética e introducidas por cadanseu punto negro (●). É necesario sinalar que cando unha desas atestacións figura na documentación como constituínte dunha ou varias cadeas antroponímicas, estas aparecen debidamente consignadas, tal e como comprobamos no seguinte exemplo:

OLVEIRA (< *ŪLUĀRĪA) *n.h.* (OLVEIRA-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Olueira**: s.d. (789:697), s.d. (789:699).
- **Olueyra**: 1289 (203:229). **Johannes Arie d'Olueyra**: 1252 (111:156).
- **Sam Martino d'Olueyra**: 1334 (795:703).

Agora ben, se o topónimo tan só concorre na documentación integrando unha ou varias cadeas antroponímicas e nunca como elemento autónomo, a forma ou formas en cuestión figuran entre parénteses rectos ([]) para indicar tal circunstancia:

FOLLENTE (< (UĪLLA) FŮLGENTĪ) *n.h.* FOLLENTE (Mira-Zas-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

- **[Folente]: Romanus de Folente**: 1203 (98:144).

Estas pautas aplicadas na presentación dos rexistros toponímicos extraídos de DTT son igualmente válidas para as atestacións extraídas das obras que constitúen o noso corpus documental auxiliar. Agora ben, estes rexistros adicionais, ademais de ocuparen un subapartado específico, aparecen sempre en negrita e cursiva e a información alusiva ao ano, o capítulo e mais a páxina vai precedida sempre da abreviatura que lle corresponde á fonte documental concreta da que proceden (vid. §2.2):

REGOELLE (< *(UĪLLA) REGŮĽĚLLĪ) *n.h.* REGOELLE (Olveira-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Regueli**: 1165 (202:229).

□ **Regoelle**: FDUSC 1500 (382:515).

Reguelle: FDUSC 1500 (382:515).

Naqueles casos nos que o noso corpus documental auxiliar non nos proporciona ningunha nova atestación para o topónimo, facémolo notar mediante as iniciais N. R. (= *non rexistrado*), tal e como observamos no exemplo seguinte:

VIGO (< UĪCŮ) *n.h.* VIGO (San Martiño de Duio-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Uigo**: 1232 (38:73), 1256 (70:121).
- **Vigo**: 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:63).
- **Vigu**: 1249 (190:219).

□ **N.R.**

No subapartado inmediatamente seguinte procedemos á enumeración de todos aqueles topónimos maiores cuxa forma externa coincide coa do topónimo que é obxecto de estudo en cada entrada. Tamén recollemos, no caso de habelos, todos aqueles sintagmas toponímicos en cuxa constitución intervéñen dalgún xeito unha forma homonímica do topónimo que nos ocupa¹³. As formas consignadas aparecen sempre acompañadas da información alusiva á freguesía, concello e / ou provincia nas que se encadran os seus respectivos referentes extralingüísticos.

TOBA (← *tobo* < TŮBŮ) *n.h.* (TOBA-Cee-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

¹³ A fonte da que extraemos esta información foi en todos os casos o Nomenclátor de Galicia (= NG).

- **Toua:** s.d. (789:697). **Munio Pelagii de Toua:** 1239 (195:223).

☐ **San Adrian de Tova:** MAS 1607 (377).

[**Toua**]: **Alvaro Nunes de Toua:** DEVM 1423 (6:16), FDUSC 1446 (325:421).

[**Tova**]: **Meen Rodrigues de Tova:** MB 1380 (59:465).

☐ **Toba de Abaixo:** Toba (Cee-1). **Toba de Arriba:** Toba (Cee-1). **A Granxa de Toba:** Toba (Cee-1). **Vilar de Toba:** Toba (Cee-1).

A ausencia de elementos homonímicos aparece referida mediante as iniciais N. R. (= *non rexistrado*). Pola contra, se a cantidade de formas homonímicas compiladas supera os 25 ítems non levamos a cabo o seu inventario exhaustivo, senón que nos limitamos a sinalar ese alto grao de implantación mediante a expresión "Por toda Galicia". Nos seguintes exemplos ilústranse ambas as dúas posibilidades:

ALMOZARA (< *al-muzāra*^c) *n.h.* **ALMOZARA** (Fontecada-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- [**Almozara**]: **Andrea Iohannis de Almozara:** 1259 (171:295).

☐ **Almozara:** FDUSC 1438 (314:398).

☐ N.R.

OUTEIRO (← *outo* < ALTŭ) *n.h.* **OUTEIRO** (Mallón-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Auteyro:** 1289 (178:210).

- **Octario:** 1209 (178:210).

☐ N.R.

☐ Por toda Galicia.

En derradeiro lugar aparece o bloque central da entrada, no que acometemos a **explicación etimolóxica** do topónimo en cuestión. Encabezando este apartado imos atopar a información relativa á natureza deonomástica ou delexical do ítem en cuestión, seguida entre parénteses pola indicación da subcategoría específica á que pertence o topónimo. A continuación, e separada mediante unha barra oblicua (/), introducimos a información de tipo glotolóxico. Tanto neste caso como no anterior remitimos sempre ás clasificacións propostas nas epígrafes §4.3 e §4.4., respectivamente. Para alixeirar esta parte da entrada recorreremos a unha serie de abreviaturas que expoñemos nos cadros seguintes:

Abreviatura	Valor
Onom.	Deonomástico
Antro.	Antrotopónimo
Etno.	Etnotopónimo
Haxio.	Haxiotopónimo
Xent.	Xentilicio
Lex.	Delexical
Agro.	Agrotopónimo
Eco.	Ecotopónimo
Fito.	Fitotopónimo
Haxio.	Haxiotopónimo
Hidro.	Hidrotopónimo
Lito.	Litotopónimo
Oro.	Orotopónimo

Abreviatura	Valor
Prelat.	Prelatino
Lat.	Latino
Prelat. + Lat.	Híbrido (prelatino + latino)
Xerm.	Xermánico
Ár.	Árabe

No que se refire ao estudo etimolóxico, tentamos axustarnos en todo momento ás pautas metodolóxicas habituais nos estudos toponomásticos, e entre as cales salientan aspectos como a atención aos testemuños documentais de diversas épocas, o contraste coa situación que presentan outros sistemas toponímicos próximos (con especial atención aos do ámbito iberorrománico) ou a incorporación de datos de tipo xeolingüístico e lexicográfico. Neste sentido, cómpre apuntar que, sempre e cando non se indique expresamente o contrario, a información lexicográfica empregada nas

distintas entradas do noso traballo foi extraída do *Diccionario de diccionarios (versión 3.0)*, editado por Antón Santamarina Fernández (vid. bibliografía).

Debemos ter en conta tamén a presenza do fenómeno da **multirreferencialidade**, en virtude do cal unha mesma forma toponímica aparece asociada a máis de un único referente extralingüístico. Na organización das entradas nas que se detecta este fenómeno optamos por unha estruturación similar á que se lle dispensa á polisemia nos dicionarios de uso común, i.e., os distintos referentes aparecen aglutinados baixo un único cabezallo, se ben cada un deles vai introducido por un número distinto e recibe un tratamento individualizado dentro da entrada:

DUIO (< *DUBĬO)

1. n.h. (DUIO-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

[...]

2. terr. DUIO (Duio~San Martiño de Duio-Fisterra-1).

Por último, pode advertirse que algunhas das entradas contan cun subapartado específico encabezado pola abreviatura OBS. (= *observacións*). Nese subapartado realizamos consideracións externas ao propio estudio lingüístico-etimolóxico do topónimo, especialmente relacionadas coas correccións ou matices que lles facemos ás lecturas propostas polo editor (vid. §2.1.2), mais tamén con aspectos concretos do proceso de identificación e recoñecemento dos topónimos, con certos fenómenos históricos que puideron chegar a condicionar a súa evolución e, en xeral, con calquera outra circunstancia que estimemos relevante.

6. Abreviaturas empregadas

aaa. = antigo alto-alemán	anórd. = antigo nórdico
aaa. = antigo alto-alemán	ant. = antigo
abret. = antigo bretón	apers. = antigo persa
ac. = acusativo	adv. = adverbio
acímr. = antigo címrico	adx. = adxectivo
acórn. = antigo córnico	ags. = anglosaxón
adv. = adverbio	ags. = antigo anglosaxón
aesl. = antigo eslavo	ai. = antigo indio
air. = antigo irlandés	air. = antigo irlandés
aisl. = antigo islandés	aisl. = antigo islandés

al. = alemán
al. = alemán
alb. = albanés
alit. = antigo lituano
anórd. = antigo nórdico
ant. = antigo
aprus. = antigo prusiano
ár. = árabe
arus. = antigo ruso
arag. = aragonés
aran. = aranés
arm. = armenio
as. = antigo saxón
ast. = astur-leonés
av. = avéstico
berc. = berciano
bret. = bretón
c. = *circa*
cánt. = cántabro
cap. = capítulo
cast. = castelán
cat. = catalán
célt. = céltico
cím. = címrico
córn. = córnico
dial. = dialectal
doc. = documento
dór. = dórico
dór. = dórico
éusc. = éuscaro
f. = folio
fem. = feminino
fr. = francés
frix. = frixio

gal. = galego
gasc. = gascón
gót. = gótico
gr. = grego
hebr. = hebreo
hisp. = hispánico
hit. = hitita
ibid. = *ibidem*
ie. = indoeuropeo
ing. = inglés
irl. = irlandés
isl. = islandés
isl. = islandés
it. = italiano
l. = liña
lat. = latín
lat. clás. = latín clásico
lat. vg. = latín vulgar
let. = letón
lig. = ligur
lit. = lituano
lus. = lusitano
masc. = masculino
mbret. = medio bretón
mcím. = medio címrico
med. = medieval
mir. = medio irlandés
mirand. = mirandés
mod. = moderno
moz.= mozárabe
n. = neutro
n.i. = non identificado
N.R. = non rexistrado
OBS. = observacións

occ. = occitano

pers. = persa

piam. = piamontés

plur. = plural

pop. = popular

port. = portugués

prelat. = prelatino

prep. = preposición

prov. = provenzal

rus. = ruso

rét. = rético

san. = sanabrés

sing. = singular

subst. = sustantivo

tosc. = toscano

ucr. = ucranio

umbr. = umbro

val. = valenciano

vbo. = verbo

xen. = xenitivo

xerm. = xermánico

xón. = xónico

ESTUDO ETIMOLÓXICO

ABUÍN (< *(UĪLLA) AUÖLĪNĪ) *n.h.* ABUÍN (Ser-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Auuim**: 1249 (176:208), c. 1249 (385:384), 1289 (385:384).

□ N. R.

□ **Abuín**: Baroña (Porto do Son-1), Leiro (Rianxo-1); Chamoso (O Corgo-2), Pedreda (Lugo-2), Santo André de Boimente (Viveiro-2); Dena (Meaño-4).

□ Onom. (Antro.) / Lat. A orixe deste topónimo atópase nun primitivo sintagma *(UĪLLA) AUÖLĪNĪ, no que intervéen como modificador do núcleo nominal o xenitivo do antropónimo latino *AUÖLĪNŪS. Este, pola súa vez, explícase como unha forma derivada do apelativo latino AU(Ī)ÖLŪS (> gal. *avó*, port. *avô*, ast. *güelo*, cast. *abuelo*) mediante a adición do sufixo diminutivo e hipocorístico -ĪNŪS. A este respecto, cómpre sinalar que o substantivo e tamén cognome *AU(Ī)ÖLŪS xurdiu moi probabelmente como masculino analóxico de AUĪÖLA (> gal. *avoa*, port. *avó*, ast. *güela*, cast. *abuela*), en orixe un diminutivo tardolatino do termo clásico AUĪA 'avoa'. O masculino correspondente de AUĪA, i.e., AUŪS, foi utilizado tamén como antropónimo en época clásica, ao igual que outros moitos termos de parentesco (LC 304), dentro dunha tendencia que gozou de continuidade na antroponimia romance medieval.

A forma básica AU(Ī)ÖLŪS, a través do correspondente xenitivo AU(Ī)ÖLĪ, perviviu a través dunha cantidade relativamente abondosa de vestixios toponímicos diseminados polo Noroeste peninsular, pois a el remiten as expresións galegas *Aboi*¹ / *Vilaboi*² e *Abol*³ (cfr. port. *Abôl*) / *Vilabol*⁴, as cales nos serven ademais para ilustrar as dúas posibilidades evolutivas da secuencia final -ÖLĪ neste tipo de derivados (cfr. PAULĪ > *Poi* / *Pol*, PĪNĪÖLĪ > *Piñoi* / *Piñol* e similares). Tamén os topónimos asturianos *Pumarabulle*, *Vilabolle* e *Abuli* deben remitir en última instancia a un

¹ O NG dá *Aboi* como nome de varias aldeas pertencentes ás freguesías de Morquintán (Muxía), A Vila de Abade (Tordoia), Casa de Naia (Antas de Ulla), Santo André de Cesar (Caldas de Reis) e Céltigos (Frades). Nesta última existe tamén unha localidade chamada *Alto de Aboi*.

² Nome dunha aldea da parroquia de Loira (Valdoviño).

³ Nome dunha aldea da parroquia de San Xoán do Campo (Lugo).

⁴ Nome dunha aldea da freguesía de Quintá (As Nogais). Intervén tamén como constituínte no sintagma *Vilabol de Suarna*, nome dunha freguesía do concello da Fonsagrada na que existen así mesmo senllas aldeas co nome de *Vilabol de Abaixo* e *Vilabol de Arriba*.

xenitivo AU(Ī)ŌLĪ, se ben nos dous primeiros casos consumouse a palatalización da consoante lateral por efecto do -Ī final, fenómeno que non chegou a darse en cambio no caso da forma *Abuli* (Piel 1989:43-44). Volvendo de novo ao devandito derivado *AUŌLĪNŪS, semella lóxico retrotraer á súa variante de xenitivo outros moitos nomes de lugar como *Vilabuín* (< *UĪLLA AUŌLĪNĪ)⁵, *Fontabuín* (< *FŌNTE AUŌLĪNĪ)⁶ ou o port. *Aboim*, mentres que outras posíbeis cristalizacións toponímicas como os galegos *Buín* e *Abuíme* ou o port. *Vila Boim* ofrecen unha maior inestabilidade ao respecto e mesmo poderían explicarse a partir doutros ítems antroponímicos (Piel 1948:22-23).

Aínda que a conexión etimolóxica do antroponimo *AUŌLĪNŪS co lat. AUŪS parece moi probábel e goza de apoios documentais convincentes, non por iso deixaron de postularse outras hipóteses. Así, Boullón (AMG 146) suxire unha posíbel relación desta serie antroponímica co galicismo ou catalanismo *avol* (> cat. *àvol*⁷, cast. *ávol*,) 'malo, vil, ruín, cativo', que Coromines (DCECH, s.v. ÁVOL) fai proceder do lat. HABILĪS 'bo de manexar'. Porén, cremos cando menos discutíbel unha conexión deste tipo, pois as datas tan temperás nas que comezamos a rexistrar os antroponimos que nos interesan contrastan coas das primeiras atestacións do subst. *avol*, que en ningún caso son anteriores ao s. XIII e ademais aparecen restrinxidas ao ámbito estritamente literario (García-Sabell 1991:50-51). Pola súa banda, Piel (1948:22-23) conxecturara un *nomen humilitatis* ἄβουλος 'abúlico, indiferente', que algúns autores queren ver de feito como orixe do devandito *avol*, se ben esta posibilidade (descartada polo propio Piel en traballos posteriores, vid. Piel 1989:45) colide coa ausencia de datos que apunten cara á pervivencia dese termo no latín e / ou no romance.

AGAR (< *(UĪLLA) AGARĪ) *n.h.* AGAR (Beba-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Agar**: s.d. (789:697), 1172 (92:140), 1221 (93:141), 1221 (563:531), 1289 (93:141).
- [**agar**]: *Ferrnã Dagar*: DEVM 1451 (34:89)², DEVM 1451 (34:90); *Ferrnã Peres Dagar*: DEVM 1451 (34:90).

⁵ Nome dunha aldea da freguesía de Miñotos, no concello de Ourel.

⁶ Nome dunha aldea da freguesía da Veiga, no concello de Sarria.

⁷ O catalán conta hoxe cos derivados *avolesa* 'maldade' e *àvolment* 'con maldade', o que dá proba da vixencia que segue a ter o adx. *àvol* e a súa familia léxica na lingua moderna.

[Agur]: *Johan Castedo d'Agur*: CDSCS 1478 (1333:310).

□ **Agar**: Coucieiro (Muxía-1); A Estrada (4).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. Cremos cando menos verosímil retrotraer este topónimo a un sintagma orixinario *(UĪLLA) AGARĪ ou similar, no que se reconece o xenitivo dun nome persoal *AGARĪŪS. Na nosa opinión, a explicación máis axeitada para este antropónimo non pasa por unha suposta latinización do nome hebraico *Agar* 'peregrina' (Rivas 1991:92), senón que se encontra máis ben no repertorio antroponímico altomedieval de filiación xermánica. De feito, o ítem *AGARĪŪS pode analizarse como unha formación bitemática cuxo poscompoñente sería o gót. *harijs* 'exército', sistematicamente adaptado ao latín como -ARĪŪS, coa conseguinte confluencia entre este formante e o sufixo latino homónimo. No que respecta ao precompoñente, é probábel que se trate do tema **ag(i)-*, que desde o punto de vista formal pode relacionarse ben co gót. *agis* 'espanto', ben con *agija* 'gume, fío cortante', e cuxa presenza pode constatarase en diversas formacións antroponímicas. No caso da documentación galega cómpre aducir como exemplo o caso de *Agericus* (AMG 122), cuxo xenitivo, a través dun sintagma *(UĪLLA) AGERĪCĪ ou similar, debeu orixinar o topónimo moderno *Xeriz*, nome dunha aldea da freguesía de Cabo Vilaño (A Laracha). Pola súa banda, Piel / Kremer (HgNb 5) aboan outros antropónimos que conteñen ese mesmo elemento, nuns casos extraídos directamente da documentación manexada polos autores (como p.ex. *Agemirus* / *Agimirus*) e noutros, en troques, inferidos a partir de vestixios toponímicos medievais ou modernos (como **Agaredus*, variante de *Ageredus*⁸ esixida pola forma toponímica hoxe extinta *Agarem* < *AGAREDĪ; cfr. *Gondarén* < GUNDAREDĪ e similares).

A formación *AGARĪŪS, por tanto, é teoricamente posíbel se partimos do repertorio e das pautas da antroponimia galega altomedieval. Agora ben, as atestacións das que dispoñemos para confirmar a súa existencia proceden na súa maioría do conxunto de textos xenericamente coñecidos como "documentos odoarianos", que como é ben sabido aluden directa ou indirectamente a un suposto bispo lugués de nome Odoario que viviu por volta do s. VIII. A autenticidade deses textos, tal e como foi posto de

⁸ Probabelmente a un antigo *(UĪLLA) AGEREDĪ remita o actual topónimo *Xeré*, nome dunha aldea de Santa Cruz da Retorta, en Guntín, e doutra de Meixide, en Palas de Rei (Vázquez García 2003:118).

relevo por diversos autores, resulta discutíbel en moitos aspectos⁹, mais non por iso debemos repudiar o material onomástico que nos proporcionan, pois pode resultarnos de moita utilidade. Así, no chamado "testamento menor de Odoario" (c. 757) menciónase a igrexa de *sancti iacobi de Manilani* (hoxe Santiago de Meilán, no concello de Lugo), que se encontra *super portum agari* e máis concretamente *in uilla auezani* (o actual despoboado de Avazai, en Santiago de Meilán). Nese mesmo documento menciónase de novo un *portum minei que dicunt agari*, posto precisamente baixo a posesión de *agario*. Máis ou menos contemporáneo dese texto é o "testamento de Avezano", no que se refiren varias vilas situadas *suburbio lucensi territorio gallecie iusta fluvio minei de portu agari*. Xa por último, no testamento do abade Desterigo, supostamente redactado nas primeiras décadas do s. XI, atribúese a fundación da igrexa de Santiago de Meilán a *Manila et fratri suo Agario necnon et soprinis suis Avezano, Desterigo et Gontino*, ao tempo que se sinala de novo a súa situación xeográfica concreta, i.e., *ripa Minei ad portum Manilani et Agari sub urbe lucensi sedis*. Como vemos, trátase dun conxunto bastante amplo de testemuños tanto do nome persoal *AGARĪŪS como dun topónimo ou pretopónimo cuxo referente exacto non fomos capaces de identificar, mais que desde o punto de vista lingüístico pode explicarse como evolución dun primitivo *PORTŪ AGARĪ(Ī). Considerando que o restante material antroponímico e toponímico contido neses textos resulta coherente co estadio cronolóxico e cultural que nos ocupa, non hai motivos para invalidar estes rexistros como probas da existencia do antropónimo *AGARĪŪS. En calquera caso, estas atestacións poden arrequentarse aínda con outros exemplos como o que ofrece Elixio Rivas (1991:92), quen recolle unha forma *Agar* como nome propio masculino en documentación leonesa, ou coa secuencia *Uelascus Agar iudex* (DCO 1203), cuxo apelido pode interpretarse ben como evolución dun antigo xenitivo patronímico ou ben como un topónimo propiamente dito integrado na secuencia onomástica sen ningún tipo de nexos preposicional.

Probabelmente relacionado co tema **ag(i)-* estea tamén o compoñente *eg-*, cuxa produtividade semella ser bastante maior na nosa onomástica persoal. Boullón (AMG 192-193) aboa nomes persoais formados sobre ese tema, como *Egeredus / Egaredus*,

⁹ Para unha breve síntese das opinións dadas acerca da orixe e intencionalidade destes documentos, vid. López Alsina (1988:103-104). Tamén Carlos Baliñas (1998:33-54) realiza unha interesante achega ás circunstancias históricas destes textos.

Egica, Egila, Egilo ou o monotemático *Ega*, coa súa ben documentada variante *Egas*. A proxección desta familia antroponímica na toponimia do Noroeste peninsular pode exemplificarse a través de formacións como o port. *Egarei*, quizais procedente dun primitivo sintagma *(UĪLLA) EGAREDĪ, ou os topónimos galegos *Xián* e *Xiá*, que dan nome a senllas freguesías dos concellos lugueses de Taboada e Friol, respectivamente, e para os cales os testemuños medievais permiten postular unha orixe *(UĪLLA) EGILANĪ (Ares 1983b:97-103). No territorio asturiano, García Arias (2000b:293) remite a distintas variantes flexivas do hipocorístico AGILA topónimos actuais como *Axelán* ou *Xelán*, aínda que sen aducir rexistros documentais concretos en apoio de tal hipótese.

ALBORÉS (< *(TĒRRA) ARBÖRĒNSE) *n.h.* (ALBORÉS-Mazaricos-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Aruores:** 1334 (795:704).

□ **Aruores:** FDUSC 1433 (286:331), FDUSC 1438 (314:397).

San Mamed de Arbores: MAS 1607 (340).

Sant Mamede de Arborés: LNAP 1451 (100:151).

□ **Alborés de Baixo:** Alborés (Mazaricos-1). **Alborés de Riba:** Alborés (Mazaricos-1). **Alborés Grande:** Priegue (Nigrán-4). **Alborés Pequeno:** Priegue (Nigrán-4).

□ Lex. (Fito.) / Lat. A forma consignada en DTT, a máis antiga da que temos noticia para este topónimo, parece autorizar a vinculación etimolóxica de *Alborés* co fitónimo ARBÖR, que presentaba en latín non só o significado principal conservado até a actualidade polos distintos continuadores romances do termo (gal. *árbore*, port. *árvore*, ast. e cast. *árbol*, cat. e fr. *arbre*, it. *albero...*), senón tamén outros como 'mastro dun barco' e 'trabe dun lagar' (E.-M., s.v. ARBÖS). Máis en concreto, a orixe da forma *Alborés* debe procurarse nun antigo sintagma *(TĒRRA) ARBÖRĒNSE, cuxo modificador pode explicarse desde o punto de vista morfolóxico como un derivado resultante da adición do sufixo -ĒNSĪS á base fitonímica que nos ocupa. Por tanto, cremos recoñecer en *Alborés* un topónimo alusivo á riqueza forestal do lugar por el designado, pois aínda que -ĒNSĪS e os seus continuadores (a variante culta *-ense* e a patrimonial *-és*) serven habitualmente para a creación de adxectivos denominativos, non deixan de existir mostras toponímicas nas cales ese mesmo sufixo parece engadirlle á base léxica un matiz abundancial ou caracterizador. Algúns exemplos

ilustrativos neste sentido son o ben coñecido e documentado *Salnés* (med. *Salinense* < SALINĒNSE ← lat. SALĪNA) ou *Carnés* (< *KARNĒNSE, vid. CARNÉS), entre outros. As características estruturais e semánticas de todos estes topónimos permítenos insertar a forma *Alborés* nun contexto lingüístico bastante definido, ao tempo que reforzan de xeito indirecto unha hipótese de tipo fitotoponímico como a aquí proposta.

Outra opción explicativa, que persoalmente non subscribimos, é a defendida por Gonzalo Navaza (2006:65-66), para quen resulta máis factíbel interpretar a forma *Alborés* como un xentílico derivado dun topónimo preexistente *Arbor* / **Albor*¹⁰, o cal procedería á súa vez dun antigo sintagma *(UĪLLA) ARBORĪ baseado no cognome latino ARBORIŪS (LC 334).

No eido fonético, o paso de **Arborés* a *Alborés* debeuse a un fenómeno de disimilación consonántica progresiva ([r - r] > [l - r]) certamente habitual neste tipo de contextos, a xulgar por outros moitos casos análogos como p.ex. *Armental* (< med. *Armentar* < (UĪLLA) ARMENTĀRĪ), *Bretal* (med. *Birtar* DTT 1223 < *(UĪLLA) BERT(I)ARĪ), med. *celorgião* (< CĪRŪRGĪANŪ), *palabra* (< med. *paravra* < PARABOLA) e similares. No caso concreto de *Alborés*, esa disimilación non debeu consolidarse até época relativamente serodia, a xulgar pola forma *Arbores* empregada aínda por Jerónimo del Hoyo en MAS. De todos os xeitos, unha disimilación idéntica deuse de xeito case sistemático noutros topónimos galegos baseados no fitónimo ARBÖRE, como *Os Alboredos*¹¹ (< ARBORĒTÖS) ou *Alboreda*¹² (< ARBORĒTA), entre outros. A culminación deste proceso fonético levou en non poucos casos a confusións ou confluencias con outros topónimos baseados no lat. ALBŪS e os seus derivados, ou incluso na raíz oronímica prelatina **albh-* (Bascuas 2002b:275-276).

ALMOZARA (< *al-muzāra*^c) n.h. ALMOZARA (Fontecada-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- [Almozara]: **Andrea Iohannis de Almozara**: 1259 (171:295).

¹⁰ O NG dá a forma *Arbor* como nome dunha localidade da freguesía de Sobreira, no concello ourensán de Vilamarín.

¹¹ Nome dunha aldea da freguesía de Ribeira, no concello pontevedrés de Crecente.

¹² Nome dunha aldea da freguesía de San Pedro de Muro, no concello coruñés de Porto do Son.

□ *Almozara*: FDUSC 1438 (314:398).

□ N.R.

□ Lex. (Agro.) / Ár. Para a análise etimolóxica deste topónimo xalleiro debemos ter en conta a existencia do cognado *A Almuzara*, nome dunha entidade de poboación da freguesía de Xovencos, no concello ourensán de Boborás. Cómpre sinalar ademais que nos encontramos perante un tipo léxico con ampla difusión na toponimia peninsular, tal e como evidencian as variantes *Almozara* (nome dunha extensa zona nos arredores de Zaragoza), *Almuzara* (León) / *La Almuzara* (Soria), *Calle de la Almuzara* (Segovia), *La Musara* (Tarragona) ou *La Almozara* / *La Almorzara* (Córdoba). Esta última variante pode explicarse en virtude dun fenómeno de etimoloxía popular, por interferencia do vbo. *almorzar*. Neste sentido, é interesante notar que a pronuncia popular do topónimo xalleiro que nos ocupa non é outra que **A Almorsara* (sic), o que nos fai pensar nun procedemento idéntico ao que explica o actual topónimo cordobés. No tocante ao territorio portugués, aínda que os nomenclátors ao uso non rexistran ningunha ocorrencia, coñecemos a existencia de cando menos unha forma *Almuçara*, hoxe desaparecida, que lle deu nome a unha zona do actual concello de Tarouca (Fernandes 1995a:312).

A presenza do ítem *almazara* / *almazara* na nosa documentación medieval é escasa, e en todos os exemplos rexistrados podemos falar xa dun claro estado de toponimización. O testemuño máis antigo do que dispoñemos aparece nun documento no que se fai referencia aos *terminos de Maurilione et Almuzara* (TS 1020). Algo posteriores no tempo son as secuencias *Petrus Petri de Almuzara* (CDMO 1237), *ipsos domos de Almuzara* (CDMO 1247) e *Martin Eanes de Almuzara* (CDMO 1274). Nestes tres casos que vimos de citar, tanto a procedencia xeográfica dos documentos como o propio contexto toponímico neles explicitado permítenos identificar o med. *Almuzara* co devandito *A Almuzara* do actual concello ourensán de Boborás. A pescuda noutros dominios lingüísticos da nosa contorna xeográfica inmediatea permítenos arrequentar este pequeno feixe de atestacións. Álvarez Maurín (1994:153-154), ao estudar a presenza deste lexema na diplomática astur-leonesa, recoñece a súa relativa frecuencia como topónimo en toda esa área xeográfica, se ben unicamente aboa dous exemplos: *prope riuulo Almuzara* (962) e *I terra ad illa Almuzara* (1082), sendo o primeiro destes dous testemuños o máis antigo que coñecemos para o substantivo en cuestión no conxunto da

documentación manexada. Aproximadamente ás mesmas datas podemos retrotraer tamén os primeiros usos desta forma no dominio castelán, pois nun documento do Becerro de Cardeña con data de 964 alúdese a *alia vinea qui dicent de la almuzara*.

A forma *almazara* / *almuzara* falta nos dicionarios modernos galegos e portugueses, e, até onde nós sabemos, tampouco aparece recollido nos repertorios lexicógrafos do castelán. De feito, o significado exacto deste apelativo foi obxecto de distintas explicacións, a maioría das cales conviñeron acertadamente en retrotraela ao adstrato árabe, se ben con notábeis diverxencias á hora de precisar tanto a base etimolóxica como a semántica do termo. Deste xeito, Eguilaz (1886, s.v. ALMUZÁRA) tomou como referencia unha forma arábica medieval *muṣāra* documentada no Glosario de Leiden (s. XI) co significado "stadium". Varias décadas máis tarde, Torres Balbás relacionou o vocábulo *almazara* / *almuzara* coa estrutura urbana das cidades hispano-musulmás medievais, suxerindo que podería tratarse de "un vasto espacio llano en sus afueras para ejercicios hípicas, desfiles militares e hipódromo, que a veces servía también como oratorio" (Torres Balbás 1959:433). Os trazos semánticos xerais establecidos por estes autores foron os predominantes nas posteriores achegas realizadas ao lexema que nos ocupa, pois Martín Alonso (1986 s.v. ALMUZARA) deulle o significado "Coso o arenal de la villa, donde se celebran juegos y donde los jinetes se ejercitaban en las carreras" e remitiuno en consecuencia ao ár. *al-muṣāra* 'estadio'. En termos similares se expresou Corriente (1999, s.v. ALMUZARA) ao definir o termo como "Lugar de paseo y ejercicio en las afueras".

No que se refire ao ámbito portugués, Fernandes (1995a:313) chegou a postular para o mencionado topónimo medieval *Almuçara* unha orixe deantroponímica baseada no nome persoal árabe *Muzara*, se ben a análise da topografía característica do lugar, asentado nunha costa ao pé da serra, levouno a inclinarse finalmente por un apelativo *al-moçarâ* co significado "estádio desportivo, local de diversão (como passeio público)". O autor aduce ademais datos históricos que complementarían os estritamente xeográficos e que poderían reforzar unha interpretación nesta liña, pois, segundo el, "os cavaleiros-vilãos a foro de Tarouca eram obrigados a alardo (revista) em dia de S. João [...] Ora, a melhor maneira de verificar o cavalo seria fazê-lo correr pela encosta que se seguia à vila a partir da igreja e que só tinha termo no alto da serra" (Fernandes 1995a, *ibid.*).

Na nosa opinión, a cuestión etimolóxica do subst. *almazara* / *almuzara* atopa unha

resolución satisfactoria nos termos nos que a concibiu Oliver Asín (1962:155-180), quen chamou a atención sobre a necesidade de diferenciar dous lexemas árabes distintos: por unha banda, *al-muṣāra* (da raíz *ṣyr* 'ter lugar', 'chegar') 'estadio, hipódromo', e pola outra *al-muzāra^ca* (da raíz *zr^c* 'sementar') 'campo de cereais'. Ao primeiro elemento, sentido xa como arcaico no propio árabe hispánico e cunha difusión certamente escasa nas distintas variedades iberorrománicas, remitiría o antigo *almuzara* documentado no seguinte treito do *Fuero de Madrid* (c. 1141-1235): *Todo homine qui cutellum puntagudo trasieret uel lanza aut espada uel pora aut armas de fierro uel bofordo punto agudo in almuzara aut in le araua^l uel in uilla aut in mercado aut in conzeio*. Pola contra, o tipo *al-muzāra^ca* contou cunha notábel implantación toponímica en boa parte do territorio peninsular a través de diversas variantes fonéticas, como *Almázara* (Navarra), *Almarza* (Ávila e Soria) ou *Almàssera* (Valencia), ás que habería que engadir aínda o galego *A Almozara* / *A Almuzara* e os seus distintos cognados portugueses e españois (vid. supra). Todas estas formas toponímicas aludirían en xeral a terras caracterizadas pola importancia do cultivo cerealístico, e nalgúns casos á existencia de pebideiros ou lugares onde se sementaban certas plantas antes de seren transplantadas (cfr. topónimos galegos como *Pibideira*, (*Os*) *Porrás* ou *Samieira* < *SEMINĀRĪA, vid. SONEIRA).

No tocante aos vestixios toponímicos deixados pola forma *al-muzāra^ca* no ámbito máis específico do Noroeste peninsular, Oliver Asín interpretounos en relación con terras sementadas de cereais e xestionadas conforme a un determinado réxime de parzaría. Nestes casos, ademais, habería que falar dun termo importado ao territorio ástur-galaico-leonés por inmigrantes mozárabes ou procedentes das áreas centro-meridionais da Península Ibérica en xeral. O propio autor anotou a este respecto datos de certo interese relativos ao contexto toponímico no que xurdiron as denominacións galegas *A Almuzara* e *Almozara*. O primeiro deles atópase preto da freguesía de San Mamede de Moldes (Boborás), topónimo este último que, ao igual cós seus múltiples homónimos galegos e portugueses, adoita explicarse a través dunha forma *MOLLĪTES coa que se latinizou o ár. *muwállad* 'adoptado' (Cunha 1967:58-59 e 97), en referencia aos muladí ou cristiáns islamizados "que son aquí los emigrantes del Andalus que llevarían a ese territorio de Boborás el árabe *muzāra^ca*, intensificando allí el cultivo del trigo (que abunda por todo el término) conforme al régimen de aparcería que la palabra expresa" (Oliver Asín 1962:169-

170). No que se refire a *A Almozara*, Oliver Asín repara na proximidade da aldea así denominada á freguesía de San Pedro de Santa Comba, subliñando a orixe mozárabe do culto á dita mártir (vid. **SANTA COMBA**). A esta apreciación debemos engadir nós outra quizais máis relevante a efectos do tema que estamos a tratar, pois a aldea de Almozara atópase a moi poucos quilómetros da de Cumbráns (na parroquia de San Cosme de Antes), cuxo nome debe vincularse moi posibelmente co asentamento de poboación mozárabe no Noroeste peninsular (vid. **CUMBRÁNS**).

Completamente descartábel é a interpretación proposta por César Varela (2008:261-262) a respecto do topónimo ourensán *A Almuzara*, para o cal reconstrúe unha etimoloxía estritamente latina a partir do vbo. ADMONIRE 'avisar, aconsellar'. Habería que recoñecer deste xeito un hipotético derivado *ADMONITĪARĪA alusivo a un penedo ou torre utilizada a xeito de atalaia. A inviabilidade desta hipótese radica non só na inexistencia dun mínimo apoio documental, senón tamén no difícil percurso fonético que conduciría á forma hodierna. Por outra banda, aceptar unha análise etimolóxica deste tipo implicaría desligar o topónimo ourensán dunha serie léxica e toponímica dotada, tal e como viñemos vendo, dunha importante coherencia e dunha considerábel difusión xeográfica na Península Ibérica.

ANLLÓNS (< *ANGŪLŌNES) *n.h.* (ANLLÓNS-Ponteceso-1). *Bergantiños* | *Seaia* (SC).

- **Sancto Felici de Anlunis**: 1241 (78:128).

OBS. A xulgar pola imaxe inferior, non nos cabe dúbida de que a secuencia *Sancto Felice de Aleris* proposta por Pérez Rodríguez na súa edición do texto é unha lectura incorrecta de *Sancto Felici de A[n]lu[n]is*, forma moi similar á que soubo ler no seu momento Salgado Martínez (*Sancto Felice de Anlunis*) e que se corresponde co actual San Fins de Anllóns.

(f. 44r)

□ **[Anlloes]**: *Johán Peres d'Anlloes*: SM 1325 (1:15).

[Anllões]: *Ffernando Domingues d'Anllões*: SM 1325 (1:15).

San Fins de Allons: MAS 1607 (361), MAS 1607 (362).

□ **Anllóns de Riba**: Anllóns (Ponteceso-1). **Anllóns de Tras dos Agros**: Anllóns (Ponteceso-1). **Anllóns Grande**: Anllóns (Ponteceso-1).

□ Lex. (Hidro.) / Lat. Estamos perante un dos moitos casos nos que a denominación

aplicada a unha corrente fluvial pasou a designar tamén unha ou varias entidades de poboación asentadas na súa marxe (vid. ÉZARO, XORA). Nesta ocasión trátase do río Anllóns, que nace nos montes do Xalo, en Cerceda, e discorre por terras dos concellos bergantiñáns da Laracha, Carballo, Coristanco, Cabana de Bergantiños e, finalmente, Ponteceso, onde dá as súas augas á ría de Corme e Laxe (RG 107).

A etimoloxía do nome *Anllóns* foi esclarecida no seu momento por Moralejo Lasso (1977:255), e posteriormente afinada por Isidoro Millán (1994:455-456). Ambos os dous estudiosos postularon unha base etimolóxica *ANGŬLŌNES, cuxa morfoloxía nos permite interpretala como derivado aumentativo do lat. ANGŬLŬS 'ángulo', e que aludiría por tanto aos grandes meandros que caracterizan o río Anllóns no tramo final do seu curso, precisamente por terras da freguesía homónima e antes de internarse nas de Ponteceso. De feito, Millán sinala a existencia do lugar chamado *A Chousa dos Anllóns*, sintagma toponímico no que se advirte a permanencia do artigo determinado e que, por tanto, constituiría un indicio do primitivo uso da forma *ANGŬLŌNE como apelativo, seguramente co mesmo sentido co que acabou cristalizando como denominación da corrente fluvial. O lexema ANGŬLŬS aparece tamén na documentación altomedieval en contextos léxicos similares e que nos permiten asignarlle significados hoxe extintos como o mencionado 'meandro, curva dun río' ou mesmo 'punto onde converxen dúas ou máis correntes de auga'. Así debemos interpretar, p.ex., unha secuencia como *Iº pedazo inter seminata qui iacet in angulo de illo rio* (TCe 1065). Álvarez Maurín documenta usos moi similares para este substantivo no territorio lingüístico astur-leonés, achegando como exemplo un texto de 950 no que se fala dun *molino de angulo*, i.e., "un molino situado en una esquina o ángulo formado por dos corrientes de agua" (Álvarez Maurín 1994:124-125). Segundo González Rodríguez (1999:59), a forma ANGŬLŬ xerou en castelán a palabra patrimonial *año*, que acabou perdéndose polo conflito homonímico que suscitaba co máis común *año* (< ANNŬ).

Unha etioloxía similar á de *Anllóns* deberon ter outros topónimos galegos procedentes desa mesma base léxica, como p.ex. *O Añón*¹³ (< *ANGŬLŌNE), *Anllo*¹⁴

¹³ Nome dun lugar da freguesía de Bértola (Carballo). Existe tamén *O Añón de Verdillo*, na parroquia de Verdillo (Carballo).

¹⁴ Segundo os datos do NG, *Anllo* é o nome de varias aldeas pertencentes ás freguesías de Castrelo (San Cristovo de Cea), Santa Cristina de Asma (Carballedo) e Baltar (A Pastoriza),

(< ANGŪLŪ), *Anlló*¹⁵ (< *ANGŪLÖLŪ) e *A Anllada*¹⁶ (< *ANGŪLĀTA). Moralejo Lasso (1977, *ibid.*) observou que algúns dos elementos que vimos de citar nomeaban entidades cuxas circunstancias físicas e orográficas encaixaban coa etimoloxía proposta: así, no tocante ao topónimo *Anllo* do concello de Cospeito fai notar que o nome é común á entidade de poboación e á corrente fluvial que a atravesa, un afluente do río Miño que, malia formar un único río co Támoga, sepárase del nun determinado tramo do seu curso formando deste xeito un ángulo. Algo semellante pode dicirse do *Anllo* do concello de Sober, situado efectivamente nun ángulo dos ríos Cabe e Sil. A motivación hidronímica resulta aínda máis transparente naqueles topónimos nos que ANGŪLŪS aparece modificado polo subst. RĪUŪS: é o caso de *Rianxo*¹⁷ e de *Riaño*¹⁸, forma esta última non descoñecida en Galicia, aínda que especialmente produtiva na toponimia do ámbito leonés e castelán, ben como constituínte único ou ben como núcleo dun sintagma máis amplo, como nos cántabros *Riaño de Ibio*, *Riaño de Escalante* e similares (González Rodríguez 1999:59)¹⁹. Tanto *Riaño* como *Rianxo* poden reducirse en última instancia a un sintagma toponímico *RĪUĪ ANGŪLŪ, semanticamente homologábel a formacións como *Riotorto* e similares. Tamén a ANGŪLŪS, mais xa sen connotacións hidronímicas, podemos remitir o subst. *anllar* / *allar* (con outras moitas variantes

así como dunha parroquia do concello de Sober e doutra do de San Amaro. A esta serie podemos engadir aínda os topónimos *San Martiño de Anllo*, nome dunha freguesía do concello de Sober, e *O Campo de Anllo*, nome dunha aldea pertencente á devandita freguesía de Anllo (Sober). Elixio Rivas (1992:92) informa tamén da existencia de *Anllóbó* como nome dun casal na freguesía de Treboedo (Maside). O certo é que nun documento de TCe con data de 934 rexistramos o seu antónimo, *Angulo Malo*, topónimo que non podemos identificar na actualidade.

¹⁵ Elixio Rivas recolleu esta denominación toponímica no concello ourensán de Cea (Rivas 1992:92).

¹⁶ Nome dunha aldea da freguesía de Arcos (Cuntis).

¹⁷ Denominación de freguesía e lugar no concello homónimo. *Rianxo* é tamén o nome dunha aldea da parroquia de Piloño (Vila de Cruces).

¹⁸ Concretamente rexistrámolo como *O Riaño* dándolle nome a unha aldea da parroquia de Chavín (Viveiro). Bascuas dáo tamén como nome dun monte na freguesía de Verís (Irixoa) (Bascuas 2002b:163).

¹⁹ A falta de apoio documental impídenos ponderar debidamente a hipótese formulada por García Arias (2000b:336) para o topónimo asturiano *Ciañu*, para o que tenta reconstruír unha forma etimolóxica *CIUITATIS ANGŪLŪ cuxa estrutura formal e semántica sería paralela á desta serie toponímica.

fonéticas como *illar, ullar, unllar...*) 'espazo a carón da lareira para gardar a leña', e en cuxa orixe semella estar un derivado inicialmente adxectivo *ANGŪLĀRĪS²⁰.

Por outra banda, esta ampla serie toponímica ilustra a diversidade de resultados que coñeceu historicamente o grupo consonántico secundario -NG'L- no dominio lingüístico galego-portugués. De feito, a alternancia *Anll-* / *Añ-* observábel nos topónimos citados pode lembrarnos outras como *unlla* / *uña* (< UNGŪLA), *senllos* / med. *seños* (< SĪNGŪLŌS) e similares (Ferreiro 1999:152-153).

ANOS (< *ANNŌNES) *n.h.* (ANOS-Cabana de Bergantiños-1). *Bergantiños* | *Soneira* (SC).

- **Santo Esteuoo dinoes**: 1334 (795:703).

OBS. Malia o pésimo estado de conservación do manuscrito do que extraemos esta atestación, podemos dar por certa a identificación entre esta forma *Santo Esteuoo dinoes* e a moderna *Anos*. Por unha banda, o contexto toponímico reproduce nomes de lugar cuxos referentes xeográficos se agrupan na contorna inmediata da freguesía de Anos, como *Sam Martino de Quandoes* (= Canduas) e *Margaride* (= A Margarida). Pola outra, a parroquia de Anos é aínda hoxe a única desa área posta baixo a advocación de Santo Estevo. A lectura dada por Pérez Rodríguez coincide basicamente coa establecida no seu momento por López Ferreiro (1868), quen transcribiu esta forma toponímica como *sam esteuoo dinoes* na súa edición do testamento de Leonor González. Aínda que esta é en efecto a lectura máis razoábel do treito que nos ocupa, a forma moderna do topónimo, con vogal inicial [a], quizais faga máis conveniente e verosímil interpretar a existencia no documento dunha forma **Anoes*, que será a que tomemos como punto de partida para a nosa análise lingüístico-etimolóxica.

□ **San Esteban de Años**: MAS 1607 (351).

San Estevan de Años: MAS 1607 (360).

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Até onde nós sabemos, foron poucos os autores que se aproximaron á etimoloxía deste topónimo, mais todos eles partiron dun erro de base ao supoñeren como forma moderna un inexistente **Anós*, con acentuación oxítónica e que non se corresponde nin coa pronuncia real do topónimo por parte dos falantes nin coa variante recollida no NG. Deste xeito, as hipóteses formuladas por eses

²⁰ Existiu de feito en latín unha forma ANGŪLĀRĪS, mais co significado "Vaso, vasija de forma angular" (NDLEE, s.v. ANGŪLĀRIS).

investigadores fican invalidadas, se non nos seus termos xerais, si no tocante aos étimos concretos reconstruídos para o topónimo.

Bascuas (2001:430-431), sempre desde a cautela, aventurou unha base etimolóxica *ANNOIOS ou *ANNONOS, na cal se produciría a perda da semiconsoante ou da consoante nasal e unha posterior redución do hiato resultante. Mais esta reconstrución, ademais de apoiarse nunha forma moderna errónea como é *Anós, presenta tamén certas dificultades de índole esencialmente fonética, sobre todo no referente a *ANNONOS, cuxo resultado romance, atendendo ao dominio xeolectal concreto no que nos encontramos (os falares galegos do bloque occidental), debería ser en todo caso *Anóns. Obxeccións moi similares poden poñérselle á explicación formulada por Héctor Iglesias (2003:261), que reconstrúe unha forma en xenitivo *ANNŌNIS cuxa evolución posterior, tal e como el a desenvolve (*ANNŌNIS > *ANNŌNES > *Anões > *Anois > *Anós), resulta difícil de conciliar coas tendencias características da fonética histórica galega, pois, á marxe da excepcionalidade que revisten algúns dos tramos intermedios desa cadea evolutiva, o resultado esperábel dese hipotético *ANNŌNIS non sería outro que *Anóns.

A verificación da forma correcta do topónimo e o seu contraste tanto cos rexistros gráficos medievais como con outras formas toponímicas directa ou indirectamente relacionadas permítenos ensaiar unha proposta explicativa que coidamos non só máis verosímil cás precedentes, senón tamén máis coherente coas regras da fonética histórica galega. En primeiro lugar, cremos que a terminación *-oes* da forma medieval testemuñada en DTT e o seu resultado actual *-os*, pasando pola fase intermedia *-oos* (documentada a través dunha forma *anoos*, GHCD 1375), constitúe un dato de grande interese que, sumado á conservación da consoante nasal en posición intervocálica e á acentuación paroxítona do resultado romance, autorízanos a reconstruír unha probábel forma etimolóxica *ANNŌNES, orixinariamente con acento na sílaba inicial. A estrutura desta formación non é arriscada nin problemática, cando menos no tocante á súa constitución morfolóxica interna: a unha base léxica *ann- engadíuselle o sufixo átono prelatino *-ōne(s)*, cuxa existencia pode verificarse grazas a outros moitos derivados toponímicos do territorio galego e que adoita interpretarse como un sufixo especialmente produtivo na creación de xentílicos. Máis en concreto, a toponimia permítenos illar dúas tendencias evolutivas diferentes no tocante ao tratamento fonético deste sufixo. Nuns casos, e tras a perda

da consoante nasal intervocálica, o encontro vocálico heterosilábico resultante desa alteración ([õẽ]) resolveuse mediante a glidización da primeira vogal, coa conseguinte formación dun ditongo e a posterior regularización do vocalismo postónico final ([e] > [a]): esta é a evolución constatada en casos como *Canduas* (< *KAND-ÖNES, vid. **SAN MARTIÑO DE CANDUAS**), *Brantuas* (med. *Brantões* SM 1391 / *Brantoes* SM 1438 < *BRANT-ÖNES), *Bascuas* (< *Vascoes < med. *Uascones* < *UASC-ÖNES; cfr. ast. *Báscones*) ou *Malvas* (med. *Malloes* ROT 1344 / *Maloes* THPT 1436 < *MALL-ÖNES), este último especialmente interesante debido á consonantización que acabou sufrindo a semivogal [ɔ] (**Maloes* > **Malves*) e que fixo posíbel a asimilación da forma resultante ao fitónimo *malva* (Navaza 2006:328-329). O proceso alternativo ao que vimos de describir consistiu na asimilación e crase da secuencia vocálica [õẽ] (> [õõ] > [õ] > [o]), fenómeno que nos axuda a explicar xa non só o caso concreto de *Anos* (*ANNÖNES > *Ánones > *Ánõẽs > *Anõõs > *Anõs > *Anos*), senón tamén outras formacións como p.ex. *Camos* (< med. *Camõẽs* < *CAM-ÖNES), *Treos* (< *TRĪD-ÖNES, vid. **TREOS**) ou, cun sufixo átono distinto mais idéntico comportamento fonético, *Samos* (< med. **Samãõs* < SAM-ÄNÖS) ou *Tamagos* (< med. **Tamagãõs* < *TAMAK-ÄNÖS), entre outros.

Na nosa opinión, o establecemento da natureza e evolución do sufixo resolve unha parte sensibelmente importante da cuestión etimolóxica, en tanto que nos permite adscribir o topónimo a unha categoría morfolóxica e semántica concreta, así como a un fondo lingüístico tamén moi determinado. De todos os xeitos, a orixe da base léxica tamén pode determinarse cun grao relativamente alto de fiabilidade, xa que a fisionomía externa dese elemento **ann-* fai plausíbel relacionala con certas raíces prelatinas moi produtivas na creación de derivados léxicos e toponímicos de contido hidronímico e especialmente prolíficas no territorio do Noroeste peninsular. Concordamos por tanto con Bascuas (2001:429-431) cando vincula ese tema **ann-* co radical céltico **an-* 'poza, pantano, lama', ben coñecido a través de formas como o galo *anam* 'charco, poza' ou o topónimo *Guadiana*, cuxo compoñente final debe relacionarse directamente co nome antigo dese mesmo río, *Ana* / *Anas*. A presenza do tema **an-* na nosa toponimia concrétese nun número elevado de formas, entre as cales podemos salientar *Ares* (< *AN-ÄRĪS), *Ar* (< *AN-ÄRE), *Ombre* (< *AN-OBRE) ou *O Couto de A* (< *AN-A), entre outros moitos. Tamén pode presumirse a súa presenza en derivados documentados noutros puntos da Península Ibérica, como p.ex. os

cántabros *Anero* e *Anaz* (Ramírez Sádaba 1999:381-382). Agora ben, o tema **ann-* obríganos a falar dunha variante con xeminación da consoante, nunha alternancia bastante repetida noutras moitas formacións prelatinas de orixe indoeuropea: pensemos p.ex. en pares como *Bolaño / Boaño*, *Calamouco / Caamouco*, *Mos* (< **MALŌNES*) / *Malvas* (< **MALLŌNES*, vid. supra) e outros moitos de características análogas. Por outra banda, a rendibilidade toponímica do tema **ann-* no dominio lingüístico galego-portugués parece confirmado grazas a formacións como as portuguesas *Anobra* e *Nóbrega* (< **ANNO-BRĪGA*) ou as galegas *Anido(s) / Anide*, interpretábeis tal vez como variantes dun primitivo derivado **ANN-ĪTŪ* (cfr. *Lourido* < **LAUR-ĪTŪ* ← *LAURŪ*, *Penido* < **PENN-ĪTŪ* ← **PENNA* e similares). E aínda cómpre sinalar que o propio topónimo *Anos* (< **ANNŌNES*) pode invocarse como exemplo desa mesma alternancia **an-* / **ann-* se o contrastamos coa forma *Ons*, nome dunha freguesía do concello coruñés de Brión mencionada en DTT baixo formas como *Oiis* (1232), *Ooes* (1289), *Ooens* (1226, 1244) e *Aoens* (1226), todas elas reducíbeis a unha base etimolóxica **ANŌNES* (> *Ãõēs* > *Õõēs* > *Õēs* > *Ons*)²¹ cuxo paralelismo formal co derivado **ANNŌNES* é significativo.

A precariedade dos rexistros documentais medievais e a mais a propia remisión do topónimo a un terreo tan inestábel como o da toponimia prelatina obríganos a adoptar unha postura cautelosa ante a hipótese que vimos de desenvolver, se ben coidamos que a súa verosimilitude vén avalada por un número suficientemente amplo de paralelos.

ANTES (< **ANTAS*) *n.h.* (ANTES-Mazaricos-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Antas**: 1259 (171:295).
- **Sam Cosmade**: 1334 (795:704).
- **Sancti Cosme de Antas**: 1259 (171:204).

□ **San Cosme de Antes**: MAS 1607 (341).

□ **As Antes**: Arantón (Santa Comba-1); Temes (Carballedo-2).

²¹ De curiosa pode calificarse cando menos a pseudoetimoloxía defendida por Castellá Ferrer para este topónimo: *llamase la puente de Oys, la razon es, porque espantò tanto aquel milagro [o afundimento da ponte sobre o río Tambre] a los Gentiles, que le quedó este nombre, porque en lengua Gallega, quando se espantan, ò auifan con espanto de alguna cosa, dicen, oy miray esto: auifobos defto* (HAS II, f. 130v).

□ Lex. (Eco.) / Prelat. Os escasos topónimos galegos que presentan a forma (*As*) *Antes* deben relacionarse sen ningún xénero de dúbidas cos máis abondosos (*As*) *Antas*, pois todos eles poden reducirse en última instancia ao subst. *anta* / *ante*, aínda hoxe vivo na lingua e moi ben representado nos distintos dicionarios galegos desde os primeiros tempos da nosa lexicografía²². De feito, xa o padre Sarmiento reparou no emprego da voz *anta* na carta fundacional do mosteiro de San Salvador de Lérez, definíndoa como "peña grande" e adscribíndoa lingüisticamente ao estrato latino. Máis dun século despois, o dicionario da Real Academia Galega recolleu as acepcións "Marco de gran tamaño clavado verticalmente en el suelo" (senalando asemade o amplo uso do termo na diplomática medieval) e a arcaica "Fin, borde, término, límite". Estes son os valores que se repiten *grosso modo* nos sucesivos dicionarios e repertorios lexicográficos consultados, se ben en ocasións incorpóranse definicións máis matizadas. Así, Eladio Rodríguez aboa o significado "Losa que cubre un dólmen, y el mismo dólmen o arca, que ha sido explorado", mentres que Constantino García recolle unha acepción lixeiramente distinta ás anteriores, mais cuxa vinculación semántica con elas semella indiscutíbel: "Piedra grande y larga que se clava de trecho en trecho y sirve de sostén a las demás piedras del muro". Pola súa banda, o termo *anta* alude en certas zonas de Ourense a un miliario ou columna conmemorativa romana, mentres que en áreas orientais desa mesma provincia (así como na limítrofe comarca zamorana de Seabra) emprégase o vocábulo co significado 'pedra terminal' (Carneiro Rey 2000:373).

Desde o punto de vista fonético, parece razoábel explicar a forma *ante* como unha mera variante da forma *anta*, na cal se produciu un relaxamento articulatorio da vogal postónica final [a] (> [e])²³, fenómeno especialmente frecuente naqueles casos

²² Non coñecemos resultados toponímicos da variante *ante* en número singular, mais si moitos exemplos da forma etimolóxica orixinal *anta*: así, *A Anta* designa varios núcleos de poboación das parroquias de San Gregorio de Corredoira (Cotobade), Santa María de Ois (Coirós) e San Pedro de Feás (Aranga). A forma sen artigo tan só comparece nun caso, *Anta*, nome dunha aldea da freguesía de Santa Mariña de Areas (Tui). Tampouco son raras as formacións sintagmáticas como *A Penadanta* (en Belesar, concello de Vilalba), *Valdanta* (lugar e freguesía do conello do Bolo), *O Campodanta* (en Augasantas, concello de Cotobade) ou mesmo *A Paradanta*, nome da comarca que agrupa os concellos pontevedreses de Arbo, A Caniza, Covelo e Crecente.

²³ Cremos que este fenómeno pode explicarse como unha alteración espontánea favorecida en todo caso polo contexto fónico concreto no que se inscribe esa vogal postónica e que, como veremos de seguido, encontra abondosos paralelos noutros moitos ítems toponímicos. Por iso mesmo cremos bastante improbábel pensar no influxo da prep. e adv. *ante* / *antes*, opción

nos que a dita vogal comparece precedida dunha consoante dentoalveolar. Detectamos un comportamento idéntico noutras moitas formacións toponímicas nas cales se reproduce ese mesmo contexto fonético, como p.ex. *Ermide* (< **Ermida* < *EREMĪTA), *Cardeite* (< **Cardeita* < *CASA DĒ EITA; cfr. *Cardeita*, *Casardeita*), *Pedride* (< **Pedrida* < *PĚTRĪTA; cfr. *As Pedridas*), *Carballede* (< **Carballeda* < *CARUALĪETA; cfr. *Carballeda*, *Carballedas*) e moitos outros. A estreita relación entre *anta* e *ante* xa a aventurara o padre Sobreira ao definir esta última como "Cada una de las losas que se ponen en pie haciendo cerca o cerrado, unas apar de otras". Por outra banda, o noso topónimo e os rexistros escritos que conservamos para o mesmo non deixa de ser unha evidencia desa transformación fonética, se temos en conta que os testemuños de DTT reflicten de xeito invariábel a forma etimolóxica *anta*, mentres que en MAS, pola contra, semella encontrarse xa plenamente consolidada a variante con alteración do vocalismo postónico final. En calquera caso, a semántica de *anta* / *ante* é transparente: trátase dun termo utilizado para designar marcos que servían de límite entre as terras, mais tamén para aludir a un certo tipo de construción megalítica coñecido na lingua común baixo outras moitas denominacións (*arca*, *mámoa*, *medoña*, *medorra*...) e cuxa función función delimitadora e / ou xeorreferencial aparece explicitada moi a miúdo na nosa diplomática medieval (vid. infra).

No tocante á etimoloxía deste termo, a maior parte dos autores tentaron establecelo partindo do fondo lingüístico latino, que coñece termos formalmente afíns ao que nos ocupa. Tal é o caso de ANTES "Órdenes o cuadros que forman las cepas de una viña" (NDLEE, s.v. ANTES), mais cuxa vinculación etimolóxica con *anta* / *ante* e os seus resultados toponímicos parece en principio moi pouco probábel. Tamén podería pensarse no subst. ANTĀ, vocábulo arquitectónico ben coñecido nos textos clásicos, usado xeralmente en plural e alusivo a columnas ou piares cadrados situados ao carón das portas (NDLEE, s.v. ANTĀ). Aínda así, Coromines (DCECH, s.v. ANTA) cuestionou a posibilidade de que un vocábulo latino tan especializado e pertencente a un rexistro lingüístico tan específico puidese acabar aplicándose a unha realidade tan fundamente arraigada na cultura tradicional como son os marcos e os

proposta por Elixio Rivas (1982:246) á hora de explicar os microtopónimos *Ante* e *A Regadantes*, no concello de Marín.

monumentos megalíticos empregados como tales²⁴. Como hipótese alternativa, o filólogo catalán suxeriu a relación de *anta* / *ante* cun radical indoeuropeo pertencente a unha serie léxica moito máis ampla e cuxos membros compartirían unha carga semántica ligada ao significado 'linde, fin, termo'. De feito, os propios termos latinos ANTĀ e ANTES poderían retrotraerse en última instancia a esa mesma raíz.

Sexa como for, a irrupción de *anta* na nosa documentación medieval é moi temperá, e desde logo anterior aos primeiros testemuños considerados para outros ámbitos como o astur-leonés (Álvarez Maurín 1994:344). Ademais, os nosos rexistros máis antigos evidencian un uso plenamente toponímico do termo, tal e como podemos comprobar na seguinte relación: *et inde in silua scura; et inde in anta; et inde in ribulo de Lobos; et inde per strata de Zobra* (SLC 788). A variante pluralizada, especialmente interesante para o topónimo concreto que nos ocupa, emerge por vez primeira nun diploma no que se exemplifica á perfección o valor semántico orixinal de *anta*, pois nel menciónase unha *uilla de Antas, cautata per petras erectas et scriptas* (OA 912). No tocante ao uso estritamente apelativo do vocábulo, este pode verificarse na xa aludida carta fundacional de San Salvador de Lérez (vid. supra), datada por volta de 916 e na que se establece como límite *illa anta Soueireira de Gandara*.

ARCOS (< ARCŌS) *n.h.* (ARCOS-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Santiago d'Arquos**: 1334 (795:704).

- **[arquos]**: *Juã Darquos*: DEVM 1423 (5:13); *Pero Darquos*: DEVM 1423 (5:13).

- Santiago d'Arcos*: FDUSC 1439 (317:413).

- Santiago de Arcos*: LNAP 1451 (100:151), MAS 1607 (328), MAS 1607 (339).

- Santiago d'Arquos*: DEVM 1452 (34:89).

- **Arcos**: Antas de Ulla (2), Arcos (Antas de Ulla-2), Arcos (Chantada-2), Castroverde (2), Chantada (2), Outeiro de Rei (2); Abruciños (Amoeiro-3), Arcos (O Carballiño-3), Arcos (Vilamartín de Valdeorras-3), O Carballiño (3), Piñeira de Arcos (Sandiás-3), Rocas (Esgos-3), Vilamartín de Valdeorras (3); Arcos (Cuntis-4),

²⁴ Non faltan, con todo, exemplos de palabras latinas habilitadas por distintas vías para designar este tipo de construcións líticas, tal e como vemos nos casos de *mámoa* (< MAMMŪLA) e *arca* (< ARCA), p.ex.

Cuntis (4), Grava (Silleda-4), A Lama (A Lama-4), Pontearreas (4), Randufe (Tui-4), San Tomé de Nogueira (Meis-4). **Os Arcos:** Vincios (Gondomar-4). **Arcos da Condesa:** Caldas de Reis (4). **Arcos de Frades:** Arcos de Frades (Pol-2), Pol (2). **Cabo de Arcos:** Arcos (Antas de Ulla-2). **Piñeira de Arcos:** Piñeira de Arcos (Sandiás-3), Sandiás (3). **Seoane de Arcos:** O Carballiño (3).

□ Lex. (Eco.) / Lat. En principio, este topónimo parece atopar unha explicación satisfactoria no subst. *arco*, procedente á súa vez do lat. ARCŪS / ARQUŪS, para o cal Raimundo de Miguel dá, entre outros, os significados "Arco de arquitectura", "Arma usada en la guerra y en la caza" e "Un corte ó sección de cilindro ó esfera" (NDLEE, s.v. ARCUS), todos eles vixentes aínda na lingua actual e recollidos nos distintos dicionarios galegos. Á súa vez, o substantivo *arco* debeu xerar outros derivados léxicos como *arquela*, que Elixio Rivas anota na localidade ourensá de Vilaseca de Trasmiras co significado "Cuenco de madera para dar forma a los panes". De calquera xeito, a atestación máis temperá que coñecemos para o ítem que nos ocupa procede dun documento no cal o mosteiro de San Xulián de Samos recibe a doazón, entre outras propiedades, dunha seara situada *in Iorres ad Arcos* (TS 951), moi probabelmente identificábel co actual lugar e freguesía de Arcos, no concello ourensán de Vilamartín de Valdeorras.

A proxección toponímica atribuíbel ao lexema *arco* no conxunto do dominio galego-portugués resulta bastante destacábel. Deixando á marxe os exemplos xa sinalados de toponimización da forma de plural, observamos que a variante de singular tamén ofreceu unha rendibilidade bastante elevada, conservando na maioría dos casos o artigo determinado que delata a orixe apelativa deses nomes de lugar: tal é o caso de *O Arco*, que lle dá nome na actualidade a tres entidades de poboación nas freguesías de Freixo (A Fonsagrada), Masma (Mondoñedo) e Lérez (Pontevedra). Con determinación preposicional encontramos *O Arco de Riba* e *O Arco de Baixo*, denominación de senllas aldeas da parroquia de Sistallo (Cospeito), e a nómima pode aínda completarse co sintagma *O Campo do Arco*, nome dun lugar da freguesía da Couboeira (Mondoñedo). Pola contra, o NG recolle tan só un caso no que se constatou a perda do artigo: *Arco*, na freguesía do Cereixal (Becerreá). Fóra do ámbito da toponimia maior localizamos aínda *O Río de Arco*, subafluente do Miño que xerou á súa vez o topónimo maior *Riodarco* como nome dunha aldea da freguesía de Penamaior (Becerreá). Estrutura similar é a que presenta *O Río dos*

Arcos, denominación dun afluyente do río Xallas no concello de Carnota. No terreo da oronimia cómpre salientar tamén *O Monte da Arqueira*, nas Nogais, e *Chao do Arco*, na Fonsagrada. O diminutivo *Arcucelos*, que lle dá nome a un lugar da parroquia de Retorta (Laza), ten o seu correlato exacto nos numerosos *Arcozelo / Arcozelos* espallados por todo o territorio portugués (DOELP, s.v.), e poden explicarse en principio como resultados patrimoniais dunha primitiva formación diminutiva *ARCŪCELLŪ (plur. *ARCŪCELLŌS), de estrutura perfectamente homologábel á doutros derivados conservados na toponimia como (*O*) *Montecelo* (< MONT-ĪCELLŪ ← MONTE), *Portecelo / Portocelo* (< PÖRT-ĪCELLŪ ← PÖRTŪ), port. *Seixezelo* (< SAX-ĪCELLŪ ← SAXŪ) e similares (vid. MORANCELE). Tamén remiten sen dúbida ao lexema *arco* os sintagmas toponímicos *Fonte Arcada* e *Fonte Arcuda* (vid. FONTECADA).

No tocante á motivación desta serie toponímica, son varias as explicacións que se teñen dado ao respecto. Pensado Tomé (OELG 389-390) dá por boa a proposta formulada no seu momento polo padre Sarmiento, para quen os topónimos derivados do lexema *arco* podían interpretarse como topónimos viarios alusivos á existencia de antigos camiños romanos, pois, segundo el, "era común fabricar, de quando en quando, a trechos, en las Vias o Caminos Reales, alguno o algunos arcos triunfales, u otros arcos comunes, en elogio de los Emperadores, o a causa de algún común suceso". Deste xeito, o erudito pontevedrés conectaba esta serie toponímica con outros topónimos viarios como os derivados de *vía* (< lat. UIA) ou *calzada* (< lat. *CALCĒĀTA). Outros autores, en troques, pensaron máis ben na existencia de arcos de pontes ou acuedutos, ou mesmo de formacións tumulares (Cunha 1963:184). De todos os xeitos, semella prevalecer nestas hipóteses a idea da motivación arquitectónica, pois todas elas consideran a relación directa entre estes topónimos e a presenza nun determinado lugar de unha ou varias construcións singularizadas por posuíren arcos. Nesta liña, resulta até certo punto plausíbel relacionar esta serie toponímica con outros nomes de lugar como os portugueses *Janas* (< lat. ĪANŪĀS) e *Giela* (< lat. *ĪENŪĒLLA), que virían a demostrar de que xeito "un simples pormenor arquitectónico pode cristalizar-se num nome de povoação" (Piel 1983:18-22).

Porén, fronte a estas interpretacións tradicionais existen outras bastante diferentes, ben por partiren de bases etimolóxicas e estratos lingüísticos distintos aos arriba descritos, ben por encadraren o topónimo que nos ocupa noutros subsistemas

toponímicos. Parécenos especialmente interesante a proposta de Moralejo Álvarez (2005:222-225), para quen moitos dos actuais topónimos *Arco(s)* e derivados responden máis ben a un significado 'defensa, cerca', seguramente aplicado a terreos cercados e delimitados para o gando, e remitirían lingüisticamente ao radical indoeuropeo **areq-* 'protexer, cerrar', o mesmo do que proceden con toda probabilidade formas como o lat. *ARCĒO* 'afastar, defender' ou o gr. ἀρκέω 'seguro, co que se pode contar' (IEW 65-66), así como topónimos do tipo *Aircleit*, hidrónimo de orixe picta, ou o peninsular *Arcobriga*, documentado como nome de até tres poboacións situadas respectivamente na Gallaecia, na Lusitania e na Celtiberia, e esta última identificábel de feito coa actual *Arcos de Jalón* (Soria). Segundo Moralejo Álvarez, esta hipótese etimolóxica viría avalada por factores como a restrición da familia toponímica de *arco* ao cadrante noroccidental da Península e a práctica inexistencia de vestixios toponímicos deste tipo na Hispania non indoeuropea. Outro aspecto favorábel á hipótese que estamos a comentar sería a rápida fosilización deste lexema na toponimia, até o punto de descoñecérense exemplos do uso desta forma como termo común na nosa documentación medieval máis temperá, tal e como tivemos ocasión de observar.

Pola súa banda, Nicandro Ares (2001:73) quixo ver na orixe da forma toponímica *Arcos* un nome persoal latino *ARCŪS* / *ARCĪŪS* / *ARQUĪŪS*, etimoloxicamente relacionado co devandito radical indoeuropeo **areq-* e os seus distintos continuadores léxicos, ou ben co radical prelatino **rk-* 'oso'. Agora ben, esta opción parécenos descartábel nos seus trazos xerais, pois implicaría aceptar un antropónimo en caso nominativo como base etimolóxica do topónimo, algo certamente incompatíbel coas dinámicas características da antrotoponimia galega.

AREAS (< *ARĒNĀS*) *n.h.* (FISTERRA-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **[Arenas]:** *Johannes Pelaici dicti de Arenas*: 1234 (490:470).
- **Arenis**: 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).

OBS. Na doazón das igrexas de San Martiño e San Salvador de Duio ao mosteiro de San Xusto de Toxos Outos en 1135, o monarca Afonso VII resolve concederlle tamén ao dito cenobio *alias hereditates de uoce regia sub aula Sancte Marie in villa de Arenis*. Este treito varía levemente nas sucesivas confirmacións, tamén incluídas en DTT, pois o que se le nelas é *alias hereditates de uoce regia sub aula Sancte Marie et in villa de Arenis*. En todo caso, esta

modificación sintáctica non altera no substancial a identificación do noso topónimo, que debeu ser a denominación primitiva da actual Santa María de Fisterra e que perviviu no nome que aínda hoxe recibe o seu templo parroquial, *Nosa Señora das Areas*. No mesmo DTT alúdese tamén a outra igrexa como *Sancte Marie de Arenis* (1239), mais neste caso trátase da actual freguesía de Areias, en Viana do Castelo.

□ N.R.

□ **Areas:** Adragonte (Paderne-1), Andavao (Boimorto-1); Antas de Ulla (2), Rosende (Sober-2), Vilar de Ortelle (Pantón-2); Carracedo (A Peroxa-3); Bordóns (Sanxenxo-4), Cea (Vilagarcía de Arousa-4), Dorrón (Sanxenxo-4), Ponteareas (4), Tui (4). **As Areas:** Corme Aldea (Ponteceso-1), Lema (Carballo-1), Senra (Ortigueira-1); Cereixa (A Pobra de Brollón-2); Santa Cristina da Ramallosa (Baiona-4). **Cancela de Areas:** Malpica de Bergantiños (Malpica de Bergantiños-1). **Piñeiro de Areas:** O Piñeiro (O Covelo-4). **Ponteareas:** Ponteareas (Ponteareas-4), Ponteareas (4).

□ Lex. (Oro.) / Lat. Estamos perante a toponimización da forma de plural do subst. *area*, procedente á súa vez do lat. ARĒNA 'area', e por extensión 'arena, espazo situado na parte central dun circo romano onde se celebraban espectáculos'. A toponimia xerada por este lexema no territorio galego é moi abundosa, e remite sempre á primeira das acepcións indicadas. Á marxe da variante pluralizada representada polo topónimo que nos ocupa, debemos sinalar tamén a proxección da forma de singular, que explica tanto o topónimo simple (*A*) *Area*²⁵ como os diversos sintagmas nos que aparece integrado como constituínte: velaí o caso de *O Agro da Area*, *A Area Alta*, *Arealba* ou *Arealonga*, entre outros moitos. A familia toponímica vén completarse con derivados de estrutura morfolóxica e semántica transparente, como (*A*) *Areosa* (< *ARENŌSA), *O Areado* (< *ARENĀTŪ), (*Os*) *Areás* (< *ARENĀLES) e similares. Máis problemática resulta a adscrición etimolóxica concreta dun grupo de formas que, cando menos en principio, poderían explicarse como derivados de ARĒNA nos que se produciu a síncope da vogal pretónica: referímonos a casos como *Arnado* / *Arnados* (< *ARENĀTŪ), *Arnade* (< *ARENĀTŪ ou ARĒNĀTA, en todo caso con relaxamento articulatorio da vogal postónica final, vid. **ANTES**), o diminutivo *Arnadelo* (< *ARENATĒLLŪ), *Arnoso* (< *ARENŌSŪ), *Arneiro* (< *ARENĀRĪŪ) ou a serie formada

²⁵ O NG dá a forma *A Area* como denominación de varias localidades pertencentes ás freguesías da Pedra (Cariño), Piñeiro (Cedeira), Peitieiros (Gondomar), San Vicente do Grove (O Grove) e A Ramallosa (Nigrán). A forma sen artigo, *Area*, comparece como nome dunha única entidade de poboación na parroquia de Faro (Viveiro).

por *Arnela* / *Arnelas* e *Arneliña*, formas nas que probabelmente subxace un derivado *ARENĚLLA. A dificultade que presenta este pequeno repertorio toponímico radica na posibilidade de explicalo tamén a partir do tema hidronímico *arn- (cfr. *Arnoia*, *Arnego* e similares), estreitamente vinculado coa raíz antigo-europea *er- 'moverse, poñerse en movemento' (Bascuas 2002b:42-44; Domínguez Dono 2004:476). Por tanto, só a análise demorada dos rexistros documentais e o contraste con outras formacións análogas pode axudarnos a esclarecer a orixe real ou máis probábel de cada exemplo.

A motivación dos múltiples topónimos fundados no apelativo *area* (< ARĒNA) pode ser diversa en función dos casos. En principio, as denominacións deste tipo semellan aludir á existencia de terreos areosos, especialmente frecuentes nas marxes das correntes fluviais. De todos os xeitos, tampouco debemos descartar outras opcións igualmente plausíbeis, como p.ex. a referencia a unha terra de labor pobre e pouco aproveitábel para o uso agrario, acepción verificada na área lingüística astur-leonesa (Álvarez Maurín 1994:155). Por outra banda, o subst. *area* desenvolveu na lingua medieval o significado 'praia, areal', cuxa vixencia se prolongou segundo parece até tempos relativamente recentes. De feito, xa Eladio Rodríguez indicara no seu momento o emprego de *area* como sinónimo de *areal* en moitos documentos antigos, e aínda en textos de finais do s. XVI. En termos semellantes se expresa Elixio Rivas cando observa que "en toda la costa gallega, *area* fue la voz denominadora de *playa* (*praia*) hasta fines del siglo pasado". A presenza deste valor semántico na nosa documentación medieval é doada de detectar, e de feito son varios os textos do propio DTT nos que se alude á *arena de Locustaria*, ou sexa, á praia ou areal de Langosteira, no propio concello de Fisterra (vid. LANGOSTEIRA). Ademais, esta acepción secundaria é a que mellor permite explicar topónimos como o xa mencionado *Arealonga*, que lle dá nome a unha freguesía do concello pontevedrés de Vilagarcía de Arousa e que se repite como denominación doutros moitos areais ao longo do litoral galego. Outro tanto pode dicirse de *Area Maior*, nome dunha praia da freguesía de Moraime (Muxía), que encontramos na documentación medieval baixo a forma *Arena maiori* (MSXMG 1095).

As atestacións máis temperás deste substantivo na nosa documentación preséntannolo xa claramente toponimizado. O rexistro máis antigo do que temos constancia aparece nun documento mindoniense de 877 no que se alude a unha

Villam de Arena sub monte de Faro, sen dúbida identificábel co actual topónimo *Area*, nome dunha localidade da freguesía de Faro (Viveiro). No tocante á súa presenza como constituínte de sintagmas toponímicos máis amplos, esta obsérvase xa nun diploma no cal se menciona a *sanctam Eulaliam de Alobre que nuncupatur Arenalonga* (HSISC 912), correspondente á actual *Arealonga* antes citada.

AROSA (< *(PENNA / PĚTRA) HĚDĚRŌSA) *n.h.* A AROSA (Mallón-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

• **[Heerosa]: Froyla de Heerosa:** s.d. (172:205).

□ N.R.

□ **Arosa:** Arceo (Boimorto-1), Xanceda (Mesía-1); San Martiño de Meis (Meis-4). **A Arosa:** Arcos da Condesa (Caldas de Reis-4). **O Pé de Arosa:** Moucide (O Valadouro -2).

□ Lex. (Fito.) / Lat. Encontrámonos perante un dos diversos resultados que coñeceu na nosa toponimia o adx. HĚDĚRŌSŪS, neste caso flexionado en xénero feminino e seguramente a través dun primitivo sintagma *(PENNA / PĚTRA) HĚDĚRŌSA ou similar. Á súa vez, ese adxectivo HĚDĚRŌSŪS (empregado xa nos textos latinos clásicos) debe explicarse como un derivado abundancial do fitónimo HĚDĚRA 'hedra, planta rubideira'. Tal e como veremos de seguido, unha proposta etimolóxica coma esta encaixa sen dificultade non só nas dinámicas características da fonética histórica galega, senón tamén na ampla e complexa familia toponímica xerada polo lat. HĚDĚRA. Xa que logo, podemos invalidar interpretacións como as suxeridas por Pensado Tomé (OELG 368-369), quen pretendía retrotraer o topónimo *Arosa* a unha forma adxectivoal ARENŌSA (← ARĒNA, vid. **AREAS**) ou mesmo a un derivado de *ar* 'aire' (cfr. *Ventosa* < UENTŌSA ← UĚNTŪ 'vento').

Tanto a base léxica HĚDĚRA como os seus diversos derivados coñeceron dúas posíbeis vías evolutivas, ambas as dúas doadas de constatar tanto no léxico como na toponimia. A primeira delas consistiu na síncope da vogal postónica medial [e], que deu como resultado a forma *hedra* do galego común, así como a castelá *hiedra* ou *yedra* e a astur-leonesa *yedra* / *yedre*. A esta variante remiten directamente

topónimos galegos modernos como *Hedrosa*, *Hedrada*, *Os Edreiros*, *Drada* ou *Adrada*, entre outros moitos, así como formas que teñen a súa orixe en primitivos sintagmas nos que interviu directamente un adxectivo derivado de *hedra*, como p.ex. *Penadrade* ou o ast. *Penadrada*, ambos os dous procedentes con toda seguridade dun antigo *PENNA HEDERĀTA. A segunda posibilidade evolutiva consistiu na lenición e síncope da consoante intervocálica -D-, fenómeno que á súa vez provocou a aparición dun grupo vocálico heterosilábico [ee] (verificábel de feito na propia forma *Heerosa* extraída de DTT) posteriormente resolto mediante crase. Este tratamento é o que permite explicar non só a variante toponímica concreta que aquí nos ocupa, senón tamén a forma portuguesa moderna *hera* e diversos derivados como *Erosa* / *Herosa*, *Oroso*, *Orosa* ou, cando menos nalgúns casos, *Arada*²⁶, todos eles existentes na actualidade en territorio galego. Podemos comprobar ademais como conviven variantes con vocalismo pretónico etimolóxico con outras nas que este se viu alterado ben por un fenómeno de asimilación (tal e como debeu ocorrer nos casos de *Orosa* e *Oroso*), ben pola tendencia á abertura da vogal pretónica inicial [e] en contacto coa vibrante simple subseguinte, do mesmo xeito que aconteceu noutras formas toponímicas como *O Araño* (< **O Eranio*, cfr. med. *Oeranio* DTT 1231, 1243) ou *(Fonte) Almesendre* (< **Armesendre* < **Ermesende* < *ERMESINDĪ*), p.ex. É evidente que forma *A Arosa* (med. *Heerosa*) debe incluírse entre estas últimas.

Na toponimia portuguesa, ao carón da forma simple *Edra* / *Edras* e *Hera* / *Heras*, encontramos outras moitas formacións derivadas principalmente a partir da variante *(h)*edra*, como é o caso de *Edral*, *Edroso* / *Edrosa* e similares (DOELP, s.v.). A proxección toponímica de HĒDĒRA tamén foi significativa no ámbito astur-leonés, a xulgar por resultados como *Adráu*, *Adraos*, *Los Hedraos*, *Les Hedreres*, *Dradas* ou *Peñadrada*, entre outros moitos. En calquera caso, García Arias (2000b:216-217) advirte da posibilidade de que cando menos algúns deses topónimos teñan a súa orixe

²⁶ Segundo o NG, este topónimo aparece como nome dun lugar e parroquia do concello de Monterroso, mais tamén dunha aldea da parroquia de Landrobe (Viveiro) e doutra da de Fisteus (Curtis). Só a documentación antiga pode indicarnos con maior ou menor certeza cando estamos efectivamente ante resultados do colectivo fitonímico HĒDĒRĀTA e cando, pola contra, ante o apelativo *arada*, derivado do vbo. *arar* que presenta acepcións como 'acción e resultado de arar', 'terra xa arada' e 'porción de terra que se ara nunha xeira'. Vázquez García (2002:21) apunta tamén a posibilidade dun étimo *(TĒRRA) OERĀTA no sentido de 'terra produtiva, rica'. De todos os xeitos, a explicación fitonímica semella a máis convincente para formas como *A Penedrada*, nome dunha zona boscosa da parroquia de Dimo (Catoira) aboado por Gonzalo Navaza (2007b:110-111).

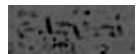
en bases etimolóxicas distintas de HĚDĚRA, como p.ex. nunha forma hipotética *ATRĀTŪ (derivado do adxectivo latino ATER 'escuro, de cor negra') ou no participio de perfecto dun tamén hipotético verbo *ITERĀRE (que tería a súa orixe no lat. ITER 'camiño').

O rexistro máis recuado do que temos noticia para o fitónimo *hedra* e as súas variantes na documentación galega data de 932 e aparece nun documento de TCe no que se menciona un topónimo *Ederada*. Fóra do ámbito estritamente galego localizamos un sintagma *Penna Edrada* nun texto ovetense lixeiramente anterior, máis en concreto con data de 892. Vemos que en ambos os dous casos os testemuños máis antigos son formas plenamente toponimizadas e lingüisticamente identificábeis xa como romances.

ASENSO (< *APSENTĪO?) *n.h.* ASENSO (Chacín-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Asenzo**: 1154 (74:124), 1289 (74:124).
- **Azenço**: s.d. (789:697).

OBS. A segunda das formas documentadas en DTT (doc. 789) aparece na edición de Pérez Rodríguez como *Azonço*, lectura incorrecta no canto de *Azenço*, que é a forma que realmente figura no manuscrito.

(fol. 193r)

□ **Asenço**: MB 1337 (15:412).

□ N.R.

□ Lex. (¿Hidro.?) / Prelat. En principio, a etimoloxía da forma *Asenso* podería abordarse desde distintas perspectivas, se ben ningunha delas resiste o contraste cos rexistros documentais dos que dispoñemos. Por unha banda, cremos pouco verosímil relacionar este topónimo co fitónimo *asento*, nome popular galego da *Artemisia Absinthium* que conta con outras variantes formais como *asente*, *axenxo* e *axenxo*. Este conxunto de denominacións remite en última instancia ao lat. ABSĪNTHĪUM, que tamén deixou continuadores por vía patrimonial noutros dominios lingüísticos románicos como o italiano, o oitánico, o occitánico, o catalán, o aragonés e o retorrománico, mentres que en portugués, pola contra, impúxose a variante erudita *absinto* (Piel 1953:47-48). A nivel toponímico, existen certos ítems no territorio

galego cuxa orixe podería estar directamente relacionada con este tipo fitonímico. Tal é o caso da forma *A Asenteira*, documentado no concello lugués de Pantón (Palacio 1981:270), ou das variantes pluralizadas *Os Asenxos*²⁷ e *Os Asentos*²⁸. Agora ben, o topónimo *Asenso* presenta certas dificultades á hora de aplicarlle unha hipótese fitonímica deste tipo. Por un lado, as características gráficas dos testemuños medievais aducidos non resultan doadas de conciliar cunha base etimolóxica ABSĪNTHĪUM, sobre todo no tocante á presenza sistemática do grafema <s> para representar o son consonántico resultante da secuencia -BS- (vid. infra). Porén, o principal empezo radica ao noso xuízo en cuestións de tipo morfosintáctico como o número singular do topónimo, así como a ausencia de calquera rastro do artigo determinado.

Outra opción en principio razoábel sería a deantroponímica, que nos permitiría poñer en relación este topónimo co apelido *Asenxo / Asenjo*, especialmente coñecido no ámbito castelanófono mais de presenza nada desprezábel no territorio galego, con especial incidencia segundo parece nas zonas máis orientais. A orixe desta forma parece estar no nome persoal latino ASSENSIŪS (Díez Melcón 1957:94), para o cal carecemos de atestacións na nosa documentación medieval. De todos os xeitos, non semella doado evolucionar a partir do acusativo ASSENSIŪ a variante medieval **Asenço* que podemos inferir dos testemuños medievais recompilados. Máis unha vez, as dificultades residen tanto no aspecto grafonético como tamén (aínda que en menor medida) no morfolóxico, dada a escaseza de topónimos deantroponímicos galegos reconstruíbeis a partir dunha forma de acusativo.

Pola nosa banda, estimamos como unha opción até certo punto plausíbel unha fase primitiva **APSENTĪO*, cuxa constitución morfolóxica interna pode homologarse á doutros hidrotopónimos existentes no territorio galego e adscribíbeis en última instancia ao substrato antigo-europeo. No caso de **APSENTĪO* recoñecemos o ie. **āp-* / **āp-* 'auga, río', que Pokorny (IEW 51 e ss.) reconstruíu a partir de derivados como ai. *āpah* 'auga' e *āpavant* 'acuoso', ou aprus. *ape* 'río' e *apus* 'fonte, manancial, pozo', entre outros. O tema **aps-* que identificamos no noso topónimo representa unha prolongación en -s e constitúe de feito a variante máis produtiva na hidronimia

²⁷ Nome dun lugar da freguesía de Marcelle, en Monforte de Lemos.

²⁸ Nome dun lugar da freguesía de Boimorto, no concello coruñés homónimo

antigo-europea. Así, e sen ánimo de sermos exhaustivos na enumeración, podemos sinalar exemplos como o río *Aso* en Aragón, *Apse* en Letonia e quizais tamén o derivado superlativo *Asma* (< *APS-ĀMA), que lle deu nome a un amplo territorio da Galicia medieval e ao río que o atravesaba, ademais de pervivir hoxe na denominación de varias freguesías da contorna²⁹. Tamén dos textos clásicos podemos extraer mostras da rendibilidade toponímica do tema *aps-, como p.ex. o nome do río ilirio Ἄψος (= *Apsus*). Ao igual que aconteceu con moitos outros radicais prelatinos (vid. BORNEIRO, CARNÉS), tamén *aps- puido combinarse con elementos sufixais de filiación latina, tal e como suxire quizais o topónimo *Asados*³⁰ (< *APS-ĀTŌS), se ben neste caso debemos priorizar como opción máis verosímil a vinculación etimolóxica directa co vbo. *asar* (< lat. ARSĀRE → *ARSĀTŌS > *Asados*; cfr. topónimos como *O Queimado* ou *Queimadelos*, p.ex.) (Bascuas 2002b:177 e ss.).

Xa que logo, a raíz léxica implicada nesa forma hipotética *APSENTĪO encaixa sen maiores problemas no ámbito da hidrotoponimia antigo-europea, encontrando conexións especialmente estreitas dentro da propia toponimia galega. Mais, de analizarmos a continuación a súa morfoloxía sufixal, observaremos que esta tampouco é en absoluto estraña. A terminación -ĭo / -ĭa, de feito, é frecuentísima en formacións hidrotoponímicas deste tipo, como tamén resulta recoñecíbel o sufixo -nt-, que pode presentar variación, no que á vogal presufixal se refire, entre -e- e a máis abundosa -a-. Deste xeito, *APS-E-NT-ĪO podería vincularse a formacións como *NEM-ENT-ĪO > *Nemenzo* (vid. NEMANCOS), *LU-ENT-ĪO > *Loenzo* (cfr. *LU-ENT-ĒNA > *Loentia*), med. *Corentia* / *Corenza*³¹ (< *KOR-ENT-ĪA) ou *ALL-ENT-ĪA > *Alenza*, entre outros.

Por tanto, a base etimolóxica *APS-E-NT-ĪO resulta en aparencia coherente co resultado actual *Asenso*. A única obxección que pode facérselle á nosa proposta

²⁹ Referímonos á parroquia de Santa Cristina de Asma (Carballedo) e ás de San Fiz de Asma, San Salvador de Asma, San Xurxo de Asma e Santa Uxía de Asma (Chantada). Existe ademais o lugar de Nogueira de Asma, na freguesía de Cicillón (Taboada), e non debemos esquecer que a propia vila de Chantada aparece mencionada en moitos documentos medievais como *Chantada de Asma*.

³⁰ Nome dunha freguesía do concello de Rianxo.

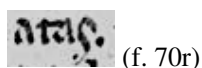
³¹ Denominación dun antigo couto formado polas aldeas de Vilafabeiro, Vilardante e Nimo, pertencentes na actualidade á parroquia de Santa María de Roo, no concello de Noia (Ces Canle 2005:21-26).

radica nas características gráficas dos rexistros medievais aducidos, pois a evolución esperábel do grupo consonántico [ps] presente na raíz **aps-* sería presumiblemente unha consoante fricativa apicoalveolar [ʃ], dato que contrasta co emprego dos grafemas <s> e (en moita menor medida) <z> na súa transcrición. O que si semella evidente, aceptemos ou non a hipótese hidrotoponímica, é que na forma hodierna *Asenso* encontramos representado graficamente o *seseo* prenuclear característico da pronuncia espontánea dos falantes. Circunstancia similar é a que se detecta noutros moitos topónimos da vertente occidental galega, entre os cales podemos salientar casos tan rechamantes como os de *Vilastose* / **Vilastoce* (vid. **VILASTOSE**), *Ousensa* / **Oucenza* (med. *Ouçença* / *Ouçêça* LNAP 1457), *Sirves* (med. *Ciruis* DTT 1174), *Carrasido* (med. *Carrazido* DTT 1225, 1231, 1239, 1289) ou *Santa Sía* / **Santa Cía* (vid. **SANTA SÍA**).

ATÁN (< *(UĪLLA DĒ) ATTANE / *(UĪLLA) ATTANĪ) *n.h.* **ATÁN** (Mazaricos-Mazaricos-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Atan:** 1271 (185:215). **Pedro Eanes d'Atan:** 1271 (185:215).
- **Atas:** 1162 (199:226).

OBS. O cotexo do manuscrito orixinal permitiunos confirmar que a lectura da forma presente no doc. 199 é totalmente correcta, tal e como se aprecia na imaxe adxunta. De todos os xeitos, a identificación desta forma co moderno *Atán* do concello de Mazaricos parece segura.

□ N.R.

□ **Atán:** Pantón (2). **Cima de Atán:** Atán (Pantón-2). **Pumardatán:** Amil (Moraña-4). **Vilatán:** Baruncelle (Abadín-2), O Saviñao (2), Vilatán (O Saviñao-2).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. Xeralmente veuse describindo este topónimo como descendente dun antroponónimo monotemático xermánico **ATTA*, directamente relacionado á súa vez co gót. *atta* 'pai' (HgNb 28). Baséanse tamén neste tema outros nomes persoais como o derivado diminutivo *ATTILA*, ao que tal vez haxa que retrotraer topónimos como os galegos *Atián*³² e *Ateán*³³, o seu cognado asturiano *Atilán* ou os portugueses

³² Nome dunha aldea da freguesía de Miñotos (Ouro).

Ateães e *Atiães*. Segundo Piel / Kremer (HgNb, *ibid.*), o tema **atta* intervén tamén como constituínte doutros antropónimos como AT(T)AULFUS (cuxa prolongación na toponimia estaría representada por formas como as galegas *Adaúlfe* e *Adoufe* e as portuguesas *Adaúfe*, *Adaúfa* e *Adoufe*) e un hipotético *ATTAUDUS non documentado mais que os ditos autores quixeron reconstruír a partir do topónimo portugués *Atoude* e do seu presunto cognado galego *Ataúde*.

Malia aceptarmos en termos xerais esta proposta etimolóxica, a dificultade consiste en discernir se a forma *Atán* procede dun acusativo *(UĪLLA DĒ) ATTANE (correspondente a unha flexión tipicamente xermánica *ATTA, -ANIS) ou dunha forma de xenitivo *(UĪLLA) ATTANĪ, que obviamente implicaría a existencia dunha variante *ATTANŪS para a que de feito contamos cunha cantidade considerábel de testemuños na documentación medieval manexada. Así, rexistrámola baixo a forma *Atthanus* nun documento conservado en TA e cuxa versión orixinal databa de 867. Algo máis serodia é a cadea antroponímica *Attanus Froianiz* (HSISC 924). Obviamente, a cuestión da variante flexiva concreta á que remite o topónimo non é banal, senón que contén implicacións importantes no tocante ao treito cronolóxico no que se formou, pois a base etimolóxica *(UĪLLA) ATTANĪ comporta unha antigüidade maior cá secuencia *(UĪLLA DĒ) ATTANE.

Aínda así, o antropónimo *ATTA deixou outros vestixios toponímicos na área noroccidental da Península Ibérica. No que se refire a Galicia, é moi probábel que teñan a mesma orixe os topónimos *Atás* (nome dun lugar e freguesía no concello ourensán de Cualedro) e *Atáns* (topónimo menor no concello pontevedrés de Marín), para os cales podemos reconstruír unha fase etimolóxica *(UĪLLA) ATTANIS ou similar, con evolución fonética perfectamente regular en ambos os dous casos. Outro tanto pode dicirse a respecto da forma portuguesa *Atães*, mentres que para o topónimo *Vilar de Atão* habería que facer as mesmas consideracións que para o galego *Atán*.

De todos os xeitos, cómpre lembrar que algún autores apuntaron como posíbel étimo do topónimo *Atán* o nome indíxena hispánico *ATTA, ben documentado na Celtiberia e noutras áreas limítrofes a través de variantes e derivados como AT(T)A, AT(T)IUS, ATTUS, ATTO, ATTUA, ATTIANUS, ATELIUS, ATILIUS, ATENIUS ou ATINIUS (Abascal

³³ Nome dunha localidade da freguesía de Botos (Latín).

1994, s.v.; Albertos 1966:39-42), todos eles ilustrativos da difusión acadada por este tipo onomástico na Hispania prerromana. De feito, para Edelmiro Bascuas (2005:634), o mesmo antropónimo *AT(T)ANŪS no que baseamos a nosa explicación debe entenderse máis ben como un antropónimo prerromano, relacionado estreitamente con outros como ATTANIUS / AITANIUS, atestado nunha inscrición procedente da cidade de Lugo e que en principio debe integrarse na serie antroponímica anterior. Sexa como for, o certo é que tanto o gót. *atta como o prerromano *ATTA remiten en última instancia á vella raíz indoeuropea *ātos / *atta 'pai, nai', cuxa pervivencia nas distintas linguas poden certificar o gr. πατᾶ 'papá', lat. ATTA 'papá', 'avoíño' ou hit. *attaš* 'pai', aos que aínda habería que engadir mostras procedentes de linguas non indoeuropeas como é o éusc. *aita* 'pai' e o seu derivado *aitona* 'avó'. En todos estes casos hai que falar dun "nombre de cariño del lenguaje infantil para las personas mayores que en griego y latín contrasta con el más solemne *pater* 'padre', cargado de fuerte contenido jurídico y religioso" (Bascuas 2005:632). De feito, os antropónimos latinos ATTINUS, ATINIUS e ATINIANUS aboados por Kajanto (LC 163) deben igualmente vencellarse á raíz *atta.

BAÍÑAS (< *(TĒRRĀS) BADĪNĒĀS?) *n.h.* (BAÍÑAS-Vimianzo-1). *Soneira* | *Duio* (SC).

- [Baainas]: **Arias Petri de Baainas**: 1213 (224:249).
- **Santo Antoino de Baynas**: 1334 (795:704).

□ *San Antonino de Baiñas*: MAS 1607 (369).

Sant Anton de Baiñas: MAS 1607 (367).

□ **Baiñas**: Baiñas (Vimianzo-1).

□ Lex. (¿Oro.?) / ¿Prelat. + Lat.? Á marxe da variante de plural representada por este topónimo, o NG recolle tamén na toponimia maior a forma de singular *Baiña* como nome dunha freguesía do concello de Baiona (rexistrada nun documento tudense de 1402 como constituínte da cadea antroponímica *Alvar Eanes de Bayna*), así como *A Baiña* como denominación dunha freguesía do concello de Agolada. Tendo en conta a identidade formal que presentan estes tres ítems toponímicos, semella razoábel tratar de ofrecer unha interpretación etimolóxica conxunta para todos eles, aínda que este cometido non deixa de presentar certas dificultades.

En principio, a opción aparentemente máis verosímil (a nivel tanto formal como

semántico) consiste en interpretar estas expresións toponímicas como derivados do adxectivo latino BADIŪS 'marrón, de cor castaña', orixe á súa vez do gal. e port. *baio*, cast. *bayo* (de onde cat. *bai*) e occ. e fr. *bai* (de onde it. *baio*) (DCECH, s.v. BAYO). Como vemos, en todas estas formas tivo lugar a síncope do -D- seguido de iode, fenómeno que conta con paralelos ben coñecidos como p.ex. PÖDĪŪ > *Poio* ou CŪSTÖDĪA > *Costoia*, entre outros. Polo demais, o adxectivo en cuestión pode relacionarse tamén con antropónimos da área osco-umbra como BADIŪS e BADUSĪŪS, e a el hai que remitir tamén o gr. βαδιος, de significado similar ao xa comentado (E.-M., s.v. BADIUS). De aceptarmos esta proposta, as formas *Baiñas* e (A) *Baiña* poderían entenderse como orotopónimos alusivos a unha determinada composición do solo que lle conferiría ao mesmo unhas características cromáticas acordes coa semántica do adx. BADIŪS. De feito, Coromines (DCECH, *ibid.*) aboa un *Monte Baio* en documentación medieval catalá, mentres que García Arias (2000b:420) recolle topónimos asturianos como (El) *Bayu*, *Abayu*, *El Vayo* ou *Bayas*, entre outros, que poderían explicarse cando menos en parte como derivados de BADIŪS. A motivación, por tanto, sería análoga á que xerou outros ítems toponímicos igualmente baseados en lexemas de cor, como *A Marela* / *A Amarela*, *Pena Verde*, *A Pena Parda* ou *O Riomouro*, p.ex.

Porén, o principal inconveniente que suscita unha hipótese etimolóxica baseada no adx. BADIŪS ou ben no seu descendente galego *baio* radica na aplicación específica desta forma á cor dos cabalos e / ou doutros tipos de équidos, especialización patente xa en época latina e que non deixa de observarse en ningunha das múltiples atestacións que puidemos extraer da nosa documentación medieval, como p.ex. *cauallo baio* e *mulello colore baio* (HSISC 947), *kaballum colore baio* (TCe c. 1005), *cavallo baio* (TCe 1069) ou *uno cauallo bayo* (TL 1159), entre outros. O mesmo comportamento rexistramos na prosa non notarial, a xulgar por secuencias extraídas de CT (1370-1373) como *dū caualo d'Arangóm bayo*, *muy fremoso* (CT 279) e *hū caualo bayo d'España* (CT 372), nas cales queda moi patente a selección léxica á que aludimos. Nalgún caso, como consecuencia lóxica deste comportamento, chega a rexistrarse a substantivación do elemento adxectivo, tal e como ocorre nunha cantiga de Afonso X na que lemos: *quen leva o baio, non leixa a sela* (LP 15).

De todos os xeitos, poderíamos manter en termos xerais a nosa liña argumental de

postularmos como antecedente destes topónimos non o adxectivo latino BADĪŪS, senón unha forma prelatina estreitamente emparentada con el e que remontaría igualmente á mesma raíz indoeuropea *badīos* 'dourado, marrón', a cal, segundo parece, deixou como únicos vestixios coñecidos o lat. BADĪŪS e o air. *buide* 'amarelo, dourado' (IEW 92), se ben contou tamén cunha certa repercusión onomástica patente tanto nos xa mencionados cognomes BADĪŪS e BADUSĪŪS como no etnónimo galo *Bodiocasses*, tal vez orixe do actual topónimo francés *Bayeux*. No seu momento, Moralejo Lasso (1977:63) chamou a atención sobre as posibilidades teóricas que ofrecía o célt. **bodīo-* (antecedente do air. *buide*) á hora de explicar certos topónimos galegos formalmente afíns aos que nos ocupan e que Menéndez Pidal (1968:184) preferira retrotraer ao nome persoal BADĪŪS. Certamente, unha forma prelatina **BADĪO* axudaríanos a comprender non só o subgrupo formado por *Baiñas* e (A) *Baiña* (reducíbeis en última instancia a un sintagma como **TĒRRA(S) BADĪNĒA(S)* ou similar, con posterior elisión do núcleo nominal e estrutura comparábel á de PÖNTE PĒTRĪNĒA > *A Ponte Pedriña* ou **(TĒRRA) LAURĪNĒA* > *A Louriña*, p.ex.), senón tamén outros topónimos galegos cuxa conexión con eles resulta bastante probábel. Tal é o caso da forma *Baio*, nome dunha freguesía do concello de Zas situada nas beiras do río Grande, así como de dúas entidades de poboación pertencentes a esa mesma parroquia e coñecidas como *Baio Grande* e *Baio Pequeno*. O topónimo aparece por vez primeira na documentación como constituínte da secuencia antroponímica *Petrus Petri dictus de Bayo* (FDUSC 1237), e reencontrámolo posteriormente en textos das décadas finais do s. XV con solucións gráficas que alternan entre *Vayo* e *Bayo*, mais con certo predominio desta última opción. Xa que logo, nada nos desautoriza a reconstruír unha fase orixinaria **BADĪO* con evolución fonética plenamente equiparábel á de BADĪŪ > *baio* (vid. supra). Outros topónimos como *A Baia*, *Baiordo*, *Baión* (med. *Boion* / *Boione* GHCD 1151 < **BODĪŌNE*), *Baiona* ou *Baiobre* poderían entroncar de xeito máis ou menos directo con este mesmo lexema, mais trátase dun extremo pendente de comprobacións máis exhaustivas³⁴.

De todos os xeitos, a nosa proposta non é en absoluto a primeira que se formulou

³⁴ Evidentemente, hai que desligar desta serie toponímica o ítem (A) *Baiuca*, que tanto Menéndez Pidal (1968:184) como Moralejo (1977:63) relacionaron co antroponimo BADĪŪS, mais que atopa unha explicación moito máis verosímil e directa no apelativo homónimo *baiuca* 'taberna, tasca'.

para os topónimos *Baiñas* / (A) *Baiña*. De feito, e atendendo única e exclusivamente á dimensión formal dos ítems que nos ocupan, nada impediría vincularlos co subst. *vaiña* 'estoxo da folla dunha espada, coitelo ou outro instrumento cortante', 'envoltura ou casca de certas sementes leguminosas', procedente do lat. UĀGĪNA, que presentaba xa valores semánticos moi similares na época clásica (E.-M., s.v. UAGINA). Malia a grafía moderna do substantivo, coherente segundo vemos coa súa procedencia, o aspecto grafonético non sería óbice para aceptarmos unha explicación deste tipo, pois o lexema en cuestión aparece grafado con inicial desde os testemuños documentais máis temperáns, sendo esta a opción gráfica que gozou de clara preferencia nos textos ao longo de toda a Idade Media. Outro tanto pode dicirse do castelán, cuxa forma antiga foi *baína* (modernamente *vaina*, con grafía etimolóxica), así como do portugués, que mantén aínda na actualidade a forma *bainha* (Lorenzo 1977, s.v. BEYNA). Cinxíndonos ao dominio lingüístico galego-portugués, os rexistros máis antigos dos que temos noticia para este substantivo proceden do eido da lírica profana medieval, sempre baixo o significado 'estoxo, envoltorio' que percibimos en secuencias como *Nunca cinga espada con bõa bainha*, nunha cantiga de Afonso X (LP 35), ou nos coñecidos versos de Fernan Esquio *quatro caralhos de mesa, / que me deu hua burgesa, / dous e dous ena baynha* (LP 3). Pola súa parte, a variante *beyna*, con palatalización do [a] pretónico por influxo da vogal tónica inmediata [i] (cfr. A *Maía* / med. A *Meya*, *saír* / pop. e dial. *seír*, *aí* / dial. *eí* e similares), rexístrase até en cinco ocasións en CX (c. 1295-1312). Deixando á marxe a acepción fitonímica (cuxa capacidade para xerar denominacións toponímicas semella en principio moi escasa), cómpre sinalar que F. J. Rodríguez apuntou no seu día unha posíbel explicación para o topónimo *Baiñas* partindo do significado 'estoxo dunha espada', ao apuntar que "En Asturias y Galicia hay lugares y parroquias de este nombre [*Baiñas*], acaso por tener fábricas de estas vainas". Sexa como for, unha hipótese deste tipo, até certo punto asumíbel (aínda que con moitas reservas) para un topónimo como *Baiñas*, sería moi difícil de aplicar á variante en singular (A) *Baiña*.

O primeiro autor en achegarse á orixe destas formas foi o padre Sarmiento, que incluíu o topónimo *Baiñas* na mesma serie integrada por *Baños*, *Baliñas* e *Baliña*, derivando todos eles do lat. BĀLINĒŪM / BALNĒŪM 'baño' (OELG 169-170)³⁵. Este

³⁵ Evidentemente, Sarmiento trabucábase no tocante a *Baliña* e *Baliñas*, para os que hai que postular unha base etimolóxica relacionada co lat. UALLE 'val'.

substantivo, á súa vez, foi introducido no latín como adaptación do gr. βαλανεῖον en detrimento do termo autóctono LAUATRINA, e era empregado principalmente en número plural (i.e., BALINĒA / BALNĒA) para aludir ás termas e baños públicos (Varela Sieiro 2008:312). Agora ben, a prolongación de BĀLINĒŪM nas distintas linguas romances (gal. e cast. *baño*, port. *banho*, ast. *bañu*, cat. *bany*, fr. *bain*...) supón unha variante *BANĒŪM, resultante da simplificación do grupo consonántico -LN- (estranho á fonética latina, vid. Ferreiro 1999:176, n. 192) e cuxa consolidación na lingua debeu ser moi temperá, pois áchase documentada xa en inscricións pompeianas. A proxección toponímica deste lexema en Galicia é notábel, tendo en conta topónimos como *(O) Baño*³⁶, *Cal do Baño*, *Couce do Baño*, *(Os) Baños*, *Baños de Molgas*, *O Bañil*, *O Bañal* ou *O Porto Bañal*, aos que aínda pode engadirse con toda probabilidade *Bañoca*, baseado no substantivo homónimo que Valladares aboou no seu día co significado "Especie de baño o pila de madeira en que los labradores suelen pisar el tojo para las caballerías", mentres que Constantino García recolleu para o termo a acepción "Pesebre del ganado equino". A variante feminina *baña* 'poza ou paraxe onde adoitan bañarse os animais do monte', pola súa banda, non deixou restos na toponimia maior, mais é obvia a súa vinculación semántica directa co subst. *baño* (cfr. *carballo* / *carballa*, *leiro* / *leira*, *burato* / *burata* e similares). De todos os xeitos, de cara ao estudo da implantación toponímica do apelativo *baño* e os seus derivados non debe obviarse a posibilidade de algúns deses nomes de lugar teren unha motivación orográfica, atendendo á similitude existente entre a

³⁶ Porén, cómpre non caermos en xeneralizacións a este respecto, pois cremos que a forma *Baño* que lle dá nome a unha aldea da freguesía de Santa María de Xanza (Valga) conta cunha orixe distinta. O dito topónimo aparece documentado baixo a forma *Vayo* en secuencias como *en Vayo, terra de Cordeyro, fligesija de Santa Maria de Jaançe* (LTH 1390), *Garçia Fernandes de Vayo* (LTH 1390) e *Johan Peres de Vayo* (FDUSC 1433), rexistros que fan verosímil a reconstrución dunha forma orixinaria *UAD-Ī-O, cuxa evolución fonética sería homologábel á que propuxemos para BADĪŪ > *baio* e *BADĪO > *Baio* no tocante á síncope do -D-, mais na que se produciu a maiores o ulterior desenvolvemento dunha nasal palatal antietimolóxica. Este fenómeno ten como aval a existencia de pares toponímicos como *Duio* / *Duño* (med. *Dugio* TSob 996, vid. **DUIO**), *Troia* / *Troña*, *Buio* / *Buño* e similares (Bascuas 2006:342), todos os cales reproducen un contexto fonético moi similar ao que observamos no med. *Vayo* / mod. *Baño*. Na nosa opinión, o étimo *UADĪO pode entenderse en relación co radical indoeuropeo *aw(e)- / *awed- 'mollar, fluír', estreitamente ligado desde o punto de vista formal e semántico ao fr. βῆδν 'auga', arm. *get* 'río', gót. *watō* 'auga', al. *Wasser* 'id' ou ing. *water* 'id', entre outros (IEW 78-80) e que se concreta na toponimia hispana nunha forma *wad- recoñecíbel en topónimos como *Babia* (cfr. med. *Uadapia* TA 914, 949) ou o prerromano *Vadinia*, co que se corresponde o xentílico *Vadinienses* como nome dun pobo cántabro situado entre as actuais provincias de Asturias, León e Palencia (García Alonso 2003:279-280).

concaidade do baño e a que presenta un determinado terreo. Este tipo de extensión semántica pode apreciarse p.ex. no termo *bañola*, recollido por Aníbal Otero co significado "Hondonada. Vaguada. Barcia", e quizais axude a explicar satisfactoriamente algunhas das denominacións antes citadas³⁷. Agora ben, desde o punto de vista formal, tal e como xa se apuntou, resulta innegábel que todos estes exemplos remiten á variante latinovulgar *BANĚŮM ou, en última instancia, á forma contracta que a precedeu, BALNĚŮM, que é a que predomina de xeito esmagador na documentación latina altomedieval, maioritariamente co significado 'edificio ou lugar propio para tomar os baños'. Pola contra, os topónimos *Baiñas* e (A) *Baiña* esixirían partir da forma plena BĀLINĚŮ, ou máis exactamente dunha variante en feminino *BĀLINĚĀ(S), como quere Sarmiento, algo moi improbábel atendendo á inexistencia de rexistros para esta última na nosa documentación medieval e antiga, así como á antigüidade da alteración BĀLINĚŮM > BALNĚŮM, que nos obrigaría a considerar unha cronoloxía excesivamente temperá para os nosos topónimos. Xa que logo, esta proposta etimolóxica, aceptada sen ningún tipo de obxección por parte de autores como Pensado Tomé, carece de viabilidade desde o punto de vista formal e debe descartarse.

Pola súa banda, Sevilla Rodríguez (1980:34-35) tentou explicar a serie toponímica que nos ocupa a partir do galo **bāgos* 'faia', que ten o seu correlato directo no gr. φαγός 'aciñeira' e lat. FĀGUS 'faia', e que intervén como constituínte en formacións onomásticas antigas como *Bāgacon*, *Bāgono* ou *Bagūsta*, entre outros. Na realidade trátase dun radical indoeuropeo **bhāgo-s*, reconstruído por Pokorny (IEW 107-108) a partir de concrecións léxicas e toponímicas como as que acabamos de indicar, xunto con outras como dór. φαγός 'carballo', aaa. *buohha* 'faia' ou isl. *beyki* 'bosque de faias', entre outros. Segundo Sevilla Rodríguez, esa mesma raíz é a que pode detectarse en topónimos asturianos como *Baga*, *Pico del Vago*, *Pico de la Vaga*, *Bahinas* e *Baiña* (med. *Vaginia*), aos que engade os galegos (A) *Baiña* e *Baiñas*, proponendo como fase orixinaria destes (así como dos seus homónimos e / ou

³⁷ De feito, estas metáforas de tipo orográfico, aplicadas a realidades físicas e xeográficas moi diversas, constitúen un recurso habitual na creación de denominacións toponímicas. Pensemos p.ex. no lat. CŪPA 'cuba, recipiente' → 'terreo en forma de vagoada ou pequena depresión' (topónimos *A Cuba*, (As) *Cubas*, *Porto de Cubas* e similares, vid. Santamarina 2009), lat. TABŪLA 'táboa' → 'terreo chan' (vid. **TRABA**), lat. MŌLA 'moa de muíño' → 'monte pequeno e arredondado' (topónimos *A Moa*, *O Outeiro da Moa*, *Mos...*), etc.

cognados asturianos) un derivado *BAG-ĪN(Ī)A creado mediante a adxunción dun sufixo céltico ou xa latino a un tema feminino *BAGA. De feito, Dauzat (1978, s.v. BAYNES) reconstrúu a partir do mesmo tema unha base etimolóxica *BAG-ĪNA, con sufixo átono, que daría conta dos topónimos franceses *Beine*, *Beynes* e *Baynes*, mentres que un derivado abundancial *BAG-ĒTŪ ou similar estaría na orixe, sempre segundo o devandito autor, do topónimo *Bayet* (Dauzat 1978, s.v.). O principal problema que xorde á hora de avaliarmos a posíbel aplicación desta hipótese ao caso concreto que nos ocupa (así como a outros topónimos galegos susceptíbeis de remitiren a unha formación similar, como p.ex. *Baxiña*, nome dun lugar da freguesía de Castelo de Rei, en Outeiro de Rei) non é de índole fonética³⁸ nin semántica, senón motivacional. En efecto, a faia é unha árbore de escasa implantación en Galicia, que só medra de xeito espontáneo nas zonas montañosas formando bosques mixtos no Courel e faiedos puros na zona do Cebreiro. Pola contra, os topónimos galegos (A) *Baiña* / *Baiñas* encóntranse todos eles na metade occidental do territorio galego, moi afastados das devanditas áreas, mentres que *Baxiña*, aínda que situado na Galicia interior, fica igualmente fóra das áreas de implantación deste tipo de árbores. Cómpre notar, en calquera caso, que esta hipótese de tipo fitotoponímico tamén foi obxecto de discusión no tocante aos propios topónimos asturianos antes citados. Deste xeito, García Arias (1984:118-119) dubida sobre a pertinencia de relacionar os citados *Pico de la Vaga* e *Pico del Vago* co célt. **bāgos* (relación, por outro lado, bastante cuestionábel foneticamente), preferindo explicalos a partir do lat. UACUŪS (> gal., port. e arag. *vago* 'vacante, desocupado'³⁹), de xeito que as anteriores expresións toponímicas farían referencia máis ben a "picos con probe, ruina o ningunha vexetación o con dalgún furacu o fuexa percaracterizaos". Pola súa banda, para a forma asturiana *Baiña* postula un hipotético *(UĪLLA) UADĪNĪA, sintagma no que interviría como modificador do núcleo nominal o antropónimo UADĪNĪŪS flexionado en xénero feminino. Pola contra, para outros ítems como *Bahinas*,

³⁸ En efecto, unha evolución *BAGĪNA(S) > *Baiña(s)*, con síncope do -G- intervocálico latino no canto da máis esperábel palatalización por influencia da vogal palatal subseguinte, non deixaría de contar con paralelos noutras formas toponímicas como *GIGŪRRŌS > med. *Geurros* / *Iorres* / *Ual de Iorres* > *Valdeorras*, GENTĪNES > *Entíns* (en ambos os dous casos por fonética sintáctica, como en GERMĀNŪ > *irmán*) ou (UĪLLA) SEGĪSMUNDĪ > *Sesmonde*, p.ex.

³⁹ O termo tamén aparece empregado en certas zonas de León co significado 'terreo baldío' (Alonso Álvarez 1986:45).

Baxinas ou *Picu Baxinas* contempla con maior simpatía a opción fitotoponímica baseada no lexema **bāgos* e unha sufixación derivativa idéntica á proposta por Sevilla.

BALDOMAR (< (UĪLLA) BALDEMARĪ) *n.h.* BALDOMAR (Bardullas-Muxía-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

• **Baldumar**: 1219 (48: 92).

□ N.R.

□ **Baldomar**: Mera de Arriba (Ortigueira-1), Rus (Carballo-1); Baldomar (Begonte-2), Begonte (2), Santa Cruz de Parga (Guitiriz-2); Beacán (A Peroxa-3), Nogueira de Ramuín (Nogueira de Ramuín-3); Covelo (Covelo-4).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. É evidente que a orixe deste topónimo está nun antigo sintagma (UĪLLA) BALDEMARĪ ou similar, no que concorre como modificador do núcleo nominal a forma de xenitivo do antropónimo xermánico BALDEMARŪS. Á súa vez, na constitución deste nome persoal interveñen os temas **balþ* 'valente, audaz' e **mar*, este último posibelmente relacionado con voces como **marha* ('corcel de batalla'), *marei* ('mar') ou mesmo **marka* ('marca, fronteira') (HgNb 345). Menos credibilidade nos merece a hipótese de Elixio Rivas (1991:118), quen identificou o precompoñente de BALDEMARŪS co xerm. **waldan* 'gobernar', mentres que para o poscompoñente propuxo o ben coñecido tema *-mêreis* 'famoso, célebre'. Segundo esta análise, BALDEMARŪS non sería máis ca unha forma alternante de BALDEMĪRŪS, nome persoal que gozou tamén dunha certa proxección toponímica no conxunto do dominio galego-portugués⁴⁰. De todos os xeitos, o primeiro testemuño documental co que contamos para o antropónimo BALDEMARŪS é o apelido patronímico que comparece na secuencia *Mondini Baldemariz* (TS 985). Para as súas concrecións toponímicas dispoñemos de atestacións lixeiramente anteriores: así, nun documento de TSob con data de 959 atopamos a forma *Baldemari*, que reaparece como *uilla*

⁴⁰ Segundo o NG, *Baldemir* é nome dunha aldea da freguesía de Vilariño (Lobeira), mentres que *Baldomir* pervive como nome de tres entidades de poboación pertencentes ás freguesías de Guísamo (Bergondo), Montemaior (A Laracha) e Folgoso do Courel (Folgoso do Courel), respectivamente. Estas formas, ao igual cás portuguesas *Valdemir* e *Valdemil* (HgNb 37 / 7), remontan ao xenitivo **(UĪLLA) BALDEMĪRĪ*, mentres que ao caso recto **(UĪLLA DĒ) BALDEMĪRŪ* hai que retrotraer o topónimo *Baldomiro*, nome dunha aldea da parroquia de Santiago de Fonteita (O Corgo).

Baldemari nun diploma do mesmo cartulario lixeiramente posterior (c. 971) e que en ambos os dous casos fai alusión á actual freguesía de Baldomar (Begonte).

Para comprendermos a evolución desde o sintagma orixinal (UĪLLA) BALDEMĀRĪ até a forma hodierna *Baldomar* hai que supoñer a labialización da vogal pretónica medial [e] en contacto con consoante bilabial, neste caso a nasal [m]. O fenómeno, que no caso que nos ocupa parece consolidado desde época bastante temperá, conta con exemplos abondosos e ben coñecidos como ĪMAGĪNE > med. *omagen*, SEPTĪMANA > *semana* > pop. *somana* ou o propio *(UĪLLA) BALDEMĀRĪ > *Baldomir*, entre outros, e a súa acción pareceu estenderse a todos os descendentes galegos de BALDEMĀRŪS. Porén, nas demais cristalizacións toponímicas documentadas ao longo da Península Ibérica pode observarse unha maior diversidade a este respecto, pois fronte ao port. e cast. *Valdemar* (con vocalismo pretónico etimolóxico) contamos coas formas catalás *Baldomá* e *Baldomar*.

BAMIRO (< *(UĪLLA DĒ) BADAMĪRŪ) *n.h.* (BAMIRO-Vimianzo-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

• **Sam Mamede de Baamiro:** 1334 (795:703).

OBS. A forma transcrita por Pérez Rodríguez é *Baemiro*. Porén, o cotexo do manuscrito permitiunos confirmar que a forma que aparece no documento é *Baamiro*, tal e como podemos comprobar na imaxe.

(f. 195v)

□ *San Mamed de Bamiro:* MAS 1607 (356).

San Mamed de Vamiro: MAS 1607 (351).

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Xerm. A orixe deste topónimo semella estar nun sintagma *(UĪLLA DĒ) BADAMĪRŪ, no que se recoñece o antropónimo *BADAMĪRŪS flexionado no caso xeral. Malia carecermos de testemuños directos deste nome persoal, Piel / Kremer (HgNb 35 / 4) reconstruírono a partir das variantes propiamente romances *Baemiru Austiz* e *Justa Baemiriz* presentes nun texto portugués de 1115⁴¹. Ademais da verosimilitude

⁴¹ Destas formas (se admitimos que están lidas correctamente) podería inferirse a existencia dunha variante alternativa *BADEMĪRŪS, cuxo xenitivo, a través dun sintagma *(UĪLLA)

que lle confire a esa reconstrución a existencia dun topónimo moderno formalmente tan afín como *Bamiro*, non debemos esquecer que os constituíntes dese hipotético antropónimo reaparecen noutras formacións bitemáticas de orixe xermánica. Así, o poscompoñente debe identificarse sen lugar a dúbidas co gót. *mêreis* 'célebre, famoso', moi produtivo na nosa antroponimia altomedieval, mentres que o precompoñente corresponderíase probabelmente co gót. **badu-* 'loita', o mesmo que reencontramos noutros antropónimos ben documentados e de repercusión toponímica abondo coñecida como p.ex. BADAMUNDŪS (→ UĪLLA BADAMUNDĪ > *Baamonde*).

Outro argumento (se ben de menor entidade) a prol dunha hipótese etimolóxica como a que vimos de propoñer é a estabilidade gráfica e formal observábel nas distintas atestacións tardomedievais e posmedievais que puidemos recoller, pois todas elas presentan de xeito sistemático o grafema na representación da consoante bilabial inicial. Verificamos este dato en formas como *Baamiro* e *San Mamede de Baamiro* (CA 1458) ou, en datas algo posteriores, na variante *Bamiro* (CA c. 1507), plenamente coincidente coa actual.

BARDULLAS (< *BARDŪCŪLĀS) *n.h.* (BARDULLAS-Muxía-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

- **Sam Johanne de Bardulas:** 1334 (795:703).

- **San Juan de Berdullas:** MAS 1607 (375).

- San Juan de Verdullas:** MAS 1607 (368).

- N.R.

- Lex. (Agro.) / Prelat. + Lat. Aínda que a forma atestada en DTT coincide na súa estrutura vocálica coa forma moderna *Bardullas*, debeu existir tamén na fala unha variante *Berdullas* / *Verdullas* (quizais explicábel pola interferencia do adx. *verde*) que en absoluto é exclusiva de MAS, senón que aparece tamén noutros textos máis ou menos contemporáneos. Tal é o caso, p.ex., dunha relación de rendas de comezos do s. XVI na cal se menciona a dous veciños da freguesía da Pereiriña (Cee) cos nomes de *Pero de Berdullas* e *Juan de Berdullas* (CA c. 1507). Por outra banda, o ítem

BADEMĪRĪ ou similar, proporcionaríanos unha explicación *a priori* satisfactoria para topónimos como *Bemil* (< *Baemil < *Baemir < *Bademir < *BADEMĪRĪ), nome dunha freguesía do concello de Caldas de Reis e de senllas entidades de poboación nas freguesías de Gondulfe (Taboada) e Bastavales (Brión).

Bardullas non constitúe un caso illado dentro da nosa toponimia, pois, se ben carece de paralelos coñecidos no eido da toponimia maior, debemos lembrar a existencia dun microtopónimo *Punta Bardullas* como nome dunha punta litoral no concello de Fisterra.

A orixe deste topónimo hai que buscala moi probabelmente no apelativo *barda* 'cerrume, sebe de silvas, toxos, estacas ou broza que se pon sobre as paredes dos camiños', 'cerrume das propiedades'. O NG non recolle ningún exemplo do uso deste lexema no ámbito da toponimia maior, mais coñecemos a forma *A Barda* como denominación dunha praia no concello de Ponteceso. A variante masculina *bardo*, así como os derivados *bardado*, *bardal* e *bardaleira* posúen acepcións en xeral moi similares á que vimos de sinalar, se ben nalgúns casos hai que considerar certos matices semánticos de carácter local: así, Regueira recolleu no seu momento a voz *bardal* como "Albardilla de tojo con que se resguardan las cercas de los viñedos en tierra de Ribadavia". Pola súa banda, o derivado *bardaleiro* presenta o significado 'silveira', perfectamente relacionábel cos anteriores aínda que lixeiramente máis afastado do valor semántico central dos mesmos, que semella ser en todos os casos o de 'linde, sebe'. No ámbito astur-leonés existen tamén outros derivados como *bardayo* 'sebe', *bardial*⁴², *bardón* 'bardial moi mesto ou tupido' e, como resultado dun peculiar proceso de extensión semántica, o adx. *bardín*, empregado "col sen de bravu, pouco sociable, sin cultura, etc." (Cano 1987:75). Este rico contexto léxico, coa súa correspondente proxección toponímica, podería aínda arrequeñarse con mostras procedentes das restantes variedades iberorrománicas, pois o vocábulo que nos ocupa e os seus diversos derivados contou con implantación en todas elas, así como en sardo e en occitano.

De todos os xeitos, cómpre salientar que os nosos dicionarios ofrecen tamén outros valores lixeiramente afastados dese significado principal. Así, o dicionario da Real Academia Galega daba *barda* como sinónimo de *eirada* / *airada*, definíndoo como "Parva. La miés que se tiende en la era para trillarla" e "Cierta extensión de un sembrado de trigo maduro, que puede ya segarse". Aníbal Otero identificou nos

⁴² Segundo Ana Cano (1987:75), o *bardial* é "un matu nel qu'hai muitos artos". Trátase dunha forma tamén coñecida e empregada na área asturiana de fala galega, e cuxa difusión xeográfica debeu ser aínda maior a vulgar polo plural toponimizado *Bardiás* (< **bardiales* ← *bardial*) que encontramos como nome dunha aldea da freguesía de Quintela (Castro de Rei).

falares galegos de Asturias a acepción "Terrón grande", á que engadiu aínda "Montón de haces de leña arrimados unos a otros", esta última rexistrada na localidade ourensá de Vilanova dos Infantes. Pola súa banda, Constantino García atestou os valores "Lugar en forma de rectángulo en donde se extiende la paja para que le dé el sol", "Piedra plana y grande", "Losa que sobresale de las paredes de la colmena" e "Estaca para construir cierres"⁴³. Sexa como for, os resultados léxicos coñecidos nas distintas linguas románicas nas que se arraigou este vocábulo permiten inferir un núcleo semántico principal 'barreira, cerco, valado' (DCECH, s.v. BARDA II). Partindo deste dato, así como da probábel vinculación do termo co fondo lingüístico prelatino, formuláronse diversas propostas etimolóxicas con distinto grao de verosimilitude. García de Diego (DEEH, s.v. BARDA) propuxo como forma orixinaria para *barda* o célt. *BARRĪTA 'pau, vara', derivado á súa vez sobre o célt. *BARRA 'pau, pértega', termo ao que remontarían así mesmo o gal., port., ast., cast. e cat. *barra* e mais o éusc. *abarra* 'rama, póla'. Pola súa banda, Sevilla Rodríguez (1980:166-167) retrotraeu o substantivo ao ie. **bhr̥dho-* 'táboa', reconstruído á súa vez por Pokorny (IEW 138) a partir dunha serie de lexemas presentes en distintas linguas xermánicas e semanticamente moi homoxéneos, como aisl. *bord* 'borde, táboa, mesa' e *barð* 'borde, marxe', ags. *bord* 'borde, marxe' e *borda* 'borde, ornamento, decoración' ou gót. *fōtu-baúrd* 'pequena táboa', entre outros⁴⁴.

Ao noso xuízo, a opción máis razoábel é por tanto conectar o topónimo *Bardullas* co significado xeral 'valado, cerrume, sebe' ou, cando menos, con algunha das súas derivacións semánticas. Desde o punto de vista formal, podemos dar como verosímil unha base etimolóxica *BARD-ŪCŪLAS ou similar, con adición á base nominal dun sufixo diminutivo-despectivo tamén presente en termos do léxico común como *bagullo* (← *bago* 'uva dun acio'), *ventrullo* (← *ventre*), *dentullo* 'dentón, que ten os dentes superiores moi saíntes' (← *dente*), *pedrullo* 'cascallo, pedra esmiuzada' (← *pedra*)⁴⁵ ou *cadullo* / *cadabullo* / *caldullo* (< *CAPĪTŪCŪLŪ, vid. Brea 1981b:259-

⁴³ A maioría dos nosos lexicógrafos engade a todos estes significados o de 'arnés, armadura defensiva para o peito do cabalo', mais, nesta acepción en concreto, o termo *barda* parece remontarse máis ben á forma italiana homónima, procedente á súa vez do ár. *bárda'a* 'albarda' (DCECH, s.v. BARDA I).

⁴⁴ Para unha discusión etimolóxica máis exhaustiva e pormenorizada, vid. Harris (1970).

⁴⁵ No eido da microtoponimia, coñecemos a forma *O Pedrullo* como denominación dun dos picoutos do monte Pindo, no concello coruñés de Carnota (Barreiro Barral 1970:641).

262), entre outros. No eido da toponimia poden aducirse exemplos como *Soutullo* (< SALT-ŪCŪLŪ ← SALTŪ)⁴⁶, *Vilarullo* (< UĪLLĀR-ŪCŪLŪ ← UĪLLĀRE) e quizais tamén *Cesullas*, de aceptarmos para esta forma o étimo *CENS-ŪCŪLĀS (< CENSŪ 'taxa, imposto') reconstruído para ela por Millán González-Pardo (1994:453)⁴⁷. O resultado é por tanto semanticamente homologábel ao doutras formacións toponímicas baseadas no mesmo radical e no que se recoñecen outras variantes do mesmo sufixo con distinta vogal de enlace, como p.ex. *As Bardallas*⁴⁸ (< *BARD-ĀCŪLAS). É probábel que tamén o topónimo *A Bardela* poida explicarse como un derivado diminutivo do substantivo *barda*, i.e., *BARDĒLLA, e que a forma *Bardelás* deba relacionarse á súa vez con esta última a través dun derivado *BARDĒLLĀLĒS, mais a ausencia de datos documentais seguros impídenos valorar a exactitude dunha hipótese que, polo demais, resulta morfoloxicamente plausíbel. Tamén de xeito provisional podemos relacionar con esta serie toponímica as formas *A Bardanca* e *Bardancos*, cuxa sufixación pode lembrarnos en principio a doutras expresións toponímicas lingüisticamente prelatinas como *Cusanca*, *A Barranca*, *Coristanco* e moitas outras.

BEBA (< ???) *n.h.* (BEBA-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Beua:** 1169 (200:227), 1172 (92:140), 1256 (70:121), 1271 (185:215), 1283 (90:139), 1289 (94:141), 1289 (200:227). **Pelagio Aluitit de Beua:** 1289 (464:449); **Petrus Pelagi de Beua:** 1239 (195:224).
- **Sancti Iuliani de Beua:** 1197 (94:141).
- **Sancto Juliano de Beua:** 1253 (196:224).
- **Sanctum Julianum de Beua:** 1256 (70:121).

⁴⁶ Aínda que pendente de confirmación, é foneticamente posíbel que a forma *Suntullo* (nome dunha aldea da freguesía de Bascuas, en Vila de Cruces) sexa unha variante de *Soutullo* con desenvolvemento dunha nasal antietimolóxica a partir do ditongo romance [ow] (Rivas 2007:475), como en *CALCEĀRĪŪ > *coucieiro* / *concieiro* e similares (vid. MINTIRÁNS).

⁴⁷ Millán establece así unha conexión etimolóxica moi estreita entre *Cesullas* e o topónimo *Ponteceso*, que remitiría segundo el a un sintagma PÖNTE (DE) CENSŪ alusivo ao pagamento dalgún tipo de tributo ou peaxe que tiña que efectuarse nesa ponte, e fronte á interpretación tradicional (e lingüisticamente menos sostíbel) que avogaba por unha base *PÖNTE CAESŪ 'ponte rota' (Millán 1994, *ibid.*).

⁴⁸ Nome dunha aldea da freguesía de Sillobre, no concello de Fene.

□ *Beba*: FDUSC 1439 (317:403), FDUSC 1441 (321:410). *Afonso de Beba*: FDUSC 1438 (314:396); *Fernan de Beba*: FDUSC 1438 (314:396), FDUSC 1438 (314:397); *Martin de Beba*: FDUSC 1434 (295:355); *Pero Esquio de Beba*: FDUSC 1399 (258:271), FDUSC 1433 (289:339), FDUSC 1433 (289:340), FDUSC 1433 (289:341).

san Giaao de Beba: FDUSC 1436 (306:383).

san Giâão de Beba: FDUSC 1436 (306:383).

san Giao de Beba: FDUSC 1438 (314:396), FDUSC 1441 (321:410).

san Giâô de Beba: FDUSC 1439 (317:404), FDUSC 1441 (321:410), FDUSC 1441 (321:412).

San Gião de Beba: DEVM 1451 (34:89).

San Julian de Beba: MAS 1607 (338).

San Julian de Beva: MAS 1607 (328).

Veba: LR 1493 ([2]: 267).

Vena: LR 1493 ([2]: 235).

□ N.R.

□ ??? (???) / ??? A orixe deste topónimo resulta difícil de determinar, debido sobre todo á ausencia de paralelos claros na nosa toponimia que nos poidan servir como termo de comparación. En principio cabería a posibilidade de relacionalo co seu homónimo portugués *Beba*, para o cal Machado (DOELP, s.v. BEBA) se limita a sinalar a súa orixe escura, aínda que posibelmente deantroponímica. Nesta mesma liña, Fernandes (1999:84), partindo de rexistros medievais dese topónimo como *Baeva* e *Beeva*, reconstrúe un hipotético nome persoal xermánico *BALEUVA (sic), comparábel a outros antropónimos como p.ex. *Argileuva*, *Sinleuva* ou *Gudileuva*, todos os cales presentan como poscompoñente o mesmo tema *-leuva* (< xerm. **leuba* 'amor', vid. HgNb 342). Desde o punto de vista da fonética histórica galega, a evolución que conduciría de *BALEUVA á forma moderna *Beba* non revestiría excesivas dificultades, pois unha secuencia **Baleuva* > **Bae(u)va* > med. *Baeva* > med. *Beeva* > *Beba* resultaría perfectamente asumíbel, ademais de coherente cos testemuños medievais antes aducidos. De todos os xeitos, con independencia do grao de verosimilitude dunha explicación deste tipo, resulta evidente a imposibilidade de aplicarlle ao topónimo galego *Beba*, que comparece xa baixo unha forma plenamente consolidada *Beua* desde os testemuños máis antigos, e en ningunha das múltiples

atestacións coas que contamos se detectan reminiscencias gráficas das que poidamos inferir un proceso fonético similar ao que implicaría a hipotética base etimolóxica *BALEUVA.

Aínda sen saírmos do ámbito da antrotoponimia, podería postularse como antecedente do noso topónimo o nome persoal *Beua*, que encontramos como nome dunha testemuña nun documento redactado orixinalmente en 924 e copiado en TA. Porén, o valor probatorio deste rexistro é moi limitado, non só polo seu carácter illado, senón tamén porque a súa aceptación supoñería remontar a orixe do noso topónimo a unha forma de nominativo, algo certamente insólito na toponimia galega de base antroponímica. Idéntica obxección pode apoñérselle igualmente á base etimolóxica *BALEUVA proposta por Fernandes para o port. *Beba*.

Tamén podería pensarse nunha relación entre *Beba* e o vbo. *beber* (< med. *bever* < lat. *BĪBĒRE*), do cal podería ser un derivado regresivo na mesma liña de *matar* → *mata*, *segar* → *sega*, *errar* → *erro* e similares. De feito, o padre Sobreira aboou o subst. *beba* co significado "El mucho beber, y también el beber, también la estación en que más se bebe, que es julio y agosto", así como a variante pluralizada *bebas*, que define como "La porción de vino que se gasta en probar y beber y bota, cuando se vende, con cuya porción se hace cuenta para saber lo que tiene una cuba de venta". De todos os xeitos, unha hipótese deste tipo, aínda que relativamente factíbel desde o punto de vista formal e morfolóxico, resultaría difícil de soste no que á dimensión semántica do topónimo se refire.

BEDÁN (< *(UĪLLA DĒ) BET(T)ANE) *n.h.* **BEDÁN** (A Pereiriña-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **Bedam**: 1334 (795:704).

OBS. Pérez Rodríguez propón na súa edición do documento unha forma *Bodam*, mais, tal e como pode constatarase na imaxe, o que realmente se le no manuscrito en cuestión é *Bedam*.

(f. 195v)

□ N.R.

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Xerm. A forma toponímica *Bedán* non é exclusiva de Galicia, senón que a coñecemos tamén como denominación dunha aldea da localidade de Mayorga de Campos (Valladolid). A etimoloxía desta forma pode buscarse quizais no tema xermánico **bid-* / **bit-*, de orixe discutida mais cuxa existencia e produtividade poden verificarse grazas a formacións antroponímicas como BETERICUS⁴⁹ ou BIDUALDUS, este último rexistrado na nosa documentación baixo a variante *Bidualdus* (TSob s.d.) e, xa como constituínte dun sintagma toponímico, na secuencia *uilla Bidualdi* (TSob 1001). Piel / Kremer (HgNb 46) documentan o antropónimo monotemático *Veta* en textos altomedievais portugueses, ao tempo que mencionan tamén o patronímico correspondente na secuencia *Sueiro Uetazi* (1096) e mais un derivado hipocorístico *Vetila* (San Vicente de Oviedo 980). É a partir deste último que explican o topónimo catalán *Betlan*, hipótese moi similar á enunciada para ese mesmo ítem por Coromines (1965:38). Neste sentido, cómpre lembrar que unha forma *Ueta* aparece empregada como xinecónimo nun documento de TS con data de 1098. Pola súa banda, Morlet (1972a:56-57) dá o tema **bet-* como variante hipocorística de **bert-* (< gót. *bairths* 'claro, brillante', vid. HgNb 45) e, ao carón de compostos e derivados como BETELFUS, BET(T)OLENUS ou BETILO / BETTILO, documenta tamén os antropónimos monotemáticos BETTA / BETA e BETTO, este último cunha cantidade considerábel de variantes gráficas e formais e ao que adoitan retrotraerse topónimos franceses como *Béthancourt*, *Béthemont*, *Betteville* ou *Bettendorf*, entre outros moitos (Dauzat 1978, s.v. BÉTHANCOURT).

Xa que logo, semella cando menos verosímil reconstruír un antropónimo monotemático **BET(T)A* / **UET(T)A*, a partir de cuxa variante de acusativo **BET(T)ANE* / **UET(T)ANE*, e mediante un sintagma como **(UÏLLA DĒ) BET(T)ANE* / **(UÏLLA DĒ) UET(T)ANE* ou similar, podemos extraer sen excesivas dificultades fonéticas non só a forma *Bedán*, senón tamén a súa presunta cognada *Betán*, denominación dun lugar e freguesía do concello ourensán de Baños de Molgas e para

⁴⁹ A partir do xenitivo deste antropónimo explican Piel / Kremer (HgNb 46 / 2) o topónimo *Betrís*, nome dunha aldea da freguesía de Rus (Carballo). De todos os xeitos, e aínda carecendo de datos documentais precisos que nos permitan decantarnos por unha opción en concreto, cómpre non descartar a posibilidade de que *Betrís* sexa un cognado dos topónimos *Vitiriz*, *Guitiriz* e moi especialmente *Vitrís*, todos eles remontábeis a un antigo sintagma (UÏLLA) UITERĪCĪ. A comparación entre *Betrís* e a forma *Vitrís* faise especialmente ilustrativa neste sentido, tendo en conta que o tratamento fonético sufrido por ambas as dúas tan só diverxe no relativo á vogal pretónica inicial, que no caso de *Betrís* pode explicarse probabelmente como consecuencia dun fenómeno de disimilación regresiva.

a cal Piel / Kremer (HgNb, *ibid.*) propuxeron precisamente esta mesma explicación etimolóxica. Lamentabelmente, a escaseza de rexistros documentais impídenos determinar cunha meirande precisión o grao de relación entre a forma *Bedán* e outras expresións toponímicas presumibelmente relacionadas coa mesma como p.ex. *Bodán* e *Dombodán*, para as cales pode postularse con toda probabilidade unha orixe deantroponímica especialmente transparente, a xulgar polo seu constituínte inicial, no caso de *Dombodán* (cfr. *DŌMĪNĪ ALBANĪ > *Donalbai* / *Donalbán*, *DŌMĪNĪ PINĪOLĪ > *Dompiñor*, *DŌMĪNĪ NUNNĪ > **Donune* > *Denune* e similares).

BORNEIRO (< *BORNĀRĪŮ) *n.h.* (BORNEIRO-Cabana de Bergantiños-1). *Bergantiños* | *Soneira* (SC).

- **Borneiro**: s.d. (789:697).
- **Borneyro**: 1252 (189:218).

□ **Borneiro**: MSXMG 1380 (17:639).

Burnario cognomento Uillanoua: MSXMG 1095 (2:623).

San Juan de Borneiro: MAS 1607 (351), MAS 1607 (358).

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. + Lat. A reconstrución etimolóxica deste topónimo obríganos a valorar a súa posíbel vinculación con outras formacións espalladas polo territorio galego e aparentemente baseadas nun radical idéntico ou moi similar. En efecto, a conexión semella cando menos probábel no caso de *Burneiros*⁵⁰, seguramente unha simple variante de *Borneiro* flexionada en número plural e con alteración da vogal pretónica por influxo do ditongo tónico [‘ej] (cfr. *Regueiro* / *Rigueiro*, *Reboira* / *Riboira* e similares). Ao mesmo tempo, parece verosímil relacionar *Borneiro* e *Burneiros* cos derivados *Bornais*, *Bornas*, *Bornidos* ou *Bornalle*, todos eles representativos de esquemas morfolóxicos e fonéticos habituais na nosa toponimia. Este feixe de formas podería aínda incrementarse, sempre desde a cautela, con outras como *As Bornetas* e, pasando xa ao territorio portugués, *Bornaria*, *Bornarias*, *Borneira*, *Bornela*, *Bornirinho* ou *Bornes*, entre outras (DOELP, s.v.).

En principio, a afinidade formal podería xustificar a relación desta nutrida serie

⁵⁰ Nome dunha aldea da freguesía de Santa Comba, no concello de Lugo.

toponímica con certos elementos léxicos aínda vivos e produtivos na lingua, como p.ex. o substantivo *borneira*, que Eladio Rodríguez define como "Piedra negra de que se hacen las muelas para los molinos harineros", sendo á súa vez *borneiro* o adxectivo aplicado por extensión "al grano molido con la *borneira*, y a la harina que ha sido molida con la misma piedra". Ambas as dúas voces, ben representadas nos nosos dicionarios, son comúns ao portugués, onde encontramos *pão borneiro* 'pan feito con fariña borneira', e atopan así mesmo correlato no cast. *bornero / bornera*, para o cal Coromines (DCECH, s.v. BORNERO) se limita a sinalar a súa orixe escura. Quizais relacionadas de xeito máis ou menos directo con esta mesma serie léxica estean tamén as voces *bornaz* e *bornaceira*, aboadas por Aníbal Otero coas acepcións de "Blanca, hablando de cierta calidad de piedra" e "Dícese de una calidad de piedra, blanda y del color de la rama seca", respectivamente⁵¹. A partir dos significados que presentan todas estas formas léxicas que vimos de enumerar, Cabeza Quiles (2008:117-118) suxire a existencia dunha raíz prerromana **bor(n)-* 'rocha, pedra', á que retrotrae tanto a forma *borneira* e os seus distintos cognados como o propio topónimo *Borneiro*, entre outros. Na opinión dese investigador, *Borneiro* sería en orixe o nome do monte existente dentro desa freguesía bergantiñá, e que aínda hoxe recibe esa mesma denominación.

Por outra banda, tanto as atestacións medievais como a propia lóxica da evolución fonética desaconsellan considerar calquera relación desta serie toponímica co lat. **PRŪNĒŪS*, variante vulgar de *PRŪNUS* 'ameixeira brava' e da que procede en última instancia o fitónimo galego (*a*)*bruño*, moi prolífico na nosa toponimia a través de múltiples derivados (Navaza 2006:105 e ss.).

Fronte a estas hipóteses que acabamos de comentar, cremos que a explicación etimolóxica do topónimo *Borneiro* e de cando menos moitos dos restantes ítems toponímicos antes mencionados debe rastrexarse no fondo hidronímico prelatino de filiación indoeuropea. Máis en concreto, cremos verosímil conectar a forma *Borneiro* coa raíz **bher-* 'bulir, ferver', 'inchar, upar', reconstruíbel a partir de derivados como lat. *FERMENTŪM* 'levadura', 'masa fermentada', gr. *πορφύρω* 'remexerse, bulir, estar

⁵¹ O mesmo autor anota tamén o adx. *bornal*, xeralmente aplicado a "una calidad de brezo que tiene la flor blanca". Neste vocábulo semella adiviñarse unha conexión semántica e formal co cast. *borne*, o arag. *aborniello*, o fr. *aubour* e o occ. *alborn* 'especie de codeso', todos eles reducíbeis en opinión de Coromines ao lat. *LABŪRNUM*, metatizado á súa vez por mor da interferencia do subst. *ALBŪRNUM* 'albura de árbore' (DCECH, s.v. BORNE).

en continuo movemento', irl. *tobar* 'fonte, manancial' ou mir. *commar* 'confluencia de ríos' e *fobar* 'manancial, corrente subterránea', entre outras (IEW 132-133). A partir deste radical **bher-* pode sosterse un tema **born-*, con vocalismo labiovelar e prolongación sufixal en *-n*⁵², recoñecíbel de feito en topónimos como os italianos *Borno*, *Bornate* e *Bornasco*, o español *Bornos* (Cádiz) ou nomes de ríos franceses como *La Bourne*, *La Borne*, *Le Bornain*, *Le Bornan(t)* ou *La Bornue*, entre outros, formas todas elas que xa Dauzat (1946:125-127) remitira no seu momento a un tema **borna* 'fonte, manancial', o mesmo ao que anos máis tarde retrotraería os tamén franceses *Born* e *Bords* (Dauzat 1978, s.v. BORDS). Tampouco pode descartarse a conexión cunha raíz semanticamente próxima á anterior como é **bhereu* 'bulir con vehemencia, ferver', orixe segundo parece de verbos tan coñecidos como o lat. FERUEŌ 'ferver' e que explica ademais o antigo xermánico **brunō* / **brun(e)n*, recoñecíbel no gót. *brunna*, aaa. *brunna* / *burna* (> al. *Brunnen*), aisl. *brunn* ou ags. *brunna* / *burna*, todos eles especializados no significado 'manancial' (IEW 143-145) e formalmente moi próximos á serie toponímica na que se integra *Borneiro*.

En todo caso, sexa cal for a raíz indoeuropea concreta á que se remonta o tema **born-*, cremos que é dentro dun contexto lingüístico como o que vimos de perfilar onde debe interpretarse o topónimo que nos ocupa, así como a súa variante *Burneiros* e seguramente moitas das restantes formas toponímicas galegas e portuguesas ás que lles presumimos unha orixe común. Máis en concreto, a foma *Borneiro* podería

⁵² Ao carón deste tema **born-* adoita describirse un tema paralelo **borm-*, tamén con sufixo nasal mais neste caso de articulación bilabial, e establecido como base etimolóxica dunha boa cantidade de formacións onomásticas tanto modernas como antigas. Menéndez Pidal (1968:93-98) citaba entre outros os topónimos italianos *Bormia*, *Bormio* e *Formio* (antigo *Formiae*), os franceses *Borma* e *Bormes*, os españois *Bormate* e *Bormas* ou o port. *Bormela*, así como o topónimo Βόρμανον / Φόρμανον aludido por Ptolomeo ou o nome da cidade alemá de *Worms*, documentada na Antigüidade baixo o nome **Bormitomagus*. Sevilla Rodríguez (1980:36-38) aboa no dominio astur-leonés os topónimos *Porma*, *Puerma* e *Zampuerma* (< **Fuampuerma* < **FŌNTE PORMA*), nos cales se observa a peculiaridade do enxordecemento da consoante oclusiva inicial, obxecto de distintas explicacións por parte dos investigadores. Xa no terreo da antroponimia cómpre salientar teónimos como os galos BORMŌ, BORMANUS e BORMANA ou o lus. BORMANICO, todos eles relacionados con fontes de augas medicinais. A alternancia **born-* / **borm-* reproduce un esquema moi habitual na toponimia prelatina en xeral: p.ex., a coñecida raíz **kar(r)-* 'pedra' xerou un tema **kar-n-* recoñecíbel en formas como *Carnota*, *Carnés* ou *Carnoedo*, mais tamén un tema **kar-m-* que explica derivados como *Carmoa*, *Carmona* e similares (vid. CARNÉS). Outro tanto pode dicirse da raíz hidronímica antigo-europea **er-* 'moverse', presente en formas como *Arnoia*, *Arnego* ou *Ernes* ao mesmo tempo que noutras como *Armea*, *Armuña* ou *Érmora*, p.ex. (Bascuas 2002b:41-48).

entenderse como un derivado inicialmente adxectivo creado mediante a adición ao tema hidronímico **born-* dun sufixo caracterizador tipicamente latino como é *-ĀRĪŪS*. Esta combinación morfolóxica non deixa de advertirse noutras formacións toponímicas como p.ex. (A) *Barbeira* (< **BARB-ĀRĪA*) ou o microtopónimo *A Fonte do Barbeiro* (< **BARB-ĀRĪŪ*), nos cales parece detectarse a mesma raíz prelatina que recoñecemos tamén en *Barbanza*, *Barbaña* e outras formas similares (Moralejo Álvarez 2006b:849). No tocante á motivación da forma *Borneiro* e a súa conexión co contido semántico proposto para a súa raíz léxica, quizais poidamos aducir como circunstancia xeradora desa denominación toponímica certos trazos definitorios da orografía e a hidrografía do lugar. En efecto, a freguesía de San Xoán de Borneiro aséntase nunha chaira que, na súa vertente setentrional, pasa a se converter nunha pronunciada pendente, dando lugar a regatos coma *O Rego dos Muíños* (coñecido tamén como *O Regato da Coxa* ou *A Corga da Coxa*), que nace na aba do castro de Borneiro e que se caracteriza por un curso moi accidentado. A el se referiu no seu momento Xaquín Lorenzo (1933:10) nos seguintes termos: "É tal a inclinación do seu leito, que n-unha distancia aprosimada de 200 metros en liña de abella, cóntanse uns catorce muiños. Iste anaco da *Corga da Coxa*, coñécese co nome de *Roncadoiro*". Tanto as características físicas que vimos de sinalar como a propia denominación alternativa *Roncadoiro* recollida polo etnógrafo ourensán parecen certificar a existencia dun curso de auga rápido e escumante, dato que encaixa con relativa facilidade na nosa proposta etimolóxica para o topónimo *Borneiro*.

Por outra banda, os restantes topónimos aludidos ao comezo desta epígrafe virían ilustrar outras opcións combinatorias igualmente constatadas na nosa toponimia: **BORN-ĀLES* > *Bornais*, **BORN-ĒLLA* > *Bornela*, **BORN-ĪTŌS* > *Bornidos* (cfr. *Teixidos*, *Codesidos*, *Louridos...*), **BORN-ALĪŪ* > med. *Bornalio* / *Bornallo* > *Bornalle*, etc. A aceptación dalgunhas destas propostas etimolóxicas supón dar por boa a combinación de radicais de filiación prelatina con sufixos netamente latinos (vid. CARNÉS), de xeito que os derivados toponímicos galegos e portugueses do tema **born-* semellan evidenciar a produtividade léxica coa que contaba ese radical aínda no período propiamente latino, aínda que como en tantos outros casos non conseguise manter esa vixencia nas variedades romances posteriores. Porén, sería necesario arroupar esta posibilidade con rexistros documentais dos que polo de agora carecemos, así como con datos relativos ás características físicas concretas dos

lugares aludidos por estas formas toponímicas, de cara a avaliar a coherencia das mesmas coa etimoloxía que lles estamos a supoñer.

BRANDOMIL (< *GRANDIMIRO) *n.h.* (BRANDOMIL-Zas-1). *Soneira* | *Céltigos* (SC).

- **Bradomil**: 1334 (795:702).
- **Brandimir**: 1203 (98:144), 1247 (688:621), 1257 (188:217).
- **Sam Pedro de Brandimir**: 1334 (795:703).
- **Sancti Petri de Brandimir**: 1260 (173:205).
- **Sancto Petro de Brandimir**: 1166 (113:157).

□ *Brandomill*: CDSCS 1476 (1320:299), CDSCS 1478 (1335:311), CDSCS 1478 (1335:312).

Sam Pedro de Brandimir: CDSCS 1410 (718:170).

San Pedro de Brandomill: MAS 1607 (341).

Sant Pedro de Brandomill: CDSCS 1478 (1333:310), CDSCS 1478 (1335:311).

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. En principio, a estrutura formal deste topónimo daría pé a interpretalo en relación co noso repertorio antroponímico de filiación xermánica. Ese é o motivo de que Piel / Kremer (HgNb 49 / 1) suxerisen como étimo unha forma non documentada *BRANDEMĪRŪS, cuxo xenitivo *BRANDEMĪRĪ (a través dunha estrutura como *UĪLLA BRANDEMĪRĪ ou similar) daría boa conta do med. *Brandimir*, claramente predominante nos rexistros escritos máis temperáns que conservamos para o topónimo en cuestión. Pola súa banda, a variante *Brandomil*, que como vemos só comeza a emerxer na escrita a partir do s. XIV e acabou prevalecendo en época moderna, sería consecuencia da labialización da vogal palatal pretónica, un fenómeno para o que podemos invocar exemplos de todas as épocas como BALDEMARĪ > med. *Baldemar* > *Baldomar*, ĪMAGĪNE > med. *omagen*, LEUĀRE > *levar* > pop. *lovar* (cfr. *A Aglovada* < AQUA LEUĀTA⁵³) ou SEPTĪMANA > *semana* > pop. *somana*, entre outros (vid. **BALDOMAR**).

Ademais da verosimilitude fonética, outro indicio a prol dunha interpretación estritamente deantroponímica do topónimo sería a propia constitución interna do

⁵³ Tanto *A Aglovada* como *As Fontes de Aglovada* danlles nome a senllas paraxes da freguesía de Abalo, no concello de Catoira (Navaza 2007b:118).

nome persoal *BRANDEMĪRŪS, reducíbel a elementos presentes en numerosas formacións antroponímicas afíns. Así, o precompoñente non sería outro có tema **brand(a)* 'fulgor de espada', difundido no léxico de todos os dialectos alemáns modernos e que podemos illar noutros moitos nomes persoais que ou ben encontramos testemuñados directamente nos nosos textos ou ben podemos inferir a partir de certas cristalizacións toponímicas máis ou menos evidentes. Entre os primeiros habería que incluír o caso de BRANDERĪCŪS (coas variantes documentadas *Branderico*, *Brandirigo* e similares), a cuxo xenitivo BRANDERĪCĪ remiten sen dúbida os topónimos modernos *Brandariz* / *Brandarís*, e o do diminutivo BRANDILA, xerador de denominacións toponímicas como a galega *Brandián*, as portuguesas *Brandiã* e *Brandinhães* (cfr. *Fefiñáns*, documentado como *Fafiaes* HGPg 1296 / *Fafinãas* LNAP 1457 / *Fefiñaas* LNAP 1457, formas que permiten reconstruír un xenitivo FAFILANIS ← FAFILA) ou a zamorana *Brandilanes*. Así mesmo, os topónimos galegos *Brandufe* e *Brandín* parecen avalar a existencia de senllas formas antroponímicas *BRANDULFUS e *BRANDĪNŪS, perfectamente explicábeis tamén a partir do fondo onomástico xermánico. No tocante ao poscompoñente de *BRANDEMĪRŪS, trataríase do gót. *mêreis* 'célebre, famoso', de rendibilidade ben coñecida na creación de antropónimos bitemáticos (vid. **BAMIRO**).

Porén, aínda que esta explicación etimolóxica parece compatíbel tanto cos rexistros documentais aducidos como con certas tendencias formativas vixentes na antroponimia galega altomedieval, é bastante probábel que teñamos que descartala en favor dunha filiación xenuinamente prelatina do topónimo. No seu estudo sobre as vías romanas da Galicia antiga, Moralejo Lasso (1977:231-258) postulou a identificación entre o mod. *Brandomil* e o ant. Γλανδόμιρον, citado por Ptolomeo como nome dunha mansión situada na vía que unía *Aquis Celenis* con *Brigantium* e que reaparece noutras fontes clásicas baixo variantes formais como *Glandimiro* ou *Glandomarium*. Esa identificación, aínda que en absoluto definitiva ou unánime, semella dotada cando menos dun grao importante de verosimilitude e oponse a outras asociacións anteriores, como a proposta no seu día por Luis Monteagudo (1951:209 e ss.), que prefiriu como situación máis lóxica e probábel da devandita mansión algún punto do actual concello de Teo. Totalmente descartadas están outras hipóteses, entre elas a que tradicionalmente viña asociando Γλανδόμιρον coa forma moderna *Cantomir*, denominación segundo parece dun lugar do concello coruñés de

Rianxo (Moralejo Álvarez 2009b:197).

De todos os xeitos, o realmente interesante na proposta de Moralejo Lasso consistía no establecemento dunha continuidade etimolóxica directa entre as formas *Grandimiro* (da que parte na súa explicación) e *Brandomil*. Asemade, para entendermos tal continuidade resulta imprescindible recoñecer a interacción de certos fenómenos fonéticos característicos da gramática histórica galega con elementos lingüísticos de filiación xermánica como os arriba sinalados e cuxa vixencia na lingua da época debeu incidir na transformación formal da primitiva expresión *Grandimiro*. En efecto, as alteracións máis relevantes detectábeis nese percurso evolutivo foron as seguintes: o desprazamento do punto articulatorio da consoante oclusiva inicial ([g] > [b]) e mais a disimilación das consoantes líquidas dentoalveolares ([r] - [r] > [r] - [l]). No primeiro caso pode pensarse nun fenómeno de equivalencia acústica, bastante esporádico na evolución da lingua galega e que, en todo caso, debeu verse favorecido pola afinidade formal co mencionado tema **brand(a)* e os antropónimos nel baseados. No tocante á disimilación consonántica entre líquidas, que como vemos non se plasma graficamente nos nosos rexistros até o s. XIV a través da variante *Brandomil*, trátase dun fenómeno máis común na dinámica evolutiva da lingua, tal e como xa tivemos ocasión de sinalar (vid. ALBORÉS). Porén, tamén neste punto hai que considerar como factor realmente determinante a influencia dos numerosísimos topónimos galegos que presentan a terminación *-mil*, resultado sistemático do tema gótico **mêreis* na nosa toponimia a través da correspondente forma de xenitivo. Por tanto, a explicación asumida por Moralejo Lasso parece combinar satisfactoriamente os datos extralingüísticos (históricos e xeográficos) cos propiamente lingüísticos, o que nos leva a priorizala (cando menos de xeito provisional) sobre a hipótese puramente xermánica de Piel / Kremer.

No tocante á constitución lingüística e significado do topónimo Γλανδόμυρον, as hipóteses máis recentes ao respecto tenden a interpretalo como un composto hidrotponímico de filiación indoeuropea. Neste sentido, Rosa Pedrero (1996:370) estableceu a relación entre o poscompoñente e un amplo grupo de elementos onomásticos entre os que salientan topónimos como *Mera*, *Mero*, *Mira*, *Meredo* ou ant. *Mirobriga*, teónimos como o lus. OCRIMIRA ou epítetos teonímicos como *Reumiraego* (← **Reu-mira* 'o río **Mira*', vid. Villar 1996a), entre outros, para os cales propuxo como base etimolóxica máis factíbel unha forma adxectival **meiros*

testemuñada noutras formas léxicas como aegl. *mirŭ* 'paz' ou alit. *mieras* e alb. *mirë* 'bo, bonito', e que remitiría en última instancia ao ie. **mēi-* / **mōi-* / **mī-* 'mol, suave' (IEW 711-712). No que respecta ao precompoñente, García Alonso (2003:198-199) suxire a posibilidade do célt. **glannos* 'beira dun río', conservado en substantivos como cymr. e mbret. *glann* 'ribeira dun río' e que podemos identificar en topónimos antigos como *Glannibanta*, *Amboglanna* ou *Camboglanna*. Neste sentido, Matasović (EDPC 160) reconstrúe un tema **glendos-*, probabelmente un empréstimo tomado polas linguas célticas e xermánicas dun idioma preindoeuropeo e para o cal postula un significado 'val, ribeira', con continuación en formas como as aducidas por García Alonso e aínda outras como cörn. *glan* ou air. *glend*.

En consecuencia, o composto Γλανδόμιρον (= *Glandómiron*) estaría a facer alusión a unha entidade de poboación situada ao carón dun río chamado **Mira* ou **Miro*. Esta hipótese, malia ser susceptible de certos matices e observacións no plano lingüístico (Moralejo Álvarez 2009b, *ibid.*), resulta significativamente coherente coas características do lugar no que se implantou o topónimo en cuestión. Por unha banda, encaixa á perfección coa posición xeográfica da freguesía de San Pedro de Bandomil, situada efectivamente á beira do río Xallas e en cuxo termo existe unha coñecida ponte medieval de bases romanas que cruza o dito río. Por outro lado, o contido atribuído por Rosa Pedrero tanto ao hipotético **Mira* / **Miro* como aos demais topónimos presumibelmente emparentados con el pode conciliarse sen ningún problema coas propias características do río Xallas, que nesta altura do seu curso discorre aínda de xeito lento e tranquilo, en contraste coa violencia que adquire a súa corrente nos tramos máis próximos á desembocadura (vid. **XALLAS**).

BRANDONÑAS (< ???) *n.h.* (BRANDONÑAS-Zas-1). *Soneira* | *Céltigos* (SC).

- **[Brandonas]:** **Martin Brandonas:** 1334 (795:704); **Martinus Pelaiz Brandonas:** 1152 (81:131); **Moor Fernandez Brandonas:** s.d. (789:697).
- **Brandonias:** 1257 (188:217). **Maiore Fernandi de Brandonias:** 1257 (188:217); **Maioris de Brandonias:** 1289 (188:217); **Martin Brandonias:** 1154 (639:586); **Martini Pelagii Brandonias:** 1289 (193:221); **Martini Pelaiz dicti Brandonias:** 1289 (100:147); **Martinus Lobo de Brandonias:** 1257 (188:217); **Martinus Pelagii dicto Brandonias:** 1159 (193:221); **Martinus Pelagii dictus Brandonias:** 1159 (100:147); **Petrus Brandonias:** 1166 (113:157).

• **Sancti Petri de Brandonias:** 1257 (188:217).

OBS. A forma *Brandonas* que aparece como apelido na secuencia *Martin Brandonas* (doc. 795) aparece erroneamente transcrita por Pérez Rodríguez baixo a forma *Brandotias* (sic).

□ **Santa Maria de Brandoñas:** MAS 1607 (341).

□ **Brandoñas de Abaixo:** Anxeriz (Tordoia-1). **Brandoñas de Arriba:** Anxeriz (Tordoia-1).

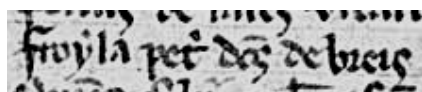
□ ??? (???) / Prelat. O testemuño máis antigo que coñecemos para este topónimo é a forma *Blandonia* que rexistramos nun diploma de TSob (c. 989). Cómpre salientar ademais que algúns dos personaxes mencionados en DTT que portan o topónimo como apelido persoal reaparecen aludidos noutras fontes documentais: tal é o caso de *Martinus Brandonias* (TCaa 1110, c. 1154; TSob 1169) e de *Petrus Martini Blandonias* (TSob 1166) / *Petrus Brandonias* (TSob 1171) / *Petrus Brandonio* (SMX 1164). Todas estas atestacións, xunto ás extraídas da documentación de DTT, constitúen os rexistros máis temperáns dos que dispoñemos para o topónimo en cuestión.

Desde o punto de vista da filiación lingüística, o topónimo *Brandoñas* pode integrarse *a priori* no substrato prelatino, pois a terminación *-(o)ñia* / *-(o)ñias*, calquera que fose o seu valor específico, ten unha presenza notábel noutros topónimos galegos con esa mesma orixe, como p.ex. *Baroña*, *Oroña*, *Doroña*, *Xiroña*... De todos os xeitos, a variante de plural que observamos en *Brandoñas* non sempre resulta doada de explicar. Nalgúns casos quizais poida fálarse dun antigo uso apelativo da forma toponímica, hipótese que axudaría a explicar casos como o de *As Maroñas*, con presenza do artigo determinado (vid. **MAROÑAS**). Noutras ocasións, en troques, as formas de singular e plural alternan sen ningunha causa aparente xa desde época medieval: tal é o caso de *Brandoñas*, segundo pode inferirse das devanditas variantes *Brandonias* / *Brandonio*, mais tamén doutros topónimos como *Baroña*, que encontramos en DTT baixo as variantes formais *Uaronias* (1153) e *Varonia* (1289).

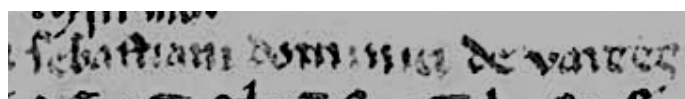
Ao mesmo tempo, a presenza desa terminación prelatina *-(o)ñias* permítenos descartar calquera relación da forma *Brandoñas* coa serie de topónimos deantroponímicos procedentes de nomes persoais xermánicos co precompoñente **brand(a)* 'fulgor de espada', como *Brandariz*, *Brandarís*, *Brandufe*, *Brandián* ou os portugueses *Brandião* e *Brandinhães*, entre outros (vid. **BRANDOMIL**).

BRENS (< *UERĒNES) *n.h.* (BRENS-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

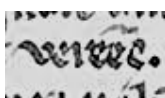
- **[Breis]: Froyla Petri dictus de Breis:** 1213 (224:249).
- **[Varees]: Sebastiani Dominici de Varees:** 1289 (174:206).
- **[Verees]: Martinus Iohannis de Verees:** 1271 (58:108); **Sebastianus Dominici de Verees:** 1242 (174:206).

(doc. 224, f. 79v)

(doc. 174, f. 65v)

(doc. 174, f. 65v)

□ *Santa Baya de Brens:* MAS 1607 (368), MAS 1607 (382).

□ N.R.⁵⁴

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. No seu momento, Piel (1948:158) suxerira a posibilidade de evolucionar esta forma toponímica a partir dun antropónimo latino *UERENTĪŪS, variante tal vez de UIRENTĪŪS⁵⁵. Porén, os rexistros extraídos de DTT obríganos a desbotar unha explicación deste tipo, ao tempo que nos autorizan a reconstruír para a expresión *Brens* unha probábel forma orixinaria *UERĒNES. En auxilio desta hipótese pode aducirse un documento no que o rei Afonso VII lle doa ao mosteiro de San Xián de Moraime a freguesía de San Pedro de Buxantes, sinalando como un dos seus límites as *divisiones de Verenes* (GHCD 1152) en evidente alusión á actual freguesía de Santa Baia de Brens. Este rexistro escrito, o máis antigo de cantos coñecemos para o topónimo que nos ocupa, confirma por tanto a plena validez desa base etimolóxica *UERĒNES, da que é continuador directo.

⁵⁴ Madoz (DGE, s.v. BRENS) dá conta da existencia doutro lugar denominado *Brens* e pertencente á parroquia de San Pedro de Visma (A Coruña), mais trátase dun erro de transcripción por *Bens*, nome dunha localidade efectivamente integrada na dita freguesía coruñesa

⁵⁵ O filólogo alemán mencionaba tamén como posíbel descendente deste nome persoal o topónimo *Brence*, cuxa forma oficial é na actualidade *Abrence* e que lle dá nome a unha freguesía do concello de Pobra de Brollón (Ares 2007:241-243).

No tocante á estrutura morfolóxica dese étimo *UERĒNES, o seu constituínte sufixal debe poñerse en relación co que recoñecemos noutros moitos hidrotopónimos de filiación prelatina, como p.ex. *Arén*, *Borbén* (med. *Boruene* TA 951) ou o port. *Ourém*. A particularidade específica que presenta *UERĒNES é que o sufixo aparece flexionado en plural, circunstancia que o pon en paralelo con outros topónimos como o ast. *Tuenes* (< *TŪDĒNES, vid. Bascuas 2006:140) ou o gal. *Irís*, nome dunha freguesía do concello de Cabanas que encontramos documentada sistematicamente nos textos altomedievais como *Herenes*, rexistro que permite reconstruír unha base etimolóxica *ERĒNES / *IRĒNES⁵⁶ (Bascuas 2002b:139). Resulta igualmente razoábel que sexa ese sufixo tónico *-ēne* en forma pluralizada o que encontramos en topónimos como *Borreis* (med. *Borrenes* TS 1084) e *Covés*, este último mencionado en TCaa como *inter Andrade et Nugeyroza, subtus monte Leporario... Sancta Maria de Covenes*⁵⁷ (s.d.). Este testemuño, á súa vez, invalida a explicación dada para este topónimo por Isidoro Millán (1987:63-64), quen partía dun derivado *COUĒNSE resultante da adición do sufixo latino *-ĒNSIS* ao subst. *CŌUA (> gal. e port. *cova*, ast. e cast. *cueva*) (vid. ALBORÉS). A ausencia de datos documentais máis precisos obríganos a ser cautelosos á hora de facermos extensíbel esta mesma explicación ao constituínte sufixal de topónimos como *Liméns*, *Coéns* ou *Barés*, entre outros, se ben a máis ca probábel filiación prelatina dos radicais léxicos implicados en cada un deles semella favorecer en principio unha explicación nesa liña.

Considerando a marcada tendencia do sufixo presente en *UERĒNES a combinarse con bases léxicas prelatinas, é de supoñer que o radical no que asenta o derivado en cuestión pertenza tamén a ese mesmo fondo lingüístico. Neste sentido, cómpre notar que xa Dauzat (1946:115-118) reparara na existencia dun tipo **vāra* 'auga', correspondente ao ai. *vār* 'auga' e xerador de topónimos como o lig. *Vara*, fr. *Vaire*, *Veyre*, *Varéza* (med. *Varisia* 1250), *Pont-de-Var* e outros. A existencia á súa vez dunha variante antiga **vera* viría esixida por topónimos como *Le Vair* (med. *Vera*) ou *Véronne*, este último especialmente frecuente na Borgoña e cuxos referentes

⁵⁶ Evidentemente, a mesma explicación é válida para *A Pena de Irís*, nome dunha aldea pertencente á freguesía de Irís.

⁵⁷ O lugar de Covés pertence na actualidade á freguesía de San Martiño de Andrade. Porén, aínda Jerónimo del Hoyo (MAS 310) constata a existencia nesa localidade dunha "hermita de Nuestra Señora de Cobres" (errata ou lectura deficiente de *Covés*), como vestixio desa antiga parroquia de *Sancta Maria de Covenes* aludida en TCaa.

extralingüísticos aparecen sempre situados "sur de petits cours d'eau dont les localités semblent porter l'ancien nom"⁵⁸. No terreo do léxico común, Dauzat 1978, s.v. VARENNE) remitía a ese mesmo tema **vāra* o subst. *varenne* (< prelat. *varenna*) 'aluvión', 'terreo areoso', de onde os topónimos (*La*) *Varenne*, *Varesnes*, *Varogne*, *Varennes* e *La Vernelle* (med. *Varenella* 1092), entre outros. De xeito máis sistemático, Pokorny (IEW 78-81) reconstruíu unha raíz **awer-* 'auga, río', 'chuvia', algunhas de cuxas concrecións léxicas máis claras serían av. *vār* 'chuvia', alb. *vrënde* 'orballo, zarzallo', anórd. *vari* 'líquido, auga' e *ūr* 'orballo, chuva miúda', címr. *gwer* 'sebo, sebáceo', gr. *ἔρση* 'orballo' ou mir. *frass* 'chuvia', entre outros. Cómpre lembrar tamén que o cat. e occ. *vern*, piam. *verna*, occ. *verna* / *verno*, fr. *verne* / *vergne*, bret. *gwern*, acórn. *guern-en*, címr. *gwernen* e mir. *fern* 'amieiro' remiten todos eles ao célt. **wernā* 'amieiro', inseparábel deste radical **awer-* e presente segundo parece en topónimos como o med. *Vernesga* (nome dun afluente do río Ferreira hoxe coñecido como *Río de Perros*)⁵⁹, *Bernesga* (nome dun afluente do río Esla, en León), o galo *Vernodubrum* ou os franceses *Verne*, *Vernois* ou *Vernusse*, para os cales xa Dauzat (1946, *ibid.*) postulara como orixe o galo **verno-* 'amieiro'. Tamén no ámbito do léxico común, e cinxíndonos máis concretamente ao dominio galego, Bascuas (2002b:90-91) suxire a posibilidade de que o gal. *barruzar* e as súas múltiples variantes (*barruñar*, *barroñar*, *barrallar...*), todas elas coa acepción común 'orballo, chuva miúda', poidan remontarse a ese mesmo radical, en virtude dunha progresión semántica 'fluxo, río' → 'humidade, néboa' → 'chuvia, orballo'.

A toponimia da raíz **awer-* no Noroeste peninsular é moi abundosa. En Galicia resulta cando menos posíbel explicar por esta vía topónimos formalmente afíns a

⁵⁸ O autor identifica aínda unha variante **vīra* a partir de topónimos como *Vis*, *Virenque*, *Viranne* ou *Virlogne*.

⁵⁹ Aínda que Moralejo Álvarez (2006b:845, n. 12) considera esta forma como o único testemuño toponímico do célt. **wernā* no territorio da antiga Gallaecia, quizais poidamos postular unha orixe similar para a forma *Berrimes* (nome dun lugar da freguesía de San Xoán de Lousame, no concello homónimo), sempre e cando deamos por válidas as atestacións máis antigas deste topónimo, nas cales concorre baixo a variante *Uernimes* (TSob 955, 966, c. 971). Nese caso habería que supoñer unha fase intermedia non documentada na que se constataría a metátese da secuencia [rn] (> [nr]), i.e., *Uernimes* > **Venrimes*, a partir da cal xa podería xustificarse sen dificultade a redución [nr] > [r], como nas formas medievais arcaicas **manrei* > *marrei* (← *māer*), **venrei* > *verrei* (← *vīr*) ou en topónimos como *Berrande* < **Ven'rande* < *(UĪLLA) UENERANDĪ (Piel 1982:133).

Brens, como son *Vrins*⁶⁰, *Verís*⁶¹ e *Virís*⁶². A forma *Virís* aparece na documentación medieval como *Uerinis* (TSob 1205), e reencontrámola como apelido na secuencia antroponímica *Afonso Aras Veriis* (MB 1332). Pola súa banda, *Verís* concorre baixo variantes como *Uerinis* (TSob s.d.), *Uirinis* (TSob s.d., c. 995, 1207), *Uirines* (TSob s.d.) e *Uerines* (TSob s.d., 1037). Segundo vemos, os testemuños medievais suxiren unha moi probábel unidade etimolóxica apenas disimulada pola relativa variedade de resultados hodiernos, ao tempo que permiten postular como forma orixinaria un derivado *UER-ĪNES análogo a outros ben coñecidos como *Entíns* (med. *Gentines* < GENTĪNES) e interpretábel ao igual ca eles con valor xentílico. Esta é a opción defendida igualmente en termos xerais por Nicandro Ares (1990:53), se ben para este autor é preferíbel entender os topónimos *Verís* e *Virís* (e é de supoñer que tamén o seu cognado *Vrins*) en relación cun antropónimo latino como UERĪNĪŪS ou UĪRĪNĪŪS, p.ex.

A nómina de topónimos relacionábeis de xeito máis ou menos razoábel coa forma *Brens* aínda pode ampliarse de termos en conta expresións como *Bara*, documentado en DTT baixo as variantes *Uara* (1160, 1161, 1165, 1169) e *Vara* (1143, 1190, 1236, 1256, 1277, 1289), e tal vez tamén *Baroña*, que nese mesmo cartulario aparece como *Uaronias* (1153) e *Varonia* (1289), rexistros aos que cómpre engadir aínda *Sam Pedro de Varona* (MB 1380). Pola súa banda, os topónimos *Brans de Arriba* e *Brans de Abaixo* (nome de senllas aldeas da freguesía de Brión, no concello coruñés homónimo), documentados en DTT como *Ueranes de Iusano* (s.d.) e *Veraes* (1334), poderían ascender, a xulgar por estes rexistros medievais, a un derivado *UER-ĀNES, quizais con valor xentílico a xulgar pola presenza do sufixo tónico -āne(s) e en calquera caso homologábel, no que á súa estrutura morfolóxica se refire, a outros topónimos de base prelatina como parecen ser *Meirás* (med. *Merianes* TSob 1192 < *MER-Ī-ĀNES), ast. *Limanes* (< *LIM-ĀNES), etc.⁶³ Pola súa banda, en *Braño*, nome

⁶⁰ Nome dun lugar da parroquia de Figueiras (Santiago de Compostela).

⁶¹ Nome dunha freguesía do concello de Irixoa.

⁶² Denominación dunha parroquia do concello de Begonte, así como de senllos lugares das freguesías de Castellón (Pantón) e Queixas (Cerceda)

⁶³ É posíbel que os topónimos asturianos *Veranes* e *Beranes* non sexan máis ca cognados do gal. *Brans*. De todos os xeitos, tampouco debemos desprezar a posibilidade de que a forma *Brans* teña como antecedente remoto o antropónimo latino UERĀN(I)ŪS. A rendibilidade do mesmo na nosa toponimia medieval pode corroborarse a través de formas como *Bran*, nome de

dunha aldea da freguesía de Freixo de Sabardes (Outes), podemos supoñer unha fase orixinaria *UER-ANŌ (cfr. *Caamaño* / *Camaño* < med. *Calamanio* < *CALAM-ANŌ, *Laraño* < *LAR-ANŌ e similares), xustificada polas formas medievais *Ueranio* (DTT 1168) e *Veranio* (DTT 1289). Pola súa banda, a forma *Bralo*, nome dunha aldea da parroquia de Augasantas (Rois), concorre en diversos documentos de DTT baixo formas como *Verallo* (s.d.), *Ueraro* (1234), *Veralio* (1289) e *Veralo* (s.d.), as cales lle confiren certa verosimilitude a unha posíbel base etimolóxica *UER-ALLO na que identificamos o sufixo *-all(o)* / *-all(a)* ben coñecido a través doutros moitos ítems toponímicos pertencentes ao estrato lingüístico prelatino, como p.ex. *Barcala*, *Bealo*, *Argalo*, *Sealo* ou *Gargalo* (vid. TALÓN).

Edelmiro Bascuas (2002b:147) vincula tamén con este radical outros moitos topónimos galegos, algúns deles certamente probábeis como p.ex. o par *Viriña* / *Viriño* (cfr. ast. *Veriña*⁶⁴) ou o nome do río ourensán *Veronza*, conservado na denominación do lugar de *A Veronza*, na freguesía de Carballeda (Carballeda de Avia). En troques, outros topónimos dos mencionados polo dito autor non admiten tan doadamente unha interpretación etimolóxica a partir do radical **awer-*, ou cando menos iso é o que se deduce dos testemuños achegados pola documentación medieval: pensamos p.ex. no caso de *Viro* (lugar da freguesía de Roo, en Noia), que concorre en DTT baixo formas como *Sancti Cosmedi de Veeru* (1289), *Ueenru* (1206 1207), *Ueeru* (1161, 1172, 1206, 1214, 1219, 1230, 1277), *Uiiru* (1236), *Uero* (1208), *Ueerunu* (1168), *Veenru* (1206), *Viiru* (1236) e sobre todo *Veeru* (1161, 1172, 1188, 1195, 1198, 1214, 1231, 1289), todas as cales parecen apuntar cara a unha base etimolóxica máis complexa cá suposta por Edelmiro Bascuas. En Asturias, García Arias (2000b:130) relaciona co elemento **awer-* topónimos como *La Vara*, *El Quentu la Vara* ou *Barayu* / *Varayu*, aos cales poden engadirse quizais *La Varaya*,

senllas aldeas das freguesías dos Anxos (Oroso) e Niñodagua (Santiso). Esta última é a que rexistramos como *uilla Uerani* nun documento de TSob (c. 971), testemuño que nos autoriza a postular un antigo sintagma UĪLLA UERĀNĪ(Ī) como base etimolóxica. Pola súa banda, a expresión *Bra*, que o NG rexistra como nome dunha aldea da freguesía de Santa María de Miño e dun lugar e freguesía do concello de Friol, debe ascender máis ben a unha forma *UERĀNA, variante á súa vez de *UERĀNĒA (> *braña*) e con evolución fonética perfectamente regular (Piel 1989:88). Esta opción etimolóxica conta co apoio do topónimo *Brataramundi*, no concello galegófono de Taramundi (Asturias), cuxa forma orixinaria debeu ser probablemente un sintagma *UERĀNA TARAMUNDĪ.

⁶⁴ García Arias (2000b:268) prefire explicar a forma *Veriña* a partir do antropónimo latino UERĪNĪŪS, opción en absoluto rexeitábel.

Varadoira e *Barajou*, segundo J. M. González (1964:145). Este autor sinala ademais a frecuencia coa que estas denominacións teñen por referente extralingüístico pequenos regatos ou correntes fluviais de escasa importancia, aspecto que parece reforzar a súa vinculación coa raíz hidronímica en cuestión. De todos os xeitos, coidamos que nesta enumeración cómpre ser extremadamente cauteloso con aqueles ítems que poidan remontarse ao lat. UARA 'vara, pau delgado e longo', ou mesmo nalgún caso á raíz **bar-* 'depresión, costa, altura', de presenza ben contrastada en todo o Noroeste peninsular. De calquera xeito, podemos comprobar que existe un contexto toponímico o suficientemente amplo e representativo no que o derivado **UERĒNES* encaixa sen dificultades.

No que se refire á evolución fonética do topónimo, podemos afirmar que seguiu canles perfectamente previsíbeis tendo en conta os patróns propios da fonética histórica galega. Deste xeito, produciuse a perda do -N- etimolóxico, seguido como decote da nasalización das vogais contigüas (**UERĒNES* > *Verēñs*), a redución da secuencia vocálica resultante (*Verēñs* > **Verēs*) e a consonantización da resonancia nasal (**Verēs* > **Veréns*). A outra alteración de relevancia foi a síncope da vogal pretónica [e] (**Veréns* > *Brens*)⁶⁵, constatábel segundo vimos en moitos outros topónimos presuntamente baseados no mesmo radical, como *Brans*, *Bralo* ou *Braño*. Como pode comprobarse, os rexistros de DTT parecen suxerir unha certa alternancia entre as formas maioritarias *Uarees* / *Uerees* e a forma illada *Breis* (1213), na cal, segundo parece, o hiato romance [êê] experimentou a disimilación do segundo dos elementos vocálicos implicados, i.e., [êê] > [ej]. Aínda que este tratamento alternativo non acabou por callar no caso concreto de *Brens*, coñecemos outros pares toponímicos que presentaban etimoloxicamente unha secuencia fonética final idéntica á de **UERĒNES*, mais nos que cada un dos ítems en cuestión seguiu un rumbo evolutivo distinto no tocante ao tratamento do hiato [êê]: referímonos aos casos de *Mens* (med. *Menes* TB 1174) / *Meis*, *Lens* (amplamente documentado en DTT baixo

⁶⁵ Tal vez o devandito topónimo *Barés*, que lle dá nome a unha zona da parroquia de Saavedra (Begonte), non sexa senón o resultado dun derivado **UARĒNES* / **UERĒNES* (baseado probablemente no mesmo radical hidronímico que *Brens*, tal e como suxire ademais a localización de Barés na mesma beira do río Miño) no que se verificou un tratamento da secuencia vocálica [êê] coherente coas pautas fonéticas propias do galego central ([êê] > [ê] > [e], i.e., **Barēñs* > **Barēs* > *Barés*), e no que se mantivo ademais a vogal pretónica, fronte á síncope que se produciu no topónimo ceense. Sexa como for, trátase dunha proposta meramente conxectural, plausíbel á luz dos datos expostos, mais carente polo de agora do necesario apoio documental.

formas como *Leens*, *Lees*, *Lenes*, *Leeis* ou *Leeyns*, entre outras) / *Leis de Nemancos* (atestado en DTT como *Leis* e *Lex*, este último con latinización gráfica do ditongo final, como en *Caldas de Reis* / med. *Caldas de Rex* e similares), quizais tamén *Rens* / *Reis* e algún outro exemplo máis.

BUXÁN (< *(UĪLLA) BUSĪĀNĪ) *n.h.* BUXÁN (Sardiñeiro-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Boisan**: 1135 (6:25).
- **Boysam**: 1135 (46:89).
- **Boysan**: c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).
- **Bugiam**: 1253 (196:224)².
- **Buzam**: 1289 (194:222).
- **Buzan**: s.d. (194:222), s.d. (194:223)².

□ N.R.

□ **Buxán**: Cícere (Santa Comba-1), Dumbría (Dumbría-1), Paradela (Toques-1), Seavia (Coristanco-1), Val do Dubra (1); Guillar (Outeiro de Rei-2), Louredo (O Saviñao-2), Roimil (Friol-2), O Viso (O Incio-2); Bande (Bande-3), O Bolo (3), Buxán (O Bolo-3); Salcidos (A Guarda-4), Ventosa (Agolada-4). **Vilarbuxán**: Bóveda (2), Vilarbuxán (Bóveda-2).

□ Onom. (Antro.) / Lat. A interpretación máis lóxica deste topónimo e dos múltiples homónimos cos que conta por todo o territorio galego obríganos a partir dun sintagma *(UĪLLA) BUSĪĀNĪ ou similar, no que intervén o xenitivo do nome persoal latino BUSĪĀNŪS. Aínda que a etimoloxía deste cognome non está totalmente esclarecida, pode analizarse probabelmente como un derivado do antropónimo latino BUSĪŪS mediante o sufixo -ĀNŪS, estrutura ben coñecida en moitos outros exemplos análogos como TAURINIŪS → TAURINIĀNŪS, FLAUĪŪS → FLAUĪĀNŪS ou IULIŪS → IULIĀNŪS.

A presenza do nome persoal BUSĪĀNŪS na nosa documentación é bastante compacta ao longo de todo o período altomedieval, o cal constitúe un bo indicio da súa forte implantación no sistema antroponímico galego da época, ademais de resultar coherente coa súa importante repercusión toponímica. Deste xeito, atopamos a mención a un persoeiro chamado *Busianus* nun documento de comezos do s. IX (GHCD 816), no que constitúe o rexistro máis antigo do que dispoñemos para este

antropónimo na documentación propiamente galega. Debemos considerar tamén outras variantes formais ou meramente gráficas como *Bussianus*, atestada por Elixio Rivas nun documento portugués datado no ano 877 (Rivas 1991:130-131), ou *Buisanus*, rexistrada por Cunha Serra (1973:257-258) e que podemos detectar tamén nos nosos textos: así, a forma masculina aparece representada como *Buisanus* (TSob 962), *Buisano* (TCe 974) ou *Buysanus* (TSob 1037), mentres que a variante feminina concorre nun texto leonés baixo a forma de xenitivo *Buisane* (DEPA c. 908)⁶⁶. Tal e como suxire o propio Elixio Rivas, pode retrotraerse ao xenitivo desta variante *Buisanus* o topónimo moderno *Buisán*, que o NG recolle como nome de dúas entidades de poboación pertencentes ás freguesías de Quintá de Cancelada (Becerreá) e San Pedro de Río (A Fonsagrada), respectivamente. Así mesmo, coidamos que o topónimo *Boizán*, nome dunha freguesía do concello lugués de Vilalba, pode entenderse como un cognado da forma anterior, salvando unicamente a diverxencia que se observa no tratamento da consoante fricativa e que lembra outros casos máis coñecidos do léxico común como *SERĀRE* > *cerrar* / dial. *zarrar*, *SÖCCŪ* > *zoco* ou *SONĀRE* > *zoar*, p.ex. (Ferreiro 1999:120).

Tamén a *BUSĪANŪS* parecen remitir os topónimos portugueses *Bujão de Cima* e *Bujão de Baixo*, probabelmente formas cognadas de *Vijão*, coa única diferenza de que nesta última variante verificouse o desprazamento articulatorio da vogal pretónica en contacto cunha consoante (pre)palatal, neste caso a fricativa sonora [ʒ]. Este fenómeno conta con exemplos abondo coñecidos no territorio galego, tanto no léxico común como na toponimia: pensemos p.ex. en *FOLĪŌLA* > **folloa* > *filloa* (port. *filhó*), *ÖCŪLÖLŪ* > **olló* > *illó*, **USTĪÖLŪ* > **ochó* > *ichó*, **(HORA) MANĒĀNA* > *mañá* vs. dial. *miñán*, *Morixoso* (med. *Murogoso* TCaa c. 742-936; probábel derivado do fitónimo *muruxa*) ou *Tixosa* (med. *Togiosa* TCe 1105; derivado do fitónimo *toxo*, vid. Bascuas 2006:128-129), entre outros. Por outra banda, a etimoloxía de *Vijão* aclárase máis aínda se temos en conta a súa mención nun documento de 1224 baixo a forma *Bugiam*⁶⁷. Chama a atención que Machado (DOELP, s.v. *BUJÃO*) nin sequera

⁶⁶ O xénero dedúcese do contexto no que concorre o antropónimo en cuestión: *nos qui sumus nepti Cere et filii Reuerenti et Buisane*.

⁶⁷ Atendendo ao resultado moderno que ofrece este topónimo portugués, quizais poidan relacionarse tamén co cognome *BUSĪANŪS* os topónimos *Vixán* e *Montevixán*, denominación de senllas aldeas da freguesía de Carreira (Ribeira), mais carecemos de testemuños documentais que confirmen ou desmintan esta hipótese. No tocante a *Bexán*, é unha forma rexistrada polo NG como nome dunha freguesía do concello de Cospeito e dun lugar da

considere a opción deantroponímica á hora de comentar o topónimo *Bujão* e outros relacionados coa súa mesma raíz, preferindo en troques unha explicación moito menos plausíbel a partir do fitónimo *buxo* (< lat. BUXŪ), que a documentación medieval obriga a descartar. Os testemuños antigos tamén nos permiten relacionar con BUSĪĀNŪS o topónimo portugués *Bujões*, atestado ao longo de toda a Idade Media baixo formas tan diversas como *Buianos*, *Buiããos*, *Buianes* ou *Bugães* e para o que Cunha Serra (1973, *ibid.*) postula como base etimolóxica un acusativo plural *BUSĪĀNŌS, a mesma que segundo el daría conta do topónimo zamorano *Busianos*. Esta explicación posúe certa verosimilitude, sempre e cando interpretemos esa forma *BUSĪĀNŌS como variante pluralizada do antroponimo, que se puido empregar nun primeiro momento como denominación familiar e que finalmente acabou por cristalizar como topónimo (vid. MAZARICOS).

CARNÉS (< *(TĒRRA) KARNĒNSE) *n.h.* (CARNÉS-Vimianzo-1). *Soneira* | *Nemancos* (SC).

- **[Carnes]: Petrus Iohannis dictus de Carnes:** 1257 (562:530).

- **Sam Christouoo de Carnes:** 1334 (795:703).

□ *San Cristobo de Carnes:* MAS 1607 (369)².

San Cristovo de Carnes: MAS 1607 (368).

□ N.R.

□ Lex. (Lito.) / Prelat. Podemos postular como base etimolóxica deste topónimo un sintagma *(TĒRRA) KARNĒNSE ou similar. O derivado que actúa como modificador do núcleo nominal nesa estrutura explícase como resultado da adición do sufixo latino -ĒNSĪS a un tema prerromano **karn-*, que á súa vez remite ao produtivo radical **kar(r)-* 'pedra, rocha, lugar pedregoso'. A combinación de elementos léxicos e morfolóxicos pertencentes a distintos estratos lingüísticos non debe sorprendernos, pois repítese noutras formacións toponímicas xa comentadas e evidencia a rendibilidade da base léxica en cuestión aínda en plena romanización (vid. BORNEIRO). No caso concreto do sufixo -ĒNSĪS, a súa presenza en derivados

freguesía de Diomondi (O Saviñao). Neste segundo caso, o topónimo aparece xa na documentación medieval baixo variantes como *Beian* (1245), *Beyan* (1248) ou *casar de Beiam* (c. 1382), que parecen darlle credibilidade a unha base etimolóxica baseada no antroponimo latino UEĪĀNŪS ou similar (Ares 1996:255).

toponímicos baseados en lexemas teoricamente adscribíbeis ao substrato prelatino pode exemplificarse con outras mostras como *Bousés*, *Berbés*, *Bermés*, gal. *O Xurés* / port. *O Gerês* (med. *Ogeres* / *Ugeres* < *UGER-ĒNSE, vid. Bascuas 2002b:238-241 e 2007:45) ou *Brués*, entre outros. A natureza lingüística destas formas levou a algúns autores a supoñer a existencia dun sufixo prelatino autóctono formalmente afín ao lat. -ĒNSĪS e que acabaría confluíndo con el (Rivas 1989:110). Sexa como for, á forma derivada resultante *KARNĒNSE podemos atribuírlle un valor colectivo ou abundancial homologábel ao de topónimos de idéntica constitución formal, como *Salnés* ou *Alborés* (vid. ALBORÉS).

O tema **karn-* reaparece de xeito máis ou menos evidente noutros derivados toponímicos espallados polo territorio galego, e con especial frecuencia segundo parece na súa vertente occidental. Así o suxiren topónimos como *Carnota*, *Carnes*, *Carantoña*, *Carnós* (< *KARN-ÖLÖS) e *Carnoedo*, moi probabelmente relacionado co anterior e para o que podemos reconstruír en teoría un étimo *KARNÖL-ĒTŪ (← *KARNÖLŪ), cuxa evolución fonética sería idéntica en todos os aspectos á de topónimos como *O Trevoedo* (< *TRĪFOL-ĒTŪ ← TRĪFOLĪŪ 'trevo'), *Bidoedo* (< *BETUL-ĒTŪ ← *BETULA 'bidueiro') e outros. Así mesmo, non poderíamos descartar unha etimoloxía similar para outras expresións toponímicas como *O Carneiral*, *As Carneiras*, *A Mina das Carneiras* ou *Os Carneiros*, se ben unicamente o cotexo das fontes documentais pertinentes para cada caso podería confirmarnos se estamos ante litotopónimos pertencentes á mesma serie que *Carnés* ou ben ante zootopónimos (de natureza primaria ou secundaria) creados a partir do subst. *carneiro* (< lat. CARNARIŪ). Tamén en Portugal encontramos diversos derivados toponímicos teoricamente reducíbeis a este mesmo tema prelatino **karn-* e nos que se observa unha confluencia formal co substantivo común *carne* (< lat. CARNE). Entre os máis interesantes podemos sinalar os casos de *Carnaçal*, *Carneira* / *Carneiro* ou *Carnucho* (Fernandes 1999:148), aos que aínda cómpre engadir unha forma *Carnadelo* documentada nun diploma de 1140 mais de referente extralingüístico non identificado, así como o par formado polo sintagma *Monte do Carniceiro* e o seu correlativo *Monte do Carniceirinho* (DOELP, s.v.). Pola súa banda, Dauzat (1978, s.v. CARNAC) retrotraía ao tema **karn-* os topónimos franceses *Charnas*, *Carniol*, *Carnoules*, *Carnolès*, *Carnoët* e por suposto o bret. *Carnac*, así como o antropónimo galorromano CARNUS / CARNIUS, do cal derivarían, mediante a adición do coñecido

sufixo de posesor -ACŪ(M), os topónimos *Charnat*, *Charnay* ou *Charny*, entre outros.

Xa o propio Dauzat (1946:87) se ocupara con certo vagar deste mesmo tema litoónico, interpretándoo como un derivado **caran-* paralelo ao célt. *cairn* 'morea de pedras, túmulo' e baseado nunha raíz **cara* (sic). Na súa opinión, a redución vocálica **caran-* > **carn-* tivo que ser o suficientemente antiga como para explicar formas como o etnónimo galo *Carnutes* ou os devanditos derivados antroponímicos CARNUS / CARNIUS. En efecto, e tal e como sinalabamos anteriormente, o tema **karn-* pode vincularse sen maior dificultade á raíz **kar(r)-*, conservada hoxe en euskara como (*h*)*arri* e xeradora non só de múltiples formacións toponímicas espalladas polo conxunto do territorio europeo, senón tamén de lexemas tan usuais na lingua común como os fitónimos *carballo*, *carrasco* / *carrasca* e similares (Navaza 2006:171; Rivas 1994:49). Este radical debeu contar ademais con certa rendibilidade hidrotoponímica, a xulgar por topónimos coma os franceses *Charentonne*, *Cher* e *Charante*, os españois *Carranzo* / *Carranza*, *Carisa* e *Carantó*, o it. *Carusa* ou o irl. *Carad*, entre outros, todos eles semanticamente reducíbeis a unha noción orixinaria de 'río pedregoso, que discorre por lugares pedregosos' (Villar 1996b:84). No tocante á camada lingüística desta raíz **kar(r)-*, é moi probábel que esteamos ante un elemento máis do fondo antigo-europeo, a xulgar non só pola súa difusión xeográfica, senón tamén polos mecanismos de sufixación que adoitaron aplicárselle. Deste xeito, o tema **karn-* pode entenderse como unha prolongación da raíz **kar(r)-* mediante un sufixo nasal (-*m* / -*n*), procedemento que constatamos noutras moitas formacións toponímicas xa comentadas en entradas anteriores deste mesmo traballo (vid. BORNEIRO). De feito, a presenza do tema alternativo **karm-* pode rastrexarse en denominacións toponímicas como *Fonte Carmoa*, *Carmoega* ou, xa fóra do territorio galegófono, o cánt. *Carmona*, p.ex. Resulta de interese a este respecto o apelativo *garma*, teoricamente explicábel a partir dunha formación prelatina **karr-a-ma* (cfr. éusc. *armoka*, *armo* 'curuto, picouto') e empregado aínda en Cantabria con distintos valores semánticos, todos eles conectábeis en última instancia coa acepción orixinaria postulada para **kar(r)-* (González Rodríguez 1999a:182).

CASTRO (< CASTRŪ) *n.h.* CASTRO (Dumbría-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Castro**: s.d. (186:216).

□ N.R.

□ Por toda Galicia.

□ Lex. (Eco.) / Lat. A orixe deste topónimo está no lat. CASTRŪM, que De Miguel definía como "Castillo fuerte, fortaleza, alcázar, ciudadela" (NDLEE, s.v. CASTRUM) e que a expansión militar romana foi propagando por todo o Imperio. O resultado romance *castro*, coas súas variantes formais e gráficas, encóntrase abondosamente testemuñado na nosa documentación e desde época moi temperá, se ben como apelativo tan só sobreviviu no dominio iberorrománico occidental e mais en sardo, ademais de pasar ao árabe baixo a forma *alcázar* (DCECH, s.v. CASTRO). No relativo á súa proxección toponímica no Noroeste peninsular, esta non pode calificarse senón como extraordinaria e moi variada, pois, á marxe das numerosas formas toponímicas directamente procedentes da variante simple *castro*, temos que sinalar tamén a existencia de diversos derivados e sintagmas como *Castrelos*, *Castrillón*, *Castrivello*, *Castrón*, *Castroncelos*, *Castrobuxán* (< CASTRŪ BUSĪĀNĪ, vid. BUXÁN), *Castropol* (< CASTRŪ PAULĪ), *Castrorramil* (< CASTRŪ RANIMIRĪ) / *Castrorramiro* (< CASTRŪ DĒ RANIMĪRŪ) e moitísimos outros⁶⁸.

No capítulo que lle dedica ao estudo deste tipo léxico, Varela Sieiro (2008:57-60) conclúe que a diversidade semántica característica do vocábulo *castro* na documentación latina altomedieval pode reducirse en última instancia a unha serie de valores fundamentais. Así, *castro* aludía efectivamente a núcleos poboacionais herdeiros dos asentamentos prehistóricos, mais tamén a antigos castros repoboados ou reutilizados con fins estratéxicos, a fortificacións creadas ao ritmo da colonización e, finalmente, e en virtude dun proceso metonímico doado de comprender, a calquera outeiro ou prominencia do terreo onde antigamente existise ou puidese existir algún tipo de fortificación. De feito, esta última acepción pode inferirse do seu uso en certos contextos léxicos nos que practicamente comparece como sinónimo de formas como *alpe* ou *monte*, entre outras. Así se verifica en dous

⁶⁸ En calquera caso, non debemos obviar que esa grande proliferación toponímica levou nalgúns ocasións á refacción doutras expresións de procedencia etimolóxica diversa, mais que acabaron sendo asimiladas formalmente ao lexema *castro* e os seus derivados. Pensamos p.ex. no caso de *Castrigo*, nome dunha aldea da freguesía de Ortoño (Ames) que encontramos mencionada en DTT baixo a forma *Castuyrigo* (1216), e xa como *Castorigo* en varios documentos de CA de comezos do s. XVI. Estes rexistros, por tanto, obríganos a pensar non tanto nun derivado de *castro* como nun sintagma orixinario *CASA DĒ TODERĪCŪ. Algo similar podemos dicir a respecto de *Castromil*, topónimo bastante espallado polo territorio galego e que cando menos nalgúns casos hai que retrotraer ao xenitivo do antropónimo xermánico CASTEMĪRŪS (HgNb 55 / 1) ou mesmo de UISTREMĪRŪS (HgNb 314 / 8).

documentos extraídos precisamente de DTT. No primeiro deles, datado en 1169, alúdese a certas herdades situadas *in territorio Pistomarchos sub montibus Grayadi* [= Graiade] *et Burleo* [= Castro Burleu] *currente per medium flumine Siaria* [= Sieira]. No segundo, lixeiramente posterior (máis en concreto de 1187) sinálase a situación xeográfica da freguesía de Santa María de Xuño (Porto do Son) *in territorio Pistomarchos sub castro Burleo iuxta fluuium Syaria*.

CÉLTIGOS (< CELTĪCŌS) *terr.* CÉLTIGOS (-Baña, A ~ Mazaricos ~ Negreira ~ Santa Comba-1).

- **Celtegus**: 1244 (80:130).
- **Celtiberorum**: 1197 (94:141).
- **Celticis**: 1247 (169:203), 1259 (171:295).
- **Celticos**: 1195 (164:198), 1211 (147:185).
- **Celtigos**: s.d. (789:697), 1150 (168:202), 1153 (101:147), 1155 (163:197), 1157 (84:134), 1161 (85:135), 1171 (86:136), 1198 (89:138), 1198 (89:139), 1260 (173:205), 1289 (80:129).
- **Çeltygos**: s.d. (791:700).

OBS. Na información xeográfico-administrativa que ofrecemos para este topónimo recollemos todas aquelas terras que integraron a comarca de *Celticos / Celtigos* nos tempos medievais máis avanzados, e que se atopaban comprendidas *grosso modo* entre os ríos Xallas e Tambre, este último no tramo medio do seu curso (Baliñas 1999:272). A reminiscencia territorial máis palpábel desa antiga circunscrición é o actual arciprestado da arquidiocese de Santiago, que conservou non só a denominación dese territorio, senón tamén en boa medida os seus antigos límites. Porén, cómpre matizar que a extensión primitiva desa bisbarra de *Celticos / Celtigos* debeu ser moito maior, e a súa paulatina redución xeográfica explícase como consecuencia de sucesivas fragmentacións relacionadas coa imposición de novos modelos de organización territorial ao longo da Idade Media. Podemos dar por certo que, na época xermánica, *Celticos / Celtigos* era un amplo territorio natural encaixado entre o Tambre e o Xallas e cunha importante proxección costeira. Á altura do s. X comezan a individualizarse novas circunscricións como *Gentines* e *Carnota*, ás que se lles irán engadindo paulatinamente outras como *Barcala* [= Barcala], *Avania* [= A Baña] e *Iales* [= Xallas], de xeito que *Celticos / Celtigos* ficou como denominación dunha área xeográfica cada vez máis restrinxida (Rey / Framiñán 2003:335-342).

O topónimo moderno *Vilar de Celtigos* (vid. infra) debeu xerarse directamente a partir do

etnotopónimo xa consolidado *Celticos* / *Celtigos*, e aludía por tanto a unha entidade poboacional (*vilar* < lat. *UILLĀRE) xurdida dentro dos límites dunha demarcación territorial máis ampla (*Celticos* / *Celtigos*) que lle servía como referencia espacial e toponímica inmediata, como en *Vilar de Ulloa* ou *Vilar de Sarria*, p.ex. Do mesmo xeito hai que entender sintagmas toponímicos hoxe extintos ou parcialmente transformados, mais que reproducen un esquema idéntico ao descrito e moi difundido de feito por todo o territorio galego: p.ex. *Santa Coonba de Celtigos*, unha das denominacións primitivas da actual freguesía de San Pedro de Santa Comba (vid. SANTA COMBA), ou *Sancti Christofori de Celtigos*, correspondente ao actual San Cristovo de Mallón (vid. MALLÓN)

□ **Celticos**: TA c. 915 (28:89), TA 1024 (64:154), TA 1028 (66:157), TA 1127 (99:211).

Celtigos: TCe 934 (478:663).

Zeltigos: TCe 934 (478:664).

□ **Céltigos**: Frades (1), Ortigueira (1); A Veiga (Sarria-2). **Vilar de Céltigos**: Grixoa (Santa Comba-1).

□ Onom. (Etno.) / Lat. Non cabe a máis mínima dúbida de que a orixe deste topónimo está nunha antiga forma CELTĪCŌS, alusiva ao grupo étnico asentado nese territorio e recoñecíbel como tal aínda en época altomedieval. A constitución morfolóxica interna desa forma CELTĪCŌS tamén resulta doada de explicar, pois ten como base o etnónimo CELTA, adaptación latina do vocábulo grego Κέλται mediante o que se identificaba un determinado pobo ou conxunto de pobos que os romanos agrupaban baixo a denominación xenérica de GALLĪ, de onde o corónimo GALLIA (DNG, s.v. CELTA)⁶⁹. A esa base CELTA engadíuselle o sufixo -ĪCŪS, cuxa produtividade na creación de formacións xentílicas pode exemplificarse a través de múltiples formas recollidas nos textos clásicos e medievais e que en non poucos casos lograron pervivir na nosa toponimia moderna: pensemos p.ex. en *Esgos* (med. *Alesgos* < *ALES-ĪCŌS), *Posmarcos* (med. *Pestomarcos* < PRAESTAMAR-ĪCŌS), LIM-ĪCŌS ou INTERAMN-ĪCŌS, entre outros (Bascuas 2002b:289). Así e todo, non debemos esquecer que o sufixo -ĪCŪS podía intervir activamente noutro tipo de formacións. De feito, é relativamente frecuente encontralo como constituínte de hidrotopónimos

⁶⁹ En canto á orixe lingüística remota do termo CELTA, tense posto en relación co ie. *kel-'erguer, levantar', radical do que procederían así mesmo o lat. CELSŪS 'elevado, let. *celt* 'erguer' ou lit. *kélta* 'barca', entre outros (Albertos 1966:85).

baseados en raíces léxicas prelatinas, como p.ex. *Sorga* (< *SOR-ĪCA) ou *Órbigo* (< *URB-ĪCŪ), por sinalar soamente dous dos casos máis representativos dese tipo de estrutura. Ademais, o mesmo sufixo interviu na formación de derivados como *ávrego* (< AFR-ĪCŪ), *manco* (< MAN-ĪCŪ), med. *apostólego* / *apostóligo* (< APOSTOL-ĪCŪ) e similares.

O testemuño máis temperán que coñecemos para a variante xa romance *Celtigos* concorre nun documento de TCe con data de 934 (*in Celtigos Cornias et Olivaria*). A forma *Celtegos* documentada en DTT semella conservar o timbre etimolóxico da vogal postónica, circunstancia bastante infrecuente no conxunto das atestacións medievais deste topónimo, que revelan un predominio abrumador da forma semierudita *Celtigos* / *Çeltigos*⁷⁰. Certamente excepcional é a forma *Celtiberorum*, que con toda probabilidade debe entenderse como unha reinterpretación erudita (e, por tanto, sen implantación real na lingua oral) da forma popular.

Até onde nós sabemos, a proxección do etnónimo CELTA na nosa toponimia redúcese unicamente aos descendentes directos do derivado CELTĪCŪS, e máis en concreto da súa variante pluralizada CELTĪCŌS. Porén, quizais poidamos recoñecer outros resultados toponímicos indirectos deste tema, como p.ex. os topónimos portugueses *Santegãos* (Gondomar) e *Santagões* (Vila do Conde), este último aludido en diversos diplomas medievais baixo formas como *Zelteganos*, *Cilteganos*, *Centigaus* ou *Centegãus*, entre outras. Cremos que son testemuños suficientes como para darlle certa marxe de confianza a unha base etimolóxica *CELTĪCĀNŌS (Fernandes 1999:198), formación orixinariamente xentílica derivada neste caso mediante o sufixo -ĀNŪS e que, en puridade, debería aludir a migracións de xentes procedentes dun territorio coñecido naquela altura cronolóxica como *Celticos*, tal vez o mesmo que nos ocupa nesta epígrafe. Por outra banda, Kajanto dá conta de antropónimos como CELTŪS, CELTĪCŪS e mesmo CELTIBER (LC 198-201), interpretábeis dentro da tendencia a habilitar como cognomes as denominacións orixinariamente etnonímicas ou xentílicas. Esta pequena nómina vese notabelmente incrementada se consideramos derivados antroponímicos como CELTĪŪS, CELTIENŪS, CELTIATŪS ou

⁷⁰ O CODOLGA tan só ofrece para este topónimo outros tres exemplos da solución plenamente romance *Celtegos* (TSob s.d., 1027; SMX 1125). Moito máis serodio é o testemuño que encontramos na *Crónica de Santa María de Iria*, redactada na segunda metade do s. XV e na que se rexistra unha variante gráfica *Çeltegos*. Á actual freguesía de San Xulián de Céltigos (Ortigueira) refírese a secuencia *Sant Giliaao de Celtegos* (CDMACM 1488).

CELTĪATĪCŪS, entre outros, todos eles presentes en diversas inscricións da antiga área lusitano-vetona (Albertos 1985:277; Vallejo 2005:274-278). De todos os xeitos, descoñecemos exemplos claros de topónimos que poidan remitir directamente a calquera dos devanditos nomes persoais, se ben García Arias (2000b:281) pretende explicar a partir do xenitivo de CELTĪŪS o ast. *Selce*, sen aducir datos nin rexistros documentais que poidan apoiar unha hipótese *a priori* moi discutíbel.

CELTIGOS (< CELTĪCŌS) ⇒ *n.h.* (MALLÓN-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- [Celtigos]: **Inxemena de Celtigos**: 1228 (365:368).
- **Sancti Christofori de Celtigos**: 1174 (543:513), 1289 (543:513).

□ N. R.

□ Vid. CÉLTIGOS.

□ Vid. CÉLTIGOS.

CERNADO (< *(CAMPŪ) CĪNERĀTŪ) *n.h.* CERNADO (Salgueiros-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Cernado**: s.d. (789:697). **Petrus Fernandit dictus Gorga de Cernado**: 1243 (373:376).

OBS. Malia o delicado estado de conservación do documento en cuestión, podemos afirmar que a forma que realmente se le no doc. 789 é *Cernado*, no canto de *Cornado*, lectura proposta por Pérez Rodríguez na súa edición. Por outra banda, a especificación xeográfica que se fai nese mesmo texto (*Item en Cernado in Salgeiros I casal*) permítenos dar por boa a identificación que propoñemos para esa forma toponímica en concreto: trátase do lugar de Cernado, pertencente á freguesía de San Mamede de Salgueiros, actualmente integrada no concello de Dumbría.

□ N.R.

□ **Cernado**: Traba (Laxe-1); Ourol (Ourol-2), Vilapedre (Vilalba-2), Xerdiz (Ourol-2); Cernado (Manzaneda-3).

□ Lex. (Agro.) / Lat. A partir do substantivo latino CĪNIS (ac. CĪNĒRE) 'cinza' creouse o verbo vulgar *CĪNERĀRE 'queimar, incinerar, reducir a cinza', de significado similar ao do clásico CĪNERĒSCŌ 'reducirse a cinzas'. O participio de perfecto dese verbo entrou na formación de sintagmas toponímicos do tipo *(TĒRRA) CĪNERĀTA, aos que

podemos retrotraer os abundantísimos topónimos (A) *Cernada* / (As) *Cernadas* existentes por toda Galicia, con variantes meramente fonéticas como *Cernades* (con relaxamento articulatorio da vogal postónica final en contacto con consoante dentoalveolar, vid. ANTES) e derivados como (A) *Cernadela*⁷¹ e similares. En Portugal existen ademais outras formacións como *Cernadais* e *Cernadinha*, p.ex. (Fernandes 1999:175). Por outra banda, a forma *cernada* aparece recollida como apelativo polos nosos lexicógrafos, cunha semántica moi vinculada en todos os casos aos significados arriba sinalados, aínda que con certos matices que a conectan dun xeito máis específico coa actividade agraria. Así, Elixio Rivas recolle no Bierzo as acepcións "Ceniza" e "Lo que queda de quemar, por exemplo, las *tolas* en el monte para *facen bouza*". Este último significado é moi probabelmente o que motivou a toponimización da forma *CĪNERĀTA, relacionada xa que logo cos labores de rozado e queima de montes para a obtención de novos pasteiros. Cómpre sinalar que os dicionarios actuais non aboan esta acepción de *cernada*, ou ben priorizan o significado "Parte máis íntima ou interior dunha cousa material ou inmaterial" (GDXL, s.v. CERNADA), relacionada co subst. *cerne* / *cerna* e xa que logo cunha orixe diferente.

Obviamente, para explicarmos a forma masculina *Cernado* temos que presupoñer a existencia dun primitivo núcleo nominal de xénero masculino, como *(LÖCŮ / CAMPŮ / AGRŮ) CĪNERĀTŮ ou similar. O certo é que, fronte á grande repercusión coa que contou a forma feminina e os seus derivados, a forma masculina gozou dun desenvolvemento toponímico considerabelmente menor. De feito, e á marxe do topónimo recollido en DTT e os seus distintos homónimos modernos, podemos sinalar a existencia das formas *Cernados*⁷² e *Cernadelo*⁷³ como únicos representantes desta variante flexiva na nosa macrotoponimia actual, cunha distribución xeográfica

⁷¹ Aínda que a relación morfolóxica con *cernada* é sen dúbida a opción máis probábel, non debemos tampouco esquecer que *cernadela* é un dos nomes da planta tamén coñecida en galego como *serradela*, *senradela* ou *pé de pomba*. Segundo o NG, *Cernadela* é a denominación que reciben varias aldeas pertencentes respectivamente ás freguesías de Pitelos (A Vereá), A Somoza (A Estrada), Godóns (Covelo), Santa Cruz do Valadouro (O Valadouro), Camanzo (Vila de Cruces) e Riofrío (Mondariz), mentres que A *Cernadela* dálle nome a unha localidade da parroquia de Boimil (Boimorto).

⁷² Nome dunha aldea da freguesía de Corvelle (Vilalba) e doutra da de Cerdedo (Cerdedo).

⁷³ Nome dunha aldea da freguesía de Santa Mariña de Pesqueiras (Forcarei).

bastante discreta. Este exiguo repertorio pode completarse con topónimos portugueses que tamén parten da correspondente forma masculina, como o diminutivo *Cernadinho* (Fernandes 1999:175).

CHACÍN (< (UĪLLA) FLACCĪNĪ) *n.h.* (CHACÍN-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Chacim**: 1156 (170:203), 1199 (187:216), 1289 (187:216).
- **Chacin**: 1152 (181:212).
- **Chazim**: 1289 (170:203).
- **Sancta Eolalia de Chacim**: 1238 (123:165).
- **Sancta Eolalia de Chacin**: 1240 (77:127).

□ **Chaçin**: LR 1493 ([2]:235), LR 1493 ([2]:267). *Pero Ferrandes de Chaçin*: FDUSC 1438 (314:398).

Santa Baya o Eulalia de Chacin: MAS 1607 (337).

Santa Vaya de Chain: CDSCS 1413 (884:200).

Santa Vaya de Chasin: MAS 1607 (328).

□ **Chacín**: Palmeira (Ribeira-1), Verdillo (Carballo-1); Santa Marta de Meilán (Riotorto-2), Santo Estevo do Castro de Amarante (Antas de Ulla-2); Bóveda de Amoeiro (Amoeiro-3).

□ Onom. (Antro.) / Lat. Semella bastante evidente que nos encontramos perante o resultado patrimonial dun primitivo sintagma (UĪLLA) FLACCĪNĪ(I), no que se recoñece o xenitivo dun antropónimo FLACCĪN(I)ŪS. Este, pola súa vez, pode explicarse sen maior inconveniente como un derivado do adxectivo e cognome latino FLACCŪS 'fraco, escuálido, frouxo' mediante a adición do sufixo diminutivo e hipocorístico -ĪNŪS (LC 240). O noso topónimo ten os seus correlatos directos no port. *Chacim* e no ast. *Llacín*. Neste sentido, resulta inverosímil a proposta de Machado (DOELP, s.v. CHACIM), que retrotrae tanto o topónimo galego como o seu cognado portugués ao antigo substantivo *chacim* 'porco', relegando a hipótese deantroponímica que vimos de comentar a un plano secundario.

No tocante á presenza deste antropónimo nos nosos textos medievais, a atestación máis antiga que coñecemos a día de hoxe procede dun documento leonés no que se menciona un tal *Flacinus* (DEPA 818). Agora ben, de considerarmos a documentación estritamente galega, a cronoloxía debe retrasarse até 1084, data dun

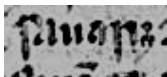
documento conservado en TS no que comparecen como testemuñas dunha pesquisa tres personaxes chamados *Eita Didaz et Flazino et Gosindo Visterlaz*.

A familia antroponímica derivada de FLACCŪS complétase aínda con outras formas atestadas en distintas fontes, como FLACCILLA / FLACCĚLLA e mesmo unha variante hipotética *FLACCENĪŪS que segundo Piel (1953:57-58) podería encontrarse na orixe do topónimo galego *Xasén*. Máis problemático semella o caso de *FLACENTĪŪS, nome persoal que encontramos representado a través de diversas variantes formais na nosa documentación altomedieval⁷⁴, e para o cal algúns autores postularon tamén unha relación directa con FLACCŪS (AMG 212). Porén, tampouco debe descartarse que as distintas concrecións formais dese hipotético antroponimo *FLACENTĪŪS non sexan máis que variantes gráficas do cognome PLACENTĪŪS⁷⁵, procedente á súa vez do participio de presente de PLACĚRE e relacionábel por tanto cunha tendencia antroponímica moi concreta que deixou abondosos vestixios toponímicos por todo o territorio galego (vid. FOLLENTE)⁷⁶.

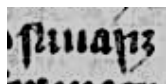
CHAFARÍS (< (UĪLLA) SAUARĪCĪ) *n.h.* CHAFARÍS (A Pereiriña-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **Sauariz**: 1219 (48:92)².

OBS. A forma *Sauariz* lida polo editor correspóndese en efecto co que figura no manuscrito, tal e como evidencian as imaxes que adxuntamos.

(doc. 48, f. 35r)

(doc. 48, f. 35r)

□ N.R.

□ N.R.

⁷⁴ Podemos salientar entre outras as variantes *Flacencius* (DEPA 803), *Flacentius* (DEPA 854) e *Flacenzo* (SMFP 1099).

⁷⁵ Esta alternancia entre <pl> e <fl> explícase pola converxencia que se produciu na evolución dos grupos latinos -PL- e -FL-, que chegaron ao mesmo resultado prepalatal [tʃ].

⁷⁶ No caso concreto de PLACENTĪŪS, un sintagma (UĪLLA) PLACENTĪ ou similar puido xerar perfectamente o topónimo *Chacente*, que o NG rexistra na actualidade como nome de senllas aldeas nas freguesías do Campo (Campolameiro) e Curtis (Curtis).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. A variante baixo a que rexistramos este topónimo en DTT permítenos establecer como étimo un sintagma (UĪLLA) SAUARĪCĪ, no que se recoñece o xenitivo do antropónimo bitemático xermánico SAUARĪCŪS. Na composición deste nome persoal interveñen o tema **sab-*, variante da raíz etnonímica **suab-* 'suevo', e mais o gót. *reiks* 'poderoso, rico' (HgNb 227 / 10). As mencións a personaxes portadores deste nome ou dalgunha das súas variantes formais son moi abondosas nos nosos textos altomedievais. O rexistro máis antigo que coñecemos é un *Sauarico* que aparece como nome de testemuña nun dos coñecidos "documentos odoarianos", cuxa data de redacción veu establecéndose tradicionalmente en torno ao 757 (vid. AGAR). Mais se acudirmos a fontes máis fiábeis encontramos unha forma *Sauarigus* nun diploma de TSob con data de 858.

No tocante á proxección toponímica deste nome persoal, observamos que o caso xeral SAUARĪCŪ tivo unha repercusión certamente escasa en territorio galego, pois o NG aboa un único caso de *Sabarigo* como nome dunha aldea da parroquia de Cela, no concello pontevedrés de Bueu. Este dato contrasta coa ampla implantación da que gozaron as formas toponímicas baseadas no xenitivo, dentro das cales temos que incluír tanto as variantes *Sabariz* / *Sabarís*⁷⁷ como as máis escasas *Xabariz* / *Xabarís*⁷⁸, ambas as dúas afectadas por un proceso de palatalización idéntico ao que constatamos noutros vocábulos do léxico común como *xabón* (< SAPŌNE), *xofre* (< SŪLPHŪRE), *xastre* (< SARTORE) e similares (vid. XALLAS). Todas estas variantes remiten en última instancia a un sintagma *(UĪLLA) SAUARĪCĪ ou similar, o mesmo que, a xulgar polo rexistro extractado de DTT, debeu xerar tamén a forma actual *Chafarís*. Agora ben, as evidentes alteracións formais que sufriu este topónimo con respecto á base etimolóxica á que remite esixen sen dúbida unha explicación propia e particular do seu percurso evolutivo.

En principio, esa explicación podería artellarse (cando menos en parte) a partir de

⁷⁷ O NG recolle *Sabariz* como denominación de varias aldeas nas freguesías de Rosende (O Saviñao), Cornoces (Amoeiro), San Xes de Vilariño (Lobeira) e Eiras (San Amaro), ademais de como nome de aldea e parroquia no concello ourensán de Rairiz de Veiga. A forma con seseo implosivo é exclusiva segundo parece do cadrante suroccidental, pois aparece dándolles nome a núcleos de poboación das parroquias de Santa Cristina da Ramallosa (Baiona), Campañó (Pontevedra) e Matamá (Vigo).

⁷⁸ Encontramos *Xabariz* designando núcleos habitados das freguesías de Soaserra (Cabanas), Santa Xiá de Monfero (Monfero) e Galdo (Viveiro). A variante *Xabarís* aparece como nome dun barral da parroquia de Santa María de Salceda (Salceda de Caselas).

certos fenómenos recoñecíbeis na evolución espontánea doutras formas léxicas e toponímicas. Así, a africación e retrasamento articulatorio da fricativa dentoalveolar inicial ([ʃ] > [tʃ]) é a mesma que se verificou espontaneamente en termos como *chifrar* (< lat. SĪFĪLĀRE) ou *choutar* (< lat. SALTĀRE), cos seus respectivos derivados (Ferreiro 1999:121). Máis problemática pode resultar en cambio a transformación do segmento fónico representado polo grafema <v> (fose ese segmento unha fricativa labiodental sonora [v] ou unha fricativa bilabial sonora [β]) nunha consoante labiodental xorda [f]. Júlio Diéguez (2000:891-892) aduce neste sentido algúns exemplos de vacilación gráfica entre <v> e <f> observábeis na documentación latina e galego-portuguesa e que, na súa opinión, constituirían indicios dunha tendencia ao enxordecemento da fricativa [v] / [β] que non chegou a propagarse ao conxunto da lingua, se ben deixou mostras illadas como UĚHĚMĚNTĪA > med. *femença* (Ferreiro 1999:110). En calquera caso, a existencia de pares toponímicos como *San Vitoiro* / *San Fitoiro* ou *San Breixo* / *San Freixo*, que o devandito autor incorpora ao seu repertorio de exemplos, parecen apuntar máis ben cara a un fenómeno de interferencia léxica ou mesmo de asociación etimolóxica. Deste xeito, no caso de *San Vitoiro* (< SANCTŪ UICTORIŪ) debeu producirse un cruzamento co topónimo *Fitoiro*, derivado do vbo. *fitar* 'mirar fixamente' e cuxa semántica e motivación poden homologarse sen maior dificultade ás de topónimos tan coñecidos como *Costoia* (< lat. CUSTODĪA), *Catoira* (< lat. CAPTORĪA ← CAPTĀRE) e similares, todos eles alusivos a lugares máis ou menos elevados desde os que se levaban a cabo labores de observación ou vixilancia. Algo semellante pode dicirse a respecto de *San Breixo* (< SANCTŪ UERISSIMŪ), cuxa proximidade fonética co fitónimo *freixo* (< lat. FRAXINŪ) debeu desencadear a refacción formal da variante etimolóxica. Por tanto, aínda sen negarmos a posibilidade de casos esporádicos de enxordecemento como os defendidos por Diéguez, coidamos que en exemplos como os que vimos de comentar resulta máis plausíbel pensar en alteracións provocadas pola interferencia máis ou menos explícita doutros elementos lingüísticos. Esta mesma conclusión é a que preferimos aplicarlle ao caso de *Chafarís* (cando menos no tocante a esa transformación fonética en concreto), pois semella lóxico pensar na influencia do substantivo homónimo *chafariz*, procedente do andalusí *sahrīj* 'balsa, estanque' e este, á súa vez, seguramente derivado de *čah rīqu 'pozo que mana' (Corriente 1999:284). Eladio Rodríguez recolleu o termo co significado "Chafariz, alberca, estanque, balsa", mais tamén co de "Casa vieja, pequeña y destartalada, que apenas

sirve para vivir en ella", dando para esta segunda acepción os sinónimos *cacharifo*, *cacharufo*, *chafaldrís* e *chafarico*. Estamos perante un tipo léxico moi fecundo en todo o ámbito iberorrománico: ás formas recollidas polos nosos lexicógrafos no territorio galegófono (*chafariz*, *chafarís*, *chafaldrís* e *chafaril*), cómpre engadir o port. *chafariz*, o cast. *zafariche* (dial. *charaíz*, med. *xahariz*, *xarafiz*, *xafariz*), o cat. *sarafeig* e mesmo o arag. *zafareche*. Segundo Coromines (DCECH, s.v. ZAFARICHE), o testemuño máis antigo deste termo é o que aparece nun texto leonés con data de 916, no que se le a variante *xafarice*. Para a documentación galega, os distintos córpora manexados tan só rexistran as formas *xafariz* e *xafaril* (VFD 1437). Agora ben, malia o carácter relativamente serodio destas primeiras atestacións, coidamos que a produtividade e diversidade formal do tipo *chafariz* / *chafarís* no ámbito galego-portugués (así como a dos seus distintos equivalentes no conxunto das variedades lingüísticas iberorrománicas) aconsella pensar nunha presenza bastante máis antiga do lexema tamén na nosa lingua.

En definitiva, consideramos que na evolución do etimolóxico e medieval *Sauariz* á forma hodierna *Chafarís* resultou imprescindíbel a concorrencia do parónimo *chafariz* / *chafarís*. Agora ben, a ausencia de rexistros cronoloxicamente intermedios para este topónimo impídenos determinar con exactitude o momento no que se consolidou tal transformación, así como establecer se esta puido deberse integramente á interferencia do subst. *chafariz* / *chafarís* ou se máis ben foi resultado dunha interacción entre ese proceso de asociación etimolóxica e as mudanzas estritamente fonéticas arriba descritas⁷⁹.

CHANCA (< PLANCA) *c.fluv.* A CHANCA (A Pereiriña-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **Chanca:** 1219 (48:92).

□ N.R.

□ **A Chanca:** Adá (Chantada-2), A Chanca (Sarria-2), Sarria (2).

□ Lex. (Oro.) / Lat. Esta forma toponímica adoita explicarse a partir do adxectivo latino

⁷⁹ Podería pensarse p.ex. que a africación da consoante inicial foi un fenómeno espontáneo, dando como resultado unha forma **Chavariz* / **Chavarís* moito máis doada de asociar co subst. *chafariz* / *chafarís*.

PLANCŪS 'de pés planos'⁸⁰, derivado de creación popular que remite á súa vez a PLANŪS 'chan' (E.-M., s.v. PLANCUS). A forma feminina PLANCA, xa substantivada, comparece nos textos clásicos co significado 'plancha', 'táboa plana' ou 'taboleiro plano', e a través dun diminutivo *PLANCŪLA puido dar lugar ao cast. *lancha* 'lousa, pedra naturalmente lisa e plana', que Coromines (1972:II, 185) interpretou no seu momento como correlato do subst. *pla(u)nca*, *pleunca* 'pendente', moi característica da toponimia grisona.

A presenza da forma patrimonial *chanca* na nosa documentación medieval é bastante serodia, e os primeiros testemuños que podemos aducir para a mesma proceden de secuencias antroponímicas nas que o lexema en cuestión parece estar funcionando como sobrenome: así o comprobamos en *Peres Chanca* (PRMF 1339) e *Esteuo Chanca* (PRMF 1351). Pola súa banda, nun aforamento de comezos do s. XV menciónase un terreo chamado *a Chanca* (SMFP 1425).

O apelativo *chanca* conserva na actualidade unha estreita relación co campo semántico do pé e o calzado, a xulgar polas acepcións que reproducen os distintos repertorios lexicográficos galegos. Segundo Elixio Rivas, *chanca* designa en zonas de Ourense o "Zueco con piso de madera y la parte superior de cuero", mentres que Eladio Rodríguez achega os significados "Zueco, calzado del pie con el suelo de madera" e "Pie grande y desproporcionado de una persona", este último pertencente sen dúbida ao mesmo ámbito de significación cós anteriores. Ademais, o termo *chanca* pervive en portugués con significados semellantes aos anteriores, mentres que o cast. *chanclo* e o moz. *chanca* / *chanqua* aluden a un tipo de calzado consistente nunha plancha de madeira suxeita ao pé por listas de coiro (Rivas 1982:268). Agora ben, semella evidente que ningunha destas acepcións puido xerar, cando menos en principio e de xeito directo, designacións toponímicas como a que nos ocupa. De feito, algúns autores dan noticia de significados máis doados de conciliar co uso toponímico deste lexema, como p.ex. "Poza, charco", aboado por Porto, ou "Lo más hondo o bajo de una cañada", que recolle Eladio Rodríguez. Segundo Rivas (1982, *ibid.*), os topónimos que presentan a forma *Chanca* ou algunha das súas variantes deberon facer alusión ao taboleiro que se dispoñía para atravesar unha corrente pequena ou estreita, motivo que explicaría segundo este autor a

⁸⁰ Sen dúbida, esta acepción axudou a converter o adx. PLANCŪS na base de diversos cognomes latinos, como PLANCŪS, PLANCILLA, PLANCĪANŪS ou PLAUCĪNŪS (LC 241).

presenza recorrente desta expresión toponímica ao carón de correntes de auga: pensemos p.ex. en *A Ponte da Chanca*, sobre o río Rato (Lugo), *A Chanquiña* sobre o río Verdugo ou o *Río da Chanca* en Dena (Sanxenxo), entre outros. Esta circunstancia pode constatarase tamén no caso de *A Chanca* ceense, que efectivamente alude a unha corrente fluvial, tal e como denota ademais o contexto léxico do documento no que aparece mencionado o topónimo: *et inde ad pontem de Constanti, et inde ad fontem Ouium, et inde ad Bicianes, et inde ad ribam Sancti Juliani, et inde ad vadum de Chanca*.

Na nosa toponimia rexístrase tamén a variante pluralizada *As Chancas* como nome dunha entidade de poboación da parroquia de Perlío (Fene), e poden explicarse a partir dun derivado diminutivo *PLANCĚLLA os topónimos (A) *Chancela* e o seu correspondente plural *Chancelas*. Este último dálle nome a unha aldea da freguesía de Abanqueiro, en Boiro, e encontrámolo documentado no propio DTT baixo as formas *Chancella* (1191) e *Chancela* (1202, 1203, 1289), ambas as dúas en singular. Nese mesmo cartulario, nun documento de 1249, fálase dunha *aqua de Chancela* que debía estar situada no que hoxe é a parroquia de Cespón, no mesmo concello de Boiro, e que de novo nos sitúa perante un uso hidronímico do termo. Agora ben, a voz *chancela* aparece consignada por Aníbal Otero co significado "Llanura poco extensa, sillada", definición moi similar á que ofrece Eladio Rodríguez, que recolleu ese mesmo vocábulo no Courel coa acepción "Pequeña llanada". Xa que logo, de admitirmos a conexión etimolóxica entre o derivado *Chancela* e a forma simple *Chanca*, haberá que considerar a posibilidade de que estes topónimos non só aludan a construcións humanas vinculadas a unha corrente fluvial, senón que tamén poden facer referencia a chairas e lugares de orografía plana, en virtude dun proceso de extensión semántica (PLANCA 'táboa plana, taboleiro' → 'chaira, lugar cuxa orografía lembra unha táboa') practicamente idéntico ao que observamos para outros topónimos como *Traba* (< lat. TABŪLA) e a ampla familia toponímica na que se inscribe (vid. **TRABA**).

Debemos sinalar tamén a existencia en Asturias de topónimos como *La Fonte las Llanças* ou *Las Chancas*, os cales, en opinión de García Arias (2000b:102), remiten etimoloxicamente ao lat. PLANCA.

CÍCERE (< ???) *n.h.* (CÍCERE-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Sam Pedro de Zizar**: 1334 (795:704).

□ *Sancti Petri de Zizere*: FDUSC 1441 (322:413).

Sancto Petro de Zizare: FDUSC 1492 (372:502).

San Pedro de Ciçer: MAS 1607 (344).

□ N.R.

□ Lex. (¿Hidro.?) / Prelat. En principio, e cinxíndonos unicamente á solución hodierna *Cícere*, podería pensarse nalgún tipo de conexión etimolóxica entre este topónimo e o nome persoal latino CÍCERŌ, baseado pola súa vez no fitónimo CÍCER 'garavanzo'. A motivación deste cognome (que debemos relacionar obviamente coas formas antroponímicas CÍCEREIŪS, CÍCERCŪLA e CÍCERONĪANŪS, tamén documentadas en época clásica) foi obxecto de discusión, pois podería facer alusión a un determinado defecto físico do portador, mais tamén a un especial interese polo cultivo desa planta (LC 89). Sexa como for, contamos con atestacións do antroponónimo CÍCERŌ en cando menos tres inscricións procedentes do ámbito da antiga Lusitania, mentres que a variante CÍCERIŪS (explicábel como unha forma derivada mediante o sufixo xentílico -IŪS) concorre tamén na epigrafía lusitana nunha ocasión, máis concretamente na secuencia *Augustalis Cicerius Iuvenalis* (AALR 142). Porén, de considerarmos calquera destes dous nomes persoais como xeradores do actual topónimo xalleiro, deberíamos reconstruír como opción máis viábel un hipotético sintagma *(UĪLLA) CÍCERĪ(I) (co xenitivo do devandito cognome CÍCERIŪS modificando o núcleo nominal), cuxo resultado sería en todo caso unha forma con acentuación paroxítona como *Cicer / *Cicel ou similar. Esta posibilidade contradi claramente a estrutura acentual do topónimo, así como as características grafonéticas dos seus rexistros medievais, dificilmente compatíbeis cunha orixe deste tipo.

Son precisamente as características morfolóxicas e acentuais do topónimo as que nos permiten vinculalo con outras formacións caracterizadas pola presenza do sufixo átono prelatino -āra, especialmente frecuente en derivados de tipo hidronímico como p.ex. *Lóuzara* (med. *Lauzara* < *LAUTĪ-ĀRA), *Láncara* (< *LANK-ĀRA), *Tambre* (med. *Tamare* < *TAM-ĀRE ← *TAM-ĀRA) e moitos outros. Na documentación de DTT este sufixo aparece sistematicamente representado como -ar, tal e como podemos comprobar en formas como *Neuar* (> *Nebra*), *Talliar* / *Taliar* / *Talar* (>

Tállara) ou *Sonar / Sonnar / Soniar* (> *Sóñora*) (ITT, s.v.), ás cales debemos engadir por tanto *Zizar* (> *Cícere*). É posíbel que este tratamento estea a representar unha pronuncia tradicional, consecuencia da apócope da vogal final etimolóxica do sufixo, mentres que as formas actuais poderían deberse a un fenómeno de paragoxe que, cando menos no caso concreto que nos ocupa, parece consolidado xa a nivel gráfico nos rexistros quíñentistas dos que dispoñemos (*Zizare*, *Zizere*). De todos os xeitos, debeu existir durante bastante tempo unha certa vacilación ao respecto, tendo en conta a forma apocopada *Ciçer* que aboa aínda Jerónimo del Hoyo en MAS. É interesante así mesmo contrastar esta solución coa que se observa noutros topónimos como *Ribadeza* (med. *Ripa Esaris* DTT 1260, 1289 / *Ryba de Sar* DTT s.d.), no cal se verificou unha solución alternativa á paragoxe como foi a supresión da consoante final [r], de acordo co observábel noutros termos do léxico común que sufriron unha adaptación semellante (vid. **RIBADEZA**).

En calquera caso, estas observacións non afectan no esencial á nosa proposta etimolóxica para *Cícere*, proposta que pasa pola súa integración nun conxunto máis amplo de formas caracterizadas pola presenza do mesmo constituínte sufixal, a pertenza ao substrato lingüístico prelatino e un probábel valor hidronímico. No tocante a esta última circunstancia, cómpre sinalar a existencia no termo parroquial de San Pedro de Cícere dunha corrente fluvial coñecida aínda na actualidade como *O Rego de Cícere*, cuxa entidade, de todos os xeitos, non semella en principio o suficientemente relevante como para motivar e soste unha denominación toponímica. Por outra banda, ao carecermos de rexistros documentais antigos alusivos a este regato, énos imposíbel determinar se *Cícere* foi a súa denominación orixinal, propagada posteriormente á poboación asentada nas súas marxes (vid. **ÉZARO**, **XORA**), ou se pola contra o fenómeno seguiu xustamente a dirección inversa.

No que se refire á base léxica sobre a que se exerceu a derivación, resulta difícil precisala cun mínimo de fiabilidade. Tal vez poida aducirse neste sentido o hidrotopónimo portugués *Zêzere*, nome moderno que reciben senllos afluentes do Texo e do Douro, respectivamente, así como de varios núcleos de poboación distribuídos ao longo do seu curso, como p.ex. *Ferreira do Zêzere* (cfr. *Miño* → *Castrelo do Miño*, *Tambre* → *O Tambre*, *Ézaro* → *O Ézaro* e similares). Da forma *Zêzere* ocupouse con certo detemento Edelmiro Bascuas (2002b:205-206), quen, a partir dos testemuños *Ozezar* / *Uzezar* claramente predominantes na documentación

medieval desa área, reconstruíu unha fase primitiva *ŪPS-E-TĪ-ĀRI na que se reconece como base o radical *ups-, á súa vez variante do tema *ǣp(s)- / *āp(s)- 'auga, río' (vid. ASENSO). A ese elemento engadíriánselle dous sufixos como -tīo e o xa comentado -āra (neste caso, a través dunha variante atemática -āri), ambos os dous cunha importante proxección na toponimia peninsular en xeral e na galega en particular. Desde o punto de vista fonético, o paso *Uzezar* / *Ozezar* > *Zêzere* implicaría a deglutinación da sílaba inicial [o] interpretada como artigo determinado (*Ozezar* > **Zezar*, cfr. *O Grove* < med. *Ogrobe*, *O Incio* < med. *Onitio* e similares), a asimilación da vogal postónica á pretónica (**Zezar* > med. *Zezer*) e a adición dunha vogal paragóxica [e] (med. *Zezer* > *Zêzere*), todos eles cambios perfectamente xustificábeis e con paralelos noutras formas toponímicas. De feito, as dúas últimas alteracións indicadas (asimilación progresiva e paragoxe) producíronse tamén no topónimo xalleiro, tal e como pode doadamente deducirse do contraste entre a forma máis antiga *Zizar* (DTT 1334) e a actual *Cícere*.

Xa que logo, parece clara a existencia dunha certa afinidade formal entre o port. *Zêzere* e o gal. *Cícere*, similitude aínda máis evidente cando recorremos aos rexistros medievais do topónimo xalleiro. Esa semellanza podería autorizar o establecemento de conexións etimolóxicas específicas entre ambas as dúas formas, mais aínda así subsisten certos problemas que nos obrigan a adoptar unha postura cautelosa ao respecto. Un deses puntos problemáticos ten que ver coa ausencia de testemuños para o topónimo xalleiro anteriores ao s. XIV e que nos permitan avaliar se tamén neste caso se produciu a deglutinación dunha vogal inicial, pois, de ser así, o fenómeno debeu ter lugar en época bastante temperá. Este feito contrastaría cos datos dos que dispoñemos para o topónimo portugués, que non aparece baixo a forma plenamente deglutinada *Zezer* até mediados do s. XV (DOELP, s.v. ZÊZERE). Por outra banda, a evolución proposta por Bascuas para o grupo consonántico [ps] (> [z]) é calificada polo propio autor como excepcional, malia facela extensíbel a outros topónimos do ámbito galego-portugués presuntamente baseados nesa mesma raíz *ǣp(s)- / *āp(s)- ou nalgunha das súas variantes.

En conclusión, o estado actual das nosas pescudas impídenos pronunciarnos con maior contundencia acerca da orixe concreta do topónimo *Cícere*, se ben podemos dar como certas a súa orixe prelatina e o seu paralelismo morfolóxico con outros hidrotopónimos galegos ben estudados e documentados.

CIVES (< *SEUĪCĪ?) *n.h.* CIVES DE ABAIXO~CIVES DE ARRIBA (Colúns-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **[Siuiz]: Pelagius de Siuiz:** 1226 (106:152).
- **Seues:** 1227 (310:319).
- **Seuis:** 1140 (107:153), 1155 (122:164), 1221 (563:531), 1289 (122:164).
- **Siuis:** 1226 (106:152). **Martin Moniz de Siuis:** 1165 (108:154).
- **Syues:** s.d. (789:697).

□ **Sibes:** DEVM 1451 (34:89). **Afonso Peres de Sibes:** DEVM 1451 (34:90). **Juã de Sibes:** DEVM 1451 (34:90).

Sybes: CDSCS 1478 (1333:310).

[Sybis]: Juã de Sybis: DEVM 1445 (26:69).

[Sybys]: Juan de Sybys: DEVM 1445 (27:70).

□ N.R.

□ ¿Onom.? (¿Antro.?) / ¿Lat.? En principio, os rexistros extraídos de DTT, que constitúen segundo vemos os máis antigos existentes para o topónimo en cuestión, poderían facernos supoñer unha formación patronímica. De feito, Machado (DOELP, s.v. SEVES) postula unha hipótese similar para o port. *Seves*, nome de até tres entidades de poboación no país veciño e cuxa conexión etimolóxica con *Cives* resulta en principio verosímil. Segundo o dito autor, *Seves* podería ascender tal vez a un patronímico **Sevici* (sic), aínda que non chega a determinar o nome persoal que lle serviría como base. É precisamente esta carencia a que leva a Fernandes (1999:549-550) a desconfiar da hipótese suxerida por Machado, proponendo outras alternativas etimolóxicas que tampouco semellan excesivamente convincentes⁸¹.

Agora ben, a opción etimolóxica proposta por Machado gañaría en viabilidade se entendésemos ese patronímico **Sevici* en relación co nome persoal latino SEUĪŪS,

⁸¹ Máis en concreto, Fernandes suxire conectar a forma *Seves* co subst. *sebe* 'cercado de silvas, estacas e ramas' (< lat. SAEPE), mentres que para o caso concreto da forma toponímica *Seves* que lle dá nome a unha localidade de Penafiel opta por identificala co antigo *Cepis*, denominación dunha parroquia sueva documentada no s. VI e ao que lle supón orixe prelatina. Porén, ningunha destas dúas posibilidades parece casar coas características gráficas e formais do topónimo portugués, como tampouco o fan coas das fases medievais do topónimo galego *Cives*, tal e como pode comprobarse doadamente.

documentado como *nomen* en cando menos dúas inscricións latinas da antiga Lusitania (AALR 303). Pola súa banda, Kajanto (LC 155) aboa un antropónimo SEUĬĀNŪS que moi probabelmente deba analizarse como derivado de SEUĬŪS, mediante un mecanismo morfolóxico idéntico ao que deu lugar a outros antropónimos latinos como ĬULĬĀNŪS (← ĬULĬŪS), QUĬNTĬĀNŪS (← QUĬNTĬŪS) ou MARCĬĀNŪS (← MARCĬŪS), p.ex. (vid. BUXÁN). Xa que logo, é posíbel supoñer a existencia dun patronímico *SEUĬĬ baseado no devandito SEUĬŪS, e cuxa evolución fonética conduciría por vía regular ao port. *Seves*. No caso do topónimo galego, en troques, o percurso evolutivo estaría marcado por certas irregularidades, a principal das cales consistiría na inflexión sufrida pola vogal tónica ([e] > [i]) e que cabería atribuírle á acción da vogal final -Ĭ do sufixo patronímico (vid. infra). Polo demais, unha vez explicada esta transformación do vocalismo tónico, o resto de modificacións fonéticas serían completamente previsíbeis, mentres que o paso do med. *Sives* / *Sibes* ao mod. *Cives* respondería a un fenómeno bastante habitual de hipercorrección gráfica do [s] en posición prenuclear, ao interpretarse de xeito erróneo como consecuencia dunha pronuncia seseante. Exemplos desta mesma tendencia son tamén outros topónimos como *Ézaro* (med. *Esar*, vid. ÉZARO), *Ribadeza* (med. *Ripa Esaris*, vid. RIBADEZA), *Zas* (med. *Saz*, vid. ZAS), *Cerezo* (med. *Seretio* TSob 867) ou *Servia* (med. *Ceruia*), entre outros.

Os problemas que se nos presentan á hora de aceptarmos a hipótese que vimos de bosquejar son varios. O primeiro deles radica na inexistencia de rexistros do cognome SEUĬŪS empregado como tal na documentación altomedieval do Noroeste peninsular. Posuímos unicamente datos indirectos como p.ex. a mención que se fai nun documento ovetense ao topónimo ou pretopónimo *Brania Seui* (DEPA 905), interpretábel quizais como evolución dun antigo sintagma *UERANĬA SEUĬĬ, co núcleo nominal determinado polo xenitivo do nome persoal SEUĬŪS. Tamén como derivado deste antropónimo podería analizarse en principio a forma *Sevinus* (TSob 887). Pola súa banda, García Arias (2000b:289) explica topónimos asturianos como *Sebil*, *Vilasebil*, *Brañasebil* e *Pumarsebil* a partir do xenitivo dun hipotético *SEUILĬŪS, derivado tamén sobre SEUĬŪS⁸². Porén, esta opción antóllasenos bastante

⁸² Porén, este mesmo autor tampouco desbota outras posibilidades etimolóxicas, entre as cales se encontraría o antropónimo *SIBILĬŪS, opción preferida por Piel (1948:145 e 1989:88) para explicar tanto o ast. *Brañasebil* como o gal. *Vilasibil*.

problemática, pois obrigaría a estender esa mesma etimoloxía aos presuntos cognados galegos *Sevil*, *A Graña de Sevil*, *O Chao do Sevil*, *Sivil*, *Vilasibil* e *Riosubil* (este último con labialización da vogal palatal pretónica en contacto con consoante bilabial, como LĒUĀRE > *levar* > pop. *lovar* ou AQUA LEUĀTA > *A Aglovada*, vid. **BALDOMAR**, **BRANDOMIL**), así como ao leonés *Pardesivil*. Mais unha xeneralización deste tipo colide co feito de varios dos citados topónimos galegos procederen do antropónimo latino SEUER(Ī)ŪS⁸³, de xeito que deben relacionarse máis ben con topónimos como *Sever*, reconstruíbel como un antigo *(UĪLLA) SEUERĪ(Ī). De todos os xeitos, pode apreciarse que a evolución desde a hipotética fase orixinaria *(UĪLLA) SEUER(Ī)Ī ás formas actuais *Sivil*, *Sevil* e similares non resulta plenamente regular, senón que hai que supoñer, tal e como sinalamos a respecto de *Cives*, a acción metafónica da secuencia vocálica final -(Ī)Ī sobre a vogal tónica, que acaba elevándose até o grao máximo de pechazón. Este fenómeno, aínda que detectábel no percurso evolutivo doutras formas toponímicas ben coñecidas (p.ex. PĚTRĪ > *Pedre* / *Pidre*, UĪNCENTĪ > *Vicente* / *Vicinte*, GOTĪ > *Gode* / *Gude*, vid. **GODÓN**), non deixa de revestir unha certa excepcionalidade, razón pola cal resulta estraño que acabase triunfando de xeito tan sistemático en todas as formas que vimos de sinalar.

Obsérvese por tanto que á dificultade interpretativa dos rexistros medievais cos que contamos para o topónimo *Cives* hai que engadir aínda a irregularidade da evolución fonética **Sevez* > *Cives* no que ao vocalismo tonico se refire, así como a ausencia (até onde nós sabemos) de datos documentais que certifiquen a existencia de patronímicos plenamente toponimizados en época tan recuada como o s. XII, data á que remontan segundo vemos os primeiros testemuños do topónimo en cuestión.

CODESOS (< *CŪTĪSŌS) *n.h.* **CODESOS** (A Pereiriña-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Codesos**: 1131 (9:28).
- **Codessos**: 1243 (393:391). **Petrus Iohannis de Codessos**: 1243 (373:376).
- **Sancti Christofori de Codesso**: 1271 (58:108).
- **Sancti Christofori de Cudessus**: 1135 (82:132).

⁸³ Esta orixe parece evidente no caso da forma *Sivil* que serve como denominación dun lugar da parroquia de Estraxiz (Samos), pois atopámola testemuñada baixo variantes etimoloxicamente tan transparentes como *villa de Severi* (TS 978), *Sancte Marine de Sevir* (TS 1175) ou *S. Marine de Sevil* (TS 1195). Estas atestacións permítenos visualizar mellor as fases evolutivas que conduciron da base etimolóxica (UĪLLA) SEUERĪ(Ī) ao resultado hodierno.

□ *San Christoval de Codeso*: MAS 1607 (376).

□ N.R.

□ Lex. (Fito.) / Lat. A denominación desta antiga freguesía, hoxe reducida a mero núcleo de poboación dentro da de San Xián da Pereiriña, orixinouse a partir do apelativo *codeso*, nome dado a unha planta arbustiva de talos cilíndricos e flores amarelas (o *Adenocarpus complicatus*), así como á vasoira elaborada coas súas pólas. Á súa vez, o termo *codeso* procede en última instancia do fitónimo latino CYTĪSŪS (< gr. χυττισος) a través dunha forma vulgar *CŪTĪSŪS. Esta forma tan só contou con continuidade no dominio galego-portugués (gal. *codeso*, port. *codesso*), no castelán (*codeso*) e no astur-leonés (*codoxu*). Con todo, parece probábel que todas estas variantes romances se visen influenciadas nalgún momento por outros fitónimos latinos como CUPRESSŪS 'ciprés' e NARCISSŪS 'narciso', atracción que explicaría xa non só a actual acentuación paroxítona, senón tamén a fricativa alveolar xorda intervocálica ([s]) que presenta o portugués (DCECH, s.v. CODESO).

Como resultaba en parte esperábel, as atestacións máis antigas deste fitónimo evidencian xa un uso estritamente toponímico do vocábulo. Así, o rexistro máis temperán do que temos noticia é a alusión a un lugar chamado *Codeso* (HSISC c. 914), seguramente a actual freguesía homónima do concello coruñés de Boqueixón. Na documentación de TSob, e máis concretamente nun texto de data descoñecida, alúdese ás propiedades de Sebastián Pérez *in Sancto Iuliano et in Sancti et in Codeso*, este último identificábel co moderno *O Codeso*, nome dunha aldea da parroquia de Labrada (Guitiriz).

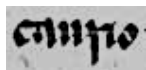
A toponimización da forma simple pluralizada non é habitual na toponimia maior, se ben existen denominacións microtoponímicas como *Os Codesos*, que Gonzalo Navaza (2006:218) recolle no concello ourensán de Sandiás e que seguramente conta con numerosos homónimos por todo o territorio galego. En cambio, a forma singular (*O*) *Codeso*, que en moitos casos (se non en todos) haberá que interpretar cun valor puramente abundancial, atópase segundo parece máis difundida na nosa toponimia. De todos os xeitos, o lexema *codeso* xerou múltiples derivados cuxa estrutura morfolóxica pode homologarse á doutros moitos fitotopónimos galegos: tal é o caso de *Codesedo* / *Codosedo* (este último con asimilación vocálica progresiva), *Codesido(s)*, *Codeseda(s)*, *Codesal*, *Codesás*, *Codesoso* / (A) *Codesosa*, *Codesiño*

ou, no que respecta á microtoponimia, formacións como *A Codiseira* (cfr. port. *Codesseira*, *Codisseira*) ou *A Cudiseira* / *A Cudiceira*, aboadas estas últimas por Elixio Rivas (1982:162) no concello de Marín. A toponimia maior portuguesa ofrece tamén certos resultados ausentes segundo parece na galega e que veñen a arrequentar esta serie, como p.ex. *Codessalinho*, *Codessouto* (< **codesso outo* < *CŪTĪSŪ ALTŪ) ou *Codexido* (variante do abundancial *Codesido* con palatalización da fricativa apicoaveolar, vid. CHAFARÍS, XALLAS⁸⁴), entre outros (DOELP, s.v.). No que respecta ao ámbito astur-leonés, os restos toponímicos relacionábeis co apelativo *codoxu* son escasos, e tan só poden apuntarse con certa verosimilitude exemplos como *El Coxal* / *El Goxal* (García Arias 2000b:212).

COIRO (< *KAURĪO) *n.h.* (COIRO-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

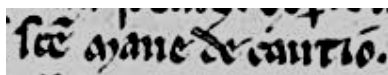
- **Caurio**: 1256 (70:121).
- **Couru**: 1198 (89:138)².
- **Coyro**: 1206 (63:114). **Didacum Muniz de Coyro**: 1206 (63:114); **Johannes Petri de Coyro**: 1227 (105:151).
- **Sancte Marie de Coirio**: 1195 (164:199).
- **Sancte Marie de Courio**: 1157 (84:134), 1161 (85:135), 1171 (86:136).
- **Sancte Marie de Couru**: 1198 (89:138).
- **Sancte Marie de Coyro**: 1247 (169:203).
- **Sante Marie de Cautio**: 1155 (163:197).

OBS. A forma *Caurio* (doc. 70) foi erroneamente transcrita como *Canrio* por Pérez Rodríguez. No tocante ao rexistro *Sante Marie de Cautio* (doc. 163), e aínda tendo en conta que a forma que localizamos no orixinal non é de lectura doada (pois mesmo pode dar a impresión de que se tentou levar a cabo algún tipo de corrección no antepenúltimo grafema), cremos que pode darse por boa a lectura do editor, se ben resulta obvio que a forma subxacente é, como no caso anterior, **Caurio*.

(doc. 70, f. 42v)

⁸⁴ A este respecto cómpre non esquecer a existencia en galego dunha variante *codexo*, que conta con derivados como *codexeira*, termo consignado por Elixio Rivas no concello de Dumbría e para o que dá a definición de "Terreno baldío".

(doc. 163, f. 62v)

□ [**Coiro**]: *Garçia de Coiro*: FDUSC 1433 (289: 337), FDUSC 1433 (289:342).

Coyro: LR 1493 ([2]:235), LR 1493 ([2]:267). *Sueyro Pelaez de Coyro*: CDSCS 1302 (166:42).

Santa Maria de Coiro: MAS 1607 (328), MAS 1607 (338).

□ **Coiro**: A Laracha (1), Paleo (Carral-1), Soñeiro (Sada-1); Cangas (4). **Vilar de Coiro**: Coiro (Mazaricos-1).

□ Lex. (Oro.) / Prelat. A respecto do nome da freguesía de San Salvador de Coiro, no concello pontevedrés de Cangas, escribira Sarmiento que "en un instrumento leí *Corium* que significa *cuero*, y en gallego *coyro*. No sé por que se le puso ese nombre de *Coyro*". Evidentemente, a forma toponímica *Coiro*, cuantitativamente bastante ben representada no territorio galego, non garda ningunha relación etimolóxica directa co substantivo homónimo *coiro* 'pel que recobre a carne dos animais' (< lat. CÖRĪŪ), senón que seguramente debe relacionarse co ie. **keu-* 'concavidade', que contou cunha proxección léxica moi ampla nas distintas linguas indoeuropeas. Así o certifican formas como o lat. CAUŪS (< *COUOS), CAUERNA 'cova' ou CAUEA 'cesta', sen esquecer o gr. κοῖλος 'cavidade, focha' ou os múltiples resultados testemuñados nas distintas linguas célticas, como o címr. *cawr* e córn. *caur* 'xigante', mir. *cūa* 'burato, cavidade, focha' e bret. *kéo* 'cova, caverna' ou o antropónimo galo CAUAROS, entre outros moitos exemplos (IEW 592-594).

Máis en concreto, resulta razoábel explicar a expresión *Coiro* a partir dun tema **kaur-* estreitamente vinculado ao devandito radical **keu-* e ao que se lle deberon engadir os sufixos *-io* / *-ia*, cuxa presenza tamén se acha abondo documentada en numerosos topónimos prelatinos. A ese derivado oronímico *KAURĪO / *KAURĪA, alusivo segundo vimos a depresións ou concavidades relevantes no terreo, podemos retrotraer numerosas formas toponímicas. Deste xeito, é moi probábel que garden relación coa forma *Coiro* os derivados *Coirós* (med. *Coyroos* MB 1375 < *KAUR-Ī-ÖLÖS), *Coirego* (nome dun monte próximo á cidade de Pontevedra) e *Coirón*, se ben para este último carecemos de datos documentais que nos permitan determinar se a base etimolóxica foi *KAUR-Ī-ÖNE ou, pola contra, un diminutivo *KAUR-Ī-ÖLŪ con desenvolvemento dunha nasal antietimolóxica a partir do hiato romance [oo], i.e., *KAURĪÖLŪ > **Coiroo* > *Coirón* (cfr. *Mosteirón*, med. *Monasteriolo* TSob 966 <

MONASTERIÖLŮ e similares)⁸⁵. No que respecta á variante *KAURĪA, adoitan citarse como procedentes da mesma os topónimos *Coria* (ant. *Caurium*) en Cáceres e *Coria del Río* (ant. *Caura*) en Sevilla, aos que hai que engadir moi probabelmente o ast. *Corias*, port. *Coura* e *Paredes de Coura* (xunto cos seus derivados romances *Courela* / *Courelas*, *Courelinha* e *Courinha*) e por suposto os galegos *Coira* / *Coiras*, *Monte da Coira* (nome dun monte no concello de Marín, vid. Rivas 1982:50-51), *Coiroa* (< *KAUR-Ī-ÖLA) e *Lendecoira* / pop. *Landecoira*, este último explicábel como un topónimo referencial para o cal pode reconstruírse unha fase previa **Alén de Coira* (Marqués Valea 2004:277). Tamén forma parte deste grupo, aínda que sexa de xeito indirecto, o topónimo zamorano *Corese*s⁸⁶, derivado xentílico do topónimo preexistente *Coria* e que deu nome a un asentamento orixinariamente habitado por xentes procedentes da devandita localidade cacereña (Cunha 1967:39).

COLŪNS (< *COLLŪNES?) *n.h.* (COLŪNS-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Sam Salvador de Colues**: 1334 (795:703).

OBS. O cotexo do manuscrito permitiunos confirmar que a forma real que figura no documento é *Colúés*, no canto da forma *Elues* (sic) transcrita por Pérez Rodríguez na súa edición do documento.

(f.195v)

□ **Colûûs**: FDUSC 1433 (286:332).

San Salvador de Colins: MAS 1607 (339).

San Salvador de Coluns: MAS 1607 (328).

Sant Saluador de Colmes: CDSCS 1478 (1333:310).

⁸⁵ É interesante facer constar que *Coirón*, ademais de designar unha aldea da parroquia de Dena (Meaño), é o nome dunha entidade de poboación integrada dentro da parroquia de San Xulián de Coiro (A Laracha), de xeito que quizais poida interpretarse como un topónimo replicante na liña doutros como *Ortoñoño* (← *Ortoño*), *Asadelos* (← *Asados*) e similares (vid. OLVEIROA, PEREYRA | PERARIA).

⁸⁶ Tamén no entorno da antiga diocese de Mondoñedo debeu existir unha poboación do mesmo nome ou similar, pois aparece aludida mediante formas como *Caureses* (CDMACM 1165) e *Corese*s (CDMACM 1164). Infelizmente, non fomos capaces de determinar a situación xeográfica precisa da entidade designada mediante ese topónimo.

□ **Colúns:** Treos (Vimianzo-1). **Vilar de Colúns:** Colúns (Mazaricos-1).

□ ??? (???) / ??? As atestacións medievais do topónimo autorízanos a reconstruír para o mesmo unha base etimolóxica *COLLŪNES, que permite darlles unha explicación satisfactoria ás formas intermedias *Colúés* (DTT 1334) e *Colũũs* (FDUSC 1433). A partir delas pode chegarse á variante moderna *Colúns* mediante unha evolución fonética plenamente regular que implica a crase da secuencia vocálica [ũũ] (> [ũ]) e a posterior consonantización da nasalidade vocálica ([ũ] > [uŋ]).

Agora ben, o problema non radica tanto na dimensión fonética do topónimo como na correcta interpretación semántica e morfolóxica desa formación *COLLŪNES, e, sobre todo, do constituínte sufixal *-ŪNES. En principio podería valorarse a posibilidade de que a forma orixinaria fose en realidade *COLLŌNES, cun tratamento anómalo do sufixo -ŌNE consistente nunha completa elevación articulatoria da vogal tónica. Esta alteración, aínda que excepcional, encontraría paralelos até certo punto plausíbeis noutras formacións como *Ladrús* (nome dunha aldea da freguesía de Curtis, no concello coruñés do mesmo nome), para a cal podería reconstruírse un étimo LATRŌNES (← LATRO 'ladrón') de motivación similar á de moitos outros topónimos galegos de natureza xocoso-despectiva (cfr. *Nogalláns* / *Nugallás*, *Mintiráns* e similares; vid. MINTIRÁNS) e relacionábel con topónimos como os portugueses *Penedo dos Ladrões*, *Rio de Ladrões*, *Ribeira de Vale de Ladrões*, med. *Portu de Latrones* (OA c. 911), med. *Sancte Marie uocabulo de Latrones* (SBE 830) ou, xa en Galicia, *A Veiga da Cova dos Ladrós* (Trabada), *A Pena do Ladrón* (O Corgo), *Penas do Ladrón* (O Irixo), *Pena de Ladróns* (As Somozas) ou *sancto Martino de Latrones* (TCe s.d., 1041), antigo nome do que hoxe é o arciprestado tudense de San Martiño, integrado por freguesías dos concellos de Crecente, Arbo e A Caniza⁸⁷. Pola súa banda, Edelmiro Bascuas (2002b:327) explica o topónimo *Estalúns*, nome dunha punta costeira do concello de Ribeira, a partir dun orixinario *ESTALLŌNES, etimoloxicamente conectado segundo o autor con topónimos como *Esla* (med. *Estula*), nome do coñecido afluente do río Douro, ou o gal. *Éstoa* (denominación dun

⁸⁷ De todos os xeitos, non podería descartarse que cando menos algúns dos topónimos enunciados (nomeadamente os que aparecen acompañados por elementos léxicos de claras connotacións hidronímicas, como p.ex. *Rio de Ladrões* ou med. *Portu de Latrones*) non garden vinculación etimolóxica directa co lat. LATRO, senón máis ben con outros presuntos hidrotopónimos baseados nun radical idéntico ou moi similar, como p.ex. *Ladra* (med. *Latera*), *Ladrado* / *Ladrade*, *Ladroíl* (afluente do río Parga) / *A Ponte Ladroíl* e similares (Monteagudo 1999:277; Moralejo Álvarez 2009a:65).

lugar da parroquia de Regueira, no concello da Pastoriza), e para cuxo sufixo habería que supoñer unha evolución fonética idéntica á que conxecturamos para o caso de *Colúns*. Aínda que cunha estrutura morfolóxica distinta e seguramente integrado nun subsistema toponímico diferente, o tratamento do vocalismo tónico semella ser moi parecido en termos xerais no caso de *Vizús*, nome dun lugar da freguesía de Centroña (Pontedeume) que Isidoro Millán (1987:140), con moitos reparos, remitiu provisionalmente ao xenitivo dun antropónimo latino *UITĬŌSŪS*. De todos os xeitos, os paralelos invocados son ao noso xuízo demasiado febles e carecen dun mínimo apoio documental⁸⁸. O único que podemos afirmar é que, no caso concreto de *Colúns*, a inflexión vocálica [o] > [u] (se é que realmente chegou a producirse) tivo que consolidarse xa en época bastante temperá, a xulgar pola solidez que parece exhibir a vogal tónica [u] desde os primeiros rexistros escritos do topónimo.

Outro aspecto que complica máis aínda a cuestión é o feito de que un tratamento fonético tan pouco común na nosa toponimia se repita de xeito exacto na forma homonímica rexistrada como nome dunha aldea da parroquia de Treos, no concello limítrofe de Vimianzo. Unha posíbel explicación para esta circunstancia sería que, dada a relativa proximidade xeográfica entre as dúas poboacións en cuestión (separadas por uns escasos 20 quilómetros de distancias), a denominación dunha delas (presumiblemente a do concello de Mazaricos, por ser a que se documenta desde época máis temperá, aínda que non necesariamente) exercese certa atracción sobre a outra, provocando así algún tipo de refacción formal. Porén, trátase dunha mera hipótese indemostrábel sen o auxilio doutros datos dos cales polo momento non dispoñemos.

Ante a imposibilidade de definir coa suficiente precisión a natureza morfolóxica e semántica do sufixo, tampouco resulta doado identificar o lexema que serviu como base para a derivación. Podería pensarse *a priori* no lat. *COLLĬS*, para o que contamos cunha cantidade bastante importante de posíbeis cristalizacións toponímicas en territorio galego, como *O Colo de Arca*, *O Colo* (nome dun monte da feguesía de Naceda, no concello das Nogais), *O Colo Lagoa* (nome dun promontorio na

⁸⁸ A elevación articulatoria da vogal tónica [o] en posición final de palabra e trabada por consoante nasal resulta relativamente máis frecuente en formacións toponímicas asturianas, e así o evidencian pares como p.ex. *El Padrún* / *Padrón*, *Xixún* / *Xixón* ou *Zalún* / *Zalón*, entre outros moitos casos (García Arias 2000b:64).

parroquia de Cordido, en Foz), *Colos* (nome dunha punta litoral na ría do Barqueiro) ou *Coles* (nome dunha freguesía pertencente ao concello ourensán do mesmo nome e explicábel a partir do plural COLLES), entre outros. Poderían engadirse aínda exemplos portugueses, como *Colo do Pito* ou *Colares* (Cabeza Quiles 2008:199), mentres que no dominio galorrománico existen topónimos como *(La) Colle* ou *Le Collet* presuntamente baseados nese mesmo orónimo latino. No ámbito do léxico común, adoitan remitirse tamén a COLLE o cat. *coll* 'paso entre montes', o cast. *collado* / *collada* e o ast. *colláu* / *collada*, estes dous últimos con ampla repercusión toponímica mais para os cales tamén se ten postulado como orixe unha extensión metafórica do lat. COLLŪM 'pescozo' (Piel 1947:14) ou, nunha liña similar, un hipotético sintagma *COLLŪ LATŪ (García Arias 2000b:63), idéntico ao suxerido por Dauzat como posíbel orixe do fr. *Collat* (Dauzat 1978, s.v. COLLAT) .

De todos os xeitos, quizais non resulte arriscado contextualizar o radical do topónimo *Colúns* dentro do substrato lingüístico prelatino. Un indicio neste sentido constitúe a existencia de topónimos galegos que poden retrotraerse cando menos teoricamente á mesma base presente en *Colúns*, mais cuxa estrutura morfolóxica e compoñentes sufixais permiten adscribilos con toda probabilidade ao fondo prelatino. Referímonos p.ex. ao topónimo *Colorón*, esgrimido por Cabeza Quiles (2008, *ibid.*) como exemplo de derivado toponímico da forma latina COLLE, mais que podería analizarse igualmente en comparación con outros topónimos como *Cotarón* (← *cótar* ← *coto*, cfr. *Cotarelo* / *Cotarel*, *Cotaredo*, *Cotro* / *Cotros*...). Pola súa banda, o topónimo *Colantres*, que rexistramos baixo formas como *Colantes* ou *Collantes* na documentación medieval (med. *Colantes* > *Colantres*, cfr. STELLA > *estrela*, LOCŪSTA > *lagosta* / dial. *lagostra*, SPĪNĪTŪ > *Espindo* > *Espindro*, *UĪLLA SĪNDĪ > **Vilasinde* > *Vilasindre*, *(UĪLLA) GODESĪNDĪ > **Gocende* > *Gocendre*...) podería integrarse polo seu sufixo nunha serie relativamente ampla de topónimos prelatinos como *Cervantes* (cfr. *Cervo*, *Cervaña*, *Servia* < med. *Ceruia*...), *Serantes*, *Barantes* e similares. As características lingüísticas do compoñente sufixal tamén convidan a postular unha orixe similar para o topónimo *Coloño*, nome dun lugar da freguesía de Grou (Lobios) cuxo sufixo lembra o de formacións inequivocamente prelatinas como *Coroño*, *Taragoña* (< med. *Taragonio*), *Artoño* e moitos outros.

De todos os xeitos, son demasiadas as dúbidas e problemas que suscita o topónimo *Colúns* como para tentar proporcionarlle polo momento unha explicación

minimamente asumíbel.

CORCUBIÓN (< *KORKÖUIŌNE) *n.h.* CORCUBIÓN (Corcubión-Corcubión-1). *Fisterra l Duio* (SC).

• **Corqueom**: 1334 (795:703).

OBS. O cotexo do manuscrito permitiunos confirmar que a forma real que figura no documento é *Corqueom*, no canto da variante *Carqueom* transcrita por Pérez Rodríguez.

□ **Corcuvyon**: FDUSC 1496 (379:512).

San Marco de Corcubion: MAS 1607 (368), MAS 1607 (381).

San Marcos de Curcubion: MAS 1607 (381).

□ N.R.⁸⁹

□ Lex. (¿Lito.?) / Prelat. Unha aproximación meramente intuitiva ao topónimo *Corcubión* podería levarnos a relacionalo co lexema *corcova* 'vulto que sobresaie no lombo, xiba, chepa', 'corvadura, vulto en xeral', 'caluga', así como co seu derivado *corcovo* 'chouto que dá un animal arqueando o lombo'. Estes dous vocábulos, comúns tamén ao portugués e ao castelán, non aparecen documentados de xeito directo nos nosos textos medievais, mais si o fai en troques o derivado *corcovado* 'xorobado, que ten chepa', 'arqueado, encorvado', que localizamos funcionando como sobrenome na secuencia antroponímica *Pero Corcovado* (LTP 1473). Evidentemente, a carga semántica destas voces convertíaaas en candidatas idóneas para funcionaren como apelidos delexicais, e de feito aínda na actualidade pervive en territorio galego o apelido *Corcoba*, variante gráfica do mencionado *corcova*.

Por outra banda, as acepcións coas que conta *corcova* poderían favorecer teoricamente a súa toponimización mediante un uso oronímico do termo, en alusión tal vez a promontorios ou pequenas elevacións do terreo cuxa curvatura as faría similares a pequenas xorobas. Quizais por esta vía poidamos dar conta da forma toponímica *A Corcoveira*, nome dunha aldea da parroquia de Barcia de Mera (O

⁸⁹ Coromines (DCECH, s.v. CORCOVA) sinala a existencia de *Corcubión* tamén como nome "de una pequeña parroquia en las montañas interiores de la Tierra de Melide". En realidade, o filólogo catalán realizou unha interpretación errónea dunha pasaxe de *Terra de Melide*, obra da que extraeu esa información e na que lemos o seguinte: "O concello de Toques, con dez parroquias, figura nos censos como o menos poboado da provincia da Cruña, esceito Coirós, nas Mariñas, con seis parroquias; máis de pequena extensión é Corcubión que soilo comprende a vila e un anexo parroquial" (TM 18).

Covelo), aínda que neste caso, e en ausencia de rexistros documentais máis antigos e precisos, tampouco podería descartarse como base da derivación o lexema *cárcava* / *córcova* (< lat. CACCABŪ 'ola'), coas acepcións 'foxo defensivo', 'cavorco, suco profundo', 'forma do relevo xerada pola acción da auga en pendentes sobre rochas brandas'. Cinxíndonos estritamente ao subst. *corcova*, Coromines (DCECH, s.v. CORCOVA) propuxo como posíbel base etimolóxica unha forma tardía *CUCŪRUŪS característica do latín hispano e atribuíbel tal vez a unha reduplicación expresiva do lat. CŪRUŪS. Outra opción suxerida polo mesmo autor, aínda que dotada segundo el mesmo dun grao bastante menor de verosimilitude, sería considerar o vbo. CONCURUĀRE 'encorvar', cuxa forma de participio COCURUĀTŪS, a través da correspondente variante de acusativo, daría lugar por vía regular a unha solución romance **cocorvado* > *corcovado*, a partir da cal obteríamos en última instancia o subst. *corcova* por un fenómeno de derivación regresiva. Sexa como for, as distintas propostas do filólogo catalán coinciden sempre en establecer unha conexión etimolóxica máis ou menos directa entre *corcova* e o lat. CŪRUŪS, conexión razoábel á luz da semántica conservada polo termo nos romances actuais nos que perviviu e que ademais resultaría bastante congruente coa propia realidade física da ría de Corcubión e Cee, caracterizada por un amplo arco mariño que se vai abrindo gradualmente desde a desembocadura do río Xallas e o monte Pindo até a praia de Carnota, converténdose nunha enseada.

De todos os xeitos, o problema principal que xorde cando remitimos etimoloxicamente a expresión *Corcubión* ao lexema *corcova* é de orde morfolóxica, pois nin existe concordancia de xénero entre a base léxica e o derivado resultante nin a secuencia sufixal *-ión* resulta doada de xustificar desde este punto de vista. Neste sentido, xa o propio Coromines (DCECH, *ibid.*) prefería adscribir a forma toponímica en cuestión ao substrato céltico, subliñando precisamente as particulares características do seu compoñente sufixal. En efecto, na forma *Corcubión* semella recoñecerse con certa facilidade a adxunción dos sufixos prelatinos *-(ō)uio* e *-ōne*. Este último conta cunha presenza moi importante na formación de denominacións toponímicas lingüisticamente adscribíbeis na súa maioría ao fondo antigo-europeo, como p.ex. *Avión* (< *AUĪ-ŌNE), *Dozón* (< med. *Dezon* < *DETĪ-ŌNE), *Arón* (< *AR-ŌNE) e outros moitos. No tocante a *-(ō)uio* / *-(ō)uia* e as súas distintas variantes, Coromines (1972:I, 68-73) sinala a súa frecuencia en derivados de orixe céltica,

como os topónimos oscenses *Selgua* (< *SELGÖUĀ) e *Bergua* (< *BERGÖUĀ), o galo *Gergovia* ou os etnónimos *Lexovii* / *Lixovii*, na Galia, e *Selgores*, na antiga Caledonia. Pola súa banda, Albertos (1966:285) identificou o mesmo formante en antropónimos hispánicos como COSIOUIUS, NANTOUIUS, PENTOUIUS / PINTOUIUS ou VACOUIA, e mesmo pode defenderse a súa presenza en expresións hidrotoponímicas de filiación antigo-europea, como *Saravos*, *Taravos*, *Abava* ou *Areva*, entre outros (UÄF 62 e ss.; Bascuas 2002b:55). De nos cinxirnos ao ámbito galego-portugués, o sufixo *-(ō)uio* / *-(ō)uía* pareceu intervir tamén na creación de formas toponímicas como *Segovia* (nome dunha aldea e freguesía do concello do Incio) ou *Partovia* (nome dunha freguesía do concello do Carballiño), e idéntica interpretación morfolóxica pode aplicárselles a outros derivados como o port. *Bandoiva* / *Bandova* (< *BAND-ÖUĪA), nome dun afluente do río Mondego (Bascuas 2007:52), ou o gal. *Mendoia* (vid. NEMANCOS), para o cal Moralejo Álvarez (2009b:192) postulou con certas reservas un posíbel étimo *MENT-ÖUĪA.

Verificamos, xa que logo, a existencia dun contexto lingüístico sólido que nos autoriza a reconstruír cun alto grao de probabilidade unha base etimolóxica *KORK-ÖUĪ-ÖNE ou similar, de orixe netamente prelatina. A evolución dese étimo conduciría de xeito regular á forma *Corqueom* documentada en DTT e coincidente, no que á súa estrutura vocálica se refire, con outras variantes atestadas en documentación máis serodia como *Sant Marco de Corcobion* (CA 1500) ou *Corcobion* (CA s.d.). As variantes *Corcubiön* (coincidente coa moderna) e *Curcubiön* (xa recollida segundo vemos en MAS e empregada de xeito sistemático nos seus escritos polo padre Sarmiento) explícanse como resultado de fenómenos máis ou menos intensos de inflexión do vocalismo pretónico, e encontran a súa réplica en topónimos modernos cunha constitución vocálica similar como p.ex. *Corrubedo* / pop. **Currubedo* e similares.

Maior dificultade interpretativa ofrece o tema **kork-* que postulamos como base da derivación. A súa presenza está ben testemuñada en diversas formacións onomásticas da Antigüidade, como CURCUS, CURCAGNUS, CURCIONATIS, CURCUGIUM, CORCORAS ou CORCURETI (DCECH, s.v. CORCOBA). Pola súa banda, Vallejo (2005:291) rexistra formas antroponímicas como CORCONA ou CORCORI en inscricións da antiga Lusitania e chama a atención sobre a escaseza de paralelos cos que conta ese radical fóra da Península Ibérica, exceptuando atestacións como CORCUS na Mesia Inferior

ou CORCIANUS, CORCOLONIUS e CORCONIUS en Roma. No bronce III de Botorrita aparece tamén un nome persoal *korkoś* (sic) que parece razoábel conectar etimoloxicamente cos precedentes (Beltrán 1996:143). Fóra do ámbito peninsular, Dauzat (1946:266) achegou exemplos de antropónimos galos baseados no mesmo compoñente léxico que nos ocupa e que presuntamente deron lugar a topónimos como *Carcoirat* (< CURCURIACŪ ← *CURCURIUS) ou *Courgoussat* (< CURCUCIACŪ ← *CURCUCIUS). En obras posteriores, o mesmo autor propuxo explicacións similares para outras formacións como *Corconne* (med. *Corconna* 1119), que remitiu a un antropónimo *CURCONNUS relacionado á súa vez co nome persoal galo CURCUS (Dauzat 1978, s.v. CORCONNE).

Na toponimia galega son varios os ítems cuxa reconstrución etimolóxica podería partir teoricamente deste mesmo elemento **kork-*, con distintas prolongacións sufixais que en ningún caso deixan de encontrar paralelos fiábeis noutros derivados toponímicos igualmente adscribíbeis ao substrato lingüístico prelatino. Tal é o caso de *Corcoesto*, nome dunha freguesía do concello de Cabana de Bergantiños cuxo compoñente sufixal semella ser o mesmo que podemos illar en *Soesto* (nome dunha freguesía do concello de Laxe) e *O Esto* (nome dunha freguesía de Cabana de Bergantiños), todo eles alusivos segundo vemos a entidades de poboación xeograficamente moi próximas entre si. Pola súa banda, no topónimo *Córcores* (med. *Corcores* TCe 926), que lle dá nome a unha aldea e freguesía do concello ourensán de Avión, pode observarse unha constitución morfolóxica moi similar á de topónimos como *Érmora*, *Cérvora* ou *Líncora*, todos eles caracterizados pola presenza do mesmo sufixo átono prelatino. Maiores dúbidas pode ofrecer *Corques*, nome dunha localidade da freguesía de Taragoña (Rianxo) e para o cal quizais sexa factíbel supoñer unha fase previa **Corcas*, con posterior relaxamento articulatorio do [a] postónico final, tal e como debeu acontecer na forma *Toques* (med. *Toccas* GHCD 1067), que reproduce un contexto fonético idéntico (Bascuas 2006:137-139). De todos os xeitos, a ausencia de apoio documental específico para *Corques* impídenos confirmar tal extremo. Pola súa banda, a forma *Corzán*, que lle dá nome a un afluente do río Tambre ao seu paso polo concello coruñés de Negreira, podería explicarse a partir dunha fase orixinaria *KORK-Ī-ĀNŪ ou similar⁹⁰. Nesta hipotética

⁹⁰ Ao estarmos perante o nome dunha corrente fluvial e non existir un núcleo de poboación do que puidese tomar indirectamente o seu nome, semella descartábel *a priori* a opción dun sintagma como *(UĪLLA) CURTĪĀNĪ ou similar, baseado á súa vez no cognome latino

base etimolóxica recoñécese o sufixo *-ĩ(o) / -(ĩ)a*, moi característico segundo sabemos da hidronimia antigo-europea (cfr. *Avia* < *AU-ĩ-A, *Deza* < *DET-ĩ-A e similares), mais tamén o sufixo tónico *-ĀNŪS*, cuxa presenza conta con paralelos sólidos noutras formacións hidrotoponímicas similares que reforzan a verosimilitude da nosa proposta: pensemos en casos como *O Mao* (< med. *Umano / Omano* < *ŪM-ĀNŪ, vid. Bascuas 2002b:232) ou *Dormeá* (< med. *Dormiana* < *DORM-ĩ-ĀNA), entre outros. Fóra xa da área estritamente galegófona, os topónimos asturianos *La Corca*, *Las Corcolinas*, *La Corquera*, *Corquéu* e *Carcéu* ou o cast. *Corcolilla*, entre outros, semellan gardar relación máis ben coas voces *corco* 'carballo retorto e con moitos nós' e *corcal* 'bosque de aciñeiras', as cales, a xulgar polo seu contido semántico, deben ascender en última instancia ao lat. *QUERCUS* 'aciñeira' (Piel 1951:327; García Arias 2000b:187).

Malia o nutrido repertorio de exemplos antroponímicos e toponímicos que vimos de sinalar, o certo é que o tema **kork-* podería relacionarse en principio con varios radicais léxicos, todos eles de existencia e vitalidade contrastadas tanto no léxico como na onomástica das distintas linguas indoeuropeas. Esta diversidade dificulta notabelmente o establecemento dun contido semántico preciso para o dito elemento e, por extensión, a interpretación etimolóxica global da forma *Corcubión*. Atendendo á natureza física da ría de Corcubión (vid. supra) sería verosímil conectar o tema **kork-* coa raíz indoeuropea **(s)ker-* 'xirar, curvar', xeradora de formas léxicas como o gr. *κορώνος* 'arqueado, curvado', címr. *corwynt* e bret. *corvent* 'tornado' ou lat. *CŪRUŪS* 'corvo, arqueado', *CORTĪNA* 'caldeira, recipiente' e *CORONA* 'coroa', entre outros (IEW 935). Outra opción sería o radical prelatino **kar(r)-* 'pedra, rocha, lugar pedregoso' (vid. *CARNÉS*), se ben no caso de *Corcubión* e dos demais topónimos con el relacionados deberíamos supoñer unha variante **kor(r)-* explicábel en función da alternancia fonolóxica entre /a/ e /o/ que adoita observarse no vocalismo radical de moitos topónimos pertencentes ao substrato lingüístico antigo-europeo. Segundo Bascuas (2002b:310 e ss.), poden aducirse como exemplos desa alternancia pares toponímicos como *Sar / Sarria* vs. *Sor / Sorgia* (< *SORĪCA), *Cabe* vs. *Cúa* ou certas formas aboadas polos autores clásicos, como **Valabriga / Volobriga* (antiga cidade da Gallaecia bracarense) ou o etnónimo *Caporos / Coporos* (> *Cobres*⁹¹), entre

CURTĪĀNŪS (LC 145).

⁹¹ O descendente romance dese antigo etnónimo consérvase hoxe como nome de dúas freguesías

outros. No que respecta á alternancia específica **kar(r)- / *kor(r)-*, poderíamos ilustrala en principio mediante formas como *Carnés*, *Carnota* ou *Caranza* fronte a *Cornazo*, *Cornanda* ou *Coroño*, entre outros, todos eles coherentes ademais con algunhas das pautas morfolóxicas máis habituais na toponimia prelatina. De feito, Pokorny (IEW 532) reúne varias formas baseadas nunha raíz **kark-* que tería o seu correlato no elemento **kork-* presente en *Corcubión*: tal é o caso do irl. *carraig* (< air. *carrac*) 'rocha, pena, cantil', címr. *carreg* (< acímr. *carrecc*) 'pedra, rocha', galo **cracos* 'pedra' ou bret. *krah* 'pequeno outeiro, curuto', entre outros. Os usos formalmente oronímicos e / ou litonímicos de todos estes termos tampouco contravirían as características físicas do referente extralingüístico da forma *Corcubión*, tendo en conta a natureza especialmente rochosa e accidentada dese tramo da costa galega, se ben sería necesario constatar a presenza dalgún deses trazos orográficos nas entidades de poboación asociadas ás distintas expresións toponímicas antes comentadas⁹². Por outra banda, a constatación da existencia deste tema **kark-* dános un punto de apoio interesante de cara a comprendermos a formación doutros topónimos galegos como *Carcacia* (nome dun lugar e freguesía do concello de Padrón) ou *A Carcasía* (nome dunha localidade da freguesía de San Martiño de Noia) e de lexemas como o fitónimo *carqueixa*, que deste xeito poderían relacionarse etimoloxicamente coa mesma serie toponímica na que integramos a forma *Corcubión*.

Sexa como for, calquera das hipóteses que vimos de expoñer deben ser tomadas polo momento con suma precaución e como solucións até certo punto provisionais para unha cuestión etimolóxica de bastante máis calado.

CORVEIRA (< *(TĒRRA / PENNA) CŌRUĀRĪA) *n.h.* CORVEIRA (San Fins de Eirón-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Coruaria**: 1260 (173:205).
- **Corueyra**: 1147 (112:156), 1289 (112:156).

□ N.R.

do concello pontevedrés de Vilaboa, como son Cobres e Santa Cristina de Cobres.

⁹² Para a forma *Corzán* pode postularse unha aplicación hidrotponímica do radical **kork-* no sentido de 'río pedregoso, que discorre por lugares pedregosos', tal e como xa se comentou a respecto doutros derivados formal e semanticamente similares (vid. **CARNÉS**).

□ **Corveira:** Bardaos (San Sadurniño-1), San Xoán de Moeche (Moeche-1); Budián (O Valadouro-2), Carracedo (Láncara-2), A Esperela (Baleira-2); Rellas (Silleda-4), Toiriz (Vila de Cruces-4). **A Corveira:** Caaveiro (A Capela-1), Rutis (Culleredo-1), Sillobre (Fene-1), Soandres (A Laracha-1), Vilachá (Monfero-1); Aguada (Carballedo-2); Saiáns (Vigo-4). **A Corveira de Baixo:** Buciños (Carballedo-2). **Pena Corveira:** Castro de Rei de Lemos (Paradela-2), Pousada (A Pastoriza-2).

□ Lex. (Zoo.) / Lat. A xulgar polas atestacións que nos proporciona DTT, é bastante probábel que o topónimo que nos ocupa teña a súa orixe, ao igual que boa parte dos seus homónimos e parónimos tanto medievais como modernos, nun primitivo sintagma *(TĚRRA / PENNA) CÖRUĀRĪA ou similar, en cuxa constitución interviu como modificador un derivado abundancial do substantivo latino CÖRUŮS 'corvo', ben coñecido en todos os romances a través de formas como cast. *cuervo*, cat. *corb*, fr. *corveau*, etc. De feito, a forma *corveira* (< CÖRUĀRĪA) aparece nalgúns dicionarios galegos modernos como "Lugar onde abundan os corvos ou onde teñen por costume facer o niño" (GDXL, s.v. CORVEIRA), e Eladio Rodríguez, que xa recollera no seu momento unha acepción idéntica para este vocábulo, dáo ademais como sinónimo de *corval*. De feito, é a esta forma á que podemos remitir topónimos como os modernos (*O*) *Corval* e *Corvás*, estrutural e semanticamente análogos a outros como (*Os*) *Lobás* (< LŮPĀLES), *Golpellás* (< *UŮLPĪCŮLĀLES) e similares. Por outra banda, na toponimia rexistramos tamén a variante masculina (*O*) *Corveiro* e *Corveiros*, que aparece aboada por Eladio Rodríguez, se ben cunha acepción en principio bastante improbábel como xeradora dunha denominación toponímica: "El que cuida las heredades recién sembradas, haciendo ruido para que los cuervos huyan".

Porén, esta hipótese etimolóxica, aínda que perfectamente plausíbel desde o punto de vista tanto lingüístico como etiolóxico, non foi a única que se propuxo para esta serie toponímica. En efecto, a orixe de *Corveira* tense explicado a partir dun derivado do adxectivo latino CŮRUŮS 'encurvado, abovedado, con feitura de arco', significado que conservaron tanto a variante semierudita *curvo* como a patrimonial *corvo*, se ben esta última goza dun uso escaso na lingua moderna. De acreditarmos nesta hipótese, non resultaría estraño que cando menos algúns dos moitos topónimos (*A*) *Corveira* espallados polo actual territorio galego fixesen alusión en realidade á forma arqueada ou pandeada dun determinado lugar ou accidente xeográfico⁹³, e outro tanto podería

⁹³ En termos semellantes se expresa o padre Sarmiento á hora de explicar o topónimo mariño

dicirse para casos como (A) *Corva* e quizais tamén *O Corvo*. Agora ben, neste último exemplo imponse a cautela, pois só o cotexo dos testemuños documentais pertinentes para cada caso en concreto permitirá concluír se a natureza de cada ítem é orotoponímica, zootoponímica ou mesmo deantroponímica, a través dun zoónimo previamente utilizado como alcume e posteriormente toponimizado.

Tampouco están exentas de ambigüidade aquelas formacións toponímicas nas que *Corveira* concorre como modificador dun núcleo nominal con valor oronímico, como p.ex. *Pena Corveira*. Nestes casos pode pensarse en efecto nun topónimo descriptivo da forma concreta dese accidente xeográfico, mais aínda así tampouco debe descartarse a opción propiamente zoonímica, a xulgar polo bo número de accidentes costeiros con denominacións dese tipo (cfr. *Pena Corveira*, *Pena dos Corvos* e similares), en alusión á presenza constante neles de corvos mariños. Por outra banda, a vinculación entre a *pena* e o *corvo* atópase ben exemplificada na nosa paremioloxía popular, con ditos tan recorrentes como *Nace o corvo na pena e quere morrer nela*, p.ex. De todos os xeitos, a interpretación zootoponímica deste tipo de topónimos vese favorecida pola inexistencia de derivados do lat. CŮRUŮS mediante o sufixo -ĀRĪŮS, así como de derivados da correspondente forma patrimonial galega *corvo* mediante a adxunción do sufixo *-eiro* (OELG 137-138).

O primeiro rexistro do que temos noticia para o derivado *corveira* e as súas variantes aparece de feito nun contexto teoricamente ambigüo como os que vimos de sinalar: trátase de *Monte Coruario* (GHCD 1122), cuxa interpretación semántica resulta até certo punto difícil, se ben pode darse como opción máis probábel unha base etimolóxica asentada en última instancia no zoónimo CÖRUŮS. Maior escuridade se cadra é a que caracteriza a primeira atestación que coñecemos da base léxica *corvo*, empregada como alcume na secuencia antroponímica *Ero Corvo* (TCe c. 942-c.977) e na que tampouco é doado determinar se nos atopamos perante o resultado patrimonial de CÖRUŮ ou o de CŮRUŮ⁹⁴.

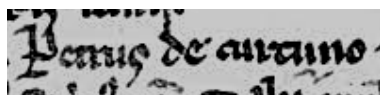
punta del Corveiro (hoxe *Punta Corveiro*, na costa pontevedresa) como derivado do adx. CŮRUŮS, "porque desde la punta del *Corveyro* se va *encorvando* la tierra para formar un semicírculo" (OELG 137-138).

⁹⁴ Semella máis plausíbel en calquera caso a primeira posibilidade, non só por contar con maior presenza na nosa documentación medieval, senón tamén pola grande rendibilidade da que gozaron os ornitónimos como *corvo* nos hábitos antroponímicos da época, seguramente cunha connotación próxima á de 'malvado, perverso' (AMG 178). De todos os xeitos, exemplos do uso antroponímico de CŮRUŮS podemos localizalos sen ir máis lonxe no propio DTT, onde

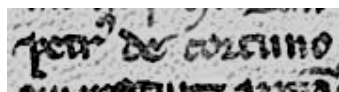
CORZÓN (< *KORKĪŌNE? / *KORTĪŌNE?) *n.h.* (CORZÓN-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- [Corcuno]: **Petrus de Corcuno**: 1211 (513:489).
- [Corzo]: **Petrus de Corzo**: 1226 (313:322).
- [Corzom]: **Rodericus Gomez de Corzom**: 1236 (68:120).
- [Corzon]: **Petro de Corzon**: 1228 (610:563); **Petrus de Corzon**: s.d. (386:384), 1220 (691:623), 1222 (596:553), 1223 (55:104), 1224 (591:550), 1227 (310:319); **Petrus Petri de Corzon**: 1214 (603:559), 1215 (734:656), 1216 (53:100), 1221 (526:500), 1223 (745:666).
- [Corzum]: **Johannes de Corzum**: 1230 (453:440).
- [Curcuno]: **Petrus de Curcuno**: 1222 (261:276).

OBS. Malia a relativa discordancia que ofrecen con respecto á forma moderna do topónimo e á maioría dos rexistros medievais aquí aducidos, o certo é que as variantes *Curcuno* (doc. 261) e *Corcuno* (doc. 513) dadas polo editor correspóndense exactamente coas que atopamos no manuscrito. A lectura, xa que logo, é correcta.

(doc. 261, f. 87r)

(doc. 513, f. 142r)

□ *Corço*: LR 1493 ([2]:235).

San Christoval de Corcon: MAS 1607 (338).

San Cristoval de Corzón: MAS 1607 (328).

□ N.R.

□ Lex. (¿Lito?) / Prelat. Aínda que con moita prudencia, quizais sexa factíbel reconstruír para o topónimo *Corzón* unha base etimolóxica relacionada co radical prelatino **kar(r)*- 'pedra, rocha, lugar pedregoso', a través dunha variante **kor(r)*- explicábel en función da alternancia fonolóxica entre /a/ e /o/ que adoita observarse no vocalismo radical de moitos topónimos de filiación antigo-europea (vid. **CORCUBIÓN**). De todos os xeitos, preséntansenos cando menos dúas posibilidades no

Curuus / *Curuo* comparece en múltiples ocasións como apelido de diversos personaxes, entre os cales salienta sen dúbida *Pelagius Curuus* / *Pelagius Curuus de Cornanda*.

que respecta á constitución morfolóxica desa posíbel fase orixinaria. Por unha banda, poderíamos pensar nunha forma *KOR-T-Ī-ŌNE na cal se verificou a adxunción dos sufixos *-t(o)*, *-ĭo* e *-ōne* á base léxica en cuestión. A combinación dos dous primeiros elementos afixais (*-t(o)* e *-ĭo*) encóntrase ben testemuñada noutras formacións toponímicas galegas, como p.ex. *Deza* (< DE-TĪ-A), *O Incio* (< ONI-TĪ-O) ou *Zarzo* (med. *Sartio* TSob 1019 < *SAR-TĪ-O). O mesmo pode dicirse do sufixo *-ōne*, cuxa presenza semella segura en topónimos de tipo antigo-europeo como p.ex. *Arón* (< AR-ŌNE), *Ozón* (< *OK-Ī-ŌNE, vid. **SAN MARTIÑO DE OZÓN**), *Herbón* (med. *Orvon* HSISC 1158 < *ORU-ŌNE) e similares. Porén, quizais poida postularse tamén un tema **kork-* idéntico ao que recoñecemos con maior ou menor grao de probabilidade en topónimos como *Corcubión*, *Córcores* ou *Corzán* (vid. **CORCUBIÓN**), co cal o étimo a reconstruír sería *KORK-Ī-ŌNE, se ben os compoñentes sufixais coincidirían en parte cos observados na forma alternativa *KOR-T-Ī-ŌNE e, en consecuencia, seguiríamos a movernos nun contexto morfolóxico adscribíbel ao substrato lingüístico antigo-europeo.

Por outra banda, quizais sexa defendíbel unha vinculación etimolóxica entre a expresión *Corzón* e a forma *Corzo* que o NG rexistra como nome dunha aldea da freguesía de Caamaño (Porto do Son), relativamente próxima á área xeográfica que nos ocupa. En efecto, e aplicando unha explicación similar, poderíamos reconstruír para *Corzo* unha forma orixinaria *KOR-TĪ-O ou ben *KORK-Ī-O estruturalmente homologábel a varias das formacións anteriormente mencionadas e que nos permitiría falar, sempre desde a cautela, dun par toponímico *Corzo* / *Corzón* comparábel a outros como *Deza* / *Dozón* (< med. *Decione* < *DE-TĪ-ŌNE), *Oza* / *Ozón* (vid. **SAN MARTIÑO DE OZÓN**) e similares. Agora ben, trátase dunha simple posibilidade teórica que resulta indemostrábel sen o auxilio dun apoio documental do que polo momento carecemos. Evidentemente, tamén cabería a posibilidade de estarmos perante a toponimización do zoónimo *corzo* (← **corzar* / *acorzar* 'deixar sen cola' < lat. vg. *CŪRTĪĀRE ← lat. CŪRTŪS 'truncado'), aínda que estimamos pouco probábel que tal toponimización partise dun uso recto do dito termo: repárese en que *Corzo* aparece en número singular e sen acompañamento do artigo determinado (vs. *As Cabras...*), sen sufixación derivativa de ningún tipo (vs. *Lobás*, *Cazapedo*, *Corveira*, *Golpilleira...*) e sen formar parte dun sintagma toponímico máis amplo (vs. *Pena de Cabras*, *Río de Porcos*, *Camiño do Raposo...*). A teor disto, coidamos que

unha das poucas vías para defender o carácter zootopónimo da forma *Corzo* pasa por supoñer un uso antroponímico previo do lexema en cuestión, uso por outra banda ben documentado nos nosos textos altomedievais: así o comprobamos grazas a exemplos como *Froyla Corzu* (SMX 1148) ou *Monio Corzo* (SMM 1182), entre outros⁹⁵. Para outros autores, o topónimo *Corzo* explicárase tamén como un zootopónimo secundario, mais sen pasar por unha fase antroponímica intermedia. Neste sentido, Cabeza Quiles (2008:214) sinala que na devandita aldea sonense de Corzo existen petróglifos con representacións de cérvidos que, segundo a percepción popular, puideron ser confundidos con corzos. Esta circunstancia puido dar lugar a un topónimo non documentado **A Pedra do Corzo* ou similar que en última instancia ficaría reducido ao actual *Corzo*. Unha explicación semellante é a defendida por Elixio Rivas (1982:203) para os topónimos *Corzo*, *A Cruz de Corzo* / *A Crus de Corso*, *Cu de Corso* e *Pe de Corso*, denominacións todas elas aplicadas a unha paraxe da freguesía de San Tomé de Piñeiro (Marín). Segundo Rivas, nese lugar debeu existir "una inscultura en la roca; una huella de animal de uña partida, ciervo o corzo. Sobre la roca se erigió una cruz y de ahí el doblete *Crus* / *Cu de Corso* y *Pe de Corso*". Porén, non deixa de chamarnos a atención a ausencia de calquera rastro do artigo determinado tanto nestes topónimos como na forma *Corzo* de Porto do Son, ausencia máis rechamante aínda se temos en conta a vixencia e vitalidade coa que conta o zoónimo *corzo* na lingua moderna.

Noutros casos, en troques, a opción de estarmos perante zootopónimos primarios si semella ser a máis axeitada, ou cando menos unha das máis verosímiles: referímonos a exemplos como *O Rego dos Corzos*, *Corzos* e probabelmente tamén *Os Corzás* / *Corzáns*, que, xunto coa forma portuguesa *Corçães*, poden interpretarse como resultado dun antigo derivado abundancial **corçales* comparábel a outros zootopónimos como (*Os*) *Lobás* (< **LŪPĀLES* ← *LŪPŪ* 'lobo'), *Golpellás* (< **UŬLPĪCŪLĀLES* ← **UŬLPĪCŪLŪ* 'raposa'), *Corvás* (< **CŎRUĀLES* ← *CŎRUŪ* 'corvo') e similares (vid. **CORVEIRA**).

⁹⁵ Poden invocarse en apoio desta hipótese outros nomes galegos de lugar explicábeis como antigos sobrenomes zoonímicos que acabaron por se consolidar como topónimos. Pensamos p.ex. no caso de *Samarugo* (med. *San Cristoual de Xamarugo* CDMACM 1488), nome dunha freguesía do concello de Vilalba que podemos relacionar etimoloxicamente co ictiónimo *samarugo* 'peixiño de pequeno tamaño' (Martínez Lema 2008:160), o mesmo que atopamos empregado como apelido delexical en secuencias como *Pelagii Samarugo* (DCO 1208) ou *Rruý Gonçálvez Samarugo* (PDNG 1260).

COSPINDO (< *CORŮ SPĪNĪTŮ) *n.h.* (COSPINDO-Ponteceso-1). *Bergantiños* | *Seaia* (SC).

• **Currispindo**: s.d. (172:205).

□ *Cospydo*: SM c. 1473-1485 (25:59).

Crospijndo: SM 1397 (6:22). *Fernán Rodrigues de Crospijndo*: SM 1390 (4:19);

Ffernán Rrodrigues de Crospijndo: SM 1397 (6:22).

San Tirso de Cospindo: MAS 1607 (361), MAS 1607 (362).

Santiso de Cospydo: SM c. 1473-1485 (25:59).

Santiso de Cuspyndo: SM c. 1473-1485 (25:59).

□ N.R.

□ Lex. (Fito.) / Lat. No seu momento, Isidoro Millán (1994:470-471) desenvolvera unha breve proposta explicativa para este topónimo bergantiñán. O autor, baseándose en rexistros cronoloxicamente anteriores aos que aquí reproducimos como *Curispineto* (TSob 1175), *Corispenidi* (TSob 1178) e *Corispenido* (TSob 1189), reconstruíra unha base etimolóxica *CORIS PĪNNĒTŮ. O compoñente inicial deste sintagma relacionárase directamente coa raíz do topónimo *Cores*, nome dunha freguesía pertencente tamén ao concello de Ponteceso e que encontramos aludida baixo formas como *Corissumario* (TSob 860) e *Coris* (HSISC 867). Segundo Millán, estaríamos ante formacións baseadas nun tema *kor-, variante á súa vez dun radical *(s)ker- 'xirar, curvar' que contou con abundosa proxección léxica nas distintas linguas indoeuropeas (vid. **CORCUBIÓN**). A mesma base *kor- é a que identifica o autor en diversos topónimos galegos como *Curío* (que ten o seu correlato feminino no port. *Curia*), *Corcubión*, *Coiro*, a serie *Cornedo* / *Cornido* / *Cornide* / *Corneda* ou mesmo *Setecoros*, este último especialmente salientábel en tanto que constatación dun uso propiamente apelativo desa raíz aínda en plena época latina ou protorromance⁹⁶. Agora ben, aínda que os datos documentais invocados polo autor poderían casar en principio cunha ascendencia etimolóxica deste tipo, cómpre deixar claro que varios dos exemplos sinalados polo filólogo pontevedrés esixen explicacións moi distintas

⁹⁶ Algo moi similar podería pensarse doutras formacións toponímicas como *A Pedra do Coro*, nome dun monte próximo a Cornanda, no concello coruñés de Brión (Cabeza Quiles 2000:391).

ás que el lles intúe⁹⁷. Por outra banda, esa interpretación da raíz **kor-* non é a única que se ten postulado, pois Elixio Rivas (1994:91) prefire supoñerlle o significado 'altura, elevación', mentres que Edelmiro Bascuas (citado por Navaza 2007:41-42) vincula topónimos como *Cores* e *Cures* con formas galegas actuais como *encoro* 'depósito de auga, represa' ou o seu derivado *encorar*, procedentes segundo el dunha raíz indoeuropea tamén oronímica, mais alusiva non tanto a prominencias ou alturas como a concavidades do terreo. Por último, Cabeza Quiles (2000:151) opta polo radical **kor(r)-* 'pedra, rocha'. Sexa como for, parece razoábel pensar nun elemento de filiación prelatina, con independencia do seu significado e estrato lingüístico concretos.

Maior interese merece o hipotético poscompoñente **PĪNNĒTŪ*, interpretado por Millán como un abundancial de *PĪNNA* (sic) 'pena, rocha', cuxa evolución fonética, se temos en conta a síncope da vogal tónica *-Ē-* (**PĪNNĒTŪ* > **Pinedo* > **Pin'do* > *Pindo*), habería que entender en calquera caso como excepcional. De feito, o topónimo *O Pindo*, nome dun monte especialmente pedregoso da Costa da Morte e tamén dun lugar e freguesía do concello de Carnota, veuse explicando igualmente a partir dun derivado **PĪNNĒTŪ*, co cal o significado orixinal desa denominación toponímica sería 'monte penedoso ou abundante en pedra' (Cabeza Quiles 2008:499). En consecuencia, o significado global do sintagma **CORIS PĪNNĒTŪ* proposto por Millán podería parafrasearse como 'pedras ou penedos en círculo'.

De todos os xeitos, cremos que a etimoloxía defendida por Isidoro Millán presenta certos inconvenientes de índole principalmente fonética que impiden a súa plena aceptación. Velaí a razón de que estimemos máis axeitado interpretar o topónimo *Cospindo* desde unha outra perspectiva igualmente respectuosa coas atestacións medievais e que ademais supón un proceso evolutivo máis convencional e con maior

⁹⁷ A serie toponímica constituída polas formas *Cornedo* / *Corneda* / *Cornido* / *Cornide*, todas elas aboadas tanto no territorio galego como no portugués, pode vencellarse cunha base léxica *CORNUS* 'cerdeira brava', a mesma a partir da cal se orixinaron formas modernas coma a castelá *cornejo* ou a aranesa *cornell* (< *CÖRNĪCŪLŪ*), entre outras. Ademais, a estrutura formal deses topónimos é homologábel á de moitas outras series fitotoponímicas, como *Ameixedo* / *Ameixenda* / *Ameixido* / *Ameixide* (coas variantes *Meixido* e *Meixide* para as dúas últimas), entre outras. Certamente é unha opción máis verosímil cá desenvolvida polo propio Isidoro Millán noutra obra (1987:166-174), na que remonta todo ese conxunto de formas a un primitivo **KOR-NĒTOS* 'círculo de Netos', onde **NĒTOS* sería o xenitivo dun teónimo celta **NĒTOS*. Para os topónimos *Coiro* e *Corcubión*, vid. as entradas correspondentes neste mesmo traballo.

cantidade de paralelos na nosa toponimia. Máis en concreto, a nosa hipótese para a forma *Cospindo* parte dun sintagma como *COR(Ū) SPĪNĪTŪ ou similar. A constitución sintáctica interna desta estrutura non é difícil de desglosar: o núcleo nominal pode identificarse en principio co mesmo elemento *kor- antes sinalado, mentres que o modificador adxectivo é un derivado do fitónimo SPĪNŪS 'espiño albar' por medio do sufixo caracterizador -ĪTŪS, formalmente conectado coa desinencia propia de certos participios verbais latinos e que pasou a empregarse tamén na creación de adxectivos a partir de bases substantivas ás que lles achegaba un matiz semántico análogo ao do sufixo -ŌSŪS (Álvarez Blanco 1999:98). A existencia dun derivado *SPĪNĪTŪS certifica a do par toponímico *Espindo* / *Espido*, cuxa alternancia se repite noutras formacións estruturalmente afíns como *Abelaíndo* / *Abelaído* (< *ABELLAN-ĪTŪ ← ABELLĀNA > *abelá*) ou, xa cun sufixo distinto aínda que formal e semanticamente bastante próximo, *Abelendo* / *Abeledo* (< *ABELLAN-ĒTŪ ← ABELLĀNA), *Macenda* / *Maceda* (< *MATTĪAN-ĒTA ← *MATTĪĀNA > *mazá*) e moitísimas outras. Tamén ao ac. *SPĪNĪTŪ remite sen dúbida o topónimo portugués *Espindo*, así como o seu derivado diminutivo *Espindelo* (< *SPĪNĪTĒLLŪ)⁹⁸. A sistematicidade deste perfil evolutivo tamén pode orientarnos na reformulación da etimoloxía do topónimo *O Pindo*, que encontra unha explicación máis razoábel nunha fase orixinaria *PĪNĪTŪ, i.e., un derivado do mesmo tipo ca *SPĪNĪTŪ mais neste caso baseado no fitónimo PĪNŪS (> med. *pño*) 'piñeiro'. Idéntica explicación merecen os topónimos desta mesma serie existentes en Portugal, especialmente o homónimo *Pindo* (documentado no s. XIII baixo formas transparentes como *Piido*, *Piindo* ou *Pinido*), así como os diminutivos *Pindelo* (< *PĪNĪTĒLLŪ) e *Pindela* (< *PĪNĪTĒLLA), entre outros (Piel 1961:160-161).

Por outra banda, o sintagma etimolóxico *COR(Ū) SPĪNĪTŪ non ve diminuída a súa verosimilitude pola existencia da devandita forma *Curispineto* (que parecería esixir máis ben un derivado abundancial *SPĪNĒTŪ), pois na documentación medieval non é estraño encontrar oscilación ou alternancia entre formas en -ĪTŪ (> *-ido*) e en -ĒTŪ (>

⁹⁸ Cómpre chamar tamén a atención sobre a forma *Espindro*, documentada en Portugal por Piel (1961:161), mais que tamén encontramos en Galicia como constituínte do sintagma *O Rego do Espindro*, nome dunha corrente fluvial no concello coruñés de Ordes. O étimo é en ambos os dous casos a forma *SPĪNĪTŪ, se ben o resultado romance esperábel experimentou a inserción dun [r] antietimolóxico, como en *COLLANTES > med. *Collantes* > *Colantres* ou *UĪLLA SINDĪ > *Vilasindre*, p.ex. (vid. COLÚNS).

-edo) para un mesmo topónimo. O propio DTT ofrécenos algunha mostra deste fenómeno, como p.ex. o topónimo *O Espiñeirido*, nome dunha aldea da freguesía de Corrubedo (Ribeira) que documentamos baixo variantes como *Espinaredo* (s.d.) e *Spinaredo* (1172) ao carón das máis habituais *Espinaridu* (s.d.), *Espineyrido* (1289), *Spinarido* (1166, 1201, 1247, 1289) e *Spineyrido* (1289). Algo semellante acontece co propio topónimo portugués *Espindo*, para o cal existe un testemuño *Spinedo* nun documento de 1258, mais cuxo resultado hodierno convida a pensar nun étimo *SPĪNĪTŪ idéntico ao que defendemos para as formas *Espindo* e *Cospindo* (Fernandes 1999:275).

No tocante á evolución fonética de *COR(Ū) SPĪNĪTŪ até o actual *Cospindo*, trátase dun proceso perfectamente regular. En primeiro lugar, o núcleo nominal perde a vogal final debido á posición proclítica que ocupa dentro da secuencia (cfr. CASA CAGĪTĪ > *Cascaxide*, BUSTŪ PAULĪ > *Buspol*, MŌNTE FĚRŪ > *Monfero* e similares). Esta circunstancia xerou un encontro consonántico heterosilábico [r's] resolto mediante asimilación regresiva e simplificación, i.e., **Cor'spinido* > **Cosspinido* > **Cospinido*, como en ŪRSŪ > med. *osso* > *oso*, PERSCRŪTĀRE > *pescudar*, SANCTŪ THĪRSŪ > med. *San Tisso* > *Santiso* ou UĪLLARE SĪCCŪ > **Vilar Seco* > *Vilaseco* (vid. *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*) p.ex. Por outra banda, a secuencia evolutiva descrita para o elemento inicial de *Cospindo* é plenamente homologábel á que explica o topónimo *Cuspedriños*, se aceptamos como base etimolóxica para o mesmo un sintagma *CORŌS PĚTRĪNĚŌS (> **Cor'spedriños* > **Cosspedriños* > **Cospedriños* > *Cuspedriños*). Con respecto ao modificador adxectivo, a súa evolución tamén é respectuosa en todos os aspectos cos parámetros fonéticos vixentes nos distintos tramos cronolóxicos considerados, así como coas características lingüísticas específicas da área de implantación do topónimo: tras a perda da nasal intervocálica e a conseguinte nasalización das vogais contiguas (**Cosspinido* > **Cospĩdo*), a nasalidade xera unha consoante nasal homosilábica (**Cospĩdo* > **Cospĩdo* > *Cospindo*). Idéntico tratamento é o que temos en *Espindo* e *Espindelos*, mentres que en *Espido*, conforme ás tendencias características dos falares galegos centrais e orientais, a resonancia nasal non chegou a callar nunha nova consoante (cfr. *Abelaído*, *Maceda*, *Abeledo*...).

CUÍÑA (< *COLĪNA) *n.h.* **CUÍÑA** (San Fins de Eirón-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Cuina**: 1240 (77:127), 1249 (176:208). **Rui Martini de Cuina**: 1236 (124:166).
- **Cuyna**: 1238 (123:165).

□ N.R.

□ **Cuíña**: Ortigueira (1), Oza dos Ríos (1), Traba (Laxe-1); Anxeriz (Friol-2), Cervo (Cervo-2), Cuíña (Lugo-2), Cuíña (Palas de Rei-2), Lugo (2), Oulol (Guntín-2), Palas de Rei (2), Santo André de Boimente (Viveiro-2); Piñeiro (Silleda-4), Quireza (Cerdedo-4), Tremoedo (Vilanova de Arousa-4), Vilariño (Cambados-4). **A Cuíña**: As Pontes de García Rodríguez (As Pontes de García Rodríguez-1); Mariz (Guitiriz-2). **Cuíña de Abaixo**: Grobas (Melide-1). **Cuíña de Arriba**: Grobas (Melide-1). **A Ferraría da Cuíña**: O Vilar da Cuíña (A Fonsagrada-2). **O Vilar da Cuíña**: A Fonsagrada (2), O Vilar da Cuíña (A Fonsagrada-2).

□ Lex. (Oro.) / Lat. Cremos que tanto o topónimo que nos ocupa como os diversos homónimos cos que conta por todo o territorio galego⁹⁹ poden asociarse co apelativo *cuíña* 'pequena elevación de terreo'. A presenza deste termo nos nosos dicionarios modernos foi nula até que Eladio Rodríguez o recolleu como forma aínda viva nas localidades chairegas de Abadín e Parga, definíndoa como "Colina". De todos os xeitos, o alcance xeográfico do vocábulo foi bastante maior, pois anos despois Constantino García volveu rexistralo na vila coruñesa de Laxe baixo o significado "Loma". Pola súa banda, Machado (DOELP, s.v. CUINHA) sinala *Cuinha* / *Cuíña* como topónimo preferentemente galego, aínda que non deixa de rexistrarse de xeito esporádico nas zonas setentrionais de Portugal. Así e todo, a variante máis frecuente na toponimia portuguesa é sen lugar a dúbidas *Cunha*, tamén existente en Galicia aínda que moi minoritaria en relación a *Cuíña*. De feito, o NG tan só rexistra dúas entidades de poboación con ese nome: *A Cuña*, na freguesía de San Mateo de Oliveira (Ponteareas), e *Agro da Cuña*, na de Carreira (Ribeira)¹⁰⁰. Por outra banda,

⁹⁹ A eles hai que engadir aínda os topónimos baseados na variante pluralizada. Así, *Cuíñas* existe hoxe como nome dunha freguesía do concello da Fonsagrada e dunha aldea a ela pertencente. Tamén aparece como denominación dun núcleo de poboación de San Xurxo de Piquín (Ribeira de Piquín) e doutro de Viascón (Cotobade). A variante con artigo, *As Cuíñas*, dálle nome a unha aldea da freguesía de Muras, no concello lugués homónimo.

¹⁰⁰ De calquera xeito, esta cativa listaxe pode arrequeñarse con datos procedentes da toponimia menor, como p.ex. os montes chamados *A Cuña* e *Pardacuña*, no termo do actual concello de Marín (Rivas 1982:53-54), ou *O Alto da Cuña* na parroquia de Seixalbo (Ourense).

o uso desta variante como apelido persoal tamén se atopa restrinxido maioritariamente ao vértice suroccidental do territorio galego, dato que resulta bastante significativo. Xunto coas variantes sinaladas cómpre apuntar a existencia do topónimo *Coíñas*, nome dunha aldea da freguesía de Samos, no concello lugués homónimo, así como do posíbel derivado abundancial *O Coiñado*, denominación dunha entidade de poboación pertencente á parroquia de Filgueira (Crecente).

Á hora de afinar a etimoloxía do grupo *Cuíña / Coíña / Cunha*, Machado (DOELP, s.v. CUNHA¹) reproduce a explicación dada no seu momento por Leite de Vasconcellos, que postulara como base etimolóxica o lat. CULĪNA 'cociña'. Deste xeito, *Cuíña / Coíña / Cunha* serían interpretábeis como correlatos cronoloxicamente máis antigos dos topónimos *Cozinha(s)* e *Cocina(s)* existentes tanto en España como en Portugal¹⁰¹ e que remiten, ao igual có substantivo correspondente (gal. *cociña*, port. *cozinha*, cast. e ast. *cocina*), a unha forma tardolatina *COCĪNA / *COQUĪNA (← COQUĒRE 'cocer'). Porén, Fernandes (1999:231-232) rebate tal hipótese, incompatíbel co sentido netamente orográfico que presenta o termo tanto no seu uso apelativo como toponímico. Neste sentido, Elixio Rivas (1982:53-55) e Cabeza Quiles (2000:250) prefiren explicar os diversos topónimos *Cuíña / Cuña* do territorio galego como derivados dunha base oronímica *con / *cun 'rocha, prominencia, altura', para a que propoñen unha posíbel filiación preindoeuropea.

Na nosa opinión, o trío toponímico *Cuíña / Coíña / Cunha* pode explicarse a partir dunha base etimolóxica *COLĪNA, interpretábel como variante da forma feminina do adx. COLLĪNŪS 'pertencente ou relativo ao outeiro', o cal á súa vez deriva directamente de COLLĪS 'outeiro, elevación do terreo' (vid. COLŪNS). A partir desa forma tardolatina *COLĪNA podemos obter de xeito completamente regular tanto a forma propia do castelán (*colina*) como as variantes galegas *Coíña / Cuíña*, mentres que para o cognado portugués *Cunha* resulta factíbel pensar nun proceso fonético moi concreto no que se verificou en primeiro lugar unha retracción acentual (*COLĪNA > *Cuínha > *Cúinha), seguida da absorción da nova vogal postónica por parte da consoante nasal palatal (*Cúinha > *Cunha*). Esta secuencia evolutiva conta con paralelos ben coñecidos na lingua, como p.ex. MÖLĪNŪ > *muíño* / dial. *muño*,

¹⁰¹ Sen esquecermos o topónimo galego *A Cociña*, que dá nome a unha entidade de poboación da parroquia de Galegos, no concello lugués de Navia de Suarna.

PŌNĒBAT > med. *poña* > *poñía* / *puña* ou * (UĪLLA) TEUDĪSCLĪ > *Vilatuíxe* / *Vilatuxe* (vid. **FRIXE**), entre outros.

A forma *colina* (e, en menor medida, a variante *collina*, graficamente debedora da forma clásica) aparece desde ben cedo nos nosos textos, sempre cun valor que o conecta estreitamente co ámbito da oronimia. Deste xeito, nun texto de TCe redactado por volta de 885 lemos *ipsa colina medietate*, no que é o testemuño máis antigo que nos proporciona a nosa documentación medieval para este vocábulo. No tocante á súa cristalización toponímica, os primeiros rexistros son tamén bastante temperáns. O máis recuado que coñecemos aparece nun diploma de TSob con data de 992, e nel alúdese á *ecclesia uocabulo Sancte Marie que est fundata in uilla Bonimenti et Colina*, lugar que, a xulgar polos datos contidos na secuencia, tal vez poida identificarse co actual *Cuíña*, nome dunha aldea da freguesía de Santo André de Boimente (Viveiro).

CUMBRÁNS (< *CONIMBRIGĀNŌS) *n.h.* CUMBRÁNS (Antes-Mazaricos-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- [Coymbraos]: Pelagius Dominici de Coymbraos: 1259 (171:295).
- [Coynbraos]: Johannes Petri de Coynbraos: 1259 (171:295).

□ N.R.

□ N.R.

□ Onom. (Xent.) / Prelat. + Lat. Resulta evidente que estamos ante un derivado de carácter xentílico creado mediante a adxunción do sufixo latino -ĀNŪS a un topónimo preexistente, neste caso *Coimbra* (vid. **CÉLTIGOS**). Este mecanismo morfolóxico encóntrase moi ben representado na nosa toponimia, a xulgar por exemplos tan transparentes como *As Maus* (< med. *Asmanos* ← *Asma*, vid. **ASENSO**), *Mourentaos* / *Mourentáns* (← *Mourente*), *Meiraos* (med. *Meiranos* TS 973 ← *Meira*), *Sarreaus* (med. *Sarrianos* TCe 962 ← *Sarria*), *Naveaus* (← *Navia*), port. *Doçãos* (← *Deza*, vid. *Navaza* / Méndez 2004:525), port. *Meridãos* (med. *Miridaos* 1257 ← *Mérida*, vid. Cunha 1967:57) e outros moitos. A forma *Cumbráns* responde á evolución característica da terminación -ĀNŌS no galego occidental, mentres que o cognado *Cumbraos*, que lles dá nome até a un total de oito entidades de poboación do actual

territorio galego¹⁰², ilustra o tratamento que coñeceu ese mesmo sufixo nos falares centrais e orientais. Por outra banda, a redución sistemática que sufriu nesta serie toponímica o ditongo decrecente [oj] (> [uj] > [u]), seguramente favorecida pola presenza da nasal homosilábica [ŋ], pode compararse co ocorrido noutros ítems léxicos nos cales tamén se verificou unha redución deste tipo, como p.ex. *COGERMĀNŮ > med. *coyrmão* > *curmán* / dial. *curmao*.

A base toponímica sobre a que se derivou o xentílico, *Coimbra* (< CONIMBRĪGA¹⁰³), designaba en orixe unha entidade de poboación que foi destruída polos suevos e en cuxo primitivo emprazamento se ergueu posteriormente a actual Condeixa-a-Velha. Tras a devastación desa primitiva Coimbra, os sobreviventes refundárona sobre a antiga cidade de *Aeminium* (DOELP, s.v. COIMBRA). Cómpre valorar debidamente esa dupla referencialidade do topónimo *Coimbra*, pois é un dato que pode ter consecuencias de cara á interpretación etiolóxica das formas que nos ocupan. En efecto, os topónimos *Cumbráns* / *Cumbraos*, así como os seus cognados leoneses *Columbrianos* e *Colimbrianos*, viñeron sendo considerados tradicionalmente como evidencias do asentamento no Noroeste peninsular de comunidades mozárabes procedentes do que hoxe é Portugal, e máis en concreto do entorno xeográfico da actual cidade de Coimbra (Cunha 1967:97-98)¹⁰⁴. De todos os xeitos, tal e como ten

¹⁰² Segundo o NG, *Cumbraos* é o nome de tres freguesías pertencentes respectivamente aos concellos de Mesía, Monterroso e Sobrado. Tamén é a denominación de catro entidades de poboación integradas nas parroquias de San Pedro de Vilanova (Vedra), Cuíña (Lugo), Mato (Taboada) e Escuadro (Silleda). A nómina complétase co sintagma *Cumbraos de Abaixo*, nome dunha aldea da devandita freguesía monterrosina de Cumbraos.

¹⁰³ Para unha síntese das explicacións etimolóxicas dadas para CONIMBRĪGA e unha interpretación alternativa baseada no radical indoeuropeo **merēg-* 'marca, límite', vid. Moralejo Álvarez (2003:97-113).

¹⁰⁴ No que ao territorio galego se refire, o outro exemplo paradigmático esgrimido como proba destes fluxos migratorios é o topónimo *Toldaos*, nome dun bo número de entidades de poboación circunscritas á actual provincia de Lugo e que, ao igual có seu aparente cognado leonés *Toldanos*, remitirían a un derivado *TOLETĀNŌS alusivo tamén á instalación en solo galego de grupos de mozárabes, mais neste caso procedentes da contorna da cidade de Toledo. Porén, esta hipótese contén carencias importantes que levaron a buscarlle unha explicación alternativa á forma galega *Toldaos*. De feito, xa Abelardo Moralejo (1977:30) consideraba a posibilidade de entender ese topónimo en relación ao apelativo *tolda* 'curva, revolta dun camiño'. Pola súa banda, Bascuas (2006:168-171) aduce como factor decisivo para descartar a hipótese tradicional os primeiros rexistros escritos do topónimo, que non só son bastante anteriores aos devanditos desprazamentos de poboación, senón que ademais ofrecen sistematicamente a forma *Toldanos* (fronte á forma *Toletanos* coa que se documenta desde o s. X o nome da localidade leonesa). De aí que este autor prefira ver en *Toldaos* un derivado do subst. *tolda* 'poza, conduto de auga', de filiación prelatina e probabelmente relacionada con

°suxerido algún autor (Moralejo Álvarez 2003:103), tampouco poderíamos descartar que a orixe destes topónimos estea nun período cronolóxico anterior á penetración musulmana na Península Ibérica e que fagan alusión máis ben a migracións de habitantes da primitiva Coimbra que fuxían da devastación provocada polos suevos. Sexa como for, a serie toponímica que nos ocupa non se esgota cos referidos topónimos galegos e leoneses, senón que localizamos cognados bastante evidentes noutros puntos do territorio noroccidental, como p.ex. os portugueses *Coimbrãos* e *Coimbrões*. Tamén se interpretou desde esa perspectiva histórico-lingüística o topónimo portugués *Coimbró*, documentado como *Cohynbroo* (c. 1530-1531) e que pode explicarse sen maior dificultade como un derivado diminutivo baseado no preexistente *Coimbra* (Cunha 1967:36), na liña do que acontece con outros pares toponímicos como *Olveira* / *Olveiroa*, *Negreira* / *Negreiroa*, port. *Córdova* / *Cordovela* e similares (vid. **OLVEIROA**).

Na documentación latina altomedieval do Noroeste peninsular, o topónimo que nos ocupa adoita aparecer baixo a forma *Colimbrianos*. O rexistro máis antigo que coñecemos para esta variante aparece nun documento de TSob con data de 803, onde se alude á freguesía de *Colimbrianos*, moi probabelmente a actual Santa María de Cumbraos, no concello coruñés de Mesía. De todos os xeitos, xa nun texto ovetense lixeiramente anterior podemos localizar a forma *Colimbria* (DEPA 787) como nome da cidade portuguesa. Evidentemente, nun tramo cronolóxico tan temperán coma este, no que aínda non tivera lugar a perda da consoante nasal intervocálica -N-, non parece razoábel interpretar estas ocorrencias como restitucións gráficas (pseudo)latinizantes, senón que quizais deban entenderse como o resultado dun proceso disimilatorio entre as consoantes nasais que ocupan a posición prenuclear e posnuclear da sílaba tónica, respectivamente. Estaríamos así perante un comportamento similar ao que se observa noutras formas léxicas e toponímicas que contiñan secuencias fónicas desas características: pensemos p.ex. en *MEMORĀRE* > **membrar* > med. *nembrar* > *lembrar*, *(UĪLLA) *NANTEMĪRĪ* > med. *Nantemiri* > *Lantemil* / *Lentemil* / *Lantomil* ou med. *Nederonio* / *Neeronio* > *Leroño*, entre outros.

outros lexemas hidronímicos aínda vivos no galego moderno como *tol* 'presa de auga para regar', *tole* 'suco de distribución de rego' ou *tola* 'conduto para desviar a auga'.

DUIO (< *DUBĪO)

1. *n.h.* (DUIO-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Dugio:** 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).
- **Duyo:** 1276 (475:458). **Pelagius Gundisalbiz de Duyo:** 1253 (196:224).
- **Sancti Uincencii:** 1173 (197:225).
- **Sancti Vincencii de Duiu:** 1249 (190:219).
- **Sancti Vincenti:** s.d. (194:222).
- **Sancti Vincentii:** 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:64).
- **Sancto Vincencio de Dugio:** 1253 (196:224).

□ *sancti Vincencii de Dugio:* MSXMG 1118 (3:624).

sancti Vincentii: MSXMG c. 1118 (3:625).

sancti Vincentii de Dugio: MSXMG c. 1118 (3:625), MSXMG 1118 (3:626), MSXMG 1118 (3:626).

San Vicenço de Duyo: MAS 1607 (380).

2. *terr.* DUIO (Duio~San Martiño de Duio-Fisterra-1).

- **Dugio:** 1135 (6:24), 1135 (6:25), 1135 (46:89), 1228 (46:89), c. 1232 (35:63), 1232 (38:73).
- **Dulgio:** 1232 (38:73).

□ *Dugio:* MSXMG 1118 (3:625).

□ **O Castro de Duio:** Duio (Fisterra-1). **San Martiño de Duio:** Fisterra (1). **San Salvador de Duio:** Duio (Fisterra-1). **Vilar de Duio:** Duio (Fisterra-1).

□ Lex. (Oro.) / Prelat. O topónimo *Duio* semella inevitabelmente conectado á lembranza da antiga cidade de *Dugium*, que aparece mencionada no *Codex Calixtinus* como enclave dun dos episodios da translación do corpo do Apóstolo Santiago¹⁰⁵, e cuxa presenza se percibe aínda na mitoloxía popular da zona, na que perviven relatos lendarios alusivos a unha cidade asulagada (Alonso Romero 1993:30-31). A atracción exercida pola cidade de *Dugium* en eruditos e investigadores de todas as épocas foi importante, e de feito proliferaron as hipóteses (de desigual fiabilidade) relativas ao emprazamento orixinal desa suposta poboación. O padre Sarmiento

¹⁰⁵ Lemos máis concretamente o seguinte: *Ite, inquit, petite Regem, qui moratur in Dugio, locumque postulate ab eo, in quo vestram sepulturam paretis mortuo* (CC III, 1).

(V1745 79), ao referirse á praia de Langosteira, sinala que "es tradición allí, que en la *junqueira* y arenal hubo antiguamente una gran ciudad llamada Duyo, y que se anegó. Para asentir será preciso creer que el cabo Finisterre y el cabo de la Nave fueron algún tiempo unidos y que abriendo el mar la corta garganta, que hay entre el arenal de la Nave y el de Lagosteiras, inundó la ciudad haciéndola junquera". Posteriormente, Lucas Labrada (1971:37) quixo situar a cidade de *Dugium* nas proximidades da actual freguesía de San Martiño de Duio: "y como poco más de un tiro de fusil de la citada parroquia se halla el bajo llamado de la Carraca, se cree que habrá sido éste el sitio de la ciudad mencionada". Mesmo o eido da lexicografía se amosou permeábel a esta cuestión histórica e arqueolóxica, pois Eladio Rodríguez chegou a consignar no seu dicionario a voz *Duio*, especificando o seu uso toponímico e dando noticia das varias hipóteses formuladas a respecto dos seus poboadores e dos diversos achados que virían confirmar a existencia dun antigo asentamento na zona. Neste sentido, Esmorís Recamán (1944:13-14) proporcionou noticias detalladas das descubertas realizadas durante as excavacións que el mesmo promoveu no val de Duio, mentres que Monteagudo (1952:471 e ss.) chegou a delimitar a extensión da antiga cidade (identificábel na súa opinión co *Artabrorum portus*), que estaría comprendida entre San Salvador de Duio, Mallas, Ermedesuxo, As Escaselas, Calcova e o areal de Langosteira.

Malia a dificultade que supón ponderar debidamente todas estas aproximacións e mesmo discriminar os datos históricos dos de tipo mítico ou lendario, cremos razoábel pensar na existencia dunha poboación ou conxunto de pequenas poboacións asentadas no que hoxe é o val de Duio, e máis concretamente na zona comprendida entre o areal de Langosteira e os lugares de San Salvador de Duio (na parroquia de San Vincenzo de Duio), Mallas, Calcova e As Escaselas (os tres pertencentes á parroquia de San Martiño de Duio), área pola que se espallan os restos arqueolóxicos en cuestión. De todos os xeitos, non é menos certo que este aspecto carece dunha relevancia decisiva á hora de abordarmos a análise puramente etimolóxica do topónimo, análise para a cal deberemos cinxirnos á estrutura lingüística do mesmo e ás características históricas e xeográficas dos seus referentes físicos concretos.

Neste sentido, a información que podemos inferir da presenza desta forma na nosa documentación medieval parece bastante clara: *Dugio* foi orixinaria e principalmente a denominación dunha subcomarca ou entidade xeográfica supralocal que debeu ter

como epicentro o val de Duio e cuxa estrutura territorial se perpetuou *grosso modo* no actual arciprestado do mesmo nome. De xeito secundario, o nome desa entidade supralocal perpetuouse no das distintas poboacións xurdidas dentro dos seus límites, i.e., *San Martiño de Duio*, *San Vincenzo de Duio* (cuxa denominación oficial na actualidade é simplemente *Duio*), *San Salvador de Duio* e *O Castro de Duio*. A relación de dependencia a nivel toponímico entre a denominación do val e a das poboacións nel asentadas fica clara nas palabras do padre Sarmiento ao referirse ao "Valle de Duyo, o Valduyo. Es un valle muy admirable y tiene dos feligresías: San Vicente de Valduyo, y San Martín de Valduyo" (V1745 79). Trátase dun mecanismo frecuentísimo no sistema toponímico galego, posto que podemos detectalo noutros moitos sintagmas cuxa orixe se explica a partir do nome dunha comarca ou xurisdición máis ampla que actúa a xeito de referencia territorial: vémolos en *Carnota* → *San Mamede de Carnota*, *Santa Comba de Carnota* ou *Céltigos* → *Vilar de Céltigos*, *Santa Comba de Céltigos* (vid. CÉLTIGOS), por citar tan só dous exemplos ben coñecidos. Por tanto, e con independencia da existencia ou non desa primitiva cidade, podemos dar por certo que *Dugio* foi nun primeiro momento o nome dese amplo val, un val con características físicas o bastante singulares como para erixirse nun territorio relativamente individualizado.

Un segundo que debemos ter en conta é que a expresión *Duio* non se encontra illada na toponimia galega, senón que rexistramos a existencia do cognado *Duño*, nome dun lugar da freguesía de Santiago de Paderne (Cesuras) que encontramos documentado nas fontes medievais baixo a forma *Dugio* (TSob 996). A particularidade observábel no caso de *Duño* foi o desenvolvemento dunha consoante nasal secundaria [ɲ] a partir da secuencia vocálica [uj], fenómeno plenamente homologábel ao que se verificou tamén noutros ítems como *Buño* (vs. *Buio*) ou *Troia* (vs. *Troña*), p.ex. (vid. BAÍÑAS n. 36). Para alén diso, é significativa a plena hominimia existente entre ambas as dúas formas nas atestacións medievais máis antigas, homonimia que nos fai supoñer unha orixe común¹⁰⁶. No eido grafofonético, coidamos que o grafema <g> que aparece de xeito recorrente na representación das formas toponímicas *Duio* e *Duño* careceu de correlato fonético e, en consecuencia,

¹⁰⁶ A ausencia de datos medievais concretos impídenos polo momento postular unha orixe similar para o ast. *Duyos*, nome dunha localidade do concello de Caravia que García Arias (2000b:307) prefire explicar, de xeito cando menos discutíbel, como continuador dun antropónimo latino DURĬŪS.

debe ficar nun segundo plano na análise etimolóxica. Efectivamente, son moitos os exemplos da *scripta* medieval nos que se constata o recurso ao dígrafo <gi> na representación da semivogal palatal [j], como p.ex. *Velegia* (> *Vea*), *Talegio* (> *Teo*) ou *Olegio* (> **Oeio* > **Oexo* > *O Eixo*), entre outras (Bascuas 2002b:297-298).

Tendo en conta todas estas apreciacións, concernentes ás distintas dimensións do topónimo que nos ocupa, cremos posíbel formular unha hipótese etimolóxica coherente con todas elas, mais até certo punto provisional. Ao noso xuízo, é posíbel que o par *Duio* / *Duño* poida relacionarse co radical indoeuropeo **dheu-*, para o cal Pokorny (IEW 267) reconstrúe o significado 'profundo, oco' a partir de concrecións léxicas como o lit. *dubùs* 'profundo, oco', gr. βυθος e xón. βυσσος 'profundidade do mar', air. *domain*, címr. *dwfn*, córn. *down* e bret. *doun* 'profundo', air. *domun*, acímr. *annwf(y)n* e címr. *annwn* 'mundo subterráneo, reino infernal', galo *dubno* 'mundo' ou aprus. *padaubis* 'val' e *daubo* 'terreo, chan'. No ámbito da onomástica, Pokorny achega formas toponímicas como os nomes dos ríos lituanos *Dube*, *Dubingá* e *Dubýsa* ou o galés *Dyfi*, entre outros, e tamén antropónimos como os tracios Δοβηρος e Δεβρη ou o galo DUBNORIX, aos cales quizais poidamos engadir outros documentados en Hispania como p.ex. DUBERTIG (Albertos 1966:109-110). As connotacións oronímicas observábeis na maioría dos derivados léxicos invocados encaixan ben coa realidade física de Duio, consistente segundo dixemos nun amplo val encaixado entre os montes da Nave, Pión, San Guillerme e o Facho polo oeste e o monte Seoane polo leste, e cos areais de Rostro e Langosteira servíndolle como límite setentrional e meridional, respectivamente (Trillo 1982:13-14). Poderíamos por tanto reconstruír unha fase orixinaria *DUB-Ī-O ou similar, baseada no mesmo tema que identificabamos nos exemplos léxicos e onomásticos antes citados e na cal a secuencia -BJ- se resolvería mediante a síncope do segmento labiovelar, como en HABĒŌ > **hai(o)* > *hei*, *FOUĒŪ > med. *foio* ou *TRÖBĪA > *Troia* / *Troña*, p.ex. (Bascuas 2006:341-342).

Cómpre chamar a atención sobre a relativa facilidade coa que a noción 'profundo, fondo' pode derivar cara á de 'escuro, negro', fenómeno especialmente comprensíbel no ámbito da hidrotoponimia, pois a maior profundidade dunha corrente fluvial vai asociada a unha cor máis escura das súas augas. Nesta liña, Dauzat (1946:117) supuxo para o topónimo francés *Deuvre* unha fase primitiva *DUBIS-UARA (sic) co significado 'auga negra', en oposición á forma *Vendeuvre*, explicábel na súa opinión a

partir dun composto *UINDO-UARA 'auga branca ou clara'. O mesmo autor (1963:199) remitiu a esa mesma raíz o topónimo *Doubs*, mentres que nunha obra posterior explicou a forma moderna *Duesme* a partir do galo *DUBISĀMA, analizábel á súa vez como superlativo de **dubi* (sic) 'negro' e tal vez aplicado na súa orixe a unha corrente fluvial cuxas augas presentarían esa cor característica (Dauzat 1978, s.v. DUESME). Cinxíndonos xa estritamente á Península Ibérica, Monteagudo (1999:268-269) propuxo o tema **dheub-* como base do hidrotopónimo *Dubra*, nome dun coñecido afluente do río Tambre e dunha antiga xurisdición medieval cuxa denominación perviviu no topónimo hodierno *Val do Dubra*, de claras connotacións hidronímicas. Na opinión do dito autor, *Dubra* explicaría-se como "río oscuro o profundo o algo nebuloso (en los rápidos por Bembibre-Val do Dubra)" e encontraría o seu correlato no ast. *Dobra* (nome dun afluente do río Sella) e no cánt. *Dobres*. Esta hipótese, aínda que atraente, non é en absoluto a máis aceptada entre os investigadores, que tenden a relacionar sistematicamente esta serie toponímica co célt. **dubron* 'auga', 'corrente de auga', forma reconstruída a partir de vestixios das linguas célticas modernas como irl. *dobur*, címr. *dwfr*, córn. *dour* e bret. *dour* 'auga' e que Sevilla Rodríguez (1980:47-48 e 2007:107-112) propón como base dos topónimos asturianos *Dobra*, *Puente Dobra*, *Dobreseca* e *Sierra de Dubros*, os cántabros *Dobres* e *Pico Dobra*, o burgalés *Dobro* e o galego *Dubra*, entre outros¹⁰⁷.

DUMBRÍA (< *DONOBRĪA) *n.h.* (DUMBRÍA-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **Doonuria**: s.d. (186:216).

□ *Donbria*: FDUSC 1446 (325:421). *Gomes de Donbria*: FDUSC 1446 (325:421).

sancta Eolalia in Donobria: HSISC c. 868 (II, 2:7).

Santa Baya de Umbria: MAS 1607 (383).

Santa Baya de Unbria: MAS 1607 (368).

□ N.R.

□ Lex. (Fito.) / Prelat. No seu momento, Pedret Casado (1935:32) analizara a forma *Dumbría* como un composto de dous elementos, dos cales o primeiro podería

¹⁰⁷ O repertorio de formas galegas relacionábeis co célt. **dubron* podería incrementarse aínda con exemplos como *Dobreixa* (< *DUBR-ASĪA), cuxa relación coa forma *Dubra* semella evidente (Bascuas 2002b:51). A raíz **dubron* atinxiu tamén ampla difusión no ámbito galorrománico (Nègre 1963:36).

relacionarse con voces como air. *duma* 'cima, cumio', mir. *duma* 'coto' ou ing. *dam* 'dique', en tanto que o poscompoñente corresponderíase co célt. *-brīga* 'fortaleza, outeiro fortificado', de repercusión ben coñecida e abondo estudada na toponimia peninsular. Varias décadas máis tarde, Moralejo Lasso (1977:77), guiándose pola variante *Donobria* testemuñada en HSISC, propuxo para este topónimo un étimo **DONOBRĪGA* / **DONNOBRĪGA* no que se reconece igualmente o devandito formante *-brīga*. En principio, tal e como sinala o propio autor, esta reconstrución tería ao seu favor a existencia dun certo número de posíbeis paralelos en territorio francés: é o caso de *Deneuvre* (med. *Danubre* 1076 / *Donobrium* 1120 / *Danubrium* 1152), *Châtel-de-Neuvre* (< **Châtel-Deneuvre*, atestado en documentos altomedievais franceses baixo formas como *Donobria* ou *pagus Donobrensis*) ou *Denèvre*, para as cales investigadores como Gröhler (1913:133) ou posteriormente Dauzat (1978, s.v. DENEUVRE) postularon unha fase orixinaria **DONNOBRĪGA* cuxo constituínte inicial identificaban co antropónimo galo DONNOS. De todos os xeitos, o topónimo galego *Dumbría* non pode derivarse directamente dese hipotético **DONOBRĪGA* / **DONNOBRĪGA*, cuxa acentuación proparoxítona faría esperar unha solución romance como **Dombria* ou máis probabelmente **Dombra*, de acordo co resultado máis común do formante *-brīga* no ámbito da antiga Gallaecia lucense (Villar 1995b:155-181).

Unha interpretación alternativa, foneticamente máis verosímil e coherente ademais cos rexistros medievais aquí aducidos, é a proposta por Edelmiro Bascuas (2001:458), quen prefere retrotraer o topónimo a un composto **DONO-BRĪA*, con acentuación paroxítona e en cuxa constitución intervirían dous temas de existencia e rendibilidade ben coñecidas nas distintas linguas indoeuropeas. Deste xeito, o precompoñente **dono-* enmarcaríase no mesmo contexto léxico no que se integran formas como ags. *dunn* 'baio', mir. *donn* 'escuro', címr. *dwnn* 'pardo, ateixado' ou o citado antropónimo galo DONNOS, todos eles procedentes dunha raíz indoeuropea *dhewes-* / *dhūs-* que, a partir da noción orixinal 'dispersarse, espallarse, levantarse po, facer remuíños', acabou desenvolvendo nas distintas linguas o valor 'cor escura', con especial implantación nas linguas xermánicas e célticas (IEW 268-271). Pola súa banda, o poscompoñente pode identificarse cun tema **brī-* relacionado á súa vez coa forma céltica **brei-no-* 'xunco, espadana' reconstruída como tal por Coromines (DCECH, s.v. BRENCA) a partir de voces coma o cast. *brenca* e cat. *brenc* 'rama', ast.

brega 'ramallíña', cánt. *bringa*, fr. *bringue* ou gal. *bringa* 'vimio delgado' e *brincallo* 'vimio para as nasas', entre outros. A presenza do tema **brī-* no léxico común obsérvase tamén en substantivos coma o fitónimo *brión* 'mofo que medra na cortiza das árbores', 'carriza, xunco', forma na que podería basearse o nome de lugar homónimo amplamente difundido en territorio galego e que parece encontrar o seu correlato na variante pluralizada *Briones* (La Rioja). Tamén resulta factíbel explicar a partir de **brī-* outras formacións rexistradas na toponimia galega, como *O Brieiro*, *Brías* ou *O Briallo / Briallos*, se ben autores como Francisco Villar (1995b:184-185) prefiren explicar varios destes ítems como derivados do célt. *brīga*, englobándoos deste xeito na mesma serie na que inclúe outras expresións toponímicas como *Brigos* (nome dunha freguesía do concello lugués de Chantada), *Brigazas* (La Rioja), *Brihuega* (Guadalajara) ou *Briongos* (Burgos)¹⁰⁸, p.ex. De todos os xeitos, cremos que tanto o topónimo *Dumbría* como tamén o antigo *Valoría* (< med. *Uallibria / Ual de Bria* < *UALLE DĒ BRĪA), polos motivos fonéticos arriba apuntados, resultan máis doados de conectar co devandito tema fitonómico **brī-*.

ERMEDESUXO (< *ĒREMŮ DĒ SŪSŮ) *n.h.* ERMEDESUXO DE ABAIXO ~ ERMEDESUXO DE ARRIBA (Duio-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Eremo de Surso**: 1253 (196:224).
- **Ermo de Sursum**: 1253 (196:224).
- **Hermo**: 1135 (6:25), 1135 (46:89).
- **Hiermo**: c. 1232 (35:64).
- **Hyermo**: 1232 (38:73).

□ N.R.

□ N.R.

□ Lex. (Agro.) / Lat. No seu momento, Benjamín Trillo (1982:18) chegara a supoñer unha vinculación etimolóxica e etiolóxica entre este topónimo e o deus romano Hermes, baseándose precisamente na forma *Hermo* baixo a que aparece mencionada esta

¹⁰⁸ Neste sentido, é interesante lembrar que Cuveiro Piñol recolleu no seu dicionario os topónimos *Bría*, *Briallos* e *Brión*, entre outros, indicando o seu carácter arcaico e dándolles o significado "Villa, población" (sic). A acepción pasou a outros repertorios posteriores, e explícase moi probablemente a partir da asociación establecida polo autor entre eses nomes de lugar e o célt. *brīga*. Para outros exemplos deste tipo de tratamento das voces toponímicas nos dicionarios galegos, vid. Navaza (2009b:224).

aldea fisterrá nalgúns documentos contidos en DTT e sinalando que "no se puede descartar que [Ermedesuxo] se llamase antes lugar de *Herme*, convertido en *Hermo* por el cristianísimo afán de desmitificar los nombres locales". Porén, tal e como deixa ver claramente o conxunto de rexistros extractados de DTT, a forma primitiva do topónimo foi con toda probabilidade unha frase nominal *ĒREMŪ DĒ SŪSŪ que moi pouco ten que ver nin co devandito teónimo nin coas súas múltiples implicacións mitolóxicas.

Efectivamente, o constituínte nuclear do devandito sintagma remite ao adx. ĒREMŪS 'deserto, solitario, inculto', adaptación tardolatina do gr. ἔρημος 'deserto, solitario' que pasou ás distintas linguas romances coa súa acentuación proparoixítana etimolóxica, tal e como denotan o gal. e port. *ermo*, cast. *yerma* ou it. *eremo* (DCECH, s.v. YERMO). No que respecta á súa evolución semántica, ao valor inicial de 'deserto, despoboado' viñeron engadírselle novas acepcións como 'inculto, non apto para a agricultura' ou, xa en época tardía, 'lugar ocupado por ermitáns'. O galego moderno conservou practicamente sen alteracións as acepcións básicas do vocábulo. Así, no GDXL dáse para *ermo* a seguinte definición: "Dise da extensión de terreo ou lugar que está sen habitar; deserto, despoboado", "Dise do terreo ou campo sen cultivar; a monte, bravo" e "Aplicase ao terreo desprovisto de vexetación; árido, estéril", mentres que como substantivo figuran os significados "Terreo estéril, sen cultivar" e "Terreo pobre e solitario, de escasa vexetación" (GDXL, s.v. ERMO)¹⁰⁹. Calquera destas acepcións puido motivar a toponimización do lexema que nos ocupa, concretada nuns casos mediante a forma simple e noutros, en troques, mediante distintos derivados entre os cales pode incluírse de xeito indirecto o subst. *ermida* (< EREMĪTA), en orixe un derivado de ĒREMŪS estreitamente vinculado ás súas connotacións relixiosas (Cabeza Quiles 1992:335).

De todos os xeitos, non sempre resulta doado determinar a filiación etimolóxica específica de moitos destes topónimos. Parece fóra de toda dúbida que formas como

¹⁰⁹ Tamén resulta curiosa a acepción figurada "Frío, parado" aboada por Acevedo, e que cremos verosímil relacionar co conxunto de acepcións que acabamos de comentar. Maior dificultade interpretativa poden ofrecer outras acepcións de *ermo* recollidas por algúns dos nosos lexicógrafos, e cuxa vinculación directa co lexema latino que nos ocupa pode parecer, cando menos en principio, menos evidente. Referímonos basicamente ao significado "Sabor que da al vino la vasija de madera, cuando ha sido mal lavada", recollido por Aníbal Otero, e que Elixio Rivas matiza aínda máis: "Moho del pan", "Sabor a humedad que en el envase puede dar al vino", "Moho en la cuba".

(O) *Ermo*, *Pazos Ermos*, *Vilerma* ou *Caserna* (< **casa erma*) remiten con toda seguridade a *ermo* (< ĚREMŮ), do mesmo xeito que *A Ermida* e *Ermide* poden explicarse a partir do devandito derivado *ermida* (< EREMĪTA). Os inconvenientes xorden en relación a topónimos como *Ermelo*, para o cal moi probabelmente haxa que postular como étimo un diminutivo *ĚREMĚLLŮS, tal e como admite tamén Fernandes (1999:264) para os diversos homónimos portugueses, relacionándoos sistematicamente coa presenza de pequenos cenobios ou eremitorios. Porén, outros autores como Edelmiro Bascuas (2002b:44-45) danlle prioridade a testemuños documentais como *Armelu* (GHCD 1199) ou *monasterio darmello* (GHCD 1485), que o levan a pensar nun étimo *ARM-ĚLLŮ relacionado cun tema **arm-* (baseado á súa vez na raíz antigo-europea **er-* 'fluír, poñerse en movemento') e presente noutras expresións toponímicas ben documentadas como p.ex. *Armea* (< *ARM-ĚNA). De calquera xeito, non podemos obviar que as atestacións con vogal palatal inicial (*Ermelo* e variantes gráficas diversas) non só son cronoloxicamente anteriores, senón tamén moito máis sistemáticas e constantes, e que a apertura da vogal palatal en contacto coa vibrante simple [r] constitúe unha posibilidade fonética verificada noutros moitos topónimos galegos e portugueses (vid. **AROSA**). Algo similar pode dicirse a respecto de *Ermedelo*, para o que Bascuas (2002b:48) reconstrúe unha forma orixinaria *ARM-ET-ĚLLŮ, se ben as numerosas atestacións deste topónimo que puidemos localizar en DTT ofrecen en todos os casos a forma *Ermedelo* como variante consolidada xa desde mediados do s. XII (ITT, s.v. ERMEDELO). No caso de *Érmora*, en troques, a presenza do mesmo sufixo átono identificábel en expresións como *Cérvora*, *Líncora*, *Sóñora* e similares semella apuntar efectivamente cara a unha formación prelatina, probabelmente vinculada co mencionado tema **arm-*.

Volvendo de novo ao topónimo *Ermedesuxo*, só nos resta por sinalar que o modificador adverbial *SŪSUM 'arriba, no alto' é tamén un termo de formación tardolatina, explicábel como variante da forma clásica SŪRSUM 'cara a arriba'. A súa presenza como constituínte do sintagma toponímico *ĚREMŮ DĚ SŪSŮ é indicativa da posición xeográfica relativa que ocupa o lugar de Ermedesuxo, situado na elevación que constitúe o monte da Nave e que delimita o val de Duio pola súa parte occidental (vid. **DUIO**). A única particularidade que ofrece o comportamento deste adverbio no caso concreto de *Ermedesuxo* é a palatalización sufrida pola segunda das consoantes fricativas, consecuencia dun proceso disimilatorio que tamén se verificou no

topónimo moderno *Suxo* (< *SŪSŪ), nome dunha aldea da parroquia de San Martiño de Ozón (Muxía). O adv. *SŪSUM gozou dunha notábel proxección na nosa toponimia, e non soamente como modificador con valor deítico, senón tamén como núcleo nominal susceptible de se combinar con sufixos derivativos de distinto tipo. Podemos exemplificar esta circunstancia con casos como o dos topónimos simples *Suso*¹¹⁰ e *Suxo*, os posíbeis xentílicos *Susaus*¹¹¹, *Susaos*¹¹² e *Sixaos*¹¹³ (< *SŪSANŌS) ou os derivados *Susá*¹¹⁴ e *Susana*¹¹⁵ (< *SŪSANA), este último posíbel resultado dun proceso de castelanización ou relatinización da forma patrimonial.

ESPIGAS (< SPĪCĀS) *n.h.* AS EPIGAS (Alborés-Mazaricos-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **as Espygas:** s.d. (791:700)².

¹¹⁰ Segundo o NG, reciben este nome tres entidades de poboación pertencentes respectivamente ás freguesías de Balmonte (Castro de Rei), Ferreiros (O Pino) e Arteixo (Arteixo).

¹¹¹ Nome dunha aldea da freguesía de Tronceda (Castro Caldelas).

¹¹² Encontrámolo como constituínte do sintagma toponímico *Bande Susaos*, nome dunha entidade de poboación pertencente á parroquia de Bande (Láncara).

¹¹³ Encontramos esta forma dentro do sintagma toponímico *Cancela de Sixaos*, nome dunha aldea da freguesía de San Mamede de Lousada (Guntín). No seu momento, Vázquez García (2003:110) suxeriu a orixe deantroponímica do determinativo *Sixaos*, que foneticamente podería relacionarse con cognomes latinos como SEDĪANŪS, SEGĪANŪS ou SESĪANŪS / SISĪANŪS. Porén, parécenos máis lóxico incluír *Sixaos* na mesma serie cós citados *Susaos* / *Susaus*. En efecto, a forma actual deste topónimo lugués explicaría-se sen maior problema a partir dun primitivo **Susaos* no que se produciría o mesmo fenómeno de palatalización descrito para *Suxo* e *Ermedesuxo*. Considerando esa fase intermedia **Suxaos*, non resulta difícil supoñer unha posterior palatalización da vogal pretónica en contacto coa fricativa prepalatal [ʃ], alteración ben contrastada noutras moitas formas tanto da toponimia como do léxico común (vid. **BUXÁN**). En todo caso, e tal e como adoita acontecer con moitos outros adxectivos denominativos cunha estrutura morfolóxica similar, estes derivados do tipo *SŪSANŌS puideron crearse a partir dunha forma *Suso* xa toponimizada (*Susaos* 'os habitantes do lugar denominado *Suso*') ou, pola contra, puideron tomar como base o propio adverbio (*Susaos* 'os que viven no alto'). Podemos facer extensíbeis estas apreciacións aos casos de *Xuxaos* e *Xixáns* (< *IŪSANŌS), que dan nome a unha aldea da freguesía de Orbazai (Lugo) e a outra da de Mourentán (Arbo), respectivamente.

¹¹⁴ Como topónimo simple encontrámolo dándolle nome a unha aldea da freguesía de Valonga (Pol) e a tres entidades de poboación pertencentes respectivamente ás parroquias de Taboada dos Freires, Mato e Bouzoa, todas elas no concello de Taboada. Encontramos tamén a variante con palatalización en *Vilasuxá*, denominación dunha aldea da freguesía de Moura (Nogueira de Ramuín).

¹¹⁵ Denominación dunha aldea da freguesía do Viveiró (Muras) e doutra da de Marrozos (Santiago de Compostela).

OBS. A identificación desta forma toponímica co actual *As Espigas* parece segura a xulgar polos demais topónimos citados nese mesmo documento, unha relación de propiedades pertencentes a Xoán González de Zas. Nese diploma, xusto despois de dúas mencións a outros tantos casais *nas Espigas*, alúdese de xeito xenérico a outras herdades *en Ryba de Sar de Çeltygos*, moi probabelmente identificábel coa actual aldea de Ribadeza (vid. **RIBADEZA**), integrada, ao igual cás Espigas, na freguesía de San Mamede de Alborés. Este dato e mais a rareza da denominación *As Espigas* no conxunto da toponimia galega (vid. infra) semellan argumentos suficientes a prol da nosa identificación.

□ N.R.

□ N.R.

□ Lex. (Fito.) / Lat. A etimoloxía deste topónimo parece remitir ao apelativo *espiga* 'parte superior do talo dalgunhas plantas na que se encontra a semente', o cal á súa vez procede do lat. *SPĪCA*, que a partir do significado orixinal 'punta' pasou a desenvolver o de 'espiga' para finalmente, e en virtude dun proceso de extensión semántica facilmente comprensíbel, acabar designando outros obxectos cuxa forma lembraba a dunha espiga (E.-M., s.v. *SPĪCA*). O subst. *SPĪCA* gozou de proxección en todo o dominio románico, pois á variante *espiga* conservada en galego, portugués, castelán e catalán cómpre engadir ademais o fr. *épi* e mais o it. *spiga*.

O rexistro máis antigo que coñecemos na documentación propiamente galega procede de HC (1120), onde localizamos a variante pluralizada *spicas*. En calquera caso, xa nun documento bracarense algo anterior (SBE c. 1057) comparece a forma *spica* nun par de ocasións. Se nos centramos na documentación en romance observamos que os primeiros testemuños desta voz non irrompen até a segunda metade do s. XIII, máis en concreto en CSM, obra na que aparece non só o fitónimo *espiga* até en seis ocasións, senón tamén o seu derivado verbal *espigar* 'recoller as espigas' (*E quand' entrou na messe / u as outras espigavan, / agarimou o moço / a feixes que estavam* CSM 315).

Na toponimia maior de Galicia son certamente escasos os restos deixados por este lexema. Ademais da variante en singular *A Espiga*, que lle dá nome a unha aldea da freguesía de Recemel (As Somozas), o NG recolle o derivado *Espigueiras* como denominación dunha entidade de poboación integrada na parroquia de Riobarba (O Vicedo). Ademais, Machado (DOELP, s.v. **ESPIGA**) aboa un topónimo *A Espiga* na localidade portuguesa de Baião.

ÉZARO (< *ĪSĀRO / *OISĀRO) *n.h.* (O ÉZARO-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Cesar**: 1289 (188:217).
- **Esar**: 1152 (81:131), 1257 (188:217).
- **Hesar**: 1140 (107:153), 1172 (83:132).
- **o Esar**: 1289 (83:132).
- **[Sancta Ougea]: Domingo Eanes de Sancta Ougea**: 1271 (185:215).
- **Sancta Ougea d'Esar**: 1271 (185:215).
- **Sancte Eugenie de Esar**: 1289 (185:215).

□ **Santa Erigia y Eugenia del Esaro**: MAS 1607 (368).

Santa Uxia o Euxenia del Esaro: MAS 1607 (382).

□ **O Ézaro**: O Ézaro (Dumbría-1).

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. O topónimo *Ézaro* era a denominación antiga do río actualmente coñecido como *Xallas* (vid. **XALLAS**), mais ese nome pasou a aplicárselle tamén á poboación situada ao pé da súa desembocadura. Xa que logo, o feito de que este núcleo habitado tomase o seu nome do da corrente fluvial que o singulariza permítenos explicar a presenza do artigo determinado nesta forma toponímica (cfr. *Tambre* → *O Tambre*, nome dun lugar da freguesía de Roo, en Noia), trazo sintáctico detectábel xa nalgúnhas das atestacións extraídas de DTT (*o Esar* 1289) e que se perpetuou directamente nas variantes castelanizadas, a xulgar polos rexistros tirados de MAS. De feito, o artigo determinado castelán, por mor dunha comprensíbel resilabación da secuencia fónica que formaba xunto coa primeira sílaba do topónimo, acabou por soldarse ao mesmo, dando lugar a unha variante espuria *Lézaro* moi corrente en diversos textos e mapas modernos e que aínda encontramos recollida en DGE, se ben en alternancia coa etimolóxica *Ézaro* (DGE, s.v. JALLÁS Ó EZARO). O padre Sarmiento demostra ser plenamente consciente do proceso que conduciu a esa deturpación do topónimo orixinal cando se refire a "Santa Eugenia de Lézaro, o mejor, del Ézaro", "el río Ézaro o Lézaro", "El río Ézaro, que en los mapas llaman Lézaro", "Santa Eugenia del Ézaro, o do Ézaro" e "la punta del Ézaro" (V1745 80-84).

Pasando á cuestión puramente etimolóxica, os distintos investigadores que se aproximaron a este topónimo adoitaron explicar a súa orixe a partir do radical

indoeuropeo **eis-* 'moverse rápida e violentamente' (IEW 299-301), ou ben **eis-* / **ois-* / **is-*, como prefire Krahe (UÄF 55-57). A repercusión toponímica desta raíz, a través dos seus diversos derivados, está abondo constatada non só na Península Ibérica, senón no conxunto do territorio europeo (vid. *ISSA*). De feito, moitos deses derivados transparentan unha estrutura interna análoga á que observamos no caso de *Ézaro*: pensamos p.ex. nos casos de *Isarco* (nome dun río italiano citado nas fontes clásicas como *Ισαρᾶν*), *Isère* e *Oise* (afluentes dos ríos Ródano e Sena, respectivamente, e atestados ambos os dous na antigüidade baixo a forma *Isara*) ou *Yser* / *Ijzer* (nome dun río que discorre entre Francia e Bélxica e cuxa denominación antiga tamén foi *Isara*). Máis concretamente, a constitución morfolóxica da forma *Ézaro* pode analizarse como resultado da adxunción ao devandito radical hidronímico do sufixo átono prelatino *-āro* / *-āra* (cfr. *Tállara*, *Nebra* < med. *Neuar*, *Líncora*, *Lóuzara*...). O mesmo mecanismo debeu aplicarse na creación doutros topónimos peninsulares como os oscenses *Yésero* (< med. *Esero*), *Yésera* e *Yéseros*, e tal vez tamén *Puente Esira* (Córdoba) e os nomes do lago *Isería*, en Huesca, e do río *Isarilla*, en Cantabria (Jordán 1977:442). Coincidimos por tanto con Moralejo Lasso (1980:159-160), quen propuxera como base etimolóxica do topónimo que nos ocupa unha formación **ĭs-āros* (cuxo vocalismo resultaría coherente co que presenta a forma moderna), ou ben **ois-āros*, forma baseada na variante alternativa **ois-*. De feito, esta segunda posibilidade semella ser a preferida por Monteagudo (1999:269), que explica *Ézaro* en paralelo ao nome do río italiano *Ésaro*, que encontramos como *Αἴσαρος* nalgúñas fontes clásicas.

Por outra banda, as variantes formais extraídas de DTT permiten vislumbrar un tratamento da consoante fricativa intervocálica [s] perfectamente compatíbel coa proposta etimolóxica que vimos de deseñar, e que entronca ademais coa estrutura consonántica común ao conxunto dos topónimos antes sinalados. De feito, nun texto tan serodio como MAS as variantes empregadas polo autor respectan aínda o consonantismo etimolóxico, que pola contra xa se ve alterado nos escritos lixeiramente posteriores do padre Sarmiento. A substitución do grafema <s> polo grafema <z>, tendo en conta que nos encontramos en plena área de implantación do *seseo* prenuclear, debeu ser un fenómeno inducido, non espontáneo, e podería explicarse como consecuencia dun proceso de hipercorrección similar ao que observamos noutros moitos ítems toponímicos da vertente occidental galega (vid.

CIVES, RIBADEZA, ZAS).

FARO (< PHARŮ) ⇔ *mon.* CANTORNA. Cantorna (A Pereiriña-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Faro:** 1219 (48:92).
- **Farum:** 1219 (48:92).

□ N.R.

□ **Faro:** Faro (Viveiro-2), Viveiro (2). **O Faro:** Buxán (Rois-1), Corrubedo (Ribeira-1), Espasante (Ortigueira-1), Iñás (Oleiros-1). **O Faro de Estaca de Bares:** Bares (Mañón-1).

□ Lex. (Oro.) / Lat. Este orónimo, ao igual que tantos outros ao longo de todo o territorio galego, remite en última instancia ao lat. PHARŮS (e este á súa vez ao gr. Φαρος), do que procede así mesmo o apelativo *faro* aínda vivo no galego moderno. Tal e como indica Raimundo de Miguel (NDLEE, s.v. PHARŮS), Φαρος foi en orixe o nome dunha illa situada na desembocadura do Nilo, para pasar posteriormente a designar unha torre "levantada en esta isla por orden de Tolomeo Filadelfo para colocar en ella un faro que ha dado su nombre á todos los de los puertos de mar". Agora ben, aínda que o subst. PHARŮS aludiu nun primeiro momento aos farois situados á beira do mar para orientación dos navegantes, o certo é que acabou por lle dar nome a todo tipo de cumio elevado no que se prendían fogueiras empregadas como sinal de comunicación. Por tanto, atopámonos perante un proceso de extensión semántica que xerou unha acepción oronímica hoxe extinta no uso dos falantes, mais da que aínda dá noticias indirectas o padre Sarmiento cando relaciona semanticamente a voz *faro* coa máis común *facho*, sinalando a respecto desta última que se trata dun termo aplicado en Galicia "a las eminencias en donde, para avisar de la venida de los enemigos, se encienden hogueras; y así viene de *fax*, *facis*. Si en ellas hay farol continuo para guiar a los marineros, se llaman *Faros*, y si sólo para hogueras *Fachos*. A veces se toma uno por otro, v. g.: *ô Monte do Faro*, *ô Monte do Facho*, y éste continuamente tiene a centinelas en la marina".

No léxico medieval, o valor oronímico emerxe desde época temperá e explica a presenza do topónimo *Faro* e os seus derivados non só nas áreas costeiras, senón tamén en puntos xeográficos do interior, denominando orixinariamente outeiros e

montes especialmente prominentes: pensemos p.ex. no monte *Faro* en Chantada ou no sintagma *O Pico Farelo* (nome dunha entidade de poboación da freguesía de San Vicente dos Vilares, en Guitiriz), entre outros, sen esquecer que xa no diploma do rei Silo, con data de 776, aparece mencionado un *monte que dicitur Farum*. E podemos invocar aínda unha carta de deslinde con data de 1038 e contida en DTT na que se fixan os límites da freguesía de San Fins de Ribasieira (Porto do Son), tomando como referencia física principal un monte *Faro / Farum* identificábel co actual monte Barbanza (Martínez Lema 2007b:190). De calquera xeito, esta proxección toponímica do apelativo *faro* non se circunscribe en absoluto ao dominio lingüístico galego-portugués, senón que vén avalada ademais por formas testemuñadas no resto da Península Ibérica e que evidencian o grao de implantación que chegou a ter unha voz hoxe practicamente erradicada dos rexistros populares. Neste sentido, son especialmente interesantes os topónimos rioxanos *Haro* e *Alfaro*. Tamén García Arias (2000b:361) refire topónimos asturianos baseados no mesmo lexema, como *El Faru Peñes* ou *Los Faroles*.

FIGUEIROA (< *FĪCĀRĪŌLA) *n.h.* FIGUEIROA (Dumbría-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **Figeyroa**: s.d. (186:216).

□ N.R.

□ **Figueiroa**: A Agualada (Coristanco-1), Arteixo (Arteixo-1), Arzúa (1), Buxantes (Dumbría-1), Castrofeito (O Pino-1), Cores (Ponteceso-1), Ermedelo (Rois-1), O Freixo de Sabardes (Outes-1), Morquintían (Muxía-1), A Pedra (Cariño-1), Sísamo (Carballo-1), Torea (Muros-1); Galdo (Viveiro-2); Cameixa (Boborás-3), Las (San Amaro-3), Vilela (Punxín-3); Cerdedo (4), Figueiroa (Cerdedo-4), Maceira (Covelo-4). **Figueiroa de Abaixo**: A Estrada (A Estrada-4). **Figueiroa de Arriba**: A Estrada (A Estrada-4).

□ Lex. (Fito.) / Lat. A orixe deste topónimo pode explicarse a partir dun derivado *FĪCĀRĪŌLA resultante da adición do sufixo diminutivo -ŌLA a unha base léxica FĪCĀRĪA que tivo continuidade en todas as variedades iberorrománicas, tal e como evidencian o gal. e port. *figueira*, ast. *figuera*, cast. *higuera* e cat. *figuera*. Á súa vez, esa forma FĪCĀRĪA xurdiu orixinariamente como un adxectivo baseado no fitónimo FĪCŪS ('figueira', 'figo') e, a través dun sintagma (ARBŌR) FĪCĀRĪA ou similar, acabou

adquirindo categoría de substantivo unha vez perdido o primitivo núcleo nominal. Aínda así, cómpre lembrar tamén a existencia dun derivado *FĪCĀLIS a cuxa correspondente forma de acusativo remiten as variantes asturianas modernas *higal* e *higar*, ambas as dúas con ampla proxección toponímica nese territorio, mais cuxos correlatos galegos (*figal*, **figar*) careceron practicamente de repercusión e non tardaron en sucumbir fronte á forma común *figueira* e as súas variantes (Navaza 2006:268-269)¹¹⁶.

O aspecto máis salientábel no que respecta á evolución formal deste topónimo ten que ver sen dúbida co seu compoñente sufixal -ŌLA, que participa noutras moitas formacións fitotoponímicas similares repartidas por todo o territorio galego, como *Nogueiroa* < NŪCĀRĪŌLA, *A Carballoa* < *CARUALĪŌLA, *Pereiroa* < PĪRARĪŌLA, *Olveiroa* < ŪLUĀRĪŌLA, *Filgueiroa* / *Folgueiroa* < *FILĪCĀRĪŌLA e similares. Desde o punto de vista fonético, a evolución observábel na forma *Figueiroa* (que supuxo a síncope do -L- e o mantemento do subseguinte grupo vocálico heterosilábico [oa]) é a máis xeral no conxunto da toponimia galega, mais coexistiu con outras solucións diverxentes e de alcance territorial moito máis limitado. Así, o cognado *Figueirúa* (nome dun lugar da freguesía de Santa María de Conforto, no concello da Pontenova) é o resultado dun proceso disimilatorio nesa secuencia [oa], tamén constatado noutros topónimos como *Castiñeirúa*, *Piñeirúa*, *A Lagúa* ou *Ferreirúa*, todos eles situados na vertente oriental da actual provincia de Lugo e nas zonas galegófonas de Asturias (vid. LAGOA). Pola súa banda, a variante *Figueiroá*, que o NG rexistra como nome de senllas parroquias dos concellos de Sober e Paderne de Allariz, ilustra un tratamento do hiato [oa] característico en termos xerais da toponimia lucu-auriense, e consistente segundo vemos nun deslocamento acentual cara á vogal final, de timbre máis aberto. Un paso máis na evolución é o que representan formas como *Figueiró* (< **Figueiroo* < **Figueiroa*), denominación dunha freguesía do concello de Tomiño e dunha aldea da de Santa Mariña de Vincios (Gondomar), na que se verificou

¹¹⁶ Elixio Rivas recolle a forma *figal* como sinónimo de *figueira* na localidade berciana de Dragonte, nas extremas orientais do dominio lingüístico galego, mais aínda así sinala que "los más viejos todavía dicen *figueira*. *Figal* entró en Galicia, por ej. en Valdeorras. En Domiz [lugar da freguesía de Trasestrada, no concello de Riós] se usa lo mismo *figal* que *figueira*". Gonzalo Navaza (2006:269) aduce exemplos documentais antigos que testemuñan o uso deste derivado, mais que comezan a declinar a partir do s. XIII, ao tempo que aboa a existencia de microtopónimos como *O Cavorco das Figaliñas*, no concello ourensán de Rubiá, que certifican a vixencia deste tipo léxico en épocas pretéritas.

asimilación vocálica e crase, dando como resultado unha nova vogal tónica final [ɔ]¹¹⁷. O proceso é característico dos falares galegos suroccidentais e da xeneralidade dos portugueses (cfr. topónimos *Figueiró* e *Figueirós* en Portugal), e rexístrase non só na toponimia (cfr. *Grixó* < ECCLESĪŌLA, *Campañó* < *CAMPANĪŌLA, *Raño* < *RANĪŌLA), senón tamén en termos do léxico común caracterizados pola presenza desa mesma terminación, como AUIŌLA > port. e gal. dial. *avó*, FÖLĪŌLA > gal. dial. *filló* / port. *filhó* e similares. Por último, na forma *Figueirola* (nome dun lugar da parroquia de Arancedo, no concello asturiano de El Franco) observamos o mantemento da consoante lateral intervocálica etimolóxica, perfectamente congruente coas pautas fonéticas propias desa área xeolectal en concreto.

FÍRVADO (← *ferver* < FERUĒRE) *n.h.* FÍRVADO (Coiro-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

• **Feruideo:** 1161 (85:135). **Johannes Muniz de Feruido:** 1263 (104:150).

• **Firuidu:** 1157 (84:134), 1171 (86:136).

□ **Feruito:** TCe 934 (478:664).

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Lat. Os rexistros extraídos de DTT permítennos afirmar que a orixe remota deste topónimo está no verbo latino FERUĒRE 'ferver', 'escumar, producir escuma', forma conservada nas distintas variedades romances a través de variantes como gal., port. e ast. *ferver*, cast. *hervir* ou it. *fervere*. Ao vbo. FERUĒRE remiten unha cantidade significativa de hidrotopónimos espallados por todo o territorio galego, como *O Fervedoiro*, *A Fervoirá*, *(A) Fervenza* / *(As) Fervenzas*, *O Fervencedo* ou os nomes dos ríos *Fervedoira* (Lugo) e *Ferveiro* (Abadín), aos cales podemos engadir aínda outras expresións análogas do resto da Península Ibérica como *Hervencias* (Ávila), *Hervederas* (Asturias) ou *Hurviella* e *Jirviella* (León), entre outras (Miranda 1985:212-23; Rohlfs 1951:233-234). Á súa vez, resulta

¹¹⁷ O mesmo pode dicirse loxicamente para *Figueirós* (< *FĪCĀRĪŌLĀS), nome dunha entidade de poboación pertencente á freguesía viguesa de Santo Estevo de Beade. Ante a falta de documentación antiga, non podemos determinar se a forma *Figueirón* que encontramos como constituínte do sintagma toponímico *A Costa de Figueirón* (lugar da parroquia de Santa María de Beluso, no concello de Bueu) procede dunha antiga forma **Figueiroo* con desenvolvemento dunha nasal antietimolóxica (cfr. *Mosteirón*, med. *Monasteriolo* TSob 966 < MONASTERĪŌLŪ e similares), aínda que nos parece unha opción en principio verosímil.

evidente a conexión etimolóxica de todas estas formacións con lexemas aínda vivos e produtivos na lingua moderna como o gal. *fervenza* 'abanqueiro, cadoiro, caída dunha corrente de auga que se produce por un desnivel brusco do terreo'¹¹⁸. Xa que logo, a motivación que pode establecerse para os devanditos derivados, sexan de natureza léxica ou toponímica, é sempre semellante: todos eles aluden a un salto de auga cuxa espuma característica lembra certamente a que se produce no proceso de ebulición da auga.

Á serie anterior, integrada por derivados do vbo. FERUĒRE mediante a adxunción de distintos tipos de sufixos, cómpre sumarlle outra máis específica constituída polos resultados romances do participio rizotónico FERUĪTŪS (cfr. BĪBĒRE → BĪBĪTŪ > gal. *bébedo* / port. *bêbado* e similares). Efectivamente, esta forma flexiva do vbo. FERUĒRE, a través dun hipotético sintagma *(AQUA) FERUĪTA ou similar, debe ser a responsábel directa do topónimo *A Férveda*, que encontramos como nome de até tres lugares pertencentes ás parroquias de Escuadro (Silleda), Rus (Carballo) e Entrecruces (Carballo), respectivamente. A súa presenza no léxico común pode ilustrarse mediante a variante masculina *férvedo*, recollida por Franco Grande no seu dicionario coa acepción "Manantial donde surge el agua o donde hay olla o sima que traga las aguas". No tocante á documentación medieval, non resulta difícil localizar exemplos en textos de datas bastante antigas, como p.ex. *per terminis de Ferueta que dicent Apanaria* (SERS 921) ou *in primis incipit ad Feruedam ubi dicunt Abanariam* (SERS 1214), se ben en ningún dos dous casos podemos determinar con total exactitude se estamos perante un uso léxico ou onomástico do termo en cuestión. En troques, a opción estritamente toponímica é a que prevalece sen dúbida na secuencia *in rivulo Arnogia ubi dicent Fervida* (TCe c. 1005).

A xulgar polas formas textuais recollidas na documentación de DTT e mais na de TCe, o topónimo *Fírvado* debeu ter unha orixe moi similar á das formas anteriores, se ben o timbre pechado da súa vogal tónica constitúe un problema fonético relevante que nos impide retrotraelo directamente ao acusativo do participio rizotónico FERUĪTŪS. Deste xeito, quizais resulte máis verosímil partir neste caso dun participio arrizotónico xa romance **Fervido* que, posibelmente por analoxía cos topónimos proparoxítonos *Férveda* e similares (así como do propio apelativo *férvedo* no que se

¹¹⁸ Este substantivo tamén contou con rendibilidade en asturiano, a xulgar por topónimos como *La Fervencia* ou *La Riega La Fervienza*, entre outros.

baseaban esas denominacións), acabou por sufrir o desprazamento do acento cara á sílaba inicial. Porén, con anterioridade a tal deslocamento xa se producira o peche da vogal pretónica ([e] > [i]) por influxo da vogal tónica palatal pechada. Por tanto, as fases evolutivas iniciais deste topónimo seguirían unha secuencia similar á seguinte: *ferver* → **Fervido* > **Firvido* > **Fírvido*. Só máis adiante (e desde logo en época posterior á dos testemuños escritos de DTT) tería lugar a disimilación vocálica que posibilitou a alteración articulatoria da nova vogal postónica ([i] > [a]): **Fírvido* > *Fírvido* (cfr. LEUĪTŪ > *lévedo* > dial. *lévado*, CŪBĪTŪ > med. *covedo* > *cóbado*, BĪBĪTŪ > gal. *bébedo* / port. *bêbado*).

O percurso fonético que acabamos de describir para *Fírvido* non só deita luz sobre a súa estrutura fonética medieval e moderna ao tempo que salvagarda a súa vinculación etimolóxica coas formas de participio arriba sinaladas, senón que ademais permite explicar a existencia de moitas outras formacións toponímicas análogas como *Fírveda* (nome dun afluente do río Limia en cuxo tramo existe unha espectacular fervenza) ou *A Fírveda*¹¹⁹, así como as portuguesas *Fírveda* (como topónimo illado e como constituínte nos sintagmas *Quinta da Fírveda* e *Casal da Fírveda*), *Fíveda*, *Fívda*, *Fírvidas* e aínda o diminutivo *Firvidelas*. De feito, Fernandes (1999:304-305) postula unha hipótese similar á que vimos de desenvolver para o port. *Fírveda*, que segundo el "era só *Fervida*, de que se passou a *Firvída*, dando-se neste a retracção tónica" e para o cal detecta paralelismos noutras formas léxicas nas que se verificou un proceso fonético idéntico, como p.ex. a voz popular *pívda* / *pívda*, variante do subst. *pívda* / *pívda* e este á súa vez de *pevide* (< lat. **PIPITA*).

Pola súa banda, o adx. FERUIDŪS 'quente, ardente', 'impetuoso, axitado' tamén debeu intervir na creación dalgúns sintagmas toponímicos cuxa motivación pode describirse en termos idénticos á de *Fírvido* e similares, aínda que tamén poderían facer alusión á existencia de mananciais de augas termais na zona. Neste sentido, podemos invocar o topónimo medieval portugués *Aguas Fervidas* (SBE 1133), e quizais tamén o ast. *Las Ferdosas*, para o cal García Arias (2000b:155) reconstrúe un sintagma **(AQUĀS) FERUIDŌSĀS*.

¹¹⁹ Denominación dunha aldea da freguesía de Covelo (A Lama)

FISTERRA (< FĪNES TĒRRAE) *n.h.* (FISTERRA-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Fiistira**: 1334 (795:703).
- **Finis Terra**: 1243 (373:376).
- **Sancte Marie**: 1135 (46:89), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).
- **Sancte Marie de Finibus Terra**: 1249 (190:219), 1253 (196:224).
- **Sancte Marie de Finibus Terre**: 1263 (104:150), 1289 (104:150).
- **Santa Maria de Fiistirra**: 1334 (795:703).

□ [*Fiinsterre*]: *Môôr Lopes de Fiinsterre*: FDUSC 1438 (315:399).

[*Fiisterra*]: *Gomes de Fiisterra*: FDUSC 1382 (248:256).

[*Finibus terre*]: *Dominicus Petri de Finibus terre*: FDUSC 1271 (4:6).

Finisterra: FDUSC 1495 (374:506).

[*Finsterre*]: *Môôr Lopes de Finsterre*: FDUSC 1438 (315:399).

Sancta Maria de Finisterre: MAS 1607 (378).

santa Maria de Fiisterra: FDUSC 1433 (286:332).

Santa Maria de Finistera: MAS 1607 (368).

□ **Estrada de Fisterra**: Vimianzo (Vimianzo-1).

□ Lex. (Oro.) / Lat. Como é abondo coñecido, a motivación deste topónimo encóntrase na antiga crenza de que os confíns do mundo estaban situados nos promontorios occidentais da Península Ibérica, e máis en concreto no cabo que aínda hoxe conserva este nome e que acabou por propagarse tamén á localidade homónima. Ao mesmo tempo, esta idea xeográfica levaba aparelladas múltiples implicacións de tipo mítico-relixioso que en certa medida conseguiron pervivir até os nosos días e que teñen sido obxecto de múltiples interpretacións (Alonso Romero 1993).

De todos os xeitos, a noción de estrema xeográfica do mundo antigo non se lle aplicaba única e exclusivamente a esta zona da Costa da Morte. Nun documento de DTT con data de 1219 execútase a doazón de varias propiedades *in ecclesia Sancte Marie de Oluaría* (a actual freguesía de Santa María de Olveira, no concello barbanzán de Ribeira), cuxa localización xeográfica se explicita nos seguintes termos: *Et est ipsa ecclesia sita in terra Pistomarchos iuxta mare de Teyra* [= Teira] *que olim uocata est Finis Terre*. Deste treito infírese que tamén os territorios máis occidentais da actual península da Barbanza (nomeadamente a freguesía de Santa María de Olveira, á cal tamén pertenceu noutro a de Santa María de Corrubedo)

deberon recibir antigamente esa denominación. Reforza tal idea outro dato extraído dese mesmo cartulario, e máis en concreto dun documento con data de 1247 no que María Pais lle vende ao abade de Toxos Outos *quanta hereditat yo he e auer deuo en toda Galiza desde Sanctiago ata Finibus Terre e ata Sant Alberte*. O monte Santo Alberte encóntrase situado na freguesía de Santa Uxía de Ribeira (Martínez Lema 2007b:193-194), co cal o sintagma *Finibus Terre* nese documento probabelmente deba entenderse de novo en alusión ás devanditas parroquias.

Volvendo ao topónimo concreto que motiva esta entrada, debemos matizar que tanto as atestacións aquí aducidas como outras moitas extraídas de documentación medieval pertencente a treitos cronolóxicos diversos insisten na presenza dun núcleo nominal en plural no sintagma toponímico, e así o evidencian rexistros como o frecuente *Finibus Terre* e as súas distintas variantes. Deste xeito, a base etimolóxica do topónimo *Fisterra* non é *FĪNIS TĒRRAE, senón máis ben FĪNES TĒRRAE, co plural do substantivo latino FĪNIS 'confín, límite'.

FOLLENTE (< (UĪLLA) FŪLGENTĪ) *n.h.* FOLLENTE (Mira-Zas-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

- [Folente]: **Romanus de Folente**: 1203 (98:144).

□ **San Pedro de Follente**: MAS 1607 (351), MAS 1607 (353).

□ **Follente**: Mántaras (Irixoa-1), Vilariño (Vilasantar-1); Bemil (Caldas de Reis-4).

□ Onom. (Antro.) / Lat. Podemos postular como orixe máis probábel deste topónimo un sintagma (UĪLLA) FŪLGENTĪ no que intervén o xenitivo do cognome latino FŪLGENTĪŪS, creado á súa vez sobre o participio de presente do vbo. FULGĒŌ 'brillar, resplandecer'. O emprego de FŪLGENTĪŪS remóntase á época clásica, ao igual có de derivados como o feminino FULGENTILLĪA (LC 287), mais non debemos esquecer que este tipo de antropónimos, tanto pola súa estrutura morfolóxica como polo seu contido semántico orixinal, gozaron de especial fortuna nos hábitos antroponímicos cristiáns, ao tempo que serviron para a creación de novos nomes de persoa (Dolç 1960:402). Neste sentido, poden homologarse plenamente a FŪLGENTĪŪS outros casos coma o de PLACENTĪŪS (← PLACĒŌ, vid. **CHACÍN**), UOLENTĪŪS (← UOLŌ), POTENTĪŪS (← POTĒŌ, vid. **PUDENZA**) ou UIUENTĪŪS (← UIUŌ), todos eles con descendencia na

toponimia galega moderna¹²⁰.

A grande vitalidade coa que contou o antropónimo que nos ocupa en época altomedieval pode verificarse a través da súa presenza en diversos documentos dos ss. IX e X pertencentes a TS e TSob (AMG 229). Ademais, nun diploma de TL con data de 1084 rexistramos o patronímico correspondente na secuencia *Cyta Folenz*. Fóra do ámbito territorial galego, Piel (1948:74) aboa o caso recto *Folenzo* nun diploma portugués de 1220, así como os patronímicos *Folienzi*, *Fulienzi*, *Folienz* e *Fulienz* en varios outros documentos da primeira metade do s. XI. Ademais, ofrece algunhas mostras da toponimización deste antropónimo na área galorrománica a través do seu uso haxionímico, como p.ex. *Saint Fulgent* ou *Saint Frogent*.

Desde o punto de vista estritamente fonético, resulta evidente que a evolución experimentada pola base etimolóxica FŪLGENTĪ foi irregular no tocante ao tratamento da secuencia consonántica -LG- > [ʎ]. Quizais debamos poñer este fenómeno en relación co acontecido noutras palabras como *quiñentos* (< QUINGĒNTŌS), onde o grupo consonántico -NG- tamén se resolveu mediante a desaparición da consoante -G- e a palatalización da consoante precedente, neste caso unha nasal. Podemos intuír tamén certa conexión con outros fenómenos como a síncope do -G- posconsonántico nos diversos resultados léxicos e toponímicos xerados polo lat. ARGĒNTŪM e os seus derivados, tanto no dominio galego-portugués (med. *arento* / *arente* < ARGĒNTŪ, med. *arenço* < ARGĒNTĒŪ) como no castelán (med. *ariento* < ARGĒNTŪ, *ariento* < ARGĒNTĒŪ) e, en xeral, no conxunto das restantes variedades lingüísticas romances (DCECH, s.v. ARIENZO). De calquera xeito, a sistematicidade desa alteración no caso concreto de FŪLGENTĪŪS foi total, pois permítenos explicar non só os homónimos existentes hoxe en día no territorio galego, senón tamén outras formas toponímicas como a portuguesa *Folhense*, para a que cómpre supoñer unha fase previa **Folhence* (Piel 1948:74) na cal se advirte ademais a influencia analóxica do caso recto *Folhenço* como responsábel da alteración da consoante etimolóxica [t], tal e como aconteceu p.ex. en *Co(n)stante* / *Constance* (<

¹²⁰ Para os casos de PLACENTĪŪS e POTENTĪŪS, vid. CHACÍN e PUDENZA, respectivamente. Pola súa banda, ao xenitivo do antropónimo UIUENTĪŪS pode remitirse o topónimo *Vivente*, nome dun lugar da freguesía de Ardaña (Carballo) e dunha aldea e parroquia do concello de Oza dos Ríos, mentres que do mesmo caso flexivo do antropónimo UOLENTĪŪS podemos tirar o topónimo *Boente*, denominación dunha freguesía do concello de Arzúa e de dúas entidades de poboación (*Boente de Arriba* e *Boente de Abaixo*) pertencentes á mesma, así como dunha aldea da parroquia de Gargamala (Mondariz).

CONSTANTĪ, vid. **PONTE CONSTANTE**), *Mourente / Mourence* (< MAURENTĪ), *Pudenza / Podente* (< POTENTĪ, vid. **PUDENZA**) e similares.

FONTECADA (< *FÖNTE CALĀTA) *n.h.* (FONTECADA-Santa Comba-1). *Xallas / Céltigos* (SC).

- **Fonte Caada**: 1289 (177:209).
- **Sancti Martini de Fonte Caada**: 1209 (178:210), c. 1249 (385:384), 1267 (177:209), 1268 (318:326).
- **Sancti Martini de Fonte Cada**: 1289 (178:210), 1289 (318:326).
- **Sancto Martino de Fonte Arcada**: 1289 (758:674).
- **Sancto Martino de Fonte Caada**: 1249 (758:674), 1268 (318:326), 1289 (385:384).
- **Sancto Martino de Fonte Cahada**: 1249 (176:208).

□ *sanctum Martinum ad Fonte Calata*: HSISC c. 868 (II, 2:7).

San Martin de Fontecada: MAS 1607 (345).

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Lat. En xeral, todos os testemuños medievais recompilados para este topónimo (que se repite como nome dunha paraxe da freguesía de Seixalbo, no concello de Ourense) autorízannos a reconstruír como base etimolóxica un sintagma *FÖNTE CALĀTA, no que o núcleo nominal aparece modificado polo participio de perfecto do vbo. *CALĀRE 'encalar, branquear con cal'. A forma illada *Sancto Martino de Fonte Arcada* (DTT 1289) podería ser o resultado dunha tentativa de reinterpretación do topónimo a partir do apelativo *arco* e o seu derivado *arcar* 'dar forma de arco', 'pór arcos', opción especialmente verosímil se temos en conta a existencia do topónimo *Fonte Arcada* (< *FÖNTE ARCĀTA), para o que coñecemos numerosos exemplos no territorio portugués (DOELP, s.v. FONTE ARCADA) e tamén, aínda que en moita menor medida, no galego¹²¹ (vid. **ARCOS**). Unha motivación e xénese similar debeu ter de feito o topónimo *Fonte Arcuda*, nome dunha entidade de

¹²¹ Como topónimo maior, o NG só o recolle como nome dun barral da freguesía de Aguís, no concello ourensán dos Brancos. Na toponimia menor, Elixio Rivas (1982:246-247) fai referencia a un manancial chamado *A Fonte Arcada / A Fonte Arcade* na localidade de Macenlle (Marín), e cuxa interpretación etimolóxica pode resultar máis problemática a xulgar pola inestabilidade que parece presentar o vocalismo postónico final.

poboación da freguesía de Lousada (Samos).

Desde o punto de vista morfolóxico, a estrutura do vbo. *CALĀRE que intervén na constitución deste topónimo pode explicarse en virtude dun proceso de derivación a partir do lat. vg. *CALS 'cal', variante á súa vez da forma clásica CALX e de cuxo correspondente acusativo *CALE procede en última instancia a forma *cal* común a galego, portugués, astur-leonés e castelán. Esta situación contrasta coa que reflicten as restantes variedades románicas, pois o cat. *calç*, occ. *cals*, fr. *chaux* e it. *calce* remiten á devandita forma clásica (DCECH, s.v. CAL). É interesante observar que a nosa proposta etimolóxica e os testemuños documentais que a avalan permiten asentar a existencia dun verbo *CALĀRE que, malia acabar sendo substituído por outros derivados verbais de *cal*, pareceu gozar de certa produtividade en períodos anteriores da lingua, tal e como certifica a súa proxección toponímica no territorio peninsular. De feito, localizamos unha forma *Honcalada* en Valladolid, así como varios *Foncalada* en Asturias, un dos cales aparece documentado no s. XII baixo a forma *Fontem Calatam* (García Arias 2000b:83-84). Tampouco debemos esquecer outras formacións toponímicas similares mais en cuxa creación participaron derivados verbais de constitución lixeiramente distinta á do que aquí nos ocupa, como p.ex. *Fuente Encalada* (Zamora), cuxa base etimolóxica pode reconstruírse como *FÖNTE ĪNCALĀTA (← *INCALĀRE, cfr. med. *encayar* < *ĪNCALĒĀRE), de significado plenamente homologábel ao da serie *Fontecada* / *Foncalada* / *Honcalada*.

Por outra banda, tanto a cronoloxía dos nosos rexistros como o pouso gráfico deixado polas distintas alteracións fonéticas permítennos desbotar a hipótese suxerida no seu momento por Piel (1945a:325), que retrotraía *Fontecada* a un primitivo *FÖNTE CANALĀTA 'fonte encanada, con canle'. En efecto, as características lingüísticas propias da zona xeográfica concreta que nos ocupa, plenamente integrada nos falares galegos occidentais galegos, farían agardar un resultado actual **Fonte Canlada* para ese hipotético *FÖNTE CANALĀTA, en consonancia coa evolución da propia base léxica CANALE > *canle* (vs. *cal*) e doutros derivados da mesma, como p.ex. CANALĪCŪLA > *quenlla* (vs. *quella*). Por outra banda, aceptar ese étimo *FÖNTE CANALĀTA supoñería desligar o noso topónimo dunha serie tan sólida, coherente e ben documentada como a que forma xunto cos seus cognados asturianos e casteláns, os cales, de se remontaren ao sintagma proposto por Piel, deberían presentar na

actualidade características formais notoriamente distintas: así, fronte a *Honcalada* e *Foncalada* esperaríamos máis ben as variantes **Honcanalada* e **Foncanalada*, respectivamente, coherentes coa sistemática conservación do -N- que caracteriza tanto ao astur-leonés como ao castelán.

FORNÍS (← fr. *fournil* < *(LÖCŮ / PRAEDĪŮ) FŮRNĪLE) *n.h.* FORNÍS (Coiro-Mazaricos-1).
Xallas | *Entíns* (SC).

- **Forniis**: s.d. (789:697), 1244 (97:144), 1247 (91:140), 1289 (97:144).
- **Furniis**: 1198 (89:138), 1244 (97:145), 1289 (91:140).
- **Furnis**: 1289 (89:138).

□ [*Fornys*]: *Gonçalo de Fornys*: DEVM 1451 (34:90).

Froniis: FDUSC 1433 (289:344).

□ N.R.

□ Lex. (Eco.) / Lat. Até onde nós sabemos, non existen homónimos modernos para este topónimo no conxunto do territorio galego-portugués (cando menos no que respecta á toponimia maior), se ben o cotexo das fontes medievais revela a presenza de formas estruturalmente afíns á que nos ocupa e que, por motivos diversos, non lograron pervivir ou ben foron substituídas por outras denominacións. Así, nunha doazón contida en TCaa e datada por volta de 936 alúdese ás distintas *villas* que constituían a freguesía de San Pedro de Eume, entre elas unha denominada *Furniis*. Esta forma pode entenderse efectivamente como un homónimo do nome de lugar que aquí nos interesa, mais tampouco debería descartarse que se trate do actual lugar de *As Furnas*, na freguesía de Santa María do Deveso, contigüa á de San Pedro de Eume. Por outra banda, en copias posteriores dese mesmo texto encontramos as formas *Furnus* e *Fornos*, co cal estamos perante un dato cuxa interpretación esixe suma prudencia e cuxo valor probatorio resulta certamente limitado. Bastante posterior é un documento no que se alude como testemuña a un tal *Rodericus Arie de Forniis* (CDMO 1259).

As representacións gráficas destes topónimos reflicten sistematicamente e até época bastante avanzada un hiato [ii] que nos autoriza a pensar no plural dun subst. **fornil*. Este, aínda que inexistente no galego moderno, pode homologarse sen maior dificultade ao fr. *fournil* 'lugar onde se encontra o forno', 'lugar de traballo do

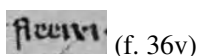
panadeiro'. A súa orixe remóntase a un sintagma *(LÖCŪ / PRAEDĪŪ) FŮRNĪLE, no que a función de modificador recae nun derivado de FŮRNŪS 'forno' mediante o sufixo -ĪLIS (ac. -ĪLE > -il), que, como é ben sabido, opera principalmente sobre bases substantivas creando adxectivos caracterizadores de persoas, obxectos e terreos (Pharies 2002:324). Como adoita acontecer neste tipo de secuencias, o núcleo nominal, dado o seu carácter xenérico, acaba por elidirse e o modificador adxectivo adquire categoría substantiva. Deste xeito, Du Cange recolle *furnile* coa definición "Pars aedis rustica, in qua est furnus, vulgo *Fournil*", apuntando ademais que se trata dunha "vox Belgis frequens pro ipsa sede rustica" (*Gloss.*, s.v. FURNILE). No caso da documentación altomedieval galega, a estancia na que se encontraba o forno, descrita na maior parte dos casos como unha construción independente e externa á casa, recibe sistematicamente as denominacións *furnus* e *forno* (Varela Sieiro 2008:213-214), e non se observa en ningún caso unha distinción semántica entre o forno propiamente dito e o edificio ou dependencia doméstica que o albergaba. Por tanto, resulta cando menos rechamante a conservación na toponimia dun apelativo que, até onde nós sabemos, está ausente dos repertorios léxicos medievais do galego, o portugués e o castelán e soamente se rexistra como voz viva no ámbito galorrománico. Evidentemente, nada nos impide pensar nunha formación endóxena **fornil*, de implantación moi escasa tanto no ámbito léxico como no onomástico e que podería lembrarnos outros derivados análogos documentados na toponimia, como p.ex. *O Bañil* (← *baño*, vid. BAÍÑAS). Porén, unha interpretación alternativa, á que nos ateremos de xeito provisional, sería considerar o moderno *Fornís* (así como as restantes denominacións toponímicas medievais hoxe extintas) como o único rexistro dunha voz importada desde o ámbito galorrománico en época bastante temperá, que tivo difusión abondo como para contar cunha mínima proxección toponímica mais que, aínda así, non conseguiu asentarse no léxico da época e acabou por sucumbir ante a forma *forno* e os seus derivados patrimoniais (*Forniños*, *Fornelos*...).

FRIXE (< *(UĪLLA) FRIDĪSCLĪ) *n.h.* (FRIXE-Muxía-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

- **Freeixi**: 1220 (54:102).

OBS. A lectura que dá o editor correspóndese plenamente coa forma presente no manuscrito. Pola contra, resulta incorrecta a forma *Frecixi* (sic) transcrita na súa edición por Salvado

Martínez (1991).

□ **Frixu**: MSXMG 1165 (5:628).

Santa Leocadia de Frije: MAS 1607 (368).

Santa Leocadia de Frixu: MAS 1607 (374).

□ **Frixu**: Froufe (O Irixo-3).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. É posíbel que a orixe deste topónimo estea nun sintagma *(UĪLLA) FRIDĪSCLĪ, tal e como sinalaran no seu momento Piel / Kremer (HgNb 103 / 7). Nesa secuencia recoñecemos o xenitivo dun antropónimo xermánico FRIDĪSCLŪS, constituído á súa vez polo coñecido tema gótico *frip- 'paz' ao que se lle engadiu neste caso o sufixo -isclus. Este último elemento resulta bastante problemático en canto á súa orixe e significado. Os devanditos autores (HgNb 338) interpretárono como posíbel variante do tema *gis(c)l-, procedente do gót. *geisl- 'azoute, látego' e empregado como precompoñente en numerosas formacións antropónicas ben coñecidas na nosa documentación medieval, como *Gisclamundus* / *Visclamunudus*, *Gisclavara* / *Visclavara* ou *Gislafredus* / *Visclafredus*, entre outros (AMG 455). En calquera caso, a hipótese dunha base etimolóxica como a aquí proposta gaña en verosimilitude se consideramos a existencia dun número relativamente importante de atestacións para este antropónimo. Deste xeito, Piel / Kremer documentan en textos altomedievais cataláns variantes como *Fridisclo abba* (865), *Fresisclo* (941), *Fedisclus* (986) ou *Fredisclus* (1010).

A partir dun xenitivo *FRIDĪSCLĪ podemos encontrarlle unha explicación relativamente satisfactoria á forma hodierna *Frixu*. A síncope da consoante -D- e a redución do grupo vocálico subseguinte por asimilación regresiva ([ei] > [ii] > [i]) definen un proceso fonético ben constatado noutras palabras da lingua, como p.ex. RĒNĪLE > *reīl > *riil > ril / dial. *rile* ou CĪNĪŠĪA > *ceīnza > cinza. Maior excepcionalidade reviste o tratamento do grupo final -SCLĪ, que, tal e como observamos xa nos rexistros máis temperáns do noso topónimo, pareceu xerar unha consoante fricativa xorda de articulación prepalatal ([ʃ]). Porén, coñecemos exemplos doutros topónimos estruturalmente homologábeis ao que nos ocupa e nos que se constatou un comportamento idéntico desa secuencia final. Así, o actual

topónimo *Tuíxe*¹²² aparece mencionado nas fontes medievais baixo a forma *Teudiscli* (TA c. 924). A identificación entre variante medieval e variante moderna é bastante evidente, sobre todo se repararmos no contexto toponímico desenvolvido no documento en cuestión: *in Bregantinos uillam Uillanium* [= Vilaño], *Ualdani* [= Baldaio], *Teudiscli* [= Tuíxe], *Inuolati* [= Amboade] *et aliam Proami* [= Proame]. Xa que logo, o actual *Tuíxe* pode interpretarse a partir dun primitivo sintagma *(UĪLLA) TEUDĪSCLĪ / *(UĪLLA) TODĪSCLĪ, e quizais poida dicirse outro tanto para os seus homónimos *Tuíxe*¹²³ e *Vilatuíxe*¹²⁴, así como para o *valle Todiscli* citado nalgúns documentos de TS (989, 1074) e que, aínda que non identificado, debeu estar situado na contorna do actual concello lugués de Triacastela. Tamén hai que englobar nesta serie toponímica a forma *Vilatuxe*, nome dunha freguesía do concello de Lalín citada como *sancto Laurencio de Villa Tuixe* (CDMO 1272), *San Lourenço de Villa Tuyxe* (CDMO 1345), e, xa nun texto lixeiramente posterior, *Vilatuxe* (MSCR 1422)¹²⁵. A explicación do paso **Vilatuíxe* > *Vilatuxe* é sinxela sempre e cando aceptemos unha redución do hiato [ui] > [u] idéntica á observábel en MOLĪNŪ > *muño* > dial. *muño*, PONĒBAT > *poña* > *puña* ou *COLĪNA > port. *Cuinha* > *Cunha* (vid. CUÍÑA), entre outros.

Nesta mesma liña, e atendendo aos resultados comentados, cremos cando menos factíbel que a actual forma *Guidixe* (nome dunha freguesía do concello ourensán de Pontedeva), proceda dun antigo *(UĪLLA) UITISCLĪ, co xenitivo dun nome persoal moi ben testemuñado na nosa documentación medieval como é UITISCLŪS.

Xa que logo, a expresión *Frixe* forma parte dunha serie de topónimos de filiación

¹²² Esta forma comparece como constituínte dos sintagmas *Tuíxe de Abaixo* e *Tuíxe de Arriba*, nome de senllas entidades de poboación da freguesía de Lemaio (A Laracha).

¹²³ Nome dun lugar da freguesía de Bazar, no concello de Lugo.

¹²⁴ Nome dun lugar da freguesía de Santa Cilla do Valadouro, no concello de Foz.

¹²⁵ Todos estes rexistros constitúen ao noso xuízo un argumento suficiente para facer prevalecer como base etimolóxica destes topónimos o antropónimo TEUDĪSCLŪS, fronte ao antropónimo tamén xermánico TEODOIGĪŪS (HgNb 271 / 34), cuxa forma de xenitivo *TEODOIGĪ, por outra banda, faría esperar un resultado romance con consoante fricativa prepalatal sonora ([ʒ]), fronte á fricativa prepalatal xorda que se infire das solucións gráficas observadas (*Villa Tuixe*, *Villa Tuyxe*). De feito, este mesmo aspecto grafofonético é o que nos fai preferir o antropónimo FRIDĪSCLŪS fronte á opción en principio igualmente plausíbel de *FRIDOIGĪŪS (HgNb 103 / 19), para o cal carecemos por outra parte de ningunha atestación na nosa documentación medieval.

xermánica caracterizados, desde o punto de vista morfolóxico, pola presenza da terminación *-isclus* e, desde o punto de vista fonético, pola transformación dese grupo consonántico [skl] presente na terminación de xenitivo *-sclī* nunha fricativa prepalatal xorda ([ʃ]), tal e como suxire o emprego reiterado do grafema <x> xa desde os testemuños máis antigos aos que fomos capaces de acceder, así como a evolución similar que pareceu sufrir esa secuencia noutros derivados análogos.

GÁNDARA (< *GANDĀRA) *n.h.* (GÁNDARA-Zas-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

• **Santa Maria de Gandara:** 1334 (795:704).

□ *Sancte Marie de Gandera:* MB 1308 (5:396).

Santa Maria de Gandara: MAS 1607 (351).

Santa Maria de Gándera: LTH 1390 (1:16).

□ Por toda Galicia.

□ Lex. (Oro.) / Prelat. A forma *gándara* presenta no galego moderno varias acepcións, se ben todas elas poden reducirse en última instancia a valores como 'terra baixa chea de vexetación brava de pouca altura', 'terreo húmido, areoso e pouco produtivo' ou 'terreo enchoupado e con vexetación pouco aproveitábel'. Varios dos nosos lexicógrafos recollen para *gándara* outros significados cuxa vinculación semántica cos anteriores semella en principio máis feble, como p.ex. "Parte leñosa que queda de las retamas quemadas", aboado por Eladio Rodríguez e que reaparece con lixeiras variacións nos dicionarios posteriores. Mais a voz *gándara*, nesta acepción, debe relacionarse máis ben co port. *gândaro* / *cândaro* 'pao seco' e, xa que logo, tamén con outros vocábulos formal e semanticamente próximos como *cando*, *candro* ou cast. *cándano* / *cándalo*, todos eles probabelmente conectados á súa vez co ie. *(s)kand- / (s)kend- (vid. SAN MARTIÑO DE CANDUAS). Trátase, xa que logo, dun caso de homonimia que non debe desorientarnos no establecemento das verdadeiras conexións etimolóxicas do topónimo *Gándara*.

A explicación do apelativo *gándara* pode buscarse nun tema prerromano **ganda*, de orixe incerta mais cuxa existencia parece deducirse dun bo feixe de formas léxicas e toponímicas espalladas polo territorio europeo. Deste xeito, nos Alpes centrais e orientais emprégase o subst. *ganda* coa acepción 'pendente rochosa', certamente similar á que presentan o rét. *gonda* e o al. *gand* 'ladeira pedregosa' (DCECH, s.v.

GÁNDARA). No caso da Península Ibérica, este tema áchase difundido desde o Noroeste até a Gascuña e o norte de Cataluña, se ben Menéndez Pidal (1968:76-77) pretendeu ampliar esa distribución xeográfica de xeito un tanto arriscado, ao remitir ao tema **ganda* outras formacións toponímicas cuxa vinculación co mesmo resulta discutíbel, cando non claramente incorrecta: é o caso de *Gandia* (Valencia), *Gandul* (Sevilla) ou *Gandullas* (Madrid), p.ex.

Para outros autores, en troques, a voz *gándara* e a súas variantes formais deben interpretarse a partir da raíz prerromana **kant-* 'pedra, rocha', observábel en formas léxicas como bret. *kant* 'pedra' ou fr. *canton* 'recanto, ángulo', 'encrucillada', entre outras (González Rodríguez 1999a, s.v. GÁNDARA). Porén, esta hipótese semella bater con certos impedimentos de orde principalmente fonética. En primeiro lugar, habería que admitir a sonorización da consoante oclusiva velar [k] en posición inicial, fenómeno detectábel nunha cantidade relativamente importante de voces como *gato* (< lat. *CATTŪ*), *golpe* (< med. *colbe* < lat. **CÖLÖPHŪ*), *garabullo* (vs. *carabullo*) ou port. *gândaro* (vs. *cândaro*, vid. supra), entre outros moitos. Son casos nos que tal sonorización, cando menos en principio, pode explicarse como consecuencia da fonética sintáctica (Ferreiro 1999:102-103). Maior dificultade supón en cambio aceptar a sonorización da oclusiva dental [t], pois encóntrase nun contexto fonético moi pouco propicio para unha alteración dese tipo. É certo que nos nosos textos altomedievais concorre a variante *kandera*, mais a súa presenza non deixa de ser puramente anecdótica, pois só fomos quen de localizar dúas ocorrencias: *et inde per kandera plana* (TCe 986) e *per kandera de Gintines* (DTT 1126). Xa que logo, cremos moito máis plausíbel interpretar estas atestacións como resultado dunha hiperlatinización da consoante inicial etimolóxica que como reflexo dunha hipotética base etimolóxica **kand-*.

De calquera xeito, o que si podemos afirmar cunha marxe importante de seguridade é que a orixe última de *gándara* está nun derivado **GAND-ĀRA*, cuxa estrutura morfolóxica pode explicarse como o resultado de engadirlle ao devandito tema **ganda* o ben coñecido e produtivo sufixo prelatino *-āra* (vid. *CÍCERE*, *ÉZARO*). Así mesmo, a partir de *gándara* podemos obter, a través de distintos procesos fonéticos, as restantes variantes formais representadas no léxico e na toponimia da vertente setentrional da Península Ibérica. Deste xeito, a forma *gandra* representa unha variante con síncope da vogal postónica medial, mentres que en *granda* tivo lugar

ademais a metátese da consoante vibrante dentoalveolar. Esta forma *granda* foi precisamente a que se impuxo no dominio astur-leonés, desenvolvendo significados como "tierra llana e inculta, del común, llena de maleza" ou "rasa abierta, más alta que la vega y de mayor extensión, y de terreno pedregoso, como de aluvión" (Álvarez Maurín 1994:106), e servindo ademais como base para a conformación de novos derivados como p.ex. *grandizu* 'chan de má calidade'. O seu uso está testemuñado xa nos textos altomedievais, a xulgar por formas toponímicas como *Grandela* (Sahagún 918). En Cantabria, pola súa banda, a voz *gándara* debeu presentar o significado 'terreo crebado e pobre', se ben na actualidade carece de rendibilidade léxica e consérvase unicamente en topónimos que ou ben parten directamente da forma simple, como *La(s) Gándara(s)*, ou ben derivan directamente dela, como *Gandarilla* e similares (González Rodríguez 1999a, *ibid.*). Se nos cinximos a continuación ao actual territorio galego, observamos que a forma plena *gándara* é sen dúbida a que goza dunha maior representatividade cuantitativa na nosa toponimia maior, xerando ademais derivados como *Gandaral*, *Gandarela*, *Gandaroa* (< *GANDĀR-ŌLA) e quizais tamén *Gandarón* (cfr. subst. *gandarón* 'monte que separa dúas parroquias ou que marca o final dunha gándara'). Ademais, reconécese a súa presenza como núcleo de sintagmas toponímicos como *Gandarouta* (< *GANDĀRA ALTA) ou *Gandarrozada* (< *GANDĀRA RŮPTĪĀTA), entre outros moitos. Tamén conta cunha elevada repercusión toponímica a variante *granda*, base de formacións como *Grandela*, *Grandella* (< *GANDĀR-ĪCŪLA) ou *Grandal*, mentres que a forma sincopada *gandra* contrasta claramente coas anteriores pola súa escasa rendibilidade, pois o NG tan só recolle, á marxe dos topónimos consistentes na forma simple, un derivado diminutivo *A Gandriña*.

Polo demais, tanto *gándara* como as súas distintas variantes gráficas e fonéticas están presentes na documentación escrita desde época moi temperá. No que respecta aos nosos textos, o rexistro máis recuado que coñecemos emerxe na carta fundacional do mosteiro de San Salvador de Lérez (c. 916), no que se alude a *illa anta de Sovereira de Gandara* (vid. ANTES), o que supón un uso xa plenamente toponímico da forma en cuestión.

GODÓN (< *(UĪLLA DĒ) GOTONE / *(UĪLLA) GTONĪ) *n.h.* GODÓN (Beba-Mazaricos-1).
Xallas | Entíns (SC).

- **Godom:** 1140 (107:153), 1156 (170:203), 1289 (170:203).

□ N.R.

□ **Godón:** Coiro (A Laracha-1), Larín (Arteixo-1), Ribasieira (Porto do Son-1); Arbo (Arbo-4).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. Na orixe deste topónimo identificamos o antropónimo monotemático xermánico GOTO (> *Godo*), rexistrado con certa abundancia desde comezos do s. IX. Nun comezo, Piel (1937:142) sinalaba como base deste nome o gót. *gôþs* 'bo' ou ben *guþ* 'Deus', descartando de paso a súa relación co etnónimo **guts*, **guta* 'godo'. Mais, posteriormente, Piel / Kremer (HgNb 173) e canda a eles Boullón (AMG 242) consideraron xa as tres posibilidades. Pola súa banda, Elixio Rivas (1991:194) valora unicamente a opción do etnónimo, facéndoo proceder á súa vez do gót. *gôths* (sic) 'bo'. Para o caso concreto de *Godón* podería pensarse nunha base etimolóxica *(UĪLLA DĒ) GOTONE, en caso acusativo, ou ben nunha menos probábel *(UĪLLA) GTONĪ, en caso xenitivo feito sobre o paradigma latino. Pola contra, en *Godóns*, nome dunha freguesía do concello de Covelo, semella bastante claro que nos atopamos perante a flexión consonántica tipicamente xermánica do antropónimo que nos ocupa, co cal o étimo a reconstruír é *(UĪLLA) GTONĪS.

O problema máis salientábel que ofrece o antropónimo GOTO é o seu xénero orixinariamente feminino, pois a correspondente forma masculina era *Goda* / *Guda* (< GUTA). En calquera caso, estimamos verosímil que este par antroponímico acabase asimilándose ás pautas morfolóxicas propias do xénero románico, de xeito que *Godo*, debido á súa terminación, foi reinterpretado como masculino, e *Goda* como feminino (Piel 1937:142)¹²⁶. Ao mesmo tempo, esta alteración no xénero facilita o recoñecemento e interpretación dos descendentes toponímicos do antropónimo GOTO no noso territorio, como o med. *Lama de Goto* (TS c. 1020-c. 1052) ou o mod. *Besgode* (< *BUSTŮ GOTĪ, cfr. *Besterrexulfe* < *BUSTŮ RECIULFĪ, *Besteburiz* < *BUSTŮ OBORĪCĪ, *Bistipoi* < *BUSTŮ PAULĪ e similares). Menos fiábeis son pola contra outros

¹²⁶ Así e todo, e fiándonos das atestacións recollidas por Boullón e Elixio Rivas (*ibid.*), a maioría de exemplos do antropónimo *Godo*, *Goto* e variantes son referidos a mulleres. Pola contra, a forma *Goth*, rexistrada aínda no s. XIII, é sempre masculina.

casos como *Gude* ou *Vilagude*, nos cales a relación etimolóxica con GOTO implicaría considerar unha acción metafónica do -ī sobre a vogal tónica, pechándoa por completo (vid. CIVES). Por outra banda, existen para estas dúas formas toponímicas outras explicacións máis plausíbeis desde o punto de vista fonético, como o nome persoal latino ACŪTŪS, para o que contamos con rexistros desde época clásica e cuxo xenitivo tal vez intervise na formación de topónimos como *Castragude* (< *CASTRŪ ACŪTĪ). En calquera caso, a proxección toponímica do nome persoal GOTO e as súas variantes foi notábel en todo o Noroeste peninsular, a través de múltiples derivados.

GOSENDE (< *(UĪLLA) GODESĪNDĪ) *n.h.* GOSENDE (Coiro-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Gosendi**: 1249 (176:208), 1249 (758:674), 1289 (758:674).
- **Gosinde**: 1289 (385:384).
- **Gusinde**: c. 1249 (385:384).

□ [*Gonsende*]: *Fernan De Gonsende*: FDUSC 1433 (286:333).

□ **Gosende**: Andeiro (Cambre-1), Os Ánxeles (Brión-1), Castro (Mesía-1), A Ermida (A Baña-1), Marantes (Santiago de Compostela-1), As Neves (Ortigueira-1), Ordes (Ordes-1), Rodís (Cerdeja-1), Soutullo (A Laracha-1), Tabeaio (Carral-1), Valadares (Outes-1); Lousada (Samos-2); Vilamarín (Vilamarín-3).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. Resulta evidente que este topónimo ten a súa orixe nun antropónimo bitemático de filiación xermánica, cuxo poscompoñente pode identificarse sen dificultade co gót. *sinþs* 'camiño' (AMG 242), de presenza recorrente noutras moitas formacións onomásticas análogas. No que se refire ao precompoñente, Piel / Kremer (HgNb 132 / 9) interprétano como variante do tema *gogi-* / *goi-*, posibelmente relacionado co gót. *gauja* 'habitante dun país' e *gawi* 'país, rexión', e que deu lugar a outros nomes persoais como GOGINUS, GOGINA e similares. Porén, tampouco sería descartábel o tema *gôþs* 'bo', *guþ* 'Deus' ou **guts*, **guta* 'godo' (vid. **GODÓN**), de xeito que o antropónimo en cuestión podería reconstruírse como GODESĪNDŪS, e o seu xenitivo, a través dun sintagma *(UĪLLA) GODESĪNDĪ ou similar, xeraría tanto a forma *Gosende* como as restantes variantes formais que de seguido comentaremos.

A presenza do antropónimo GODESĪNDŪS e as súas distintas variantes gráficas e

formais comeza a detectarse desde moi cedo na nosa documentación, pois xa nun diploma do ano 887 pertencente a TSob encontramos a mención a un personaxe chamado *Godesindus*, e noutro texto lixeiramente posterior mais pertencente a ese mesmo cartulario comparece a variante feminina *Godesinda* (TSob 942). Pola súa banda, o patronímico *Godesindiz* concorre até en tres ocasións nun documento de TS (c. 1038-c. 1057).

A proxección toponímica do nome persoal GOSĪNDŪS ou GODESĪNDŪS foi intensa e bastante diversa en canto a resultados. Así, o NG recolle os topónimos maiores *Vilagocende*¹²⁷, *Gosenxe*¹²⁸ e *Gocendre*¹²⁹, todos eles procedentes en última instancia da forma de xenitivo e, tal e como podemos comprobar, con distintos tratamentos fonéticos do consonantismo interno. Resulta especialmente rechamante neste sentido o caso de *Gocendre*, no que se verificou a inserción antietimolóxica da vibrante [r] entre a consoante oclusiva dentoalveolar e a vogal postónica final (cfr. *COLLANTES > **Colantes* > *Colantres*, *UĪLLA SINDĪ > *Vilasinde* vs. *Vilasindre*, *FŎNTE ERMESINDĪ > **Fonte Almesende* > *Fonte Almesendre*), así como o de *Gosenxe*, cunha palatalización da devandita consoante oclusiva quizais explicábel pola acción da vogal -Ī e que lembra o ocorrido noutros pares toponímicos como *Sinde* / *Sinxe* (< SINDĪ), *Cende* / *Cinxe* (< CINDĪ) ou *Quende* / *Quenxe* (< CALENDĪ) (vid. QUENXE). No territorio portugués, e segundo os datos achegados por Piel / Kremer (HgNb, *ibid.*), atopamos os topónimos *Vila Gosendo*, *Gozendo* e *Goxendo*, todos eles procedentes do caso recto e cronoloxicamente posteriores aos citados exemplos galegos. Tamén se documentan en Portugal as formas *Gosendes*, probabelmente un antigo derivado patronímico, e *Gosendinho*, cuxa vinculación etimolóxica coa serie que estamos a comentar semella evidente, fose cal fose a súa orixe e motivación concretas (DOELP, s.v. GOSENDINHO). Xa no ámbito astur-leonés, pode conectarse co antropónimo que nos ocupa o sintagma *Gusendos de los Oteros* (León), documentado en DTT como *Gosendos de Tabaraos* (1165).

¹²⁷ Nome dun lugar da freguesía de San Martín de Suarna (A Fonsagrada).

¹²⁸ Nome dun lugar da freguesía de Ribadulla (Santiso).

¹²⁹ Nome dun lugar da freguesía de Goiriz (Vilalba).

GOSOLFRE (< *(UĪLLA) GRISŪLFĪ) *n.h.* GOSOLFRE (Chacín-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Grisolfi**: 1156 (170:203).

□ N.R.

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Xerm. Estamos sen dúbida perante o continuador dun primitivo sintagma *(UĪLLA) GRISŪLFĪ ou similar, no que se recoñece o xenitivo do antropónimo xermánico GRISŪLFŪS. A constitución deste nome persoal non está totalmente esclarecida no que se refire ao precompoñente, mais quizais poidamos conectalo co gót. *gris- 'horror, espanto', o mesmo tema que Piel / Kremer (HgNb 138) identifican noutras formacións como GRISOMARŪS ou *GRISANDŪS. Maior consenso existe en torno ao poscompoñente, relacionábel sen maiores dificultades co tema *wulfs* 'lobo' (HgNb 158). O antropónimo GRISŪLFŪS é ben coñecido na nosa documentación altomedieval, e de feito un *Grisulfus abbas* aparece mencionado xa nun documento de TSob con data de 867.

O resultado actual *Gosolfre* explícase pola concatenación de varias transformacións fonéticas, entre as cales destacan a asimilación da vogal pretónica [e] á tónica [o] (**Gresolfre* > **Grosolfre*) e a metátese da consoante vibrante dentoalveolar [r] (**Grosolfre* > *Gosolfre*), fenómenos que aínda non se detectan no único rexistro presente en DTT. Mais do xenitivo de GRISŪLFŪS proceden tamén os topónimos hodiernos *Gresulfe*¹³⁰ e *Gresufe*¹³¹, respectivamente, e que reproducen a mesma alternancia no tratamento do antigo poscompoñente xermánico *wulfs* detectábel noutros pares toponímicos como *Arulfe* / *Arufe*, *Gondulfe* / *Gondufe* e similares. Tamén moi próxima á base etimolóxica orixinal está a forma portuguesa *Grijufe*, á que tal vez poidamos engadir *Gresufes*, explicábel seguramente como un antigo patronímico (Piel 1937:168).

¹³⁰ Nome dunha aldea da freguesía de Marzá (Palas de Rei).

¹³¹ Nome dunha aldea da freguesía de Crespos (Padrenda).

GRILLE (< *(UĪLLA DĒ) UERĪLDĪ) *n.h.* **GRILLE** (Antes-Mazaricos-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Girrili**: 1252 (111:156).
- **[Girrilo]: Thome de Girrilo**: 1252 (189:217).
- **Girrilli**: 1252 (111:156).
- **Guirrille**: 1289 (111:156). **Tome de Guirrille**: 1252 (189:218).

□ N.R.

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Xerm. Quizais poida postularse como base etimolóxica da forma *Grille* o antropónimo xermánico UERĪLDI / BERĪLDI, do que coñecemos varios testemuños nos nosos textos medievais, como p.ex. *Berildi* (TCe 871, 926), *Berilli* (TSob 955) e *Berili* (TSob 964). Pola súa banda, Piel / Kremer (HgNb 43 / 5) aboan en documentación dos ss. IX e X variantes como *Berildi*, *Berilde*, *Uerildi* e *Uerilde*, entre outros.

Os topónimos resultantes de UERĪLDI / BERĪLDI poden entenderse desde dúas perspectivas distintas no que ao primitivo xénero do antropónimo se refire. Por unha banda, poden remitir a un nome feminino, tal e como denota o característico sufixo *-ildi* (< *hildi* 'loita, combate'), que nestes casos parece ter función hipocorística. Hai que sinalar, de feito, que en todos os testemuños documentais que vimos de sinalar o antropónimo aparece empregado sistematicamente como nome de muller. No tocante á evolución fonética, na secuencia [ld] debeu producirse a asimilación e redución das consoantes en contacto ([ld] > [ll] > [l]), seguida da palatalización da lateral alveolar resultante por influxo da vogal final ([li] > [ʎe]). O fenómeno que vimos de describir, e máis en concreto as súas fases finais, é frecuente en moitas outras formacións deantroponímicas con terminacións similares, e lembra especialmente o proceso sufrido pola maioría dos topónimos procedentes do xenitivo de nomes persoais derivados mediante o sufixo latino *-ĕllŭs* (cfr. MAURĒLLĪ > *Mourelle*, CALUĒLLĪ > *Calvelle* e similares).

Unha opción alternativa consistiría en interpretar eses topónimos como evolucións do xenitivo dun hipotético *UERĪLDŪS, non atestado nas fontes medievais, mais no que se recoñecería o mesmo formante *-ildi* empregado agora como constituínte dun nome inequivocamente masculino. Esta hipótese, porén, resulta quizais menos

probábel se temos en conta que os nomes masculinos en -ILDŪS, tal e como indica Piel (1960:141), son máis raros. Por outra banda, tales formas adoitan orixinar directamente topónimos en *-ilde*, moi numerosos en Galicia, e non topónimos en *-ille*, para os cales é necesario postular fenómenos de asimilación consonántica e palatalización como os arriba descritos. De todos os xeitos, o que si semella plausíbel é que o constituínte inicial de UERĪLDI / BERĪLDI sexa unha variante do tema **ber-*, relacionábel á súa vez con **bera(n)* 'oso', **baira* 'xabaril' ou ben con **beran* 'levar, traer' (HgNb 43), e que está na base doutros antropónimos xermánicos de grande difusión na onomástica medieval galega e peninsular, como UEREMUNDUS / UERMUDUS, UERA / BERA (co seu correspondente hipocorístico UERILA / BERILA) ou BERALDUS, entre outros (Rivas 1991:124).

Por outra banda, as alteracións formais que conduciron desde a fase inicial UERĪLDI / BERĪLDI á actual *Grille* poden encaixarse dentro dalgunhas dinámicas características da gramática histórica galega e relacionadas cos mecanismos de adaptación da fonética xermánica á romance. Así, é sabido que o wau xermánico integrouse no romance galego-portugués mediante unha secuencia [gw] que posteriormente se reduciu a [g] na maioría dos falares galegos, manténdose inalterado nos restantes (cfr. **wardon* > *gardar* / *guardar*, **(UĪLLA DĒ) UULFILANE* > med. *Golfiam* / *Gulfiam* > *Gulfián* e similares). Esa evolución fonética [w] > [gw] > [g] debeu verificarse tamén no caso de UERĪLDI, que pasaría nun primeiro momento a **Güirille*, logo a **Guirille*, e, finalmente, a través da síncope da vogal pretónica [i], á forma moderna *Grille*, nunha deriva plenamente homologábel á que adiviñamos noutros topónimos como p.ex. *Guitiriz* (< **UĪLLA UĪTERĪCĪ*).

A proxección toponímica do nome persoal que nos ocupa non debeu reducirse unicamente ao ítem *Grille*, pois é posíbel que o topónimo moderno *Varille*¹³² presente unha orixe similar a xulgar por atestacións como *Villa Virilli* (CDMO 1274). Tamén resulta verosímil retrotraer á mesma base antroponímica un nome de lugar documentado en DTT baixo as variantes *Berili* (1139), *Berilli* (1191, 1289), *Birille* (1289), *Birilli* (1191) e *Birrili de Jusano* (1144), e cuxo referente xeográfico concreto, se nos fiarmos do contexto toponímico explicitado nos distintos textos, debeu estar situado no que hoxe é o concello coruñés de Lousame. Evidentemente,

¹³² Nome dunha aldea da freguesía de Partovia (O Carballiño).

non debemos confundir este topónimo co *Villare Berilli* citado nun diploma mindoniense do s. X e cuxo emprazamento debeu estar na contorna da actual freguesía de Santa María de Bares (Mañón).

GURES (< *GŪRES) *n.h.* GURES (A Ameixenda-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Guris:** 1221 (143:181), 1263 (175:207). **Petrus Iohannis dicto Uello de Guris:** 1263 (175:208).

□ [**Gures**]: *Fernan de Gures*: FDUSC 1436 (304:377). *Fernan Martins de Gures*: FDUSC 1425 (279:301).

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Na opinión de Edelmiro Bascuas (2002b:324), este topónimo debe poñerse en relación con outros nomes de lugar como *Guritos*, (A) *Gurita* e *Gorita* / *Goritas*, todos os cales semellan compartir o mesmo segmento inicial có topónimo ceense e nos que teoricamente pode recoñecerse ademais a solución romance do sufixo tardolatino *-ITTŪ (> -ito, cfr. *forquita*, *gallita*, *cabrito* / pop. *cabirto* e similares)¹³³. Segundo o propio Bascuas, esta pequena serie toponímica remite no seu conxunto a unha forma *gur- interpretábel como variante da raíz indoeuropea *g^wer- 'devorar, tragar'. Aínda que nun comezo o ie. *g^wer- non presentaba un valor propiamente hidronímico, o certo é que en moitas linguas acabou por experimentar unha especialización semántica que a fixo apta para a denominación de ríos e elementos similares. Deste xeito, ao carón de plasmacións léxicas como mcím. *breuad* 'verme dos cadáveres' e *breuan* 'choia carroñeira', aprus. *gurcle* 'gorxa', ai. *gárgara-h* 'gorxa', lat. GURGULIŌ 'gorxa' ou air. *brāgae* 'pescozo', contamos con formacións para as cales pode postularse un significado netamente

¹³³ De todos os xeitos, a vinculación destes topónimos coa forma *Gures* e co radical indoeuropeo no que parece basearse non é nin moito menos segura. A respecto do microtopónimo *O Monte da Gorita*, na freguesía de Seixo (Marín), Elixio Rivas (1982:282) prefire relacionar o ítem en cuestión cos verbos *gorir* e *gorecer* 'refuxiarse, resgardarse', así como co subst. *garita* 'caseta ou torre que serve de abrigo a unha sentinela ou vixilante'. Segundo parece, trátase dun tema moi produtivo na toponimia costeira, por influxo militar, e no caso concreto do Monte da Gorita cómpre lembrar que no s. XIX houbo alí un emprazamento de artillaría, e aínda en época relativamente recente podían apreciarse restos dun antigo posto de vixilancia costeira. Tamén o lugar de *A Gurita* en Muxía acolleu no pasado un posto defensivo do que aínda se conservan tres pequenos canóns. Xa na Galicia interior, coñecemos a forma *A Gurita* como nome dun monte no concello de Allariz, e a variante *A Guarita* como denominación dunha zona ampla no concello de Vilardevós.

hidronímico, como p.ex. o ucr. *žorlo* 'canle de río', arus. *žerelo* 'desembocadura de río', lit. *gargaliúoju* 'burbullar' ou lat. GURGES 'remuíño de auga', entre outros (IEW 474-476).

Na toponimia galega, a proxección acadada por este radical a través das súas diversas variantes non foi especialmente importante, mais a remisión dos distintos resultados toponímicos ao contexto lingüístico que vimos de bosquexar parece en principio bastante fiábel. Deste xeito, Bascuas (2002b:307-310) retrotrae ao ie. **g^wer-* o nome do río ourensán *Grou*, na Baixa Limia, do cal deberon tomar nome á súa vez os GRAUĪ / GROUĪ, antigo pobo da Gallaecia bracarense citado en numerosas fontes antigas. Outros topónimos como *Groi* (posíbel variante de *Grou*), *Gorgo*, *Gorgua*, *Gargallóns* ou *Grolos*, así como os substantivos *grola* / *groulo* 'trago, goto', *gorgullo* / *gurgullo* 'lugar da terra onde nace a auga facendo gurgullas' ou *gorgueira* 'pescozo, gorxa', 'pel que pendura do pescozo dalgúns animais', entre outros, poden explicarse de xeito bastante razoábel en relación co devandito radical indoeuropeo. No caso específico de *Gures*, e sempre segundo as deducións feitas por Bascuas (que asumiremos de xeito provisional), o étimo a reconstruír sería unha formación atemática **GŪRES*, cuxa evolución fonética até o resultado actual resulta perfectamente regular.

INSUA (< ĪNSŪLA) *n.h.* A INSUA (Fisterra-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **a Inssoa**: 1334 (795:702).

- N.R.

- Por toda Galicia.

- Lex. (Agro.) / Lat. Trátase da evolución patrimonial esperábel no dominio galego-portugués para o lat. ĪNSŪLA, que a partir do seu valor inicial 'illa, porción de terra rodeada de auga' acabou por desenvolver xa na propia época clásica outras acepcións figuradas como 'bloque de casas' e mesmo 'casa arrendada', en oposición a outros termos como DOMUS ou AEDĒS (E.-M., s.v. ĪNSULA). Tamén Du Cange recolle para o vocábulo que nos ocupa un significado moi afín aos anteriores, como é "Domus ab aliis separata" (*Gloss.*, s.v. INSULA). A conexión destes significados coa acepción orixinaria de ĪNSULA, sempre a través dunha extensión semántica de tipo metafórico, resulta bastante evidente.

O resultado *insua* convive na lingua moderna co cognado *illa* (posibelmente importado desde o dominio lingüístico catalán), observándose unha certa especialización semántica en virtude da cal *insua* aplícaselle á illa fluvial ou formada pola confluencia de dous ou máis ríos, mentres que *illa* é a variante empregada propiamente para as illas marítimas. De todos os xeitos, cómpre matizar que falamos dunha especialización bastante relativa, pois o lexema *insua* pode aparecer tamén na toponimia costeira, xeralmente designando puntas litorais e illotes: pensemos p.ex. en casos como *A Insua* (nome dun areal do concello de Viveiro máis coñecido como *Area* e caracterizado pola presenza dun illote), *Insua Maior* (nome dunha das illas coñecidas conxuntamente como *Os Farallóns*, fronte ao cabo Ortegal) ou *Punta da Insua* (punta no concello de Carnota), entre outros. Por outra banda, esa especialización non se explicita aínda nos nosos textos medievais, o cal é lóxico se temos en conta que *insua* foi a única forma existente durante a maior parte do período medieval e que *illa* non comeza a documentarse no idioma até datas bastante posteriores¹³⁴. Tendo en conta o que vimos de apuntar, non debe estrañarnos que en CSM apareza mencionada Sicilia como *hũa inssoa de mar / rica e viçosa* (CSM 307). Agora ben, tampouco nas nosas obras lexicográficas modernas e contemporáneas se advirte unha excesiva preocupación por salientar a especificidade semántica de *insua* fronte a *illa*, a miúdo explicadas como variantes unha da outra. Até onde nós sabemos, foi Aníbal Otero o primeiro en concretar para a forma *insua* un significado diferenciado, ao recoller no concello lugués de Cospeito a acepción "Prado pequeno, en medio de un río o en sus orillas". Pola súa banda, Eladio Rodríguez definiu o termo como "Islote, pedazo de terreno con o sin arbolado que queda en el centro de lo ríos rodeado por las aguas", ao tempo que matizaba que "En la acep[ción] de *isla* dícese más propiamente *illa*".

A diversificación semántica da forma *insua* (e dos seus equivalentes nos distintos romances) énos de especial interese para o topónimo que nos ocupa. Coromines (DCECH, s.v. ISLA) fai unha aproximación a esa heteroxeneidade de acepcións.

¹³⁴ De feito, no caso do portugués, as atestacións máis antigas, baixo formas como *ilha* e *ylla*, non emerxen até o s. XIV (DHLP, s.v. ILHA), mentres que para o dominio galego carecemos de rexistros anteriores a 1746, data do coñecido *Coloquio de vinte e catro galegos rústicos* do padre Sarmiento, nun de cuxos fragmentos podemos ler o seguinte: *Se vê o mar bravo, / se vê o mar quedo / de Ons é do Tambo / as jlhas a ó lejos* (Col., copla 8).

Algunha delas, coma a xa mencionada 'bloque de casas', conecta con significados xa vixentes en época latina (vid. supra) e segundo o filólogo catalán pervive en portugués, catalán e occitano. Tamén é especialmente interesante o significado 'lugar fértil próximo a un río', presente nas formas *ísula* e *iška* das variedades lingüísticas sicilianas, e que parece entroncar directamente co significado 'terreo cultivado ao carón dun río'. A esta última é á que recorre Machado (DOELP, s.v. *ÍNSUA*¹) para dar conta de topónimos como *A Lapa das Ínsuas*, situado segundo el "longe da água, num monte muito alto". Obsérvase por tanto unha deriva semántica de *insua* non só cara á acepción máis restrinxida de 'illa fluvial', predominante na actualidade en galego e portugués, senón tamén cara a valores máis propiamente agronómicos (ou relacionados en xeral coa explotación agraria da terra) cuxa presenza pode rastrexarse xa no emprego do lexema *insula* / *insua* na nosa documentación medieval. De feito, o testemuño máis temperán que coñecemos para a forma galega *insua* empregada como apelativo debe interpretarse seguramente nesta liña. Trátase dun documento de DTT con data de 1226 no que un persoeiro doa *duos seruíciales in a insua d'Auanqueyro*, expresión que se repite cando ese personaxe alude á herdade que posúe *in a insua de Auanqueyro ena uilla de Triaes*. Evidentemente, o correspondente latino *insula* pode encontrarse en textos moi anteriores, mais na maioría dos mesmos aparece xa cun uso toponímico que dificulta sensibelmente a súa interpretación.

Esta dualidade semántica que vimos de comentar debe terse moi en conta na explicación etimolóxica dos distintos topónimos (*A*) *Insua* / (*As*) *Insuas* espallados polo conxunto do territorio galego e portugués, así como do seu derivado *Insuela* e de sintagmas toponímicos como *Insuaboa*, *Insua Nova* ou *Insua Vella*, todos eles rexistrados polo NG. A listaxe seguramente podería ampliarse e diversificarse atendendo aos resultados presentes na microtoponimia, como p.ex. *Ansuviña* (< **A Insuíña*) ou *As Antreínsuas* (< **Entre Insuas*), formas recollidas por Gonzalo Navaza (2007b:49) no concello de Catoira.

No que respecta ao topónimo fisterrán *A Insua*, alude a unha entidade de poboación situada terra adentro, bastante lonxe do núcleo mariñeiro da freguesía, e en cuxa contorna non existen illas marítimas nin fluviais que puidesen xustificar unha aplicación de tipo hidronímico¹³⁵. Xa que logo, a explicación etimolóxica deste caso

¹³⁵ Unha interpretación alternativa, mais en boa medida indemostrábel, é a proposta por

en concreto seguramente debe procurarse nalgún dos significados secundarios xerados polo termo e constatábeis segundo vimos na propia documentación medieval que tivemos ocasión de manexar.

ISSA (< *ĪSA) ⇒ *c.fluv.* BEBA (Beba-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Issa:** 1197 (94:141).

OBS. A alusión a esta corrente fluvial aparece nun documento no que se lle doa ao mosteiro de San Xusto de Toxos Outos a terceira parte da igrexa de San Xián de Beba, situada *in territorio Celtiberorum* [= Céltigos], *discurrente ribulo Issa, sub monte Quadro* [= n.i.]. Esta mención, aínda sendo a única que se fai en todo o cartulario ao río en cuestión, permítenos identificalo co que hoxe é o río Beba, principal afluente do Xallas e, xa que logo, unha referencia inescusábel á hora de contextualizar xeograficamente a freguesía. Como é evidente, o río acabou tomando o nome da freguesía de Beba (Mazaricos), pola que discorre boa parte do seu curso (RG 103-104).

□ N.R.

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Coa prudencia á que nos obriga o illamento do único rexistro documental do que dispoñemos, cremos que este topónimo pode relacionarse etimoloxicamente co ie. **eis-*, segundo Pokorny (IEW 299-301), ou mellor **eis-* / **ois-* / **is-*, como quere Krahe (UÄF 55-57). Outros autores, en cambio, consideran máis axeitado interpretar esta raíz e as súas formas alternantes como unha serie **eis-* / **āis-* / **is-* (Jordán 1977:419). Sexa como for, a produtividade léxica deste radical pode rastrexarse sen excesiva dificultade a través dun bo número de formas, entre as cales podemos salientar o gr. ἰσρός / ἰερός 'forte, vigoroso, lixeiro', ai. *isnāti* / *isyati* 'poñer en movemento, axitar, apresurarse' e *isiráh* 'forte, activo, vivo', lat. ĪRA (< *EISĀ) 'ira, furia' ou anórd. *eisa* 'asaltar', entre outros moitos (IEW, *ibid.*). De ser certa a nosa suposición, podería postularse para *Issa* un estadio orixinario *EIS-A (> *ĪSA) ou similar, analizábel desde o punto de vista morfolóxico como o resultado de engadir a unha das variantes do devandito radical o sufixo vocálico -a, sen dúbida o máis rendíbel no conxunto da hidrotponimia de filiación antigo-europea. De feito, a

Benjamín Trillo (1982:14), para quen a existencia deste topónimo *A Insua* podería considerarse un indicio de que nalgún momento histórico os promontorios de Fisterra e A Nave constituíron senllas illas separadas do continente.

unha fase inicial **Isa* parecen remitir tamén os nomes dos ríos franceses *Isis*, *La Hise* e *Ise*, así como o do suízo *Isa* (Villar 1996b:81), mentres que para a Península Ibérica poden aducirse exemplos desta mesma formación toponímica como os aragoneses *Val de Isa* e *Isabal* (med. *Isaua* / *Isauall* / *Ysaua*), o cordobés *Isa* ou os rioxanos *La Isa*, *Isa Mayor*, *Pecho La Isa* e *Valdeisa* (Jordán 1977:425). No terreo da toponimia menor pode sernos de valor o topónimo *Isalonga*, nome dun regato no concello coruñés das Pontes de García Rodríguez e reducíbel quizais a un primitivo sintagma *ISA LŌNGA, se ben a ausencia de datos documentais máis precisos impídenos confirmar tal extremo.

Pola súa banda, a variante con sufixo *-o* parece testemuñada pola forma *Iso*, nome dun afluente do río Ulla que ademais deu lugar ao topónimo *Ribadiso*, denominación de até catro entidades de poboación actuais dispostas ao longo do seu curso¹³⁶ e que encontramos citado en numerosas ocasións na nosa documentación medieval, sempre baixo a forma *Issu* ou algunhas das súas correspondentes variantes flexivas. A expresión *Iso* tamén se documenta como topónimo en Navarra, e mesmo existe unha variante pluralizada *Isos* na provincia de Huesca. Por tanto, a existencia deste material toponímico relativamente abondoso, que nos serve ademais para ilustrar unha alternancia sufixal *-a* / *-o* bastante frecuente na toponimia de filiación prelatina, pode conferirlle unha maior verosimilitude á nosa hipótese.

LAGO (< LĂCŪ) *n.h.* LAGO (Mazaricos-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

• **Lago**: 1222 (596:553).

□ [**Lago**]: **Roy Garçia de Lago**: FDUSC 1438 (314:398).

□ **O Alto de Lago**: Lago (Xove-2). **Lago**: Os Ánxeles (Brión-1), Camariñas (Camariñas-1), San Fiz de Quión (Touro-1), Valdoviño (1); Abragán (O Corgo-2), Xove (2). **O Lago**: Beira (Carral-1), Castro (Mesía-1), Cumbraos (Sobrado-1), Zas de Rei (Melide-1); Fontarón (Becerreá-2), Padornelo (Pedrafita do Cebreiro-2), Pousada (Baleira-2); Maside (3); Cea (Vilagarcía de Arousa-4), Figueiró (Tomiño-4), Morgadáns (Gondomar-4), Rubiáns (Vilagarcía de Arousa-4). **O Muíño do Lago**:

¹³⁶ Trátase de tres aldeas das freguesías de Boimorto (Boimorto), Santa María de Arzúa (Arzúa) e Rendal (Arzúa), así como dunha cuarta denominada máis especificamente *Ribadiso da Fraga* e que pertence á parroquia de Dormea (Boimorto).

Espasante (Ortigueira-1). **A Ponte Lago:** Quembre (Carral-1). **O Vilar de Lago:** Lago (Valdoviño-1).

□ Lex. (Hidro.) / Lat. Á marxe dos exemplos procedentes da toponimia maior galega que vimos de achegar, coñecemos tamén a existencia da forma *Lago* como nome dunha corrente fluvial mencionada na documentación altomedieval como *fluvio de Laco* (MSXMG 1175) e que desauga na praia dos Muíños (Muxía), formando precisamente na súa desembocadura unha pequena lagoa.

Semella evidente que nos atopamos perante a toponimización do subst. *lago*, procedente á súa vez do lat. *LĀCUS*, para o cal De Miguel (NDLEE, s.v. *LĀCUS*) ofrece significados como "Lago", "Pila, pilón", "Cuba de gran capacidade", "Granero para guardar legumbres" ou "La pila en que los cerrajeros y otros artífices templen los metales". Segundo Ernout e Meillet, o termo aludía a calquera tipo de depósito de auga, mais tamén doutros líquidos como viño ou aceite, para posteriormente pasar a designar, en virtude dun proceso de extensión semántica, calquera outro obxecto con forma de recipiente (E.-M., s.v. *LACUS*). O termo *LĀCUS*, que pode relacionarse con voces doutras linguas indoeuropeas como o irl. *loch* 'lago', conta con descendencia en todas as variedades románicas, tal e como evidencian o gal., port. e cast. *lago*, ast. *llagu*, cat. *llac* ou fr. *lac*, p.ex.

O testemuño máis antigo que coñecemos na nosa documentación para o termo que nos ocupa remóntanos ao ano 949, data de redacción dun documento conservado en TA e no cal se menciona até en dúas ocasións un topónimo *Laco*. A variante propiamente romance aparece nun texto lixeiramente posterior, máis en concreto nunha secuencia na que lemos: *villa de aquis de Barrentio usque in termino de lago, terris, vineis, pumares, perales, nugares, omnes arboribus* (TCe 983).

Cómpre notar, de todos os xeitos, que a toponimia relacionada co termo *lago* non ten por que aludir necesariamente a unha grande masa de auga que ocupa unha concavidade do terreo, aínda sendo este o significado máis común e recorrente do substantivo en cuestión. Existen de feito outras acepcións que, malia o seu carácter local e a súa vinculación en ocasións indirecta co vocábulo *lago*, puideron determinar tamén en ocasións o seu uso toponímico. Así, Elixio Rivas aboa significados como "Charca, campo encharcado, balsa de poca profundidade" e "Pequeño embalse donde se reúne el agua para regar; antiguamente también se curtía en él lino", mentres que Constantino García achegou, entre outras acepcións, a de "acequia que lleva el agua

del río hasta el prado". Por outra banda, son moitos os documentos altomedievais nos que o termo *laco* ou algunha das súas variantes formais aparece aludindo a zonas cóncavas do terreo frecuentemente ligadas á existencia de túmulos e monumentos megalíticos, o cal constitúe un dato de suma importancia á hora de avaliar a proxección toponímica deste termo. Así o vemos p.ex. nun documento de TCe con data de 982 no que se alude a uns *lacos anticos et mamolas*. A relación entre o apelativo *laco* e as concentracións tumulares explicaría-se pola especial abundancia destas últimas en áreas que tenden a manterse encharcadas todo o ano, como brañas e penichairas, se ben tampouco pode descartarse que a forma en cuestión aludise aos buratos no terreo resultantes dos traballos de preparación e erección do túmulo (Carneiro Rey 2000:371).

A toponimia galega ofrécenos outras formacións baseadas no mesmo tipo léxico. Limitándonos aos datos proporcionados polo NG, encontramos a variante pluralizada (*Os*) *Lagos*, *Os Lagouzos* (con idéntica sufixación á que observamos en derivados como *Pedrouzos*, *Penouzos* ou *Morouzos*, entre outros) ou o diminutivo *Laguiño*. No dominio astur-leonés, á marxe de formas como (*El*) *Llago* / (*Los*) *Llagos* e similares, poden explicarse dentro desta mesma serie toponímica os sintagmas *Vega Llaguiellu*, *El Prau Llagüezos* e, xa con menor marxe de seguridade, *Llanegru* (< **llagu negru* < **LĂCŮ NĬGRŮ*) ou *Lleturbio* (< **LĂCŮ TURBIDŮ*), entre outros (García Arias 2000b:163-164).

LAGOA (< **LACŌNA*) *agr.* A LAGOA (Duio-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Lacuna**: 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).

□ N.R.

□ Por toda Galicia.

□ Lex. (Hidro.) / Lat. Este topónimo, presente ao longo de todo o territorio galego e portugués, veuse interpretando tradicionalmente como o resultado dunha forma **LACŌNA*, á súa vez variante de *LACŪNA* e tal vez explicábel pola reinterpretación desta última como derivado aumentativo de *LĂCUS* (vid. **LAGO**). Cómpre subliñar ademais que *LACŪNA*, en orixe, era a forma de feminino do adx. **LACŪNŮS*, derivado de *LACŮS* (cfr. *PORTŮS* → *PORTŪNŮS* e similares) e que debeu empregarse en sintagmas do tipo *(*AQUA*) *LACŪNA* 'auga almacenada ou recollida nun depósito'.

Unha vez desaparecido o primitivo núcleo nominal, LACŪNA / *LACŌNA pasou a designar o propio estanque ou depósito, para posteriormente ampliar o seu significado ao de 'foxo', 'concavidade do terreo' e, xa por último, 'lagoa' (E.-M., s.v. LACUS). Desde o punto de vista estritamente formal, a variante *LACŌNA vén esixida non só polo resultado propio do galego e do portugués, senón tamén polo san. *lagona* e o mirand. *llagona* (DCECH, s.v. LAGO), todas elas con vogal tónica media pechada [o] fronte á forma propia do castelán, *laguna*, con vogal tónica tamén velar pero de timbre pechado, circunstancia que permite retrotraela directamente ao clásico LACŪNA. Na nosa documentación medieval, o rexistro máis antigo do que temos constancia para o ítem que nos ocupa consiste na mención dunha herdade chamada *Lacona* (HSISC 947). O primeiro testemuño que coñecemos dun uso estritamente apelativo do termo vén dado pola secuencia *lacunam de Bustiellos* (SLC 1071).

Os dicionarios galegos rexistran sistematicamente a voz *lagoa* con acepcións similares a 'poza, pucharca, estanque, depósito natural de auga doce', ao tempo que recollen a existencia doutras variantes formais. Unha delas é *alagoa*, aboada por Eladio Rodríguez e na que se observa a aglutinación antietimolóxica do artigo determinado (cfr. *a mora* > *amora*, *a landra* > dial. *alandra* e similares). Descoñecemos vestixios toponímicos desta forma no territorio galego actual, aínda que Machado (DOELP, s.v. ALAGOA¹) anota numerosos exemplos da repercusión acadada pola mesma tanto en Portugal como en Brasil: así, xunto coa forma simple *Alagoa* / *Alagoas*, cita os casos de *Alagoalha*, *Alagoachas*, *Alagoeira*, *Alagoães* ou *Alagoíça*, entre outras. Tamén ofrece certo interese a variante *lagúa* / *llagúa*, que pode explicarse foneticamente como consecuencia dun proceso disimilatorio no grupo vocálico [oa]. Este fenómeno non é en absoluto estraño na nosa toponimia, senón que poden aducirse outras mostras que nos permiten falar dunha tendencia relativamente sólida e cun alcance territorial bastante ben delimitado. Pensemos p.ex. en certos pares toponímicos, maioritariamente de base fitonímica e nos que intervén o sufixo latino -ŌLA, como *Castiñeiroa* / *Castañeirúa* (< *CASTANARĬŌLA), *Figueiroa* / *Figueirúa* (< *FICARĬŌLA, vid. **FIGUEIROA**), *Folgueiroa* / *Folgueirúa* (< *FILICARĬŌLA), *Pereiroa* / *Pereirúa* (< *PIRARĬŌLA ou *PETRARĬŌLA) ou, pertencente xa a outra categoría toposemántica distinta mais de constitución formal idéntica á dos anteriores, *Ferreiroa* / *Ferreirúa* (< *FERRARĬŌLA). Outro exemplo ilustrativo neste sentido é o topónimo asturiano *Llamabúa*, etimoloxicamente reducíbel a un antigo

sintagma LAMA BŌNA (García Arias 2000b:163-164), e no que o grupo vocálico heterosilábico [oa] ten ademais a mesma orixe que en *lagúa / llagúa*, i.e., unha secuencia final -ŌNA. A voz *lagúa* apareceu recollida por vez primeira no dicionario de Filgueira Valverde, mais foi Acevedo quen especificou o seu uso na franxa máis occidental da área lingüística astur-galaica, mentres que no resto dela tendía a empregarse o cognado *llagúa*, con palatalización da lateral alveolar inicial. A proxección toponímica desta forma disimilada pode rastrexarse a través de denominacións como (A) *Lagúa*, nome de varias entidades de poboación dos concellos de Triacastela, O Cebreiro, As Nogais, Becerreá e Ibias, mentres que A *Llagúa* rexístrase como nome dunha aldea do concello asturiano de Tapia de Casarego. A variante pluralizada (As) *Lagúas*, pola súa banda, aparece dándolle nome a unha localidade do devandito concello asturiano de Tapia de Casarego e a outra no da Fonsagrada. Isto fálanos dunha distribución xeográfica bastante ben perfilada, restrinxida ás áreas máis orientais da provincia de Lugo e ás terras inmediatamente contiguas da Asturias galegófona, e que coincide coa difusión das restantes solucións toponímicas antes citadas, todas elas concentradas *grosso modo* ao redor desa mesma área.

De todos os xeitos, a forma simple *Lagoa / Lagúa / Llagúa*, flexionada en singular ou en plural, non foi a única que cristalizou toponimicamente, pois non debemos esquecer a existencia de derivados diminutivos como (A) *Lagoela / As Lagoelas* ou A *Lagoíña*, documentados tanto na toponimia maior como na menor.

LAMAS (< *LAMAS) *n.h.* (LAMAS-Zas-1). *Soneira | Soneira* (SC).

- **[Lamas]: Crescon Muniz de Lamas:** s.d. (789:697).

□ *Santa María de Lamas:* MAS 1607 (351).

Santa Maria de Lamas: MAS 1607 (357).

□ Por toda Galicia.

□ Lex. (Oro.) / Prelat. Estamos perante a forma pluralizada do subst. *lama* 'barro, lodo, masa branda que se forma ao mesturarse a terra con auga', 'trollo, bulleiro'. O termo está presente na práctica totalidade dos dicionarios galegos modernos, predominando en todos eles a devandita acepción, se ben nalgún caso advírtese un maior grao de diversidade semántica. Así, Elixio Rivas, canda á acepción máis común "Arcilla.

Lodo o barro", aboa tamén o significado "Terreno baldío, comunal, con pastos para el ganado del vecindario", que recolle nas localidades ourensás de Medeiros e Sarreaus. Nótese que esta segunda acepción está certamente próxima á que ofrecen outros termos derivados de *lama* e cunha implantación toponímica tamén moi forte, como é o caso de *lameiro* 'herbeira, terreo moi húmido onde medra a herba para o gando'. Este significado é o predominante para *llama* na área astur-leonesa (Álvarez Maurín 1994:214), se ben nese dominio lingüístico existe unha nómima bastante ampla de derivados entre os que podemos contar voces como *llamargu*, *llamarga*, *llamuergu*, *llamorgueiru*, *llamazu* ou *llamazón*, entre outros.

Tal e como apunta Coromines (DCECH, s.v. LAMA), a difusión actual da forma *lama* na Península Ibérica, tendo unicamente en conta o seu emprego como apelativo, veríase restrinxida á área noroccidental, territorio onde pareceu gozar historicamente dunha meirande vitalidade. Porén, o estudo da súa proxección toponímica e mais as atestacións do vocábulo en textos de autores casteláns medievais e posmedievais obrigárian a considerar unha extensión bastante maior en épocas pretéritas, e de feito Nebrija recolle no seu *Vocabulario* a forma *Lamma* co significado "la lama del lodo". Por outra banda, a presenza de *lama* non se reduce en absoluto aos dominios galego-portugués, astur-leonés e castelán, senón que se documenta tamén nos falares do centro e norte de Italia, na área ilírico-etrusca, no gascón, no occitano e no rético, chegando mesmo a rexistrarse variantes posibelmente relacionadas coa que nos ocupa en ámbitos lingüísticos alleos aos románicos, como p.ex. o lit. *lomà* ou o let. *làma* 'poza', 'foia, cavidade', que en todo caso non parecen voces de arraigo especialmente antigo en ningún deses dous idiomas. De todos os xeitos, esta distribución xeográfica complica a cuestión da orixe etimolóxica de *lama*. É certo que o termo emerxe xa en textos latinos co significado 'foxo, poza de auga, lameira' e servindo á súa vez como base léxica do derivado adxectivo LĀMĀTŪS 'sucio' (E.-M., s.v. LAMA), mais cómpre sinalar tamén que o seu emprego no período clásico pode reducirse case exclusivamente aos escritos de Ennio e Horacio, ambos os dous de procedencia ilírica. A conxunción destes datos levou a Pokorny (IEW 654) a interpretar o lat. LAMA como un empréstimo dos falares véneto-ilirios, mentres que Menéndez Pidal (1968:98-102), despois de describir minuciosamente a difusión léxica e toponímica do apelativo nos distintos territorios europeos e con especial atención á súa presenza na Hispania prerromana, chegou igualmente á conclusión de

que se trata dun vocábulo de substrato prelatino, que el identifica coa suposta lingua "ambro-iliria". En troques, para Hubschmid (1960b:135-136) sería máis conveniente conectar o termo co fondo lingüístico propiamente céltico. De todos os xeitos, contamos con indicios que nos falan da vitalidade deste lexema na Península Ibérica desde época moi antiga, como p.ex. os antropónimos LAMUS, LAMENUS e LAMILA, o topónimo *Laminium* (na actual provincia de Ciudad Real) ou o adx. *lamaticon* presente na inscrición de Lamas de Moledo (Albertos 1966:127-128).

Como xa se sinalou, a proxección toponímica da forma *lama* en Galicia é enorme, pois, á marxe da forma simple en singular e en plural, contamos tamén con numerosos derivados que ilustran posibilidades formais e morfolóxicas moi diversas: *Lamaceda*, *Lamacide*, *Lamacido*, *Lamagal*, *Lamagón*, *Lamamá*, *Lamazáns*, *Lamazares*, *Lamego*, *Lameiro*, *Lamela*, *Lamoso*... Varias destas estruturas repítense tamén na toponimia portuguesa, xunto con outras formacións das que non temos constancia na nosa toponimia maior, como p.ex. *Lamações*, *Lamal*, *Lamão*, *Lamar* ou *Lamarão*, entre outras (DOELP, s.v.). A estes exemplos hai que engadir un pequeno grupo de especial interese, por tratárense de sintagmas toponímicos nos que *lama* aparece modificado por un antropónimo flexionado ben en xenitivo, ben en acusativo: referímonos a casos como o de *Lamabelide* (< *LAMA BELLĪTĪ ← BELLĪTŪS), *Lamasdeite* (< *LAMAS DE EITA ← EITA, cfr. *Cardeita* / *Cardeite*, *Casardeita*, *Casaldeite*, *Viladeite*) ou o ast. *Llamasanti* (< *LAMA SANCTĪ ← SANCTĪŪS), p.ex. No que se refire precisamente ao ámbito astur-leonés, a toponimia procedente de LAMA é tamén moi abundosa e formalmente moi variada, de atendermos a exemplos como *Llamascura*, *Llamas del Mouru*, *La Llamiella*, *El Llamardal* e outros moitos, aínda que García Arias (2000b:163-164) suxire a posibilidade de cando menos algúns deses resultados toponímicos procederen do lat. LAMĪNA, en alusión a terreos especialmente lisos e chans (cfr. ast. *llambra* / *llambria* 'terreo chan', 'pena lisa'), ou mesmo ao lat. FLAMMA 'chama'.

LANGOSTEIRA (< *LOCŪSTĀRĪA) *cost.* LANGOSTEIRA (San Martiño de Duio-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Lacustaria**: 1135 (46:89)², c. 1232 (35:64).
- **Locustaria**: 1135 (6:25), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73)².

□ N.R.

□ N.R.

□ Lex. (Zoo.) / Lat. Este topónimo fisterrán, nome do areal no que aínda moitos peregrinos xacobeos realizan os seus rituais de purificación, parece conectar sen maior dificultade co substantivo latino LOCŪSTA. Esta forma presentaba orixinariamente o significado 'saltón', mais acabou por designar o crustáceo mariño do mesmo nome, extensión semántica que xa se advirte nos textos de Plinio e que se debería ás similitudes anatómicas entre ambos os dous animais (NDLEE, s.v. LOCŪSTA). A hipótese etimolóxica que fai derivar *La(n)gosteira* de LOCŪSTA aparece desenvolvida xa polo padre Sarmiento (CVFG 79-80), quen ademais explica a xénese da forma galega achegando como exemplo o topónimo que aquí nos ocupa e informándonos ademais da súa máis que probábel etioloxía: "Está patente el origen del latín *locusta*, y en castellano *langosta de mar*. En los instrumentos antiguos se llama *mare locustarum* la espaciosa concha del mar de Finisterre, que va acabar a Curcubión, y al inmenso arenal correspondiente, y que atravesé todo, llaman aún hoy el arenal de *Lagosteiras*." Cómpre notar que Sarmiento dá sempre como denominación desta praia as formas pluralizadas *Lagosteiras* / *Lagosteyras*, e só nunha ocasión *Langosteiras* (Álvarez Blanco 2007:59-60), mais semella que na actualidade prevaleceu a variante en singular e con [ŋ] antietimolóxico. Segundo Coromines (DCECH, s.v. LANGOSTA), o lat. LOCŪSTA debeu contar coas variantes vulgares *LONGŪSTA e *LACŪSTA, esta última explicábel quizais polo influxo doutros vocábulos como LACŪS 'viveiro' ou LACERTŪS 'lagarto'. De calquera xeito, a estrutura vocálica das formas galegas modernas (*lagosta*, *langostra*, *lagostra*, *langostra*) repítese na xeneralidade dos romances ibéricos, a xulgar polo port. *lagosta*, cat. *llagosta* / *llangosta*, cast. *langosta* e ast. *llagosta*.

O rexistro máis antigo que coñecemos para este termo na documentación galega medieval remítenos a un treito de HC (1133) no que se establece a prohibición de comprar *piscatum nec carnem nec mariscum neque pulpos neque locustas neque lampredas neque yroes*. Tal e como se deduce do contexto léxico no que concorre a forma, a acepción coa que se está a empregar a mesma non é outra cá de 'crustáceo mariño'. En troques, a explotación antroponímica de LOCŪSTA como sobrenome parece esixir máis ben o sentido entomonímico, o mesmo que debemos supoñerlles con toda probabilidade aos cognomes latinos LOCUSTA / LUCUSTA e LUCUSTĪNŪS aboados por Kajanto (LC 333). A este respecto, podemos invocar exemplos como

frater Petrus Locusta (CDMO 1245), *Fernandus Petri Locusta* (CDMO 1254) ou, xa cunha fisionomía plenamente romance, *frater Dominicus Lagosta* (CDMO 1252). Unha motivación similar debe subxacer ao aproveitamento do termo que nos ocupa como base para a creación de novos antropónimos, tal vez relacionados nese sentido cos *nomina humilitatis* de inspiración cristiá. Cremos que pode vincularse indirectamente con esta tendencia o topónimo *Lagostelle*, se é que aceptamos para el un étimo *(UĪLLA) LOCUSTĒLLĪ ou *(UĪLLA) LACUSTĒLLĪ que desde logo resulta coherente cos testemuños máis antigos dos que dispoñemos para este nome de lugar: *Lagustelli* (TSob 1037), *Sancto Iohanne de Lagustelle* (TSob c. 1100-1200) e *Sancti Iohannis de Lagustelli* (TCaa 1188).

Cinxíndonos máis concretamente ao derivado *la(n)gosteira*, para o que pode reconstruírse un estadio primitivo *LOCŪSTĀRĪA / *LACŪSTĀRĪA¹³⁷, aparece rexistrado como apelativo por varios dos nosos lexicógrafos. Así, F. J. Rodríguez definía *lagosteira* como "Sitio abundante de langostas, como Finisterra", remitindo precisamente aos devanditos escritos do padre Sarmiento, mentres que Eladio Rodríguez describe o significado do termo como "Langostera, sitio abundante en langostas de mar, como Finisterre en la provincia de La Coruña o La Guardia en la de Pontevedra". O vocábulo aparece igualmente nos dicionarios galegos modernos como "Zona do mar na que abunda a lagosta" (GDXL, s.v. LAGOSTEIRA).

LIMIDEIRO (< *(LÖCŪ) LĪMĪTĀRĪŪ) *n.h.* LIMIDEIRO (Brandomil-Zas-1). *Soneira* | *Céltigos* (SC).

• **Limideyro**: 1334 (795:702).

□ [*Limideiro*]: *Afonso de Limideiro*: CDSCS 1410 (718:170).

□ N.R.

□ Lex. (Agro.) / Lat. Parece segura a vinculación deste topónimo co apelativo *limideiro*, que Elixio Rivas rexistra no concello ourensán de Cualedro co significado "Límite, lindero"¹³⁸. O mesmo autor recolle tamén as variantes fonéticas *lomedeiro* e

¹³⁷ Un derivado LUCUSTĀRĪŪS aparece como cognome en época latina, e Kajanto interprétao como un *nomen agentis* (LC 110).

¹³⁸ De feito, coñecemos un topónimo menor *O Limideiro* na freguesía de Boado, no concello de Xinzo de Limia.

lumedeiro, ambas as dúas con labialización da consoante palatal etimolóxica (vid. **BALDOMAR, BRANDOMIL**), así como o vbo. *lumedear*, que define como "Hacer linde, marcarla al arar, hacer o *lumedeiro* o surco divisorio entre dos labradíos". A orixe remota desta serie de formas encóntrase nun antigo sintagma *(LÖCŪ) LĪMITĀRĪŪ ou similar, en cuxa constitución podemos recoñecer un derivado inicialmente adxectivo do subst. LĪMES 'sendeiro entre dous campos' con adición do sufixo -ĀRĪŪS. Como en tantos outros casos, a posterior supresión do núcleo nominal, que se daba por sobreentendido, comportou a substantivación dese adxectivo (vid. **FIGUEIROA**).

A particularidade que presentan tanto *limideiro* como as súas distintas variantes formais consiste no mantemento da vogal pretónica, alterada en [i] polo efecto do ditongo decrecente da sílaba tónica (cfr. *Regueiro* / *Rigueiro*, *Reboira* / *Riboira* e similares). A síncope, en cambio, verificouse no seu cognado *lindeiro*, conservado na actualidade co significado principal de 'territorio ou edificación que está pegada a outra', mais que gañou outras acepcións como 'límite, linde', 'terreo estreito e ermo que indica o remate dunha propiedade' e mesmo 'campo de secaño no que se alinda o gando', todas elas vinculadas directa ou indirectamente á noción orixinal de límite divisorio entre terras. Como topónimo atopámolo na secuencia *Os Lindeiros*¹³⁹, no cal a conservación do artigo determinado denota un alto grao de vixencia desa forma no léxico común da zona. Tamén o topónimo *Lendoiro*¹⁴⁰ procede en última instancia do lat. LĪMES, mais neste caso con agregación do sufixo -ŌRĪŪS, tal e como semellan confirmar as formas medievais *Lindoiro* e *Lindorio* (SPAST 932) e aínda *Lindorium* (SPAST 1141), que nos autorizan a reconstruír un máis que probábel étimo *LĪMITŌRĪŪ¹⁴¹. Fóra xa de territorio propiamente galego podemos anotar o port. *Lindoso*, rexistrado baixo a variante *Limitosum* (TA 899) e reducíbel por tanto a un primitivo *LĪMITŌSŪ (Cabeza Quiles 2000:225).

¹³⁹ Nome dunha aldea da freguesía de Viladavil (Arzúa).

¹⁴⁰ Nome dunha localidade da freguesía de Cecebre (Cambre).

¹⁴¹ Estreitamente relacionado con este ítem está o subst. *lumedoiro* (< *LĪMITŌRĪŪ), que Elixio Rivas rexistra na localidade de Medeiros (Monterrei) baixo a acepción "Espacio alrededor de la finca donde no llega el arado".

LOBELOS (< LŪPĒLLŌS) *n.h.* LOBELOS (A Pereiriña-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **Lobelos**: 1217 (127:169).

□ N.R.

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Lat. A forma *Lobelos* adoita citarse entre os zootopónimos derivados do lat. LŪPŪS 'lobo' (> gal., port. e cast. *lobo*, ast. *llobu*, cat. *llop*, fr. *loup*, it. *lupo*), ao carón doutros como *Lobás* (< *LŪPĀLES, vid. CORVEIRA, CORZÓN), *Lobeira* / *Lobeiras* (< LŪPĀRĪA, cfr. ast. *La Llobera*, *Lluera* e similares), *Lobeiro* / *Lobeiros* (< LŪPĀRĪŪ, cfr. ast. *Cuetulloberu* < *CÖTTŪ LŪPĀRĪŪ) ou cast. *Lobeznos* (Moralejo Lasso 1977:291). No caso de *Lobelos* habería que pensar nunha fase orixinaria LŪPĒLLŌS interpretábel como o acusativo plural de LŪPĒLLŪS, termo recollido por Du Cange como derivado diminutivo de LŪPŪS (*Gloss.*, s.v. LUPELLUS). Agora ben, unha hipótese etimolóxica deste tipo resulta difícil de conciliar coa ausencia na nosa documentación de rexistros que avalen a existencia dun diminutivo romance **lobelo*, pois a noción 'lobo pequeno' ou mesmo 'cría do lobo' exprésase en galego mediante substantivos como *lobato*, *lobeto* ou *lobiño*, algún dos cales chegou a deixar a súa pegada na toponimia¹⁴².

Por tanto, coidamos que pode descartarse a posibilidade de que *Lobelos* sexa un zootopónimo primario, directamente alusivo á presenza de lobos nun determinado lugar. A súa explicación etimolóxica debe ensaiarse xa que logo por outras vías, e unha das que maior fiabilidade nos merecen (cando menos en principio) é a da antroponimia. En efecto, existe a posibilidade de conectar a forma *Lobelos* co antropónimo latino LŪPĒLLŪS, cuxo emprego como cognome encóntrase ben testemuñado desde época clásica ao carón doutras formacións como LŪPILLŪS / LŪPILLA ou LŪPŪLŪS / LŪPŪLA (LC 328). Todos estes antropónimos xurdiron en orixe como diminutivos do subst. LŪPŪS (Becker 2009:652 e ss.), do mesmo xeito que aconteceu con PÖRCĒLLŪS (← PÖRCŪS, vid. PORCAR), ASĪNĒLLŪS (← ASĪNŪS) e similares. Por outra banda, o antropónimo LŪPĒLLŪS contou con certa difusión na Galicia medieval, emerxendo na nosa documentación desde época bastante temperá e cunha notábel heteroxeneidade formal. Deste xeito, consignamos formas como

¹⁴² Referímonos ao caso de *As Lobateiras*, nome dun lugar da parroquia de Vilar (Guitiriz) e que ten o seu paralelo no topónimo francés *Louvatière* (Morlet 1991, s.v. LOUVAT).

Lubellus (TS 878) ou *Lubello* (TSob 936, 942), así como unha variante *Lopellus* (TSob 887) que podemos explicar como variante intermedia entre o latín e o romance (AMG 290). A repercusión toponímica deste nome persoal no territorio galego, aínda que escasa, fornécenos exemplos relativamente fiábeis como *Lobelle*¹⁴³, que podemos retrotraer teoricamente a un primitivo sintagma *(UĪLLA) LŪPĒLLĪ¹⁴⁴. Se acudirmos á toponimia medieval, observamos tamén a existencia dunha igrexa chamada *Sancte Marie de Lubelli*, hoxe desaparecida mais que encontramos mencionada nun documento tudense de 1156, e cuxo nome podería relacionarse igualmente co antropónimo que nos ocupa. En Portugal existen así mesmo os topónimos *Lobelhe* e *Lobel*, para os cales probabelmente poida postularse unha orixe similar.

Demostrada a existencia e rendibilidade do antropónimo LŪPĒLLŪS e as súas diversas variantes formais na época medieval, podemos supoñer que ese nome de persoa chegou a utilizarse nalgún caso como denominación familiar (o cal implicaría a súa pluralización), e que, a través desa fase intermedia, acabou cristalizando como topónimo. Dito doutro xeito, e sempre e cando a nosa hipótese sexa correcta, o lugar actualmente chamado *Lobelos* debeu estar habitado nalgún momento pola familia dunha persoa chamada **Lobelo*. O fenómeno non é en absoluto estraño na nosa toponimia, senón que pode ilustrarse con outros exemplos como *Os Martiños*, *Bernardos* ou *Guldeiros* (← *Guldeiro* < *GULDARIŪ), entre outros. Así mesmo, poden relacionarse con esta mesma tendencia casos como *Os Dices* ou *Os Estévecas*, todos eles explicábeis en virtude da toponimización de apelidos patronímicos alusivos a un determinado grupo familiar instalado nesa zona.

MALLÓN (< *MAL(L)ĪŌNE) *n.h.* (MALLÓN-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Mallon**: 1159 (193:221).
- **San Christouoo**: s.d. (789:697).

¹⁴³ Nome dunha freguesía do concello de Carballedo, así como de senllos núcleos de poboación integrados na mesma como son *Lobelle de Abaixo* e *Lobelle de Arriba*.

¹⁴⁴ Aínda que, segundo Piel / Kremer (HgNb 169 / 4), tanto gal. *Lobelle* / port. *Lobelhe* como incluso gal. *Novelle* / port. *Novelhe* deberían relacionarse máis ben co antropónimo bitemático xermánico LEOULDI, atestado polos ditos autores baixo variantes como *Leuvili*, *Leuuli*, *Leuvildi*, *Leovilli*, *Lovilli* ou *Louili*, entre outras, e en cuxa constitución intervirían a raíz **leuba*- 'querido' e o compoñente *-ildi* (vid. GRILLE).

- **San Cristobo de Malosu:** 1334 (795:703).
- **Sancti Christofori:** 1159 (193:221).
- **Sancti Christoforo de Mallon:** 1159 (193:221).
- **Sancto Christoforo de Malium:** 1159 (100:147).

□ *Sam Cristovoo de Mallou:* MB c.1380 (59:471).

San Cristovo de Mallon: MB 1346 (23:420).

San Cristovoo: MB 1346 (24:420).

San Cristovoo de Malou: MB c.1380 (59:466).

San Cristovoo de Mallou: MB c.1380 (59:471).

San Cristobal de Mallon: MAS 1607 (344).

Ssam Critóuoo de Malloo: LTH 1390 (1:25).

□ **Mallón:** Cícere (Santa Comba-1); A Ramallosa (Panxón-4). **O Mallón:** Panxón (Nigrán-4), Ribadelouro (Tui-4), Soutelo (Salceda de Caselas-4).

□ Lex. (¿Oro.?) / Prelat. Antes de tentar darlle unha explicación ao topónimo *Mallón*, cómpre desligalo do resto de formas toponímicas existentes no territorio galego e que, malia presentaren unha base léxica aparentemente idéntica, admiten orixes etimolóxicas distintas en cada caso. Esta observación aféctalles en especial a aqueles nomes de lugar relacionábeis co subst. *mallo* e as súas múltiples variantes formais (*malle*, *manlle*, *male* e outras), que presentan en galego acepcións como 'instrumento empregado para mallar os cereais', 'martelo de madeira' e 'martelo para traballar os metais', todas as cales permiten retrotraer o vocábulo ao substantivo latino MALLĒŪS 'martelo'. Co lexema *mallo* poden conectarse cando menos en principio topónimos como *O Mallo*, *A Fonte do Mallo*, *(O) Malle* ou *Porto do Malle*, así como os derivados *O Malladoiro*, *A Malladoira* ou *A Malladoura*, entre outras.

Diminutivo do mencionado MALLĒŪS é a forma MALLĒŌLŪS 'pequeno martelo', 'vidra cortada en forma de martelo para plantala', a partir da cal podemos explicar tanto o cast. *majuelo* 'viña nova que xa dá froito', 'cepa nova de vide' como o gal. *amalló* / *amalloa* e o port. *malhó* 'correa de coiro coa que se atan os zapatos' (cfr. cast. *majuela*, de idéntica orixe e significado¹⁴⁵). Aínda que os dicionarios galegos non

¹⁴⁵ Coromines (DCECH, s.v. MAJUELO), seguindo neste punto a Meyer-Lübke, explica esta acepción partindo de 'botón en forma de yunquecillo por el cual se pasa dicha correa', e que estimularía a comparación cun pequeno mazo de ferreiro.

aboard na actualidade acepcións similares ás conservadas en castelán, estas deberon existir con toda seguridade a xulgar polos testemuños medievais que podemos aducir para o termo en cuestión: p.ex., *ad illum malleollum hereditatem de Goína Ataniz* (TS 1085), *illum malleollum qui fuit de sancta Martha* (TS 1095) ou *ipsa uinea et ipso malolio* (sic) (TSob 1208). Nos textos propiamente romances obsérvase a persistencia do significado 'viña, bacelar' até época relativamente avanzada: p.ex., *la meatade del maloo de Valoyro... del dito malloo de Valoyro* (MB 1370), *o malloo de lo Castro* (MB 1370), *por la vynna do Malloo* (OMOM 1437). No relativo á proxección toponímica do lexema, e limitándonos unicamente ao terreo da toponimia maior, reciben na actualidade a denominación *O Malló* até catro núcleos de poboación aos que hai que engadir unha localidade da freguesía de Galdo (Viveiro) chamada *Malló* e documentada como constituínte da secuencia antroponímica *Garçia do Malloo* (SDV 1437). A mesma orixe pode postularse en principio para o port. *Malhó*, documentado en época medieval como *Maloo* (DOELP, s.v.). Efectivamente, a partir desa variante intermedia *malloo* da que dan conta os rexistros medievais podería explicarse non só a forma toponímica moderna (*O*) *Malló*, resultante da crase do hiato secundario [oo] (cfr. PALATĪÖLŮ > med. *Paçoo* > *Pazó*, SĪCCARĪÖLŮ > **Sequeiroo* > *Sequeiró* e similares), senón tamén a variante *Mallón*, que representaría unha solución alternativa con desenvolvemento dunha nasal antietimolóxica a partir do hiato, i.e., MALLĒÖLŮ > **Malloo* > **Mallõ* > **Mallõ* > *Mallón* (cfr. *Mosteirón*, med. *Monasteriolo* TSob 966 < MONASTERĪÖLŮ). Porén, esta opción, aínda que foneticamente plausíbel e con paralelos fiábeis na toponimia galega, perde credibilidade cando comprobamos que os testemuños máis antigos do topónimo ofrecen xa unha forma moi consolidada *Mallon* / *Mallium* (DTT 1159).

Así mesmo, cremos que debe descartarse igualmente calquera relación directa entre o topónimo que nos ocupa e aqueloutros relacionados co subst. *mallada* (port. *malhada*, cast. *majada*, ast. *mayada*), que, en opinión de Coromines (DCECH, s.v. **MAJADA**), podería explicarse como resultado dunha hipotética forma *MACŪLĀTA derivada á súa vez sobre o lat. MACŪLA 'malla de rede', 'tecido de mallas' e que aludiría ao lugar no que pernocta o gando rodeado de redes, acepción a partir da cal xeraría novos significados sempre moi afíns ao orixinal. Así, Elixio Rivas apunta o carácter arcaico do termo *mallada* ao tempo que o define como "Vacada, cabaña de ganadería, y el espacio que ocupa en el campo" e "Majada, reserva para ganado".

Aínda que a presenza desta forma nos nosos dicionarios baixo esta acepción é moi escasa, a súa vixencia na época medieval parece confirmada grazas a secuencias como a seguinte: *guardade-mi os gãados en aquesta mallada* (CSM 411), na que se fai patente o significado 'curral para o gando'. De todos os xeitos, descoñecemos exemplos claros que nos permitan falar dunha mínima proxección deste lexema na nosa toponimia maior.

Feitas estas consideracións preliminares, a opción máis verosímil que se nos presenta consiste en remitir o topónimo *Mallón* ao apelativo homónimo *mallón*, vixente aínda no léxico galego moderno e dotado de acepcións susceptíbeis de motivaren un uso toponímico do termo. O primeiro autor en rexistrar este substantivo foi o padre Sarmiento, que anotou a variante pluralizada *mallons* (sic) definíndoa como "aquellos espacios de tierra que se dejan entre una y otra carrera de cepas en las viñas". Pola súa banda, Regueira sinalou o uso do substantivo en terras de Arzúa e Meis co significado de "Lindazo", o que permite trazar unha relación de sinonimia entre *mallón* e outros vocábulos recollidos por ese mesmo autor, tales como *barcón* e *cómaro*, ambos os dous con presenza toponímica no territorio galego¹⁴⁶. Mais foi Eladio Rodríguez quen delimitou o contido do termo *mallón* con maior grao de detalle, achegando os seguintes valores: "Confín, linde de una tierra labrantía, que suele quedar sin labrar, para servir de pasto a otras heredades", "Baliza, señal puesta en el mar en los sitios peligrosos" e "Porción de tierra con alguna elevación y declive, que está cubierta con plantas espontáneas, y generalmente separa las fincas de los caminos y corredoiras". Carré, pola súa banda, documentou tamén unha variante con vogal protética *amallón* "Señal que se pone para demarcar".

A análise de todas estas aproximacións permítenos illar un núcleo semántico 'linde, límite, divisoria' que se repite de xeito sistemático en todas elas, e que constitúe tamén o sema principal do termo portugués correspondente, i.e., *malhão* (med. *malhom*). Esta forma (coa que pode vincularse o topónimo *Malhão*, tan frecuente en Portugal) aparece recollida xa por Viterbo co significado "Baliza, termo, limite", e o

¹⁴⁶ O NG rexistra un topónimo *O Barcón* como nome dunha aldea da parroquia de Devesos (Ortigueira). No tocante a *cómaro*, encontrámolo como topónimo maior no sintagma *O Cómaro Gordo*, nome dunha aldea da freguesía de Sante (Trabada). Cómpre ter en conta tamén a variante fonética *combro* (*cómaro* > **com'ro* > *combro*, cfr. ÜMERŪ > **om'ro* > *ombro*, TAMĀRE > **Tam're* > *Tambre*, MAMMŪLA > **Mam'la* > cast. *Mambla* e similares), toponimizada na forma *O Combro* que lle dá nome a unha localidade da parroquia viguesa de Coruxo.

autor explica a a partir do xermanismo latinizado *MALLŪS 'xuízo', que segundo el "era o tribunal ou lugar do juízo, o qual se determinava, e jazia nos confins dos litigantes, levantando-se para isto um pequeno monte de terra ou *arca*, que demarcava os respectivos limites, se no mesmo lugar não havia algum monte ou colina" (*Eluc.*, s.v. MALHOM). Pola súa banda, Leite de Vasconcellos (1901:II, 19) observa o uso do termo non só en portugués, senón tamén nas terras de fala mirandesa, e dálle os significados de "marco divisório" e "vedação feita de estevas". O mesmo autor chama a atención sobre o derivado *malhoeira*, de significado moi afín ao da forma simple, e tamén sobre o vbo. *amalhoar*, que designa a acción consistente en "juntar algumas estevas e giestas, pelas pontas, e atar-lhes á roda um vincelho" (Vasconcellos 1901, *ibid.*). A nivel formal, Vasconcellos interpreta *malhão* como unha variante do med. *molhom* (correlato do cast. *mojón*), no que a vogal pretónica debeu verse alterada pola interferencia dos derivados léxicos e toponímicos do lat. MALLĒŪS. Así mesmo, postula como orixe de *molhom* unha forma *MOLĒŌNE / *MOLĪŌNE derivada do lat. MOLES 'mole, especialmente de pedra'. Bastante distinta é a proposta etimolóxica formulada por Coromines (DCECH, s.v. MOJÓN), para quen tanto o cast. *mojón* como o gal. *mallón*, port. *malhão* e cat. *molló* deben proceder en última instancia dunha forma orixinaria *MŪTŪLO, -ŌNĪS (ac. *MŪTŪLŌNE), procedente á súa vez do subst. MŪTŪLŪS 'especie de saliente de pedra ou madeira que sobresaia dunha parede'. De feito, Coromines argumenta que en certos textos da latinidade tardía poden observarse no vocábulo en cuestión uns valores semánticos moi afíns aos que conservan na actualidade os seus descendentes románicos. Ademais, semella razoábel a relación entre o lat. *MŪTŪLŌNE e certos ítems léxicos aínda en uso noutras variedades románicas, como o it. *modiglione* ou o aran. *modellon* 'morea de herba nun prado', entre outros. Aínda así, non deixa de resultar cando menos rechamante que un termo como MŪTŪLŪS, pertencente á linguaxe técnica da arquitectura, acabase por empregarse en alusión a unha realidade tan propia do mundo e da linguaxe rurais como son os marcos e lindes das terras (vid. ANTES).

Sexa como for, a explicación do gal. *mallón* e port. *malhão* como variantes fonéticas dunha forma antiga con vogal tónica [o] e equivalente ao cast. *mojón* e cat. *molló* parece verse ratificada á luz dos datos que nos proporciona a documentación medieval. Así, unha forma latinizada *mulione* / *molione* concorre en numerosas

ocasións nos nosos textos altomedievais, sempre co significado 'fito, límite, divisoria, marco', tal e como se infire dos seguintes exemplos: *invenimus contra Alvários mulionem in carraria fixum... et muliones fictos invenimus* (TCe 950), *invenimus archam et in suo directo molionem quem egecerunt in terra* (TCe c. 950-951), *deinde per mulionem de Armada usque pervenitur ad predictum locum de Listidu* (TCaa c. 1102-1109), *per illum arroium ubi portarius meus posuit molionem* (TA 1147). Na documentación propiamente romance, o testemuño máis antigo que coñecemos aparece na expresión *de mollon a mollon* (OMOM 1424). O uso toponímico desta variante etimolóxica pode rastrexarse tamén desde época relativamente temperá, tal e como comprobamos na alusión a unha *vineam de Molione* (DCO 1208). De todos os xeitos, a forma *mollón*, aínda que desprazada pola variante innovadora *mallón*, debeu conservar certa vixencia no léxico común, pois Carré Alvarelos aínda a recolle co significado "Mojón" e dáo como sinónimo de *mouteira* 'marco que limita dous terreos'¹⁴⁷.

De todos os xeitos, a irrupción da forma *mallón* e as súas distintas variantes gráficas non deixa de ser bastante serodia. De feito, nos textos galegos medievais encóntrase totalmente ausente con uso propiamente apelativo, mentres que para o ámbito portugués o exemplo máis temperán do que temos noticia procede da *Crónica de 1344*, nun treito no que se fala dos *majões* (sic) *de Hercolles*. Esta circunstancia contrasta coa estabilidade formal característica do noso topónimo xa desde as súas primeiras atestacións, datadas, segundo vemos, na segunda metade do s. XII e nas cales se aprecia unha forma *Mallon / Malium* plenamente consolidada. Ao noso xuízo, este dato é susceptible de dúas interpretacións. Por unha banda, podería pensarse que estamos perante os testemuños máis recuados desa alteración *mollón* > *mallón* antes apuntada, de xeito que o noso topónimo constituiría o testemuño máis antigo da variante *mallón*. Porén, o desfase cronolóxico entre os rexistros toponímicos e os estritamente léxicos é o suficientemente importante como para considerar improbable tal opción, de xeito que quizais debamos postular para o topónimo xalleiro *Mallón* unha orixe distinta á que lle supoñiamos de comezo e que non gardaría relación (cando menos de xeito directo) co substantivo homónimo

¹⁴⁷ A nivel toponímico, o NG rexistra *O Mollón* como nome de tres entidades de poboación nas freguesías de Neiras (Sober), Dexo (Oleiros) e Viñoás (Nogueira de Ramuín), respectivamente, mentres que a forma *Mollón*, sen artigo determinado, dálle nome a un lugar da parroquia de Corzón (Mazaricos).

conservado en galego. Neste sentido, cómpre lembrar a existencia dunha raíz indoeuropea **mel-* 'aparecer, emerxer', que, a xulgar por moitas das súas concrecións léxicas e onomásticas nas distintas linguas, atinxiu nelas valores de tipo oronímico e hidronímico: pensemos p.ex. no air. *mell* 'outeiro, cuíña' e mir. *mullach* 'cumio, curuto', alb. *mal* 'monte', tosc. *maje* 'cumio, curuto', let. *mala* 'ribeira', no nome do río véneto *Malontina* ou nos topónimos ilirios *Malontum* e *Dimallum*, entre outros (IEW 721-722). No que respecta á toponimia galega, este radical semella estar implicado en expresións toponímicas como *Malpica*, *Melón*, *Malo* (nome dun afluente do río Mente, na Gudiña), *Maluro* (nome dun subafluente do Xares, en Carballeda), *Malante* (nome dunha das illas Sisargas, en Malpica), *Malela* (nome dun afluente do Galegos, en Láncara), *rio Mallelo* (n.i., TCe 940) e derivados xentílicos como **MALÖNES* > *Mos* / **MALLÖNES* > *Malvas* (vid. ANOS). Esta nómina toponímica pode verse incrementada se consideramos a existencia dun tema **mal-ĩ(o)* formado a partir do devandito radical e ao cal teoricamente podemos retrotraer topónimos como *O Mallades* (nome dun monte no concello de Guntín), *Mallante* (nome dunha punta da ría de Muros), *O Malloco* (nome dun monte entre os concellos de Antas de Ulla e Agolada) ou o arag. *Mallos de Riglos*, cadea montañosa no Pirineo cuxo nome probabelmente proceda do arag. *mallo* 'rocha, pico'¹⁴⁸ (Cabeza Quiles 1992:252-254). Por tanto, sería plausíbel reconstruír para o topónimo *Mallón* unha forma orixinaria **MAL(L)-Ī-ÖNE* ou similar, analizábel desde o punto de vista morfolóxico como o resultado de lle engadir ao tema **mal-ĩ(o)* un sufixo *-ōne* moi común en formacións toponímicas prelatinas, tal e como certifican *Arón* (< **AR-ÖNE*), *Ozón* (< **OK-Ī-ÖNE*, vid. SAN MARTIÑO DE OZÓN), *Dozón* (< med. *Deçon* < med. *Decione* < **DEC-Ī-ÖNE*) e outros moitos exemplos. Evidentemente, esta hipótese debe restrinxirse polo momento ao topónimo *Mallón* do concello de Santa Comba (cuxo referente extralingüístico se asenta no alto dunha pequena elevación do terreo), pois só a análise dos rexistros documentais pertinentes en cada caso pode axudarnos a determinar se os restantes homónimos galegos e portugueses cos que conta son reducíbeis tamén a ese hipotético derivado **MAL(L)-Ī-ÖNE* ou, pola contra, admiten unha vinculación etimolóxica directa co subst. *mallón* / *malhão*.

Resta por último chamar a atención sobre a relación do topónimo *Mallón* coa forma

¹⁴⁸ Con este termo hai que relacionar moi probabelmente o gasc. *malh*, de significado análogo (Rohlf 1951:239).

Mallou, que o NG dá como constituínte dos sintagmas *Mallou de Arriba* e *Mallou de Abaixo*¹⁴⁹. Porén, o noso interese céntrase na forma simple *Mallou*, que concorre como nome dunha aldea da parroquia de Santa Comba de Carnota (Carnota) e que encontramos testemuñada en DTT baixo as variantes *Mallou* (1152, 1153, c.1213-1237, 1289) e *Malou* (1172, 1247, 1289). A antigüidade destas atestacións e as características formais que presenta nelas a forma toponímica en cuestión parece descartar a posibilidade dun étimo MALLĚÖLŮ (vid. supra), cuxa evolución fonética sería en todo caso idéntica á que deu lugar aos topónimos (*O*) *Malló* / port. *Malhó* agás no tocante ao tratamento do hiato [oo], para o cal habería que supoñer neste caso a glidización do segundo elemento vocálico, i.e., MALLĚÖLŮ > **Malloo* > *Mallou* (cfr. FERRĀŘĚÖLŌS > *Ferreirous*, *MOLĚNÖLŮ > *Muiñou* e similares)¹⁵⁰. Descartada por tanto esta explicación, quizais sexa máis verosímil entender a expresión *Mallou* como unha mera variante fonética de *Mallón* na que a terminación [on] se viu alterada en [ow]. Segundo Edelmiro Bascuas (2006:37), este fenómeno, aínda que revestido de certa excepcionalidade, pode explicarse "como un desdoblamiento de la vocal nasalizada y alargada: *oo* > *ou*, similar a la diéctasis de la épica griega", e vese apoiado pola existencia de pares toponímicos como *Tamón* / *Tamou*, *Pasarón* / *Pasarou* ou *Arón* / *Arou*. Así mesmo, unha transformación fonética similar é a que permite explicar o actual *Coruxou* (med. *Curugion* TCP 1270, vid. SANTISO DE VUITURÓN), e probabelmente tamén outros topónimos como *Simou* e *O Alto de Simou*, para os cales podería pensarse nunha variante da forma *Simón* (cfr. *Campo Simón* e similares). De feito, algunhas das atestacións medievais do topónimo *Mallón*, nomeadamente as extraídas de MB (*Sam Cristovoo de Mallou* / *San Cristovoo de Malou* / *San Cristovoo de Mallou*) e LTH (*Ssam Critóuoo de Malloo*) parecen suxerir que tamén no topónimo xalleiro debeu constatarase nalgún momento un principio de desnasalización que chegou a acceder aos textos escritos de xeito esporádico e puntual, mais que finalmente non chegou a asentarse na fala. Por outra banda, as características físicas concretas da localidade carnotá son coherentes co valor oronímico que lle estamos a presumir ao tema **malĭ(o)*-, xa que o núcleo poboacional orixinal de Mallou foi o castro que aínda hoxe pode observarse no alto

¹⁴⁹ Nome de senllas entidades de poboación das freguesías de San Caetano e San Lázaro, respectivamente, ambas as dúas pertencentes ao concello de Santiago de Compostela.

¹⁵⁰ Esta opción quizais poida aplicarse ao topónimo portugués *O Malhou*.

dun destacado promontorio sobre cuxas marxes se foi asentando a aldea actual.

MANDA (← *mandar* < MANDĀRE) *n.h.* A MANDA (Coiro-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

• **[Manda]: Didacus Ferrarius de Manda:** 1157 (84:134).

□ **[a Manda]:** *Gonçaluo da Manda:* FDUSC 1435 (301:370), FDUSC 1435 (301:371), FDUSC 1435 (301:372); *Gonçaluo Rodrigues da Manda:* FDUSC 1435 (301:370).

□ N. R.

□ Lex. (*Outros*) / Lat. Nun comezo, e reparando unicamente na homonimia desta forma toponímica con outros lexemas da lingua, poderíamos retrotraer a súa orixe ao subst. *manda*, procedente á súa vez dunha forma latinovulgar *MANŪĀTA (participio de perfecto do vbo. MANŪĀRI 'rapinar, roubar', e este derivado do subst. MANŪS 'man'), ou ben directamente dun derivado xa romance **manada* (← **mano* + sufixo -*ada*). En ambos os dous casos, a evolución fonética sería a esperábel tendo en conta as pautas características da gramática histórica galega, i.e., síncope da consoante nasal intervocálica (**manada* > *mããda*) e consonantización da resonancia nasal subseguinte (*mããda* > *manda*). Os testemuños medievais que coñecemos para o vocábulo certifican tales transformacións, pois en todos eles se perciben vestixios gráficos dos tramos intermedios desa secuencia evolutiva, tal e como comprobamos nos seguintes exemplos: *et tomou ante sy hũa mãada de cabras* (GE), *vio hũ poço ãno campo et tres mãadas de ouellas* (GE) ou *fezerõ de si duas mãadas* (MS). No que se refire á semántica do termo, Coromines (DCECH, s.v. MANO) sinalou para o correlato castelán *manada* un significado orixinario 'o que cabe na man', a partir do cal desenvolvería as acepcións 'fato de animais' e 'conxunto de xente'. Nos nosos dicionarios aparecen recollidos outras acepcións, que ás veces presentan unha considerábel diversidade. Así, F. J. Rodríguez aboa a acepción "Manada o puñado ó lo que se puede coger de una vez con la mano". Máis restrinxidos parecen os significados apuntados por Aníbal Otero ("Canal secundario para riego") e Elixio Rivas ("Divisiones en un sembrado o tierra que se va a sembrar, para poder regar mejor" e "En Gondariño es el surco de distribución de agua"). Este último autor vincula *manda* coas formas *amada* e *mada* ("Divisiones o canteros en que se dispone un sembrado"), tamén recollidas noutros repertorios con significados como 'brazado,

feixe' e 'manchea', e que poderían interpretarse como variantes fonéticas de *manda*, mais sen consonantización da nasalidade vocálica (cfr. GANĀTŪ > *gando* / *gado*, CASTANĒTA > *Castenda* / *Casteda*, CANALE > *canle* / *cal* e similares) e, no caso de *amada*, coa adición dunha vogal protética [a].

De todos os xeitos, resulta inverosímil que o topónimo que nos ocupa proceda directamente do devandito participio *MANŪATA ou do seu resultado romance *manda*, pois observamos que na atestación extraída de DTT, a máis antiga de cantas coñecemos, o topónimo comparece xa baixo a súa forma actual e sen ningún indicio gráfico que suxira calquera das fases evolutivas esperábeis a partir do devandito étimo latino. A mesma observación podemos facer a respecto dos rexistros de FDUSC, en ningún dos cales se detecta resto ningún do hiato secundario [ãã]. Estes datos de tipo grafonético volven inasumíbel unha hipótese etimolóxica baseada no lat. *MANŪATA (> gal. *manda*), ao tempo que nos permiten considerar unha opción certamente máis razoábel que conecta o noso topónimo co subst. *manda*, derivado regresivo de *mandar* (< lat. MANDĀRE) especializado desde época medieval no significado 'legado que unha persoa lle deixa a outra no seu testamento mediante disposición especial'. Deste xeito, o topónimo *A Manda* faría referencia ás posesións territoriais dunha antiga *manda* testamentaria (Cabeza Quiles 2008:374). No aspecto formal non existen obxeccións de tipo gráfico nin fonético que impidan aceptar esta hipótese, como tampouco observamos impedimentos a nivel semántico, pois o significado do termo *manda* prestábase ao seu uso toponímico do mesmo xeito que outros vocábulos da lingua común alusivos aos distintos tipos de administración da propiedade, e, máis en concreto, da terra: pensemos p.ex. en substantivos tan recorrentes na documentación notarial medieval como *foro* (< lat. FŌRŪ), *instrumento* (< lat. INSTRUMENTŪ) ou *renda* (< lat. *RĒNDĪTA), que cristalizaron como nomes de lugar tanto a nivel microtoponímico como, en menor medida, macrotoponímico¹⁵¹.

¹⁵¹ O NG dá *O Foro* como nome de até cinco entidades de poboación das freguesías de Folladela (Melide), Distriz (Vilalba), Reinante (Barreiros), Covas (Viveiro) e O Freixo (As Pontes), así como unha forma sen artigo *Foro* como denominación dun lugar de Présaras (Vilasantar). Ademais, coñecemos esta forma na toponimia menor grazas a exemplos como *O Foro de Penamá* ou *A Petada do Foro*, ambos os dous no lugar de Paicordeiro (Allariz). Pola súa banda, *O Instrumento* é o nome de senllas localidades pertencentes ás freguesías de Ortoño e Bugallido, ambas as dúas no concello coruñés de Ames. En canto a *renda*, Marqués Valea (2004:622) ofrece o exemplo do microtopónimo *A Renda* no concello de Trabada. O topónimo *Renda*, nome dunha aldea da freguesía de Santeles (A Estrada), parece remitir máis ben a un derivado *RANĒTA, abundancial de RANA 'ra', a xulgar por testemuños documentais como *Pedro Perez de Reeda* (HGPg 1287) ou *Pedro Eanes de Reeda* (CDMO 1364).

MARGARIDA (< (UĪLLA) MARGARĪTĪ) *n.h.* A **MARGARIDA** (Cundíns-Cabana de Bergantiños-1). *Bergantiños | Soneira* (SC).

- **Margaride**: 1334 (795:703).

□ N.R.

□ **Margarida**: Chamín (Arteixo-1), Buscás (Ordes-1). A **Margarida**: Silán (Muras-2); Paraños (Covelo-4). **Santa Margarida**: O Barro (A Baña-1), Montemaior (A Laracha-1), O Val (Narón-1); Os Remedios (Mondoñedo-2); Mourente (Pontevedra-4), Saiáns (Moraña-4). **Santa Margarida de Baneira**: Corcoesto (Cabana de Bergantiños-1).

□ Onom. (Antro.) / Lat. Á luz da única atestación que nos ofrece DTT para este topónimo, a súa orixe parece remontarse a un sintagma (UĪLLA) MARGARĪTĪ, no que intervén en función de determinante o xenitivo dun nome persoal MARGARĪTŪS non atestado como tal na documentación medieval galega (aínda que si na doutros dominios como o catalán, vid. Becker 2009:691), mais que debeu coñecer un uso relativamente importante no noso territorio. Así parecen indicalo os diversos topónimos *Margaride* existentes hoxe en Galicia, e aos que cómpre sumar aínda os seus homónimos portugueses¹⁵². O devandito cognome MARGARĪTŪS pode interpretarse como un *signum* de inspiración cristiá tirado do termo grego μαργαρίτης 'perla, xema, pedra preciosa', seguramente a través dunha variante feminina MARGARĪTA, tal e como sinala Piel (1948:100)¹⁵³. De feito, Kajanto (LC 346) tan só rexistra o cognome MARGARĪTA no seu corpus, e é esta a única forma que encontramos tamén na documentación galega altomedieval manexada: así, a forma *Margarita* concorre nun documento de TSob con data de 960, mentres que noutro texto desa mesma

Ademais, o devandito derivado aparece rexistrado como hidrónimo na secuencia *rivulo Raneta* (CDMO 1198).

¹⁵² Concretamente, o NG dá o ítem *Margaride* como nome de núcleos de poboación pertencentes ás freguesías de San Mamede de Ferreiros (O Pino), Quintá de Lor (Quiroga) e Sante (Trabada), sen esquecer ademais que *Margaride* é a denominación actual dunha parroquia do pontevedrés concello de Silleda. Xa en Portugal encontramos este topónimo como nome de senllas freguesías dos concellos de Felgueiras e Guimarães.

¹⁵³ Podemos rexeitar por inverosímil a proposta de Marqués Valea (2004:836), que retrotrae a xeneralidade dos topónimos *Margaride* a unha forma *MARGARĪTAE, xenitivo do xinecónimo MARGARĪTA.

colección mais redactado orixinalmente en 995 comparece a variante romance *Margarida*.

No caso concreto do topónimo bergantiñán, a transición do med. *Margaride* ao mod. *A Margarida* puido obedecer a dous factores. Por unha banda, quizais se producise simplemente unha regularización analóxica do vocalismo final, na liña do que observamos noutros topónimos galegos como *Brantuas* (med. *Brantões* SM 1391 / *Brantoes* SM 1438 < *BRANTŌNES) ou *Canduas* (med. *Candões* < *KANDŌNES), por citar tan só algúns exemplos (vid. **SAN MARTIÑO DE CANDUAS**). Porén, tamén hai que falar con toda seguridade da interferencia do fitónimo *margarida* (< lat. MARGARĪTA), opción que xustifica a emerxencia do artigo determinado con carácter adventicio. Persoalmente, cremos que ambos os dous fenómenos non se exclúen, senón que máis ben se dispuxeron nunha determinada secuencia cronolóxica: daríase en primeiro lugar a alteración da vogal postónica final, e o resultado da mesma foi unha forma que os falantes podían identificar co fitónimo *margarida*, razón pola cal acabaron por engadirlle o artigo determinado ao topónimo. Neste sentido, é interesante sinalar que o topónimo *Margaride* existente no concello lugués de Trabada aparece mencionado na documentación medieval baixo a variante *Margarit* (CDMVO 1202, 1203, 1210), se ben nun par de ocasións detectamos tamén o vocalismo final antietimolóxico *Margarita* (CDMVO 1207, 1247). Este dato dá boa conta da antigüidade do tipo de fenómenos que estamos a comentar, mais tamén da inestabilidade dos seus resultados, que poden perpetuarse como no caso de *A Margarida* ou ben desaparecer no decurso do proceso evolutivo tal e como aconteceu no de *Margaride*.

MAROÑAS (< ???) *n.h.* (AS MAROÑAS-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Maronas**: s.d. (789:697).
- **Santa Marina de Maronas**: 1334 (795:703).
- [*Maronnas*]: *Gonçaluo Rodrigues de Maronnas*: CDSCS 1478 (1333:310).
- Maroñas*: DEVM 1451 (34:90).
- Santa Marina das Maroñas*: MAS 1607 (328), MAS 1607 (339).
- Santa Mariña de Maroñas*: LNAP 1451 (100:151).
- **O Chan de Maroñas**: O Obre (Noia-1).

□ Lex. (¿Oro.?) / Prelat. A forma *As Maroñas* non constitúe un ítem illado na nosa toponimia, pois o NG recolle tamén a variante de singular *A Maroña* como denominación dun lugar da freguesía de Perlío (Fene). Destes rexistros infírense certas características morfolóxicas que cómpre valorar de cara a unha axeitada interpretación do topónimo que nos ocupa: por unha banda, a alternancia de formas de singular (*A Maroña*) e plural (*As Maroñas*); pola outra, a sistematicidade no uso do artigo determinado, plenamente consolidado segundo parece no s. XVII, cando menos a xulgar polas atestacións extraídas de MAS. Ambas as dúas circunstancias, e moi especialmente a segunda delas, semellan apuntar cara a un antigo uso apelativo da forma **maroña* (ausente en todo caso dos repertorios lexicográficos galegos que tivemos ocasión de manexar), ou ben á interferencia dalgún lexema homónimo ou parónimo, produtivo nalgunha etapa pretérita da lingua e cuxa asociación coa forma toponímica en cuestión puido motivar a emerxencia dun artigo adventicio. Este fenómeno non é estraño na nosa toponimia, pois recoñecemos en casos como *A Margarida* (med. *Margaride* DTT 1334 < (UÍLLA) MARGARĪTĪ, vid. **MARGARIDA**) e similares.

De todos os xeitos, non resulta tarefa doada precisar a etimoloxía dos topónimos *A(s) Maroña(s)*, para os cales só podemos dar por segura a súa orixe prelatina atendendo basicamente ao compoñente sufixal *-(o)ñā / -(o)ñās* (vid. **BRANDOÑAS**), que intervén como constituínte doutras moitas formacións adscribíbeis a ese mesmo substrato lingüístico como p.ex. *Baroña*, *Oroña*, *Doroña*, *Xiroña* ou *Brandoñas*, entre outros. No caso de *A(s) Maroña(s)* tal vez poida tomarse como referencia a raíz **mar-*, **mor-* 'pedra, rocha', a mesma que distintos investigadores identifican noutros topónimos galegos de claro matiz orográfico como p.ex. *A Marola* (nome dun famoso illote do concello de Oleiros), *A Marola Grande* (monte do concello de Monfero) ou *A Marosa* (nome dunha praia do concello de Burela)¹⁵⁴, este último cun correlato bastante probábel na forma *A Morosa* (nome dunha illa no concello de Corrubedo e dun illote do concello de Cambados) / *Amorosa* (nome dunha praia do concello portugués de Viana do Castelo). Coñecemos tamén un *montem Maroni* mencionado na *Divisio Theodomiri* (s. VI) e que ofrece unha suxestiva similitude formal cos galegos *A(s) Maroña(s)*. No ámbito da toponimia maior poderían aínda

¹⁵⁴ Non sabemos se é este microtopónimo ou outro distinto cuxo referente exacto descoñecemos o que intervén como apelido na secuencia antroponímica *Pelagio Marose* (SMM 1230).

aducirse outros topónimos cuxa estrutura lingüística permite establecer conexións etimolóxicas bastante razoábeis co radical **mar-* / **mor-*, como p.ex. *O Marouco*¹⁵⁵ (cfr. *Larouco*, *Caamouco*, *O Pedrouco*, *O Penouco* e similares), *A Maroxa*, *Maroxo* (< med. *Marogio* TSob s.d., 1149, 1174, 1209) ou *Marantes* (med. *Marantanes* CDMACM c. 1207, interpretábel con toda probabilidade como un antigo xentílico), entre outros.

De todos os xeitos, aínda que *A(s) Maroña(s)* podería encaixar sen excesiva dificultade neste contexto toponímico, a súa vinculación co devandito radical léxico non pasa de ser unha hipótese provisional e pendente de comprobacións máis exhaustivas.

MAZARICOS (< ???) *n.h.* (MAZARICOS-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Sancta Ougea de Maracicos:** 1271 (185:215).
- **Sancte Eugenie de Maracicos:** 1271 (58:108).
- **Sancte Eugenie de Maraciquos:** 1271 (58:108).
- **Sant'Ougea de Maraçicos:** s.d. (791:700).

□ *Santa Ougea dos Maraciquos:* LTH 1390 (1:44).

San Juan de Maçaricos: MAS 1607 (328), MAS 1607 (338).

□ N.R.

□ Lex. (Zoo.) / ¿Prelat.? O ornitónimo *mazarico* é empregado aínda na actualidade como nome de varias especies de aves do xénero *Numenius*, entre as cales salientan o mazarico galego (*Numenius phaeopus*) e o mazarico curlí (*Numenius arquata*), todas elas caracterizadas polas súas patas altas e finas e por un peteiro longo, curvado e de forma cilíndrica (GDXL, s.v. MAZARICO). A forma galega *mazarico* ten o seu correlato directo no port. *maçarico*, presente nas obras lexicográficas lusas desde o s. XVII. Houaiss (DHLP, s.v. MAÇARICO) explicita para o termo significados como

¹⁵⁵ Nome dunha aldea da freguesía de Salcidos (A Guarda). Elixio Rivas recolleu o subst. *marouco* no concello coruñés de Frades, definíndoo como "Cada uno de los hacecillos que, una vez algo seca la hierba, se hacen y van dejando verticales en el prado, para que acaben de secarse y al mismo tiempo evitar que los dañe la lluvia". Parece verosímil interpretar esta acepción como unha extensión semántica a partir dun significado orixinal 'promontorio, elevación', como aconteceu en tantos outros casos análogos. O mesmo autor non dubida en vincular *marouco* con formas como *marouza* 'morea de canas de millo', *morouza* 'morea de pedras' e outras semellantes e etimoloxicamente interconectadas.

"Aparelho que envia, através de um tubo, um gás ou líquido combustível sobre uma chama produzida pela combustão de um gás comburent" e "Em certas máquinas, parte do queimador que pulveriza, por meios mecánicos, o óleo combustível, permitindo a sua mistura com o ar". Para o castelán, M. Alonso (1958, s.v. MORACICO) definiu o subst. *moracico* como "Ave marina que vive en las playas y se alimenta de ostras". Aínda así, a denominación máis común para esta ave en castelán non é outra que *zarapito*, vocábulo tamén existente en galego xunto coas variantes *zarrapito* e *zarapico*, xa aboadas no seu momento por Marcial Valladares. Este pequeno feixe de denominacións debe completarse aínda co ast. *mazaricu*, formalmente moi afín ás mencionadas variantes galegas e portuguesas.

No caso da lexicografía galega, o primeiro autor en recoller o vocábulo foi o padre Sarmiento, quen apuntou unha variante *mazarrico* tal vez interpretábel como consecuencia dunha reduplicación expresiva da vibrante, cando non como unha simple gralla por parte do frade pontevedrés. Desde entón, o apelativo *mazarico* pasou á maioría dos repertorios lexicográficos que tivemos ocasión de consultar, se ben nalgúns autores podemos detectar unha certa confusión á hora de precisar o referente concreto do termo. Deste xeito, Aníbal Otero define *mazarico* como "Pájaro carpintero", acepción que tamén parece recoller Elixio Rivas no concello de Curtis (A Coruña). Pola súa banda, Ríos Panisse / Santamarina atestan a variante con *seseo* prenuclear *masarico* / *masarica*, e aínda achegan a maiores a forma *marzarico*, para cuxa explicación recorren á interferencia co subst. *marzo* "ya que desde marzo resuena su magnífico trino, lanzado en el vuelo por el macho al que contesta desde tierra la hembra". De feito, xa García de Diego (1985, s.v. MARCICO) propuxera o lat. MARTIŪS como orixe tanto do cast. *marcico* 'merlo' como do gal. *mazarico* e port. *maçarico*, para os cales postula erroneamente o mesmo significado que para a devandita forma castelá.

De todos os xeitos, cómpre ter coidado coa presenza nos nosos dicionarios de formas homónimas do termo que nos ocupa, todas elas derivadas do vbo. *mazar*, como p.ex. *mazarico* / *mazarica*, que Elixio Rivas recolle como sinónimo de *mazador*, ou sexa, "Ruedecilla enhastada para *mazar* (batir) la leche y hacer *manteiga*". De feito, tamén Constantino García rexistrou no seu momento *mazarico* como equivalente de *mazarelo* / *mazarela*, ambas as dúas con certa repercusión toponímica no territorio

galego¹⁵⁶. Este fenómeno homonímico é interesante, pois influíu decisivamente no establecemento dalgunhas das etimoloxías postuladas para o ornitónimo *mazarico*, como p.ex. a proposta por Ríos Panisse / Santamarina, que explican a forma *mazarico* como un derivado formado sobre o vbo. *mazar* "por el picoteo constante" que supostamente caracterizaría a ave. Porén, esta hipótese contradi as atestacións máis antigas do vocábulo, pois de acudirmos ás fontes documentais medievais comprobamos que o ornitónimo está presente xa nun texto de HC (1133) no que se menciona o *maraticum* dentro dunha enumeración de aves (*gallinam, maraticum, perdicem pro singulis nummis*). Algo semellante podemos dicir a respecto da documentación portuguesa, pois Machado aduce como rexistro máis antigo a forma *maracico* presente nun documento de 1253, fronte á variante xa metatizada *massarico* / *maçarico* que prevaleceu na lingua moderna mais que non se detecta nos textos até o s. XVII (DOELP, s.v. MAÇARICO). Estes datos resultan congruentes tanto coa forma castelá *moracico* como cos rexistros toponímicos aducidos ao comezo desta epígrafe, nos cales se percibe que a forma metatizada non aparece documentada até o s. XVII. A conclusión que se extrae deste conxunto de testemuños é evidente: a variante *maracico* debe considerarse como a forma etimolóxica a partir da cal se orixinaron as modernas *mazarico* / *masarico* por un fenómeno de metátese no que moi probabelmente xogou un papel decisivo a atracción formal do vbo. *mazar* e os seus derivados. En canto á minoritaria *marzarico*, é evidente que só puido xerarse nun terceiro momento, a partir da forma *mazarico* e moi probabelmente por influxo do subst. *marzo*, tal e como xa apuntaban Ríos Panisse / Santamarina (vid. supra).

Así e todo, é certo que esta constatación que vimos de realizar non aclara demasiado a etimoloxía última do substantivo. Coromines (DCECH, s.v. ZARAPITO) preguntábase se *mazarico* e *zarapito* / *zarapico* (< med. *cerapico*) non serían quizais compostos en cuxa constitución interviñera o subst. *pico* / *bico* (< célt. *BECCU), denotando a característica máis visíbel e singularizadora desta ave. Recollía así a hipótese ensaiada no seu momento por Cortesão (1900, s.v. MAÇARICO), quen propuña como base etimolóxica un composto *môrbik* construído a partir dos lexemas

¹⁵⁶ O NG dá *Mazarelas* como nome dunha entidade de poboación na freguesía de Rodeiro (Oza dos Ríos), e *Mazarelos* como denominación de senllas aldeas pertencentes ás parroquias de Fión (O Saviñao) e Vilar (Silleda), respectivamente. Cómpre lembrar aínda a existencia da Praza de Mazarelos, unha das máis coñecidas da cidade de Santiago de Compostela, así como da porta medieval do mesmo nome.

môr 'mar' e *pik* 'bico', mais cuxa evolución fonética até xerar a forma medieval *maracico* resultaría cando menos complexa. Menos asumíbel aínda é a explicación mediante a cal o propio Coromines (DCECH, *ibid.*) quixo ligar foneticamente *zarrapico* e *mazarrico*, postulando a tal efecto unha forma orixinaria **zarrabico* (coherente co substantivo galego *bico* 'peteiro') que daría lugar mediante metátese á variante **bazarrico*, para logo, a través de secuencias sintácticas do tipo **un bazarrico*, acabar dando lugar á variante **mazarrico* por redución do grupo fonotáctico [mb] (> [m]). Deixando á marxe a falta de apoio documental para este percurso evolutivo e a propia excepcionalidade da variante *mazarrico* á que xa fixemos mención, o obstáculo verdadeiramente insalvábel desta hipótese radica nun dato obvio para calquera investigador familiarizado coa nosa gramática histórica: a sistemática tendencia do romance galego-portugués (fronte ao astur-leonés e o castelán) a conservar o grupo consonántico [mb], salvando casos moi puntuais como p.ex. TAM BĚNE > *tamén* (Ferreiro 1999:167).

Cinxíndonos xa ao caso concreto do topónimo *Mazaricos*, cremos estar perante a toponimización dun apelido delexical de base zoonímica (vid. LOBELOS). Neste sentido, é ben coñecida a rendibilidade dos nomes de animais como xeradores de denominacións antroponímicas xa desde época propiamente latina (LC 325-334), e o fenómeno non perdeu vitalidade na antroponimia romance, na cal os zoónimos constituíron sempre unha fonte recorrente de alcumes (AMG 78-79). Por outra banda, a proxección toponímica das denominacións familiares ou sobrenomes de alcance colectivo tamén pode verificarse na nosa toponimia. Os exemplos máis claros son sen dúbida os apelidos patronímicos, algúns dos cales deron lugar a topónimos como *Os Dices* (← *Diz*) ou *Os Péreces* (← *Pérez*), entre outros (vid. CIVES). De todos os xeitos, a toponimización dun sobrenome delexical aplicado a unha colectividade (este ou non xunguida internamente por un vínculo familiar) constitúe un fenómeno igualmente atestado (vid. MINTIRÁNS). Ademais, no caso concreto de *Mazaricos* contamos con datos explícticos extraídos do corpus documental manexado e que reforzan considerabelmente a verosimilitude da nosa interpretación. En efecto, son abondosas en DTT as referencias a un grupo de personaxes caracterizados polo uso do sobrenome *Maracicus* ou *Maraciquo*. A cronoloxía dos documentos e mais a natureza dos apelidos patronímicos exhibidos por algúns deles permítennos dar por certa a existencia dun nexa familiar, de xeito

que *Maracicus / Maraciquo* constituía o alcume mediante o que eran coñecidos e co que figuran sistematicamente na documentación. Un deses persoeiros foi *Didaco Maraciquo* (DTT s.d.), seguramente proxenitor de *Munio Didaci dictus Maraciquo* (DTT 1219) e de *Fernandus Didaci dictus Maracicus* (DTT 1219). Este último, o que máis veces aparece aludido nos textos de DTT, comparece tamén baixo outras variantes desa mesma cadea antroponímica como son *Fernandus Didaci dictus Maracicus* (DTT 1219), *Fernandi Didaci dicto Maraciquo* (DTT 1223) e *Fernando Maraciquo* (DTT s.d.), e no seu testamento, con data de 1223, realiza unha enumeración das súas diversas propiedades, todas elas concentradas na vertente máis occidental da actual provincia da Coruña e relativamente próximas tanto ao mosteiro de San Xusto de Toxos Outos como á que hoxe é a parroquia de San Xoán de Mazaricos. Máis concretamente, no documento menciónanse herdades nas freguesías de Corrubedo, Olveira, Cures e Caamaño, pertencentes as dúas primeiras ao concello de Ribeira e as dúas restantes aos de Boiro e Porto do Son, respectivamente. Tamén se alude a propiedades na Terra de Soneira, concretamente na freguesía de Treos (Vimianzo), así como a outras posesións cuxo nome non se explicita mais que se encontraban repartidas polas terras do Valeirón (coincidentes co actual concello de Rois) e de Entíns.

Xa que logo, cremos que foi esta familia a que motivou a implantación do topónimo *Mazaricos*, e contamos con argumentos que nos permiten defender unha hipótese deste tipo. Por unha banda, o dato máis obvio (aínda que tamén un dos menos contundentes por si só) é a coincidencia entre o alcume familiar e o topónimo. De calquera xeito, a escaseza doutros rexistros fóra dos aquí aducidos (sexa para o sobrenome, para o topónimo ou mesmo para o lexema zoonímico no que ambos os dous se basean) dálle a esa coincidencia un valor suplementario. Repárese ademais en que a atestación tomada de LTH conserva o artigo determinado (*Santa Ougea dos Maraciquos*), o cal quizais pode interpretarse como reminiscencia do primitivo sobrenome familiar, sobre todo se consideramos que o xeito máis habitual de mencionar os apelidos familiares en galego consiste precisamente na súa pluralización (*Cegoñeira* → *os Cegoñeiras*, *Touredo* → *os Touredos*, *Freire* → *os Freires*, etc.). Por outro lado, a secuencia cronolóxica tamén é significativa, pois as mencións á familia dos *Maracicus / Maraciquos* concéntranse nas dúas primeiras décadas do s. XIII, mentres que as alusións ao topónimo, baixo as formas xa

indicadas, non comezan a darse na documentación até 1271. Por tanto, non só existe unha liñalidade cronolóxica entre o alcume e o topónimo, senón tamén unha certa distancia temporal entre as atestacións dun e doutro, sendo esa distancia representativa dun período durante o cal o sobrenome puido perfectamente estabilizarse como nome de lugar. Tamén é evidente a proximidade xeográfica entre as distintas herdades pertencentes á familia dos *Maracicus / Maraciquos*, ou cando menos as herdades das que temos constancia a través do testamento do devandito Fernando Diéguez. Xa que logo, esa concentración en torno a un espazo que ten como centro e eixo o ámbito do actual concello de Mazaricos e as súas terras adxacentes debe valorarse tamén como un dato de interese.

A un nivel máis amplo e contrastando os rexistros medievais cos modernos, a nosa interpretación pode verse aínda reforzada polo feito de non existir na toponimia galega ningunha outra cristalización do apelativo *mazarico* nin tampouco, até onde nós sabemos, ningún outro indicio do seu uso antroponímico nin na Idade Media nin na época actual. Isto diferencia o ornitónimo *mazarico* doutros zoónimos cuxa presenza na onomástica galega acadou historicamente unha maior relevancia, feito que dificulta o establecemento de conexións motivacionais tan aparentemente claras e unívocas como a que detectamos no caso do topónimo *Mazaricos*.

O nome do mazarico noutras linguas orixinou denominacións toponímicas estruturalmente idénticas, i.e., consistentes unicamente na pluralización do ornitónimo e con ausencia de calquera tipo de afixación derivativa que achegase algún tipo de matiz colectivo ou abundancial. Pensamos p.ex. no caso de *Çarapicos* en Portugal ou *Zarrapicos* en Salamanca, baseados ambos os dous en distintas variantes da xa comentada forma *zarapito / zarapico*. Quizais poida pensarse tamén nunha motivación antroponímica para o topónimo portugués *A Quinta do Maçarico* (DOELP, s.v. MAÇARICO), mais para este caso cómpre lembrar a existencia doutras acepcións do port. *maçarico* ou mesmo do gal. *mazarico* que tamén poderían explicar o significado último desta formación toponímica (vid. supra).

MINTIRÁNS (← *mentiral* ← *mentir* < MĒNTĪRĪ) *n.h.* MINTIRÁNS (Caberta-Muxía-1).

Fisterra | Nemancos (SC).

- **Metiraes**: s.d. (789:697).

□ N.R.

□ N.R.

□ Lex. (*Outros*) / Lat. A atestación extraída de DTT, a única que encontramos para este topónimo no conxunto do noso corpus, permítenos postular como base etimolóxica a forma de plural do adx. *mentiral* 'mentireiro, mentirán', á súa vez derivado do vbo. *mentir* (< lat. MĒNTĪRĪ) mediante a adición do sufixo *-al*. Malia carecer de continuidade na lingua moderna, a presenza deste adxectivo na documentación medieval é relativamente abundosa, rexistrándose o seu emprego desde os textos poéticos do s. XIII. Fóra do ámbito da prosa literaria, o único testemuño que coñecemos para este adxectivo aparece na secuencia *e seya mentiral e ste y o prazo en sa reuor* (PSVD 1269).

Polo demais, a forma moderna *Mintiráns* reflicte un tratamento fonético da terminación do plural que en principio non encaixa coa que adoitou dársele tanto na área lingüística estudada como, en xeral, na maioría dos falares galegos. En efecto, a partir de *Mentiraes* deberíamos agardar un resultado **Mintirás*, na liña de *casal* → **casaes* > *casás*, *areal* → **areaes* > *areás* e similares. Porén, o desenvolvemento dunha nasal antietimolóxica nesta terminación en concreto constitúe un fenómeno doado de verificar noutros ítems cuxa estrutura fonética e morfolóxica pode equipararse á do topónimo que nos ocupa. Neste sentido, son especialmente ilustrativos exemplos como *Os Corzás* / *Corzáns* (cfr. port. *Corçães*) < **corzales* ← *corzo* (vid. CORZÓN), *Coruxás* / port. *Corujães* < **CORUGĬĀLES*, *Rubiás* / *Rubiáns* < **RUBĚĀLES* ou port. *Bravães* < **bravales* ← *bravo* (Piel 1976b:7), entre outros. Ademais, este fenómeno debe contextualizarse dentro dunha dinámica máis ampla como é a tendencia dos ditongos decrecentes (tanto primarios como secundarios) a xeraren unha resonancia nasal que pode chegar a concretarse nun elemento consonántico dese tipo: pensemos p.ex. en *coucieiro* / *concieiro* (< **CALCEĀRĬŪ*), *eixido* / *enxido* (< *EXĬTŪ*), *Gondrei* / *Gondarén* (< **UĬLLA GUNDEREDĬ*), *Bermui* / *Bermún* (< **UĬLLA UEREMUDĬ*), *Bendimón* (med. *Vindimioo* DTT 1188 / *Uendemiou* DTT 1206 / *Uindimoo* DTT 1218) ou no tratamento que recibiron a nivel dialectal certas formas do paradigma verbal nas cales se verifica un contexto fonético similar, como p.ex. *cantei* / dial. *cantén* (< *CANTAUĬ*). No caso concreto de *Mintiráns*, o proceso quizais se vise favorecido aínda pola influencia do adx. *mentirán* / pop. *mintirán* 'embusteiro, mentireiro', se ben a irrupción deste derivado nos nosos textos é moi posterior ao período propiamente medieval, dato que o inhabilita como

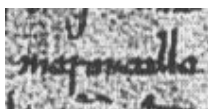
antecedente directo do noso topónimo.

No tocante á etioloxía desta forma toponímica, é moi probábel que debamos entendela dentro da tendencia á toponimización de denominacións burlescas ou pexorativas aplicadas a determinadas colectividades humanas. Unha interpretación deste tipo é a que defende Cabeza Quiles (2000:243), que ve en *Mintiráns* "un topónimo festivo, imposto polos habitantes dunha aldea veciña ou rival, os cales tildarían en clave de humor de *mentiráns* ou *mentireiros* ós antigos moradores deste lugar", e achega ademais certos materiais extraídos do folclore popular da zona que semellan confirmar tal hipótese. Unha intencionalidade similar á que detectamos en *Mintiráns* pode intuírse tamén noutras denominacións igualmente baseadas en lexemas de carácter despectivo, como *Nogalláns* / *Nugallás*, *Lusquiños* (← *lusco* 'choso', 'birollo'), *Lardeiros* (toponimización do adxectivo homónimo, co significado 'graxento, lardento') e quizais tamén outros como *Mudelos* (← *mudo* < lat. *MŪTŪ*)¹⁵⁷.

MORANCELLE (< *(UĪLLA) MERONĪCĒLLĪ?) *n.h.* MORANCELLE (A Pereiriña-Cee-1).
Fisterra | *Duio* (SC).

• **Meroncele**: 1334 (795:704).

OBS. O cotexo do manuscrito en cuestión permitiunos confirmar que o ítem toponímico que figura realmente no documento é *Meroncele*, no canto da forma *Meronceallo* proposta por Pérez Rodríguez na súa edición do documento. Malia a aparente distancia formal observábel entre a variante extraída de DTT e a forma toponímica moderna, a remisión de ambas as dúas ao mesmo referente extralingüístico non deixa lugar a dúbidas se atendemos ao contexto toponímico explicitado no documento en cuestión. Nel menciónase *Meroncele* xusto a continuación de *Bedam*, o que nos permite asocialos cos actuais *Morancele* e *Bedán*, respectivamente, ambos os dous integrados na freguesía ceense de San Xián da Pereiriña.

(f. 195v)

□ N.R.

¹⁵⁷ Este topónimo admite outras interpretacións, como a dada por Fernandes (1999:437), que efectivamente pensa tamén nun antigo diminutivo do adx. *mudo*, mais motivado pola existencia no lugar dun eremitorio onde os relixiosos se impuñan un voto monástico de silencio.

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / ¿Lat.? A variante *Meroncelle* que atopamos en DTT constitúe o único rexistro deste topónimo no conxunto da produción escrita medieval á que tivemos acceso. Esta excepcionalidade obríganos a ser sumamente cautos na súa interpretación etimolóxica, de xeito que as conclusións ás que chegamos non deixan de estar tinxidas dunha certa provisionalidade.

Desde o punto de vista da evolución formal, a transformación do med. *Meroncelle* no mod. *Morancelle* supón certas alteracións do vocalismo pretónico para as que poden propoñerse varias explicacións. Deste xeito, podería pensarse nunha metátese das vogais pretónicas inicial e medial, i.e., *Meroncelle* > **Morencelle*, seguida dunha disimilación regresiva entre as vogais tónica e pretónica medial, ambas as dúas de articulación palatal: **Morencelle* > *Morancelle*. Outra opción quizais máis razoábel pasa por supoñer a labialización da vogal pretónica inicial por efecto da consoante nasal bilabial [m] (*Meroncelle* > **Moroncelle*, cfr. *semana* > pop. *somana*, **Per(o) Amigo* > *Poramigo*¹⁵⁸, **(UĪLLA) BALDEMĪRĪ* > **Baldemir* > *Baldomir* e similares) e unha posterior disimilación **Moroncelle* > *Morancelle*, favorecido se cadra pola analoxía con outros ítems toponímicos como *Morán*, *Morás*, *Moraime*, *Morangueiros* e similares. Por desgraza, ao carecermos de rexistros documentais pertencentes a un rango cronolóxico máis avanzado, resúltanos imposíbel determinar con maior exactitude o percurso evolutivo da expresión toponímica que nos ocupa.

No que se refire ao aspecto estritamente etimolóxico, a opción que se nos presenta como máis probábel é a da orixe deantroponímica do topónimo *Morancelle*. De feito, a súa constitución morfolóxica interna é homologábel á doutros topónimos galegos como *Vidancelle* e *Baroncelle* (cfr. port. *Brancelho* e *Brancelhe*), que podemos interpretar como procedentes de senllos sintagmas **(UĪLLA) UĪTANĪCĒLLĪ* e **(UĪLLA) BARONĪCĒLLĪ*. A estrutura de ambos os dous ítems é idéntica: ao antropónimo latino *UITĀNŪS* e mais ao xermánico *BARO*, *-ONIS*¹⁵⁹, respectivamente, engadíuselles o

¹⁵⁸ A etimoloxía deste topónimo parece ben fundada, e pode apoiarse aínda na existencia da expresión *Peramigo* como nome dunha localidade da provincia de Sevilla (Piel 1983b:5-6).

¹⁵⁹ Está constatada presenza do antropónimo *UITĀNŪS* nos nosos textos medievais, a través de distintas concrecións formais. Xa nun texto de TSob con data de 952 encontramos unha variante en caso xenitivo funcionando como apelido patronímico na secuencia *Adefonsus Uitani*. Procedente da mesma colección documental, aínda que cronoloxicamente máis tardía (1164), é a alusión a unha *uilla Uitan*, cuxa etimoloxía debe asentar nun sintagma **UĪLLA*

sufixo diminutivo latino -ĪCELLŪS, o mesmo que podemos illar en formas toponímicas como as actuais (*O*) *Montecelo* (< MONT-ĪCELLŪ ← MONTE), *Portecelo* / *Portocelo* (< PÖRT-ĪCELLŪ ← PÖRTŪ) ou port. *Seixezelo* (< SAX-ĪCELLŪ ← SAXŪ), entre outras (vid. ARCOS). En territorio portugués existen aínda outras formas toponímicas que parecen reproducir o mesmo esquema morfolóxico sinalado para os galegos *Vidancelle* e *Baroncelle*, como p.ex. *Sernancelhe*, *Medancelhe* / *Medancelha* ou *Sadoncelhe*, entre outros (Fernandes 1999:418). Xa que logo, semella factíbel tomar como referencia este patrón morfolóxico á hora de analizarmos a forma *Morancelle*, se ben para este caso en concreto pode resultar máis difícil establecer a base exacta sobre a que se exerceu a derivación. No seu momento, Piel (1948:105) propuxera unha hipotética forma *MAURANTĪELLŪS, que o autor relacionaba á súa vez cun antropónimo *Maurantus* presente no Político de Saint Germain-des-Prés e que xurdiría quizais por analoxía con outros antropónimos baseados en participios de presente (vid. FOLLENTE, PONTE CONSTANTE). Porén, a formulación de Piel resulta difícil de compatibilizar co único testemuño medieval do que dispoñemos, e aínda de aceptármola habería que admitir certas irregularidades tanto morfolóxicas como principalmente fonéticas na evolución do topónimo. Pola nosa banda, cremos cando menos plausíbel partir dun derivado antroponímico non documentado *MERŌNĪCELLŪS (de onde *(UĪLLA) MERONĪCELLĪ > med. *Meroncelle* > *Morancelle*), que podería relacionarse á súa vez co cognome latino MERĪŪS (LC 150), ou máis concretamente cunha variante con declinación consonántica en -Ō, -ŌNĪS, i.e., *MERŌ, -ŌNĪS, suposto no cal a derivación viría efectuarse sobre o caso recto *MERŌNE (→ *MERŌNĪCELLŪS).

Aínda que descoñecemos atestacións directas do nome persoal MERĪŪS nos nosos textos, o seu uso en épocas pretéritas pode inferirse dalgunhas mostras toponímicas do Noroeste peninsular, de etimoloxía bastante segura na maioría dos casos. En Galicia podemos invocar o exemplo de *Mer*, nome dunha entidade de poboación da freguesía de Proendos (Sober) e para o que cabe reconstruír unha base etimolóxica

UITĀNĪ, ao igual có topónimo moderno *Vidán*, que dá nome a unha aldea e freguesía do concello de Santiago de Compostela. No tocante ao xermánico BARO, -ONIS, baseado no tema *baro* 'home libre' (HgNb 38 / 3), tan só coñecemos testemuños antroponímicos do seu derivado BARONĪCELLŪS, que concorre na documentación con certa abundancia. O rexistro máis temperán do que temos noticia é un *Baroncellus cognomento Aluinus* (TSob 860).

*(UĪLLA) MERĪ ou similar¹⁶⁰, precisamente a que postula García Arias (2000b:278) para o ast. *Villamir*. Dun sintagma SALTŪ MERĪ procedería o actual *Soutomel*, nome dun lugar e freguesía do concello ourensán da Bola atestado na documentación medieval como *salto Meri* (TCe 1047), mentres que parece moi probábel retrotraer o topónimo actual *Vilarmel* (denominación dun lugar e freguesía do concello de Quiroga) a un antigo sintagma *UĪLLĀRE MERĪ¹⁶¹. De todos os xeitos, malia os rexistros que vimos de enumerar, é indubidábel que a base etimolóxica *MERŌNĪCĒLLŪS atinxiría unha maior solidez de contarmos con exemplos minimamente seguros da devandita variante *MERŌ, -ŌNĪS ou ben dalgunha concreción toponímica da mesma.

MORQUINTIÁN (< *MŪRŪ QUINTILANĪ) *n.h.* (MORQUINTIÁN-Muxía-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

• **Morquintiam**: 1220 (54:102)².

□ **Morquintian**: MAS 1607 (374).

santa Maria de Morquintian: FDUSC 1496 (378:511), FDUSC 1496 (379:512).

santa Maria de Morquitian: FDUSC 1496 (378:511).

San Tome de Morquintian: MAS 1607 (374).

□ **Vilela de Morquintián**: Morquintián (Muxía-1).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. A estrutura deste topónimo convida a pensar na existencia de dous constituíntes, o segundo dos cales pode identificarse co antropónimo xermánico QUINTILA, a través dun xenitivo latinizado *QUINTILANĪ ao que pode retrotraerse o topónimo moderno *Quintián*, bastante ben representado no territorio galego¹⁶². A

¹⁶⁰ Nicandro Ares (2005:271) localiza unha secuencia *casar da Mer* (SERS 1428), alusiva a este núcleo de poboación e que o leva a postular como posíbel orixe do topónimo o nome persoal AMERĪŪS, a través da correspondente forma de xenitivo AMERĪ (> **Amere* > **Amer* > med. *a Mer* > *Mer*).

¹⁶¹ Non é a única explicación que se ten proposto para esta forma toponímica. Piel (1984a:19) optou por un sintagma *UĪLLĀRE GEMELLĪ, aínda recoñecendo as dificultades que comportaría unha base etimolóxica deste tipo no tocante á súa evolución fonética. Tampouco parece demasiado convincente a estrutura *UĪLLĀRE MELLĪS aducida por Nicandro Ares (1996:74). Desde o noso punto de vista, o paralelismo co topónimo *Soutomel* é o suficientemente expresivo como para aceptarmos, cando menos de xeito provisional e como opción máis verosímil, unha fase orixinaria *UĪLLĀRE MERĪ.

¹⁶² O NG rexistra esta forma toponímica como nome de até catro entidades de poboación nas

estrutura morfolóxica de QUINTILA resulta tamén transparente se o comparamos con outros nomes persoais creados desde o mesmo fondo lingüístico e cunha articulación interna idéntica: recoñecemos por un lado o tema gótico **kind-* / **cend-* 'estirpe, descendencia' (HgNb 162), e polo outro o formante *-ila*, variante masculina dun sufixo hipocorístico que encontramos tamén en derivados como BRANDILA (→ **UILLA BRANDILANĪ* > *Brandián*), FAFILA (→ **UILLA FAFILANĪ* > *Fafián* / **UILLA FAFILANIS* > *Fefiñáns*) e moitos outros.

Máis difícil de explicar resulta o elemento inicial do topónimo, que na súa fase orixinaria debeu desenvolver a función propia dun núcleo nominal determinado polo xenitivo do antropónimo QUINTILA antes aludido. Piel / Kremer (HgNb 162 / 8c) interpretaron no seu momento a forma *Morquintián* como cognado dun suposto topónimo **Mosquintán* localizado segundo eles na provincia de Lugo, mais que non fomos capaces de encontrar en ningún dos repertorios onomásticos consultados. Para os devanditos autores, o elemento *mor-* / **mos-* debe entenderse como variante fonética de *bus-*, á súa vez variante apocopada do subst. *busto* 'pasteiro' (< **BUSTŪ*), moi frecuente en diversas formacións toponímicas espalladas por todo o Noroeste peninsular (Piel 1989:81-85). Esta hipótese, asumida sen maior reserva por outros investigadores como Pensado Tomé (OELG 487), obrigaría a reconstruír como base etimolóxica do topónimo un primitivo sintagma **BUS(TŪ) QUINTILANĪ* ou similar, sobre o cal se produciría en primeiro lugar un fenómeno de equivalencia acústica no consonantismo inicial ([b] > [m]), seguido da rotatización da consoante fricativa apicoalveolar en posición homosilábica ([ʃ] > [r]). Porén, consideramos que esta sucesión de alteracións fonéticas resultaría moi estraña, para alén de non reproducirse en ningún outro topónimo coñecido para o que poida postularse esa mesma base léxica. Ademais, nos dous testemuños extraídos de DTT, relativamente antigos e os máis temperáns de cantos coñecemos para este topónimo en concreto,

freguesías de Muxa (Lugo), Cela (Outeiro de Rei), Friolfe (O Páramo) e Beade (Vigo). Agora ben, tampouco deberíamos descartar cando menos para algún destes casos unha base etimolóxica **(UILLA) QUINTILĪANĪ*, formada a partir do xenitivo do antropónimo latino *QUINTILĪANŪS* e á que remite moi probabelmente o topónimo *Quintillán*, nome de lugar e parroquia no concello pontevedrés de Forcarei. O par formado por *Quintián* / *Quintillán* atoparía o seu correlato exacto noutros como *Xián* / *Xillán* (< *IULĪANĪ*) ou *Santa Sía* / *Santa Cilla* (< *SANCTA CAECĪLĪA*, vid. *SANTA SÍA*) no que se refire ás posibilidades evolutivas da secuencia -LJ-, en boa medida paralelas ás que se observan para a secuencia -NJ-, tal e como vemos en *IUNĪŪ* > med. *juyo* / mod. *xuño* ou en **POTĪŌNĒA* > dial. *pezoia* 'píntega' (vid. Romero Lema 2000, s.v. PEZOYA) / *pezoña* 'veleno', entre outros.

non se detectan indicios claros de ningún deses dous procedementos.

Fronte a esta serie de inconvenientes que poden apoñérselle á proposta etimolóxica de Piel / Kremer, estimamos máis factíbel e xustificábel explicar a forma medieval e moderna *Morquintián* a partir dun sintagma *MŪR(Ū) QUINTILANĪ. O subst. MŪRŪS (> gal., port. e cast. *muro*, ast. *mur*, cat. *mur*) designaba en latín o muro defensivo dunha vila e diferenciábase semanticamente de PARIĒS 'muro ou parede dunha casa' (E.-M., s.v. MŪRUS). En galego desenvolveu certos significados específicos e de alcance local, como p.ex. 'parede pobre' (Marín) ou mesmo 'castro' (Medeiros), que deben terse moi en conta á hora de analizarmos a súa plasmación toponímica, especialmente o segundo deles (Rivas 1982:88). No tocante á súa presenza na nosa documentación medieval, atopamos en datas temperás a mención a unha *villa in muro Mahamuth* (TS 785), rexistro que se anticipa en algo máis de dous séculos ao primeiro testemuño aboadado para o dominio astur-leonés por Álvarez Maurín (1994:354), quen aducía a este respecto a secuencia *in illo muro per suis terminis* dun documento catedralicio leonés datado en 1002. No tocante á proxección toponímica da voz *muro* en Galicia, esta áchase ben exemplificada grazas a derivados de diverso tipo. Moitos deles, como *Murada*, *Muradás*, *Muradela* ou *Muradella* / *Muradelle*, entroncan co vbo. *murar* (< *MŪRĀRE) a través da correspondente forma de participio *MŪRĀTŪS.

Centrándonos no caso concreto que nos ocupa, as alteracións experimentadas polo formante *MŪRŪ na hipotética secuencia *MŪR(Ū) QUINTILANĪ resultan doadas de explicar se consideramos a posición proclítica que ocupa dentro do sintagma. Por unha banda, a apócope da vogal final (*muro* > *mur-*) é un comportamento que se repite noutros moitos topónimos deste tipo creados a partir de bases léxicas diversas: pensemos p.ex. no dito *busto* > *bus-* (cfr. *Busgardín*, *Busgulmar*, *Besgode...*), *casa* > *cas-* / *car-* (*Cascaxide*, *Casvasco*, *Cardeite*, *Carfaxiño...*) ou *monte* > *mon-* (*Monfero*, *Monforte*, *Moncalvo...*), entre outras. Por outro lado, a inestabilidade articulatoria da vogal pretónica [u] / [o], con prevalencia final da segunda opción, verifícase sen ir máis lonxe na propia alternancia das formas apocopadas *bus-* / *bos-* (< *busto*), esta última recoñecíbel en topónimos como p.ex. *Bozqueimado* (< **bus(to) queimado*), *Postemirón* (< *BUSTŪ MIRONĪ, vid. Navaza 2007b:39) ou o ast. *Bospolín* (< *BUSTŪ PAULINĪ, cfr. ast. *Buspoulín*). Tamén ofrecen especial interese neste aspecto outros pares, como *ri-* / *re-* (< *río*), patente en topónimos como *Remourelle* (med. *Rio*

Maurili TL s.d.), *Remior* (< **río mīor* < RIUŮ MĪNORE), *Reseco* (< **río seco* < RIUŮ SĪCCŮ), *O Reirado* (med. *riuum Iratum* CDMACM 1164, 1165) e moitos outros. Deste xeito, a evolución do elemento nuclear de *Morquintián* pode compararse coa observada en topónimos coma os asturianos *Morlongo* (< MŪRŮ LŌNGŮ)¹⁶³ e *La Muriella / La Moriella* (< *MŪRĒLLA), o port. *Morval* (< *MŪRŮ UALLŮ, vid. Fernandes 1999:436) ou o val. *Morvedre* ou *Murviedro* (< MŪRŮ UETERŮ), este último con paralelos case exactos na toponimia francesa como son *Murviel* e *Vielmur* (Dauzat 1963:30)¹⁶⁴. No tocante a *Morquintián* non podería desbotarse tampouco a posíbel interferencia doutros topónimos xeograficamente próximos como *Moraime*, *Morpeguite* ou mesmo *Morancelle*¹⁶⁵, cuxo segmento inicial *mor-*, aínda que de procedencia etimolóxica diversa en función dos casos, puido contribuír indirectamente á definitiva estabilización da vogal velar media [o] no canto da etimolóxica [u].

Para a combinación do apelativo *muro* con nomes persoais poden aducirse aínda outros exemplos, como o devandito *muro Mahamuth* da documentación medieval. As mostras restantes parecen ser cronoloxicamente bastante máis recentes, a xulgar tanto pola súa estrutura sintáctica interna como pola natureza do antropónimo ou sobrenome involucrado: pensamos p.ex. en *Muro do Vasco*, que o NG dá como denominación dunha aldea da freguesía de Santa María das Neves (Ortigueira).

MUXÍA (← *monxe* < fr. *monge* < *MONĪCŮ) *n.h.* (MUXÍA-Muxía-1). *Fisterra | Nemancos* (SC).

- **Santa Maria de Mugia:** 1334 (795:703).

□ **Mogia:** LR 1483 ([1]:176), LR 1483 ([1]:177), LR 1483 ([1]:208), LR 1493 ([2]:270), LR 1493 ([2]:271).

¹⁶³ Se ben García Arias (2000b:87) prefire enténdelo como unha formación lingüisticamente híbrida ao postular como base etimolóxica a raíz prerromana **mor-* (vid. SAN XULIÁN DE MORAIME).

¹⁶⁴ Outras formacións de interese, en tanto que evidencias das distintas posibilidades combinatorias de MŪRŮ na toponimia, son *Morchain*, *Morsain*, *Mulcent* e *Mulsans*, todos eles procedentes en última instancia dun sintagma *MŪRŮ CINCTŮ ou *MURĪS CINCTŮ (Dauzat 1978, s.v. MORCHAIN).

¹⁶⁵ Para *Moraime* e *Morancelle*, vid. as entradas correspondentes neste mesmo traballo. En canto a *Morpeguite*, é o nome dun lugar da freguesía de Coucieiro, no concello de Muxía.

Mongia: LR 1493 ([2]:271), LR 1493 ([2]:273).

Monxia: MAS 1607 (373).

Mougia: LR 1493 ([2]:270).

Mugia: LR 1483 ([1]:207), LR 1483 ([1]:208).

Santa Maria de Muxia: MAS 1607 (368), MAS 1607 (372).

□ N.R.

□ Lex. (Haxio.) / Lat. A interpretación tradicional deste topónimo faino proceder do subst. *monxía* 'monacato', 'mosteiro', explicábel á súa vez como un derivado de *monxe* mediante a adxunción do sufixo *-ía* (< lat. vg. *-ĪA, fronte ao sufixo átono *-ĪA* propio do latín clásico), que neste caso funcionou como sufixo profesional para crear un substantivo alusivo ao local onde se exerce unha determinada profesión (Ferreiro 1999:131-132). Deste xeito, a forma *monxía* é homologábel tanto morfolóxica como semanticamente ao subst. *freiría* (← *freire* < lat. FRATRE) 'conxunto de freires', 'mosteiro', no que se funda o topónimo galego moderno (*A Freiría*)¹⁶⁶.

A hipótese etimolóxica que explica *Muxía* a partir do apelativo *monxe* aparece insertada por Jerónimo del Hoyo na descrición que fai da vila: "Tiene sesenta feligreses, y solía tener más de ducientos y era entonces de los frailes de Moirame que son benitos, y dellos se llamava esta villa Monxia y corruto el bocablo se llama Muxía" (MAS 372-373). Xa que logo, tanto a etimoloxía como a etioloxía do topónimo que nos ocupa estarían directamente relacionadas coa presenza do mosteiro de San Xulián de Moraime nas inmediacións xeográficas desta poboación costeira. Tamén o padre Sarmiento, que utiliza alternativamente nos seus escritos as variantes formais *Mongia*, *Monxía*, *Mogia*, *Muxía* e *Moxia*, cita como base etimolóxica remota do topónimo o lat. MONACHŪS, aínda que sen afondar en consideracións de tipo semántico nin fonético (OELG 462).

Efectivamente, a forma *monxía* á que adoita retrotraerse o noso topónimo aparece documentada en galego-portugués desde o s. XIII e, até onde nós sabemos, tan só ocorre en textos de carácter literario. Os testemuños máis antigos pertencen a CSM, obra na que podemos localizar até tres exemplos do emprego deste termo: *te vaas*

¹⁶⁶ Segundo os datos do NG, *A Freiría* dálle nome a varios lugares pertencentes ás freguesías de Reis (Teo), O Val (Gomesende), Reis (Teo), Carballo (Friol) e Coristanco (Coristanco). A variante sen artigo determinado concorre como denominación dun lugar da freguesía de Candeán (Vigo).

meter en hũa mongia (CSM 125), *que acorra a ssa mongia* (CSM 187) e *te tornasses pera a ta mongia* (CSM 285). En CX e en MS encontramos tamén o substantivo baixo as variantes *mõgia* / *mũgia*, e con significados que alternan entre o de 'mosteiro, convento' e o de 'monacato, estado propio do monxe'. De todos os xeitos, trátase dunha voz que non acadou especial repercusión no romance galego-portugués, pois aparece recollido de xeito moi esporádico nos nosos repertorios lexicográficos modernos. En castelán, en cambio, o termo gozou dun amplo uso ao longo de toda a Idade Media e a súa presenza é significativa tamén en textos modernos e aínda contemporáneos. A atestación máis antiga da forma *monxía* nese dominio lingüístico é algo máis temperá cós rexistros galego-portugueses, pois atopámola nun fragmento do anónimo *Liber Regum* (c. 1194-1211) no que lemos: *ssacharon a so ermano don Remiro de la mongia e fizieron lo rey*.

En canto á base léxica do noso topónimo, o subst. *monxe* tense explicado como un occitanismo introducido nas variedades iberorrománicas centrais e occidentais polos frades cluniacienses. En última instancia procede do lat. *MONACHŪS* 'monxe, anacoreta, frade' (tirado á súa vez do termo grego *μοναχός* 'só, solitario') a través dunha variante vulgar **MONĪCŪS* (DCECH, s.v. *MONJE*). A voz *moogo* / *mogo*, resultado patrimonial da forma *MONACHŪ* na área galego-portuguesa, foi substituída por esa importación occitánica en época bastante temperá, pois *monge* irrompe como apelativo desde os primeiros textos redactados en romance galego-portugués. O exemplo máis recuado que coñecemos pertence a un documento do mosteiro de Montederramo no que se alude a *don Pedro, monge de Montederramo* e a *don Martino monge* (VFD 1257). Pola súa banda, *moogo* / *mogo* aparece empregado aínda como substantivo común en CSM¹⁶⁷, mais no resto de testemuños extraídos dos nosos documentos medievais obsérvase un uso restrinxido ao ámbito onomástico, non só como sobrenome dentro de cadeas antroponímicas máis amplas, senón tamén como constituínte de sintagmas toponímicos e pretoponímicos. Así, e sen abandonarmos a documentación de DTT, podemos traer a colación un *agro que dicitur de Moogos* mencionado nun testamento de 1206. Outras mostras tiradas da toponimia moderna son *Souto de Mogos*, *Montemogos* e *Casal de Mogos*, aos que

¹⁶⁷ Así o comprobamos nos seguintes extractos: *Aquel moogo non verrá* (CSM 75), *aquel preste moogo* (CSM 149), *sequer a un moogo* (CSM 237) e *mais a un moogo / te vay confessar correndo* (CSM 399).

moi probabelmente poida engadírselles tamén *Mogor*, explicábel a partir dun xenitivo de plural *MONACHORŪM* que podemos reconstruír a partir de atestacións como *ecclesiam sanctae Mariae de Monachorum* (916) ou *cautum de Moagorum* (1156), aínda que outros autores prefiran derivar esta serie toponímica dun radical preindoeuropeo **mok-* / **muk-* 'prominencia, altura' (Rivas 1982:79-81).

Pola súa banda, o cognado *monxe* contou cunha proxección toponímica moito máis discreta, que no caso da toponimia maior galega parece reducirse unicamente ao exemplo de *Muxía*¹⁶⁸. No caso de Portugal, os topónimos baseados neste lexema son tamén escasos e presentan unha cronoloxía relativamente recente, como p.ex. *Pomarinho dos Monges*, en Montemor-o-Novo (DOELP, s.v. *MONGE*¹). A situación contrasta de novo coa que se observa en castelán, lingua na que a suplantación das formas patrimoniais foi moito máis intensa. Hai dous datos que confirman esta circunstancia: por unha banda, as datas dos primeiros testemuños casteláns para *monge* / *monje* son anteriores en máis dun século aos galego-portugueses; pola outra, a forma autóctona castelá tan só pode documentarse de xeito indirecto a través de derivados como *monaguesa* 'barragá dun crego', *monaguillo* 'acólito' ou *monagón* 'acólito', 'mociño, raparigo' (DCECH, *ibid.*).

Aínda que a conexión etimolóxica de *Muxía* co subst. *monxía* semella unha opción máis ou menos aceptada polos investigadores, o certo é que non deixa de presentar certos trazos de excepcionalidade. Desde o punto de vista fonético, a desaparición da consoante nasal diante da fricativa prepalatal é o aspecto que maior estrañeza pode causar na evolución desta forma toponímica. Edelmiro Bascuas (2002b:71) inclúe o caso de *Muxía* nunha serie de exemplos nos que se constata unha perda idéntica da consoante nasal ante fricativas ou africadas romances, como *Argozón* (med. *Argonzon* CDMO 1268), *Somoza* (< **SUB MŌNTĪA*) ou *Vicenzo* (< *UINCENTĪŪ*). De todos os xeitos, o caso de *Muxía* non é plenamente homologábel aos restantes ítems que constitúen esta serie, pois a fricativa que presenta é de articulación prepalatal e, a diferenza do resto de exemplos enumerados, non procede dunha secuencia etimolóxica -TJ-. Pola contra, a perda da consoante nasal diante de consoantes fricativas constitúe un fenómeno sistemático cando a fricativa é articulada como

¹⁶⁸ Segundo García Arias (2000b:435), en Asturias existe o topónimo *La Monxal*, moi posibelmente derivado do ast. *monxe* / *monxo* e que lle deu nome a un casal hoxe abandonado na localidade de Teberga.

alveolar (DEFENSA > *devesa*, MĒNSA > *mesa*...) e tamén moi frecuente en época medieval diante de fricativa labiodental (INFĒRNŪ > med. *iferno*, INFANTE > med. *ifante*, CONFUSIŌNE > med. *cofojon*...). Neste contexto máis amplo, a alteración que explica a forma moderna *Muxía*, aínda sen deixar de ser excepcional dada a tendencia á conservación da nasal perante fricativa prepalatal, pode resultar en certo xeito máis doada de asumir¹⁶⁹.

Outro aspecto rechamante que debemos salientar é que as atestacións máis antigas do topónimo presentan sistematicamente ausencia de consoante nasal¹⁷⁰, e esta só comeza a restituírse a partir do s. XV. Quizais esteamos en realidade perante un topónimo de orixe distinta á que habitualmente se lle veu presupoñendo, mais que acabou asociándose co subst. *monxía* e, en virtude desa reinterpretación etimolóxica, sufriu unha refacción formal que só comezou a constatare en época relativamente tardía e que tal vez só chegase a afectarlle ao rexistro escrito. De todos os xeitos, trátase dunha hipótese que, cando menos polo momento, non podemos apoiar con datos máis concretos.

NANTÓN (< *(UĪLLA DE) NANTŌNE / *(UĪLLA) NANTŌNĪ) *n.h.* (NANTÓN-Cabana de Bergantiños-1). *Bergantiños* | *Soneira* (SC).

● **Sam Pedro de Nantom:** 1334 (795:704).

□ **San Pedro de Nanton:** MAS 1607 (351), MAS 1607 (352).

□ **Nantón:** Sanamede do Monte (A Baña-1).

¹⁶⁹ Non sabemos até que punto pode relacionarse con este fenómeno a forma *moxe*, que encontramos bastante ben representada na nosa documentación como sobrenome persoal. No s. XIII coñecemos un *Johanne Mart. Moxe* (GHCD 1278) e un *Froyla Iohannis dictus Moxe* (DTT 1260). O alcume repítese en varios textos trecentistas. A este respecto, Elixio Rivas (1991:487) pregúntase se o apelido *Moxa* / *Moya*, do que era portador o célebre trovador aragonés do s. XIII, non debería inscribirse nesta serie como variante analoxicamente regularizada dun orixinario *moxe*, procedente á súa vez de *monxe*. Unha alteración deste tipo daríalle máis credibilidade á hipótese etimolóxica comunmente admitida para *Muxía*, mais non deixa de presentar certas carencias. Quizais a máis importante teña que ver co aspecto grafofonético, pois a forma en cuestión aparece sempre como *moxe*, o que supón unha fricativa prepalatal xorda [ʃ] ou similar, mentres que carecemos de ningunha atestación para unha hipotética **moge* / **moje*, que sería a solución máis esperábel a partir do medieval *monge* / *monje*, con fricativa prepalatal sonora [ʒ].

¹⁷⁰ Aos testemuños enumerados ao comezo desta entrada aínda hai que engadir outro presente nun documento sen data procedente de TSob e no que se fala do *Portum de Mogia*.

□ Onom. (Antro.) / Xerm. Á marxe dos topónimos actuais que rexistra o NG baixo esta forma, cóstanos que tamén existiu na Idade Media unha aldea do mesmo nome na freguesía de San Vicente de Niveiro (Val do Dubra)¹⁷¹, mais cuxa denominación, até onde nós sabemos, acabou por se perder.

En calquera caso, tanto o topónimo bergantiñán como os seus homónimos galegos poden retrotraerse en principio a un nome persoal xermánico monotemático NANTO, -ONIS, constituído a partir do gót. **nanþ-* 'ousadía, valor'. A adaptación deste tema realizouse principalmente a través dunha variante *nand-*, con consoante oclusiva dental sonora, tal e como podemos constatar en numerosos resultados toponímicos da Galicia actual como *Nande* / *Casanande* (< xen. **NANDĪ* ← *NANDŪS*), *Nando* (< ac. **NANDŪ* ← *NANDŪS*), *Nandín* / *Landín* / *Castrolandín* (< **NANDĪNĪ* ← *NANDĪNŪS*) ou *Nandufe* / *Nandulfe* (< **NANDULFĪ* ← *NANDULFŪS*), todos eles, segundo vemos, relacionábeis con distintos antropónimos ben documentados nos nosos textos medievais¹⁷². Agora ben, a variante *nant-*, na que se observa un enxordecemento da oclusiva dental, tampouco está ausente da nosa toponimia, pois podemos identificala en varias formacións como *Lantemil* / *Lentemil* / *Lantomil* (< *NANTEMĪRĪ* ← *NANTEMĪRŪS*), *Nante* (< xen. **NANTĪ* ← *NANTŪS*, cfr. *Nande*) ou *Nantín* (**NANTĪNĪ* ← *NANTĪNŪS*, cfr. *Nandín*). Á luz destes datos, parece cando menos verosímil retrotraer a forma moderna galega *Nantón* a un sintagma **(UĪLLA DE) NANTŌNE* ou similar, no que se recoñece o acusativo do devandito antropónimo NANTO nun modelo flexivo de tipo xermánico NANTO, -ONIS que inferimos de rexistros documentais como *Nantone* ou *Nantonis* (HgNb 191 / 10) e que tamén explicaría o sintagma toponímico *uilla Nantonis* citado nun diploma de TSob con data de 870. De querermos remontar o topónimo a un xenitivo de posesor habería que pensar nunha adaptación á declinación latina do tipo **NANTŌN(Ī)ŪS*, forma para a que carecemos en principio de rexistros documentais mais a partir da cal podería xustificarse un hipotético **(UĪLLA) NANTŌNĪ*.

¹⁷¹ Deducimos este dato da seguinte secuencia: *estando enna villa de Nanton, en feegresia de san Viçenço de Neueyro* (FDUSC 1284).

¹⁷² O tema *nant-*, así e todo, interviu tamén como precompoñente na formación doutros nomes persoais para os cales descoñecemos calquera continuidade toponímica, como p.ex. *NANTILDŪS*, antropónimo que encontramos testemuñado baixo distintas variantes formais como *Nantildus* (HSISC 947), *Nantildo* (TCe 955, 957), *Nantildu* (TCe 957) ou o patronímico *Nantildiz* (TCe c. 1000-c. 1002).

Agora ben, a opción deantroponímica, aínda que moi verosímil, non é a única que se ten postulado á hora de explicar tanto o topónimo que nos ocupa como algúns outros cos que semella gardar certas conexións formais. En efecto, a forma *Nantón* pode relacionarse teoricamente con outras como *Nantes*, *Lantaño*, *Lantañón* ou *Lantarou*¹⁷³, cuxa orixe parece estar en todos os casos nun tema de orixe prelatina emparentado co galo *nanto* 'val'. Esta forma entronca á súa vez co ie. **nem-*, xerador segundo parece dunha serie de resultados léxicos e onomásticos como o mcím. *nant* 'torrente, regueiro', mbret. *nant*, acór. *nans* e córn. *nance* / *nans* 'val', o propio *nanto* e o seu derivado *trinanto* (glosado como *tres ualles* no tratado *De nominibus gallicis* do s. V) ou o etnónimo galo *Nantuates*, entre outros (IEW 764; EDPC 283). Pode falarse en consecuencia dun tema **nant-* en base ao cal se viñeron explicando tradicionalmente diversos topónimos como o ast. *Lantigo* (< med. *Nantigo* < *NANTĪKO, vid. Sevilla 1980:56) ou os franceses *Nantes*, *Nant*, *Nant Le Grand*, *Namps au Mont*, *Namps au Val*, *Nansouty*, *Nantua* e *Nantuel* (Nègre 1963:37). De feito, existe en Francia un topónimo *Nanton* rexistrado en documentación do s. XII baixo formas como *Nantun* e *Nantum*. De nos decantarmos por unha hipótese substratística coma a que estamos a comentar, poderíamos reconstruír como base etimolóxica do topónimo *Nantón* un derivado *NANT-ŌNE, no cal se reconece un sufixo prelatino de grande difusión na nosa toponimia (cfr. *Avión* < *AU-Ī-ŌNE, *Dozón* < med. *Deçon* < *DET-Ī-ŌNE, *Agrón* < med. *Ogron* < *OKR-ŌNE e similares). De todos os xeitos, Dauzat (1978, s.v.) prefire retrotraer a maioría das formacións toponímicas do ámbito galorrománico antes citadas a antropónimos como o gal. *NANTIUS e as súas distintas posibilidades derivativas.

NEMANCOS (< *NEMANKOS) *terr.* NEMANCOS (-Camariñas ~ Cee ~ Corcubión ~ Fisterra ~ Muxía-1).

- **Nemancis:** 1242 (174:206), 1252 (111:156), 1263 (175:208).
- **Nemancos:** s.d. (789:697), 1131 (9:28), 1154 (639:584), 1173 (24:49), 1219

¹⁷³ Este topónimo en concreto, que lle dá nome a un lugar da freguesía de Outes, no concello coruñés homónimo, aparece citado en DTT até en oito ocasións e faino sempre baixo a variante *Nantarou* (ITT, s.v. NANTAROU). Produciuse xa que logo unha disimilación das nasais prenuclear e posnuclear da sílaba inicial, fenómeno que quizais poidamos extrapolar tamén aos topónimos *Lantaño* (nome dunha freguesía do concello de Portas) e *Lantañón* (nome dunha localidade da freguesía de Paradela, no concello de Meis).

(47:91), 1219 (48:92), 1219 (49:93), 1220 (54:101), 1226 (106:152), 1228 (49:94), 1271 (58:108).

• **Nemanquis:** 1253 (57:107).

□ [*Nemācos*]: *Gomes de Nemācos*: LNAP 1457 (76:134), LNAP 1457 (85:138), LNAP 1457 (45:117), LNAP 1457 (85:138), LNAP 1457 (87:139), LNAP 1457 (133:168), LNAP 1457 (94:143).

Nemancis: MSXMG c. 1200-1250 (3:626).

Nemancos: TA c. 915 (28:89), TCe 942 (52:12), MSXMG 1095 (1:620), MSXMG 1118 (3:624), MSXMG 1118 (3:625), MSXMG 1119 (4:626), FDUSC 1496 (379:512), FDUSC 1500 (382:515).

□ **Leis de Nemancos:** Leis de Nemancos (Muxía-1), Muxía (1).

□ Lex. (Fito.) / Prelat. Creemos que o nome desta antiga comarca do extremo occidental de Galicia (conservado hoxe como denominación do arciprestado que se lle se superpuxo territorialmente) debe explicarse en relación co ie. **nem-* 'dobrar, curvar', cuxo significado orixinario pode rastrexarse a través de concrecións léxicas como ai. *námas* 'acción de dobrar', 'adoración, veneración' e *námati* 'dobrarse, inclinarse' (IEW 763-764), e que reencontramos na base de formacións antroponímicas como NEMAIOSUS (Hispania), NEMAUSUS (Xermania) ou NEMASIUS (Galia), entre outras (Albertos 1966:167). Porén, a raíz **nem-* acabou por desenvolver acepcións máis específicas nas distintas linguas nas que perviviu, tal e como se observa no gr. νέμος 'lugar de pastos' ou lat. NEMUS 'bosque', galo *nanto* 'val' e *trinanto* 'tres vales' (vid. NANTÓN) ou címr. *nant* 'torrente, regueiro'. Ademais, nalgunhas desas linguas o radical **nem-* adquiriu un significado 'bosque sagrado', a medio camiño entre o ámbito da fitonimia e o da haxionimia, e a partir do cal adoitan explicarse formacións como o galo **Nemētos* (νεμητον) 'bosque sagrado', air. *nemed* 'santuario' ou as. *nimidas* 'bosque sagrado' (IEW, *ibid.*), así como o antigo etnónimo *Nemetes*, o teónimo NEMETONA ou os antroponimos NEMETIUS / NEMETEUS e NEMETOCENA / NEMETOGENA (De Simone 1985:372-373). Lugar destacado nesta enumeración de exemplos merece a tantas veces citada *Nemetobriga*, estación da Vía XVIII de Antonino Pío entre Braga e Astorga que autores como Monteagudo (1952:485) ou Moralejo Lasso (1977:245) identificaron co moderno *Mendoia* (nome dun lugar e freguesía do concello ourensán de Pobra de Trives), se ben tal hipótese debe descartarse polas dificultades fonéticas practicamente insalváveis que implica

(Moralejo Álvarez 2009b:192).

O certo é que o radical léxico que nos ocupa pareceu gozar dunha implantación relativamente importante no territorio galego, se temos en conta a proxección toponímica da que gozou. En efecto, ao exemplo de *Nemetobriga* hai que engadir aínda o med. *Nemitos* / *Nendos*, forma hoxe desaparecida mais que durante o período medieval serviu como denominación dun antigo territorio e xurisdición eclesiástica cuxa extensión se correspondería de xeito aproximado coa da actual bisbarra de Betanzos (Bascuas 2002b:192). Na actualidade, a toponimia maior galega fornécenos exemplos cuxa vinculación etimolóxica co radical **nem-* parece cando menos probábel, e que ademais presentan estruturas morfolóxicas habituais na toponimia de filiación prelatina. Tal é o caso de *Nemeño*¹⁷⁴ (< med. *Nemenio* < **NEM-ENĬO*, cfr. *Beseño*, *Enseño*, *Orseño*) e *Nemenzo*¹⁷⁵ (< **NEM-ENTĬO*, cfr. *Loenzo* < **LUENTĬO* e similares), que Piel (1948:112-113) prefería remontar aos antropónimos latinos **NEMENĬŮS* e **NEMENTĬŮS* / **NIMENTĬŮS*, respectivamente.

Bastante segura é tamén a adscrición da forma toponímica *Nemiña*¹⁷⁶, para a cal en principio podería postularse un étimo **NEM-ĬN(Ĭ)A* con paralelos claros noutros topónimos prelatinos como *Elviña*, *Ariño* ou *Xaviña* (vid. **XAVIÑA**). De todos os xeitos, a devandita base etimolóxica **NEMĬN(Ĭ)A* ofrece certa fragilidade no que se refire á reconstrución do seu compoñente sufixal, pois o único testemuño do que dispoñemos para este topónimo na nosa documentación medieval é unha forma *Nemia* (MSXMG 1167) cuxa estrutura e cronoloxía resultan difíciles de conciliar cun étimo coma o anterior. De todos os xeitos, a partir dun derivado **NEMĬA*, de constitución homologábel á doutros moitos como **AUĬA* (> *Avia*), **DETĬA* (> *Deza*) ou **OKĬA* (> *Oza*), sería teoricamente posíbel explicar a variante moderna *Nemiña*. Para iso habería que aceptar un desprazamento do acento sobre o nexa vocálico *-Ĭ-*, como en **AMAĬA* > med. *Amaea* > *A Maía* (vs. *Amaya*), **UDĬA* > **Oia* > **Oía* > *Uía*

¹⁷⁴ Nome dun lugar e freguesía do concello de Ponteceso.

¹⁷⁵ Denominación dunha freguesía do concello de Santiago de Compostela. Os sintagmas *Nemenzo de Abaixo* e *Nemenzo de Arriba* danlles nome a senllas entidades de poboación pertencentes a esa mesma freguesía.

¹⁷⁶ Nome dun lugar e dunha freguesía do concello de Muxía. Nesa mesma parroquia existe tamén outra aldea denominada *Vilela de Nemiña*, topónimo de orixe secundaria e dependente de *Nemiña*.

(vs. *Oia*) ou *NARAÍO > med. *Narayo* > *Naraío* (vs. *Naraio*), entre outros (Bascuas 2002b:210-211). Nunha fase posterior produciríase o desenvolvemento dunha nasal palatal antietimolóxica, como en MĚA > med. *mĭa* > gal. *miña* / port. *minha* ou NĪDŮ > med. *nĭo* > *niño* / dial. *nío*. Por tanto, a secuencia evolutiva completa podería reconstruírse do seguinte xeito: *NEMĪA > **Nemia* > **Nemía* > **Nemña* > *Nemiña*. Porén, trátase dunha hipótese provisional que esixe o contraste con outros testemuños documentais que puidesen ir aparecendo para este topónimo.

O pequeno repertorio de topónimos galegos que vimos de xuntar pode completarse aínda coa forma *Neme* (med. *Nemi* 864), nome dun monte do concello coruñés de Malpica de Bergantiños que, segundo Cabeza Quiles (1992:310-311), "aparece nun entorno boscoso que parece moi coherente [co contido semántico atribuído á raíz **nem-*], completando o seu posible significado de bosque ou lugar sagrado coa presenza dun cromlech no seu cume". De todos os xeitos, a proxección toponímica da raíz **nem-* non se limitou en absoluto ao Noroeste peninsular, senón que foi tamén notábel no actual dominio galorrománico, con topónimos como *Nimes*, *Nemours* ou *Nanterre*, todos os cales ascenderían segundo Dauzat (1946:169) ao galo **nem-* 'santuario', e farían alusión por tanto a emprazamentos dotados dun carácter sagrado. O topónimo italiano *Nemi* quizais poida integrarse tamén neste grupo.

Unha vez delimitadas nos seus termos xerais a natureza, significación e representatividade do radical que nos ocupa, resta unicamente por dilucidar o valor do sufixo que se lle engadiu ao mesmo. Na nosa opinión, este pode identificarse co sufixo céltico *-ko*, especializado segundo parece na creación de adxectivos denominativos e que, a xulgar polos rexistros epigráficos conservados, presentaba unha variante *-nko* (Villar 1995b:141). A produtividade deste alomorfo no Noroeste peninsular parece confirmada grazas a derivados como *Abeancos* (< *AUĪA-NKŌS) ou *Taramancos* (< *TAMĀRA-NKŌS), entre outros, os cales reforzarían a verosimilitude dun derivado *NEMANKOS como antecedente da forma actual *Nemancos*. De todos os xeitos, non sempre resulta doado distinguir o sufixo *-nko* (polo demais, practicamente descoñecido fóra da Península Ibérica) daqueles casos interpretábeis máis ben como variantes sincopadas dunha antiga secuencia *-niko* (Albertos 1966:289). Esta dificultade obríganos a adoptar unha posición de cautela na reconstrución das bases etimolóxicas de topónimos como os que estamos a comentar.

OLVEIRA (< *ŮLUĀŘĪA) *n.h.* (OLVEIRA-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Olueira**: s.d. (789:697), s.d. (789:699).
- **Olueyra**: 1289 (203:229). **Johannes Arie d'Olueyra**: 1252 (111:156).
- **Sam Martino d'Olueyra**: 1334 (795:703).
- **Sancti Martini de Oluaria**: 1165 (202:229).
- **Sancti Martini de Olueyra**: 1263 (104:150), 1289 (104:150), 1289 (202:228).
- **Sancto Martino de Oluaria**: 1205 (203:229).
- **Sancto Martino de Olueyra**: 1195 (201:228), 1253 (196:224).

□ *Oliuaria*: TCe 934 (478:663).

San Martiño de Olveira: MAS 1607 (367), MAS 1607 (368).

sant Martin d'Olueyra: FDUSC 1500 (382:515).

□ **O Alto de Olveira**: Goiáns (Porto do Son-1). **Olveira**: Reis (Teo-1). **Olveira da Igrexa**: Olveira (Ribeira-1). **Olveira de Arriba**: Olveira (Ribeira-1). **A Ponte Olveira**: Corzón (Mazaricos-1), Olveiroa (Dumbría-1).

□ Lex. (Fito.) / Lat. En opinión de autores como Gonzalo Navaza (2006:379-381), este ítem toponímico debe interpretarse en relación co fitónimo latino OLĪUA 'oliveira', 'oliva, froito da oliveira', que, conforme ás pautas morfolóxicas habituais no romance galego-portugués para a creación de nomes de árbores froiteiras, deu lugar a un derivado *OLĪUĀŘĪA (> gal. e port. *oliveira*), inicialmente adxectivo mais que acabou por substantivarse (vid. **FIGUEIROA**). Deste xeito, a variante *Olveira* non sería máis ca un simple cognado da forma (A) *Oliveira*, pois ambas as dúas procederían en última instancia do devandito derivado *OLĪUĀŘĪA, con mantemento da estrutura vocálica íntegra na forma plena *Oliveira* e síncope da vogal pretónica [e] (< -ĭ-) na variante *Olveira*. Quizais poida falarse aínda dun terceiro resultado fonético, que é o que podemos inferir do microtopónimo *Montiveiro* (Carballedo) no caso de aceptarmos como base etimolóxica un sintagma *MONTE OLĪUĀŘĪŮ (> **Monte Oiveiro* > *Mont'iveiro* > *Montiveiro*) (Navaza 2006:380). De feito, alternancias similares poden detectarse tamén noutros topónimos galegos etimoloxicamente vinculados con este mesmo tema fitonímico: p.ex., o derivado abundancial *OLĪUĒTŮ explica as formas actuais *O Ivedo* (con perda normal do -L- intervocálico e

deglutinación do [o] inicial reinterpretado como artigo) / *O Olivedo*¹⁷⁷ (por refacción culta), mentres que a variante *OLĪUĒTA podería dar conta do topónimo *Olveda*, nome dunha freguesía do concello lugués de Antas de Ulla e no que tamén se verificaría a síncope da vogal pretónica.

Porén, outra explicación que tamén debe terse en conta é a que pon en relación o topónimo *Olveira* co lat. ŪLUA "La ova que se cría en el agua" (NDLEE, s.v. ŪLVA). Du Cange (*Gloss.*, s.v. ULVA) dá este termo como sinonímico de "herba palustri", ao tempo que rexistra un abundancial ŪLUĒTŪM co significado de "Locus ubi crescunt uluae". Da forma ŪLUA procede directamente o cast. *ova*, así como outras formas do ámbito iberorrománico (DCECH, s.v. OVA), mais no caso concreto do galego descoñécense continuadores modernos desa voz fitonímica¹⁷⁸. De feito, os únicos vestixios da súa implantación na lingua serían precisamente formacións toponímicas como os devanditos *Olveira* (co seu diminutivo *Olveiroa*, vid. **OLVEIROA**) ou *Olveda*, para os que pode postularse unha base etimolóxica *ŪLUĀRĪA e *ŪLUĒTA, respectivamente. Centrándonos na primeira das formas, debe terse en conta a posibilidade de que esa interpretación etimolóxica non sexa extrapolábel a outros homónimos (nomeadamente ao *Olveira* do concello de Teo, que encontramos atestado aínda como *Oliuaria* en HSISC 1266), se ben tampouco podemos descartar o extremo contrario, i.e., que cando menos algúns dos (A) *Oliveira* existentes na actualidade sexan refaccións dun primitivo **Olveira* por influxo do máis común *oliveira*. Saber cal das dúas opcións é a máis axeitada para cada caso en concreto pode resultar complicado, máis aínda cando a cantidade de testemuños cos que contamos é escasa. De calquera xeito, coidamos que no caso do topónimo *Olveira* do concello de Dumbría a posibilidade máis verosímil é partir da devandita base *ŪLUĀRĪA, pois ningún dos abundantes rexistros extraídos de DTT (nin sequera os máis antigos, segundo podemos comprobar) poden darnos pé a supoñer a existencia

¹⁷⁷ Segundo datos achegados polo propio Navaza (2006:381), esta forma intervéñe no sintagma toponímico *O Regueiro do Olivedo*, denominación dunha corrente de auga do concello ourensán de Petín.

¹⁷⁸ Aínda así, Cuveiro recolleu o termo no seu dicionario, dando para el o significado "Cierta género de yerba muy ligera que se cria en el mar, estanques, pozos y en los rios, que la misma agua arranca y por su levedad anda nadando sobre ella". Décadas máis tarde, Ríos Panisse / Santamarina anotaron de novo o vocábulo como "Hierba muy ligera que se cría en el mar".

dunha fase etimolóxica *OLĪŪĀRĪA¹⁷⁹. De feito, a variante *Oliuaria* que localizamos en TCe, dada a súa excepcionalidade e illamento no conxunto dos rexistros documentais aducidos, pode explicarse como resultado da interferencia léxica de OLĪŪĀRĪA, e non como reflexo directo da forma etimolóxica.

No tocante á forma *Olveda*, atopámola baixo a forma *Olveda* nas secuencias *Petrus Fernandi de Olveda* (CDMO 1257), *Pedro Pelaez comendador d'Olveda* (DCO 1276) ou *Johan Lourenço d-Olveda* (CDMO 1300), entre outras. Estes rexistros, dada a constancia e homoxeneidade formal dos mesmos, fan tamén máis verosímil unha fase orixinaria *ŪLUĒTA.

OLVEIROA (← *Olveira* < *ŪLUĀRĪA) *n.h.* (OLVEIROA-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Olueyroa**: 1334 (795:704)².

- **Santiago d'Olueyroa**: 1334 (795:703).

□ **Santiago de Olveira**: MAS 1607 (367), MAS 1607 (368).

□ **Olveiroa**: Olveiroa (Dumbría-1).

□ Lex. (Fito.) / Lat. En principio, a explicación etimolóxica da forma *Olveiroa* podería suscitar as mesmas cuestións xa comentadas a respecto de *Olveira* (vid. **OLVEIRA**), topónimo co que temos que relacionalo sen ningún xénero de dúbidas. En consecuencia, poderíamos reconstruír para *Olveiroa* unha fase orixinaria *OLIŪARĪŌLA (← *OLIŪĀRĪA) ou *ŪLUARĪŌLA (← ŪLUA), en ambos os dous casos interpretábel máis como un derivado de tipo abundancial ou colectivo que como unha formación propiamente diminutiva (vid. **FIGUEIROA**). O carácter relativamente serodio das atestacións ofrecidas por DTT (que aínda así constitúen os testemuños documentais máis antigos aos que podemos recorrer)¹⁸⁰ limitaríanos bastante á hora

¹⁷⁹ O mesmo pode dicirse a respecto da forma *Olveira* que lle dá nome a unha parroquia do concello de Ribeira. En efecto, este topónimo aparece mencionado en numerosas ocasións ao longo de DTT, e sempre baixo variantes formais como *Oluaria*, *Olueira*, *Olueyra*, *Sancta Maria de Olueria*, *Sancta Maria d'Olbaria*, *Sancte Marie de Ulueyra* e similares (ITT, s.v. OLVEIRA), todas as cales, a pesar da súa antigüidade, translocen unha estrutura vocálica moi próxima á que presenta o topónimo na actualidade e fan desconfiar de calquera vinculación etimolóxica con *OLĪŪĀRĪA.

¹⁸⁰ Algo máis tardías son as formas *olueyroa* (GHCD 1384) e *Olueyroa* (LTCS 1390), que de todos os xeitos non achegan nada novo con respecto ás variantes testemuñadas en DTT.

de nos decantarmos por unha desas dúas posibilidades, se non fose por unha circunstancia que cremos decisiva de cara á comprensión cabal do topónimo que nos ocupa: a escasísima distancia xeográfica existente entre a actual freguesía de Santiago de Olveiroa e a de San Martiño de Olveira, separadas por uns escasos tres quilómetros de distancia. Este dato permítenos supoñer unha máis que probábel relación lingüística e motivacional entre os dous topónimos en cuestión, no sentido de que *Olveiroa* debeu xurdir como un topónimo replicante derivado a partir da forma preexistente *Olveira*. Deste xeito expresaría algún tipo de dependencia inicial da entidade designada pola forma diminutiva con respecto á designada pola forma toponímica que serviu como base da derivación. De feito, o par *Olveira* / *Olveiroa*, entendido nestes termos, lémbraos outros ben coñecidos como *Rianxo* / *Rianxiño*, *A Pereira* / *A Pereiriña* (vid. *PEREYRA* | *PERARIA*), *Tamagos* / *Tamaguelos*, *Asados* / *Asadelos* ou, por citarmos exemplos co mesmo tipo de sufixación que detectamos en *Olveiroa* (sufixo *-oa* < lat. *-ŏLA*), o caso de *Cabreira* (< med. *Capraria*)¹⁸¹ / *Cabreiroá*, *Xunqueira de Ambía* / *Xunqueiroá* ou *Negreira* / *Negreiroa*.

A interpretación que acabamos de propoñer para o topónimo *Olveiroa* permítenos clarificar algúns aspectos relativos á súa xénese lingüística. Por unha banda, parece evidente que a forma *Olveiroa* non debe analizarse en puridade como o resultado romance dun derivado *ŪLUARĬŌLA creado directamente sobre o lexema fitonímico ŪLUA, senón máis ben como unha formación xerada a partir dunha forma toponímica preexistente como é *Olveira*. Así mesmo, se os rexistros medievais dos que dispoñemos para o nome da actual freguesía de San Martiño de Olveira permiten aceptar como opción máis verosímil a súa vinculación etimolóxica con ŪLUA (vid. *OLVEIRA*), é evidente que debemos aceptar tamén esa mesma base léxica como antecedente remoto de *Olveiroa*, por máis que a conexión entre o fitónimo latino e o topónimo sexa secundaria e indirecta.

¹⁸¹ Nome que recibía unha fortaleza medieval próxima á actual localidade de Cabreiroá e documentada como *castellum de Capraria* en diversos documentos altomedievais. A forma *Cabreira*, segundo nos informaron os falantes da zona, subsiste aínda na actualidade como nome dun curso fluvial de mediana entidade existente nesa mesma parroquia do concello de Verín.

OUTEIRO (← *outo* < ALTŮ) *n.h.* OUTEIRO (Mallón-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

• **Auteyro**: 1289 (178:210).

• **Octario**: 1209 (178:210).

□ N.R.

□ Por toda Galicia.

□ Lex. (Oro.) / Lat. O subst. *outeiro* 'pequena elevación do terreo', xerador dunha enorme cantidade de topónimos ao longo de todo o dominio lingüístico galego-portugués, ten o seu correlato exacto no cast. *otero* e no ast. *oteru*, se ben pode recoñecerse tamén a mesma formación en certos derivados diminutivos espallados polo territorio catalanófono, como *alteró* / *alterón* e as súas variantes (DCECH, s.v. ALTO I). A explicación tradicional destas formas, que encontramos reflectida xa nos textos do padre Sarmiento, fainas proceder en última instancia dunha voz vulgar *ALTĀRĪŪM, refeita á súa vez a partir de ALTĀRĪA (forma de plural do lat. ALTĀRE 'altar') e que comportaría un proceso de extensión semántica mediante o cal se pasou do significado orixinal de 'altar', 'pequeno montículo para realizar sacrificios' ao de 'elevación natural'. Porén, outros autores prefiren pensar máis ben nun derivado propiamente romance creado mediante a adición do sufixo *-eiro* ao adx. *outo* (< lat. ALTŮ), hoxe xa extinto no léxico común mais cuxa produtividade fica testemuñada nun bo número de formacións toponímicas. Na maioría delas, ese adxectivo actúa como determinante dentro dun sintagma toponímico máis amplo, tal e como se observa nos ben coñecidos *Valouta* (< UALLE ALTA), *Perouta* (< PĚTRA ALTA), *Montouto* (< MÖNTE ALTŮ), *Toxos Outos* (< TOĠĪŌS ALTŌS) ou *Penouta* (< *PENNA ALTA), os cales atopan continuidade en topónimos do dominio astur-leonés como *Silvota* (< SILUA ALTA, cfr. gal. *Silvouta*), *Xarrota* (< SĚRRA ALTA) e similares (García Arias 2000b:57-58). Noutros exemplos, en troques, a forma *outo* actuou máis ben como base léxica sobre a que se construíron novos derivados tales como *Outedo* / *Outeda* (< *ALT-ĒTŮ / *ALT-ĒTA), *Outón*¹⁸² (< *ALT-ŌNE) e quizais tamén

¹⁸² Sen esquecer que o subst. *outón* aparece aboado por varios dos nosos lexicógrafos, xa desde o propio Martín Sarmiento, que definía o vocábulo nos seguintes termos: "Úsase hoy y es voz antigua. Significa en las casas aquel ángulo que hacen las paredes". Este significado pasou con lixeiras variantes aos dicionarios posteriores, mais neles tamén se recollen outros como "Piedra de protección que remata el extremo del tejado del hórreo" (Constantino García) ou, xa nun sentido propiamente orográfico, "Altozano, montículo" (Carré). Como topónimo, as

*Óutara*¹⁸³, entre outros.

Segundo Álvarez Maurín (1994:88-89), un dato que contribúe a desmentir a vinculación de *outeiro* co lat. *ALTĀRĪŪM é a ausencia de rexistros gráficos dos que poida inferirse algún tipo de conexión formal entre ambos os dous termos, até o punto de carecermos de exemplos nos que *outeiro* apareza latinizado baixo algunha das posíbeis variantes gráficas de *ALTĀRĪŪM. Neste sentido, a nosa documentación medieval serve para testemuñar a existencia dun grao moi elevado de heteroxeneidade nas solucións relatinizadoras adoptadas polos escribáns, solucións que na maior parte dos casos afectan ao ditongo inicial [ow], aínda que noutros tamén ao propio sufixo. Cinxíndonos unicamente aos textos de DTT, atopamos neles mención de até sete núcleos de poboación distintos que comparten a denominación *Outeiro* (ITT, s.v. OUTEIRO) e que aparecen transcritos baixo as variantes *Auteyro*, *Octario*, *Aucterio*, *Octeyro*, *Outeyro*, *Octeiro*, *Auctario*, *Autario*, *Auteyro* e *Auterio*.

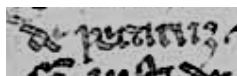
No tocante á repercusión toponímica de *outeiro*, cómpre sinalar que, se ben a forma simple (flexionada en singular ou en plural) deu lugar a unha cantidade moi elevada de topónimos, o NG recolle tamén un certo número de derivados como (*O*) *Outeiral*, (*O*) *Outeiriño* / (*Os*) *Outeiriños* ou *Outeirás*. Estes datos poden complementarse cos que ofrece a toponimia maior portuguesa, na que se observan outras posibilidades morfolóxicas como *Outeiró* (< **Outeirol*o), *Outeirada* ou *Outeirelo*, entre outros (DOELP s.v.).

atestacións máis antigas proceden precisamente de DTT, onde encontramos as formas *Outom* (1215, 1223, 1289) e *Outum* (1223) en alusión ao lugar dese nome existente na freguesía de Roo, no concello coruñés de Outes (ITT, s.v. OUTÓN).

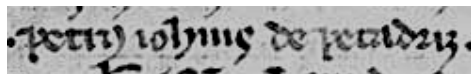
¹⁸³ Neste topónimo, que o NG rexistra nunha única ocasión (como nome dunha freguesía do concello lugués da Pobra do Brollón), semella observarse en principio a adxunción do sufixo átono prelatino *-āra* a unha base propiamente latina. Aínda que a combinación de elementos léxicos e afixais pertencentes a fondos lingüísticos distintos non é estraño na nosa toponimia (vid. **BORNEIRO**, **CARNÉS**), o certo é que ese comportamento non é o máis habitual no caso concreto de *-āra*, a xulgar polas formacións toponímicas nas que concorre: pensemos p.ex. en *Tambre* (< TAMĀRE ← TAMĀRA), *Nebra* (< med. *Neuar*), *Tállara* (< *TALĪĀRA), *Lózara* (< LAUTĪĀRA) e similares, todos eles asentados en bases léxicas prelatinas. Esta tendencia permítenos interpretar o topónimo *Óutara* non tanto como a forma romance esperábel a partir dunha fase *ALTĀRA, senón como resultado dun cruzamento do adx. ALTŪS (ou ben da forma romance *outo*) con algún outro radical prelatino formalmente afín (Navaza 2009b:217).

PADRÍS (< *PĚTRA DĪDACĪ) *n.h.* PADRÍS (Sardiñeiro-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **[Pecatriz]: Petro Iohannis de Pecatriz:** 1264 (463:447).
- **[Perediz]: Pelagius Perediz:** 1217 (127:169).
- **[Petadriz]: Petrus Iohannis de Petadriz:** 1264 (464:449).
- **Pradiz:** 1249 (190:219).

(doc. 463, f. 131r)

(doc. 464, f. 131v)

□ N.R.

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Lat. Malia a heteroxeneidade formal observábel nos rexistros extractados de DTT, cremos que este feixe de atestacións pode servirnos para reconstruír un proceso evolutivo que partiría do sintagma *PĚTRA DĪDACĪ, no que se recoñece o xenitivo do antropónimo DĪDACŪS, un dos de maior difusión e implantación na onomástica persoal galega en época altomedieval (AMG 83; Becker 2009:385-392). A peculiaridade detectábel no sintagma *PĚTRA DĪDACĪ é que o xenitivo do nome persoal aparece determinando o subst. PĚTRA 'pedra', combinación que, aínda sen ser especialmente habitual ou recorrente, non por iso deixa de contar con paralelos na toponimia medieval galega. De feito, o CODOLGA recolle exemplos abondo ilustrativos neste sentido, como *petra Speranti* (SBE 572), *petra Maosindi* (TSob s.d.) ou *Petra de domno Ueremudo* (TSob c. 1001-c.1300). En DTT atopamos a referencia a unha *Petra Occisindi* (1175) mencionada noutros documentos dese mesmo cartulario como *Penna Occisindi* (1175), *Pena Dauzosinde* (1180) e *Pena Occisinda* (1182) e moi probabelmente identificábel co monte actualmente coñecido como *Porto Menlle*, no concello coruñés de Ames (ITT, s.v. PORTO MENLLE). Este último exemplo sérvenos para comprobar que o subst. PĚTRA, a través das súas diversas variantes gráficas e formais, aludía moitas veces na nosa documentación altomedieval a un monte ou promontorio, co cal pode entenderse como sinónimo de *PENNA e outros substantivos oronímicos análogos. Deste xeito enténdese máis cabalmente o significado real que puido ter ese hipotético sintagma *PĚTRA DĪDACĪ, homologábel por tanto a outros como *PENNA DĪDACĪ > *Penadiz* (vid. infra).

Desde o punto de vista fonético, a evolución dos dous constituíntes do sintagma non diverxe en exceso da que pode verificarse noutras estruturas toponímicas similares. Así, a redución do grupo consonántico -TR- á vibrante deantoealveolar [r] está abondo testemuñada en topónimos nos que tamén intervén como precompoñente a forma PĚTRA, como p.ex. *Perouta* (< PĚTRA ALTA), *Perlada* (< PĚTRA LATA) ou *Pernaviva* (< *PĚTRA NATĪUA...), entre outros. Pola súa banda, a evolución do xenitivo do antropónimo DĪDACŪS coincide exactamente coa que se constatou non só no correspondente patronímico *Diz* (*Dīz < *Dīez < *Dīaz < DĪDACĪ), senón tamén en diversos topónimos galegos. Algúns deles remiten directamente ao dito patronímico, nuns casos integrado aínda nunha secuencia antroponímica (p.ex., *Roidiz* < *Roi *Diz*), e noutros a través dunha variante pluralizada interpretábel como unha antiga denominación familiar (*Dices* / *Os Dices*; cfr. *Os Martices* ← *Martiz* < *MARTĪNICĪ, *Os Paces* ← *Paz* < *PELAGICĪ). Porén, tanto en *Padrís* como en *Penadiz* (< *PENNA DĪDACĪ, vid. *PENA* | *PENNA*), *Portodiz* (< PÖRTŪ DĪDACĪ) e posibelmente tamén *Ardiz* (< *AGRŪ DĪDACĪ) resulta máis verosímil a opción dun xenitivo de posesor, a xulgar pola constitución morfosintáctica que presentan todos estes topónimos.

Xa que logo, a partir de *PĚTRA DĪDACĪ, e considerando unha fase intermedia **Peradiz* / **Paradiz* (cfr. *Paravedra* < PĚTRA UĚTERA, *Parafita* < PĚTRA FĪCTA e similares) chegaríase, unha vez consumada a síncope da vogal pretónica, á forma intermedia *Pradiz* representada polo testemuño de 1249. A metátese progresiva da vibrante dentoalveolar (*Pradiz* > **Padriz*, cfr. CRĚPĀRE > *crebar* / *quebrar*, PRAESĚPE > *presebe* / *pesebre*) e a acción do *seseo* posnuclear, plasmado graficamente na forma actual do topónimo, completarán este percurso evolutivo.

Á luz da evolución fonética que vimos de desenvolver, non deberíamos excluír a posibilidade de os topónimos galegos *A Perdiz* e moi especialmente *Padriz* seren cognados da forma *Padrís*, mais aínda así existen outras hipóteses quizais máis plausíbeis e que só a coidadosa revisión da documentación antiga permitiría valorar debidamente. Así, poderíamos estar perante distintos resultados dun orixinario *(UĪLLA) PATRĪCĪ(I), pois o antropónimo latino PATRĪCĪŪS / PATRĪTĪŪS non resulta descoñecido na onomástica do Noroeste peninsular¹⁸⁴. De feito, Piel (1948:122)

¹⁸⁴ Deixando á marxe as atestacións de época propiamente romana, xa en documentos de TCe do s. X aparecen alusións a un tal *Sigericus Patrici*, cuxo apelido parece ser un patronímico en xenitivo de PATRĪCĪŪS. Idéntica orixe podemos aducir para a variante propiamente romance *Patriz* que rexistramos como apelido noutros textos contemporáneos (Rivas 1991:246).

optou por retrotraer tanto o fisterrán *Padrís* como o ast. *Villapadrid* a esa base antroponímica, se ben os testemuños documentais achegados por DTT para a forma *Padrís* fan moi cuestionábel unha explicación desta índole, tal e como tivemos ocasión de comprobar. Tamén pode terse en conta a opción dun étimo *PETRÍCE co que se relacionarían outros topónimos peninsulares formalmente próximos aos que vimos de comentar, como p.ex. *La Perdiz* (Asturias) e *Pedriz* (Navarra), e aos que quizais habería que engadir aínda derivados como *Perdigueiros* (< *PETRICARIŌS), tamén en Asturias (Galmés 1986:37).

PENA | PENNA (< *PENNA) ⇔ *mon. A ESTIVADA* (Coiro~Torea-Mazaricos~Muros-1).
Xallas~Muros | Entíns (SC).

- **Pena:** 1152 (130: 171), 1153 (138: 177), 1195 (164: 198).
- **Penna:** 1157 (84: 134), 1161 (85: 135).
- **Pigna:** 1157 (136: 176), 1160 (133: 174), 1171 (86: 136).

OBS. As alusións a este monte *Pena / Penna / Pigna* danse segundo vemos en varios documentos de DTT, e sempre dentro dun contexto xeográfico ben delimitado que nos proporciona bastantes datos á hora de precisar o referente extralingüístico actual desa antiga denominación toponímica. Na maioría dos textos, as mencións a este accidente xeográfico realízanse en relación á aldea de Suevos, na freguesía de Santa María de Coiro (Mazaricos), e máis concretamente naqueles treitos nos que se describen os seus límites, os cales, segundo o doc. 84, esténdense *per terminos Sancti Christofori* [= San Cristovo] *et per terminos de villa Cendonet* [= Sendón] *per terminos de Firuidu* [= Fírvado] *et ascendit per montem de Penna et per terminos de Uillar de Costa* [= Vilar de Costa]. A mesma relación e o mesmo contexto toponímico, con lixeiras variacións gráficas e / ou formais nos nomes de lugar enumerados, son os que se reproducen tamén nos docs. 85 e 86. No doc. 164 formalízase a venda dunha herdade situada *in terra de Celticis sub monte Pena, discurrentem riuulo Porrario* [= n.i.], *concurrentem ad ecclesiam Sancte Marie de Coiro* [= Coiro] *in villa nominata Soeuos* [= Suevos]. Nos documentos restantes nos que concorre o topónimo, este aparece relacionado coas terras do concello de Muros, e máis en concreto coas da freguesía de San Salvador de Torea, limítrofe coa de Santa María de Coiro. No doc. 130 fálase dunha propiedade localizada *in uilla Aamir* [= Amira] *suptus monte Pena decurrente ad ecclesiam Sancti Saluatoris* [= San Salvador de Torea], treito que se repite case literalmente no doc. 136 e no doc. 138, se ben neste último achéganse novos e valiosos datos xeográficos: a propiedade en cuestión

Tamén do s. X é un texto leonés no que se menciona unha *uilla de Patricio*.

encóntrase en *Aamir*, ou sexa, *sub aula Sancti Saluatoris de Torea sub monte de Pena inter fluuios de Castrelon* [= río de Amira] *et de Bustauoos* [= río Rateira]. Por último, no doc. 133 efectúase a venda de diversas herdades espalladas por varias localidades do actual concello de Muros como son *Estario* [= Esteiro], *Tale* [= Tal], *Bornalio* [= Bornalle], *Sancto Stephano* [= Abelleira], *Sancto Salvatore* [= San Salvador de Torea], *Torea* [= Torea] e *Aamir* [= Amira], ao tempo que se especifica a localización das mesmas *ex una parte per montes de Pigna et ex alia per montes de Talei* [= Tal] *et inde per Castro Uetere* [= n.i.] *usque ad marem Tamarensem* [= ría de Muros e Noia]. Este feixe de testemuños lévanos á conclusión de que o monte *Pena / Penna / Pigna* era un promontorio de importancia considerábel, tal e como demostra o feito de que en todos os documentos sexa tomado como punto de referencia inescusábel á hora de contextualizar xeograficamente os distintos lugares aludidos. Tamén pode darse por certo que se encontraba entre as freguesías de Santa María de Coiro (Mazaricos) e San Salvador de Torea (Muros), e relativamente preto de dúas correntes fluviais de certa entidade como son o río Rateira e mais o río de Amira. É por tanto moi probábel que *Pena / Penna / Pigna* fose a denominación antiga (ou unha delas, tendo en conta a tendencia deste tipo de elementos á polionimia) do que hoxe se coñece como *Alto da Estivada* ou *Monte da Estivada*, un dos que constitúen o macizo do Pindo-Serra de Outes e cuxa situación xeográfica encaixa perfectamente cos datos inferidos dos nosos documentos.

□ N.R.

□ Por toda Galicia.

□ Lex. (Oro.) / Prelat. A orixe deste topónimo encóntrase no apelativo homónimo *pena* 'pedra de grande tamaño que se atopa na terra ou no mar e que sobresaí en boa parte', que conta con equivalentes noutras variedades románicas como p.ex. o cast. *peña*, ast. *peña / peñe*, cat. *penya*, ant. occ. *pena* 'parte superior dun muro' ou ant. it. *penna* 'cima, cumio' (DCECH, s.v. PEÑA). A forma *pena* aparece xa recollida e glosada polo padre Sarmiento, quen ensaiou ademais unha primeira aproximación semántico-etimolóxica ao termo partindo do lat. *PINNA* 'á, pruma'. En palabras do propio autor, "*Pinna* significa también las que llaman en los pescados aletas con que nadan. *Pinna* también es el alero de un tejado o otro edificio; y de ahí se forma el diminutivo *pinnaulum* por el pináculo. Por semejanza se llama *pinna* lo que vuela de un monte peñoso, y en gallego *pena*. Y si el sitio abunda de eso, se llama *peñado* en el rigor castellano, y en el antiguo, y en el gallego *penedo*. Y a veces sólo significa *penedo* un peñasco disforme". O subst. *penedo / peneda*, que Sarmiento interpreta segundo vemos como resultado dun derivado abundancial **PINNĒTŪ* ou similar (cfr. *Pedredo*

< PĚTRĚTŮ ← PĚTRA, *Seixedo* < SAXĚTŮ ← SAXŮ...), presenta no galego moderno un significado efectivamente moi similar ao de *pena* e xerou tamén unha cantidade importante de topónimos, nuns casos a través da forma simple e noutros mediante derivados como *Penedelo* / *Penedela*, *Penediños* / *Penediñas* ou *Penedón*, entre outros (vid. **COSPINDO**).

A etimoloxía da voz *pena* e dos seus distintos equivalentes románicos ten sido obxecto de diversas teorías por parte dos investigadores. A explicación que veu predominando tradicionalmente é a que postula a confluencia dos substantivos latinos PĚNNA e PĪNNA, ambos os dous co significado orixinal 'á, pruma'. A forma PĚNNA, procedente á súa vez dun arcaico PESNA, designaba tanto a á como as prumas que a recobren, opoñéndose deste xeito a PLŪMA, que aludía unicamente ás prumas do resto do corpo (E.-M., s.v. PENNA). Nesta acepción, PĚNNA confundíuse con PĪNNA, cuxo uso acabou estendéndose á linguaxe técnica como denominación de calquera obxecto caracterizado pola súa forma aguzada. Deste xeito, PĪNNA desenvolveu diversas acepcións conectadas con ese núcleo semántico, entre elas a de 'amea dunha muralla ou fortaleza', que era precisamente a empregada polos gramáticos latinos para ilustrar a diferenza de significado entre PĚNNA e PĪNNA: *pinnae murorum, pennas auium dicimus*. A partir dese significado podería entenderse a aplicación do termo ás rochas e penedos que sobresaen nun monte, mediante unha metáfora orográfica moi similar á que motivou a toponimización doutros moitos lexemas¹⁸⁵.

Outros autores, en cambio, prefiren remontar a orixe do termo que nos ocupa a estratos lingüísticos prelatinos. Nesta liña, Dauzat (1963:209) identificou en formas como *Alpes Pennines*, *Les Apennins* ou os diversos *Pèna* da toponimia pirenaica unha raíz **penn-* que, na súa opinión, debía adscribirse ao substrato lígur. Posteriormente, ese mesmo autor postulou unha forma prelatina **penna* que definiu como "hauteur rocheuse plus ou moins pointue" e á que remitiu topónimos da área galorrománica tales como *Pannes*, *Penne*, *Lapenne*, *Pennes* ou *Penol* (documentado como *Pennovone* no s. XIII), entre outros (Dauzat 1978, s.v. PANNES). Tamén a unha

¹⁸⁵ Pensemos, por sinalar tan só un exemplo dos moitos que poderían aducirse, nos resultados toponímicos do subst. *forno* (< lat. FŪRNŮ), varios dos cales admiten ser interpretados como "aplicacións metafóricas que comparan a orografía do terreno con a construción de forma abovedada que designa el término latino *furnum*" (Álvarez Maurín 1994:105).

raíz mediterránea **pen-* retrotraeu Rostaing (1973:232) os topónimos occitánicos *La Penne*, *La Pène*, *La Peine* ou *La Peno*, así como os seus diversos derivados e compostos. Pola súa banda, Coromines (1972:I, 85) recorreu ao célt. **pennos* 'cabeza', 'cumio', 'cabo, extremo' para explicar o topónimo castelán *Peñaranda*, que segundo el debería equipararse estruturalmente a outras formacións testemuñadas na Antigüidade como *Pennolocos* (correspondente á actual localidade suíza de Villeneuve) ou *Pennobriga*, entre outros. No ámbito da onomástica persoal, a presenza deste lexema pode detectarse en antropónimos como PENNIUS, PENNOUINDOS ou CUNNOPENNIUS, entre outros (Albertos 1966:179). Con independencia das variacións que poidan existir entre as distintas hipóteses desenvolvidas ao respecto, o certo é que a opción da orixe prelatina de *pena* resulta coherente tanto co seu significado (repárese en que se trata dun termo de tipo xeolóxico ou orográfico, vid. ANTES) como co seu fondo arraigamento no léxico patrimonial, tanto do dominio galego-portugués como do conxunto das variedades románicas.

Así mesmo, a presenza do tipo léxico *pena* na nosa documentación altomedieval é moi abundosa, e xa desde as atestacións máis temperás pode constatare o seu uso toponímico. O testemuño máis antigo do que temos noticia, mencionado tamén por Coromines (DCECH, s.v. PEÑA), é a alusión a un sintagma toponímico *Penna Maiore* que atopamos na *Divisio Theodomiri* (s. VI). Tamén con valor estritamente toponímico podemos interpretar a secuencia *Pinna Rubia / Pinnam Rubiam* (TCol 804), se ben nese mesmo documento podemos detectar outros exemplos nos cales o termo *pena* parece estar empregado como apelativo, como p.ex. *vsque ad summa penna*. Lixeiramente posterior é un documento leonés no que se deixa constancia dunha *pinna que diuidet terminum de Sepesindi* (DEA 875). Pola súa banda, nas atestacións extraídas de DTT constatamos a coexistencia no mesmo treito cronolóxico da forma latina ou latinizada *Pinna* coa variante inequivocamente romance *Pena*, mais tamén se documenta até en tres ocasións unha variante *Pigna* certamente moi minoritaria no conxunto da nosa produción documental antiga. De feito, o CODOLGA tan só rexistra outras tres ocorrencias desta variante gráfica: *alio agro qui iacet sub pigna Leborina* (TCe 1018), *in pigna de Longara* (SLC 1119) e *in rua de Pigna* (FDUSC 1315). Coidamos que esta opción gráfica responde a unha mera estratexia relatinizadora, tendo en conta ademais que o dígrafo <gn> adoita

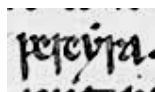
empregarse nos usos escritos romances non como representación da nasal alveolar [n] (< -NN-), tal e como podería inferirse erroneamente do caso de *Pigna*, senón máis ben como representación da nasal palatal [ɲ].

Á marxe da forma simple *pena*, en singular ou en plural, a proxección toponímica deste orónimo no territorio galego pode exemplificarse a través de diversos derivados como p.ex. *Penela* / *Penelas* (< *PENN-ĚLLA), *Penido* (< *PENN-ĪTŪ) ou *Penouzos* (cfr. formacións como *Morouzos*, *Pedrouzos* e similares). Noutras ocasións, a forma *pena* concorre como núcleo de sintagmas toponímicos nos cales aparece modificada por adxectivos caracterizadores, e así se observa en casos como *Penerbosa* (< *PENNA HERBŌSA), *Penaventosa* (< *PENNA UENTŌSA) ou *Penadrade* / *Penarada*, que representan solucións evolutivas diverxentes para unha base etimolóxica común *PENNA HEDERĀTA (vid. **AROSA**). Así mesmo, non podemos obviar a existencia de estruturas deste tipo nas que o segundo constituínte parece remitir á forma de xenitivo ou de acusativo dun antigo nome de posesor, tal e como acontece p.ex. en *Penadiz* (< *PENNA DĪDACĪ, vid. **PADRÍS**), *Pena Gundín* (< *PENNA GUNDĪNĪ) ou no port. *Penaguião* (< med. *Pena Goiam* < *PENNA (DĒ) GOĪANE), entre outros (Piel 1952:148-150).

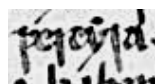
PEREIRA (< *(ARBŎRE) PĪRĀRĪA) *n.h.* A PEREIRA (A Pereiriña-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **a Pereyra**: c. 1299 (796:705).
- **Peraria**: 1219 (48:92).
- **Perariam**: 1173 (24:49), 1219 (48:92).
- **Pereyra**: 1219 (47:91), 1219 (49:93)², 1228 (49:94), 1241 (720:645), 1243 (373:376). **Petrus Aluitit dictus Pereyra**: 1243 (393:391).

OBS. A forma *Pereyra* que aparece en dúas ocasións no doc. 49 aparece incomprendiblemente transcrita polo editor como *Perera*. As imaxes que adxuntamos apoian a nosa lectura.

(doc. 49, f. 32v, l. 4)

(doc. 49, f. 32v, l. 8)

□ N.R.

□ Por toda Galicia.

□ Lex. (Fito.) / Lat. A orixe deste topónimo pode explicarse a partir dun derivado adxectivo *PĪRĀRĪA* creado mediante a adición da variante feminina do sufixo *-ĀRĪŪS* ao fitónimo *PĪRŪM* 'pera', ou máis exactamente ao seu plural *PĪRA*, verdadeiro responsábel das actuais formas romances (gal., port., ast., cast. e cat. *pera*, fr. *poire*...). O derivado *PĪRĀRĪA*, a través dun sintagma (*ARBŎRE*) *PĪRĀRĪA* ou similar, acabou adquirindo categoría de substantivo debido á extinción do primitivo núcleo nominal (vid. **FIGUEIROA**) e, mediante unha evolución fonética perfectamente regular, deu lugar ao gal. e port. *pereira* e ao cat. *perera*. Pola contra, no dominio astur-leonés e mais no castelán prevaleceu o derivado *peral* (< **PĪRĀLE*), ausente até onde nós sabemos dos dicionarios e repertorios lexicográficos galegos, aínda que non exenta dunha certa presenza toponímica no noso territorio, a xulgar por exemplos como *A Peral* e quizais tamén *Perar do Bico*, nome de senllas paraxes deshabitadas dos concellos de Muíños e Ames, respectivamente (Navaza 2006:410). Pola súa banda, en Portugal localizamos até seis ocorrencias do topónimo *Peral* e unha da variante pluralizada *Perais* (DOELP, s.v.).

De todos os xeitos, o inconveniente principal que ofrecen os derivados toponímicos do fitónimo *pera* é a súa potencial confluencia cos do litónimo *pedra* (< lat. *PĚTRA*), pois poden aducirse varios casos nos que se verificou a redución do grupo consonántico *-TR-* á vibrante deantoealveolar [r]: pensemos p.ex. en *Perlada* (< *PĚTRA LATA*), *Pereiroás* (med. *Petreiroaas* SERS 1243 < *PĚTRĀRĪŎLAS* ← *PĚTRĀRĪA*), *Perafita* / *Parafita* (< **PĚTRA FĪCTA*, cfr. *Pedrafitá*) ou o port. *Peras Ruivas* (med. *Petras Rubias* OM 1090 < *PĚTRAS RUBĚAS*), entre outros moitos (vid. **PADRÍS**). Por tanto, só o concurso de documentación medieval relativamente temperá pode axudarnos a determinar en que casos unha forma toponímica *Pereira* remite a un derivado fitonímico *PĪRĀRĪA* ou, pola contra, a unha formación de tipo litonímico como *PĚTRĀRĪA*. No caso que nos ocupa, os rexistros documentais recollidos non son en ningún caso anteriores á segunda metade do s. XII, mais a estabilidade e homoxeneidade formais que presentan todos eles convidan a considerar como opción teórica máis plausíbel a fitotoponímica.

PEREYRA | PERARIA (< *(ARBÖRE) PĪRĀRĪA) ⇒ *n.h.* (A PEREIRIÑA-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Sancti Juliani de Peraria:** 1220 (54:101).
- **Sancto Juliano de Pereyra:** 1243 (373:376).
- **Sanctum Julianum de Peraria:** 1173 (24:49).

□ Vid. PEREIRA.

□ Vid. PEREIRA.

□ Lex. (Fito.) / Lat. A centralidade que ocupaba o lugar da Pereira como núcleo dunha freguesía do mesmo nome (vid. PEREIRA) desprazouse posteriormente cara a outra das aldeas desa mesma parroquia, *A Pereiriña*, que se converteu na entidade de maior relevancia e acabou por darlle nome ao conxunto da freguesía. Esa substitución estaba xa afianzada a comezos do s. XVII, tal e como se deduce da denominación parroquial consignada por Jerónimo del Hoyo, que non é outra que *San Julian de Pereiriña* (MAS 376, 377).

De todos os xeitos, é interesante sinalar a motivación real do topónimo *A Pereiriña*, pois, se ben o seu étimo remoto pode identificarse co fitónimo *PĪRĀRĪA, o certo é que a adxunción do sufixo diminutivo *-iña* (< lat. -ĪNA) non se efectuou realmente sobre esa base fitonímica (pois o matiz dimensional que achega non lle afecta á árbore), senón máis ben sobre a denominación fitotoponímica preexistente *A Pereira*. Deste xeito, *A Pereiriña* xorde como topónimo replicante de *A Pereira*, aludindo ao carácter subordinado ou recente dun núcleo de poboación xurdido ao abeiro dunha entidade principal. O par *A Pereira* / *A Pereiriña* encontra paralelos por toda a toponimia galega, tal e como testemuñan p.ex. *Ortoño* / *Ortoñiño*, *A Curota* / *A Curotiña*, *Asados* / *Asadelos*, *Tamagos* / *Tamaguelos*, *Rianxo* / *Rianxiño* ou *Olveira* / *Olveiroa* (vid. OLVEIROA), entre outros.

PONTE CONSTANTE (< PÖNTE (DĒ) (UĪLLA) CONSTANTĪ) *v.com.* A PONTE CONSTANTE (A Pereiriña-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **pontem de Constanti:** 1219 (48:92).

OBS. A Ponte Constante atravesa o río Castro (vid. TOAR) e na actualidade serve como límite entre os concellos de Cee e Muxía.

□ N.R.

□ **Constante:** Silvarrei (Outeiro de Rei-2).

□ Onom. (Antro.) / Lat. Sen lugar a dúbidas, e tal e como se infire do rexistro extraído de DTT, a orixe desta formación toponímica hai que procurala na combinación do subst. *ponte* (< lat. PŌNTE) cun topónimo *Constanti*, reducíbel este último a un sintagma (UĪLLA) CONSTANTĪ ou similar. A formación resultante *Ponte (de) Constante* constitúe o único dato do que dispoñemos para confirmar a existencia dunha entidade de poboación hoxe desaparecida, mais cuxa primitiva denominación perviviu como integrante do nome desta vía de comunicación.

En canto ao devandito sintagma (UĪLLA) CONSTANTĪ, recoñécese nel a forma de xenitivo do antropónimo latino CONSTANTĪŪS. Este nome persoal, como tantos outros, formouse directamente sobre o participio de presente dun verbo, neste caso CONSTĀRE 'persistir, perseverar, insistir' (vid. **FOLLENTE**). Por tanto, o sentido orixinal deste antropónimo é homologábel ao doutros como DURANDŪS, creado a partir do xerundivo do vbo. DURĀRE e para o que en consecuencia pode postularse o significado 'obstinado, teimudo, perseverante', sempre desde unha óptica relixiosa (AMG 191). O rexistro máis temperán que coñecemos para o nome persoal que nos ocupa na nosa documentación é unha forma *Constanzo* (TCe 990), bastante ben representada noutros moitos textos galegos altomedievais.

A repercusión toponímica do antropónimo CONSTANTĪŪS foi bastante considerábel, tanto en Galicia como no conxunto da Península Ibérica. En efecto, á forma de xenitivo CONSTANTĪ podemos remitir non só o topónimo central desta epígrafe, senón tamén os seus cognados *Costante*¹⁸⁶ e *Constance*¹⁸⁷. Neste último debeu producirse a interferencia do caso recto do antropónimo, como en *Mourente / Mourence* (< MAURENTĪ), *Pudenza / Podente* (< POTENTĪ, vid. **PUDENZA**) e similares. Pola súa banda, en *Costante* verificouse a redución do grupo consonántico etimolóxico -NS-, observábel xa na familia antroponímica que nos ocupa desde época clásica e que responde ao tratamento habitual desa secuencia na fonética histórica galega (cfr. MĒNSA > med. *messa* > *mesa*, TĒNSŪ > *teso* e similares).

Xunto con CONSTANTĪŪS, Kajanto (LC 258) recolle outras formacións

¹⁸⁶ Nome dunha aldea e dunha freguesía no concello de Guntín.

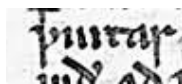
¹⁸⁷ Rexístrase este topónimo como nome de entidade de poboación na localidade portuguesa de Marco de Canaveses (Piel 1948:57).

antroponímicas derivadas sobre a mesma base verbal, como CONSTANTĪLLA, CONSTANTĪĀNŪS, CONSTANTĪNĪĀNŪS ou CONSTANTĪN(Ī)ŪS. Este último atópase na orixe do topónimo galego *Constantín*¹⁸⁸, así como na do port. *Constantim* e o cat. *Constantí*, pois todas estas formas poden reducirse en última instancia a un antigo sintagma *(UĪLLA) CONSTANTĪNĪ(Ī) ou similar. A nómina de formacións toponímicas relacionadas directa ou indirectamente coa familia do cognome CONSTANTĪŪS pode incrementarse aínda co topónimo abulense *Constanzana*, de admitirmos para el unha base etimolóxica *(UĪLLA) CONSTANTĪĀNA, certamente verosímil (Piel 1948:57).

PORCAR (< (UĪLLA) PORCARĪ) *n.h.* PORCAR (Lires-Cee-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **Purcar**: 1219 (48:92).

OBS. Aínda que na edición que tomamos como referencia aparece transcrita a forma *Purtar*, a lectura correcta ten que ser *Purcar*, tal e como evidencia a imaxe que adxuntamos. Ademais, o contexto toponímico do documento en cuestión favorece esta interpretación, pois nel descríbense polo miúdo os antigos límites da freguesía de San Xián da Pereiriña: ... *diuisa per terminos et loca antiqua scilicet per Sauariz* [= Chafarís] *et inde per Petram Albam de jusanam* [= n.i.], *et inde per Petram Albam de susanam* [= n.i.], *et inde per Farum* [= monte Cantorna], *et inde per Baldumar* [= Baldomar], *et inde ad castellum de Peraria* [= A Pereira], *et inde per aquam que decurrit inter Purcar* [= Porcar] *et ipsam Perariam* [= A Pereira] *et intrat in Thoar* [= Castro], *et inde ad ramum de Sambadi* [= Sambade], *et inde ad pontem de Constanti* [= A Ponte Constante], *et inde ad fontem Ouium* [= n.i.], *et inde ad Bicianes* [= n.i.], *et inde ad ribam Sancti Juliani* [= San Xián], *et inde ad vadum de Chanca* [= A Chanca], *et inde ad Sauariz* [= Chafarís] *ubi incepimus*.

(f. 32r)

□ N.R.

□ **Porcar**: A Capela (A Capela-1), Santa Cruz do Salto (Cabanias-1).

□ Onom. (Antro.) / Lat. A respecto deste topónimo e do seu cognado *Porcal*¹⁸⁹ (med. *Porcar* TCaa c. 936, 1253), secundamos plenamente a opinión de Piel (1948:121 e

¹⁸⁸ Nome dunha freguesía do concello lugués de Baralla. Non esquezamos ademais que *Constantin* / *Constantim* / *Constantini* foi o nome dunha granxa que posuía o mosteiro de Santa María de Sobrado dos Monxes no que hoxe é o concello lugués de Begonte.

¹⁸⁹ Nome dunha aldea da parroquia de Labacengos, no concello de Moeche.

1982:128), para quen a verdadeira orixe destas formas debe procurarse no antropónimo latino PÖRCĀRĪŪS. O filólogo alemán descartaba dese xeito a posibilidade dun derivado *PÖRCĀLIS alusivo ao lugar onde se recollen ou gardan os porcos, pois non só descoñecemos descendentes léxicos dese hipotético derivado latino, senón que ademais as denominacións referidas a ese tipo de construcións no Noroeste peninsular caracterízanse polo emprego dun inventario sufixal distinto. Así parecen evidencialo cando menos os topónimos galegos (A) *Porcariza* / *Porcarizas* (< *PÖRC-ARĪCĒA, cfr. port. *Porcarixa*, ast. *La Porqueriza* / *Porquerizu*), *Porqueira* (< PÖRC-ĀRĪA, cfr. ast. *La Porquera* / *A Porqueira*, *Les Porqueres*) e *Porcís* (< PÖRC-ĪLES, cfr. ast. *Porciles*).

Xa que logo, podemos reconstruír tanto para *Porcar* como para *Porcal* unha mesma base etimolóxica (UĪLLA) PORCARĪ ou similar, sintagma no que intervén o xenitivo do devandito antropónimo PÖRCĀRĪŪS, o cal, á luz da súa constitución morfolóxica interna (subst. PÖRCŪS 'porco' + sufixo -ĀRĪŪS), pode interpretarse como un *nomen agentis* homologábel a outros ben coñecidos e de contrastada rendibilidade toponímica como p.ex. ARMENTĀRĪŪS (← ARMENTŪ, cfr. gal. *Armental*, ast. *Armental* / *Viñlarmental* e similares)¹⁹⁰. No tocante aos rexistros documentais do cognome PÖRCĀRĪŪS, Kajanto (LC 328) unicamente aboa a variante feminina PÖRCĀRĪA / PRÖRCĀRĪA (sic), interpretándoa precisamente como un nome de motivación profesional (LC 153). De todos os xeitos, coñecemos cando menos unha mención a un persoeiro chamado *Porcarius* (CV 681).

No tocante a outros derivados antroponímicos deste mesmo zoónimo, como PÖRCĒLLŪS, PÖRCILLA ou PÖRCĪANŪS / PÖRTĪANŪS, a toponimia do Noroeste peninsular certifica a vixencia dalgúns deles no noso territorio, tal e como pode deducirse p.ex. do gal. *Porcelle* (port. *Porcelhe*) e o ast. *Porceyo*, que poderían remitir aos casos de xenitivo e acusativo, respectivamente, da mencionada forma diminutiva PÖRCĒLLŪS, ou ben de *PÖRCILĪŪS, opción esta última preferida por García Arias (2000b:251)¹⁹¹. Porén, noutros casos os restos toponímicos analizados

¹⁹⁰ De todos os xeitos, tampouco podería descartarse algún tipo de vinculación destes derivados cos *nomina humilitatis* tan característicos da antroponimia de tradición latino-cristiá.

¹⁹¹ Así e todo, tampouco podemos excluír unha posíbel relación etimolóxica co antropónimo latino PURĪCĒLLŪS, bastante ben representado nos nosos textos a través de diversas variantes formais. Na secuencia *in Portugale*, *Puricelli* (TCe 934) observamos ademais a proxección toponímica dese nome persoal.

permítennos documentar indirectamente a existencia doutros derivados non recollidos nos inventarios manexados, como p.ex. *Porcín* e *Porcía*, explicábeis ambos os dous a partir dun antropónimo *PÖRCĪN(I)ŪS.

PUDENZA (< (UĪLLA) POTENTĪ) *n.h.* PUDENZA (Brandomil-Zas-1). *Soneira* | *Céltigos* (SC).

- **Podenci**: 1166 (113:157).
- **[Podensa]: Martinus Gabado de Podensa**: 1257 (188:217).

□ **Podença**: CDSCS 1410 (718:170).

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Lat. A orixe deste topónimo atópase no cognome latino POTENTĪŪS, a través dun sintagma (UĪLLA) POTĒNTĪ ou similar. Kajanto (LC 247) inclúe POTENTĪŪS no conxunto dos cognomes que denotan fortaleza corporal e / ou mental, ao igual que ocorre co seu patronímico correspondente, POTENTĪĀNŪS, e outros derivados como POTĒNTĪNŪS, POTENTINĪĀNŪS e POTENTILLA. Desde o punto de vista formal, POTENTĪŪS é un antropónimo baseado no participio de presente do vbo. POTĒŌ 'poder' (vid. **FOLLENTE**), e de feito a forma POTENS era empregada xa en época clásica como cognome tanto masculino como feminino (LC, *ibid.*). No que se refire á documentación altomedieval galega, a forma *Potenzo* ten grande presenza a nivel cuantitativo, mais tamén identificamos outras variantes como *Potencius* (TS 909), *Potentio* (TL s.d.; TSob 1001) e mesmo *Pontenço* (SLC 1062) (Rivas 1991:249). A toponimia ofrécenos tamén testemuños do uso deste antropónimo noutras áreas: así, no ámbito galorrománico semellan remitir a POTĒNTĪŪS formacións como *Podensac*, *Poincy*, *Pouançay* ou *Pouancé* (Dauzat 1978:537).

Se ben é certo que o topónimo soneirense carece de homónimos coñecidos en territorio galego, o NG dá conta da existencia dos cognados *Podente*¹⁹² e *Podence*¹⁹³, este último con influencia analóxica do caso xeral **Podenço*, tal e como debeu acontecer tamén no caso de *Pudenza* a xulgar polo rexistro máis antigo do que temos constancia. En calquera caso, este fenómeno non se circunscribe en absoluto á serie

¹⁹² Nome dun lugar da freguesía de Esporiz (Monterroso) e doutro da de Merlán (Chantada).

¹⁹³ Nome dun lugar da freguesía de Cabana (Palas de Rei).

toponímica que nos ocupa, senón que podemos invocar outros exemplos desta altenancia como *Mourente / Mourence* (< MAURENTĪ), *Constante / Constance* (< CONSTANTĪ, vid. PONTE CONSTATE) ou *Follente / Folhense* (< FULGENTĪ, vid. FOLLENTE). Pola súa banda, a alteración da vogal postónica final, que ve desprazado o seu punto de articulación cara á zona central (*Podenci* > *Podença* > mod. *Pudenza*), faise xa patente segundo vemos nos textos do s. XIII e pode explicarse como un fenómeno de regularización analóxica, ao interpretarse a vogal palatal final como resultado da relaxación articulatoria dun [a] etimolóxico. Este fenómeno de refacción toponímica, non necesariamente inducido por falantes cultos, sérvenos para explicar os cambios sufridos por varios nomes de lugar ao longo do territorio galego (vid. MARGARIDA, SAN MARTIÑO DE CANDUAS).

Á mesma raíz léxica que *Pudenza* e os seus cognados, mais pertencentes segundo cremos a subsistemas toponímicos distintos, remiten tamén topónimos como *Podentes*¹⁹⁴, que podemos interpretar como un alcume delexical toponimizado (*podente* 'o que ten moita facenda ou poder')¹⁹⁵, así como a súa correspondente forma xentílica *Podentiños* (cfr. *Chamoso* → *Chamosiños*, *Chaveán* → *Chaveanciños*, *Cesar* → *Cesariños* e similares).

QUENXE (< (UĪLLA) CALENDĪ) *n.h.* QUENXE (Redonda-Corcubión-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **queege**: 1334 (795:702).

□ N.R.

□ **Quenxe**: Lemaio (A Laracha-1).

□ Onom. (Antro.) / Lat. O estadio lingüístico deducíbel da forma documentada en DTT permítenos supoñerlle ao topónimo unha base etimolóxica (UĪLLA) CALENDĪ, sintagma no que intervén como determinante do núcleo nominal o xenitivo do cognome latino CALENDĪŪS / KALENDĪŪS. Tanto CALENDĪŪS / KALENDĪŪS como os

¹⁹⁴ Nome dun lugar e freguesía do concello ourensán da Bola.

¹⁹⁵ Aínda que Piel prefire enténdelo como un patronímico (Piel 1948:130), a opción delexical resulta ao noso xuízo máis probábel, xa non só desde o punto de vista formal (o patronímico esperábel da forma romance **Podenço* sería **Podencez* / *Podences*), senón tamén do estritamente léxico-semántico.

seus derivados KALENDĪNŪS / KALANDĪNŪS, KALENDIO e KALENDĪOLA encóntranse ben testemuñados en época latina, e englobábanse dentro do que Kajanto (LC 218-219) denomina *calendaric cognomina*, i.e., antroponimos creados a partir dos nomes dos meses, dos días ou das estacións do ano, e xeralmente indicativos da época e / ou circunstancias nas que naceu a persoa portadora dese cognome. No caso desta serie antroponímica en concreto, resulta evidente que a base das distintas derivacións foi o subst. CALĒNDAE 'primeiro día do mes no calendario romano', que gozou de continuidade no léxico común do galego a través da forma *quenda* 'momento de tempo no que lle toca facer algo a unha persoa'¹⁹⁶. No que se refire á presenza do cognome CALENDĪŪS / KALENDĪŪS e as súas variantes na nosa documentación, quizais poida aducirse como exemplo representativo un documento no que se deslindan varias herdades na freguesía de San Martiño de Coucieiro (Val do Dubra) e no que se fai alusión a unha *eira de Queendo* (FDUSC 1427), certamente interpretábel como resultado do caso recto *CALENDŪ / KALENDŪ. A proxección desta serie antroponímica no eido da toponimia encóntrase igualmente testemuñada en Francia, a xulgar por topónimos como *Chalandray*, *Chalendray*, *Chalandry*, *Chalindrey* ou *Chalandras* (Dauzat 1978:166), todos eles procedentes en última instancia dun nome persoal CALENDĀRĪŪS / KALENDĀRĪŪS derivado do que aquí nos ocupa e que tamén se encontra testemuñado na documentación do Noroeste peninsular, a xulgar pola alusión a unha *uinea de Kalendario* que encontramos nun diploma do mosteiro de Sahagún redactado por volta de 1040 (Becker 2009:620).

En canto ao percurso evolutivo do topónimo desde o primitivo *(UĪLLA) CALENDĪ até a forma moderna *Quenxe*, non resulta difícil explicar nin a perda do -L- nin o proceso de asimilación e crase que sufriu o grupo vocálico heterosilábico resultante desa

¹⁹⁶ Ofrece certas dificultades interpretativas o microtopónimo *O Val da Quende* / *O Val da Quenda*, nome dun terreo na freguesía de San Tomé de Piñeiro, no concello de Marín. Segundo Rivas (1982:301-302), o constituínte *Quende* / *Quenda* debe entenderse en relación co subst. *quenda*, se ben admite que esta forma resulta descoñecida nesa zona en concreto, onde tende a empregarse con ese mesmo significado o termo *rolda*. Outra posíbel explicación que o devandito autor non contempla é que o topónimo actual sexa resultado da evolución dun primitivo sintagma **O Val d'Aquende*, i.e., un topónimo de tipo referencial na liña doutros como (A) *Alén* ou *Alemparte* e no que intervéñ o adv. *aquende*, tradicionalmente explicado como aglutinación da forma etimolóxica *aquén* (< ACCŪ HĪNC) coa prep. *de* (< DĒ). A partir de **O Val d'Aquende* teríamos que considerar en primeiro lugar a deglutinación da sílaba inicial de *Aquende*, reinterpretada como artigo (**O Val da Quende*), e posteriormente a regularización analóxica da vogal postónica final (**O Val da Quenda*, vid. MARGARIDA). Porén, a nosa hipótese trátase dunha simple conxectura carente polo momento de ningún tipo de apoio específico.

síncope ([ae] > [εe] > [ε]). Trátase dun fenómeno sistemático na fonética histórica do galego, tal e como denotan outras formas nas que se deron circunstancias fonéticas idénticas: p.ex. CALĚNTE > *caente* > *quente* / dial. *caente*, *(UĬLLA) UALERĬ > **Vaer* > med. *Veer* > *Ver*, *(UĬLLA) UALENTĬNĬ(I) > **Vaentín* > **Veentín* > *Ventín* ou o propio KALĚNDA > **caenda* > *quenda*. Máis excepcional resulta en cambio o tratamento da secuencia final -DĬ, na que se verificou unha palatalización da consoante dental -D- tal vez atribuíbel á acción do grupo vocálico -Ĭ, a pesar da tendencia á conservación que presenta na maioría dos topónimos a secuencia final -ndi > -nde. Cómpre sinalar que esta alteración non se produciu no cognado *Quende*, nome dunha freguesía do concello de Abadín e que, a xulgar polos rexistros medievais dos que dispoñemos, remite tamén con toda probabilidade a un xenitivo CALENDĬ / KALENDĬ¹⁹⁷. Deste xeito, podemos recoñecer un par toponímico *Quende* / *Quenxe* homologábel a outros existentes no territorio galego e procedentes tamén de antigos xenitivos de posesor, como *Sinde* / *Sinxe* (< SINDĬ), *Gosende* / *Gosenxe* (< GODESĬNDĬ, vid. **GOSENDE**) e *Cende* / *Cinxe* (< CINDĬ). Neste sentido, Bascuas (2005:639-640) quixo explicar a forma *Cinxe* como o resultado dunha asimilación progresiva exercida pola africada dentoalveolar inicial [ts] sobre a oclusiva dental ([d] > [d₃]), mais a aceptación de tal hipótese implicaría xebrar o par toponímico *Cende* / *Cinxe* do resto de casos mencionados, todos os cales, tendo en conta a identidade das súas respectivas estruturas formais, semellan esixir unha explicación unitaria como a que acabamos de propoñer.

QUINTÁNS (< QUINTĀNĀS) *n.h.* **QUINTÁNS** (Corzón-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Quintaas**: 1203 (98:144).
- **Quintanis**: 1152 (81:131), 1289 (98:144).

□ N.R.

¹⁹⁷ Nunha relación de rendas sen data conservada en TL encontramos este topónimo baixo a forma *Calende*, perfectamente coherente coa etimoloxía proposta. A variante *Queende* concorre dentro da secuencia antroponímica *Juan de Queende* (CDMACM 1454), mentres que no resto de casos que coñecemos a variante que aparece é xa a coincidente coa moderna: *Quende* (CDMACM 1329), *Iohan de Quende* (CDMACM 1489), *Juan de Quende* (CDMACM 1454, 1489) e a denominación da freguesía, *Santiago de Quende* (CDMACM 1488).

□ **Quintáns:** Ameixenda (Ames-1), Ardaña (Carballo-1), Brandomil (Zas-1), Brión (Brión-1), O Caramiñal (A Pobra do Caramiñal-1), Carballo (Carballo-1), Gándara (Zas-1), Iria Flavia (Padrón-1), Isorna (Rianxo-1), Lesón (A Pobra do Caramiñal-1), Luou (Teo-1), Paramos (Val do Dubra-1), San Martiño de Ozón (Muxía-1), San Xán de Sales (Vedra-1), Trazo (Trazo-1), Treos (Vimianzo-1), Troitosende (A Baña-1), Urdilde (Rois-1), Verdía (Santiago de Compostela-1), Vilaño (A Laracha-1), Vilar (Zas-1), Vilvestro (Santiago de Compostela-1); Frades (Mondariz-4), Noalla (Sanxenxo-4), Nogueira (Meis-4), Paradela (Meis-4), Romai (Portas-4), Simes (Meaño-4). **As Quintáns:** Bamonde (Teo-1), Buxán (Val do Dubra-1), Lousame (Lousame-1); Galez (Entrimo-3); Castrelo (Cambados-4), Meis (Meis-4), Rubiáns (Vilagarcía de Arousa-4), Sisán (Ribadumia-4), Vilariño (Cambados-4).

□ Lex. (Agro.) / Lat. As atestacións extraídas de DTT para este topónimo permítennos identificalo co plural do subst. *quintán*, variante propia dos falares da Galicia occidental para o lat. QUINTĀNA (feminino do adx. QUINTĀNŪS) fronte á variante *quintá* característica das variedades centro-orientais¹⁹⁸. Á súa vez, o adx. QUINTĀNŪS xurdiu como derivado do ordinal latino QUĪNTŪS, cunha estrutura perfectamente homologábel á doutras formas como PRIMĀNŪS (← PRĪMŪS) ou TERTĪĀNŪS (← TERTĪŪS), p.ex. O uso substantivado de QUINTĀNA debe retrotraerse xa á época propiamente latina, pois De Miguel (NDLEE, s.v. QUINTĀNA) documenta o seu emprego nalgúns autores co significado de "Plaza pequena en el campo, mercado". Os resultados romances de QUINTĀNA conserváronse con especial vitalidade no ámbito galego-portugués e no galorrománico, así como no sardo e mesmo no catalán, mentres que en castelán é xa "palabra arcaica y regional" (DCECH, s.v. CINCO).

Aínda que resulta clara a vinculación etimolóxica con QUĪNTŪS e a súa aplicación a un determinado tipo de espazo, o certo é que foron varias as propostas explicativas que se lle deron á forma QUINTĀNA, xa non só no referente á súa semántica primitiva, senón tamén á evolución do seu contido e ás motivacións e cronoloxía do seu uso toponímico. Segundo Lange (1966:145), a voz QUINTĀNA xurdiría nun comezo a partir de sintagmas nominais como CASA QUINTĀNA ou UĪLLA QUINTĀNA, no sentido

¹⁹⁸ De calquera xeito, e aínda que os rexistros documentais aducidos semellan desaconsellar esta opción para o caso concreto que nos ocupa, non deberíamos descartar que algunhas das formas toponímicas *Quintáns* / *Quintás* existentes no territorio galego poidan remitir máis ben a unha formación relacionada co antroponimo QUĪNTŪS, de cuxa proxección toponímica temos evidencias ben coñecidas como *Quinte* e *Vilaquinte* (< UĪLLA QUĪNTĪ).

de 'propiedade situada no *terminus quintarius*' e pasando a significar máis tarde 'casa señorial', 'residencia privada do señor'. Unha hipótese alternativa é a proposta por Morala (1989:461), para quen resulta máis axeitado partir do significado 'quinta parte da produción pagada como renda', acepción aínda viva en certas partes de Asturias e que acabaría evolucionando cara á de 'herdade, predio rústico' ou sinxelamente 'granxa'. Esta posibilidade, segundo algúns autores, veríase aínda reforzada pola existencia de topónimos nos que o lexema *quintana* aparece determinado por un antropónimo, opción estrutural descoñecida en principio na toponimia maior do dominio galego-portugués, mais especialmente produtiva en áreas como Cantabria, Palencia ou Burgos a xulgar por formacións como *Quintanamani*, *Quintanilla de An* e outros (González Rodríguez 1999a, s.v. QUINTANA). Pola súa banda, Varela Sieiro (2008:69-72) identifica na nosa documentación altomedieval tres valores semánticos fundamentais no uso do termo: propiedade rústica delimitada que alberga unha vivenda familiar co seu correspondente espazo agrícola, terra dedicada ao cultivo e terreo que circunda unha vivenda. Calquera destas tres acepcións puido provocar a cristalización toponímica do termo en cuestión.

A presenza das variantes *quintá* / *quintán* nos nosos dicionarios é desigual e transloce unha certa diversidade semántica. Xa Francisco Javier Rodríguez recollera no seu momento *quintá* co significado de "Quinta pequena, bosquecillo", acepción que o autor diferencia da de *quintán* "Salido extenso al frente de una casa o aldegüela". Pola súa banda, Cuveiro definía *quintán* como "La parte del atrio que está delante de la puerta principal del templo, que solía servir para cementerio", significado que vai repetirse con lixeiras variacións nos dicionarios posteriores e que é tamén o que encontramos xeralmente para a variante castelanizada ou erudita *quintana*, xunto co de "Casa campesina con su huerta y dependencias", aboado por Carré. En canto á súa presenza nos textos medievais, o rexistro máis antigo que coñecemos na documentación galega é o derivado toponimizado *Quintanela* (DEA 897), mentres que as primeiras ocorrencias da forma simple, empregada ademais en sentido apelativo, son lixeiramente posteriores: *inter vestra quintana et vestra vinea* (TCe 947). Para o dominio castelán podemos aducir a mención a un *riuo de Quintaniella* (DEA 822).

No tocante á repercusión toponímica do apelativo *quintá* / *quintán* no territorio galego, obsérvase en ocasións unha certa dificultade á hora de determinar se unha

forma en concreto deriva de QUINTĀNA ou máis ben de QUĪNTA. Só a análise minuciosa dos testemuños documentais pertinentes pode axudarnos a solucionar esa dúbida, así como a consideración das características lingüísticas de cada zona xeográfica. Deste xeito, o tratamento diferenciado que recibiron certas secuencias vocálicas nalgúns áreas do territorio galegófono permítenos confirmar ou desbotar unha base léxica QUINTĀNA para certas formacións toponímicas. É o caso de *Quintairo(s)* (< QUINTANĀRĪŪ) e *Quintairas* (< QUINTANĀRĪĀS), cuxa etimoloxía pode darse por segura tendo en conta a concentración destas formas na vertente centro-oriental de Galicia, nunha área na que a secuencia vocálica secundaria [aaɟ] sufriu un tratamento particular, tal e como vemos p.ex. en LOTANĀRĪŪ > **Lodaairo* > *Lodairo* (vs. *Lodeiro*) ou *SCALĀRĪŪ > **Escaairo* > *Escairo* (vs. *Esqueiro*), entre outros. Algo semellante pode dicirse a respecto do topónimo *Quintenla(s)* (< QUINTANĒLLA), no que se verificou a consonantización da nasalidade xerada pola síncope do -N- etimolóxico latino (cfr. FONTANĒLLA > *Fontenla* vs. *Fontela*, PLANĒLLŪ > *Chenlo* vs. *Chelo* e similares). Esta transparencia etimolóxica contrasta coa do seu correlato *Quintela*, que, sen o auxilio das atestacións documentais antigas, podería explicarse tanto a partir de QUĪNTA (→ QUINTĒLLA) como de QUINTĀNA (→ QUINTANĒLLA).

En Portugal, pola súa banda, tamén son ben coñecidos os topónimos *Quintã* / *Quintãs* e derivados, que acadan unha especial densidade nas zonas setentrionais do país. Xa no dominio lingüístico castelán podemos salientar formacións como *Quintanilla*, *Quintanar* e outras moitas indubidabelmente baseadas no derivado QUINTĀNA.

RANDUFE (< (UĪLLA) RANDULFĪ) *n.h.* RANDUFE DE ABAIXO~RANDUFE DE ARRIBA (Santa Comba-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

• **Randufe**: s.d. (180:211), s.d. (789:697).

□ **Randufe**: CDSCS 1409 (704:165). *Garçia Peres de Randufe*: CDSCS c. 1409 (712:168).

Randufe da Torre: CDSCS 1409 (704:165).

Randuffe da Torre: MB 1346 (24:420).

□ **A Aldea de Randufe**: As Achas (A Caniza-4). **Randufe**: Gondomar (Gondomar-

4), Tui (4).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. A orixe deste topónimo atópase nun sintagma (UĪLLA) RANDULFĪ, no que intervéñ o xenitivo do antropónimo xermánico RANDULFŪS. Á súa vez, na constitución interna deste nome persoal recoñécense dous temas bastante rendíbeis noutras formacións similares, como son *rand-* 'beira do escudo' e *wulfs* 'lobo' (AMG 385). Os rexistros máis antigos cos que contamos para este antropónimo na nosa documentación medieval aparecen en varios documentos de TCe redactados por volta de 842 nos que se cita a un *Randulfus presbyter*.

A proxección toponímica de RANDULFŪS no territorio galego foi relativamente importante, non só pola presenza do resultado *Randufe*, senón tamén doutros cognados que ilustran distintas posibilidades evolutivas do tema *wulfs* na súa adaptación á fonética do romance galego-portugués: tal é caso da forma *Randolfe*¹⁹⁹ e da máis frecuente *Randulfe*²⁰⁰. No que se refire ao territorio portugués, remite sen dúbida á mesma base etimolóxica o topónimo *Rendufe*, ao que cómpre engadir aínda o derivado *Rendufinho* (cfr. *Gosende / Gosendinho*, vid. GOSENDE) e quizais tamén *Rendufas*, posíbel refacción ou simple variante fonética dunha forma anterior non documentada **Rendufes* (HgNb 217 / 4).

REBELLE (< *(UĪLLA) REUELLĪ) *n.h.* REBELLE (Serramo-Vimianzo-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

• **Reuele**: s.d. (789:697).

OBS. O cotexo co manuscrito (cuxo estado de conservación é polo demais bastante malo) permítenos afirmar que a forma realmente presente nese treito en concreto non é *Reuordelo*, tal e como propón Pérez Rodríguez na súa transcripción do documento, senón máis ben *Reuele*.

□ N.R.

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Lat. Cremos que a opción máis verosímil para explicar este topónimo é partir do antropónimo latino **REUELLĪŪS*, que Piel (1947:134) relaciona cos

¹⁹⁹ Denominación dunha aldea da freguesía de Vermún (Chantada).

²⁰⁰ Nome de varias entidades de poboación das parroquias de Árbol (Antas de Ulla), Paradela (Paradela), Lamas (San Sadurniño) e Bardaos (San Sadurniño), respectivamente.

cognomes REBILŪS, RAUĪŪS e RAUILLĪŪS ou mesmo co apelativo REBELLIS 'rebelde', e que comparece en múltiples ocasións na nosa documentación medieval. Neste sentido, podemos aducir como atestación máis temperá a secuencia antroponímica *Reuelius Petris* (TCe 941). Boullón (AMG 390) alude tamén a unha variante con declinación en -Ō, -ŌNIS que podemos inferir de testemuños como *Reuelion Sarrazenzi* (TSob s.d.), entre outros.

Xa que logo, podemos reconstruír un antigo sintagma *(UĪLLA) REUELLĪ ou similar que orixinou non só á forma *Rebelle*, senón tamén o seu homófono *Revelle*, nome de senllas entidades de poboación pertencentes ás freguesías de Santa Cristina de Asma (Carballedo) e Cornazo (Vilagarcía de Arousa) e que no NG aparece grafada con <v>. Esta opción gráfica, a máis coherente coa base etimolóxica que vimos de postular, debería por tanto estenderse tamén ao caso de *Rebelle*, atendendo aos rexistros documentais antigos e á inequívoca unidade etimolóxica entre ambas as dúas formas.

En Portugal rexístrase até en tres ocasións a forma toponímica *Revelhe*, segundo cómputo do propio Piel, quen tamén suxeriu unha orixe similar para o gal. *O Rebel*²⁰¹. Agora ben, a conexión etimolóxica deste último co antropónimo *REUELLĪŪS parécenos en principio máis discutíbel se temos en conta a presenza do artigo determinado. Idéntica circunstancia é a que se repite no caso do topónimo galego *O Revellón*²⁰², razón pola cal preferimos descartar, cando menos en principio, un étimo baseado directamente na variante *REUELLĪŌNE (vid. supra).

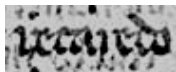
Ademais dos datos modernos, cómpre sinalar outros exemplos hoxe extintos da proxección toponímica do nome persoal *REUELLĪŪS, como p.ex. un *casali de Reuelanes* (PRMF 1256) que debeu estar situado no que hoxe é a parroquia de Rubiás, no concello ourensán de Ramirás. Estrutura moi similar é a que presenta o sintagma *fonte de Reuelianes*, que encontramos nun documento do mosteiro de Lorvão (Piel, *ibid.*). Tamén estimamos razoábel retrotraer á mesma base antroponímica o antigo topónimo portugués *Rebelles*, documentado baixo esta forma en 1128 e que Machado (DOELP, s.v. RABELO¹) interpreta como o patronímico do nome persoal que nos ocupa.

²⁰¹ Nome dunha entidade de poboación da parroquia de Vilalonga (Sanxenxo).

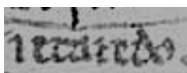
²⁰² Nome dun lugar da freguesía de Cabreiros (Xermade).

RECAREA (< (UĪLLA) REC(C)AREDĪ) *n.h.* RECAREA (Coiro-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

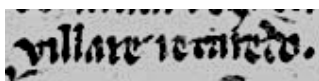
- **Recarede**: 1140 (107:153).
- **Recaredo**: 1152 (81:131), 1153 (99:146), 1289 (99:146).
- **Recaree**: 1135 (82:132), 1289 (82:131).

(doc. 81, f. 45r)

(doc. 99, f. 49r)

(doc. 99, f. 49r)

□ N.R.

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Xerm. As ocorrencias extraídas de DTT obrígnanos a explicar a forma *Recarea* como continuadora dun antigo sintagma toponímico *(UĪLLA) REC(C)AREDĪ ou similar, en cuxa constitución intervén o xenitivo do antropónimo xermánico *REC(C)AREDŪS. O precompoñente deste nome persoal pode ser o gót. *riqis* 'escuridade' ou *wrikan* 'perseguir', aínda que Elixio Rivas (1991:257) prefire relacionalo co gót. *reiks* (> -*ricus*) 'poderoso, rico', elemento certamente recorrente na creación de antropónimos bitemáticos, mais sempre como segundo constituínte, dato que invalida a análise do filólogo ourensán. Pola súa banda, o poscompoñente remite ao gót. **rêþs* 'consello' (AMG 388), tamén moi ben representado nas dúas grandes vertentes da onomástica galega medieval. No tocante á súa presenza documental, o antropónimo *REC(C)AREDŪS emerxe nos nosos textos desde época temperá, pois un *Recaredus episcopus* aparece citado como confirmante nun documento do ano 714 pertencente a TCaa, no que constitúe o rexistro máis antigo que coñecemos para este nome persoal.

En canto á proxección toponímica, procede tamén dese primitivo *(UĪLLA) REC(C)AREDĪ a forma *Recarei* que lles dá nome a diversas entidades de poboación

espalladas polo territorio galego²⁰³, así como o cognado *Recaré*²⁰⁴, no que se observa unha evolución alternativa consistente na crase do grupo vocálico heterosilábico resultante da perda da consoante -D-, i.e., **Recarede* > **Recaree* > *Recaré*. Esta vacilación entre crase e ditongación en posición tónica final repítese noutras formas do léxico común, como *LĒGE* > **lee* > *lei* ou *RĒGE* > **ree* > *rei* fronte a *PĒDE* > **pee* > *pé* ou *FĪDE* > *fee* > *fe*, p.ex. No terreo da toponimia, o par *Recarei* / *Recaré* atopa paralelos sólidos noutros casos como *Gondrei* / *Gondré* (< *GUNDEREDĪ*), p.ex. Pola súa banda, a variante *Recareo*, tamén atestada como nome de lugar²⁰⁵, remite ao caso xeral a través dun sintagma **UĪLLA DĒ REC(C)AREDŪ*, co cal hai que supoñerlle unha orixe cronoloxicamente posterior á das variantes fundadas no caso xenitivo.

Á luz do contexto toponímico que vimos de perfilar, parece evidente que a solución fonética representada por *Recarea* resulta como mínimo peculiar, aínda que pode encontrar a súa explicación nunha disimilación das vogais en contacto, con abertura da segunda delas ([*'ee*] > [*'ea*]), evitándose deste xeito a crase e a perda da vogal postónica final. Aínda que excepcional, este proceso non se constata única e exclusivamente no caso de *Recarea*, senón que cremos recoñecelo tamén nalgún outro topónimo galego. Así, o actual *A Garea*, que lle dá nome a unha aldea da freguesía de Agrón (Ames), comparece na documentación de DTT baixo a forma *Dagarii* (1205), o que nos permite interpretalo como o resultado dun sintagma **(UĪLLA) DACAREDĪ*, do antropónimo xermánico *DAGAREDŪS* / *DACAREDŪS* (HgNb 63 / 6)²⁰⁶. A transición cara ao mod. *A Garea* esixiu unha serie de transformacións, a primeira das cales debeu consistir precisamente na alteración do hiato final [*'ee*] en [*'ea*], xerando así unha forma intermedia *Dagarea* que temos atestada como tal na

²⁰³ O NG recóllea como denominación de varios lugares pertencentes ás parroquias de Vilamaior (Santa Comba), Merín (Vedra), San Cibrao da Pregación (Friol), Bande (Bande), Dorrón (Sanxenxo) e Malvas (Tui).

²⁰⁴ Denominación dunha freguesía do concello lugués do Valadouro e dun lugar da freguesía de Bembrive (Vigo). O sintagma *San Tomé de Recaré* dálle nome a outra freguesía do devandito concello do Valadouro.

²⁰⁵ Concretamente como nome dun barrio da freguesía de Foxado (Curtis). Gonzalo Navaza (2007b:87) aboa unha variante *Ricareu* como denominación dunhas terras de labor na freguesía de Oeste (Catoira).

²⁰⁶ Descoñecemos aínda así se os dous *A Garea* restantes recollidos polo NG (nos concellos de Melide e Vilalba, respectivamente) poden derivarse a partir desta mesma base etimolóxica ou se esixen unha explicación propia.

documentación de CA, máis en concreto en senllos textos de 1456 e 1528. Sobre *Dagarea* produciuse posteriormente unha dupla deglutinación: nun primeiro momento, a da consoante oclusiva dental inicial, interpretada como forma elidida da prep. *de* (*Dagarea* > *Agarea*, cfr. med. *Daravo* > *Arbo*, med. *Dercione* > *Arzón*); e, nunha segunda fase, a da vogal inicial [a], asociada á forma feminina do artigo determinado (*Agarea* > *A Garea*, cfr. AGRÉLLA > *Agrela* > *A Grela*, *ASMĀNŌS > med. *Asmaos* > *As Maus*, AUANĪA > med. *Avania* > *A Baña*). De todas estas fases temos constancia escrita na documentación de CA: así, nun texto de 1507 alúdese a un tal *Afonso Agarea*, mentres que a forma coincidente coa moderna emerxe xa en documentos desa mesma colección pertencentes á segunda metade do s. XV e ao primeiro terzo do s. XVI: *eno lugar da Garea* (1458), *Garcia de Garea* (1507), *Alonso da Garea* (1507), *Juan da Garea* (1507), *casar de Garea* (1513), *el lugar da Garea* (1531), etc. A conxunción de todos estes datos e rexistros documentais dános pé a postular para este topónimo *A Garea* unha evolución moi similar á que propoñemos para *Recarea*, e apoia dalgún xeito a verosimilitude da nosa hipótese.

REDONDA (< *RETŪNDA) *n.h.* (REDONDA-Corcubión-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **San Pedro de Redonda:** 1334 (795:703).

□ **San Pedro de Redonda:** MAS 1607 (368), MAS 1607 (381).

□ **Bouzarredonda:** Anca (Neda-1). **A Carballa Redonda:** Montemaior (A Laracha-1). **Fonterredonda:** Céltigos (Ortigueira-1). **Fraga Redonda:** San Pedro de Eume (As Pontes de García Rodríguez-1); Rioaveso (Cospeito-2). **A Fraga Redonda:** Verís (Irixoa-1). **Lama Redonda:** Foilebar (O Incio-2), Galdo (Viveiro-2), Guntín (Bóveda-2), Sindrán (Monforte de Lemos-2). **Lamarredonda:** Ramil (Castro de Rei-2). **Pena Redonda:** Budián (O Valadouro-2). **A Pena Redonda:** Vilar (Guitiriz-2). **Penarredonda:** Elviña (A Coruña-1); Belesar (Vilalba-2). **A Redonda:** Berdillo (Carballo-1), Entrecruces (Carballo-1), A Faeira (As Pontes de García Rodríguez-1), Mugardos (Mugardos-1), Senra (Ortigueira-1); Corredoira (Cotobade-4). **Sancharredonda:** San Xosé de Ribarteme (As Neves-4). **Silvarredonda:** San Vicente de Fervenzas (Aranga-1), Vilacova (Lousame-1); Cotá (Friol-2). **A Silvarredonda:** Cabana de Bergantiños (1), A Silvarredonda (Cabana de Bergantiños-1). **Vesarredonda:** Bustelo de Fisteus (Quiroga-2).

□ Lex. (Oro.) / Lat. Este topónimo, ao igual cá maioría dos seus homónimos e derivados existentes no territorio galego, pode interpretarse a partir da forma feminina do adx. *redondo*, o cal remite á súa vez ao adxectivo latino ROTŪNDŪS 'con forma de roda, redondo, circular'. A orixe última desta forma encóntrase no subst. RŌTA 'roda', da que derivou mediante un mecanismo idéntico ao que explica outras formacións como SECUNDŪS (← SEQUOR) e similares (E.-M., s.v. ROTA). O adx. ROTŪNDŪS gozou de continuidade en todas as linguas romances, e para todas elas hai que supoñer unha fase intermedia *RETŪNDŪS, con disimilación da vogal pretónica, pois mesmo algunhas variantes que semellan conservar o vocalismo etimolóxico, como o cat. *rodó* ou o it. *rotondo*, aparecen atestadas respectivamente como *redon* e *ritondo* nos textos medievais (DCECH, s.v. REDONDO).

Os primeiros testemuños do adx. *redondo* nos nosos documentos medievais preséntannolo funcionando como constituínte de sintagmas toponímicos máis amplos. Neste sentido, o rexistro máis antigo do que temos constancia é a mención que se fai nun documento coimbrán a unhas vilas situadas *subtus mons Sauto Rodondo* (DEA 902), mentres que nun diploma algo posterior alúdese a unha *pena Redonda* (TCe 1029). No seguinte fragmento, en troques, podemos percibir o uso do termo que nos ocupa con valor propiamente apelativo: *illo casale medio de sub illo rodondo cum sua hereditate... per illam carralem qui discurrit pro ad illo rotondo et inde per illas ribas* (TSob 1118).

En principio, os topónimos fundados no adx. *redondo* deben aludir a unha configuración circular do terreo motivada ben por un accidente xeográfico, ben por algún tipo de intervención humana sobre a paisaxe. Esta opción gaña en probabilidade se temos en conta o tipo de ítems léxicos cos que adoita combinarse, e que en numerosas ocasións aluden a fenómenos orográficos como *pena*, *monte*, *pedra* ou *outeiro*, cando non a outros elementos paisaxísticos igualmente recoñecíbeis como *fraga*, *lama*, *devesa*, *silva* ou *souto*, p.ex. En casos coma o que nos ocupa e no doutros topónimos rexistrados baixo a forma (A) *Redonda* / (As) *Redondas* faise razoábel pensar na elisión dun primitivo núcleo nominal como TĒRRA ou similar, o cal, dado o seu valor xenérico, acabou por sobreentenderse e desaparecer²⁰⁷. Sexa como for, Cabeza Quiles (2008:180) decántase pola motivación

²⁰⁷ Favorece esta hipótese a existencia de topónimos como *Terrionda* (< *TĒRRA RETŪNDA), nome dunha elevación próxima á localidade asturiana de Viego (Álvarez Maurín 1994:184).

orográfica para explicar o topónimo pontevedrés *Redondela*, que se xustificaría por estar asentada a vila dese nome nunha enseada ou curva costeira. Tamén a unha explicación análoga recorre García Arias (2000b:386-387) para dar conta do abondoso repertorio de topónimos asturianos baseados etimoloxicamente no antigo *RETUNDŪ, como p.ex. *Reondo*, *El Reúndu*, *La Rionda*, *La Reondina*, *La Rondiella* ou, con conservación do núcleo nominal, *L'Arriondu* e *L'Arrionda* / *Les Arriondes*, de aceptarmos para eles as bases etimolóxicas *ARĔŪ RETŪNDŪ e *ARĔA(S) RETŪNDA(S) reconstruídas polo dito autor.

En calquera caso, os distintos dicionarios galegos que tivemos ocasión de consultar aboan outras acepcións do termo *redonda* que tamén puideron motivar perfectamente a súa toponimización. Por unha banda, Eladio Rodríguez recolle o significado "[Aplicase al] terreno adehesado que no es común", definición matizada máis tarde por Elixio Rivas: "Zona de terreno delimitado y su documento de apeo con deslindes y demás particulares". Un valor similar ou moi afín a este é o que se detecta tamén en certas áreas do dominio astur-leonés, onde moitos destes topónimos poderían entenderse como alusivos a un terreo acoutado onde pace o gando ou ben destinado a protexer algún tipo de cultivo (Álvarez Maurín 1994:184). Por outro lado, o termo *redonda* tamén se emprega en galego co significado 'zona ou territorio máis ou menos delimitado que depende e se relaciona cunha poboación mais que se encontra afastada do centro'. Con esta acepción, *redonda* pode considerarse un sinónimo doutros substantivos de coñecida rendibilidade toponímica como *alfoz* (cfr. *Alfoz*), *arrabalde* (cfr. *Arrabal*, *Arrabalde* / *Arrabaldo*, *Rábade*) ou *barrio* (cfr. *Barrio*, *Barrial*), entre outros. Por tanto, en moitos casos pode resultar até certo punto difícil determinar se unha expresión toponímica como (A) *Redonda* responde a unha motivación estritamente orográfica ou se, en troques, interveñen máis ben factores de tipo agropecuario ou mesmo relacionados coa estrutura dun determinado núcleo poboacional.

O que fica fóra de calquera dúbida é que o adx. *redondo* xerou unha cantidade importante de formas toponímicas diseminadas por todo o territorio galego. A variante feminina é quizais a de implantación máis feble e a que menor variedade morfolóxica presenta, pois, á marxe dos topónimos arriba indicados, o NG tan só rexistra os derivados *Redondela* e *Redondiña*, ambos os dous de valor diminutivo.

Maior repercusión tivo en cambio a forma masculina, nuns casos illada e noutros integrando sintagmas toponímicos como *Camporredondo*, *Bustorredondo*, *Cotorredondo* e similares, todos eles de semántica transparente. Aínda habería que engadir a esta pequena listaxe os derivados *Redondelo* (< *RETŪNĎĚLLŮ) e *Redondallo* (< *RETŪNĎACŮLŮ). Presentan unha certa dificultade interpretativa os ítems *Redonde* e *Redondelle*, que en principio poderíamos retrotraer a senllas bases etimolóxicas *RETŪNĎA e *RETŪNĎĪCŮLA, con palatalización do [a] postónico final en ambos os dous casos (cfr. *MŪRATĪCŮLA > *Muradella* / *Muradelle*, *CIUITATĪCŮLA > **Cidadella* > *Cidadelle* e similares). Esta hipótese semella a máis plausíbel, pois permite manter ambas as dúas formas dentro da serie toponímica que estamos a comentar. Porén, tampouco sería temerario pensar nunha opción deantroponímica, pois o resultado *Redonde* sería tamén compatíbel cunha fase orixinaria *(UĪLLA) ROTŪNĎĪ, e o mesmo pode dicirse para *Redondelle* de establecemos para ela un sintagma *(UĪLLA) ROTŪNĎĚLLĪ, formado a partir do xenitivo dun hipotético antropónimo *ROTŪNĎĚLLŮS. Aínda que na nosa documentación medieval non encontramos restos destes nomes persoais, o certo é que na época clásica si gozaron de certa difusión os antropónimos ROTŪNĎŮS / RUTŪNĎŮS, RŮTUNDA e ROTŪNĎŮLA / RUTŪNĎŮLA, que, de lle darmos creto a Kajanto (LC 232-233), pretenderían denotar as boas condicións físicas e musculares do portador.

REGOELLE (< *(UĪLLA) REGŮĹĚLLĪ) *n.h.* REGOELLE (Oliveira-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Regueli**: 1165 (202:229).

□ **Regoelle**: FDUSC 1500 (382:515).

Reguelle: FDUSC 1500 (382:515).

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Lat. Cremos factíbel retrotraer este ítem toponímico ao nome persoal latino RĚGŮĹŮS, baseado á súa vez no substantivo homónimo que De Miguel (NDLEE, s.v. RĚGŮĹUS) rexistrou con significados como "Régulo, rey de un estado pequeño, reyezuelo" ou "Reyezuelo, ave pequeña". Kajanto (LC 316-317) documenta o uso antroponímico da forma RĚGŮĹŮS desde a época clásica, así como o

de moitos outros derivados de RĚX como p.ex. REGĀLĪS, REGĪĀNŪS, REGILLŪS, REGILLĪĀNŪS ou REGĪNŪS²⁰⁸. Porén, nos nosos textos medievais descoñecemos calquera atestación de RĚĠŪLŪS con valor antroponímico, e mesmo o seu emprego como apelativo é moi escaso, pois o único exemplo do que dispoñemos procede dun texto ovetense no que lemos: *nec miles, nec sayonis, nec regulus* (DEA 740). Polo demais, para explicarmos o caso concreto de *Regoelle* deberíamos supoñer un derivado diminutivo REGŪLĚLLŪS, ausente da nosa produción instrumental medieval mais documentado por Du Cange (*Gloss.*, s.v. REGULELLUS). Ese derivado, empregado como nome persoal, interviría con función de determinante na constitución dun sintagma como *(UĪLLA) REGŪLĚLLĪ ou similar. A implantación deste topónimo debeu producirse en época o suficientemente serodia como para que non operase xa a síncope do -G-, mais os restantes tramos da súa evolución fonética obedecerían a patróns perfectamente esperábeis, tanto no relativo á perda do -L- como á palatalización da lateral alveolar por efecto do -Ī final ([li] > [ʎe]). Por tanto, a forma *Regueli* extractada de DTT resulta coherente coa liña evolutiva que vimos de perfilar.

Unha alternativa á hipótese deantroponímica pasaría por conxectar un estadio intermedio **Regoella* no que se produciría o relaxamento articulatorio do [a] postónico final por efecto da consoante palatal que o precede na secuencia fónica. A evolución **Regoella* > *Regoelle* sería comparábel por tanto á observada noutros topónimos de etimoloxía ben contrastada, como *Cidadelle* (< **Cidadella* < *CIUITATĪCŪLA ← CIUITATE), *Valella* / *Valelle* (< *UALLĪCŪLA ← UALLE), *Taboelle* (**Taboella* < TABŪLĪCŪLA ← TABŪLA) ou *Muradelle* (< **Muradella* < *MŪRATĪCŪLA ← *MŪRĀTA, vid. MORQUINTIÁN). Especial atención merece esta última forma, para a cal Navaza / Méndez (2004:529), atendendo á antigüidade do que eles consideraban o primeiro rexistro desta expresión toponímica con vogal final palatal (*sancto Pelagio de Muradele* CDMO 1260), propuxeron como opción máis plausíbel unha orixe deantroponímica relacionada cun hipotético *AMORATĚLLŪS, diminutivo á

²⁰⁸ Precisamente ao xenitivo de REGĪNŪS ou ao dunha variante REGĪNĪŪS podemos remontar o topónimo *Rexín*, nome dunha entidade de poboación do concello de Cartelle que aparece aludido en varios documentos de TCe baixo a forma *Regini* (939, c. 1005, 1007). Até onde nós sabemos, esta localidade está ausente dos repertorios toponímicos que tivemos ocasión de manexar. De feito, e deixando á marxe os rexistros medievais que vimos de aducir, a única noticia ao respecto proporciánanola Piel (1948:133), que o aboa baixo a variante castelanizada *Rejín* ao tempo que confirma a súa máis ca probábel orixe no antroponimo REGĪNĪŪS.

súa vez do sobrenome altomedieval AMORĀTŪS. Con todo, a alusión a este núcleo de poboación como *Sancto Pelagio de Muradela* (SSCh 1073), unida á existencia do cognado con vocalismo etimolóxico *Muradella* como nome dunha aldea de San Xosé de Ribarteme (As Neves), parecen apuntar máis ben cara a unha orixe delexical, e máis concretamente cara á sinalada forma *MŪRATĪCŪLA, diminutivo á súa vez dun participio MŪRĀTA (> *murada*, vid. MORQUINTIÁN).

No tocante á orixe do hipotético derivado **Regoella*, non sería difícil explicala como resultado da adición da variante feminina do sufixo *-ello* (< lat. -ĪCŪLŪ) a unha forma preexistente **rēgoa* que, malia non pervivir no léxico común, deu lugar a topónimos como o gal. *Régoa* ou o port. *Peso da Régua*. En ambos os dous casos pode pensarse nun derivado *RECŪLA baseado no lexema prelatino *REKO (> gal. e port. *rego*, cast. *riego*) e cuxo constituínte radical sería o mesmo que aparece noutros ítems como *Reza* (< *REK-Ī-A) ou *Rezón* (< *REK-Ī-ŌNE), os cales reproducen ademais unha alternancia morfolóxica verificábel noutros pares como *Deza* / *Dozón* (< med. *Dezon*), *Avia* / *Avión* ou *Oza* / *Ozón*, p.ex. (Bascuas 2000:365)²⁰⁹. Esa nova forma *RECŪLA acabou por perder para os falantes o seu primitivo valor diminutivo (cfr. SALT-ĒLLŪ > *Soutelo* → *Souteliño*, PÖRT-ĒLLA > *Portela* → *Porteliña*, MAMM-ŪLA → MAMMŪL-ĒLLA > *Mamoela*...), o que a converteu á súa vez en base de novas derivacións diminutivas con repercusión na nosa toponimia, tal e como parece evidenciar p.ex. *Regoela* (med. *Regulella* TCaa 1117 < *RECŪLĒLLA). De todos os xeitos, e aínda que a nivel fonético e morfolóxico nada nos desautorizaría a integrar a forma *Regoelle* nesta serie toponímica, o certo é que a cronoloxía do rexistro *Regueli* obrigáranos a adiantar o fenómeno de relaxamento articulatorio do [a] final a datas quizais demasiado temperás. Esta circunstancia de tipo grafonético é a que nos fai

²⁰⁹ De todos os xeitos, a vinculación con *REKO non foi a única hipótese formulada a respecto dos topónimos *Régoa* e *Régua*. Así, Machado rexistra unha forma medieval *Regula* (1127) que lle serve para retrotraer o topónimo ao antropónimo latino REGŪLŪS (fem. REGŪLA) (DOELP, s.v. RÉGUA). Pola súa banda, Fernandes (1999:511) relaciona tamén o topónimo co apelativo RĒX, se ben interpretando REGŪLA como un derivado adxectivo que inicialmente actuaría como modificador dun núcleo nominal como BARC(H)A ou similar. Segundo este autor, a forma *Portus de Regua* rexistrada en 1258 viría en apoio dunha hipótese destas características. O NG recolle unha única atestación da expresión *Régoa*, como nome de freguesía no concello de Cedeira. Cabeza Quiles (2008:537-538) interpreta ese ítem como resultado semierudito do lat. REGŪLA 'precepto, mandato', en referencia á regra de San Bieito. O topónimo aludiría por tanto á existencia dun antigo mosteiro sometido á regra bieita, ou ben a algunha propiedade do mesmo, e sería semanticamente homologábel a outras formas como (A) *Orde* e similares.

inclinarnos, aínda que sexa de xeito provisional e mentres non aparezan novos testemuños documentais para este topónimo, por unha orixe deantroponímica ligada ao devandito nome persoal *REGŪĽELLŪS.

RIBADEZA (< RĪPA DĒ ĪSARO) *n.h.* RIBADEZA (Alborés-Mazaricos-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Ryba de Sar**: s.d. (791:700).
- **Ripa Esaris**: 1260 (173:205)², 1289 (173:205).

□ **Ribadessa**: MB c.1380 (59:465).

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Das atestacións medievais aquí recollidas, e moi especialmente das que nos proporciona DTT, podemos inferir que a orixe deste topónimo está nun sintagma *RĪPA DĒ ĪSARO, alusivo á situación xeográfica do lugar así denominado nas marxes do río Xallas ou Ézaro (< med. *Esar* < *ĪSARO, vid. **ÉZARO**). O mecanismo, por tanto, é exactamente idéntico ao que detectamos na conformación doutros topónimos como *Ribadeume* (< *Riba de Eume), *Ribadeo* (< *Riba de Eo), *Ribadetea* (< *Riba de Tea) e similares.

Desde o punto de vista fonético, o paso do med. *Riba d'Esar ao mod. *Ribadeza* (mudanza que semella plenamente consolidada no s. XIV, a xulgar pola variante *Ribadessa* atestada en MB) só pode xustificarse recorrendo á apócope da consoante vibrante dentoalveolar [r]. O fenómeno, aínda que non demasiado común en galego, pode explicarse atendendo á posición de coda que ocupa a dita consoante na sílaba postónica final, contexto especialmente feble no que non é frecuente encontrar consoantes líquidas nas palabras patrimoniais galegas. Xa que logo, o caso de *Riba d'Esar > *Ribadeza* pode poñerse en paralelo con outros como *escáncer* > dial. *escance* (rexistrada por Eladio Rodríguez en Lugo e Viveiro), *úlcer*a > pop. *urce* (a través dunha variante intermedia *úrcer*, e esta procedente á súa vez de *úrcera* / *úlcer*a, todas elas documentadas por Constantino García), *túnel* > pop. *tune* (variante que tivemos ocasión de verificar persoalmente na comarca de Allariz), etc. A alternativa á apócope consonántica sería a adición dunha vogal paragóxica, solución que podemos constatar no propio nome do río, i.e., med. *Esar* > *Ézaro* (vid. **ÉZARO**).

No tocante á alteración *Ribadesa > *Ribadeza*, é moi probábel que se deba a unha

tentativa de hipercorrección do que se interpretou erroneamente como unha mostra de *seseo* prenuclear. Esta modificación grafonética afectoulle tamén ao propio nome do río Ézaro, así como a moitos outros topónimos da vertente occidental galega, como *Zas* (< med. *Saz*, vid. **ZAS**), *Cives* (< med. *Siuiz*, vid. **CIVES**), *Cerezo* (med. *Seretio* TSob 867) e similares.

ROU (< *RODO) ⇔ *mon.* SEOANE (Duio~Sardiñeiro-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **Rou**: 1135 (6:24), 1135 (46:89), c. 1232 (35:63), 1232 (38:73).

OBS. O documento máis antigo dos catro nos que aparece mencionado o monte *Rou* contén a doazón ao mosteiro de San Xusto de Toxos Outos das igrexas de San Martiño de Duio e San Salvador de Duio (esta última pertencente na actualidade á parroquia de San Vincenzo de Duio) por parte do monarca Afonso VII. No treito alusivo á situación xeográfica desas dúas freguesías sinálase que *sunt autem he ecclesie in territorio de Dugio sub monte Rou*. Os documentos restantes son copias e confirmacións desa doazón, co cal repiten practicamente sen cambios esa mesma secuencia. No índice onomástico que acompaña a súa edición do tomo, Pérez Rodríguez límtase a identificar o monte *Rou* cun monte pertencente ao concello de Fisterra, mais sen explicitar de cal se trata. Agora ben, a utilización dese promontorio como referencia única e principal para contextualizar xeograficamente tanto as dúas igrexas en cuestión como o propio territorio de Duio fálanos dun monte moi relevante, dato que apunta cara ao monte Seoane, o de maior elevación de todo o concello de Fisterra. Por outra banda, a localización relativa do monte Seoane encaixa moi ben no contexto toponímico desenvolvido neses documentos, pois encóntrase xustamente no límite entre a zona setentrional do concello, correspondente á actual freguesía de San Xoán de Sardiñeiro, e a zona meridional do mesmo, cuxa extensión é basicamente a mesma cá do antigo territorio de Duio. A conxunción destes datos permítenos dar por moi segura a identificación do antigo *monte Rou* co actual monte Seoane.

□ N.R.

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Cremos que a explicación desta forma toponímica hoxe extinta é inseparábel da do topónimo moderno *Roo*, que lles dá nome a senllas freguesías dos concellos de Outes e Noia, respectivamente. Os testemuños medievais que encontramos para este topónimo *Roo* proceden principalmente de DTT, onde comprobamos a presenza sistemática das variantes *Roo* e *Roho* (ITT, s.v. ROO), as cales parecen evidenciar a existencia dun hiato resultante da perda dunha consoante

intervocálica. Ao noso xuízo, a única diferenza entre a forma actual *Roo* e o antigo topónimo fisterrán *Rou* radica no distinto tratamento que recibiron nun e noutro caso as vogais en contacto: mentres que en *Roo* se mantivo o hiato até os nosos días, no caso do med. *Rou* (e sempre guiándonos pola estrutura formal que se infire dos testemuños aquí aducidos) o encontro vocálico heterosilábico pareceu resolverse mediante a glidización do segundo dos elementos, xerándose deste xeito un ditongo decrecente [ow]. Este tratamento da secuencia vocálica [oo] en posición tónica pode lembrar o que se observa noutras formas como DŮŌS > **doos* > *dous*, *GRŮU > **groo* > *grou*, FERRARĬŌLŌS > *Ferreirous* (vs. *Ferreirós*), **Castiñeirolo* > *Castiñeirou* (med. *Castinneirou* DTT 1255) e similares.

Segundo Cabeza Quiles (2000:363-367), o topónimo moderno *Roo* podería explicarse como un cognado do máis frecuente *Rodo*²¹⁰, morfoloxicamente relacionábel co substantivo latino RŎTA 'roda' e cuxa toponimización viría motivada por unha certa configuración circular ou arredondada do terreo, tal e como supostamente denotan as características orográficas desas entidades de poboación (vid. REDONDA)²¹¹. Con todo, o autor é consciente da importante dificultade fonética que supón a perda da oclusiva dental xorda romance (*RŎTŮ > **Rodo* > *Roo*), aínda que aduce como argumento ao seu favor a atestación do topónimo *Roo* como *Rodo* (HSISC c. 868). Nese texto, en efecto, aparecen mencionadas varias igrexas da contorna da actual ría de Muros, entre elas unha *ecclesia ad Rodo*, que, a vulgar polo contexto toponímico do documento, pode identificarse con toda probabilidade coa actual freguesía de San Xoán de Roo, no concello de Outes. Agora ben, cremos que o erro de Cabeza Quiles consiste en interpretar esa forma *Rodo* como fase romance da suposta forma latina *RŎTŮ, cando na realidade debe entenderse máis ben como a forma propiamente etimolóxica a partir da cal se xerou posteriormente a variante

²¹⁰ Segundo o NG, reciben a denominación *O Rodo* varias aldeas pertencentes ás freguesías de Baión (Vilanova de Arousa), Albeos (Crecente), Pantín (Valdoviño) e Oza (Carballo). Tamén dá conta dun lugar chamado *O Rodo do Muíño* en San Martiño de Condes (Friol).

²¹¹ Con todo, a hipótese oronímica non é a única que se ten proposto para explicar deste topónimo. Porto Dapena (2008:18), a respecto da praia coñecida como *O Rodo* na freguesía de Santiago de Pantín (Valdoviño), prefire relacionar a forma en cuestión co apelativo *rodo* 'restrelo de madeira, angazo'. Na súa opinión, a acción característica do rodo "é comparable á acción que exerce o mar aberto na praia de Pantín, onde as vagas virían a actuar como verdadeiros rodos ou restrelos". Compárese coa forma *O Rastrelo* que lle dá nome a unha praia do concello de Fisterra, e que quizais poida relacionarse co subst. *rastrelo* / *restrelo* 'angazo, anciño'.

moderna *Roo* unha vez consumada a síncope da consoante intervocálica -D-.

Xa que logo, a explicación do mod. *Roo* e do seu cognado medieval *Rou* non debe partir do lat. *RŎTŬ, senón dunha base *RODO ou similar que nos permite establecer posíbeis conexións con outras formacións toponímicas do ámbito europeo. Unha das máis suxestivas é o nome do río *Ródano* (it. *Rodano*, fr. *Rhône*), que encontramos adaptado ao galego-portugués medieval coas variantes *Rodão* e *Rodan*²¹². Ernest Nègre (1963:20) chamou a atención sobre a existencia doutras correntes fluviais cuxo nome se encontra estreitamente conectado co do Ródano, como *Rô*, *Rhône*, *Roudel* ou *Rodinel*, entre outras, e propuxo para todas elas unha raíz *rot- / *rod- cuxo significado non chegou a explicitar, mais que gardaría relación con apelativos vivos en certas variedades lingüísticas do francés como *rone* 'grande abundancia de auga' ou *roné* 'barranco, cavorco'. Pola súa banda, Pokorny (IEW 334) postula unha raíz hidronímica indoeuropea *ered- 'fluír', 'humidade', recoñecíbel a través de derivados léxicos como por exemplo ai. *ardáyati* 'fai fluír', 'presiona', 'disolve' e *árdrá*- 'húmido' ou gr. ἄρδᾱ 'mancha, sucidade'. O autor alemán remite tamén a ese radical distintos hidrotopónimos europeos, entre eles o propio *Ródano* (< *RODANUS) ou o alemán *Rednitz*, para o que reconstrúe unha fase orixinaria *RODANTĪA, así como o teónimo ilírico REDON 'deus do mar'. Por tanto, a forma etimolóxica *RODO que propoñemos para os topónimos galegos *Roo* e med. *Rou* podería en principio integrarse neste contexto lingüístico, aínda que serían necesarios máis datos que axudasen a corroborar e consolidar unha interpretación deste tipo.

SALGUEIROS (< *SALĬCĀRĬŌS) *n.h.* (SALGUEIROS-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

• **Salgeiros**: s.d. (789:697).

□ **San Mamed de Salgueiros**: MAS 1607 (376).

san Mamed de Salgueros: MSXMG 1380 (17:639).

□ **Salgueiros**: Augasantas (Rois-1), Quembre (Carral-1), Reboredo (Oza dos Ríos-1), Suevos (Arteixo-1); Atán (Pantón-2), Berbetouros (Palas de Rei-2), Monterroso (2), Rozavales (Monforte de Lemos-2), San Miguel de Negradas (O Vicedo-2), Xuvecos (O Saviñao-2); Armariz (Xunqueira de Ambía-3); Vila de Cruces (4). **Os**

²¹² As atestacións destas formas encóntranse en CSM, sempre en referencia á cidade francesa de Lyon, que aparece mencionada como *Leon do Rodão* (CSM 35) e *Leon de Rodan* (CSM 255).

Salgueiros: Cervo (Cedeira-1), Orois (Melide-1); Duarría (Castro de Rei-2); Fontao (Vila de Cruces-4). **Salgueiros Altos:** Corvelle (Vilalba-2). **Vilar de Salgueiros:** O Pacio (Friol-2).

□ Lex. (Fito.) / Lat. A orixe deste topónimo encóntrase no fitónimo latino SALĪX 'salgueiro' a través dun derivado *SALĪCĀRĪŪS cuxa estrutura morfolóxica resulta plenamente equiparábel á doutras formacións fitonímicas como *figueira* (< *FĪCĀRĪA, vid. **FIGUEIROA**), *filgueira* / *folgueira* (< *FILICĀRĪA), *maceira* / *mazaira* / *maciñeira* (< *MATTĪANĀRĪA), etc. A solución patrimonial de *SALĪCĀRĪŪ (> *salgueiro*) foi a que se impuxo de xeito xeral no léxico galego-portugués, fronte ao acontecido noutros romances como o castelán, no que foron os continuadores da forma clásica SALĪX (a través do ac. SALĪCE) os que acabaron por prevalecer, tal e como suxiren as variantes patrimoniais *sarga*, *salce*, *sauce*, *zaz* ou *saz*, entre outros (DCECH, s.v. SAUCE).

A proxección toponímica do apelativo *salgueiro* no dominio lingüístico galego foi moi considerábel, sobre todo a través de derivados de tipo colectivo como *Salgueiredo* ou *Salgueiral*, mais tamén doutros de carácter diminutivo como *Salgueiriños*, *Salgueiró* (< *SALĪCĀRĪŌLŪ), *Salgueiroas* (< *SALĪCĀRĪŌLAS) e similares, algúns dos cales poderían ter tamén unha motivación abundancial (vid. **FIGUEIROA**). De todos os xeitos, existen outros moitos resultados toponímicos que parecen suxerir a existencia dunha antiga forma procedente da base simple SALĪCE tamén nas variedades iberorrománicas máis occidentais (vid. **ZAS**). De feito, a nosa toponimia ofrece unha cantidade significativa de formacións creadas directamente sobre a base SALĪCE e espalladas por todo o territorio: pensamos p.ex. nos casos de *Salcido* (< *SALĪCĪTŪ), *Salcide* (< *SALĪCĪTŪ ou *SALĪCĪTA, en ambos os dous casos con relaxamento da vogal postónica final) ou *Salceda* / *Salcedas* (< SALĪCĒTA), en todos os cales se verificou a síncope da vogal pretónica medial -Ī-. O mesmo fenómeno debeu producirse en *Sancedo* (< SALĪCĒTŪ), *Sancido* (< *SALĪCĪTŪ), *Sarceda* (< SALĪCĒTA) e posibelmente tamén *Xanceda* (< SALĪCĒTA), se ben nestes exemplos a consoante lateral [l] sufriu certas alteracións, nasalizando nunhas formas e rotatizando noutras. No tocante a *Saceda* (< SALĪCĒTA) e *Sacido* (< *SALĪCĪTŪ), a explicación máis compatíbel coas dinámicas da fonética histórica pasa igualmente pola síncope de -Ī- e un posterior proceso de asimilación consonántica (vid. **ZAS**). Por último, hai que sinalar tamén a existencia dos topónimos *Salgado* e *Salgosa*, que

probabelmente remitan a unha variante **salga* (< **SALĬCA*) hoxe perdida no léxico común galego, mais que ten o seu correlato na forma castelá *sarga* (vid. supra) (Navaza 2006:493 e 496).

SAMBADE (< (UĬLLA) SAMBAT(Ĭ)Ĭ) *n.h.* SAMBADE (Santiso de Vuiturón-Muxía-1).

• **Sambadi**: 1219 (48:92).

□ [*Sanbade*]: *Martino de Sanbade*: LR 1483 ([1]:207).

[*Santbade*]: *Nuño de Santbade*: LR 1493 ([2]:270).

□ **Sambade**: Lema (Carballo-1), Rebordelos (Carballo-1); Vilacaíz (O Saviñao-2); Malvas (Tui-4).

□ Onom. (Antro.) / Lat. Malia a aparencia externa que ofrece o topónimo, podemos descartar de comezo calquera explicación etimolóxica que pase pola consideración dunha orixe haxionímica. De feito, a forma *Santbade* extraída de LR e empregada tamén noutros documentos desa mesma época²¹³ debe entenderse como unha simple tentativa de reinterpretación do topónimo motivada pola coincidencia formal entre a súa sílaba inicial e a variante apocopada de *santo*.

En realidade, a verdadeira orixe da forma *Sambade* hai que procurala no nome persoal latino SAMBAT(Ĭ)ŪS a través dun sintagma como (UĬLLA) SAMBATĬ(Ĭ) ou similar. Á súa vez, ese antropónimo SAMBAT(Ĭ)ŪS constitúe unha variante do tamén latino SABBAT(Ĭ)ŪS, nunha alternancia formal que lembra outras ben coñecidas como SAMBŪCŪS / SABŪCŪS e que xa podía observarse no propio substantivo no que se basean ambas as dúas formas, i.e., SABBATŪM / SAMBATŪM 'sábado, sétimo día da semana no cómputo cristián', adaptación latina do hebr. *sahabbat* a través do gr. *σάββατα* (E.-M., s.v. SABBATUM). Xa que logo, encontrámonos perante unha práctica verificada na onomástica latina e que vai perpetuarse posteriormente na romance, como é a creación de antropónimos a partir dos nomes dos días da semana (Dolç 1960:401). O antropónimo SAMBAT(Ĭ)ŪS conta cunha presenza relativamente abundosa na nosa produción instrumental altomedieval e aparece documentado desde

²¹³ Nun documento de CA datado por volta de 1507 menciónase a un tal *Juan de Santbade*. No DGE rexístrase o noso topónimo baixo unha forma deturpada *Sanbad* (mentres que os restantes homónimos do territorio galego aparecen sempre consignados nesa mesma obra baixo a forma lexítima galega *Sambade*).

datas bastante temperás. Así, identificamos *Sambati* como nome dunha testemuña nun documento ourensán (DCO 888), e nun contexto similar aparece a variante gráfica *Sanbati* (TCe 953). Pola súa banda, a formación patronímica correspondente obsérvase na secuencia *Gellas Sanbadiz* (TCe s.d.).

No que se refire á proxección toponímica de SABBAT(Ī)ŪS, esta non se limita unicamente ao topónimo muxián e os seus distintos homónimos galegos, pois o NG aboa a existencia dunha forma *Sambades*²¹⁴ que tal vez poida interpretarse como un antigo patronímico toponimizado. En Portugal existen tamén entidades de poboación denominadas *Sambade*, mais constátase así mesmo a existencia de variantes como *Sambado* e *Sambate*, que remitirían respectivamente ao caso xeral e ao caso xenitivo do antropónimo que nos ocupa (Piel 1948:137). A este pequeno feixe de exemplos podemos engadir aínda un topónimo **Sambadín* cuxo referente físico exacto non fomos quen de localizar²¹⁵, mais que temos ben documentado a través de variantes como *Sambadim* (SMFP 1412), *Sanbadín* (SMFP 1299, 1418; MERS 1391), *Sanbadím* (MERS 1391), *Sanbadyn* (SMFP c. 1412-c. 1420, 1418, 1423) e *Sanbadym* (SMFP 1404), todas as cales permiten pensar no resultado patrimonial dun derivado **SABBATĪNŪS* a través dun antigo sintagma **(UĪLLA) SABBATĪNĪ* ou similar. De todos os xeitos, cómpre reparar en que as distintas cristalizacións toponímicas de SABBAT(Ī)ŪS e os seus derivados evidencian un desprazamento acentual seguramente inducida pola analoxía con outros antropónimos creados a partir de formas de participio en -ĀTŪS (todos eles con acentuación paroxítona), e que contrasta coa estrutura acentual orixinariamente proparoxítona que se infire do resultado do termo SABBATŪM / SABBATŪM en linguas como o francés (*samedi*) ou o alemán (*Samstag*) (Piel 1948, *ibid.*).

Pola súa banda, a variante SABBAT(Ī)ŪS tamén xerou unha cantidade importante de topónimos, entre os cales salienta pola súa transparencia o caso de *Sábade* (< **UĪLLA SABBAT(Ī)Ī*). Pola súa banda, tanto a forma galega *Sabadón* como a súa cognada portuguesa *Sabadão* deben proceder dun antigo sintagma **(UĪLLA) SABBATONĪ* que supón a existencia dun derivado **SABBATONĪŪS*, aínda que tampouco podería

²¹⁴ Nome dunha aldea da parroquia de Ansemil (Celanova).

²¹⁵ Segundo Nicandro Ares (2000:68) debía darlle nome a un lugar da actual parroquia de Siós (Pantón).

descartarse a posibilidade dunha flexión consonántica como *SABBATŌ, -ŌNĪS (ac. *SABBATŌNE > *Sabadón*). Integran tamén esta serie toponímica outras formas resultantes da evolución de distintos derivados antroponímicos de SABBATŪM, como *Sabadín* (< SABBATĪNĪ ← SABBATĪNŪS) ou *Sabadelle* (< SABBATĒLLĪ ← SABBATĒLLŪS), esta última con correlato exacto no cat. *Sabadell* e no ast. e fr. *Sabadel*²¹⁶.

SAN CRISTOVO (< SANCTŪ CHRISTOPHORŪ) *n.h.* **SAN CRISTOVO** (Coiro-Mazaricos-1). *Xallas | Entíns* (SC).

- **Sancti Cristofori**: 1157 (84:134), 1161 (85:135), 1171 (86:136), 1227 (105:151).
- **Sancto Christofaro**: s.d. (172:205).
- **Sancto Christoforo**: 1289 (172:205).

□ N.R.

□ **San Cristovo**: Brión (Ferrol-1), Erviñou (Val do Dubra-1), Ferreira (San Sadurniño-1), Foxado (Curtis-1), Golmar (A Laracha-1), Mallón (Santa Comba-1), Merín (Vedra-1); Budián (O Valadouro-2), Chamoso (O Corgo-2), A Cova (Carballedo-2), Cuñas (A Fonsagrada-2), Fisteus (Quiroga-2), Labrada (Guitiriz-2), Monterroso (2), Mouricios (Chantada-2), Pedraza (Monterroso-2), Pígara (Guitiriz-2), Portocelo (Xove-2), Os Remedios (Mondoñedo-2), San Cristovo (Monterroso-2), San Cristovo de Lóuzara (Samos-2); Cameixa (Boborás-3), Chandrexa de Queixa (3), Fumaces e A Trepá (Riós-3), Paizás (Ramirás-3), San Cristovo (Chandrexa de Queixa-3), San Cristovo (Vilariño de Conso-3), San Cristovo de Regodeigón (Ribadavia-3), San Salvador de Mourisco (Paderne de Allariz-3), Vilariño de Conso (3). **San Cristovo das Viñas**: A Coruña (1), San Cristovo das Viñas (A Coruña-1). **San Cristovo de Armariz**: Nogueira de Ramuín (3). **San Cristovo de Lóuzara**: Samos (2). **San Cristovo de Regodeigón**: Ribadavia (3). **San Cristovo do Az**: Rodeiro (4). **San Cristovo do Real**: Samos (2), San Cristovo do Real (Samos-2).

□ Onom. (Hax.) / Lat. A orixe desta denominación haxiotoponímica remóntase ao teóforo latino CHRISTOPHORŪS, adaptación á súa vez do gr. Χριστοφόρος 'o que leva a

²¹⁶ Se ben Dauzat (1978, s.v. SABADEL) prefire poñer este topónimo en relación co tamén francés *Samadet*, postulando para ambas as dúas formas unha orixe hidronímica ligada ao fondo lingüístico prelatino.

Cristo, portador de Cristo'. Máis en concreto, os resultados romances medievais e modernos fan supoñer a existencia dunha variante intermedia *CHRISTOFALŪS ou semellante, na que se verificou a disimilación das consoantes líquidas ([r] - [r] > [r] - [l]) e tamén a das vogais velares tónica e postónica ([o] -[o] > [o] -[a]). É a partir desta forma *CHRISTOFALŪS que podemos explicar non só o antropónimo galego actual *Cristovo*, senón tamén o seu equivalente portugués *Cristóvão*, cuxa nasalidade vocálica é moi probabelmente consecuencia do influxo doutro nome persoal como *Estêvão* (< STEPHANŪS). Tamén a *CHRISTOFALŪS remite en última instancia o cast. *Cristóbal* (que presenta nos textos medievais máis temperáns variantes como *Cristuébalo* ou *Cristuébal*), e á mesma forma podemos retrotraer as solucións *San Cristoba*, *San Cristóbanu* / *San Cristóbano*, *San Cristuébanu* e *San Cristoubu* documentadas no dominio astur-leonés (García Arias 2000b:439). Pola contra, no catalán mantívose o vocalismo etimolóxico, dando lugar deste xeito a variantes como a que detectamos no sintagma haxiotopónimo *Sant Cristòfol*. Outro tanto pode dicirse a respecto do francés, a xulgar por resultados como *Saint-Christofle* e *Saint-Christol*, aos que podemos engadir aínda outras solucións quizais máis opacas a primeira vista como *Saint-Christaud*, *Saint-Christoly* ou incluso *Saint-Christo* (Dauzat 1978, s.v. ST-CHRISTAUD).

Por outra banda, tampouco debemos esquecer a intervención deste nome persoal (cuxa difusión foi precisamente consecuencia da importancia acadada polo culto de San Cristovo) na xeración de topónimos deantroponímicos. Deste xeito, hai que reducir a un antigo sintagma *(UĪLLA) CHRĪSTOFALĪ o topónimo *Cristoble*²¹⁷, nome dunha aldea da freguesía de Reádegos (Vilamarín), así como os seus cognados *Cristoval* en Portugal e *Cristóbal* en Salamanca.

SAN FINS DE EIRÓN (← *eiro* < *ĀRĒŪ) *n.h.* (SAN FINS DE EIRÓN-Mazaricos-1).
Xallas | *Entíns* (SC).

- **Sancti Felici de Eyron:** 1289 (677:612).
- **Sancti Felicis de Eiron:** 1203 (677:612).
- **Sancti Felicis de Eirum:** 1159 (100:147).
- **Sancti Felicis de Eyrom:** 1159 (193:221), 1259 (183:213), 1289 (183:213).

²¹⁷ Esta é a forma auténtica do topónimo, por máis que o DGE o rexistre como *Cristobe*.

- **Sancto Felice de Eirum:** 1166 (113:157).
- **[Sancto Felici]: Munio Gudestei de Sancto Felici:** 1236 (166:200); **Petrus Belus de Sancto Felici:** 1236 (166:200).

□ *San Fiins d'Eyro:* LR 1493 ([2]:267).

San Fiins d'Oyro: LR 1493 ([2]:235).

san Fins d'Eiron: FDUSC 1434 (296:359).

san Fins d'Eyron: FDUSC 1442 (322:417).

San Fins o San Felix de Airon: MAS 1607 (339).

San Finz de Airona: MAS 1607 (328).

□ **Eirón:** San Fins de Eirón (Mazaricos-1); Pol (Pol-2).

□ Lex. (Agro.) / Lat. Ao noso xuízo, pode descartarse xa de comezo a opción do apelativo *eirón* como antecedente directo deste topónimo, pois, se ben o substantivo en cuestión aparece recollido en varios dos nosos dicionarios modernos, faino sempre baixo acepcións que dificilmente poderían xerar por si mesmas unha expresión toponímica como a que nos ocupa. Deste xeito, Eladio Rodríguez define *eirón* como "Aumentativo de *eiroa*", unha especie de anguía que vive na desembocadura dos ríos e para a que se rexistran en galego outras variantes formais como *eiroga* (con inserción dun [g] antihiático, como p.ex. en FÖLĪÖLA > *filloa* > dial. *filloga*) ou *airol*, ambas as dúas desenvolvidas a partir dunha mesma raíz *eir-* / *air-*. Pola súa banda, Constantino García recolle as acepcións "Ventarrón, golpe de viento" e "Alforja de paja". En calquera caso, cómpre sinalar que o zoónimo antes mencionado parece entroncar etimoloxicamente cunha raíz hidronímica prelatina coa que se ten relacionado tamén o propio topónimo *Eirón*.

Unha hipótese en principio máis verosímil consiste en vincular o topónimo *Eirón* co lat. *ĀRĒA* 'solar sen edificar', 'eira dunha granxa' (E.-M., s.v. *ĀREA*), ao que remite a forma moderna *eira* (dial. *aira*), voz común a galego e portugués que acha o seu correlato exacto no ast. e cast. *era*. O significado básico da voz *eira* pode expresarse como 'espazo de terra descuberto próximo á casa e no que se mallan os cereais, póñense a secar os legumes, etc.'. Porén, non debemos esquecer outras acepcións igualmente reflectidas nos nosos dicionarios: así, Eladio Rodríguez aboa tamén o significado "Sembrado de hortalizas, que máis comunmente se llama *horta*", mentres que Elixio Rivas rexistra, entre outros, os valores "Espacio que hay entre

cancilla de entrada y casa, con pasillo, flores, algún frutal" e "Superficie de unos 800 metros cuadrados, conseguida mediante varias capas de barro allanado a nivel, para dejar secar la teja aún verde". De todos os xeitos, a conexión etimolóxica entre *Eirón* e *ĀRĒA* obríganos a considerar unha hipotética variante **ĀRĒŪM*, cuxa existencia e difusión parece esixida non só polo gal. *eiro*, senón tamén polo ast. *eiru* / *eiro* e o cast. *ero*. A forma patrimonial *eiro* aparece recollida nalgúns repertorios lexicográficos, como p.ex. o de Acevedo, que aboa o termo nos territorios galegófonos do occidente asturiano ao tempo que o define como "Tierra labrantía [...] El manso dedicado al cultivo se llama *eiro* [...] Aumentativo *eirón*, y dim[inutivo] *eirín*". Pola súa banda, Elixio Rivas recolle a forma *eiro* en terras do Bierzo, coa acepción "Tierra para trigo, patatas". No eido da toponimia, poden retrotraerse con certa seguridade a ese mesmo lexema denominacións tales como a variante pluralizada *Eiros*²¹⁸, o diminutivo *O Eirelo*²¹⁹ ou o sintagma *Eirovello*²²⁰. Este pequeno feixe de exemplos contrasta coa repercusión toponímica acadada polo cognado asturiano *eiru* / *eru*, a xulgar por exemplos como (*Los*) *Eiros*, (*Los*) *Eros*, *Erucambu*, *Eirrondu* (< med. *Errondo* < **ARĒŪ RETŪNDŪ*, vid. **REDONDA**) e similares (García Arias 2000b:386). Xa que logo, encontrámonos perante un termo de distribución xeolectal bastante restrinxida, máis característico segundo parece das marxes orientais do territorio galegófono e que goza de continuidade no inmediato dominio lingüístico astur-leonés, onde a súa vitalidade e difusión (tanto a nivel léxico como toponímico) parecen maiores. Por outra banda, este dato resulta coherente coa escasa presenza coa que conta o termo no conxunto da nosa produción escrita medieval, malia encontrarmos o vocábulo rexistrado en documentos bastante temperáns. De feito, nun documento de TS con data de 989 atopamos unha verdadeira enumeración de *eiros* como son *eiro super eiro Donon*, *eiro de Pereira*, *eiro de Petra Fita*, *eiro de Vallino de Genestedo*, *eiro de su Castro* e *eiro de Fogio*, mentres que noutro diploma dese mesmo cartulario atopamos o lexema en cuestión integrando un sintagma toponímico, tal e como se infire da secuencia *alia terra ubi dicunt Eiro de Teiro* (TS c. 1020-c. 1052). Outras mostras do uso da forma *eiro*

²¹⁸ Nome dunha aldea da parroquia de Degolada, no concello lugués de Baleira.

²¹⁹ Nome dun lugar da freguesía de Sanguñedo (Dozón).

²²⁰ Nome dun lugar da freguesía de Adragonte (Paderne).

como constituínte toponímico son *eiro Ranosindi* (TS 1029) e *Eiro Petri* (TL 1087), que evidencian a capacidade deste vocábulo para combinarse con elementos antroponímicos. En definitiva, resulta até certo punto plausíbel considerar a expresión *Eirón* como un derivado aumentativo do subst. *eiro*, se ben os datos diatópicos e diacrónicos que acabamos de aducir obríganos a considerar tal opción cunha enorme cautela e sempre sendo conscientes das limitacións que presenta.

De todos os xeitos, esta hipótese non esgota as posíbeis conexións entre a forma *Eirón* e a hipotética variante tardolatina **ĀREŪM*, pois podería pensarse tamén nun derivado diminutivo **ĀREŌLŪM* cuxa existencia e implantación no territorio galego pode certificarse a través de solucións modernas como *eiró* (< med. *eyroo*), rexistrada por Eladio Rodríguez como "Plazuela de un lugar" e "Especie de plazuela a la que dan acceso varias rúas aldeanas y donde las gentes del lugar se reúnen" (sinónimo por tanto de termos como *quinteiro* ou *eirado*, entre outros). Existe tamén a variante *airó*, con conservación do ditongo primario [aj] (cfr. *eira* / *aira*), para a cal os nosos lexicógrafos dan acepcións similares ás comentadas: así, Elixio Rivas recóllea no concello ourensán de Vilar de Santos como "Espacio libre, de servicio, junto a casa", mais xa con anterioridade documentara Aníbal Otero o significado "Espacio donde se mazan para secarlas [as castañas]". O propio Otero aboou tamén *airón*, seguramente variante de *airó* con desenvolvemento da nasal antietimolóxica (**airoo* > *airón*), co significado "Espacio adonde se saca el carbón de la foya y donde se extiende para separarlo del cisco. También, adonde se sacan las castañas de la corriza". En todos os casos resulta evidente a forte afinidade existente entre as especificacións semánticas adquiridas polo derivado **ĀREŌLŪM* e os significados tanto da base léxica *ARĒA* como do seu descendente directo galego-portugués, *eira*. Desde o punto de vista fonético, o desenvolvemento dunha nasal antietimolóxica a partir do hiato romance [oo] non constituiría un obstáculo especialmente relevante, pois trátase dun fenómeno constatado noutros topónimos como *Mosteirón* (med. *Monasteriolo* TSob 966 < *MONASTERĪŌLŪ*), *Bendimón* (med. *Vindimioo* DTT 1188 / *Uindimoo* DTT 1218 / *Uendemiou* DTT 1206) ou na xa sinalada variante *airón* (vid. **COIRO**, **MALLÓN**). Por tanto, nada impediría considerar o topónimo *Eirón* como integrante desta familia léxica. A circunstancia que nos obriga a descartar tal opción é a antigüidade que presentan as primeiras formas con nasalidade plenamente desenvolvida, como son *Eirum* e *Eyron* (1159), así como a ausencia de calquera resto

gráfico dese hipotético hiato [oo] posterior á caída do -L-. A conxunción de ambas as dúas evidencias obrígnanos por tanto a xebrar a forma toponímica *Eirón* dunha serie léxica na que, en principio e atendendo a factores estritamente formais, semellaba encaixar de xeito satisfactorio.

Aínda que provisionalmente imos darlle preferencia á hipótese agrotoponímica, non debemos obviar a existencia doutras interpretacións que tamén poderían fornecer unha explicación factíbel para o topónimo que nos ocupa. Neste sentido, Edelmiro Bascuas (2002b:19) suxire a posibilidade de adscribir *Eirón* á raíz antigo-europea **er-* 'moverse, poñerse en movemento' (vid. **AREAS**), e máis en concreto a unha variante **ar-* a partir da cal podería reconstruírse un derivado **AR-Ī-ŌNE* de estrutura plenamente homologábel á doutras formacións toponímicas similares asentadas no mesmo fondo lingüístico (vid. **CORZÓN**). Ademais, e sempre segundo o devandito autor, formas toponímicas como *Eirós* (nome dun afluente do río Sil) ou *Airó* (nome dun monte e dun arquipélago no concello de Ribeira) poderían reducirse tamén a ese mesmo tema. A nómina de exemplos podería arrequentarse aínda con formas como *Ribadeira* (< **RĪPA DĒ ARĪA*) ou o nome do río *Ribadeiro* (< **RĪPA DĒ ARĪO*), ou, xa fóra do ámbito galegófono, formacións como *Valdera* (nome dunha paraxe en Burgos, que conta cun posíbel correlato no galego *Valdeiras*), entre outros. Sexa como for, a falta de apoios documentais máis contundentes e a constante interferencia entre os supostos derivados do radical hidronímico **ar-* e os do lat. *ĀRĒA* impídenos darlle prioridade polo momento a esta hipótese etimolóxica.

SAN MARTIÑO DE CANDUAS (< **KANDŌNES*) *most.* **SAN MARTIÑO DE CANDUAS** [†] Canduas (Canduas-Cabana de Bergantiños-1). *Bergantiños* | *Soneira* (SC).

• **Sam Martino de Quandoes:** 1334 (795:703).

OBS. Esta forma aparece no testamento de Leonor González de Zas, documento no que se lle doan certas propiedades a *Sam Martino de Quandoes*. Deste dato dedúcese que o topónimo está a aludir non tanto ao núcleo de poboación do mesmo nome como ao mosteiro que existiu nesa localidade bergantiñá. A orixe dese cenobio pode retrotraerse como pouco ao s. IX, mais na actualidade non existen vestixios medievais de ningún tipo (Ferrín 2000:102-103).

□ *Canduas*: MSXMG 1361 (13:635).

[*Quandoijz*]: *Eluyra Uarella de Quandoijz*: SM 1325 (1:15).

San Martino de Candoas: MAS 1607 (351).

San Martino de Candeos: SM 1473 (24:57).

San Minio de Candoas: MAS 1607 (360).

□ N.R.

□ Onom. (Xent.) / Prelat. Os testemuños documentais aducidos, todos eles de época baixomedieval, ilustran un estadio evolutivo perfectamente esperábel a partir do rexistro máis antigo do que dispoñemos para o noso topónimo, como é *sancti Martini de Candones* (GHCD 1199). A comparación de *Candones* co resultado romance *Candoes* / *Candoas* e as súas diversas variantes textuais permítenos postular como orixe deste topónimo unha primitiva forma *KANDŌNES. Así mesmo, o percurso evolutivo deducíbel desas atestacións e a estrutura acentual da variante hodierna autorízannos a analizar *KANDŌNES como un derivado creado mediante a adición do sufixo átono prelatino *-ōne(s)*, especialmente recorrente na formación de estruturas xentílicas ou etnonímicas (vid. *ANOS*). O caso de *Canduas* exemplifica ademais un dos posíbeis tratamentos recibidos polo dito sufixo²²¹: unha vez consumada a perda da consoante etimolóxica *-N-*, o encontro vocálico heterosilábico resultante resolveuse mediante a glidización do segundo dos elementos vocálicos en contacto ([ōẽ] > [ōẽ]), o que explica a variante *Quandoijz* (SM 1325), na cal o emprego do grafema <j> parece indicar a existencia dunha semivogal en posición de coda silábica. Porén, a opción que se impuxo e que se consolidou modernamente foi a variante *Canduas*, explicábel en virtude dunha regularización analóxica do vocalismo final, i.e., os falantes restituíron unha vogal antietimolóxica [a] ao interpretaren a vogal postónica final [e] como resultado dun relaxamento articulatorio similar ao que se observa en casos como *CASA DĒ EITA > *Cardeita > Cardeite, *PĒTRĪTA > *Pedrida > Pedride, *BORNALĪŪ / *BORNĀCŪLŪ > med. *Bornalio* > *Bornalle* (vid. *BORNEIRO*), CIUITATĪCŪLA > *Cidadella > Cidabelle e outros moitos exemplos ben documentados na nosa toponimia. De todos os xeitos, esa regularización que explica a forma actual *Canduas* non foi exclusiva deste topónimo en concreto, senón que se constatou tamén noutras construcións morfolóxica e semanticamente paralelas á que nos ocupa: p.ex. *Malvas* (< *Malves, cfr. med. *Malloes* ROT 1344 / *Maloes* THPT 1436 < *MALLŌNES), *Brantuas* (med.

²²¹ Para outras evolucións alternativas pero igualmente documentadas deste sufixo *-ōne(s)*, con asimilación e crase das vogais, vid. *ANOS*.

Brantões SM 1391 / *Brantoes* SM 1438 < *BRANTÖNES) ou *Bascuas* (< med. *Uascones* < UASCÖNES). Así mesmo, o fenómeno en cuestión non deixa de observarse tamén noutras parcelas toponímicas, favorecido en ocasións pola interferencia doutros lexemas: pensemos nos casos de (UĪLLA) MARGARĪTĪ > med. *Margaride* DTT 1334 > *A Margarida* (vid. **MARGARIDA**), (UĪLLA) POTĒNTĪ > med. *Podenci* DTT 116 > med. *Podensa* / *Podença* > *Pudenza* (vid. **PUDENZA**), (UĪLLA) COMPARATĪ > med. *Comparadi* / *Comparede* > *Comparada*, (UĪLLA) REPARATĪ > *Reparade* (vs. *Reparada*), *GIGŪRRŌS > med. *Geurros* / *Iorres* > *Valdeorras* (Navaza 2009:223) ou *TARAKONĪO > med. *Taragonio* > **Taragoñe* > *Taragoña* (Bascuas 2006:264), entre outros moitos.

Maior controversia adoita suscitar a interpretación da base léxica do topónimo, malia encontrarse representada en múltiples formacións lingüísticas. Resulta cando menos verosímil supoñer unha conexión remota da expresión *Canduas* e outras formas toponímicas análogas co ie. *(s)*kand-* / (s)*kend-* 'resplandecer, brillar', 'lúa', identificábel en termos como ai. *candati* 'brilla', címr. *cann* 'branco, claro', bret. *cann* 'lúa chea' e abret. *cant* 'branco, cano', así como no lat. CANDEŌ 'brillar, escintilar', 'arder' e os seus múltiples derivados, entre os cales podemos salientar formas tan coñecidas como os verbos ACCENDŌ e INCENDŌ, os substantivos CANDOR e CANDĒLA ou o adx. CANDIDŪS, entre outros (IEW 526). Partindo desta raíz pode pensarse nun tema **kando-*, de filiación presuntamente céltica e que detectamos en topónimos galegos como *Cando*²²² (no que se recoñece a presenza do devandito tema sen aparato sufixal de ningún tipo) ou *Candia* (< *KAND-ĪA), entre outros. Sobre esa forma **kando-* reconstruíu Coromines (DCECH, s.v. CÁNDANO) un derivado *CANDĀNOS 'obxecto de cor abrancazada ou cincenta' do que procederían en última instancia o gal. e port. *cando* e mais o ast. *cándano*, ambos os dous coas acepcións básicas 'póla seca de árbore', 'árbore seca', 'vara para alumar', 'guizo, chamizo', 'pau queimado' (Navaza 2006:106) e xeradores de abondoso material toponímico por todo o Norte peninsular, principalmente a través de derivados de carácter abundancial²²³.

²²² Neste exemplo referímonos única e exclusivamente á forma *Cando* que lle dá nome a unha freguesía do concello de Outes, así como a senllas localidades da mesma (*Cando de Abaixo* e *Cando de Arriba*). Os rexistros medievais máis antigos deste topónimo, nos cales comparece baixo a forma *Candu* (DTT 1161), *Candum* (DTT 1161) e *Sancto Tirssso de Cando* (DTT 1167), descartan calquera posibilidade de entender este topónimo en relación co lexema *cando* (< *CANDĀNŪ), do que trataremos a continuación.

²²³ Así, do abundancial *CANDAN-ĒTŪ e as súas variantes flexivas procede a serie (O) *Candedo* /

Outros investigadores, en troques, prefiren alicerzar as súas propostas etimolóxicas no célt. **kanto-* / **kanta-* 'inflexión, curvatura, ángulo', que subsistiu directa ou indirectamente en varias linguas do antigo ámbito lingüístico céltico a xulgar por resultados como o cím. *cant* 'aro metálico de roda', o galorromance *canton* 'lado', 'ángulo, recanto', 'encrucillada' ou o hispanorromance *canto* 'ángulo, cornecho, curruncho', entre outros. Na opinión de autores como Elixio Rivas (1994:86), unha variante **kand-* da devandita raíz podería ter desenvolvido o dito significado 'rama seca' a partir dunha acepción primaria 'rocha, monte' e seguindo unha progresión semántica tal que a seguinte: 'rocha de monte' → 'rocha abrancazada' → 'pau seco de cor cincenta'. De asumirmos este extremo, abriríase a posibilidade de interpretar como oronímicos ou mesmo lito-nímicos moitos dos topónimos actuais baseados nesa raíz **kand-*²²⁴, mais existen dificultades de tipo fonético que eivan notabelmente unha interpretación deste tipo.

Agora ben, malia sermos capaces de fixar con relativa precisión a gama de valores semánticos desenvolvida pola raíz léxica que nos ocupa, fáltanos aínda por establecer a relación específica entre ese conxunto de acepcións e a forma toponímica *Canduas*, sempre tomando como referencia a xa verificada base etimolóxica **KANDŌNES*. Para Cabeza Quiles (2008:144-145), o sema 'branco, brillante' sería o trazo decisivo na configuración do topónimo *Canduas*, que aludiría

(Os) *Candedos* / (A) *Candeda* / (As) *Candedas*, á que hai que engadir aínda as formas *O Candaedo* / *Os Candaedos*, con conservación do grupo vocálico heterosilábico subseguinte á perda do -N-, ao igual que en **CANDAN-ŌSA* > *A Candaosa* (vs. *Candosa*). A unha forma etimolóxica **CANDAN-ĪTŪ* debe remitir o topónimo *Candaído*, mentres que os cognados *A Candeeira* / (A) *Candieira* e *Candaira* parecen suxerir unha base común **CANDAN-ĀRĪA*, con distintos xeitos de procesar a secuencia secundaria [aa] posterior á perda da nasal intervocálica (vid. QUINTÁNS). A listaxe podería arrequeñarse aínda con outras formas cuxa constitución interna semella *a priori* transparente, como p.ex. *O Candal* (< **CANDAN-ĀLE*) e posibelmente tamén *Candame* (< **CANDAN-AMĪNE*). De todos os xeitos, a base *cando*, sempre precedida de artigo determinado, aparece recollida no NG como nome de até cinco entidades de poboación, ás que podemos engadir a súa presenza en sintagmas transparentes como *A Armada do Cando* (nome dunha aldea de San Fiz de Monfero, no concello de Monfero) e *A Fonte do Cando* (nome dunha aldea da parroquia de Santo André, no concello das Nogais). A forma astur-leonesa *cándanu*, así como a súa variante disimilada *cándalu*, tamén contou cunha rendibilidade importante, tal e como evidencian formacións como (*El*) *Cándanu*, *La Cándana*, *Candanéu*, *La Candanosa*, *Candanunegru*, *El Cándanu Blancu*, *Candalina* ou *Candaliega*, por sinalar tan só algúns exemplos de toponimia maior procedente da área xeográfica asturiana (García Arias 2000b:211).

²²⁴ Deste xeito, González (1999:110) considera plausíbel explicar topónimos cántabros como *Candolías* ou os nomes dos montes *Candina* e *Candiano* en relación á existencia de rochedos naturais nos lugares por eles designados.

deste xeito á extrema cor branca característica das praias desa localidade bergantiñá e o seu entorno litoral. Porén, a estrutura morfolóxica orixinal do topónimo, que como xa se sinalou está máis próxima á doutras formacións similares con valor presuntamente xentílico, levounos a valorar a opción de que a base do derivado *KANDŌNES sexa en realidade un nome persoal (vid. TREOS). De feito, contamos con exemplos fiábeis que corroboran a proxección antroponímica do tema **kand-*, pois recoñecémolo como compoñente do teónimo galaico-lusitano CANDEBERONIUS (Blázquez 1975:26; Villar 1995b:150-151), así como do antropónimo latino CANDĪŪS, que encontramos atestado nunha inscrición de Badajoz baixo a forma de dativo CANDI e ao que recorre Dauzat (1978, s.v.) para explicar topónimos franceses como *Chandon* (dun hipotético *CANDŌ, -ŌNĪS) ou *Candas* (dun hipotético *CANDATĪŪS, e este formado á súa vez sobre CANDĪŪS). Como un derivado de CANDĪŪS debe interpretarse tamén *CANDĪN(Ī)ŪS, antropónimo para o que carecemos de testemuños directos mais cuxa existencia pode inferirse do topónimo *Candín* (< *(UĪLLA) CANDĪN(Ī)Ī), rexistrado tanto no dominio galego como no astur-leonés²²⁵, así como das alusións documentais a lugares como *pumare Candini* (TL 1015) ou *villa Candini* (CDMACM 1096), nos que non resulta difícil recoñecer a forma de xenitivo do dito antropónimo. Agora ben, conta con especial interese para nós o ast. *Candones* (García Arias 2000b:211), que podemos analizar como unha forma paralela a *KANDŌNES, se ben neste caso con sufixo tónico *-ōne(s)*. A alternancia *Canduas* (< *KANDŌNES) / *Candones* (< *KANDŌNES) encontraría o seu correlato exacto noutros pares toponímicos como gal. *Camos* / port. *Camões*, tal vez *Treos* / *Triós* e outros (vid. TREOS). Xa que logo, consideramos cando menos plausíbel explicar o topónimo *Canduas* como un derivado xentílico baseado nun antropónimo que, á súa vez, podemos relacionar etimoloxicamente co radical indoeuropeo *(s)*kand-* / (s)*kend-*.

²²⁵ O NG dá *Candín* como nome dunha aldea da freguesía da Esperela (Baleira). Sen saírmos do ámbito lingüístico galego, *Candín* é tamén o nome dun concello da comarca do Bierzo, así como da súa cabeceira municipal e da principal entidade de poboación da mesma. En Asturias, a denominación *Candín* identifica unha localidade do concello de Siero (García Arias 2000b:211).

SAN MARTÍÑO DE DUIO (< *DUBĪO) *n.h.* (SAN MARTIÑO DE DUIO-Fisterra-1).
Fisterra | Duio (SC).

- **San Martino de Dugio:** 1289 (35:63).
- **Sancti Martini:** 1135 (46:89), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).
- **Sancto Martino:** 1135 (6:24), 1135 (46:89), c. 1232 (35:63), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).

□ **San Minio de Duyo:** MAS 1607 (368), MAS 1607 (380).

□ Vid. DUIO.

□ Vid. DUIO.

SAN MARTÍÑO DE OZÓN (< *OKĪŌNE)

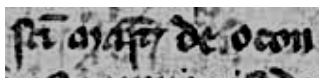
1. *n.h.* (SAN MARTIÑO DE OZÓN-Muxía-1). *Fisterra | Nemancos* (SC).

- **Sancto Martino de Ozon:** 1220 (54:103).

2. *most.* SAN MARTIÑO DE OZÓN [†] Ozón (San Martiño de Ozón-Muxía-1).
Fisterra | Nemancos (SC).

- **Sam Martino d'Oçon:** 1334 (795:703).
- **Sancti Martini de Ocon:** 1219 (48:93).
- **Sanctum Martinum de Ozon:** 1220 (54:102).

OBS. A forma *Sancti Martini de Ocon* do doc. 48 é lectura correcta da que figura no manuscrito, tal e como pode verificarse na imaxe adxunta.

(doc. 48, f. 32r)

□ **San Minio de Oçon:** MAS 1607 (372).

□ **Ozón:** San Martiño de Ozón (Muxía-1).

□ Lex. (Oro.) / Prelat. Edelmiro Bascuas (2002b:204) retrotrae este topónimo a unha fase orixinaria *UPS-ŌNE, explicábel como un derivado do tema *ups- / *aps- que, á súa vez, non é senón unha variante con prolongación sufixal en -s da ben coñecida raíz hidronímica antigo-europea *āp- / *āp- 'auga, río', para a cal Pokorny (IEW 51 e ss.) postula un bo número de descendentes tanto léxicos como onomásticos no conxunto do mundo indoeuropeo (vid. ASENSO, CÍCERE). En principio, parecen poucas as

obxeccións que poden apoñérselle á hipótese de Bascuas. Por unha banda, a alternancia **ups-* / **aps-* pode relacionarse moi estreitamente coa alternancia fonolóxica entre /a/ e /o/ que observamos no vocalismo radical de moitos topónimos de filiación antigo-europea, e que no caso concreto da toponimia galega explica pares como *Cabe* / *Cúa* ou o antigo **Valabriga* / *Volobriga*, entre outros (vid. **CORCUBIÓN**, **CORZÓN**). Por outro lado, a produtividade toponímica do tema alternante **ups-* pode exemplificarse a través de múltiples derivados máis ou menos seguros, entre os cales salientan os franceses *Ousance* (< med. *Uxantia* < **UPS-ANTIA*, vid. IEW 1149), *Ource* / *Ourse* (< med. *Uxa* < **UPS-A*), *Ousse* ou *Oussère*, p.ex. De nos limitarmos unicamente ao Noroeste peninsular, poden relacionarse con ese mesmo tema formacións toponímicas como o port. *Rio de Ossos*, o ast. *Uxo* ou os galegos *Oxos* (nome dun río no concello de Oia), *rivulo Ossos* (n.i., TCe 1013) ou mesmo *Uxes* (nome dun lugar da freguesía de Morás, en Arteixo). Por último, a verosimilitude da mencionada base etimolóxica **UPS-ONE* sería aínda maior se, tal e como suxire Edelmiro Bascuas, aceptásemos esa mesma orixe para o topónimo *Vall d'Uixó* (Castellón), cuxo constituínte nuclear *vall* (< lat. *UALLE*) imprímelle claras connotacións hidronímicas ao conxunto do sintagma. Polo demais, a morfoloxía interna de **UPS-ONE* non diverxería o máis mínimo da descrita para outros derivados toponímicos pertencentes ao mesmo substrato lingüístico e xerados tamén mediante a adición do sufixo prelatino *-ōne* (vid. **CORZÓN**).

Porén, o punto no que maior debilidade presenta a hipótese de Edelmiro Bascuas radica no carácter anómalo dunha evolución fonética **UPS-ONE > Ozón*, que contrasta ademais cos resultados verificábeis no resto de exemplos aducidos. De feito, o propio autor advirte do carácter excepcional desa alteración do grupo consonántico [ps], o cal non lle impide de todos os xeitos estendela a outros moitos topónimos teoricamente baseados nese mesmo tema hidronímico (vid. **CÍCERE**). Esta circunstancia obríganos a tomar con moita precaución a posibilidade dunha base etimolóxica **UPS-ONE*, e mesmo a procurar outras opcións que, ademais de presentaren un grao similar de verosimilitude e de encaixaren nuns parámetros teóricos afíns aos que viñemos manexando, presenten tamén unha evolución fonética máis regular.

Deste xeito, cremos cando menos plausíbel derivar a forma *Ozón* da raíz indoeuropea *ak-* / *ok-* 'cortante, anguloso, aguzado', 'pedra', que deixou descendentes léxicos tan

coñecidos como o lat. ACĪĒS 'punta', ĀCER 'afiado, cortante, penetrante', ACUS 'agulla', ACIDŪS 'acedo' ou ACŪMEN 'punta', así como o al. *Ecke* 'ángulo, recanto', galo *acunum* / **akounon* 'rocha', gr. ἄκμῃ 'punta, borde', 'punto álxido' e ἄκρος 'punta, cumio, curuto', air. *ēr* (< **akros*) 'alto, elevado' ou o topónimo ilirio *Acumincum* (nome antigo da actual localidade de Szlankamen). A variante **ok-*, de especial interese para a análise do topónimo *Ozón*, reconécese no címr. *hogi* 'afiar', acímr. *ocoluin* e bret. *higolenn* 'pedra de afiar', gr. οκρίς 'afiado', 'curuto', 'recanto, borde', lat. OCRĪS 'outeiro', 'monte mesto', umbr. *ocar* / *ukar* 'montaña, fortaleza no alto' ou mir. *och(a)ir* 'recanto, borde', por sinalar tan só algúns dos exemplos máis comunmente citados ao respecto (IEW 18-22). Tense remitido tamén a este mesmo tema a forma **okelo-* / **okela-*, alusiva segundo parece a promontorios ou alturas fortificadas e que encontramos con relativa abundancia na toponimia prelatina indoeuropea do Occidente peninsular, ben de xeito autónomo ou ben formando parte de derivados e compostos como *Ocelodurum* (na actual provincia de Zamora), *Balatucele* (na área dos antigos cularnos) ou o etnónimo *Ocelenses* (na área dos antigos vetóns), entre outros moitos casos (Búa 2007:394-398; Guerra 2006:810-812).

Agora ben, ademais de contarmos cun contexto lingüístico bastante sólido no que o topónimo *Ozón* podería encontrar unha explicación etimolóxica convincente, cómpre chamar a atención sobre a repercusión toponímica acadada por esa raíz *ak-* / *ok-* no territorio galego. Así, o topónimo *Agrón*, que lle dá nome a unha freguesía do concello de Ames²²⁶, aparece representado na documentación de DTT baixo formas como *Ogrom*, *Ogron* e *Ogrone* (ITT, s.v. AGRÓN). A estes rexistros hai que engadirles aínda outros cronoloxicamente bastante posteriores, como *San Lorenzo d'Ogron* (CA c. 1531) ou as variantes *San Lourenzo de Gron* (CA 1456), *San Lorenzo de Gron* (CA 1456, c. 1507) e *Sant Lorenzo do Gron* (CA 1528), todas elas con deglutinación do segmento vocálico inicial, que debeu ser reinterpretado como artigo determinado masculino do mesmo xeito que aconteceu en OLĪUĒTŪ > **Oivedo* > *O Ivedo* (vid. OLVEIRA), *OLEGIŌ > med. *Olegio* > **Oexo* > *O Eixo*, *ŪMĀNO > med. *Omano* / *Umano* > *O Mao* e similares. Este pequeno repertorio de formas que

²²⁶ O NG recolle tamén o topónimo *Santalla de Agrón* como nome dunha freguesía do concello de Melide, mais para este caso carecemos de rexistros medievais que nos axuden a clarificar a súa posíbel relación coa forma *Agrón* que aquí nos ocupa.

vimos de expoñer obríganos a descartar calquera relación etimolóxica directa do topónimo *Agrón* co apelativo *agro* (< lat. AGRŪ), ao tempo que nos permite reconstruír unha base etimolóxica *OKR-ÖNE ou similar, aparentemente doada de relacionar co tema **okr-* que identificabamos nalgúns dos derivados citados por Pokorny (vid. supra). Por outra banda, é probábel que o tema **ok-* permita explicar tamén outras formacións como *O Grove* (< med. *Ocobre* / *Ogobre* < *OK-OBRE), que podería ter o seu correlato no topónimo antigo (*castello*) *Agubri* presente nunha inscrición da localidade asturiana de Balmonte de Miranda, sempre e cando aceptemos para esa forma unha fase orixinaria *AK-OBRE (Búa 2006:398). En canto ao topónimo *Oca*²²⁷, pode explicarse como evolución dun primitivo *OKKA, con independencia de se interpretamos a secuencia consonántica [kk] como resultado dunha xeminación expresiva da consoante velar ou como consecuencia da adxunción directa dun sufixo *-ko* / *-ka* á raíz (Bascuas 2001:479). A un tipo morfolóxico máis común parece obedecer o topónimo *Oza*²²⁸, para o cal o NG recolle varios exemplos circunscritos ás comarcas occidentais da provincia da Coruña e que pode analizarse como un primitivo *OK-Ī-A, estruturalmente homologábel a DET-Ī-A > *Deza*, LIM-Ī-A > *Limia* e similares. Este dato énos de sumo interese, pois implica a existencia dun par toponímico *Oza* / *Ozón* equiparábel a outros nos que se detecta unha alternancia similar, como *Deza* / *Dozón* (< med. *Deçon*), *Avia* / *Avión*, TAMĀRA (→ TAMĀRE > *Tambre*) / *Tamarón* ou *Urbia* / *Urbión*, p.ex. Todos estes factores parecen conferirlle un apoio considerábel á posibilidade dun étimo *OK-Ī-ÖNE, cuxa estrutura interna encaixa ademais dentro das pautas formativas habituais na toponimia deste tipo.

No tocante á dimensión etiolóxica desta serie toponímica, temos que apuntar que o contexto físico dos referentes de todos os topónimos aludidos favorece unha interpretación de tipo oronímico como a que vimos de propoñer. En efecto, os distintos lugares denominados *Agrón*, *Oca*, *Oza* e *O Grove* adoitan situarse en

²²⁷ Segundo o NG, *Oca* é a denominación dun lugar da freguesía de Ames, no concello coruñés homónimo. Tamén lle dá nome a unha freguesía do concello de Coristanco e a outra do da Estrada. O sintagma *Oca de Abaixo* dálle nome a unha aldea da parroquia de Beseño (Touro) e a outra da de Oca (A Estrada), mentres que o seu correlato *Oca de Arriba* aparece como denominación doutro lugar da devandita parroquia de Beseño (Touro).

²²⁸ Segundo o NG, a forma *Oza* é o nome de varias freguesías pertencentes respectivamente aos concellos coruñeses de Teo, Carballo e Oza dos Ríos, así como dunha aldea da freguesía de San Mamede de Ferreiros (O Pino). O sintagma *Oza Vella* documéntase como denominación dunha entidade de poboación integrada na devandita parroquia de Oza (Carballo).

pequenas alturas. Esta característica é estensíbel ao territorio da freguesía muxiá de San Martiño de Ozón, situada nunha elevación do terreo desde a que domina un pequeno val, nunha zona de orografía en xeral bastante montuosa.

SAN SALVADOR (< SANCTŪ SALUATŌRE) *n.h.* SAN SALVADOR DE DUIO (Duio-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Sancti Saluatoris**: 1135 (6:25), 1135 (46:89), 1232 (38:73).
- **Sancto Saluatore**: 1135 (6:24), 1135 (46:89), c. 1232 (35:63), 1232 (38:73).

□ N.R.

□ **San Salvador**: A Baña (A Baña-1), San Salvador de Bastavales (Brión-1), San Salvador de Padreiro (Santa Comba-1), Santa María de Arzúa (Arzúa-1); Piñeira (Taboada-2), San Salvador da Pena (Sarria-2), San Salvador de Búbal (Carballedo-2), San Salvador do Mao (O Incio-2), Toldaos (Triacastela-2); Prexigueiró (Pereiro de Aguiar-3), Vilariño (Pereiro de Aguiar-3); Dimo (Catoira-4), San Salvador de Camba (Rodeiro-4). **O San Salvador**: O Monte (Xove-2); Allariz (Allariz-3). **San Salvador da Pena**: Sarria (2). **San Salvador de Asma**: Chantada (2). **San Salvador de Bastavales**: Brión (1). **San Salvador de Búbal**: Carballedo (2). **San Salvador de Budiño**: O Porriño (4). **San Salvador de Camba**: Rodeiro (4). **San Salvador de Couzadoiro**: Ortigueira (1). **San Salvador de Mourisco**: Paderne de Allariz (3), San Salvador de Mourisco (Paderne de Allariz-3). **San Salvador de Muxa**: Lugo (2). **San Salvador de Padreiro**: Santa Comba (1). **San Salvador de Parga**: Guitiriz (2). **San Salvador de Tebra**: Tomiño (4). **San Salvador do Mao**: O Incio (2).

□ Onom. (Haxio.) / Lat. A orixe última da expresión haxiotoponímica *San Salvador* encóntrase no lat. SALUATŌR 'salvador, libertador', neoloxismo creado nos ámbitos cristiáns a partir do adx. SALUUS 'enteiro, intacto' como adaptación do gr. Σωτηρ 'salvador' (AMG 403; López Silva 2003:121). De todos os xeitos, a rendibilidade antroponímica desa forma SALUUS está documentada desde a época clásica, así como a doutros derivados como SALUENTIUS (LC 232).

A vinculación establecida entre o subst. SALUATŌR e a figura de Xesucristo favoreceu o uso daquel como nome persoal durante o período medieval e desde datas bastante temperás. Deste xeito, xa nun documento de TCe redactado nas décadas centrais do s. X podemos identificar unha secuencia antroponímica *Salvador*

Rodesindiz, así como o patronímico netamente romance *Salvadoriz*. Ese uso antroponímico non deixou de proxectarse tamén no ámbito da toponimia, tal e como evidencian a forma *Salvador*²²⁹ e a súa variante *Salvadur*²³⁰, na cal se debeu producir unha inflexión da vogal tónica análoga en todos os sentidos á que observamos tamén en casos como *Pastur / O Vilar de Pastur* (vs. *Pastor*), p.ex.²³¹ Aínda que nos exemplos aducidos a opción que se nos presenta en principio como máis lóxica é a de antigos nomes de posesor, en realidade non resulta doado determinar se foi esa a verdadeira orixe dos topónimos *Salvador / Salvadur* ou se pola contra hai que supoñer máis ben un sintagma SANCTŪ SALUATŌRE no que tivo lugar a perda do constituínte inicial, tal e como sucedeu en FÖNTE (SANCTĪ) FELĪCĪ > *Fontefiz*, (ECCLESĪA) SANCTĪ ĪULĪĀNĪ > *Illán* e similares (Martínez Lema 2007a:138). Sexa como for, as formas toponímicas *Salvador / Salvadur* atópanse estreitamente ligadas desde o punto de vista lingüístico co topónimo portugués *Salvadores*, para o que pode reconstruírse como étimo un xenitivo SALUATŌRĪS ou ben un antigo patronímico *SALUATŌRICĪ (Piel 1948:139). Tamén dentro do contexto ideolóxico e antroponímico propiamente cristián hai que interpretar o topónimo *Salvande*²³², para o cal non resulta difícil reconstruír unha fase orixinaria *(UĪLLA) SALUANDĪ na que se identifica á súa vez o xenitivo dun antropónimo *SALUANDŪS morfoloxicamente explicábel como forma de xerundio do vbo. SALUĀRE (cfr. AMĀRE → AMANDŪS → *(UĪLLA) AMANDĪ > *Amandi / Amande* e similares).

De nos centrarmos especificamente no sintagma haxionímico *San Salvador / O Salvador*, o certo é que a súa presenza toponímica é bastante relevante en termos

²²⁹ Nome dunha aldea da freguesía de Pousada (Baralla). Reencontramos esta mesma forma como denominación doutra localidade no concello asturiano de Ibias, en plena zona galegófona.

²³⁰ Nome dun lugar da freguesía de Rozavales (Monforte de Lemos).

²³¹ Tanto *Pastur* como *O Vilar de Pastur* danlles nome a senllas localidades da freguesía de Eilao, no concello asturiano homónimo, englobado nas terras asturianas de lingua galega. Pola súa banda, *Pastor* é a denominación dunha freguesía do concello coruñés do Pino. Á marxe da constatación desa alternancia na terminación, non resulta doado dilucidar se a responsábel da inflexión vocálica foi a acción metafónica do -I final propio do xenitivo (vid. CIVES) ou máis ben a analoxía con outros antropónimos en cuxa formación influíu a estrutura propia dos participios de futuro latinos, como p.ex. CRESCITŪRŪS (→ (UĪLLA) CRESCITURĪ > *Crecedur*), UENTŪRŪS ou UICTŪRŪS (LC 359).

²³² Nome dun lugar da freguesía da Baña, no concello coruñés homónimo.

cuantitativos, dato coherente tanto coa antigüidade desta advocación relixiosa como coa súa relativa difusión no ámbito peninsular (Piel 1950a:95). De feito, xa nun dos chamados "documentos odoarianos", tradicionalmente datado no ano 747 (vid. AGAR), podemos localizar a mención a unha igrexa posta baixo a advocación de San Salvador e identificada nos seguintes termos: *in riba Uliola ecclesia sancti Saluatoris*. No que respecta á toponimia moderna, e á marxe dos exemplos galegos recollidos ao comezo desta epígrafe, cómpre non esquecer paralelos portugueses como *São Salvador do Adro*, *Herdade de São Salvador* ou *Quinta de São Salvador*, entre outros.

SANTA COMBA (< SANCTA COLŪMBA) *n.h.* (SANTA COMBA-Santa Comba-1). *Xallas I Céltigos* (SC).

- **Sancte Columbe**: s.d. (180:211).

□ *sancti Petri de sancta Coomba de Jallas*: FDUSC 1492 (372:503).

sancti Petri de sancta Coonba: FDUSC 1492 (372:503).

San Pedro de Santa Coonba: CDSCS 1409 (704:165).

San Pedro de Sta. Comba: MAS 1607 (344).

Santa Conba: CDSCS 1409 (704:165)².

Santa Conba de Jallas: CDSCS c. 1409 (712:168).

Santa Coonba: MB c.1380 (59:466). *Garçia Diaz de Santa Coonba*: MB 1345 (22:419).

Santa Coonba de Celtigos: MB 1346 (23:420), MB 1346 (24:420), MB 1346 (24:421).

□ **Santa Comba**: Bañas (Vimianzo-1), Xesteda (Cerceda-1); Aspai (Outeiro de Rei-2), Goiriz (Vilalba-2), Lugo (2), Santa Comba (Lugo-2), Santa Comba de Orizón (Castro de Rei-2), A Torre (O Páramo-2); Bande (3), Lobeira (3), Santa Comba (Bande-3), Santa Comba do Trevoedo (Maside-3); Agolada (4), Loureza (Oia-4), Santa Comba (Agolada-4).

□ Onom. (Haxio.) / Lat. A procedencia última deste topónimo debe buscarse no nome persoal COLŪMBA, variante feminina dun cognome COLŪMBŪS xa empregado como tal desde época latina (LC 86-87) e cuxa orixe se atopa na antroponimización do zoónimo COLŪMBŪS 'pombo'. Cómpre sinalar que o seu sinónimo vulgar *PALŪMBA (< lat. clás. PALŪMBES) tamén foi empregado como antropónimo, do mesmo xeito cá

correspondente forma masculina PALŪMBŪS, e para ambos os dous contamos con atestacións documentais do período propiamente romance como p.ex. *Palumbo / Palunbo* ou *Palumbina* (AMG 347). De todos os xeitos, a pervivencia antroponímica destas voces non estivo directamente ligada á súa fortuna no léxico común, que resultou desigual. Así, mentres que a forma *PALŪMBA conseguiu asentarse nos romances ibéricos centrais e occidentais (gal. e port. *pomba*, ast. *palomba*, cast. *paloma*) e mais no romanés (*porumb*), o resto das variedades románicas conservaron descendentes do termo COLŪMBA, como p.ex. o cat. *colom / coloma* ou o fr. *colombe* (DCECH, s.v. PALOMA).

A aplicación haxionímica do nome persoal COLŪMBA ten a súa orixe no culto a Santa Comba de Sens, mártir galorromana de mediados do s. III cuxo culto gozou de especial vitalidade en Galicia e o Norte de Portugal (Piel 1950a:70). Proba desa difusión son as mostras toponímicas dispersas por eses territorios, e que en absoluto se limitan aos testemuños galegos arriba sinalados. Ademais, o haxiotopónimo atópase ben representado no resto da Península Ibérica, tal e como certifican as variantes *Santa Coloma*, propia das áreas castelá e catalá, e *Santa Colomba*, característica do ámbito astur-leonés (Piel 1950a:70-71). Pola súa banda, no dominio galorrománico coñecemos varias entidades de poboación denominadas *Sainte-Colombe* ou *Sainte-Colome* (Dauzat 1978, s.v. STE-COLOMBE).

A importancia atinxida polo culto a Santa Comba debeu influír con toda seguridade no éxito acadado por esta forma como nome persoal na Galicia altomedieval. Neste sentido, o rexistro máis antigo que coñecemos é a mención a unha testemuña chamada *Columba* (GHCD 816), mais aínda así poden detectarse outros moitos exemplos na produción instrumental dos séculos inmediatamente seguintes (AMG 175). Ademais, este dato contrasta coa ausencia de testemuños para o uso antroponímico da correspondente variante masculina, que falta nos nosos textos²³³. É

²³³ En consecuencia, tampouco rexistramos toponimia deantroponímica fundada no nome persoal COLŪMBŪS, non sendo quizais a forma *Combe*, que lles dá nome até a tres entidades de poboación do concello de Vilagarcía de Arousa (dúas delas coa denominación *Combe* e a terceira coa de *Santo Antonio e Combe*). Para este ítem, e a falta de documentación máis precisa, poderíamos tal vez defender un hipotético étimo *(UĪLLA) COLŪMBĪ, con evolución fonética plenamente regular. Porén, quizais sexa máis razoábel entender esa forma toponímica en relación a outros nomes de lugar como os galegos *Comba* e *Cabanacomba* ou o ast. (*La*) *Comba*, descritos todos eles en relación co célt. **cambo*s 'curvatura' e dos cales *Combe* viría a ser unha simple variante fonética con relaxamento articulatorio da vogal postónica final, como en *Toba / Tobe* (vid. **TOBA**), *Antas / Antes* (vid. **ANTES**) e outros moitos exemplos

certo que contamos coa alusión a un tal *Iohannes Columbus* (DCO 1208), mais cremos que este exemplo debe interpretarse máis ben como mostra dun sobrenome de orixe zoonímica, probabelmente como tradución ou latinización dunha forma romance *pombo* relativamente frecuente como alcume. Nesta dirección semella apuntar tamén a alusión a un *Iohannes Poombo* (DCO 1253), e de feito podemos pensar que ambas as dúas secuencias están a referirse en realidade á mesma persoa²³⁴.

SANTA SÍA (< SANCTA CAECĪLĪA) *n.h.* (SANTA SÍA DE ROMA-Zas-1). *Soneira* | *Céltigos* (SC).

- **Sancta Cecilia:** 1195 (201:228).
- **Sancte Cecilie:** 1173 (197:225).
- **Santa Çeçya de Soneyra:** s.d. (791:700).
- **Santa Cezia:** s.d. (789:698).

□ **Santa Cecilia de Roma:** MAS 1607 (351), MAS 1607 (354).

□ **Santa Sía de Roma:** Santa Sía de Roma (Zas-1).

□ Onom. (Haxio.) / Lat. Tal e como doadamente se infire dos testemuños medievais, este topónimo remite en última instancia ao cognome latino CAECĪLĪŪS a través da súa correspondente forma feminina, CAECĪLĪA. Piel (1948:48) explica o nome persoal CAECĪLĪŪS como un derivado de CAECĪŪS, mais, no canto de relacionalo co adx. CAECŪS 'cego' (que tamén coñeceu certa rendibilidade antroponímica en época latina), prefere interpretalo como unha formación xentílica creada a partir da

homologábeis.

²³⁴ É interesante valorar a frecuencia coa que se rexistran na nosa documentación latina estes fenómenos de substitución de formas propiamente romances por outras extraídas do fondo latino e a miúdo carentes de continuidade formal na variedade romance en cuestión. Trátase ademais de procedementos especialmente doados de verificar no eido da onomástica. P.ex., sen saírmos do propio DTT, podemos aducir casos coma o de *Oduarius Carualio*, mencionado como tal nun documento de 1165, mais cuxo apelido aparecía latinizado como *Oduarius Quercus* nun texto lixeiramente anterior, de 1160. Outro tanto pode dicirse do topónimo *Trasrio* (1205) / *Trasriu* (1241), que aparece tamén como *Trasfluio* nun documento de 1208. E todo isto sen esquecer o propio nome do mosteiro de San Xusto de Toxos Outos, para cuxa versión latina foi bastante habitual o recurso ao fitónimo TRIBŪLŪS (sen descendencia romance, mais cuxo referente pode identificarse coa planta actualmente denominada *abrollo*), así como, en menor medida, aos substantivos SPĪNA e SPĪNŪS (Martínez Lema 2009d:527-535).

denominación familiar dos CAECĪNAE. Tampouco Kajanto (LC 142) establece ningunha conexión etimolóxica entre o devandito adxectivo CAECŪS e os cognomes CAECĪANUS e CAECĪLIANŪS / CAECĪNIANŪS, que clasifica dentro do grupo de cognomes latinos derivados de xentílicos.

No que se refire ao uso haxionímico do antropónimo CAECĪLIA, Piel (1950a:78) recolle varios resultados toponímicos procedentes do dominio castelán e asturleonés, ben baixo a forma patrimonial ou semierudita *Santecilla* (que rexistra concretamente en Biscaia e Burgos)²³⁵, ben baixo a forma *Santa Cecilia*, de carácter erudito e con maior número de atestacións. De feito, no que se refire ao ámbito galego, o autor tan só aboa esta última variante, obviando outras solucións que evidencian un tratamento estritamente patrimonial do haxiónimo: referímonos non só á variante *Santa Sía* que aquí nos ocupa, senón tamén ao seu cognado *Santa Cecía*, denominación que recibe un monte da parroquia de Bastavales (Brión) no que antigamente se erixiu unha capela posta baixo a advocación de Santa Cecilia (ITT, s.v. SANTA CECÍA). Evolución patrimonial denota tamén a forma *Santa Cilla*, que intervén como constituínte do sintagma toponímico *Santa Cilla do Valadouro*, nome dunha freguesía do concello de Foz.

Cómpre notar que tanto *Santa Cecía* como *Santa Sía* representan un tratamento do grupo etimolóxico -LJ- con perda da consoante lateral dentoalveolar no canto da súa máis habitual palatalización, resultado este último que si se verifica pola contra na variante *Santa Cilla*. Temos por tanto unha alternancia homologábel a outras como *Xián / Xillán* (< IULĪĀNĪ), *Santa Baia / Santaballa / Santalla* (< SANCTA EULALĪA) ou, cunha secuencia fonética distinta pero idéntico tratamento, med. *juyo* / mod. *xuño* (< IUNĪŪ), entre outros (vid. MORQUINTIÁN n. 162). Para alén disto, tanto en *Santa Sía* como en *Santa Cilla* podemos constatar a perda da sílaba inicial, consecuencia seguramente dun fenómeno de haploloxía que tamén operou noutros ítems como SŪBSOLĀNA > **sosoã* > *soá*, HEREDĪTĀRE > **herdedar* > *herdar* ou (ECCLESĪA) SANCTĪ CUCUFATĪ > *Sancovade*, p.ex. De calquera xeito, repárese en que ese fenómeno de redución non aparece reflectido aínda en ningún dos testemuños documentais aquí aducidos, pois mentres que na documentación de DTT a forma latina alterna coa romance *Çeçya / Cezia*, en MAS obsérvase unha restitución culta

²³⁵ O filólogo alemán esqueceu anotar a variante *Santecía*, que se rexistra até en dúas ocasións en Asturias (García Arias 2000b:443) e que moi probabelmente teña a mesma orixe.

da forma etimolóxica *Cecilia*, e aínda o DGE rexistra o nome da poboación como *Santa Cecilia de Roma*. Porén, é moi probábel que xa naquela altura cronolóxica coexistise esa forma cultizante coa variante popular *Sía*, finalmente canonizada na toponimia moderna e na que se mantivo a pronuncia con *seseo* prenuclear característica da área xeográfica e lingüística de referencia (vid. **ASENSO**).

A escasa proxección toponímica deste haxiónimo en Galicia ten o seu correlato nunha presenza igualmente precaria do antropónimo no que se basea na nosa documentación medieval. De feito, o CODOLGA tan só ofrece un rexistro indirecto, pois en realidade trátase do patronímico que encontramos na secuencia *Citi Ceciliz* (TS 1023). Por outra banda, a un sintagma *(UĪLLA) CAECĪLĪ podemos retrotraer posibelmente o topónimo portugués *Cezil*, citado nos textos medievais baixo formas como *villa Cezilli* (1025) ou *Cezil* (1220), entre outras variantes (Piel 1948:48)²³⁶.

SANTA UXÍA (< SANCTA EUGENĪA) *n.h.* **SANTA UXÍA** (O Ézaro-Dumbría-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Sancta Eugenia**: 1140 (107:153), 1155 (122:164).

□ N.R.

□ **Santa Uxía**: Callobre (Miño-1); Santa Uxía de Asma (Chantada-2). **Santa Uxía de Asma**: Chantada (2). **Santa Uxía de Ribeira**: Ribeira (Ribeira-1).

□ Onom. (Haxio.) / Lat. Esta denominación haxiotoponímica fúndase no antropónimo latino EUGENĪA, adaptación da forma orixinal grega Εὐγενίη e esta, á súa vez, variante feminina do nome persoal Εὐγένιος 'ben nacido, de boa estirpe' (> lat. EUGENĪŪS). Aínda así, tampouco sería temerario postular unha orixe alternativa baseada na antroponimización do substantivo abstracto Εὐγενία / Εὐγενεια 'nobreza de nacemento', especialmente empregado na linguaxe poética (DNG, s.v. UXÍA). Segundo os datos do CODOLGA, nun documento de San Millán de la Cogolla comparece xa unha testemuña co nome *Eugenia* (DEA 759), a mesma variante que encontramos nun documento lugués lixeiramente posterior (GHCD 816). De todos os xeitos, é a variante masculina EUGENĪŪS (a través das súas distintas concrecións

²³⁶ Aínda que nun texto anterior, o propio Piel (1945b:70) prefería explicar esta forma *Cezil* como continuación dun antigo *(UĪLLA) SESILDĪ, sintagma no que se reconece o xenitivo do antropónimo xermánico SISILDI (HgNb 244 / 11).

gráficas e formais nos textos) a que goza dunha maior presenza cuantitativa no conxunto da nosa produción instrumental medieval, para alén de ser a única que deixou restos toponímicos en tanto que nome de posesor. Tal é o caso do topónimo *Oxén*²³⁷, que se repite como nome de varias entidades de poboación por toda Galicia e que pode retrotraerse a un antigo sintagma *(UĪLLA) EUGENĪ ou similar.

Aínda que a forma *Uxía* é a solución patrimonial máis frecuente no galego actual (fronte ao port. *Eugénia* e o cast. *Eugenia*, que supoñen un tratamento erudito do antroponimo latino), o terreo da haxiotoponimia permítenos identificar outras variantes igualmente patrimoniais mais cuxa evolución fonética foi levemente distinta: referímonos ao caso de *Santa Euxea*²³⁸, quizais o que maior proximidade formal mantivo con respecto á base etimolóxica arriba indicada, así como a *Santa Ouxea*²³⁹. En Asturias documéntanse variantes como *Santoxenia*, *Santoveña* e *Santueña* (García Arias 2000b:442), e certa variedade podemos recoñecer tamén no ámbito galorrománico a xulgar por topónimos como *Sainte Eugénie*, *Sainte Eugienne* e *Sainte Ouenne*, entre outros (Dauzat 1978, s.v. STE-EUGÉNIE-DE-VILLENEUVE).

SANTISO DE VUITURÓN (< *(UĪLLA DĒ) UŪLTŪRŌNE / *(UĪLLA) UŪLTŪRŌNĪ) *n.h.*
(SANTISO DE VUITURÓN-Muxía-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

• **Sancti Tirssi de Uuiturum**: 1220 (54:102).

□ **San Tirso de Buitiron**: MAS 1607 (368), MAS 1607 (375).

□ **Vuiturón**: Santiso de Vuiturón (Muxía-1).

□ Onom. (Antro.) / Lat. No seu momento, Pensado Tomé (OELG 155) sospeitou unha posíbel conexión entre este topónimo e o substantivo común *boitrón* / *boitirón*, termo que ten como equivalentes o port. *botirão* e o cast. *buitrón* e que Coromines (DCECH, s.v. BUITRE) definiu como "especie de garlito para coger peces (como el

²³⁷ Segundo o NG, *Oxén* é o nome de varias localidades pertencentes ás freguesías de Cerceda (O Pino), O Alto de Xestoso (Monfero), Podentes (A Bola), Olás de Vilariño (A Merca) e Sobreira (Vilamarín).

²³⁸ Nome dun lugar e freguesía no concello de Guntín.

²³⁹ A presenza desta forma restrínxese xeograficamente á actual provincia de Ourense. Así, o NG recolle *Santa Ouxea* como nome dun lugar da freguesía de Piñor (Barbadás) e doutro da de Graíces (A Peroxa). Ademais, Santa Ouxea é a advocación das parroquias de Eiras (San Amaro) e Lobás (O Carballiño).

buitre captura pájaros)". Segundo os datos aducidos polo filólogo catalán, esta voz emerxe nos textos casteláns desde época moi temperá baixo formas como *boytron* (1074) ou *butron* (1148), mentres que na documentación do dominio galego-portugués o rexistro máis antigo recollido nos cóncores que tivemos ocasión de manexar procede do *Foro de Castelo Rodrigo* (c. 1285), no que se reconece a variante *boitron*²⁴⁰, practicamente idéntica á que perviviu no galego moderno. Na nosa tradición lexicográfica, o termo aparece recollido polo padre Sobreira, que o anota como *boytiron*, mentres que Eladio Rodríguez dá para as variantes *buitrón* e *boitirón* o significado "Aparejo de pesca fluvial, especie de jaula de redes, que se usa mucho en las márgenes orensanas del río Miño", ao tempo que achega unha exhaustiva descrición física do obxecto en cuestión. De todos os xeitos, aínda que a base etimolóxica deste substantivo pode reconstruírse teoricamente como *UULTURĪONE, o certo é que a relación semántica do termo co lat. UŬLTŬR 'voitre, ave rapaz' non está aínda ben esclarecida, malia a precaria explicación suxerida por Coromines. Por outra banda, e cinxíndonos ao aspecto estritamente toponímico, consideramos cando menos discutíbel que un substantivo que alude a un aparello de pesca conseguise xerar e manter unha denominación toponímica.

Na nosa opinión, a orixe remota do topónimo *Vuiturón* atópase en efecto no lat. UŬLTŬR, pero máis concretamente nun derivado antroponímico do mesmo. Malia seren escasos os testemuños directos do emprego dese substantivo como nome persoal, o certo é que existen restos toponímicos suficientes como para supoñer un aproveitamento dese tipo. Tal é o caso de *Boutrín*²⁴¹, forma reducíbel en última instancia a un sintagma *(UILLA) UŬLTŬRĪNĪ, no que se reconece o xenitivo dun antroponimo *UŬLTŬRĪN(Ī)ŬS. Idéntica orixe pode postularse para o med. *Uulturino*, topónimo citado nun documento de TA (1061) e localizado segundo parece en terras portuguesas, nas proximidades da vila de Correlhã. No caso do cast. *Buitrago* (Soria) hai que falar moi posibelmente do resultado romance dun antigo derivado *UŬLTŬRĪACŬ, creado mediante a adxunción a unha base antroponímica UŬLTŬRĪŬS do sufixo -ACŬ(M), moi frecuente no ámbito galorrománico (vid. *VILAR SARNON*). De feito, é interesante sinalar que este derivado *UULTURĪACŬ tamén debeu existir no

²⁴⁰ Máis exactamente, a secuencia na que concorre o substantivo é a seguinte: *E qui hy pescare, saluo boitron o anzolo, peyte III mor*.

²⁴¹ Nome dunha aldea da freguesía de Caleiro (Vilanova de Arousa).

actual territorio francés, a xulgar polo topónimo *Voutré* (< med. *Vulteriaco*), que pode explicarse xa que logo como un cognado do devandito *Buitrago* (Dauzat 1978, s.v. VOUTRÉ).

Por tanto, todos os resultados toponímicos que acabamos de comentar confirman a rendibilidade antroponímica de UŬLTŬR e os seus derivados. Mais, se nos centramos a continuación no caso específico de *Vuiturón*, observamos que a súa estrutura formal é plenamente homologábel á doutros nomes de lugar igualmente baseados en ornitónimos. Pensamos p.ex. no caso de *Paxarón*, que, ao igual có seu cognado *Pasarón* (port. *Passarão*²⁴²) / *Pasarou* e os relacionados *Pasarín* e *Pasarelle*, parece derivar da forma tardolatina *PASSAR (> gal. *paxaro* / *páxaro*, port. *pássaro*, cast. *pájaro*), variante á súa vez do clásico PASSER 'pardal'. Outro tanto pode dicirse a respecto da forma *Coruxou*, que encontramos atestada na carta fundacional da vila de Pontedeume como *sant Saluador de Curugion* (TCP 1270) (vid. MALLÓN) e que por tanto podemos retrotraer a un antroponimo formado a partir do lat. vg. *CORUGĬA (> gal. *curuxa*, port. *coruja*, ast. *curuxa* / *curuxu*)²⁴³. Aínda que nalgún caso quizais haxa que recoñecer unha motivación distinta, cremos que unha interpretación factíbel para este conxunto de topónimos sería consideralos como procedentes dunha variante con declinación en -Ŭ, -ŬNĬS (vid. MORANCELLE, *VILAR SARNON*), o que nos permitiría postular as bases etimolóxicas *PASSARŬNE (← *PASSAR(Ĭ)ŬS) > gal. *Pasarón* / *Pasarou* / *Paxarón* e port. *Passarão*, *CORUGĬŬNE (← *CORUGĬŬS) > med. *Curugion* TCP 1270 > *Coruxou* e, finalmente, *UŬLTŬRŬNE (← UŬLTŬRĬŬS, vid. supra) > *Vuiturón*. De feito, a fase plenamente romance correspondente a ese hipotético *UŬLTŬRŬNE atópase documentada nos textos medievais, máis en concreto nunha cantiga de Johan Soares Coelho dirixida a un tal *Don Vuitoron* (LP 16). Tamén a identificamos no nome do poeta satírico portugués do s. XIII *Airas Peres Vuituron*. É certo que ambas as dúas formas poderían interpretarse como simples alcuñas zoonímicas na liña das moitas outras existentes nas cantigas escarninas

²⁴² Machado (DOELP, s.v. PASSARÃO) interpreta este topónimo como simple aumentativo de *pássaro*, mais cremos que se trata dunha explicación errada e que non dá conta nin deste topónimo en concreto nin dos restantes que teremos ocasión de comentar.

²⁴³ Aínda que para outros autores este tipo de topónimos aparentemente conectados co apelativo *curuxa* son máis ben froito da aplicación da etimoloxía popular a derivados dunha forma *CORRUGĬA, directamente relacionada co lat. hisp. *CORRŬGŬ 'canle de auga' (Pedregal / Viejo 1996:51-52).

galego-portuguesas (González Martínez 2007a:595), mais aínda así cremos que a estrutura formal deste nome persoal apunta máis ben cara a unha creación directa a partir do lat. UŬLTŬRE, e non tanto cara a unha derivación de tipo aumentativo-despectivo exercida sobre a forma romance (Vasconcellos 1928a:234).

Polo demais, a evolución fonética de *UŬLTŬRŌNE seguiu parámetros perfectamente predicíbeis, sobre todo no referente ao tratamento da secuencia -ŬLT-: vocalización da lateral homosilábica en [w] (**Volturon* > **Vouturon*), palatalización da nova semivogal como resultado dun proceso de disimilación vocálica (**Vouturon* > **Voituron*) e, por último, inflexión da vogal velar por efecto da semivogal (**Voituron* > *Vuiturón*). A xulgar polo rexistro que nos ofrece DTT, o máis antigo do que dispoñemos para este topónimo, o proceso encontrábase xa consumado á altura do s. XII. Por outra banda, o tratamento do grupo -ŬLT- neste nome de lugar responde ás tendencias características da variedade lingüística propia da zona: UŬLTŬRE > dial. *vuitre* (vs. *voitre*), MŬLTŬ > dial. *muito* (vs. *moito*), AUSCŬLTĀRE > dial. *escuitar* (vs. *escoitar*), etc.

Evidentemente, a serie toponímica xerada polos distintos derivados antroponímicos de UŬLTŬR debe manterse á marxe da que integran os descendentes dese mesmo substantivo no seu uso estritamente apelativo. Entre eses resultados ocupan un lugar especialmente relevante a nivel cuantitativo os derivados mediante o sufixo -ĀRĬŬS. Limitándonos á toponimia maior, podemos sinalar formas como (A) *Vitureira* / *A Voutureira* / *A Veitureira* (< UŬLTŬRĀRĬĀ) e (O) *Vitureiro* (< UŬLTŬRĀRĬŬ), entre outras moitas. No caso de *Punta Buitra*, en Muxía, e doutros topónimos similares, o significado pode ser igualmente abundancial (cfr. *Pedra (de) Lagarto* > *Pedra Lagarta* e similares, vid. Rivas 2007:482), aínda que tampouco podería descartarse a acción da extensión semántica, motivada pola semellanza entre moitos promontorios e illotes mariños e o peteiro de certas aves. Tamén en Portugal encontramos unha abondosa toponimia xerada ben a partir da forma simple (*Penha de Abutres*, *Vale de Abutres*...), ben a partir de derivados similares aos que vimos de apuntar (*Abutareira*, *Monte das Abutreiras*...) (DOELP, s.v.). En Asturias cómpre salientar, ao carón de formacións transparentes como *Santesteba das Bruites* ou o colectivo *A Bruiteira* (García Arias 2000b:259), outras como *Penautrera*, na que se adiviña a variante asturiana *ut্রে* / *utra* do ornitónimo en cuestión.

SAN XULIÁN DE MORAIME (< *MORIĀMA) *most.* SAN XULIÁN DE MORAIME [†]

Moraime (Moraime-Muxía-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

- **Moriame:** s.d. (194:222), s.d. (194:223).
- **Moyrame:** 1220 (54:102).
- **Moyramia:** s.d. (172:205).
- **Sam Gíao de Moyrame:** 1334 (795:703).
- **Sancto Iuliano de Mouramia:** 1239 (195:224).

□ **Moirame:** MAS 1607 (375).

Moraime: MAS 1607 (373).

Moriame: MSXMG 1095 (1:621), MSXMG 1118 (3:624), MSXMG 1119 (4:626).

Mouramea: MSXMG 1403 (22:641).

Moyrama: MSXMG 1361 (13:635).

Moyrame: MSXMG 1232 (8:632), MSXMG 1366 (15:638), MSXMG 1380 (17:639), LNAP 1457 (54:123).

San Julian de Moirame: MAS 1607 (368), MAS 1607 (372).

sancti Iuliane de Moyrame: MSXMG 1238 (9:633).

sancti Iuliani de Moyrame: MSXMG 1175 (6:629).

sancto Iuliano de Moriame: MSXMG c. 1118 (3:625).

Sancto Iuliano de Moriame: MSXMG c. 1118 (3:625).

sant Gíao de Moyrame: MSXMG 1363 (14:636).

Sant Julian de Morayme: MSXMG 1335 (11:635).

Sant Julian de Moyrame: MSXMG 1380 (16:638), MSXMG 1401 (18:639).

□ N.R.

□ Lex. (Lito.) / Prelat. Como doadamente pode deducirse dos rexistros documentais aquí recollidos, o estadio inicial do que temos que partir para unha explicación etimolóxica satisfactoria deste topónimo non é outra cá forma *Moriame*. De feito, o predominio desta variante no conxunto da documentación manexada resulta moi evidente e, na medida en que vai desaparecendo dos textos, o seu lugar vai sendo ocupado por unha nova variante *Moirame* / *Moyrame* que pode explicarse sen maior dificultade como a evolución romance do primitivo *Moriame*, coa habitual metátese da semivogal palatal [j] na secuencia fonética [orj] (*Moriame* > *Moirame*, cfr. UĚRSŌŘĀ > *vasoira*, CŎŘĪŮ > *coiro*, *LĪMITŎŘĪŮ > *Lendoiro* e similares). De feito,

esta forma metatizada debeu gozar dun uso amplo até épocas relativamente tardías, sobre todo se reparamos no comentario que fai o padre Sarmiento a respecto da diversidade de denominacións existentes para a freguesía e mosteiro de San Xulián de Moraime aínda no s. XVIII: "San Gíao o Julian de Morayme. Antes fue Monasterio, y se llamaba, según ví y leí, *Mourame* o *Mouramea* de *Moirame* y aún hoy se llama así entre los páparos" (V1745 76). Deste treito infírese que a denominación tradicional e directamente entroncada coas variantes detectadas na documentación medieval permanecía viva na fala popular, mentres que a forma innovadora *Moraime*, difícil de explicar como evolución espontánea a partir de *Moirame* / *Moyrame*, debeu xurdir como refacción erudita da forma patrimonial. Deste xeito, o desprazamento do iode puido obedecer á interferencia do subst. *almoraima* / *moraima*, rexistrado como topónimo na área lingüística castelá e que encontramos utilizado con valor apelativo nalgúns textos: p.ex., nun romance anónimo castelán con data de 1551 fálasenos dun santón mouro que destacaba polas súas virtudes *entre toda la morayma / de toda el andaluzia*, fragmento no que fica claro o contido semántico do termo, por outra banda perfectamente homologábel ao de termos galegos como *mouramia* e as súas variantes, ás cales teremos que recorrer para trazar a evolución lingüística do topónimo *Moraime*.

Desde o punto de vista estrutural e semántico, o med. *Moriame* podería poñerse en relación con outros topónimos galegos que presentan idéntica terminación e que semellan ter a súa orixe en antigos substantivos abundanciais derivados mediante o sufixo latino -AMEN (ac. -AMĬNE > -ame). Deste xeito, o noso topónimo pasaría a integrarse na mesma serie á que pertencen *Lousame* (← *lousa*), *Pename* (← *pena*, vid. *PENA* | *PENNA*) ou *Candame* (← *cando*, vid. *SAN MARTIÑO DE CANDUAS*), entre outros. De acordo con esta posibilidade teórica, resultaría até certo punto verosímil reconstruír para a forma etimolóxica *Moriame* unha fase orixinaria *MORĬAMĬNE, creada a partir do radical prelatino **mor-* / **mur-* 'monte, elevación rochosa', 'cor parda, escura', ao que os investigadores adoitan remitir formacións léxicas como o gal. *morea* 'montón, acumulación de cousas', *morouzo* 'morea de pedras', *morouza* 'acumulación de pedras miúdas nunha parte dun terreo dedicado a cultivo', *morreira* 'idem' e *morraceira* 'terra que sobresaie no medio dun río ou regato', port. *morouço* 'monte pequeno' e *marra* 'valo, marco, linde', cast. *morro* 'promontorio, elevación', berc. *morueco* / *merueco* 'morea de seixos' ou éusc. *marra* 'marco, extrema' (Rivas

1994:72-74), entre outros. Tamén adoitan explicarse en base a esta raíz diversos nomes de lugar, algúns deles resultantes do uso toponímico dalgúns dos apelativos que vimos de mencionar: pensemos p.ex. en *Morrazo*, *Morrazón*, *Morreiras de Riba*, *Morouzo* / *Morouzos*, *Moraña* ou *O Moroso*, entre moitos outros. Por tanto, o derivado *MORĪAMĪNE que acabamos de reconstruír faría alusión a unha circunstancia orográfica doadamente observábel como é o emprazamento dese antigo mosteiro nunha elevación rochosa do terreo. Ao mesmo tempo, e dada a súa constitución lingüística híbrida, a forma *MORĪAMĪNE estaría a evidenciar a rendibilidade léxica desa base **mor-* / **mur-* en plena época latina ou protorromance. A este respecto, cabería mesmo a posibilidade de considerar *MORĪAMĪNE como unha construción de natureza lingüística integramente prelatina, ao repetirse a súa estrutura morfolóxica interna noutros derivados para os cales resulta máis plausíbel pensar nun afixo relacionado co sufixo axectivo *-em* (< **-iamon*), frecuente en moitos derivados do irlandés antigo (Thurneysen 1946:172), e que en última instancia tamén gardaría relación co propio sufixo latino *-AMEN*. Podemos exemplificar a rendibilidade deste afixo na creacións de expresións toponímicas mediante formacións como *Sajambre* (< **SAL-Ī-AMĪNE*), *Ubiambre* (< **UP-Ī-AMĪNE*) ou *Oyambre* (< **UL-Ī-AMĪNE*), entre outros (Bascuas 2002b:193).

De todos os xeitos, calquera das dúas hipóteses antes sinaladas bate con impedimentos grafonéticos de certa envergadura. Como pode comprobarse, ningunha das múltiples atestacións medievais extraídas do noso corpus exhibe vestixios gráficis dos que se deduza nin a existencia dun primitivo *-N-* nin ningunha das fases do proceso evolutivo esperábel a partir do sufixo *-AMĪNE*, i.e., *-amene* > *-amēē* > *-amē* > *-ame*. Isto obríganos por tanto a descartar a opción dunha base etimolóxica *MORĪAMĪNE e a postular outra máis congruente cos datos dos que dispoñemos, como é *MORIĀMA. Esta formación asentárase igualmente no devandito radical **mor-* / **mur-* e faría referencia tamén ás particulares características orográficas xa mencionadas, mais a derivación efectuaríase neste caso por medio do sufixo átono *-āmo*, variante á súa vez dun sufixo superlativo ou intensivo ben coñecido nas distintas linguas indoeuropeas e recoñecíbel p.ex. no lat. *MINIMUS*, *INFIMUS*, *DECIMUS* ou *POSTUMUS*, en topónimos como o gal. *Édramo* e en diversas reliquias lexicais aínda vivas no galego moderno, como *páramo* ou *árgoma*, p.ex. Por outra banda, e cinxíndonos ao eido toponímico, a estrutura morfolóxica desa

hipotética forma *MORIĀMA tería o seu paralelo exacto na de derivados como p.ex. *UG-I-ĀMA (> med. *Oiames* / *Oyames* > *Oames* > *Ames*) ou *UPS-I-ĀMA (> med. *castrum de Usiame* 1138 > *Duxame*, vid. Bascuas 2002b:187), nas cales tamén existe un nexa vocálico tónico -I- cuxo acento se desprazou cara ao elemento vocálico inmediatamente seguinte, de timbre vocálico máis aberto. Este fenómeno de deslocamento acentual pode observarse tamén noutros casos como p.ex. *SENĀRA > *séara > *seara*, *BREDĀMO > *Bréamo > *Breamo* ou MULĪERE > *MULĪERE > *muller* (vid. *TOAR*). Deste xeito dámoslle unha explicación satisfactoria á acentuación paroxítana tanto do med. *Moriame* como dos seus sucesivos continuadores romances, fronte á acentuación proparoxítana que mantiveron até a actualidade outros derivados similares nos cales interviu a variante -(i)sāmo / -(i)sāma dese mesmo elemento sufixal que nos ocupa, como *Guísamo*, *Visma*, *Ledesma* ou *Sísamo*, entre outros.

Por outra banda, cómpre lembrar que os derivados toponímicos da raíz prelatina *mor- / *mur- sufriron a miúdo fenómenos de asociación etimolóxica en virtude dos cales foron reinterpretados polos falantes como derivados doutros lexemas formal e semanticamente máis transparentes, como p.ex. o fitónimo MŌRA e o etnónimo MAURŪS (> gal. *mouro*, port. *mouro* / *moiro*, cast. *moro*). De feito, e debido precisamente a esta confluencia, son moitos os casos nos que resulta complicado determinar a orixe precisa dun determinado topónimo, se ben o contexto físico-xeográfico do seu referente extralingüístico ou a sufixación empregada na creación do derivado poden facilitarnos o traballo²⁴⁴. A asociación etimolóxica á que vimos de aludir obsérvase tamén no topónimo que nos ocupa, a xulgar por atestacións como *Mouramea* e *Mouramia*, nas cales sen dúbida xogou un papel determinante a afinidade formal non só co subst. *mouro*, senón tamén co derivado *mouramia*

²⁴⁴ Podemos apuntar, entre outros, o caso de *Mourazos*, que lles dá nome a senllas freguesías nos concellos de Santiso e Verín (esta última rexistrada como *Maurazos* nun documento de TCe con data de 1029) e cuxo sufixo tal vez poida identificarse co que aparece en formacións integramente prelatinas como *Morrazo*, *Navaza* e similares, ou ben co sufixo latino -ĀCĒŪS que detectamos p.ex. en *Pedraza* (< PĒTRĀCĒA). En calquera dos dous supostos, parece probábel que a secuencia inicial *mour-* sexa o resultado da refacción, por interferencia co lexema *mouro*, dunha base etimolóxica *mor- conectada co radical prelatino que nos ocupa. No tocante ao segundo dos criterios mencionados, pode resultar de interese o caso do *Coto da Moureira*, pequeno promontorio pedregoso situado na aba do monte Iroite (Boiro) e que no propio DTT encontramos mencionado baixo a forma *Mauraria* (Martínez Lema 2007b:192), así como os diversos outeiros e penedos que reciben denominacións como *Moura Morta* / *Mouro Morto* e similares.

'mourindade, conxunto de mouros' e as súas diversas variantes formais (*mourama, mourame...*). Por outra banda, este dato permítenos conectar a refacción formal á que aludiamos coa tendencia a empregar como nomes de lugar o que en orixe eran denominacións pexorativas ou burlescas aplicadas a certas colectividades humanas. Esta intencionalidade, subxacente a topónimos como *Lusquiños, Mudelos, Nugallás / Nogalláns* ou *Mintiráns* (vid. **MINTIRÁNS**), faise especialmente evidente cando o termo implicado é *mouro* ou algún dos seus derivados, tendo en conta a forte carga connotativa que tanto esta serie léxica como outros vocábulos integrábeis no seu mesmo campo semántico²⁴⁵ tiveron na nosa lingua desde os tempos medievais.

SENANDE (< *(UĪLLA) SENANDĪ / *(UĪLLA) SINANDĪ) *n.h.* SENANDE (Vilastose-Muxía-1). *Fisterra | Nemancos* (SC).

- **[Senandi]: Petrus Fernandi dictus Gorga de Senandi:** 1243 (393:391).

□ N.R.

□ **Cachosenande:** Lestedo (Boqueixón-1). **Senande:** Lamas (Boqueixón-1); Antas de Ulla (2), Donalbai (Begonte-2), Ferreira de Negral (Palas de Rei-2), Lagostelle (Guitiriz-2), Senande (Antas de Ulla-2); Petán (A Caniza-4).

□ Onom. (Antro.) / Xerm. Este topónimo debe incluírse entre os descendentes do antropónimo bitemático SISENANDŪS, constituído polo gót. **sis-* 'bebedizo, maxia, canto fúnebre' e o gót. **nanþ-* 'audacia, ousadía'. Agora ben, tanto a forma *Senande* como a maioría das expresións toponímicas relacionábeis co dito nome persoal obrigan a considerar a existencia dunha variante **SENANDŪS / *SINANDŪS* para a que en principio carecemos de rexistros documentais directos. Deste xeito, un sintagma **(UĪLLA) SENANDĪ / *(UĪLLA) SINANDĪ* ou similar permite explicar non só o resultado *Senande*, senón tamén os seus múltiples cognados, entre os cales encontramos *Sinande*²⁴⁶, *Sonán*²⁴⁷ (con apócope da sílaba final, cfr. *Rosende / Rosén, Lebesende / Lebesén, Novexilde / Novexil...*) e, xa fóra do territorio galego, o cat. *Senant* e mais

²⁴⁵ Referímonos a casos como o do topónimo *A Mezquita*, que reemprazou un antigo *Sancto Petro de Ecclesiola* en virtude dun proceso análogo en moitos sentidos ao que acabamos de describir (Navaza 2007a:90-95).

²⁴⁶ Nome dunha aldea da freguesía de Sofán (Carballo).

²⁴⁷ Nome dun lugar da freguesía de Insua (Taboada).

os asturianos *Sonande* e *Businán* (< *BUSTŪ SENANDĪ / *BUSTŪ SINANDĪ), entre outros. Na forma *Cachosenande*²⁴⁸ temos un topónimo integral no que perviviu o primitivo núcleo nominal, o mesmo que podemos illar en moitas outras formacións similares (cfr. *Cachalvite*, *Cacharrequille*, *Cachamaría*...) e para o cal non existe aínda unha explicación lingüístico-etimolóxica plenamente satisfactoria (Diéguez 2000). No tocante á forma *Casenando*²⁴⁹, pode analizarse como un antigo *CASA (DĒ) SENANDŪ / *CASA (DĒ) SINANDŪ, sintagma no que se reconece o antropónimo flexionado en caso recto e no que se conservou tamén até a actualidade o primitivo núcleo nominal (*casa* > *cas*-).

Pola súa banda, os diversos topónimos *Sernande* concentrados na zona centro-meridional da actual provincia de Lugo e mais a variante *Cernande*²⁵⁰ poden reducirse a un xenitivo *SISENANDĪ no que se verificou a síncope da vogal pretónica (**Sesenande* > **Ses'nande*), a rotatización da fricativa apicoalveolar que pasa a ocupar posición homosilábica (**Sesnande* > *Sernande*) e, no caso de *Cernande*, a máis que probábel hipercorrección do que se entendeu como un fenómeno de *seseo* prenuclear (*Sernande* > *Cernande*, vid. ASENSO, SANTA SÍA). Porén, e disentindo neste punto da opinión de Piel / Kremer (HgNb 244 / 16), non podemos postular a mesma orixe para o topónimo *Cernán*, nome dun lugar da parroquia de Augasantas (Rois) cuxos testemuños medievais suxiren unha base etimolóxica bastante afastada da que vimos de comentar para o resto de formas enumeradas (vid. VILAR SARNON).

SER (< *(UĪLLA) SEGELLĪ(Ī)?) *n.h.* (SER-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

• **Sam Pedro de Seel**: 1334 (795:703).

□ **San Pedro de Seel**: MB 1346 (23:420), MB 1346 (24:421).

San Pedro de Ser: MAS 1607 (343).

²⁴⁸ Nome dun lugar da freguesía de Lestedo (Boqueixón).

²⁴⁹ Nome dun lugar da freguesía de Navea (Pobra de Trives).

²⁵⁰ Máis concretamente consignamos a expresión *Sernande* como nome de varios núcleos de poboación pertencentes ás parroquias de San Fiz de Cangas (Chantada), Bouzoa (Taboada), Farnadeiros (O Corgo) e Nogueira de Miño (Chantada). Piel (1945b:269) alude tamén a unha aldea do mesmo nome na freguesía de Seroiro (Ibias), da que non temos constancia, ao tempo que sinala a existencia de até cinco localidades portuguesas coa mesma denominación. En canto a *Cernande*, é o nome dun lugar da freguesía de Tállara (Lousame).

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / ¿Prelat.? No seu momento, Piel (1948:144) retrotraeu esta forma, única até onde nós sabemos no conxunto da toponimia maior galega, á variante de xenitivo do cognome latino SERIŪS ou ben SERŪS. En efecto, un hipotético sintagma *(UĪLLA) SERĪ(I) xeraría por vía perfectamente regular unha solución romance *Ser*. Agora ben, o cotexo dos testemuños medievais aquí aducidos, que evidencian en todos os casos a existencia dun hiato resultante da síncope dunha antiga consoante intervocálica, fan inasumíbel a proposta de Piel. Esta mesma circunstancia grafofonética é a que nos obriga tamén a rexeitar calquera tipo de relación deste topónimo xalleiro co ie. **ser-* / **sor-* 'fluír, manar', 'moverse rapidamente', de ampla difusión a nivel tanto léxico como toponímico (vid. *VILAR SARNON*) e que, en troques, estimamos como a opción máis lóxica e verosímil para explicar o seu homónimo *Ser*, nome dun afluente do río Navia (Cabeza Quiles 1992:441).

Na nosa opinión, a etimoloxía do topónimo que nos ocupa debe procurarse no terreo da antroponimia, se ben a identificación do nome persoal concreto ao que remite non resulta doada. O problema radica fundamentalmente na secuencia vocálica heterosilábica [ee], pois son varias as consoantes susceptíbeis de sufriren síncope nese contexto intervocálico. Deste xeito, poderíamos pensar nun antropónimo baseado no ie. **seġh-* 'reducir, superar a alguén', 'vitoria', que deixou vestixios léxicos como gót. *sigis* 'vitoria' (presente como precompoñente en múltiples antropónimos xermánicos, vid. HgNb 237), mir. *seg* 'fortaleza', címr. *hy* 'audaz', címr. *haeddel* e mbret. *haezl* (bret. *héal*) 'mango do arado' ou címr. *haeru* 'afirmar, asegurar' (IEW 888-889). Ademais, a presenza deste radical atópase ben documentada na onomástica de diversas linguas indoeuropeas, con especial frecuencia nas de filiación céltica²⁵¹. Neste sentido, Albertos Firmat (1966:201-203) achega numerosas mostras procedentes tanto da Hispania como doutros puntos de

²⁵¹ Aínda que imos centrarnos por razón obvias na súa proxección antroponímica, o ie. **seġh-* pode recoñecerse tamén como integrante de certos derivados toponímicos como p.ex. *Sasamón* (Burgos) ou o ant. *Segisama*, nome dunha poboación do territorio dos arévacos, nas inmediacións do que hoxe é Coruña del Conde. En ambos os dous casos podemos recoñecer a adxunción do sufixo superlativo *-(i)sāmo* / *-(i)sāma* (vid. *SAN XULIÁN DE MORAIME*), de xeito que as formacións resultantes presentarían en orixe un significado como 'moi alto, moi forte' ou similar. Idéntica interpretación é a que defende Cabeza Quiles (2000:403) para os topónimos galegos *Sísamo* e *Sésamo* (< **SEGISĀMO*), atendendo á vinculación de ambas as dúas formas con lugares caracterizados pola existencia de antigas elevacións fortificadas, unha circunstancia que se repite segundo parece no berc. *Sísamo*.

Europa, como p.ex. SEGISU, SEGISAMUS, SEGOMAROS, SEGOLATIUS, SEGUDIA, *SEGETIUS, SEGONIUS, SEGONTIUS, SEGIUS, SEGILLIUS ou SEGELLIUS. Este último resúltanos de especial interese, pois a súa correspondente variante de xenitivo, a través dun sintagma *(UĪLLA) SEGELLĪ(I) ou similar, proporcionaríanos unha explicación moi satisfactoria desde o punto de vista fonético para o med. *Seel*. Deste xeito, observárase en primeiro lugar a síncope do -G- seguida da vogal palatal -E-, fenómeno para o cal contamos con outros exemplos en palabras patrimoniais especialmente antigas como RĒGE > *rei* ou LĒGE > *lei* (Ferreiro 1999:116-117). O segundo fenómeno fonético de relevancia consistiría na apócope da vogal final -Ī(I), solución alternativa á máis habitual e esperábel palatalización da consoante lateral dentoalveolar (-Ī > [ʎe]), mais que non por iso carece de paralelos na nosa toponimia: pensemos en pares como *Mourelle* / *Vilamourel* (< MAURĒLLĪ ← MAURĒLLŪS), *Cartelle* / *Cartel* (< *CARTĒLLĪ ← *CARTĒLLĪŪS ou CARTĪLĪ ← CARTĪLĪŪS, vid. Ares 2004:272) ou *Tourelle* / *Tourel* (< TAURĒLLĪ ← TAURĒLLŪS). A listaxe pode arrequeuntarse aínda con outros exemplos nos cales unicamente se constatou a solución con apócope de -Ī, como p.ex. *Pinel* (< PINNĒLLĪ ← PINNĒLLŪS, vid. Ares 2007:253). No tocante á rotatización da lateral dentoalveolar en posición final (med. *Seel* > **Sel* > *Ser*), que aparece xa consolidada segundo vemos nos rexistros escritos do s. XVII, debe entenderse dentro dos procesos de nivelación de consoantes líquidas en posición homosilábica, e segue unha pauta similar á detectábel noutras formas como CASĀLE > *casal* > arc. *casar* (cfr. (O) *Casar*, (Os) *Casares*) ou, xa en posición interior de palabra, ár. *al-makhazan* > *almacén* > pop. *armacén* (cfr. port. *armazém*) ou ŪĪŪCE > **ulce* > *urce*, entre outros (Ferreiro 1999:129).

Por tanto, o étimo *(UĪLLA) SEGELLĪ(I) pode considerarse, cando menos de xeito provisional, como unha opción bastante razoábel para explicar a orixe do topónimo xalleiro *Ser*, mais existen outras como p.ex. o ie. **sen-* 'vello', presente en formas como o lat. SENEX 'vello, ancián', air. *sen* e acím. ou córn. e bret. *hen* 'vello' (IEW 907). A prol desta hipótese podería argumentarse a forte implantación dese radical na onomástica indíxena da Península Ibérica, e moi especialmente na de filiación céltica, tal e como evidencian os derivados SENAICUS, SENARIO, SENICA, SENICIO / SENICIA, SENACIANUS / SENECHANUS, SENILIA ou o diminutivo SENILLUS / SENILLA, entre outros. A eles cómpre engadir tamén outros exemplos nos cales o dito elemento

**sen-* integra antropónimos compostos como SENOBENA, SENOUIR, SENOCONDUS ou LICSENUS (Albertos 1966:203-205). Tampouco debemos esquecer o antropónimo SENIUS, ben coñecido nas inscricións aquitanas e probabelmente relacionado co éusc. *sehi / seiñ / segi* (< **seni-*) 'nenos, rapaz', aínda que outros autores prefiran conectalo co devandito radical céltico **sen-* (< **senos*) (Gorrochategui 1984:264-265). A mesma raíz léxica presente en SENIUS reaparece de feito como constituínte doutros moitos antropónimos igualmente documentados na área aquitana, como SENICCO, SENIPONNIS, SENITENNIS ou SENIXSONIS, entre outros. Porén, a ausencia de calquera indicio gráfico de nasalidade en ningún dos rexistros cos que contamos para o med. *Seel* dificulta a vinculación do noso topónimo con este subconxunto onomástico.

SERRAMO (< *SARRAMĚNO) *n.h.* SERRAMO (Serramo-Vimianzo-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

• **Sarrameo**: 1334 (795:704).

□ *San Sebastian de Ramo*: MAS 1607 (351).

San Sebastian de Serramo: MAS 1607 (354).

Sarramjo: LTH 1390 (1:16).

Ssarramyo: LTH 1390 (1:24).

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Os testemuños medievais deste topónimo, todos eles con vogal radical [a] e ditongo postónico final [jo], permítennos reconstruír unha posíbel base etimolóxica *SARR-A-MĚNO ou similar²⁵². O percurso evolutivo que conduciu desde esta fase inicial á med. *Sarrameo* / *Sarramjo* / *Ssarramyo* desenvolveuse dentro dunha perfecta regularidade, especialmente no que se refire á síncope do -N- e á resolución do subseguinte hiato [eo] mediante a glidización do primeiro do elementos en contacto ([eo] > [jo]). As alteracións posteriores tamén encontran explicación satisfactoria no marco da gramática histórica galega, pois a modificación da vogal pretónica ([a] > [e]) pode interpretarse como unha disimilación vocálica espontánea (aínda que tampouco deberíamos descartar un fenómeno de asociación etimolóxica

²⁵² Quizais poida postularse unha orixe e evolución similares para a forma *Saramo*, nome dun afluente do Ulla que discorre entre os concellos de Teo e Vedra e para o que Monteagudo (1999:301) propón un étimo **S_erā-m-io*.

co subst. *serra*), mentres que a redución do ditongo decrecente final ([jo] > [o]) constitúe un fenómeno igualmente verificado noutras formas como p.ex. CORRĠĠA > **correia* > *correa*, CŮTĪNA > **códea* / *codia* > *coda* ou o topónimo *Nimo* (med. *Nimio* DTT s.d., 1204, 1224, 1289 < *NĠGIMĠO, vid. Bascuas 2006:356).

O derivado *SARRAMĚNO que propoñemos como étimo remítenos, tanto morfolóxica como semanticamente, a algunhas das estruturas máis habituais da hidrotponimia de filiación antigo-europea. A base **sar(r)-* pode relacionarse coa raíz indoeuropea **ser-* / **sor-* 'fluír, manar', 'moverse rapidamente', cuxa repercusión no territorio galego xa foi posta de relevo en diversos estudos e pode rastrexarse a través de numerosas formas léxicas e toponímicas (vid. *SER*, *VILAR SARNON*). Para o caso que nos ocupa resultan de especial interese topónimos como *Serres*, *Serráns*, *A Serra (de Outes)*²⁵³, *Sarria*, *Sarrón* (nome dun afluente do río Eume), *Sarriou* (nome dun afluente do río Navia), *Serrapio* ou *Serapio* < med. *Sarrapio* (nome dun monte no concello de Mondoñedo), formas todas elas nas que, ao igual que no propio *Serramo*, asistimos a un fenómeno de reduplicación da vibrante dentoalveolar. No tocante á morfoloxía derivativa, o alongamento do tema mediante a consoante *-m-* dáse tamén noutros topónimos, a miúdo en alternancia coa consoante *-n-* (vid. *BORNEIRO*, *CARNÉS*). Tamén resulta relativamente frecuente a intervención do sufixo átono *-ěno* / *-ěna*, que nos permite establecer analoxías entre o noso topónimo e outras formacións como *Tórdea* (< *TORD-ĚNA), *Loentia* (< *LUENT-ĚNA) ou os apelativos *barcia* (< *UARC-ĚNA) e *laxe* / *laxa* (< *LAG-ĚNA), ambos os dous de grande rendibilidade toponímica no noso país. De feito, unha combinación *-m-* + *-ěno* idéntica á descrita para *Serramo* pode identificarse tamén no topónimo *O Aramio*²⁵⁴, documentado nunha ocasión baixo a forma *Arameo* (MB 1380) e para o que en principio podemos reconstruír un étimo *AR-A-M-ĚNO ou similar (Bascuas

²⁵³ Calquera relación etimolóxica que queira establecerse entre *A Serra (de Outes)* e o orónimo latino SĚRRA 'cordal, serra' resulta inviable, tendo en conta que a entidade xeográfica en cuestión atópase situada ao nivel do mar, na beira esquerda do río Tins, circunstancia que podería invocarse precisamente en apoio dunha orixe hidronímica do topónimo. Ademais, cómpre sinalar que a forma hodierna *Serra* comparece na documentación medieval baixo a variante *Serria* (TSob c. 1050), testemuño que parece reforzar a vinculación deste topónimo cos restantes ítems que estamos a analizar, e moi especialmente co topónimo *Sarria*. Tamén recibe o nome *A Serra* a parte máis abrigada da praia de Langosteira, en San Martiño de Duio (Fisterra).

²⁵⁴ Nome dun lugar da freguesía de Aríns (Santiago de Compostela).

2002b:30).

SONEIRA (< *SŮB NERĪA) *terr.* SONEIRA (-Cabana de Bergantiños~Vimianzo~Zas-1).

- **Sonaria**: 1223 (745:665).
- **Soneyra**: 1334 (795:704). **Pero de Soneyra**: s.d. (791:700).

OBS. O antigo territorio de Soneira proxéctase territorialmente na actualidade no arquiprestado do mesmo nome, que abrangue freguesías dos concellos de Cabana de Bergantiños, Vimianzo e Zas, mais tamén do de Laxe. Desde o punto de vista da administración civil moderna, a comarca de Soneira intégrana unicamente os concellos de Zas, Vimianzo e Camariñas. Malia todo, cómpre sinalar que os límites deste antigo territorio flutuaron bastante ao longo dos séculos (especialmente a partir da época posmedieval e moderna), circunstancia que explica a existencia doutras propostas alternativas no tocante á súa delimitación. Deste xeito, Romero Lema (1969:18) definía a comarca de Soneira nos seguintes termos: "La tierra de Soneira está enclavada entre Bergantiños, Xallas, el Valle de Vimianzo, el Litoral de Lage y la Ribera del Allones. Comprende veinte parroquias. Su centro natural es Bayo". O Val de Vimianzo, á súa vez, constituiría un territorio distinto integrado polas freguesías de Vimianzo, Cambeda e Calo. En opinión de Rei Lema (2000:19), esas vinte parroquias aludidas por Romero Lema serían moi probabelmente as de Anos, Baio, Bamiro, Borneiro, Carreira, San Adrián de Castro, Gándara, Lamas, Loroño, Meanos, Mira, Nantón (agás as aldeas de Cazón, Camafreita e A Piolla), O Allo, Salto, San Cremenzo de Pazos, Riobó (coa excepción da aldea da Mata), Tines, Treos, Zas e Vilar. Para unha revisión sintetizada dos distintos criterios (históricos, xeográficos e socio-económicos) a considerar na delimitación deste termo comarcal, vid. GEG, s.v. SONEIRA.

□ **Seminaria**: HSISC c. 868 (II, 2:7).

Somnaria: TA 915 (28:89).

Sonaria: TA 899 (18:73), MB 1308 (5:396).

[**Soneyra**]: **Ruy Soneyra**: MB 1345 (22:419).

Subnaria: MSXMG c. 1095 (2:623).

□ N.R.

□ Onom. (Etno.) / Prelat. Tendo en conta a situación xeográfica do territorio aludido polo topónimo *Soneira* e a propia estrutura lingüística desta forma, cremos que a súa etimoloxía debe explicarse en estreita conexión co nome dos nerios, pobo presuntamente céltico asentado en terras do que hoxe son as comarcas de Fisterra e Muros. Esta distribución dedúcese dos datos achegados por varios autores clásicos,

citados de xeito recorrente cada vez que se abordan cuestións relativas aos antigos habitantes do litoral galego. Neste sentido, é ben coñecida a enumeración feita por Pomponio Mela (*Choro*. III, cap. 1) nos termos seguintes: "Partem quae prominet Praesamarchi habitant, perque eos Tamaris et Sars flumina non longe orta decurrunt, Tamaris secundum Eboram portum, Sars iuxta turrem Augusti titulo memorabilem. Cetera Supertamarici Nerique incolunt in eo tractu ultimi. Hactenus enim ad occidentem versa litora pertinent". Tamén podemos atopar referencias aos *Celtici cognomine Nerii* en Plinio o Vello (*Nat. Hist.* IV, cap. XXIV), mentres que Estrabón (*Geogr.* III) refírese ao *Promontorium Nerium*, quizais o mesmo que Plinio o Vello denomina *promontorium Celticum* e que adoita identificarse co cabo Fisterra²⁵⁵. Trátase dunha asociación certamente plausíbel, que non fai máis que reforzar a vinculación dos antigos nerios coas terras costeiras situadas ao norte do río Tambre (Albertos 1975:314). Pola súa banda, Monteagudo (1952:486-487), que integra os nerios dentro da tribo dos ártabros, supón que deberon acadar polo leste as terras do Val de Vimianzo, sobrepasando polo sur o río Tambre e chegando mesmo ás marxes setentrionais da Serra da Barbanza.

Xa que logo, se aceptamos unha forma hipotética *NERĪA como nome dese territorio máis ou menos amplo ocupado polos nerios, a expresión romance *Soneira* pode explicarse como resultado perfectamente predicíbel dun antigo sintagma *SŪB NERĪA, alusivo ás terras situadas na marxe inmediatamente inferior desa vasta comarca (Baliñas 2000:42). O significado e mais a sintaxe interna desa primitiva estrutura resultan transparentes a todos os efectos, e encontran paralelos abondosos na toponimia galega moderna, como p.ex. *Socampo* (< SŪB CAMPŮ), *Socasas* (< SŪB CASAS), *Sopazo* (< SŪB PALATĪŮ), *Somoza* (< *SŪB MONTĪA) ou os múltiples *Socastro* (< SŪB CASTRŮ), entre outros moitos. Ademais, tomando como referencia esa hipotética fase orixinaria *SŪB NERĪA non resulta difícil xustificar as distintas variantes formais extraídas da nosa documentación medieval. De entre elas, conta con especial interese a forma *Subnaria* aludida en MSXMG, pois nela adivíñase con relativa facilidade a que debeu ser a estrutura primitiva do topónimo. Pola súa banda,

²⁵⁵ De todos os xeitos, como en tantas outras cuestións relativas á toponimia contida nos textos clásicos, o acordo neste sentido non é unánime, pois houbo autores que preferiron identificar ese *Promontorium Nerium* con emplacements tan diversos como o cabo Touriñán, en Muxía (Monteagudo 1952:481-490) ou mesmo a Punta Nariga, en Malpica de Bergantiños (Schulten 1959:346-347; Tovar 1989:136).

a secuencia intervocálica [mn] observábel na forma *Somnaria* pode interpretarse como representación dun estadio intermedio no proceso de asimilación regresiva que conduciu á simplificación do grupo consonántico etimolóxico -BN- (> [mn] > [nn] > [n], cfr. lat. *ABNIS > AMNIS). En canto á sistematicidade da terminación *-aria* nas atestacións latinas medievais, esta pode explicarse pola identidade entre o resultado romance de -ERĬA (> *-eira*) e o do sufixo latino -ĀRĬA (> *-aira* > *-eira*), o que levou ao uso sistemático deste último na plasmación gráfica do topónimo.

Atención particular merece a variante *Seminaria* lida por López Ferreiro na súa transcripción do famoso documento de Tructino (HSISC c. 868). Atendendo á excepcionalidade dese rexistro no conxunto dos testemuños medievais aducidos, é moi probábel que teñamos que explicalo como mera deturpación da forma etimolóxica do topónimo. Malia isto, Cabeza Quiles (2008:587-588) quixo desenvolver a etimoloxía da forma *Soneira* a partir desa variante illada *Seminaria*, recorrendo para iso a certas alteracións fonéticas que, cando menos en principio, non contraveñen en absoluto as pautas características da gramática histórica galega: trataríase da síncope da vogal pretónica -ĭ- (*SEMĬNĀRĬA > **Sem'neira*), a labialización da vogal palatal pretónica [e] por contacto coa nasal bilabial [m] (**Sem'neira* > **Somneira*, como BALDEMARĬ > med. *Baldemar* > *Baldomar*, **Per(o) Amigo* > *Poramigo* e similares; vid. BALDOMAR, BRANDOMIL) e, por último, a simplificación do grupo consonántico heterosilábico [mn] (**Som'neira* > **Soneira*, cfr. SÖMNŮ > *sono*, DÖMŇŮ > **dom'no* > *dono* e similares). Deste xeito, a forma *Soneira* non sería máis ca un cognado do topónimo galego *Samieira*, nome dunha freguesía do concello pontevedrés de Poio para o cal tamén podería pensarse nunha evolución regular a partir dun derivado *SEMĬNĀRĬA, se ben neste caso a perda da consoante -N- propiciaría unha evolución alternativa á que Cabeza Quiles describe para *Soneira*. Etimoloxicamente, *SEMĬNĀRĬA é a forma de feminino de SEMĬNĀRĬŪM 'porral, pebideiro, terreo no que se sementan plantas que posteriormente serán trasplantadas a outro lugar', e derivado á súa vez de SEMEN 'semente'. En definitiva, conxugando todos estes datos, Cabeza Quiles chegou á conclusión de que o topónimo *Soneira* tería "un significado relacionado co de sementeira, por referirse á antiga existencia no lugar dun criadeiro, morteiro ou viveiro de pequenos vexetais ou sementes, polo que *Soneira* sería un topónimo agrícola similar ao de *Viveiro* cando este se documenta en lugares interiores" (Cabeza Quiles, *ibid.*). Evidentemente, aínda

que as transformacións fonéticas sinaladas serían teoricamente asumíbeis e o étimo proposto conta segundo vemos cunha certa proxección toponímica no territorio galego (vid. **ALMOZARA**), o certo é que esta hipótese debe rexeitarse por varios motivos. Por un lado, porque se articula na súa totalidade a partir dun testemuño documental illado e formalmente desconectado do resto de rexistros dos que dispoñemos. Polo outro, porque resulta moi difícil explicar como un morteiro de pequenos vexetais puido acabar dándolle nome a todo un territorio. Esta segunda eiva vólvese aínda máis insalvábel se temos en conta que as comarcas da Galicia altomedieval asentábanse sobre realidades territoriais preexistentes, de orixe en moitos casos anterior á propia romanización e cuxa denominación, en consecuencia, remitía ao substrato lingüístico prelatino. Os nomes dos territorios naturais situados na contorna xeográfica inmediata de Soneira son un bo exemplo do que vimos de dicir, pois *Céltigos*, *Nemancos* e *Bergantiños* son todos eles topónimos de carácter xentílico ou etnonímico creados a partir de bases lingüísticas prelatinas (vid. **CÉLTICOS**, **NEMANCOS**). Por tanto, resulta innecesario desligar o topónimo *Soneira* deste contexto histórico e territorial tan ben definido, que tivo unha concreción moi determinada a nivel toponímico.

No referente á interpretación semántica tanto da forma *Soneira* como do termo etnonímico que a motivou, coincidimos coa opinión expresada no seu día por Tovar (1989:136), que propuxo como base a raíz indoeuropea **ner-* / *aner-* / *əner-* 'forza vital', 'home', recoñecíbel en formacións léxicas como gr. ἀνὴρ 'proxenitor, que enxendra', 'home', ἄνθρωπος 'ser humano' e ἀνδρεῖος 'bravo, valente', ai. *nár-* 'home', arm. *air* 'home, humanidade', osco *nerum* 'home' ou alb. *njeri* 'persoa', entre outras (IEW 765)²⁵⁶. O radical en cuestión gozou tamén de especial produtividade no

²⁵⁶ De todos os xeitos, non debemos excluír outras interpretacións igualmente plausíbeis, como p.ex. o ie. **ner-* 'afondar, penetrar, mergullar', 'tobo, burato, espenuca' (IEW 766), en base ao cal podemos explicar un derivado **NERÍA* / **NARÍA* do que procede en última instancia o topónimo galego *Neira*, nome dun río da provincia de Lugo. Precisamente a partir deste hidrónimo adquiriron a súa denominación os vales de *Neira de Rei* e *Neira de Xusá*, así como o lugar e freguesía de *A Fontaneira*, no concello da Fonsagrada, onde o río Neira ten o seu manancial (Marqués Valea 2004:113). Tamén son relativamente frecuentes os derivados xerados mediante a adición do sufixo *-ío*, nomeadamente *Neiro* (< **NARÍO* / **NERÍO*). Mais a nómina debe completarse aínda con outros exemplos como *Os Neiros*, nome dun monte da freguesía de Navea (A Pobra de Trives), e *O Regato dos Neiros*, nome dunha corrente fluvial na freguesía de Reigada (Monforte de Lemos). Téñense explicado tamén como descendentes da mesma raíz que nos ocupa outros moitos topónimos como os galegos *Naraío* / *Naraído*, *Punta Nariga* (vid. n. 255) e *Naraxa*, os leoneses *Naraya* (de onde *Camponaraya*) e *Narayola* (cfr. *Ulla* / *Ulloa*, *Tambre* / *Tamarela*, *Sar* / *Sarela* e similares) ou os asturianos *Narcea* e

ámbito das linguas célticas, para as cales pode reconstruírse unha tema **nero-* 'heroe' do que proceden en última instancia o mir. *ner* 'cacheiro, verrón', mcím. *ner* 'heroe, xefe' ou air. *nert*, acím. *nerth* e bret. *nerzh* (< mbret. *nerz* < abret. *nerth*) 'forza, fortaleza' (EDPC 289)²⁵⁷. Deste xeito, o etnónimo que nos ocupa tería un carácter enfático ou encomiástico que o pon en relación directa con outras formacións similares cuxa semántica subliña ou reforza certas virtudes (esencialmente vinculadas coa nobreza, a belicosidade e outros conceptos afíns) dos grupos étnicos aludidos (Untermann 1992:20). Nunha liña similar téñense interpretado outros etnónimos do Noroeste peninsular de presunta filiación céltica, como p.ex. SEURRI 'os poderosos' ou ARTABRI 'fortes coma osos' (Prósper 2008:40 e ss.).

SUEVOS (< SUEUŌS) *n.h.* SUEVOS (Coiro-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Soeuos**: 1135 (82:132), 1155 (163:197), 1157 (84:134), 1161 (85:135), 1171 (86:136), 1172 (87:137), 1172 (165:199), 1195 (164:199), 1206 (63:114), 1207 (64:115), 1227 (105:151), 1249 (176:208), 1249 (758:674), c. 1249 (385:384), 1289 (63:113), 1289 (82:131), 1289 (84:133), 1289 (85:134), 1289 (86:136), 1289 (87:137), 1289 (163:197), 1289 (164:198), 1289 (165:199), 1289 (176:208), 1289 (385:384), 1289 (758:674).

- **Soeuus**: 1171 (86:136).

□ N.R.

□ **Suevos**: Arteixo (1), A Baña (1), Suevos (Arteixo-1), Suevos (A Baña-1), Trasmonte (Ames-1).

□ Onom. (Etno.) / Xerm. Trátase da toponimización do etnónimo *suevo*, denominación coa que era coñecido o pobo xermánico que se asentou no territorio noroccidental da Península Ibérica no ano 411, fundando deste xeito o primeiro reino xermánico da

Nora / *Ñora*, entre moitos outros.

²⁵⁷ Tampouco resulta difícil recoñecer a presenza deste elemento na configuración de múltiples elementos onomásticos, e máis especificamente antroponímicos: podemos aducir neste sentido exemplos ben documentados como os latinos NERIUS, NERIA ou NERO, o lusitano NARIONI, o galo NERTOMAROS, os hispánicos NAERIA, NARIO, NARISSUS e *CORONERUS, o ilirio TRITANERUS ou os teónimos galos NARIA e NERIOS, entre outros (Albertos 1966:164 e ss.). No ámbito da toponimia resultan particularmente interesantes formacións como o antigo *Neriomagus*, identificábel coa actual poboación francesa de Nérís-les-Bains, ou as dúas cidades coñecidas como *Nertobriga* e localizadas respectivamente na Bética e na Celtiberia (García Alonso 2003:67-68 e 328).

Europa medieval. Á marxe da forma *Suevos* (cuxa distribución xeográfica se encontra restrinxida a unha área moi concreta e delimitada como é a metade occidental da actual provincia da Coruña), cómpre falar tamén da existencia dunha variante fonética *Suegos* que lles dá nome a senllas freguesías dos concellos lugueses de Pol e O Vicedo. Á marxe desta leve diverxencia, a motivación desta serie toponímica pode explicarse en termos bastante próximos aos expostos no seu momento por Piel (1989:150), para quen "o facto de as quatro terras chamadas *Suevos* se confinarem no extremo NO da provincia da Coruña podería sugerir a idea de que parcelas do povo suevo encontraram aí um refúgio depois da destruição do seu reino (em 586) e que a memória da origem desta gente se manteve viva entre os habitantes das comarcas vizinhas". Aínda que o filólogo alemán exclúe da súa explicación a variante *Suegos* e pretende inferir das formas toponímicas aducidas unhas conclusións históricas difíciles de confirmar sen o auxilio doutro tipo de datos, o certo é que desenvolve en liñas xerais o que debeu ser o factor etiolóxico principal na conformación do topónimo *Suevos* / *Suegos*: trátase de denominacións alusivas a unha procedencia étnica (a xermánica, e máis especificamente a sueva) característica e singularizadora dos habitantes dun determinado lugar con respecto aos restantes poboadores dese territorio, sendo estes últimos polo xeral os creadores directos desa designación toponímica (vid. CÉLTIGOS). O fenómeno repítese con outros etnónimos xermánicos, nomeadamente coa forma *godo*, responsábel de resultados toponímicos como *Godos*²⁵⁸ e *Valdegodos*²⁵⁹, ou, xa fóra do territorio galego, *Godos* (Teruel e Asturias), *Revillagodos* (Burgos) e posibelmente tamén *Godijos* (Zaragoza) e *Gudillos* (Segovia), entre outros.

Máis discutíbel resulta o emprego do etnónimo que nos ocupa como nome persoal, así como a interpretación etimolóxica dalgúns topónimos teoricamente explicábeis a partir dese uso antroponímico. Piel / Kremer (HgNb 260) postulan unha base antroponímica deste tipo para o topónimo asturiano *Suego*, mencionado nun documento de 857 e hoxe desaparecido, así como para o nome do monte *Sueve*, situado tamén en Asturias e para o cal reconstrúen unha forma orixinaria **Sueve* explicábel como xenitivo dun hipotético antropónimo **SUEUŪS*, ausente até onde nós

²⁵⁸ Nome dunha freguesía do concello de Caldas de Reis.

²⁵⁹ Nome dun lugar da freguesía de Vilamartín de Valdeorras, no concello ourensán homónimo.

sabemos da nosa onomástica persoal medieval. De feito, García Arias (2000b:428) prefere explicar o devandito topónimo *Sueve* a partir do xen. *ĪOUĪ(I), relacionándoo así con outros vestixios toponímicos como *Piedraxueves* ou *La Pena Sobia*, que este investigador quere explicar historicamente en relación co culto ao deus Xúpiter. De todos os xeitos, de aceptarmos unha proposta deantroponímica lingüisticamente latina como a que implica *ĪOUĪ(I), quizais resultaría máis plausíbel pensar non tanto no teónimo como no nome de posesor ĪOUĪŪS, cuxa proxección toponímica (así coma a dos seus derivados) é ben coñecida cando menos no territorio galego: pensemos p.ex. en formas como *Xove* (<*ĪOUĪ(I)), *Xoibán* (< ĪOUĪANĪ) ou *Xubín* (< ĪOUĪNĪ), entre outras. De todos os xeitos, a alusión ao devandito monte asturiano como *montem Soue* (Oviedo c. 1090) semella confirmar a existencia dun [s] inicial etimolóxico, circunstancia na que repara noutro traballo o propio García Arias (2000a:64-65), se ben a xustifica aducindo o carácter de copia do documento no que se consigna tal variante.

Evidentemente, que o etnónimo que nos ocupa non dese orixe a resultados deantroponímicos claros non quere dicir que o tema léxico no que se basea non fose produtivo no sistema antroponímico da Galicia altomedieval, pois o tema *suab-* encóntrase moi ben representado en formacións como *Sabaricus*, *Sabigildus*, *Sabila* ou *Sabigoto*, varios deles con descendencia toponímica confirmada no dominio galego-portugués e noutras áreas peninsulares (vid. CHAFARÍS).

TALLO (← *tallar* < *TALIĀRE / *TALĒĀRE) *n.h.* (TALLO-Ponteceso-1). *Bergantiños* | *Seaia* (SC).

- **Sancto Andree de Talio**: 1195 (201:228).

- **San Andres de Tallo**: MAS 1607 (361), MAS 1607 (366).

- Santrandé de Talo**: SM 1425 (12:32).

- Tallo**: SM 1325 (1:15), SM 1390 (4:19). **Rroy de Tallo, o Moço**: SM 1430 (14:38).

- N. R.

- Lex. (Agro.) / Lat. O máis razoábel é que esta forma *Tallo* non sexa máis cá toponimización do apelativo galego *tallo*, derivado regresivo do vbo. *tallar* 'cortar cunha ferramenta'. O verbo, pola súa banda, procede dunha forma vulgar *TALIĀRE ou *TALĒĀRE (> port. *talhar*, cast. *tajar*), documentada xa en época tardolatina cun

significado similar ao actual e baseada no subst. TĀĻĒA "Rama de árbol que se corta para plantarla", "Teja o plancha de madera", "Trozo de madera con que se asegura la unión del muro interiormente" (NDLEE, s.v. TĀĻĒA). No tocante a *tallo*, é un vocábulo presente nos diversos dicionarios galegos cuns valores semánticos moi semellantes en todos eles. De feito, xa o padre Sarmiento daba as voces *tallo* e *tallón* como sinonímicas, co significado "cuadrado de viña". Unha acepción igualmente xenérica, "Heredad", foi rexistrada no seu momento por Aníbal Otero, mentres que Elixio Rivas achegou un maior detalle a todas estas definicións ao sinalar *tallo* como sinónimo do que noutras zonas de Galicia denominan *lucha*, i.e., "Finquita pequena, cultivada", así como "Pedacito, rincón de una huerta, dedicado a hortalizas especiales, como cebolla, lechuga...". Tamén interesante é a acepción "Finca larga y pendiente que se trabaja en sentido transversal", aboada por Constantino García e afín á recollida por Antón Santamarina nas terras nororientais de Galicia (Marqués Valea 2004:716). Así mesmo, a sinonimia entre *talho* e *talhão* tampouco é descoñecida en Portugal, onde ambas as dúas formas designan o mesmo ca *tabuleiro*, ou sexa, "Terreno delimitado para o plantio" (DHLP, s.v. TALHO).

Encontrámonos en definitiva ante un substantivo moi vivo en todo o dominio galego-portugués, e que ademais xerou unha relativa diversidade de acepcións, se ben todas elas poden reducirse en última instancia a unha esfera semántica ben delimitada. Calquera deses significados puido intervir na creación dunha denominación toponímica coma a que nos ocupa, así como na doutras moitas baseadas en variantes flexivas ou derivativas de *tallo*, e especialmente prolíficas no terreo da microtoponimia. Na toponimia maior, porén, a forma simple *tallo* pareceu gozar dunha proxección máis discreta pois, á marxe do topónimo bergantiñán, tan só rexistramos en dúas ocasións a forma pluralizada (*Os Tallos*)²⁶⁰. Existen as variantes diminutivas *Talló* (< *TĀĻĒÖĻŮ) e (*As Tallós* (< *TĀĻĒÖĻAS), xunto coa máis dubidosa *Tallón*, que, a falta de datos documentais máis decisivos, pode remitir directamente ao apelativo homónimo (vid. supra) ou ben tratarse, ao igual cás formas precedentes, dun antigo diminutivo *TĀĻĒÖĻŮ con ulterior desenvolvemento dunha nasalidade antietimolóxica (vid. **COIRO, SAN FINS DE EIRÓN**).

Malia este sólido contexto léxico e toponímico, que aconsella relacionar *Tallo* co

²⁶⁰ O NG dá *Tallos* como nome dun lugar da freguesía de Cuíña (Palas de Rei), e *Os Tallos* como nome dun lugar da freguesía de Eirexalba (Palas de Rei).

substantivo galego homónimo, non debemos esquecer a existencia dunha raíz indoeuropea **tā-* 'derreterse, fluír', 'mofo', orixe dun bo número de hidrotopónimos espallados tamén por todo o territorio galego-portugués (vid. *TOAR*). Varios deses resultados parecen suxerir a existencia dun tema **tal-* que, a través dunha prolongación sufixal en *-lō* (moi frecuente na hidrotoponimia de filiación antigo-europea), daría explicación satisfactoria a topónimos como *Tallobre*, *Tállara*, *Talharinha*, *Talhareses* ou, xa en territorio castelanófono, *Tajueco* e similares (Bascuas 2006:86-87). Agora ben, mentres que nos casos mencionados pode observarse a adxunción á base léxica de constituíntes morfolóxicos característicos da toponimia prerromana (que apoian a vinculación desas formas co tema **tal-*), non pode dicirse outro tanto nin do topónimo *Tallo* nin dos seus derivados. Por tanto, consideramos máis prudente soste unha interpretación de tipo agrotoponímico como a que desenvolvemos.

TALÓN (< **TAMALLŌNE?*) *n.h.* TALÓN (Nemiña-Muxía-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

• **Tamlom**: 1154 (74:124).

OBS. A pesar da leve diverxencia entre o rexistro de DTT e a forma actual do topónimo, a lectura proposta para a mesma por parte de Pérez Rodríguez é correcta, tal e como nos permite corroborar a imaxe adxunta.

 (f. 43r)

□ N.R.

□ N.R.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Segundo a opinión de Edelmiro Bascuas (2006:82-85), este topónimo debería integrarse na serie relativamente ampla de formacións toponímicas derivadas do tema **tal(o)-*, o cal se basea á súa vez na raíz indoeuropea **tā-* 'derreterse, fluír', 'mofo, que apodrece', a mesma á que xa remitimos outras expresións toponímicas do ámbito lingüístico galego-portugués como *Toar*, *Tállara*, *Tallobre* ou *Talhareses*, p.ex. (vid. **TALLO**, *TOAR*). Agora ben, o establecemento dunha conexión etimolóxica directa entre o topónimo *Talón* e o devandito tema léxico **ta-l(o)-* implica certas dificultades de tipo grafonético. En primeiro lugar, tanto *Talón* como outros topónimos caracterizados pola presenza dun radical similar (como p.ex. *Talieiro*, *Talariño* ou *Talide*, entre outros) esixirían unha base con

xeminación da consoante lateral dentoalveolar [l], fenómeno que, por outra banda, non resulta excesivamente estraño en topónimos deste tipo e para o que adoita aducirse como causa principal unha reacción espontánea fronte á perda do -L-. Este comportamento verifícase noutras formacións toponímicas asentadas en bases léxicas distintas da que nos ocupa, circunstancia que nos permite falar dun proceso até certo punto frecuente e, segundo parece, practicamente circunscrito ao territorio noroccidental da Península Ibérica. Pensemos p.ex. en pares como *Caamouco* / *Calamouco* (relacionados con *Caaveiro*, *Caamaño...*), *Toedo* / *O Toledo*, *Seaia* / *Salaia* ou *Boaño* / *Bolaño*, entre outros. Por tanto, a cuestión do mantemento da lateral dentoalveolar [l] en posición intervocálica parece achar unha explicación satisfactoria no contexto que acabamos de bosquejar e conferiríalle unha maior solidez a unha hipotética base etimolóxica *TAL(L)-ŌNE (> *Talón*). Porén, esta reconstrución non resulta doada de conciliar coa variante *Tamlom* extraída de DTT, que constitúe de feito o rexistro máis temperán co que contamos para o topónimo en cuestión. A nasal homosilábica presente neste testemuño foi interpretada polo propio Bascuas como unha nasal secundaria, ben por repercusión da nasal final (cfr. NĚC QUĚM > *ninguén*), ben por emerxencia dunha nasal antietimolóxica similar á que identificamos en *póla* / dial. *ponla* (< PŮLLA), *lagosta* / dial. *langosta* (< LOCŮSTA, vid. LANGOSTEIRA) ou *mallo* / dial. *manllo* (< MALLĚŮ, vid. MALLÓN), p.ex. (Ferreiro 1999:134). Aínda que se trataría dunha opción até certo punto verosímil, cremos que poden postularse interpretacións alternativas que reflictan mellor a continuidade entre o med. *Tamlom* (aínda recoñecendo o seu carácter excepcional e illado no conxunto da corpus manexado²⁶¹) e o mod. *Talón*. Dito doutro xeito, pode artellarse unha explicación distinta á que vimos de expoñer e na que a nasal representada na variante *Tamlom* forme parte do propio corpo etimolóxico do topónimo, como representante dun estadio evolutivo máis antigo, e non como un fenómeno meramente puntual ou esporádico.

Para esa explicación deberíamos partir do coñecido tema **tam-*, ao que remiten un grande número de derivados espallados por todo o territorio europeo, mais cunha especial concentración e difusión na Península Ibérica. Ao tratarse dun tema tan

²⁶¹ De feito, a ausencia de máis atestacións medievais para o topónimo limita necesariamente o alcance e solidez de calquera hipótese que se formule, pois os seguintes rexistros cos que contamos son as cadeas antroponímicas *Fernando de Talon* e *Ruy de Talon* (CA c. 1507), testemuños demasiado serodios como para posuíren valor probatorio.

produtivo, foron diversas as interpretacións das que foron obxecto a súa orixe e significado. Moralejo Lasso (1980:162-164) falaba neste sentido dunha raíz **tam-* 'fluír, esvarar' que, na súa opinión, tal vez puidese retrotraerse ao devandito radical indoeuropeo **tā*, o mesmo polo que opta Monteagudo (1999:304-306) no seu achegamento a este tipo de topónimos. Pola súa banda, Edelmiro Bascuas (2006:24 e ss.) describe o tema **tam-* como o resultado da adxunción á raíz **tā* do sufixo *-mo*, presente entre outros no aesl. *timěno* 'lama, fango', o que lle conferiría certa probabilidade á idea de 'terreo encharcado ou enlamado' como valor semántico central do segmento **tam-*. Menos probábel cás anteriores semella a proposta de Francisco Villar (1995a:266), quen identifica unha raíz indoeuropea **tam-* / **tom-* 'cortar, chapodar' a partir da cal extrae todas as posteriores aplicacións hidronímicas da mesma.

De calquera xeito, a produtividade do elemento **tam-* na toponimia peninsular e europea está fóra de toda dúbida, e son moitos os exemplos que poden invocarse a tal efecto. Seguramente o máis coñecido e recorrente de todos eles sexa o nome do río *Tambre* (< **TAM-ĀRE*), cuxa forma etimolóxica semella conservarse no cast. *Támara*, o port. *Támara* e *Támaras* ou o antigo hidrónimo italiano *Tammaro*. Á súa vez, de *Tambre* ou ben dalgunha das súas fases lingüísticas primitivas derivan topónimos como o diminutivo *Tamarela* (cfr. *Miño* / *Miñotelo*, *Sar* / *Sarela*, *Tea* / *Tiela* e outros pares semellantes), *Taramancos* (< **TAMAR-ANKŌS*, vid. **NEMANCOS**) ou os etnónimos **PRAES-TAMAR-ĪCŌS* (> *Posmarcos*) e **SUPER-TAMAR-ĪCŌS*, para alén da forma erudita ou semierudita *Trastámara* / *Tra(n)stamar* (< *TRANS-TAMĀRA* 'do outro lado do Tambre'), denominación dun vasto condado e arcediagado da Galicia medieval. Tamén ben coñecidos son os nomes dos ríos *Támoga* (pop. *Támboga*) e *Támega*, ambos os dous procedentes dun derivado **TAM-ĀKA* ou similar, se ben cun tratamento distinto do vocalismo postónico en cada caso. Á súa vez, co topónimo *Támega* hai que relacionar sen ningún xénero de dúbidas os topónimos *Tamagos* (< **TAMAK-ĀNŌS* 'os habitantes da ribeira do Támega') e os seus diminutivos *Tamaguelos* (cfr. *Asados* / *Asadelos*, *Negreira* / *Negreiroa*, vid. **OLVEIROA**) e *Tamicelas* (< **TAMAK-ĒLLĀS*), cuxo desigual resultado fonético pode compararse coa alternancia observábel noutros pares toponímicos como *Sabuguido* / *Sabucedo*, *Xunquedo* / *Xuncedo* e similares (vid. **TRONCO** / **TRUNCO**). Virían completar a nómina outros moitos topónimos como *Tamuxe* (cognado do cast.

Tamuja < *TAM-USĬA), *Tamallancos* (< *TAMALĬ-ANKŌS), *Tamarón* (cfr. fr. *Tamaron*, nome dun afluente do Bourbince), a posíbel forma híbrida *Tameiro* (< *TAM-ĀRĬŪ) e o seu derivado *Tameirón*. Fóra de Galicia podemos citar exemplos como o cánt. *Tama* e por suposto os nomes dos ríos ingleses *Thame* e *Thames*. Ademais, antropónimos como TAMAUCA, TAMIO ou TAMMONIUS poderían explicarse tamén a partir deste mesmo tema **tam*- (Albertos 1966:219)²⁶².

Neste contexto onomástico que acabamos de describir, o topónimo *Talón* / med. *Tamlom* podería encaixar con relativa facilidade de aceptarmos para el unha base etimolóxica *TAM-A-LL-ŌNE, derivado cuxos constituíntes morfolóxicos encontran correspondencia nos de moitos outros topónimos de filiación antigo-europea. Isto resulta especialmente destacábel no caso do sufixo *-ōne*, para o que xa temos achegado múltiples exemplos noutras entradas (vid. **CORZÓN**, **SAN MARTIÑO DE OZÓN**). No tocante ao sufixo *-all(o)* / *-all(a)*, sexa cal for o seu valor semántico específico, o certo é que aparece con relativa frecuencia noutros ítems toponímicos de orixe prelatina, como p.ex. *Barcala*, *Bealo*, *Argalo*, *Sealo*, *Gargalo* (cfr. cast. *Gargallo*), *Bralo* e similares (vid. **BRENS**). De todos os xeitos, é evidente que a nosa hipótese gañaría credibilidade de achegarmos outros exemplos nos que se observase a mesma combinación dos sufixos *-all(o)* e *-ōne*, exemplos dos cales carecemos polo momento.

Desde o punto de vista fonético, o percurso que nos leva de *TAMALLŌNE a *Talón* implicaría unha fase romance **Tamalón* non atestada na que se produciría a síncope da vogal pretónica medial [a] (**Tamalón* > **Tam'lón*), do mesmo xeito que ocorreu no caso de *Tambre* (< **Tam're* < *TAMĀRE) e cuxo resultado, segundo vemos, coincide co representado na forma tirada de DTT. O tramo final da cadea evolutiva, i.e., **Tamlón* > *Talón*, podería explicarse como consecuencia dun fenómeno de asimilación regresiva e simplificación dentro do grupo consonántico heterosilábico [ŋl], ou tamén como produto dunha haplloxía entre as nasais homosilábicas medial e final, mais en calquera caso parece claro que estaríamos ante unha alteración fonética dotada dun certo grao de excepcionalidade.

²⁶² De todos os xeitos, cómpre sinalar que Albertos Firmat prefería retrotraer estes ítems (así como as formacións toponímicas presuntamente relacionadas con eles) a unha raíz indoeuropea **tem(ə)*- 'escuro', de onde **temos* 'escuridade' e outras formas derivadas.

TAPIA (< *TAPĪA) *n.h.* TAPIA (Mallón-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **Tapia**: 1209 (178:210).

□ N.R.

□ **Tapia**: Ames (1), Bribes (Cambre-1). **A Tapia**: Soandres (A Laracha-1), Sofán (Carballo-1), O Temple (Cambre-1); Meder (Salvaterra de Miño-4). **A Costa da Tapia**: O Temple (Cambre-1).

□ Lex. (Eco.) / ¿Prelat.? Debemos retrotraer a orixe deste topónimo ao substantivo homónimo *tapia* 'valo que cerca un terreo', forma da cal deriva á súa vez o vbo. *tapiar* 'pechar un terreo cunha tapia', 'tapar un burato, cegar'. Na actualidade perviven equivalentes da forma *tapia* no dominio occitánico e mais nos distintos romances hispánicos (port. *taipa*, cast. e ast. *tapia*, cat. *tàpia*), desde os cales o vocábulo debeu propagarse segundo parece a outras linguas coma o árabe ou o turco. Esta é cando menos a interpretación expresada por Coromines (DCECH, s.v. TAPIA), para quen a primitiva implantación xeográfica deste ítem permitiría supoñerlle unha base etimolóxica hispano-latina *TAPIA, "probablemente formado con TAP!, onomatopeya del apisonamiento". Outros autores, en troques, prefiren unha explicación á inversa, e retrotraen as distintas variantes iberorromances a unha forma *tabyya* supostamente existente no árabe hispánico.

Até onde nós sabemos, o testemuño máis antigo para a voz *tapia* dánolo un texto latino de 1104 procedente do mosteiro de Sahagún no que se fai mención a *una uinea de Las Tapias* (Álvarez Maurín 1994:354). En canto ao emprego de *tapia* na nosa documentación galega medieval, este é moi limitado e a maior parte das atestacións ás que tivemos acceso denotan xa un uso propiamente toponímico. De feito, o rexistro máis temperán que fomos capaces de identificar nos distintos corpóra consultados é precisamente o mesmo que motivou a presente entrada. Lixeiramente posteriores son senllos documentos ourensáns nos que se menciona un *loco qui dicitur Tapia* (DCO 1236) e unha *hereditatem de Tapia* (DCO 1237). Pola contra, os primeiros testemuños de *tapia* como apelativo non emerxen até época tan serodia como o s. XIV, concretamente en secuencias como *a tapia do dito moesteyro* (CDMACM 1343), en alusión ao convento de San Francisco, na vila de Ribadeo. Ao mesmo segmento cronolóxico pertence un fragmento de CT (1370-1373) no que comparece unha variante distinta do lexema que nos ocupa: *Elles tijñã a uila muy*

forte et os muros dela muy fortes, et nõ de tápea, ante erã de mármore jalne et negra et uermella et uis (CT 361). Esta mesma variante *tapea* reaparece posteriormente como apelido detopónimo na cadea *Afonso de Tápea* (VFD 1491).

Esta precariedade de rexistros constatábel na produción escrita galega medieval prolóngase no tratamento dispensado a este vocábulo por parte dos nosos lexicógrafos modernos, pois ningún deles o recolle nos seus respectivos dicionarios, e tan só Acevedo aboa o derivado *tapial* como "Cada una de las estacas que se colocan en los lados del tablero del carro para sostener la carga". Non foi moito maior a atención que mereceu a variante metatizada *taipa*, que tan só recollen Carré e Ibáñez, e en ambos os dous casos definida de xeito escueto como "Tapia". De calquera xeito, convén lembrar que esta variante deixou tamén algúns vestixios toponímicos no territorio galego, se ben moito menos numerosos cós baseados na forma orixinal *tapia*. De feito, o NG soamente recoñece dúas entidades de poboación con ese nome, pertencentes as dúas ao concello coruñés de Ortigueira e máis en concreto ás freguesías de Espasante e Senra, respectivamente. Esta situación contrasta coa que pode observarse en portugués, onde foi *taipa* a variante que se impuxo no léxico común, rexistrándose xa desde o s. XIV baixo formas como *taypa* e *taipas* (DHLP, s.v. TAIPA) e xerando derivados aínda vivos no portugués actual, como *taipado* ou *taipal*, entre outros. Tamén na toponimia se detecta unha importante proxección dese termo, non soamente a través da variante simple (*Taipa* / *Taipas*), senón tamén de derivados como o diminutivo *Taipinhas*, relativamente difundido por territorio portugués (DOELP, s.v. TAIPA).

Poden interpretarse aínda como derivados de *tapia* outras formas léxicas de semántica moi afín e ben representadas nos distintos dicionarios galegos, tales como *tapadura* 'valado, cercado', *tapal* 'valado ou sebe que circunda un terreo', 'herdade cerrada sobre si' ou *tapada* 'idem'. Coa forma *tapal* pode relacionarse o topónimo *O Tapal*, nome dunha coñecida praza da vila de Noia (A Coruña). Pola súa banda, remiten á voz *tapada* os topónimos *A Tapada* existentes no territorio galego, con especial concentración segundo parece na área lingüística lucu-auriense²⁶³. Aínda que carecemos polo momento de datos concluíntes ao respecto, podemos incluír a

²⁶³ Segundo o NG, documéntase *A Tapada* como nome de tres lugares pertencentes respectivamente ás freguesías de Cangas (Pantón), San Paio de Aveleda (Castro Caldelas) e Castro (Carballedo).

priori nesta serie toponímica as formas *Tapedello* (tal vez variante dun anterior **Tapadello*, non documentado mais morfoloxicamente plausíbel) e *O Tapel* (< **Tapelo*, cfr. *COTARĚLLŮ > *Cotarelo* / *Cotarel*, PÖRTĚLLŮ > *Portelo* / *EXPÖRTĚLLŮ > *Esportel*; vid. **SER**).

TOAR (< *TUGĀRE) ⇒ *c.fluv.* CASTRO (-Cee~Dumbría~Muxía~Vimianzo-1).

- **Thoar**: 1219 (48:92)².
- **Toar**: 1131 (9:28).

OBS. A identificación entre o río *Thoar* / *Toar* e o actual río Castro parece bastante segura se nos guiamos polo contexto toponímico explicitado nos dous documentos nos que comparece a forma en cuestión. De comezarmos polo texto máis antigo, o doc. 9, observamos que as referencias que se nos dan son moi xenéricas, pois simplemente se sinala que a localidade de Codesos, hoxe pertencente á parroquia de San Xián da Pereiriña (Cee), se encontra no territorio *Nemancos* e máis en concreto *sub monte de Olgoso et fluuiio Toar, concurrente ad ecclesiam Sancti Christofori* [= Codesos]. En cambio, no doc. 48 as coordenadas xeográficas aparecen moito máis matizadas e resultan moito máis decisivas de cara á identificación. Nese texto realízase a devisazón da freguesía de *Peraria*, correspondente ao actual San Xián da Pereiriña. Indícasenos así que esta parroquia está *in terra de Nemancos iuxta fluuium Thoar sub monte Faro* [= monte Cantorna]. A coincidencia co doc. 9 á hora de sinalar o río *Thoar* / *Toar* como a corrente fluvial de referencia na zona constitúe por si mesma un dato relevante que nos anima a ver nel o actual río Castro. Esa sospeita semella confirmarse cando se establece que un dos seus lindes vai *per aquam que decurrit inter Purcar* [= Porcar] *et ipsam Perariam* [= A Pereiriña²⁶⁴] *et intrat in Thoar*, chegando logo *ad pontem de Constanti* [= A Ponte Constante]. Estásenos a falar por tanto dun regato (moi probabelmente o coñecido como *Rego de Porcar*, que nace no monte Cantorna) situado entre as localidades de Porcar e A Pereira e que vai desaugar en última instancia ao río Castro. E é seguindo o curso do río Castro como chegamos á Ponte Constante, unha ponte situada precisamente sobre ese curso fluvial e que na actualidade serve como estrema entre os concellos de Muxía e Cee. Á luz de todos estes datos, podemos dar practicamente por certo que *Thoar* / *Toar* era a denominación principal coa que contaba o río Castro en época altomedieval. O nome co que se coñece na actualidade debeu tomalo da poboación homónima, hoxe pertencente á freguesía de Frixe (Muxía). Así parece indicárnolo un documento de MSXMG con data de 1165, no que se acouta a devandita herdade de Castro *per montem de Nemia* [= Nemiña] *et per sterium de*

²⁶⁴ Trataríase máis exactamente do lugar da Pereira, antiga cabeceira da freguesía e hoxe reducida a unha entidade de poboación máis dentro da mesma (vid. **PEREYRA** | **PERARIA**).

Lires [= a ría de Lires, formada pola desembocadura do río Castro], para logo proseguir *per rivum que vadit inter Frixe* [= Frixe] *et Castrum* [= Castro] *et per vadum qui est inter Lualum* [= Loalo] *et Castrum* [= Castro].

□ N.R.

□ **Toar**: San Breixo de Parga (Guitiriz-2), Santalla de Devesa (Friol-2).

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. + Lat. Á marxe da forma toponímica rexistrada en DTT e os seus respectivos homónimos de Friol e Guitiriz²⁶⁵, debeu existir unha entidade de poboación do mesmo nome no que hoxe é o lugar de Vilar de Mouros, pertencente á freguesía de Doade (Sober), a xulgar pola seguinte secuencia: *illum meum montem regalengum qui dicitur Villar de Mauris* [= Vilar de Mouros] *cum Toar* (A_IX 1208). Descoñecemos se a denominación toponímica en cuestión desapareceu ou se deixou algún vestixio indirecto, mais en todo caso nin o NG nin ningún outros dos repertorios consultados dá conta dela.

Cremos razoábel derivar esa forma *Toar* / *Thoar* dun tema prelatino **tug-*. Este, á súa vez, explicárase a partir dunha variante **tu-* da ben coñecida raíz indoeuropea **tā-* 'derreterse, fluír', 'mofo, que apodrece'. Este radical é o mesmo ao que remiten teoricamente formas léxicas como o gr. τήκω e o dór. τάκω 'derreterse', así como o lat. TĀBĒS 'licuefacción, fusión, corrupción', TĀBEŌ / TĀBESCŌ 'derreterse, languidecer' ou TĀBUM 'pus, mucosidade', entre outros (IEW 1053-1054). De todos os xeitos, cómpre actuar con cautela á hora de abordar as posíbeis cristalizacións toponímicas da mencionada variante **tu-*, debido principalmente á coincidencia formal que pode darse entre moitos dos seus hipotéticos derivados e os xerados por outras raíces igualmente produtivas tanto no léxico como na toponimia, como p.ex. o ie. **tēu-* 'incharse' (vid. **TOURIÑÁN**).

A partir do devandito tema hidronímico **tug-* sería factíbel reconstruír un étimo **TUG-ĀRE*, cuxo compoñente sufixal non sería outro có lat. -ĀRĪS, circunstancia que nos situaría de novo ante unha formación lingüisticamente híbrida, das moitas identificábeis na toponimia galega actual (vid. **BORNEIRO**, **CARNÉS**). Na nosa opinión, o derivado **TUGĀRE* presentaría unha evolución fonética plenamente regular que permite manter a homoxeneidade etimolóxica da serie integrada tanto polas formas toponímicas medievais como polas modernas. Agora ben, a nosa hipótese,

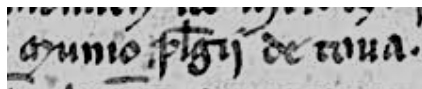
²⁶⁵ Este último aparece mencionado baixo a forma *Toar* (TSob s.d.).

aínda que verosímil, non foi a única que se formulou para dar conta deste mesmo topónimo. Edelmiro Bascuas (2006:122) reconstruíu no seu momento unha base etimolóxica *TUG(Ī)-ĀRE asentada tamén no mesmo tema **tug-*, mais con adición do mesmo sufixo átono prelatino que recoñecemos noutras formacións toponímicas peninsulares como os galegos *Tállara*, *Tambre* (< **Tam're* < *TAMĀRE), *Lóuzara*, *Sóñora* / *Sóñara* ou o cast. *Cuétara*, entre outros. Ao noso xuízo, o problema principal que presenta esa suposta forma *TUG(Ī)ĀRE radica na súa constitución fonética e morfolóxica, pois o sinalado carácter átono do sufixo obrigáranos a supoñer para o medieval *Toar* / *Thoar* unha acentuación paroxítona oposta á oxítona dos seus homónimos modernos, dato que contraviría a máis que probábel unidade etimolóxica desta serie. Esta dificultade fonética podería salvarse de considerarmos un deslocamento acentual desde o elemento vocálico máis pechado do hiato ao máis aberto ([*'toar*] > [*to'ar*]), fenómeno que podemos verificar nun número suficiente de termos léxicos e toponímicos que reproducen un contexto fonético similar: pensemos p.ex. en MULÍERE > *MULĪÉRE > *muller*, *SENĀRA > *séara > *seara* ou *BREDĀMO > *Bréamo > *Breamo*, entre outros (vid. SAN XULIÁN DE MORAIME). Aínda así, non deixaría de resultar estraño que un mesmo fenómeno, dotado ademais dun certo carácter excepcional, operase de xeito simultáneo en tres topónimos bastante afastados xeograficamente entre si. Ao noso xuízo, esta circunstancia réstalle verosimilitude á hipótese de Bascuas.

TOBA (← *tobo* < TŮBŮ) *n.h.* (TOBA-Cee-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

- **Toua**: s.d. (789:697). **Munio Pelagii de Toua**: 1239 (195:223).

OBS. Pérez Rodríguez transcribe no doc. 789 unha forma *Coua*, mentres que no doc. 195 propón *Cova*. Porén, o cotexo cos dous manuscritos dos que proceden as atestacións aquí recollidas permítenos aseverar que en ambos os dous casos estamos perante lecturas incorrectas dunha forma *Toua* / *Tova*, tal e como podemos comprobar sen dificultade nas imaxes adxuntas.

(doc. 195, f. 69v)

(doc. 789, f. 193r)

□ **San Adrian de Tova**: MAS 1607 (377).

[*Toua*]: *Alvaro Nunes de Toua*: DEVM 1423 (6:16), FDUSC 1446 (325:421).

[*Tova*]: *Meen Rodrigues de Tova*: MB 1380 (59:465).

□ **Toba de Abaixo**: Toba (Cee-1). **Toba de Arriba**: Toba (Cee-1). **A Granxa de Toba**: Toba (Cee-1). **Vilar de Toba**: Toba (Cee-1).

□ Lex. (Oro.) / Lat. En principio, semella verosímil establecer unha conexión a nivel formal e semántico entre o topónimo *Toba* e o subst. *tobo* / *toubo* 'gorida, cova ou refuxio dun animal', 'cama dun animal', así como coa correspondente variante feminina *toba* / *touba* 'burato baixo terra onde viven ou se refuxian certos animais' (cfr. port. *touba* 'caverna, burato subterráneo'). Trátase dunha familia léxica amplamente representada nos nosos dicionarios a través de formas como *tobal* (*toval*) / *toubal* ou *tobeira* / *tubeira*. A devandita forma feminina *toba* aparece recollida en case todos eles como nome dunha especie concreta de cardo (*Onopordium acantum*) que recibe esa mesma denominación en distintas variedades castelás e astur-leonesas e que pode identificarse co moz. *tûba*, de idéntico significado. Porén, algúns autores aboan para o vocábulo en cuestión un significado máis estreitamente vencellado ao de *tobo* e os seus derivados. Tal é o caso de Constantino García, que dá *toba* como sinónimo de *tobo* / *toubo* e *tubeira*, ofrecendo para todos eles a definición "Cueva o refugio debajo de una roca que sirve de madriguera", e, xa como resultado dun comprensíbel proceso de extensión semántica, "Cama de un animal". Por tanto, resulta cando menos plausíbel que o noso topónimo estea a aludir á existencia no lugar de covas ou oquedades naturais aproveitadas como refuxio polos animais salvaxes. Desde este punto de vista, *Toba* sería homologábel a outras formacións como p.ex. as que integran a extensa nómina toponímica derivada do subst. *cova* (< *CŎUA).

No tocante á etimoloxía de *Toba* e dos restantes ítems léxicos a ela vinculados, é probábel que esteamos perante continuadores do lat. TŪBUS 'tubo, cano, conduto', 'trompeta' (E.-M., s.v. TUBA) moi ben representado a través de formas propiamente patrimoniais nas diversas variedades romances. Esta conexión xa fora suxerida no seu momento polo padre Sarmiento, que explicaba as formas *tobál* e *továl* (sic) a partir do apelativo *tubo*, "por la entrada estrecha o de *tuba*" que caracterizaba as covas e refuxios designadas por ese substantivo. Certamente, non supón unha grande dificultade chegar a derivacións semánticas coma as sinaladas para a familia léxica de *tobo* a partir do significado orixinario de TŪBUS. De feito, unha base etimolóxica

deste tipo permitiría comprender mellor outras acepcións da forma *toba* como a recollida por Aníbal Otero: "Chiflo hecho con la cáscara entera de una ramita de castaño, sacada sin romper cuando la savia empieza a subir", pois tanto a forma da ramiña como o feito de estar oca no seu interior parecen encaixar cos trazos semánticos máis característicos do devandito substantivo latino. Desde o punto de vista formal tampouco xorden dificultades relevantes para darmos por boa a relación de TŪBUS con *tobo* / *toba*, pois o vocalismo das solucións romances é o esperábel nunha evolución patrimonial do étimo. Pensado Tomé (1999:182-183) recolle en documentos asturianos a variante patrimonial *touu* (1258) ao carón da semierudita *tuuo* (1274), ambas as dúas referidas a un tubo ou cano polo que saían as augas potábeis da cidade, e compáraas entre outras co castelán arcaico *tobo*, de significado moi similar, así como coas formas homónimas empregadas en Navarra e en Venezuela baixo as acepcións 'árbore podre, que está oca' e 'balde, cubo, caldeiro', respectivamente. O autor non deixa de invocar formas galegas como as xa mencionadas *tobo* e *tobeira*, así como o adx. *tobao* 'furado, oco', característico segundo parece do galego de Asturias.

De todos os xeitos, a hipótese que vimos de comentar non foi a única que se formulou para dar conta da serie na que se integra forma *Toba*. Santano Romero (2004:7-16), tras analizar de xeito exhaustivo as múltiples concrecións léxicas e toponímicas espalladas polas distintas linguas indoeuropeas, conclúe a inviabilidade do lat. TŪBUS como xerador directo das mesmas, e prefire explicalas como formas de substrato baseadas no ie. **tēu-* 'incharse'. En efecto, os derivados deste radical, de presenza contrastada na toponimia do Noroeste peninsular (Bascuas 2006:147 e ss.), adoitan evocar contidos semánticos relacionados cos conceptos de concavidade e convexidade, razón pola cal poden aludir tanto a covas e oquedades do terreo como a outeiros e pequenos promontorios, por cinxirnos unicamente ao ámbito da oronimia. Deste xeito, o autor postula como orixe do lexema *toba* e demais termos relacionados un tema **tubh-* recoñecíbel segundo parece en formas como o lat. TŪBER 'tumor, nó, inchazón', air. *tuaimm* e mir. *tom* 'outeiro', címr. *tom* 'outeiro', 'morea de esterco' ou aisl. *thūfa* 'pequena elevación', entre outras (IEW 1080-1081).

A proxección toponímica do tipo léxico que nos ocupa non se limita en absoluto ao caso de *Toba*, pois quizais remitan a el outros topónimos galegos como *Tobe* e *Tobel*, nomes de senllas entidades de poboación nas freguesías de Serantes (Oleiros) e Teis

(Vigo), respectivamente. O caso de *Tobe* pode xustificarse quizais como unha variante de *Toba* con palatalización da vogal postónica final, nun contexto similar ao descrito para outros pares toponímicos como *Comba / Combe* (vid. SANTA COMBA) e con paralelos noutras moitas series toponímicas. Pola súa banda, para *Tobel* sería factíbel reconstruír unha fase orixinaria *TŪBĚLLŪ, cunha evolución do sufixo diminutivo que diverxe da máis habitual mais que de todos os xeitos pode constatarase noutros casos como *COTARĚLLŪ > *Cotarel* (vs. *Cotarelo*) ou *EXPÖRTĚLLŪ > *Esportel* (vs. PÖRTĚLLŪ > *Portelo*), p.ex. (vid. SER, TAPIA). Xa en territorio asturiano, García Arias (1989:116) interpreta os constituíntes posnucleares dos sintagmas toponímicos *Fontetoba* e *Fonte Tubada / Fonte Tuada* como os participios rizotónico e arrizotónico, respectivamente, dun derivado verbal non documentado *TŪBĀRE 'furar a terra ou outra superficie de xeito cilíndrico'. Porén, para outras formacións similares como *La Toba*, *Tobes* ou *La Riega la Tobe*, entre outras, parece preferir o apelativo *piedra toba*, que en asturiano alude a un tipo de pedra abrancazada e especialmente porosa e cuxa etimoloxía debe asentar no lat. TŌFUS 'pedra caliza e porosa' a través dunha variante vulgar *TŌFA. De feito, esta é a opción pola que se decanta Coromines (DCECH, s.v. TOBA) para explicar non só voces galegas como as mencionadas *tobo* ou *tobao*, senón tamén outras moitas formas romances semanticamente interconectadas por unha noción común de oquedade: tal é o caso do cat. *tou* 'oco, mol' e *tovanc* 'barranco profundo', gasc. *touat / touüt* 'oco', arag. *tobo / toba* 'cova' ou, xa como representativas dunha variante dialectal *TŪFUS, o it. *tufo*, fr. *tuf* ou occ. *ti(e)ure / trufe* (< *TŪFORE), entre outras²⁶⁶. Atendendo á afinidade semántica e formal existente entre os derivados de TŌFUS e TŪBUS, podería pensarse, tal e como suxeriu de feito o filólogo catalán, nunha superposición das dúas series léxicas, confundidas e feitas homónimas.

TOURIÑÁN (< *(TĚRRA / ĪNSŪLA / UĪLLA) TAURĪNĪĀNA) *n.h.* (TOURIÑÁN-Muxía-1).
Fisterra | Nemancos (SC).

- **Sancti Martini de Taurinaa**: 1220 (54:101).
- **Tourinaa**: 1334 (795:704).

²⁶⁶ De feito, o propio Coromines (DCECH, *ibid.*) entende que o fitónimo *toba* tería a súa xustificación tamén no lat. *TŌFA, ao fundarse esa denominación na oquedade característica do talo desa planta.

□ *insula Tauriniana*: TCe 942 (52:12).

San Martin de Touriñan: MAS 1607 (374).

san Martino de Tourinaao: FDUSC 1442 (322:417).

San Minio del Turiñán: MAS 1607 (368).

[*Tourynââ*]: *Gomes de Tourynââ*: FDUSC 1434 (294:354).

Touriñan: MAS 1607 (374).

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Lat. En principio, e a xulgar pola súa aparencia externa, cremos que o topónimo *Touriñán* pode poñerse en relación con algún dos moitos derivados do cognome latino de presunta inspiración zoonímica TAURŪS, entre os cales podemos salientar TAURĪĀNŪS, TAURILLŪS, TAURĪN(Ī)ŪS ou TAURĪNĪĀNŪS (LC 329). Na toponimia galega actual existen varios ítems que podemos vincular etimoloxicamente con algúns deses antropónimos, como p.ex. *Tourelle / Tourel* (< *UĪLLA TAURĒLLĪ ← TAURĒLLŪS) e *Tourille* (< *UĪLLA TAURILLĪ ← TAURILLŪS). A nómina vese incrementada aínda co port. *Tourim* e o ast. *Torín*, de aceptarmos para ambos os dous unha moi probábel base etimolóxica *UĪLLA TAURĪNĪ(Ī) ← TAURĪN(Ī)ŪS (Piel 1948:150; García Arias 2000b:300), así como os franceses *Tauriac*, *Thoiré*, *Thorey*, *Thoiry*, *Toury* e similares, que poden remontarse tamén a distintos derivados do devandito cognome latino (Dauzat 1978, s.v. TAURIAC). De feito, no propio territorio galorrománico podemos identificar formas toponímicas cuxa fisionomía externa parece lembrar en principio a do topónimo que nos ocupa, como *Taurignan*, *Taurinya*, *Thorigné*, *Thorigny* ou *Torigni*. Estamos en definitiva perante unha serie toponímica bastante ampla e diversificada, mais na que en todo caso non sempre resulta doado xebrar os representantes procedentes de formacións antropónicas latinas dos que pola contra remiten a un fondo lingüístico anterior. Estes últimos adoitan explicarse en relación co ie. **teu-* / **tu-* 'incharse, ser forte', o mesmo radical do que procede en última instancia o propio apelativo latino TAURŪS e que se encontra na base de certos antropónimos prerromanos hispánicos atestados na epigrafía (AMG 433-434), así como de moitos presuntos orotopónimos como os galegos *Touro*, *Tourón*, *Toroño* ou *Torroña*, entre outros. Pola súa banda, Elixio Rivas (1991:83) suxire unha hipotética relación entre os nomes persoais baseados na raíz **taur-* e o etnónimo TAURĪ, nome dun pobo asentado no Quersoneso e Crimea.

Centrándonos no caso concreto de *Touriñán*, cómpre notar que a confluencia das

terminacións latinas -ĀNĪ, -ĀNŪ e -ĀNA en *-án*, fenómeno característico e definitorio dos falares galegos occidentais, dificulta sensibelmente a delimitación dunha base etimolóxica firme, tanto no que respecta ao antropónimo implicado como á súa variante flexiva concreta. De todos os xeitos, coidamos que a opción máis probábel debe ser un primitivo sintagma *(TĒRRA / ĪNSŪLA / UĪLLA) TAURĪNĪĀNA. Apuntan nesta dirección a referencia extraída de TCe (*in Nemancos insula Tauriniana*), a máis temperá de cantas coñecemos para o presente topónimo, así como os rexistros extractados de DTT, en todos os cales se observa a conservación gráfica dun encontro vocálico [aa] posibelmente orixinado pola perda da consoante nasal etimolóxica -N-. Agora ben, aínda aceptando esa hipotética secuencia *(TĒRRA / ĪNSŪLA / UĪLLA) TAURĪNĪĀNA, o certo é que o antropónimo que concorre como determinante do núcleo nominal podería ser tanto TAURĪN(Ī)ŪS como TAURĪNĪĀNŪS (Piel 1954:80). A elección dun ou doutro comporta diferenzas relativamente importantes no tocante ao tramo cronolóxico concreto no que se xerou o topónimo, pois estaríamos perante fórmulas de adxectivación do antropónimo distintas e propias de cadanseu período, aínda que en ambos os dous casos moi antigas, pois poden retrotraerse á época latina e son anteriores ao asentamento do xenitivo onomástico. Deste xeito, de nos decantarmos por TAURĪNĪĀNŪS teríamos que pensar nunha adxectivación directa do nome persoal concordando en xénero co núcleo nominal (cfr. APĪŪS → UIA APĪA), opción polo demais pouco frecuente no noso territorio (Moralejo Álvarez 2009b:195). Pola contra, no suposto de TAURĪN(Ī)ŪS trataríase máis ben dunha derivación mediante o sufixo -ĀNŪS, mecanismo algo máis recente no tempo e para o que contamos con mostras como LAURENTĪŪS → *(UĪLLA / ĪNSULA / TĒRRA) LAURENTĪĀNA > *Lourenzá*, SABĪN(Ī)ŪS → *(FUNDŪ) SABĪNĪĀNŪ > *O Saviñao* ou *ARCELLĪŪS → *(UĪLLA / ĪNSULA / TĒRRA) ARCELLĪĀNA > *Arcillá* (cfr. med. *Arçillaa* CDMACM 1488). A antigüidade e fisionomía dos primeiros testemuños do topónimo permítennos descartar unha base etimolóxica co antropónimo en caso acusativo, i.e., *UĪLLA DĒ TAURĪNĪĀNŪ ou similar. Por outra banda, os usos gráficos observábeis neses primeiros rexistros e aos que xa aludimos anteriormente tampouco fan viábel un sintagma *(UĪLLA) TAURĪNĪĀNĪ como orixe remota da forma *Touriñán*²⁶⁷.

²⁶⁷ Dificultades similares podemos encontrar ao abordarmos a etimoloxía do topónimo *Touriñao de Arriba / Touriñao de Abaixo*, nome de senllas entidades de poboación da parroquia de Tiobre (Betanzos) e cuxa conexión formal con *Touriñán* parece en principio evidente. Deste

A esta interpretación deantroponímica podemos contraponer outras hipóteses con desigual grao de verosimilitude. Edelmiro Bascuas (2006:235-236), atendendo principalmente ao contexto físico e xeolóxico no que se sitúan os referentes extralingüísticos dos topónimos *Touriñán* e *Touriñao*, prefire interpretalos como derivados do devandito tema oronímico **taur-*. Porén, a principal eiva que detectamos nesta interpretación radica na estrutura morfolóxica de ambos os dous derivados, que como viamos encaixan de xeito moito máis satisfactorio nunha explicación baseada nos ítems antroponímicos enumerados ao comezo desta entrada. Totalmente descartábel é a hipótese expresada no seu momento por Luis Monteagudo (1952:487-488), quen chegou a reconstruír como étimo da forma *Touriñán* un sintagma **TŪRRE NERĪĀNA* alusivo segundo a el a unha antiga torre ou edificación da que se conservarían certos vestixios no lugar da Punta do Gavoteiro.

TRABA (< TABŪLA) *n.h.* (TRABA-Laxe-1). *Bergantiños | Soneira* (SC).

- **Traua:** s.d. (789:697). **Fernandus de Traua:** 1135 (5:24), 1135 (40:79).

OBS. Aínda que parece claro que a familia nobiliaria dos Froiaz-Traba tomou o seu segundo apelido do nome dunha fortaleza, o emprazamento desta segue sen estar totalmente claro, de xeito que se teñen dado distintas versións ao respecto. No *Memorial del Monasterio de Sobrado* (1633) lemos que "Traba es, el día de hoy, un lugar muy pequeño a cuatro leguas de este monasterio de Sobrado, que hoy dura, y está en pie con su nombre hacia Cabruy [...], no tiene iglesia sino una hermita de Nuestra Señora, y como feligreses acuden sus vecinos a otro pueblo allí cerca que se dice San Miguel de Felgueira. Denominábase toda esta tierra Traba [...]" (Sangil 2005:10). Os topónimos aludidos neste treito son doadamente recoñecíbeis hoxe en día²⁶⁸, e obrigáranos a identificar o lugar epónimo desta liñaxe aristocrática coa fortaleza que debeu existir nas proximidades da actual freguesía de Filgueira de Traba (Cesuras) e que o autor do *Memorial* describe con minuciosidade. Outros autores, en cambio, prefiren remitir as orixes dos Traba á freguesía do mesmo nome que aínda hoxe existe no concello

xeito, para *Touriñao* poderíamos pensar nun antigo **(FUNDŪ) TAURĪNĪĀNŪ*, coa subseguinte problemática no tocante ao establecemento do antroponimo concreto ao que remite o adxectivo en cuestión, ou un menos probábel **UĪLLA DĒ TAURĪNĪĀNŪ*, co nome persoal en caso acusativo, o cal implicaría unha orixe non anterior aos ss. X-XI.

²⁶⁸ Efectivamente, *Cabruy* correspóndese co actual Cabrui, freguesía do concello de Mesía. A localidade de *San Miguel de Felgueira* é a actual Filgueira de Traba, parroquia do concello de Cesures, mentres que a ermida da Nosa Señora aparece aínda mencionada por Jerónimo del Hoyo na súa breve descrición desa freguesía ao sinalar que "Hay una hermita de Nuestra Señora de Traba; dicen está decente" (MAS 389).

bergantiñán de Coristanco. Nós, pola nosa banda, imos seguir a hipótese defendida por Cal Pardo, quen, conxecturando acerca do lugar de nacemento de Munia Froiaz de Traba, fundadora do mosteiro de San Salvador de Pedroso, dá como opción prioritaria a actual localidade de Traba de Laxe, "en donde se conserva todavía una antigua edificación, dentro de la que pudo haber visto la primera luz nuestra fundadora. No cabe duda de que el título de Conde de Traba que ostentaba su hermano Pedro [Froiaz de Traba] está relacionado con esta tierra" (Cal Pardo 1984:20-21).

No tocante ao *Traua* mencionado no doc. 789, a identificación non ofrece ningún tipo de dúbidas, pois todas as entidades de poboación aludidas no dito texto atópanse situadas na contorna máis ou menos inmediata da actual Traba de Laxe: *Primeiramente J casal en Traua que tem Goncaluo Perez de Ribeira e outros seus parentes de Chamim. Item en Borneiro [= Borneiro] J casal que tem Lopo Tinoso in lug[ar] que chamam Paacos. Item da ygrega de Santa Cezia [= Santa Sía de Roma] e da uila J doezema (...) Item en Treos [= Treos] e en Gora [= Xora] (...)*

□ **Santiago de Traba:** MAS 1607 (351), MAS 1607 (358).

□ **Filgueira de Traba:** Cesuras (1). **A Ponte de Traba:** Noia (Noia-1). **Traba:** O Araño (Rianxo-1), Coristanco (1). **Traba:** Coristanco (1). **A Traba:** Muimenta (Cospeito-2).

□ Lex. (Oro.) / Lat. Cremos cando menos plausíbel que a orixe dos dous topónimos bergantiñáns que comparten esta forma lingüística estea no substantivo latino TABŪLA, que presentaba entre outras acepcións as de "Tabla" e "Porción de un campo en forma de cuadro" (NDLEE, s.v. TĀBŪLA). A toponimización deste vocábulo produciríase mediante un fenómeno de extensión semántica, ao aplicarse como denominación de terreos chans e lisos, similares neste sentido a unha táboa. Esta particularidade orográfica é común aos respectivos emprazamentos das dúas entidades de poboación que aquí nos ocupan, e resulta especialmente notoria no caso da freguesía de Santiago de Traba, asentada nunha inmensa planicie ao nivel do mar.

Tal e como sinala Marqués Valea (2004:301), xa o padre Sarmiento intuía no seu momento a conexión etimolóxica entre TABŪLA e topónimos como *Taboada*, *Trabada*, o cast. *Tabladillo* e outros moitos similares, se ben o frade pontevedrés partía dunha acepción de TABŪLA como "pedazo de heredad que se siembra", de xeito que "la voz *tabula* era una medida de tierra llana y por eso se llamó *tabula* o *tabla*". De feito, este significado de TABŪLA, observábel xa na época propiamente latina tal e

como tivemos ocasión de comprobar, explica a acepción coa que se conserva o termo *tabla* en determinadas partes do Bierzo e noutras comarcas de León, é dicir, "porción de terreno destinada al cultivo y principalmente a huerta" (Álvarez Maurín 1994:316-317). Mais o certo é que no léxico común desa mesma área lingüística obsérvase unha especialización semántica de TABŮLA e dalgúns dos seus derivados como denotativos dun determinado perfil orográfico e mesmo hidrográfico: así, o subst. *tablada* (< TABŮLĀTA, participio do vbo. TABŮLŌ 'entarimar') designa en comarcas como Babia ou Lḷaciana o tramo dunha corrente fluvial onde esta se remansa (Miranda 1985:225-229). Mesmo en castelán atopamos formas como *tabla de río* ou *tabla de agua* que designan a parte pola que un río flúe máis estendido e chan e que explican topónimos como *Las Tablas de Daimiel* (Cabeza Quiles 2008:596).

De calquera xeito, e prescindindo de maiores matices semánticos, podemos dar po bo que TABŮLA está na orixe non só de (A) *Traba*, senón tamén da súa correspondente variante pluralizada *As Trabas* (< TABŮLĀS) e de derivados como *Trabada* (< TABŮLĀTA), (O) *Trabado* (< TABŮLĀTŮ), *Trabadela* (< TABŮLATĚLLA) ou *Trabadelo* (< TABŮLATĚLLŮ), todos eles de existencia constatada na nosa toponimia actual e para os que semella rexistrarse unha maior concentración na área nororiental do territorio galego. A evolución fonética verificada en todos eles foi a mesma: produciuse a síncope da vogal postónica -Ů- (**Tab'la*), seguida da rotatización da consoante lateral dentoalveolar segundo parámetros aínda hoxe operativos na lingua (**Tabla* > **Tabra*, cfr. *blanco* / *branco*, *clavo* / *cravo*...). Na fase final produciuse a metátese da consoante golpeada dentoalveolar [r] (**Tabra* > *Traba*, cfr. *cabra* > pop. *craba*, *catedral* > pop. *catredal* e similares)²⁶⁹. Pola súa banda, a forma *táboa*, que foi a que finalmente prevaleceu no léxico común, representa unha evolución do lexema TABŮLA alternativa á que implican *Traba* e os seus derivados, pois nela constatouse a síncope do -L- intervocálico latino. Por último, a variante tamén viva en galego *tabla*, que encontramos como constituínte de diversos microtopónimos (Marqués Valea 2004:301-303), pode tratarse nalgúns casos dun mero castelanismo, mentres que noutros, en troques, resulta máis conveniente interpretalo como unha forma lexítima galega, intermedia entre **traba* e *táboa*. Malia estas diverxencias

²⁶⁹ O percurso evolutivo que vimos de describir para o topónimo *Traba* encontra un correlato exacto noutros ítems toponímicos galegos como *A Proba*, explicábel como resultado do lat. *PŌPŮLA (> **Pob'la* > **Pobla* > *Pobra* > *Proba*). Este dato reforza segundo cremos a verosimilitude da nosa proposta etimolóxica para *Traba* e os seus distintos derivados.

formais, o certo é que todas estas variantes deixaron resultados toponímicos explicábeis, ao igual que en *Traba* e os seus derivados, a partir dunha motivación orográfica: é o caso de (As) *Táboas*, (A) *Taboada*, *Taboado*, *Taboadelo* ou *Taboadela*, cognados todos eles dos xa citados *As Trabas*, *Trabada*, *Trabado*, *Trabadelo* e *Trabadela*. A maiores destas formas podemos aínda mencionar outras igualmente derivadas do lexema *táboa* como p.ex. *Taboelle* (**Taboella* < **TABŮLĪCŮLA*) ou *Taboído* (< **TABŮLĪTŮ*). Fóra do ámbito galego cómpre apuntar aínda expresións toponímicas como *Llanu la Tabla* (Asturias) ou *Valdetablas* (Madrid), entre outros moitos.

Acabamos de comprobar, por tanto, que a hipótese orotoponímica semella en principio a máis convincente, pois conta con apoio léxico e documental de diverso tipo. Con todo, non por iso deixaron de formularse outras explicacións para o topónimo *Traba*. Edelmiro Bascuas (2006:328-329) prefire entroncar este topónimo coa raíz indoeuropea **ter-* 'frotar, atravesar', xeradora de diversos derivados cun contido semántico de carácter hidronímico. A partir desta base sería xustificábel un desenvolvemento **traw-* que de feito podemos illar en formas como o gr. *τραῦμα* 'ferida', címr. *taraw* 'golpear' ou mesmo lat. *ĪNTRĀUI* (primeira persoa do Pretérito Perfecto de Indicativo de *ĪNTRĀRE*). O tema **traw-* tamén estaría presente en formacións xa propiamente toponímicas e aparentemente similares ao galego *Traba*, como p.ex. o nome do río tracio *Τραῦος*. Xa que logo, o autor aventura a posibilidade de reconstruír para o noso topónimo unha fase inicial **TRAW-A*, formalmente coherente coa estrutura de moitos outros hidrotopónimos europeos (é dicir, adxunción dun sufixo vocálico *-a* á raíz) e cuxa evolución implicaría a consonantización da semivogal velar [w], do mesmo xeito que ocorreu en *Malvas* (< **MALLŌNES*, vid. **SAN MARTIÑO DE CANDUAS**), med. *sive* (< **seue* < *SEDŮ*) e similares. En defensa desta hipótese aduce o autor a existencia de topónimos como o port. *O Paul da Trava* (que interpreta como un sintagma tautolóxico), así como de correntes fluviais antigamente denominadas *Trava* / *Traua*. Un deses ríos foi o actualmente denominado *Sóñora*, un dos que desaugan na ría de Muros e Noia e que en DTT encontramos aludido en numerosas ocasións, sempre baixo a forma *Traua* ou variantes flexivas como *Trauam* e *Traue* (ITT, s.v. **TRABA**). De feito, esa denominación antiga pervive no citado topónimo *A Ponte de Traba*, de significado e motivación transparentes. Bascuas detense tamén no caso concreto de Santiago de

Traba, argumentando que o seu nome é o mesmo que reciben o río e mais a lagoa existentes nesa mesma freguesía, de xeito que **traba* 'poza, charco, estanque' sería nun primeiro momento o nome da lagoa, estendéndose nunha fase posterior á corrente fluvial e abranguendo por último o conxunto do núcleo habitado asentado nas súas marxes (vid. ANLLÓNS). Agora ben, unha deslocación toponímica coma esta pode darse tanto nun sentido como no inverso, pois son moi frecuentes os topónimos que designaban orixinariamente unha poboación e acabaron por aplicarse tamén á corrente fluvial máis importante que atravesa a mesma, xeralmente por medio de sintagmas do tipo [río + nexo preposicional *de* + topónimo]²⁷⁰.

Maior contundencia argumentativa podería dárselle en cambio á existencia de formacións toponímicas como *Trabazo*, *Trabazos*, *Trabazas* ou *Trabazón*, ás que habería que sumar aínda os múltiples derivados do mesmo tipo existentes en Portugal, como *Travaças*, *Travacelas*, *Travacinho*, *Travaço*, *Travaçô*, *Travaçó*, *Travaçoa*, *Travaços* ou *Travaçós*, por sinalar soamente algúns exemplos²⁷¹. A estrutura morfolóxica de todos eles podería analizarse como o resultado de engadirlle a un tema **traw-* o formante sufixal *-tío* / *-tĩa*, moi frecuente en diversos derivados toponímicos de ascendencia prelatina aínda hoxe existentes en Galicia, como p.ex. *Deza* (< **DE-TĨA*), *Cerezo* (< **SERE-TĬO*), *Lóuzara* (< **LAU-TĨA-RA...*) e similares. Agora ben, este dato debe avaliarse tamén con suma cautela, pois coñecemos exemplos nos que unha sufixación similar interviu sobre bases lingüisticamente latinas, como p.ex. *Pedraza* (← *pedra* < *PĚTRA*), *Lagazós* (← *lago* < *LĀCU*, vid. *LAGO*), *A Campaza* (← *campa* ← *campo* < *CAMPŮ*) ou, retomando o tipo léxico que

²⁷⁰ Por exemplo, o río Castromaior, na provincia de Lugo, debeu ser en orixe un *río de Castromaior*, que tomou o seu nome en alusión ao núcleo habitado así coñecido e pertencente hoxe en día ao concello de Abadín. Porén, resulta evidente que *Castromaior*, aínda dándolle nome a un río, non pode entenderse por iso como un hidrotopónimo primario, no sentido de que non se formou a partir dunha base léxica dotada de significado propiamente hidronímico. Por tanto, o feito de que un topónimo designe unha corrente fluvial ou calquera outro fenómeno físico similar non debe tomarse en principio como proba concluínte para aceptar a orixe hidronímica desa forma lingüística, sobre todo cando nos referimos a cursos de auga pequenos ou de escasa relevancia, os máis propensos a fenómenos tanto de substitución toponímica como de polionimia.

²⁷¹ Semella inverosímil postular calquera relación entre esta serie toponímica e o lat. *TRABS* 'viga'. Téñense dado aínda outras interpretacións igualmente improbábeis, como a proposta por Nicandro Ares (1993:22) ao retrotraer o topónimo *Trabazo* ao antropónimo latino *TREBATĬŪS* / *TRIBATĬŪS*, que o autor vincula á súa vez co adx. *TREBAX* 'astuto' e mesmo co antropónimo *TREUOATĬŪS* que figura nunha inscrición portuguesa.

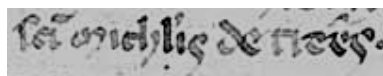
aquí nos interesa, o topónimo (*As*) *Taboazas*, interpretábel como cognado do devandito *Trabazas* (port. *Travaças*) e reducíbel xa que logo ao lat. TABŪLA.

En definitiva, e contrastando as dúas interpretacións aquí expostas, concluímos que a hipótese orotoponímica semella a máis sólida tanto a nivel etiolóxico como a nivel estritamente formal e semántico. Agora ben, tampouco podemos excluír tallantemente a opción dun tema hidronímico **traw-* ou similar como base dalgún dos derivados antes sinalados.

TREOS (< **TRIDŌNES*) *n.h.* (TREOS-Vimianzo-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

- **Sancti Michaelis de Trees:** 1223 (745:665).
- **Treos:** s.d. (789:697).

OBS. Aínda que ao longo da edición de Pérez Rodríguez son bastante numerosos os casos nos que o editor confunde nas súas lecturas os grafemas <o> e <e> (vid. **ASENSO**, **BEDÁN**), non podemos dicir o mesmo no tocante á forma *Sancti Michaelis de Trees* (doc. 745), pois tal é a lectura á que obriga a forma que aparece no manuscrito.

(f. 185r)

□ **San Miguel de Treos:** MAS 1607 (351), MAS 1607 (356).

□ **Treos:** Treos (Vimianzo-1).

□ Onom. (Xent.) / Prelat. Tomando como base a opinión de Edelmiro Bascuas (2006:345-346) a respecto deste topónimo, podemos aceptar cando menos provisionalmente unha base etimolóxica **TRID-ŌNES*, analizábel como un derivado de tipo xentílico creado mediante a adxunción á raíz do sufixo átono prelatino *-ōne(s)*, o mesmo que intervén noutras formacións afíns ben coñecidas como **KAND-ŌNES* > *Canduas*, **BRANT-ŌNES* > *Brantuas* ou **ANN-ŌNES* > *Anos* (vid. **ANOS**, **SAN MARTIÑO DE CANDUAS**). No tocante á base sobre a que se levou a cabo a derivación, é probábel que se trate dun antropónimo creado a partir do nome do ordinal "3º" nas linguas célticas, na liña dos moitos deste tipo que concorren na epigrafía da Hispania prerromana: pensemos p.ex. en TRITIUS, TRITEUS, TRITIA ou nas variantes sonorizadas TRIDIUS, TRIDIA, TRIDALLUS, TRIDIAUM, TREDIO, algúns dos cales serviron como base para a formación de xentílicos como TRIDIAUORUM, TRIDONIECU(M) e posibelmente tamén o noso hipotético **TRIDŌNES*. Cómpre salientar que este mecanismo de

creación de nomes persoais a partir de ordinais (ben coñecido nas zonas máis conservadoras da Hispania indoeuropeizada, e nomeadamente entre os cántabros, ástures, vetóns e lusitanos) non se limita nin moito menos a este feixe de exemplos, senón que poden aducirse aínda outros antropónimos como DOUITEROS (ordinal "2º"), TURAIUS, TUROIUS (ordinal "4º") ou PINTAIUS, PENTAIUS, PINTOUIUS, PENTIUS (ordinal "5º"), por sinalar tan so algúns exemplos (Albertos 1985:298-299). De feito, a partir do antropónimo PENTIUS encontra explicación o xentílico *PINTONES, atestado baixo a forma de xenitivo plural *Pinton(um)* nunha inscrición de Coimbra e cuxo evidente paralelismo morfolóxico coa forma *TRIDŌNES parece fortalecer a verosimilitude da nosa proposta etimolóxica.

Por outra banda, a evolución fonética de *TRIDŌNES sería perfectamente regular e homologábel á que se observa noutros derivados análogos. Deste xeito, habería que supoñer a síncope do -D- (*TRIDŌNES > *Tréones), a lenición e perda do -N- acompañada da nasalización das vogais contiguas (*Tréones > *Tréõēs) e, por último, a resolución da secuencia vocálica [oe] mediante asimilación regresiva e crase (*Tréõēs > *Tréõōs > Treōs > Treos). Os paralelos máis claros que poden invocarse neste sentido son os casos de *Anos* (< *Anōs < *Anōōs < *Anōēs < *ANNŌNES) e *Camos* (< *Camōs < *Camōōs < *Camōēs < *CAMŌNES), nos que se debeu verificar un percurso evolutivo idéntico (vid. ANOS). A forma *Sancti Michaelis de Trees* (DTT 1223), excepcional no conxunto dos rexistros manexados, representaría segundo o propio Bascuas (2006, *ibid.*) un tratamento alternativo dese grupo vocálico [oo] (< [oe]), motivado quizais por un certo relaxamento articulatorio do [o]final mais que, de todos os xeitos, non chegou a callar.

Outro dato que parece fortalecer a nosa proposta é a existencia do topónimo *Triós* como nome de senllas freguesías pertencentes aos concellos ourensáns de Esgos e Pereiro de Aguiar, respectivamente. O topónimo aparece na documentación dos séculos X, XI e XII baixo a forma *Tredones*, mentres que a partir do s. XIII comezan a emerxer variantes xa plenamente romances como *Trioēs* (MPR 1291) e *Trioos* (MPR 1351, 1355, 1354). Á luz dos testemuños máis temperáns e da evolución fonética que se infire dos rexistros extraídos da documentación baixomedieval, semella probábel reconstruír para *Triós* unha fase orixinaria *TRIDŌNES idéntica en todos os sentidos á proposta para o caso de *Treos*, mais coa única diferenza de que para o topónimo ourensán hai que presumir unha acentuación paroxítona coherente

co resultado romance (de acentuación oxítónica) e explicábel tal vez en virtude da atracción exercida polo sufixo latino *-ōNE(s)*²⁷². A alternancia **TRIDŌNES* (> *Treos*) / **TRIDŌNES* (> *Triós*) non resulta estraña se a comparamos coa que se dá p.ex. entre *Camos* (< **CAMŌNES*) e o port. *Camões* (< **CAMŌNES*), *Canduas* (< **CANDŌNES*) e ast. *Candones* (< **CANDŌNES*) ou, de xeito menos transparente debido á grande diverxencia formal que presentan as respectivas solucións romances, entre *Malvas* (< **MALLŌNES*, vid. *ANOS*) e *Mos* (< **Mōs* < **Mōōs* < **Maōs* < **Maōōs* < **Maōēs* < **Maónes* < **MALŌNES*)²⁷³.

Por tanto, coidamos que a hipótese etimolóxica que vimos de desenvolver pode considerarse cando menos plausíbel, pois, aínda alicerzándose nun número bastante reducido de testemuños documentais, semella responder de xeito bastante satisfactorio ás cuestións de índole semántica, morfolóxica e fonética que presenta a forma *Treos*.

TRONCO | TRUNCO (< TRŮNCŮ) ⇔ *c.fluv.* GRANDE (San Martiño de Duio-Fisterra-1).
Fisterra | Duio (SC).

- **Tronco:** 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:64).
- **Trunco:** 1135 (6:25), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73)².

OBS. O río *Trunco* / *Tronco* é unha das referencias xeográficas empregadas para establecer os límites das igrexas de San Martiño e San Salvador de Duio na doazón que delas fixo o monarca Afonso VII ao mosteiro de Toxos Outos en 1135. Esa referencia repítese nas sucesivas confirmacións, cuxas copias foron debidamente incluídas e conservadas no tomo.

²⁷² De todos os xeitos, o sufixo tónico *-ōne(s)* non deixa de aparecer noutras formacións xentílicas netamente prelatinas, como p.ex. *CENTRŌNES*, *BRITŌNES*, *ALBIŌNES* e similares (Bascuas 2002b:299).

²⁷³ Referímonos evidentemente á forma *Mos* integrada dentro do sintagma *San Xiao de Mos* que lle dá nome a unha freguesía do concello lugués de Castro de Rei. O percurso evolutivo en cuestión parece corroborado polo rexistro *Sant Giaao de Moons* (CDMACM 1488). Segundo Navaza (2009:221), resultaría imposible saber se o sufixo implicado na base etimolóxica do actual *Mos* era tónico ou átono, "pois nos dous casos daría o mesmo resultado *Mos*". Porén, cremos que a forma moderna e o seu contraste coas variantes medievais obrigan a reconstruír un derivado paroxítono **MALŌNES*, xa que a partir dunha variante proparoxítona **MALŌNES* deberíamos esperar unha fase romance intermedia **Māōēs* cuxa secuencia vocálica final tendería a resolverse mediante asimilación regresiva e crase ([ōē] > [ōō] > [ō] > [o]), tal e como observamos en *Camos*, *Anos*, *Treos* e outros topónimos similares. Deste xeito, a solución esperábel a partir dese derivado **MALŌNES* sería unha forma como **Maos* ou similar, mais dificilmente a forma real *Mos*.

A determinación do referente extralingüístico moderno desa denominación toponímica *Trunco* / *Tronco* foi posíbel grazas a unha secuencia que se repite en todos eses textos, e na que se explicita que un dos termos da igrexa de San Martiño de Duio era o curso *de illo riuulo de Tronco sicut uadit et intrat in mare de arena de Lacustaria et finitur intus in mare*. O río *Tronco* / *Trunco*, en definitiva, é o mesmo que desauga no areal de Langosteira, o que nos permite identificalo co que hoxe é o río Grande.

□ N.R.

□ **Tronco:** Goiriz (Vilalba-2).

□ Lex. (Fito.) / Lat. Este antigo topónimo parece poder interpretarse a partir do lat. TRŪNCŪS, que presentaba valores como "Truncado, mutilado, cortado", "El tronco del cuerpo del hombre no considerados los brazos y piernas", "El fuste de la columna" ou, xa propiamente no eido da fitonimia, "El tronco de la planta o del árbol", "El árbol" e "El ramo cortado del tronco", entre outros (NDLEE, s.v. TRUNCUS). A súa aplicación específica ás árbores constátase desde os textos máis antigos e é común a todos os romances de Occidente (DCECH, s.v. TRONCO). Algúns dos nosos dicionarios recollen ademais outras acepcións secundarias do apelativo *tronco*, como p.ex. "Persona inútil o insensible" ou "Par de mulas o caballos que tiran de un carruaje", aboadas ambas as dúas por Eladio Rodríguez mais, cando menos en principio, incapaces de xerar denominacións toponímicas.

Por outra banda, a proxección do subst. *tronco* na toponimia galega é relativamente importante e podería aludir á existencia de arborado aproveitable para a madeira (Navaza 2006:549). A forma simple pervive hoxe no topónimo *Tronco*, que ademais de darlle nome a unha aldea da freguesía de Goiriz (Vilalba), é tamén a denominación dun curso de auga no concello coruñés de Boiro²⁷⁴. Tamén rexistramos con certa frecuencia a variante pluralizada *Troncos*, ben de xeito illado²⁷⁵ ou ben con función de modificador en sintagmas toponímicos como *Porto dos Troncos*, *Por da Tronca* e *Val dos Troncos*, este último recollido por Gonzalo Navaza como nome dun lugar non habitado no concello ourensán de Cartelle (Navaza 2006, *ibid.*). Porén, documéntanse desde época máis temperá e pareceron

²⁷⁴ Sen esquecer a alusión que se fai nalgúns documentos medievais a un *ualle de Trunco* (n.i., TSob 1204).

²⁷⁵ Segundo os datos do NG, a forma illada *Troncos* dálle nome a un lugar da freguesía de Freixo (A Fonsagrada).

gozar dunha maior difusión os topónimos consistentes en derivados abundanciais, como p.ex. *O Troncal*, *Troncoso* / *Troncosa* ou *Troncedo* / *Tronceda*, aos que debemos engadir aínda os asturianos *Troncéu* e *Tronceda* (García Arias 2000b:210). Como vemos, a base léxica de varios dos exemplos anteriores presenta unha fricativa interdental [θ] no canto da esperábel oclusiva velar [k], o cal nos obriga a pensar en derivacións realizadas directamente sobre o radical latino TRŪNC-, i.e., TRŪNC-ĒTŪ > *Troncedo* / ast. *Troncéu* e TRŪNC-ĒTA > *Tronceda*, coa evolución lóxica e esperábel da vogal palatal precedida da oclusiva velar etimolóxica. Estamos por tanto perante formacións cronoloxicamente moi antigas e que encontran o seu paralelo noutros derivados fitonímicos nos que se detecta unha alternancia fonética similar: pensemos p.ex. en IUNC-ĒTŪ > *Xuncedo* fronte a *Xunqueido* (< *xunco* + sufixo *-edo*), ou en *SABUC-ĒTŪ > *Sabucedo* fronte a *Sabuguido* (< *sabugo* + sufixo *-ido*), entre outros. Por tanto, resulta innecesario postular para os topónimos *Troncedo* / *Tronceda* opcións etimolóxicas como a proposta por Pensado Tomé (OELG 251), quen suxería a posibilidade dunha base tardolatina *TRŪNCEŪS, relacionada á súa vez co vbo. *(DE)TRŪNCEĀRE (DEEH, s.v. *TRUNCĒĀRE), ou mesmo un cruzamento léxico con outras formas como *tronchar* ou *trozo*.

No tocante á explicación etiolóxica do topónimo *riuulo de Tronco* que aquí nos ocupa, quizais podería pensarse en primeira instancia nunha simple deslocalización toponímica en virtude da cal a corrente fluvial adoptou o nome dalgún lugar ou entidade de poboación portadora desa denominación fitotoponímica. Porén, carecemos de datos que nos permitan confirmar ou desmentir esta opción. Xa que logo, é posíbel que esteamos simplemente perante un topónimo alusivo ao transporte de troncos utilizando o curso do río, práctica á que quizais se refiran tamén outros topónimos como o xa mencionado *Porto de Troncos* ou o derivado *Por da Tronca*.

VIGO (< UĪCŪ) *n.h.* VIGO (San Martiño de Duio-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Uigo**: 1232 (38:73), 1256 (70:121).
- **Vigo**: 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:63).
- **Vigu**: 1249 (190:219).

□ N.R.

□ Por toda Galicia.

□ Lex. (Eco.) / Lat. Tanto este topónimo en concreto como os múltiples homónimos cos que conta por toda Galicia remiten en última instancia ao lat. *UĪCŪS* 'conxunto de casas', 'barrio dunha vila', 'rúa' (E.-M., s.v. *UĪCŪS*). Malia perderse o seu valor apelativo, conservan plena vitalidade na lingua moderna algúns dos seus derivados, nomeadamente o subst. *veciño* (< *UĪCĪNŪ*). A diferenza do que aconteceu con termos de semántica afín como *UĪLLA*, no caso de *UĪCŪS* non debeu ser frecuente a súa combinación con nomes persoais. De feito, o único exemplo deste tipo que achega o NG é o topónimo *Vigovidín* (< *UĪCŪ UETĪN(I)Ī*) como nome dun lugar da freguesía de Almeiras (Culleredo). Si se constatan en troques outras posibilidades combinatorias, como as que ilustran p.ex. as formacións *Vigobó*, *Vigo de Fondo*, *Vigo de Galegos* ou *Vigo de Sarria*, entre outras.

O rexistro máis temperán que coñecemos para este vocábulo na nosa documentación medieval procede dun diploma lucense no que se menciona unha *villa que dicitur Vigo* (DEA 897). Noutro fragmento de data algo posterior podemos constatar o uso estritamente apelativo da forma que nos ocupa: *uillam uocitatam Boruene et in ea ualle uel uico quam dicunt Maganes* (TCol 950).

VILAR DE COSTA (< *UĪLLĀRE DĒ CŌSTA*) *n.h.* **VILAR DE COSTA** (Coiro-Mazaricos-1). *Xallas | Entíns* (SC).

- **Costa**: 1161 (85:135). **Petrus de Costa**: 1198 (89:138).
- **Uilar de Costa**: s.d. (789:697).
- **Uillar**: 1161 (85:135).
- **Villa de Costa**: 1171 (86:136).
- **Villar da Costa**: 1198 (89:138).
- **Villar de Costa**: 1157 (84:134), 1247 (169:203), 1283 (90:139).
- **Villare de Costa**: 1227 (105:151), 1244 (97:144), 1244 (97:145).
- **Villari de Costa**: 1289 (89:138), 1289 (97:144), 1289 (105:151), 1289 (169:203).

□ N.R.

□ Por toda Galicia.

□ Lex. (Oro.) / Lat. Os diversos topónimos (*O*) *Vilar* existentes por todo o territorio galego proceden en última instancia dun sintagma *(*LŌCŪ* / *TĒRRA...*) *UĪLLĀRE*, cuxo modificador era orixinariamente un adxectivo derivado de *UĪLLA* mais que xa debía

funcionar como substantivo en época tardolatina. Nun comezo, o termo *vilar* referíase a "unha explotación agraria aparecida na extremeira dunha *villa*, concretamente no seu fronte de expansión por terreos ermos ou valeiros, da cal vaíse progresivamente escindindo ou esguizando ata adquirir entidade propia" (Baliñas 1992:221). Na actualidade, o significado máis común que se lle adoita atribuír a ese vocábulo é 'aldea pequena, lugar pequeno' ou ben 'casa de campo para recreo'. Aínda así, os nosos lexicógrafos recolleron outras acepcións máis estreitamente vinculadas á orixe agraria do termo e que tamén poderían atoparse, cando menos nalgúns casos, na base da súa explotación toponímica. Deste xeito, Elixio Rivas rexistra en Vilalba a acepción "Conjunto de fincas que siguen los mismos cultivos, polígono de labradíos", moi similar á que aboara no seu momento F. J. Rodríguez nesa mesma zona: "Una heredad grande, que descansa y se aplica a centeno [...], en que son llevados varios partícipes". Pola súa banda, Aníbal Otero dá *vilar* como sinónimo de *faceira*, *barbeito* e *estivo*, ao tempo que lles atribúe a todas estas voces o significado "Campo em que se segou centeio e se lavra imediatamente para sementeira de milho seródio". Unha acepción que pasou aos dicionarios posteriores foi a de "Campo en barbecho o rastrojo después de recogido el fruto", que achegara no seu día Leandro Carré. Na actualidade, o GDXL tamén recolle o significado "Conxunto de terras a labradío, cercadas ou pertencentes a varios donos" (GDXL, s.v. VILAR). Xa que logo, é moi probábel que na orixe de moitos dos topónimos baseados no ítem *vilar* ou nalgún dos seus derivados subxazan valores semánticos deste tipo, de carácter máis ben agronómico.

Como xa se sinalou, a presenza do apelativo *vilar* na nosa toponimia maior é moi importante, ben a través da forma simple (en singular ou en plural), ben a través de múltiples derivados que ilustran diversas posibilidades combinatorias a nivel morfolóxico. Deste xeito, podemos detectar diminutivos como (*O*) *Vilariño* / (*Os*) *Vilariños* e *Vilarín*, e tamén formacións de tipo despectivo como *Vilarullo* (vid. BARDULLAS) e *Vilarello* / *Vilarellos*, este último cunha variante fonética *Vilarelle* (cfr. med. *Bornalio* > *Bornalle*, **Cidadella* > *Cidadelle* e similares). Tamén podemos detectar un probábel derivado xentílico como *Vilarés* (< *UĪLLARĒNSE), sen esquecer os sintagmas nos que a forma *vilar* aparece determinada por nomes persoais, como *Vilarpedre* (< UĪLLĀRE PETRĪ), *Vilarbuxán* (< UĪLLĀRE BUSĪĀNĪ, vid. BUXÁN) ou *Vilargabín* (< UĪLLĀRE GABĪNĪ), entre outros.

No tocante ao subst. *costa*, que neste topónimo funciona como determinante introducido polo nexa preposicional *de*, presenta en galego o significado máis común de 'terreo en pendente, desnivel dun terreo', e remite en última instancia ao lat. CŎSTA 'costela'. Cómpre notar que este substantivo acabou desenvolvendo en todas as linguas romances a devandita acepción oronímica, en virtude dun proceso de extensión semántica similar ao comentado para outros topónimos (vid. *PENA* | *PENNA*). Polo demais, a presenza desta voz na documentación peninsular do período medieval remóntase a datas bastante temperás. Para o ámbito astur-leonés, Álvarez Maurín (1994:92) cita un texto leonés con data de 950 no que se alude a unhas *terras in costa de Plano* e que se anticipa nunhas décadas ao testemuño de 972 aducido por Coromines como o máis antigo (DCECH, s.v. CUESTA). Tamén anterior a este último é o rexistro extraído dun documento galego no que se explicita a situación xeográfica do mosteiro de San Xulián de Samos nos seguintes termos: *territorio Gallecie, costa mons Paramo, discurrente fluvio Sarrie* (TS 960). Trátase da atestación máis antiga que coñecemos na produción instrumental medieval propiamente galega.

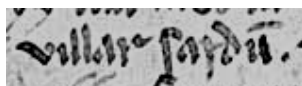
A proxección toponímica do substantivo *costa*, tal e como podía agardarse nun territorio de orografía tan pronunciada como o galego, é moi elevada. O NG rexistra numerosas ocorrencias da forma simple (*A*) *Costa* como denominación de varias entidades de poboación. En non poucos casos, esta forma integra sintagmas toponímicos máis amplos con cuxos constituíntes establece nexos relacionais de distinto tipo. Recoñecemos deste xeito topónimos alusivos á posición da entidade poboacional con respecto a un desnivel do terreo (*Tras da Costa*, *Fondo da Costa*, *Cima da Costa...*), á propia posición ou orientación dese desnivel e ás características que iso implica (*A Costa do Sol*), á presenza de certos elementos físicos ou doutro tipo cuxa existencia singulariza esa pendente (*Costa da Cabra*, *Costa da Zapateira*, *A Costa da Tapia...*) ou, en definitiva, á relación dese trazo orográfico cunha entidade de poboación concreta (p.ex. *A Costa de Valeixe* ← *Valeixe*). Aínda que a súa presenza cuantitativa tampouco é nada desprezábel, os derivados toponímicos do apelativo *costa* son menos abondosos cós resultados xerados pola forma simple. Así e todo, podemos invocar o par toponímico *Costela* / *Co(n)stenla*, dúas formacións diminutivas derivadas mediante o sufixo latino -ĒLLA e que posúen certo interese. Efectivamente, a forma *Co(n)stenla* representa a solución característica dos falares galegos occidentais para unha hipotética base etimolóxica *CŎSTĀNĒLLA (cfr.

QUINTĀNĒLLA > *Quintenla* vs. *Quintela*, FÖNTĀNĒLLA > *Fontenla* vs. *Fontela* e similares), da cal se infire a existencia no territorio galego dun derivado *CÖSTĀNŪS, -A de estrutura análoga á de formacións como FÖNTĀNŪS, -A (← FÖNTE), e que, ao igual ca esta, debeu ter no comezo un valor adxectivo para posteriormente substantivarse (Moralejo Lasso 1977:86). Agora ben, no tocante á forma *Costela*, só o recurso aos testemuños documentais pertinentes pode axudarnos a determinar con certa exactitude se estamos perante unha solución do devandito *CÖSTĀNĒLLA ou se hai que falar en cambio dun derivado CÖSTĒLLA creado directamente a partir da forma CÖSTA (vid. QUINTĀNS).

VILAR SARNON (< *UĪLLĀRE (DĒ) SARNŌNE / *UĪLLĀRE SARNŌNĪ) ⇨ *n.h.* (SARDIÑEIRO-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Sancti Johannis:** s.d. (194:223).
- **Sancti Johannis de Villar Sarnon:** 1241 (720:645), 1249 (190:219).
- **[Uillar Sarnon]: Adan Martini de Uillar Sarnon:** 1241 (720:645).
- **Villar Sardum:** s.d. (172:205).
- **Villar Sarnon:** 1241 (720:645).

OBS. Pérez Rodríguez (2004:756) establece a identificación entre (*Sancti Johannis de*) *Villar Sarnon* / *Uillar Sarnon* e a actual freguesía fisterá de San Xoán de Sardiñeiro. Esa identificación conta co apoio do contexto toponímico explicitado nun documento en concreto, o nº 190, con data de 1249 e no que Mariña Eáns acorda doarlle ao mosteiro de San Xusto de Toxos Outos varias propiedades, todas elas concentradas no territorio do actual concello de Fisterra. Máis concretamente, o obxecto da doazón era *quantam hereditatem habetis in villa de Pradiz* [= Padrís] *uel habere debetis in filigresia Sancti Johannis de Villar Sarnon, et quantam hereditatem habetis uel habere debetis in Vigu* [= Vigo] *in filigresia Sancti Vincencii de Duio* [= Duio] *et quantam hereditatem habetis uel habere debetis in ecclesia Sancte Marie de Finibus Terra* [= Fisterra]. A remisión de todas as propiedades aludidas a un ámbito xeográfico moi restrinxido e específico, así como o feito de a freguesía de *Villar Sarnon* estar posta baixo a advocación de San Xoán (santo padroeiro da actual parroquia de Sardiñeiro), parecen datos o suficientemente seguros como para dar por boa esa identidade. No tocante á variante *Villar Sardum* (doc. 172), a lectura dada polo editor é correcta tal e como podemos comprobar na imaxe que adxuntamos, mais a diverxencia gráfica con respecto aos restantes testemuños aducidos pode interpretarse como un erro no proceso de copia do documento.

(doc. 172, f. 64v)

□ N. R.

□ **Sarnón:** Santo Ourense de Entíns (Outes-1).

□ Onom. (Antro.) / Lat. Nun primeiro momento consideramos que tanto a forma concreta que nos ocupa como o seu homónimo moderno *Sarnón* podían explicarse dentro da hidrotoponimia prelatina de filiación antigo-europea, pois, cando menos teoricamente, *Sarnón* pode interpretarse como resultado romance dun etimolóxico *SAR-N-ŌNE, derivado á súa vez dunha raíz indoeuropea **ser-* / **sor-* 'fluír, manar', 'moverse rapidamente' cuxa existencia parece corroborada por formas como ai. *sarā* 'río' e *sármah* 'fluxo', lat. *SERŪM* 'soro, almece', gr. *ρώομαι* 'moverse con rapidez' ou lit. *sraviù* 'fluír' e *srutà* 'corrente', entre outros (IEW 909-910). Por outra banda, a produtividade toponímica deste radical é abondo coñecida entre os investigadores e poden aducirse a este respecto exemplos tan ilustrativos como o nome do río *Saar* / *Sarre* (afluente do Mosela) ou, xa en territorio galego, os topónimos *Sor*, *Sar* (co seu diminutivo *Sarela*), *Seiro* (< *SERĬO), *Sorga* (< *SORĬCA) ou *Zarzo* (< *SARTĬO), entre outros moitos. A rendibilidade deste radical non se restrinxe ao ámbito da toponimia, pois quizais poida retrotraerse a el o substantivo común *zarzo* e o seu derivado *zarzallo* 'orballo, chuvia miúda', cuxa coincidencia formal co dito topónimo *Zarzo* non deixa de ser rechamante (Bascuas 2002b:90). Agora ben, a verificación da nosa hipótese etimolóxica esixe partir dun tema **sar-n-*, con prolongación sufixal en *-n*, fenómeno morfolóxico moi frecuente na toponimia de fondo antigo-europeo (vid. BORNEIRO, CARNÉS) e que neste caso en concreto pode detectarse en formacións como *Zorn*, nome dun afluente do Rhin documentado como *Sorna* nos textos medievais, ou *Sarno*, río italiano que desemboca no golfo de Nápoles e que serviu como base para a creación dos cognomes latinos SARNĒNSIS e SARNŪS (vid. infra). A listaxe podería aínda incrementarse con exemplos do ámbito galego-portugués como *Sorna*, nome dunha aldea da freguesía de San Pedro de Coucieiro (Muxía) e dun afluente do río Castro, ou o par *Sarnoso* / *Sarnosa*, denominación que reciben respectivamente unha aldea da parroquia de Brexo (Cambre) e unha localidade do concello portugués de Évora. O topónimo galego *Cernán*²⁷⁶ pode remitir tamén a este

²⁷⁶ Nome dunha aldea da freguesía de Augasantas (Rois).

tema **sar-n-*, se temos en conta que na documentación de DTT aparece rexistrado baixo formas como *Sarna* (1289), *Sarnam* (1234, 1289), *Sarnan* (1136), *Sarniam* (1151, 1177) ou *Sarnian* (1176), cuxa antigüidade e estabilidade formal parecen excluír a posibilidade dunha base etimolóxica **(UĪLLA) SĪSENANDĪ* (HgNb 244 / 16) ou similar (vid. **SENANDE**). Por último, o formante *-ōne* é, tal e como tivemos ocasión de ver en relación a outros topónimos, un dos constituíntes máis recorrentes na hidronimia antigo-europea (vid. **CORZÓN, SAN FINS DE EIRÓN, SAN MARTIÑO DE OZÓN**).

De todos os xeitos, a combinación dun substantivo como *UĪLLĀRE* con derivados hidronímicos como o que vimos de reconstruír adoita explicarse pola existencia dunha corrente fluvial de certa relevancia en cuxas marxes se asentou unha entidade de poboación (un vilar, no caso que nos ocupa) cuxa identificación se levaba a cabo tomando como referencia ese río. Este mecanismo permítenos explicar casos como p.ex. *Vilar de Lor*, denominación dun lugar e freguesía do concello de Quiroga que alude de xeito directo ao río Lor, á súa vez afluente do Sil. Porén, no territorio correspondente á actual freguesía fisterrá de San Xoán de Sardiñeiro non temos constancia dun curso de auga o suficientemente relevante como para xustificar e manter un sintagma deste tipo. Por tanto, aínda que a hipótese hidrotponímica resultaba asumíbel a nivel fonético e morfolóxico, carece segundo vemos do apoio etiolóxico necesario para a súa plena aceptación.

Como explicación alternativa podemos pensar nunha construción deantroponímica na que o núcleo nominal *vilar* aparece determinado por un nome persoal de posesor. O topónimo resultante sería equiparábel por tanto a formacións como *Vilarpedre* (< *UĪLLARE PETRĪ*) ou *Vilarxubín* (< *UĪLLARE IOUĪN(T)Ī*), p.ex. En canto ao antroponimo integrante dese sintagma toponímico, pode postularse unha relación cando menos verosímil co devandito cognome latino *SARNŪS*, que, tal e como xa indicamos, debe relacionarse co nome do río Sarno (de xeito que non deixa de haber certa conexión etimolóxica, aínda que sexa remota, co tema hidronímico **sarn-*), en virtude dun mecanismo habitual na antroponimia latina mediante o cal se habilitan nomes persoais a partir de nomes xeográficos. Ao devandito hidrotponimo remite tamén, cunha estrutura claramente xentílica, o cognome *SARNĒNSIS*, mentres que do antroponimo *SARNŪS* deriva con toda probabilidade o cognome *SARNĪĀNŪS*, de xeito análogo ao que acontece con *IULĪŪS* → *IULĪĀNŪS*, *ANTONĪŪS* → *ANTONĪĀNŪS* e

similares (LC 50, 192). Poden aducirse algúns exemplos indicativos da proxección toponímica acadada por algúns destes nomes persoais. Así, o cast. *Sarnago* debe remitir a un derivado *SARN-ACŪ(M), con adxunción á base antroponímica do sufixo -ACŪ(M), moi frecuente no ámbito galorrománico e con penetración en Cataluña e noutros puntos dispersos do Norte peninsular (Rohlf 1951:242; Coromines 1972:II, 111). Por outra banda, entre SARNŪS e SARNĪANŪS debeu existir unha forma intermedia *SARNĪUS non documentada de xeito directo, mais á cal remite moi probabelmente o topónimo francés *Sernhac* (< SARNĪ-ACŪM) (Dauzat 1978, s.v. SERNHAC).

Por tanto, resultaría cando menos verosímil integrar a forma medieval *Villar Sarnon* / *Uillar Sarnon* nesta serie antroponímica, aínda que iso obrigáranos a reconstruír unha forma non documentada *SARNŌNĪŪS (cfr. PETRŌNĪŪS, SEMPRŌNĪŪS, CRESCŌNĪŪS...), que xeraría o topónimo a través dun sintagma *UĪLLĀRE SARNŌNĪ ou similar. Outra opción, quizais máis factíbel e axustada aos datos dos que dispoñemos, sería remitir *Villar Sarnon* a unha variante do devandito cognome SARNŪS con declinación en -Ō, -ŌNĪS, de xeito que o sintagma a reconstruír sería máis ben *UĪLLĀRE (DĒ) SARNŌNE, co antroponónimo flexionado en caso acusativo (vid. MORANCELE, SANTISO DE VUITURÓN).

VILAR SECO | **VILLARE SICCO** (< UĪLLĀRE SĪCCŪ) ⇒ *n.h.* VILAR DE DUIO (Duio-Fisterra-1). *Fisterra* | *Duio* (SC).

- **Uilar Seco**: s.d. (789:697).
- **Uillar Sicco**: 1253 (196:224).
- **Villari Sicco**: 1253 (196:224).

□ N.R.

□ **Bustoseco**: Ribasieira (Porto do Son-1). **O Couce Seco**: O Freixo (As Pontes de García Rodríguez-1). **Muíño Seco**: Traba (Coristanco-1). **Portoseco**: Curtis (Curtis-1), As Neves (Ortigueira-1). **Regoseco**: Corcoesto (Cabana de Bergantiños-1). **O Rego Seco**: Ambroa (Irixoa-1). **Rioseco**: Aro (Negreira-1), Campelo (O Corgo-2), Santa Xíá de Monfero (Monfero-1); Muras (Muras-2), Santa Mariña de Lagostelle (Guitiriz-2), Vilela (Taboada-2); Calvos de Randín (3), Figueiroá (Paderne de Allariz-3), Rioseco (Calvos de Randín-3). **O Roxo Seco**: Vilaformán (Trabada-2). **O Vilar do Seco**: Distriz (Vilalba-2). **Vilaseco**: Borneiro (Cabana de Bergantiños-1),

Castrelo (Vimianzo-1), Lardeiros (O Pino-1); A Laxe (Chantada-2), Marrube (O Saviñao-2); O Bolo (3), San Cristovo de Cea (3), Vilaseco (O Bolo-3), Vilaseco (San Cristovo de Cea-3). **Vilaseco da Serra**: Viana do Bolo (3), Vilaseco da Serra (Viana do Bolo-3).

□ Lex. (Hidro.) / Lat. Para o significado e evolución do núcleo nominal, vid. **VILAR**. En canto ao modificador adxectivo, trátase da forma *seco* 'que secou ou carece de humidade', procedente á súa vez do adx. *SĪCCŪS* e que xa en latín presentaba, xunto con ese significado principal, outras acepcións figuradas como 'duro, consistente' ou 'enxoiado, fraco, de pouca carne', esta última vixente aínda tanto en galego como noutras variedades romances. Os primeiros rexistros dos que temos constancia para este adxectivo na nosa produción instrumental medieval translocen un uso plenamente toponímico, tal e como percibimos na secuencia *Valeira seca* (SMM 1025), testemuño máis temperán que coñecemos para a solución romance.

A motivación do sintagma toponímico *Vilar Seco* / *Villare Sicco* semella en principio bastante clara: *Vilar Seco* (e outro tanto pode dicirse a respecto do topónimo *Vilaseca*, bastante ben representado na toponimia maior galega²⁷⁷) alude a un vilar caracterizado pola escaseza de auga ou de correntes fluviais que puidesen subministrala de xeito regular²⁷⁸. Tampouco podería descartarse a opción dunha denominación de tipo metafórico referida a un núcleo de poboación con moi poucos habitantes ou mesmo despoboado, interpretación que nos permitiría homologar este caso ao doutros topónimos como *Vilerma* e mesmo *Vilariño Frío* e *(O) Meixonfrío*, os cales (cando menos nalgún caso) semellan aludir precisamente a circunstancias deste tipo e opóñense na súa semántica remota a outras formacións tamén testemuñadas na nosa toponimia como p.ex. *Zanfoga*, *Zanfogas* ou *Santifoga* (< CĚNTŮ FŮCA).

Desde o punto de vista estritamente formal, debemos subliñar que todos os topónimos modernos documentados baixo a forma *Vilaseco* implican o mesmo

²⁷⁷ Segundo os datos do NG, *Vilaseca* é a denominación de varios lugares pertencentes ás freguesías de Negueira (Negueira de Muñiz), Santa Marta de Meilán (Riotorto) e Ardán (Marín), así como nome dun lugar e freguesía do concello ourensán de Trasmiras.

²⁷⁸ Unha interpretación deste tipo parécenos bastante máis probábel que partir dun sintagma *UĪLLA (DE) SĪCCŪ integrado pola forma de acusativo dun antropónimo latino SĪCCŪS, tal e como suxire Nicandro Ares (1996:267).

tratamento para o grupo consonántico heterosilábico [rʃ], ou sexa, a asimilación regresiva da vibrante á fricativa ([rʃ] > [ʃʃ]) e a posterior simplificación ([ʃʃ] > [ʃ]). A cadea evolutiva pode secuenciarse por tanto do seguinte xeito: UĪLLĀRE SĪCCŪ > *Vilar Seco* > **Vilasseco* > *Vilaseco*. O fenómeno non deixa de observarse de xeito sistemático noutras moitas formas, como ŪRSŪ > med. *osso* > *oso*, PERSCŪTĀRE > *pescudar* ou SANCTŪ THĪRSŪ > med. *San Tisso* > *Santiso*, entre outros (vid. **COSPINDO**).

VILARTRIGUEIRO (< UĪLLĀRE TRĪTĪCĀRĪŪ) *n.h.* **VILARTRIGUEIRO** (Coristanco-Coristanco-1). *Bergantiños* | *Bergantiños* (SC).

- **Trigario**: s.d. (172:205).

□ [*Vilar trijgeiro*]: *Lopo Garçía de Vilar trijgeiro*: SM 1455 (19:48).

□ N.R.

□ Lex. (Fito.) / Lat. Este topónimo remite en última instancia ao fitónimo TRĪTĪCŪM, á súa vez un derivado de TRĪTŪ (participio de perfecto do vbo. TERĒRE 'mallar') e que foi unha das moitas denominacións que coñeceu a lingua latina para o trigo (Moralejo Lasso 1977:156). O termo TRĪTĪCŪM prevaleceu nas variedades iberorrománicas centrais e occidentais, así como no sardo e en falares réticos e alpino-lombardos, mentres que o italiano común adoptou a forma FRŪMENTŪM (> it. *frumento*), e o catalán, o francés e o occitano optaron por un tipo léxico *blat*, *blé* de probábel orixe céltica (DCECH, s.v. TRIGO). No tocante ao percurso evolutivo que explica a transformación do lat. TRĪTĪCŪM na forma romance *trigo*, a explicación tradicional e xeralmente aceptada implica diversas fases: a sonorización do -T- intervocálico (**trídigo*, cfr. formas medievais como *tridigale* / *tridicale* ou o topónimo *agro de Tridigal* SBE 1072), a síncope da vogal postónica [e] (**trid'go*) e, finalmente, a asimilación da oclusiva dentoalveolar homosilábica [d] á consoante inmediatamente posterior na cadea fonética (**trid'go* > *trigo*), conforme a unha pauta común na evolución desta secuencia no romance galego-portugués (cfr. UĪNDĪCĀRE > **vind'gar* > *vingar*, PORTATĪCŪ > *portádego* vs. *O Portago* e similares). Malia os posteriores intentos de relatinización gráfica observábeis na documentación (Álvarez Maurín 1994:261-262), o certo é que o proceso fonético que acabamos de describir debeu consumarse bastante axiña, a xulgar pola presenza nun documento palentino de

mediados do s. IX dunha forma plenamente romance *trigo* (DEA 852).

A proxección toponímica do fitónimo *trigo* no territorio galegófono foi relativamente importante, se ben esa cristalización tivo lugar a través dun repertorio bastante limitado de combinación morfolóxicas. De feito, e cinxíndonos unicamente ao eido da toponimia maior, o NG tan só rexistra os topónimos (*O*) *Trigal* / *A Portela do Trigal*, *Trigás* (xunto coa variante plena e moito máis minoritaria *Trigais*) e *Catatrigo* (cfr. *Catasol* / *Catasós*, *Cataboi* / *Catabois*, *Mirapeixe* e similares), ademais dos resultados toponímicos do derivado *trigueiro*, aos que aludiremos de contado. Polo demais, a listaxe debe completarse aínda co ast. *O Trigaiedo*, nome dun lugar da freguesía de San Millao, no concello de Allande, lingüisticamente situado nas extremas máis orientais do dominio galegófono. Pola súa banda, Gonzalo Navaza (2006:547) documenta na toponimia menor do sur de Galicia varios exemplos de derivación por medio do sufixo latino -ĪCĒŪS, como p.ex. *As Trigaiñas*, *A Trigariza* / *As Trigarizas*, *As Trigueizas* e *As Trigueirizas*, aos que moi probabelmente debamos engadir a forma *As Tragarizas*, nome dunha localidade da freguesía de Marzán, no concello de Monterroso (Vázquez García 2002:67). De novo en Asturias, mais xa no dominio lingüístico propiamente astur-leonés, podemos consignar unha forma *El Trigalón*.

O derivado *trigueiro* (< *TRĪTĪCĀRĪŪ) aparece recollido en varios dicionarios galegos, que o categorizan maioritariamente como adxectivo. Así, Eladio Rodríguez dá para este termo as acepcións "Trigueño, del color del trigo"²⁷⁹, "Pertenciente o relativo al trigo" e "Terreno en que se da bien el trigo", sendo estes os significados que tenden a repetirse nas distintas obras lexicográficas consultadas. Pola súa banda, Elixio Rivas recolle no concello lugués da Pontenova o subst. *trigueira*, que define como "Tierra donde se da, siembra trigo. También *trigueiro*". De feito, esta variante feminina *trigueira* gozou dunha proxección toponímica moito maior cá do seu correspondente masculino, pois encontrámola na actualidade como denominación de até cinco entidades de poboación galegas²⁸⁰, conservando en todos os casos o artigo

²⁷⁹ Estreitamente relacionada con esta acepción cromática debe estar a que recollen varios dos nosos primeiros lexicógrafos, que dan as formas *trigueiro* e *trigao* como variantes denominativas locais do paxaro coñecido como *verderolo* (cast. *verderón*).

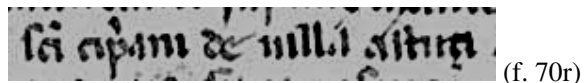
²⁸⁰ Atendendo aos datos do NG, encontramos *A Trigueira* como nome de lugar en Pontedeva (Pontedeva), San Lourenzo de Fustáns (Gomesende), Cerceda (Cerceda), Zobra (Lalín) e Montemaior (A Laracha).

determinado (*A Trigueira*). No tocante á interpretación do topónimo bergantiñán que nos ocupa, o rexistro extraído de DTT pódenos facer pensar nun primitivo *(LÖCŮ) TRĪTĪCĀRĪŮ ou nunha formación directamente romance *Trigueiro* (pseudolatinizada no documento en cuestión mediante a forma *Trigario*), que en calquera dos dous supostos estaría a facer alusión á especial bondade do terreo para o cultivo do trigo. A adición do núcleo nominal *Vilar* (vid. **VILAR DE COSTA**) puido efectuarse a través dunha fase intermedia non documentada **Vilar de Trigueiro* (cfr. *Vilar de Duio*, *Vilar de Barrio* e similares), na que se produciría posteriormente a habitual perda do nexo preposicional. Porén, o máis plausíbel é que o topónimo presentase desde o comezo a mesma estrutura interna que o caracteriza na actualidade, é dicir, que a base etimolóxica fose xa un sintagma *UĪLLĀRE TRĪTĪCĀRĪŮ, e que a ausencia do núcleo nominal no rexistro extractado de DTT sexa algo meramente circunstancial, que de feito non se repite en ningún dos restantes testemuños medievais cos que contamos para o topónimo.

VILASTOSE (< *UĪLLA ASTOCĪ) *n.h.* (**VILASTOSE**-Muxía-1). *Fisterra* | *Nemancos* (SC).

- **Sancti Cipriani de Uilla Astuçi**: 1173 (197:225).

OBS. Como podemos constatar na imaxe, a interpretación desta secuencia por parte de Pérez Rodríguez é correcta, e contrasta coa lectura *Sancti Cipriani de Villa Astirçi* (sic) dada na súa edición por Salvado Martínez (1991).

(f. 70r)

□ *San Ciprian de Villaestoca*: MAS 1607 (368).

San Ciprian de Villaestoce: MAS 1607 (376).

□ N.R.

□ Onom. (Antro.) / Lat. Cremos moi probábel que a orixe deste topónimo estea nun sintagma *UĪLLA ASTOCĪ, cuxo constituínte posnuclear pode analizarse como forma de xenitivo do antropónimo *ASTOCĪŮS, variante formal do nome persoal latino EUSTOCHĪŮS / EUSTOCĪŮS que á súa vez procede do gr. Εὐστοχιος 'moi hábil en dar no albo' (AMG 142). Na nosa produción instrumental altomedieval tan só identificamos o xinecónimo ASTOCĪA, concretado nunha serie de variantes cuxa

notábel heteroxeneidade formal en ningún caso chega a ocultar a súa etimoloxía, senón que mesmo axuda a clarificala: así o comprobamos nas formas *Heustoca* (TSob 887), *Stocie* (TA 895), *Stociae* (TCol 895), *Astocia* (TSob 918), *Ostosia / Ostosie* (GHCD 954) e *Astotiam* (TS 985). A nómina pode completarse aínda con testemuños procedentes doutros dominios románicos, cronoloxicamente máis temperáns cós extraídos dos nosos diplomas e que ademais permiten documentar a variante masculina que cremos causante do topónimo muxián. Así, no territorio galorrománico verifícase a existencia das variantes femininas *Eustocia*, *Eustochia* e *Astocia*, mais tamén coñecemos cando menos dúas mencións do masc. *Eustochius* (Morlet 1972b, s.v. EUSTOCHIUS). Tamén como variante masculina do antropónimo que nos ocupa podemos interpretar, xa no dominio catalán, a forma *Stucio* (DCB c. 983).

A evolución fonética que conduciu do sintagma *UĪLLA ASTOCĪ á forma *Vilastose* é impecábel, se ben debemos advertir que a variante moderna reflicte na súa plasmación gráfica o *seseo* prenuclear característico da área lingüística na que se implantou o topónimo (vid. ASENSO, SANTA SÍA). Neste sentido, tanto a forma *Uilla Astuçi* rexistrada en DTT como a variante *Villaestoce* empregada por Jerónimo del Hoyo (*Villaestoca* debe obedecer moi probabelmente a un mero erro do editor) representan a solución gráfica máis coherente coa base etimolóxica aquí postulada²⁸¹. En troques, xa en DGE atopamos recollido o noso topónimo baixo formas como *Villaestose* e *Villaestoso* (sic).

Por outra banda, a nosa hipótese etimolóxica vese apoiada pola existencia de cognados moi evidentes noutros puntos xeográficos, concretamente en Portugal, onde coñecemos os topónimos *Estoze* (Aveiro) e *Estosa* (Penafiel). Se prescindimos da perda do primitivo núcleo nominal e das alteracións perfectamente explicábeis tanto do vocalismo pretónico como do postónico²⁸², o paralelismo co gal. *Vilaestose* é case total e autorízanos a reconstruír tamén para estas formas portuguesas unha fase orixinaria *(UĪLLA) ASTOCĪ ou similar, tal e como soubo ver Fernandes (1999:281).

²⁸¹ Algo semellante podemos dicir a respecto da forma que encontramos como apelido na cadea antroponímica *Jacome de Billa Estoçe* (CA c. 1507).

²⁸² No caso de *Estosa* podemos pensar na restitución dunha vogal final [a], ao interpretaren os falantes o [e] etimolóxico como resultado dun proceso de relaxamento articulatorio (vid. MARGARIDA, PUDEZA, SAN MARTIÑO DE CANDUAS).

Menos asumíbel resulta a proposta etimolóxica formulada no seu día por Piel (1937:97), para quen a orixe desta serie toponímica estaría no xenitivo do antropónimo grego EUSTACHIUS. Porén, as evidentes diverxencias existentes (no que ao vocalismo tónico se refire) entre este nome persoal e os distintos resultados toponímicos comentados obríganos a descartar tal hipótese.

VIMIANZO (< ???) *n.h.* (VIMIANZO-Vimianzo-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

• **Uimianço**: 1166 (113:157).

□ **Sancto Saturnino**: TCe 934 (40:108).

sanctum Saturninum in Uimianço: HSISC c. 868 (II, 2:7)²⁸³.

San Vicenço de Vimianço: MAS 1607 (351), MAS 1607 (355).

□ **Vimianzo**: Santiso (1), Vimianzo (Santiso-1).

□ Lex. (???) / Prelat. En principio, e aténdonos única e exclusivamente á forma moderna do topónimo, nada nos impediría vinculalo en canto á súa orixe co lat. UĪMEN 'madeira flexíbel que se pode trenzar', 'traballo feito con vimbio' (E.-M., s.v. UĪEŌ). Deste fitónimo latino proceden en última instancia o gal. *vimbio* (variantes *vime*, *vimio*...), port. e it. *vime*, ast. *bima* (variantes *blime*, *blima bimba*, *brima*, *brimbia*...) e cast. *mimbre*, mais o termo tamén perviviu noutros dominios lingüísticos non románicos, tal e como acredita o xerm. *wīmen* 'pértega'. A presenza deste lexema fitonímico na toponimia maior galega pode exemplificarse mediante formas como (*O*) *Vimieiro* / (*O*) *Vimbieiro* (< UĪMINĀRĪŪ), *A Vimieira* (< UĪMINĀRĪĀ), *O Vimbial* (< UĪMINĀLE), med. *Vimieirus* (CDMO 1230) ou med. *castro Vimeira* (TCe 1025), estes últimos non localizados (Navaza 2006:558-559). En territorio portugués documéntanse topónimos baseados na forma simple, como *Vime* e *Vimes*, mais tamén numerosos derivados como *Vimeiro*, *Vimieira*, *Vimieiro*, *Vimioso* e mesmo unha expresión *Vimieiró* (med. *Uimeneirola* 974) que debe remitir a un antigo diminutivo *UĪMĪNĀRĪŌLA (DOELP, s.v.). En Asturias podemos detectar continuadores do tema fitonímico en cuestión como p.ex. *Bimeda* e *Blimea*,

²⁸³ Aínda que Nicandro Ares (1997:9-10) identifica esta forma *sanctum Saturninum in Uimianço* coa actual parroquia de Santa María de Vimianzo (Santiso), o contexto toponímico do diploma en cuestión non deixa lugar a dúbidas neste sentido: *in Seminaria* (= Soneira, vid. SONEIRA) *sanctum Saturninum in Uimianço*. Para máis observacións a este respecto, vid. López Alsina (1988:158-163).

procedentes con toda probabilidade dun derivado abundancial UĪMĪNĒTA (García Arias 2000b:204-205). Tamén no dominio galorrománico foron identificadas formacións como *Vimenet* (med. *Vimineto* 1341), que ascende a un derivado UĪMĪNĒTŪ (Dauzat 1978, s.v. VIMENET).

Foi dentro deste contexto fitotoponímico no que Piel quixo explicar o topónimo *Vimianzo* como evolución romance dun derivado non documentado *UĪMĪNĀCĒŪ, que aludiría a un lugar caracterizado pola abundancia deste arbusto salicáceo (Navaza 2006:559). A formación *UĪMĪNĀCĒŪ, aínda que carente de apoio documental específico, viría avalado pola existencia doutras formas morfoloxicamente homologábeis e con implantación na nosa toponimia, como p.ex. PĚTRA → PĚTRĀCĒA > *Pedraza* (vid. **TRABA**). Agora ben, esta hipótese presenta unha eiva importante, pois a forma toponímica que nos interesa aparece rexistrada sen ningún rastro dun suposto -N- etimolóxico desde os testemuños máis antigos, e mantense estábel nese aspecto ao longo de toda a época medieval, moderna e contemporánea. Algo moi similar pode sinalarse a respecto do nome da parroquia do actual concello de Santiso, pois encontrámola mencionada desde época relativamente temperá como *Vimianzum* (TSob 1185) e xa na documentación baixomedieval como *Sancta Maria de Bimianço* (PSVD 1416) e *Santa Maria de Vimianço* (CDMACM 1488). A solidez destes rexistros gráficos obriga por tanto a descartar a proposta etimolóxica de Piel, e a procurar algún tipo de explicación alternativa. A teor da sufixación observábel na forma *Vimianzo*, esa orixe debe atoparse moi probabelmente no substrato prelatino, pois a secuencia sufixal *-(a)ntĭo* / *-(a)ntĭa* repítese noutras formacións toponímicas adscribíbeis a ese mesmo fondo lingüístico, e habitualmente relacionadas coa hidronimia antigo-europea: pensemos p.ex. en topónimos como *Camanzo* (med. *Camancio* < *CAM-ANTĪO), *Arganzo* (< *ARG-ANTĪO, cfr. ast. e cast. *Arganza*), cánt. *Toranzo* (< *TUR-ANTĪO, cfr. ast. *Toranzas*), *Rego de Toanzos* (nome dun afluente do río Neira, no concello lugués de Baralla) e outros moitos. Nesta liña, Nicandro Ares (1997:9-10) relacionou a expresión toponímica *Vimianzo* cunha inscrición romana de León na que se alude a un individuo como *Viminaci La(n)cini* e outra de Tarragona na que unha muller aparece identificada como membro da tribo *Viminaciensis*. En opinión do autor, ambos os dous rexistros deben poñerse en relación co topónimo *Viminacium*, nome dunha antiga cidade vaccea próxima á actual Palencia, e pregúntase se o actual *Vimianzo* podería ser unha solución "con metátese" (sic) do

antigo *Viminacium*, documentado tamén noutras áreas europeas. Aínda que se trata dunha posibilidade suxestiva e que nos mantén dentro das marxes do substrato lingüístico prelatino, a explicación bosquexada por Ares colide cos mesmos impedimentos grafonéticos que lle achacabamos á proposta de Piel, co cal debemos invalidala cando menos nos seus termos xerais.

Xa que logo, réstanos por identificar o elemento radical ao que se vinculou a secuencia sufixal *-(a)ntño* no caso de *Vimianzo*, e que tal vez sexa o mesmo que recoñecemos no topónimo *Bemantes* (nome de lugar e freguesía no concello coruñés de Miño), documentado baixo as variantes *Vemantes* (TCaa 1167) e *Sancti Thome de Vemantes* (TCaa 1234) e cuxa constitución morfolóxica tamén é análoga á doutros topónimos prelatinos como *Serantes*, *Cervantes*, *Curantes* e similares. De todos os xeitos, o estado actual das nosas pescudas impídenos realizar unha aproximación máis exhaustiva e concluínte sobre este punto.

XALLAS (< ???)

1. *n.h.* (XALLAS DE CASTRIZ-Santa Comba-1). *Xallas* | *Céltigos* (SC).

- **[Iales]: Petrus Fernandi de Iales:** 1218 (354:359).

- **[Ialis]: Johannes de Ialis:** 1236 (166:200).

□ *sancti Petri de Jallas:* FDUSC 1483 (344:454).

San Pedro de Jallas: MAS 1607 (343).

san Pedro de Jallas: FDUSC 1389 (252:261).

San Pero de Jallas: SM 1423 (11:31).

2. *circ.rel.men.* XALLAS [†] (-Barro ~ Marcelle ~ Suevos [A Baña] ~ Couso ~ Cuns [Coristanco] ~ Alón ~ Arantón ~ Bazar ~ Cícere ~ Freixeiro ~ Grixoa ~ Grixoa de Esternande ~ Mallón ~ Montouto ~ A Pereira ~ San Salvador de Padreiro ~ Santa Comba ~ Santa Sabiña ~ Ser ~ Vilamaior ~ Xallas de Castriz [Santa Comba] ~ Anxeriz [Tordoia] ~ Loroño ~ Meanos [Zas]-1).

- **Jalas:** s.d. (789:697).

□ *Jallas:* CDSCS 1333 (330:65), CDSCS 1333 (331:66), CDSCS 1409 (704:165), CDSCS 1409 (704:166), CDSCS 1437 (1075:254). *Johan Eanes de Jallas:* FDUSC 1326 (68:71); *Roy Padron de Jallas:* FDUSC 1330 (108:106).

□ **Xallas:** Cee (Cee-1), Serramo (Vimianzo-1), Urdilde (Rois-1), Xallas de Castriz (Santa Comba-1). **Xallas de Abaixo:** Xallas (Negreira-1).

OBS. A forma toponímica *Xallas*, baixo as distintas variantes formais observábeis na documentación medieval, chegou a darlles nome a varias entidades físicas distintas nun radio xeográfico moi reducido. Esa multirreferencialidade explícase en virtude dunha sucesión de fenómenos de deslocamento toponímico. Cronoloxicamente, a primeira en xurdir debeu ser a antiga vila de *Ialles d'Alcayaa*, da que temos noticias xa no reinado de Afonso IX e que pode identificarse sen maior problema coa actual freguesía de San Pedro de Xallas de Castriz, no concello de Santa Comba. De feito, o topónimo *Alcayaa* pervive na actualidade como *Alcaián*, nome dado a unha lagoa ou braña situada ao pé do monte Bubela, na freguesía de San Mamede de Seavia (Coristanco). Pola súa banda, o topónimo *Ialles* (= *Xallas*) pasou a aplicarse igualmente ao alfoz desa vila, así como ao couto de xurisdición eclesiástica no que acabou por se converter (Rey / Framiñán 2003:342-347). Nunha terceira fase, *Xallas* pasou a denominar tamén o río primitivamente coñecido como *Ézaro*, nome este último que aínda mantiña a comezos do s. XX no seu tramo final, e máis en concreto a partir da localidade de Ponte Olveira, no concello de Dumbría²⁸⁴. Por último, a denominación do río, unha vez ampliada ao conxunto do seu curso, traspasouse, como noutros tantos casos, á da comarca pola que discorre, e cuxos límites se reduciron en época recente aos dos concellos de Santa Comba e Mazaricos. Esta cadea que vimos de reconstruír ten implicacións relevantes para o estudo etimolóxico do topónimo *Xallas*, pois evidencia que o referente primitivo do mesmo era unha poboación, a actual Xallas de Castriz, e só de xeito secundario acabou empregándose e consolidándose como denominación do importante río coruñés.

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Tal e como vimos de indicar, a forma *Xallas*, como nome da corrente fluvial que desauga na enseada do *Ézaro* (Dumbría), é un hidrotopónimo de motivación secundaria. Isto implica que, cando menos en principio, ningunha aproximación á semántica orixinal desta forma toponímica debe basearse nas características propias dese río, práctica demasiado habitual entre os distintos investigadores que tenden a obviar as circunstancias históricas arriba descritas. De feito, as alusións a este río co nome *Xallas* son bastante serodias, e en todo caso posteriores ao período medieval. O padre Sarmiento aínda se refire a "el río *Ézaro* o *Lézaro*" e "El río *Ézaro*, que en los mapas llaman *Lézaro*" (V1745 80-84, vid.

²⁸⁴ "... y marchando al puente de Olveira, recibiendo antes de pasar por el frente de Santiago de Olveiroa, el riach[uelo] que nace en Santa Cruz de Campolongo. En esta confluencia toma el nombre de *Ezaro*, con el cual se dirige por entre los montes Pindo y del Ezaro, buscando al Océano" (DEG, s.v. JALLÁS Ó EZARO).

ÉZARO)²⁸⁵.

Até o momento, ningunha das aproximacións realizadas á etimoloxía deste topónimo resultaron plenamente satisfactorias. Moralejo Lasso (1980:160-161) ensaiou unha interpretación de tipo hidronímico que acadou notábel predicamento entre os estudosos, mais que non deixa de ofrecer certas carencias a nivel formal. Na súa opinión, a expresión *Xallas* podería reducirse en última instancia ao radical **sal-* 'auga, corrente, regato', recoñecíbel a partir de formas léxicas como o lat. *SALUM* 'marusía, corrente dun río, alta mar' ou o aprus. *salus* 'cauce dun torrente'. De feito, é perfectamente coñecida a notábel proxección toponímica acadada pola raíz **sal-* ao longo de todo o ámbito lingüístico indoeuropeo, a xulgar por exemplos como os nomes dos ríos *Salanze / Salence* (< **SALANTĪA*) en Suíza, *Salantas* en Lituania, *Sale* en Alemaña ou *Hail* e *Hayle* en Inglaterra, entre outros. Na Península Ibérica adoita darse como exemplo máis característico o río *Jalón*, afluente do río Ebro documentado en época medieval como *Salón*, e que conta á súa vez cun homónimo na provincia de Alacante²⁸⁶. Para o caso concreto de *Xallas*, Moralejo Lasso propoñía unha forma etimolóxica **SALĪA* 'corrente de auga', cuxa estrutura non só resulta perfectamente conciliábel cos mecanismos derivativos máis habituais da hidrotoponimia antigo-europea, senón que ademais pode contrastarse coa que subxace noutras formacións toponímicas modernas. Así, é moi probábel que remitan a ese tipo **SALĪA* os nomes dos ríos *Saja* (Cantabria) e *Sella / Seya* (Asturias), ambos os dous mencionados como *Salia* en fontes documentais antigas e medievais. Relacionado coa forma *Sella / Seya* debe estar tamén o sintagma toponímico *Oseya de Sayambre*, nome dunha poboación situada no tramo alto do Sella e cuxos constituíntes teñen sido explicados a partir de **AQUA SALĪA* (> *Oseya*) e **SALĪAMINE* (> *Sayambre*), respectivamente (Sevilla 1980:67-72). Tamén adoitan vincularse coa

²⁸⁵ En DTT podemos encontrar alusións a unha corrente fluvial denominada *Jalis* ou *Ialles* (ITT, s.v. *XALLAS*), mais non debe identificarse co actual río *Xallas*, senón cun regato do mesmo nome existente na contorna da freguesía de San Cristovo de Arzón (Negreira), e que neses documentos aparece empregado como elemento xeográfico de referencia para establecer os lindes do antigo mosteiro de San Cristovo de Arzón, hoxe completamente desaparecido.

²⁸⁶ O topónimo asturiano *Xalón*, documentado en textos medievais como *Salon*, podería entroncar quizais con este mesmo radical, co cal estaríamos perante un cognado da forma *Jalón*. Porén, García Arias (2000b:303) desbota calquera vinculación deste tipo e prefire interpretalo como un topónimo de base antroponímica, postulando como orixe un nome persoal *ABSALO(N)* ou *EXALO*.

forma *SALĪA outros topónimos asturianos como *Saliencia*, *Saliente* ou *Salientes*, se ben varios deles admitirían tamén unha conexión quizais máis verosímil co ast. e cast. *salir* (< SALĪRE), en referencia a mananciais e saltos de auga. Esta é de feito a interpretación que se lles ten dado a topónimos galegos como *Saidoiro* (nome dun manancial no concello de Mondariz e dun afluente do río Oitavén), *A Saímia*²⁸⁷, *Saíme*²⁸⁸ e *Salime*, este último en zona asturiana de fala galega²⁸⁹ e que lle daba nome a unha poboación caracterizada segundo parece pola súa especial abundancia en fontes e mananciais (Millán 1994:459).

Agora ben, aínda que o derivado *SALĪA conta con material de apoio abondo como para cando menos presumir a súa presenza no territorio galego, o certo é que a súa conexión etimolóxica específica co topónimo *Xallas* resulta problemática. En primeiro lugar, habería que postular unha variante pluralizada *SALĪAS, cuxa verosimilitude cuestiona de feito o propio Moralejo Lasso. Por outra banda, a asunción desa fase orixinaria obrigaría a considerar certas alteracións fonéticas, e máis en concreto a palatalización da fricativa apicoalveolar inicial. En principio, os procesos de palatalización como o esixido pola evolución *SALĪAS > *Xallas* non son estraños en galego, pois poden invocarse exemplos tan recorrentes como *xabón* (< SAPŌNE), *xofre* (< SŪLPĤŪRE), *xastre* (< SARTORE), *O Xeixo* (< SAXŪ), *Xulacasa* (< *SŪB ĪLLA CASA), *Xabariz* / *Xabarís* (< *(ŪĪLLA) SAUARĪCĪ, vid. **CHAFARÍS**), *Xamirás* / *Samiráns* (< *(ŪĪLLA) SALAMIRANIS) e quizais tamén *Xanceda*, de aceptarmos para esta forma un étimo SALĪCĒTA (vid. **SALGUEIROS**). Agora ben, o resultado desa palatalización foi en todos os casos unha fricativa prepalatal xorda [ʃ], mentres que a forma toponímica que nos ocupa aparece rexistrada graficamente desde os seus testemuños máis temperáns cunha consoante inicial <i> / <j> que evidencia a presenza dunha primitiva consoante fricativa prepalatal sonora [ʒ], enxordecida en

²⁸⁷ Nome dun lugar da freguesía de Anllóns (Ponteceso).

²⁸⁸ Esta forma dálle nome na actualidade a dúas poboacións pertencentes respectivamente ás freguesías de Librán (Baleira) e Bastavales (Brión). Con este último referente podemos encontrala documentada en DTT baixo as variantes formais *Saime* (1221), *Saimi* (1221), *Sayme* (1222, 1289) e *Seime* (1289), todas elas coherentes coa orixe etimolóxica que vimos de considerar (ITT, s.v. SAÍME).

²⁸⁹ En efecto, esta forma aparece integrando os sintagmas *Grandas de Salime* (nome dun concello da comarca do Eo-Navia) e *Paradela de Salime* (nome dun lugar da freguesía de Vilarpedre, nese mesmo concello).

época posmedieval. Ademais, non deixaría de resultar estraño que un fenómeno até certo punto excepcional no galego como é a palatalización da fricativa apicoalveolar inicial se constatase sistematicamente en todos os demais homónimos cos que conta este topónimo en Galicia. Este detalle fonético é, ao noso xuízo, o máis decisivo á hora de desbotarmos a hipótese dunha base etimolóxica *SALĬAS.

Pola súa banda, Luis Monteagudo (1999:310) descarta entender a forma toponímica *Xallas* como un hidrotopónimo primario, atendendo principalmente á súa terminación, e propón dúas posíbeis explicacións alternativas. Segundo a primeira delas, *Xallas* podería interpretarse como un derivado regresivo do vbo. SALĬŌ 'saltar, abrollar'. Esta hipótese ten ao seu favor a existencia doutros substantivos formados mediante un mecanismo idéntico (*perder* → *perda*, *reñer* → *reña*, *matar* → *mata*...), así como de hidrotopónimos antigos para os que pode postularse tamén como base ese mesmo verbo, cunha semántica próxima á de 'manancial que gurgulla' ou similar: pensemos p.ex. en *Salientibus*, nome dunha antiga mansión romana situada á altura do que hoxe é a localidade ourensá de Baños de Molgas. Porén, o propio autor repara no inconveniente que supón a inexistencia dun maior número de topónimos con denominacións análogas. Ademais, observamos nesta proposta as mesmas eivas de tipo grafonético xa comentadas a respecto de *SALĬAS. A segunda opción apuntada por Monteagudo supón retrotraer a forma *Xallas* ao radical indoeuropeo **iam-* / *iem-* 'escavar', recoñecíbel en formacións como o gr. ἐξάμω 'escavo' ou ἀμάρᾱ 'gabia, canle' (IEW 502) e que posibilitaría a conformación dun derivado **IA-L-ĬA* 'escavación'. A xustificación motivacional desta base etimolóxica **IALĬAS* viría dada segundo o autor pola riqueza mineral (especialmente en ouro e estano) característica do territorio no que se concentran os lugares portadores do nome *Xallas*. A esta mesma circunstancia chegou a referirse tamén López Ferreiro, ao sinalar que aínda na súa época se conservaban por toda a comarca do *Xallas* "largas y profundas galerías subterráneas, que abrieron los Romanos, para beneficiar lo que se hallaba encerrado en las entrañas de la tierra" (HSISC I, 252).

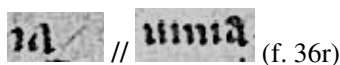
Aínda que non nos atrevemos a propoñer unha solución definitiva á cuestión da etimoloxía de *Xallas*, cremos bastante razoábel tratar de establecer conexións entre este ítem e o repertorio hidronímico de filiación indoeuropea. Nesta liña, Edelmiro Bascuas (2006:78) apunta a posibilidade de vincular tanto *Xallas* como *Xalo* (nome dun monte situado entre os concellos coruñeses de Culleredo, Carral e Cerceda) co

ie. *ei- 'ir', recoñecíbel principalmente a través de formas verbais coma o lat. *IRE* 'ir', aprus. *ēit* 'vai' ou címr. *wyf* 'vou', entre outras moitas (IEW 293-296). A rendibilidade desta raíz como xeradora de formacións hidrotponómicas é especialmente observábel no ámbito xermánico e balto-eslavo, a través de nomes de ríos como *Jana*, *Janka* ou *Jahna*, mentres que na Península Ibérica cómpre salientar os ríos *Xantas* (afluente do Sor), *Jamor* (afluente portugués do Texo)²⁹⁰ ou *Jamuz* (afluente do Órbigo)²⁹¹. Xa que logo, a esta listaxe de derivados do radical *ei- podería engadirse teoricamente o topónimo *Xallas*, mais sempre tendo en conta, tal e como sinalabamos ao comezo desta epígrafe, que o referente inicial do mesmo non foi o río actualmente coñecido con ese nome. Neste suposto, o aspecto grafofonético ficaría satisfactoriamente resolto, se ben permanecería aberta a cuestión da terminación.

XAVIÑA (< *ĭAUĬN(ĭ)A) *n.h.* **XAVIÑA** (Xaviña-Camariñas-1). *Soneira* | *Nemancos* (SC).

• **Iauinia**: 1220 (54:102).

OBS. A lectura dada polo editor é correcta, tal e como pode verificarse na imaxe adxunta, e contrasta coa forma *Iavinmia* (sic) transcrita por Salvado Martínez (1991).

□ N.R.

□ **A Lagoa de Xaviña**: Xaviña (Coristanco-1). **O Outeiro de Xaviña**: Coristanco (Coristanco-1). **Xaviña**: Coristanco (1), Xaviña (Coristanco-1). **A Xaviña**: Buño (Malpica de Bergantiños-1).

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Ademais deste topónimo camariñán e dos seus homónimos recollidos no NG, temos que notar aínda a alusión que se fai en varios documentos de DTT a un lugar denominado *Jauinio* (1184, 1289) / *Jauinium* (1151), para o que

²⁹⁰ *Jamor* é tamén nome dunha localidade do concello portugués de Oeiras, que Fernandes (1999:377) explica a partir do lat. *CLAMORE* 'chamor', cun tratamento do consonantismo inicial similar ao observábel noutros topónimos como *FLAMŪLA* > *Châmoa* > *Jâmua*.

²⁹¹ Sen esquecer a existencia dun tema *oĭwo- procedente tamén da devandita raíz *ei- e recoñecíbel en derivados como ai. *éva*- 'corrente, camiño' ou aaa. *ēva* 'lei, norma'. A ese tema *oĭwo- poden retrotraerse quizais topónimos como *Evas* (nome dunha aldea da freguesía de Sofán, en Carballo) ou os portugueses *Eva* e *Evas*, así como os nomes dalgúns ríos peninsulares como *Ebo* (Alacante), *Ea* (La Rioja) e os galegos *Eo* (med. *Euue*) e *Eume* (Bascuas 2002b:199 e ss.).

fomos incapaces de establecer a súa correspondencia moderna mais que debía localizarse no que hoxe é a freguesía de Nebra (Porto do Son). Así se deduce dun fragmento extraído do doc. 766 de DTT no que lemos o seguinte: *quantam habemus et habere debemus in Jauinio concurrente ad ecclesiam Sancti Michaelis de Ruzua* [= Resúa] *et Sancte Marie de Neuvar* [= Nebra]. Malia a diverxencia observábel entre a terminación desta forma toponímica extinta e a da forma hodierna *Xaviña*, parece incuestionábel a relación etimolóxica entre ambas as dúas, que comparten polo demais a mesma estrutura morfolóxica. Por outro lado, tanto o med. *Jauinio* / *Jauinium* como *Xaviña* (med. *Iauinia*) poden explicarse con relativa facilidade dentro do contexto lingüístico da hidrotoponimia antigo-europea, sobre todo se consideramos a existencia doutros topónimos galegos probabelmente baseados na mesma raíz. Pensamos sobre todo en exemplos como *Xava*²⁹², que pode interpretarse como un derivado creado mediante a simple adición á raíz do sufixo vocálico *-a*, sen dúbida a estrutura máis simple e tamén máis recorrente na hidronimia antigo-europea (cfr. *Lima* < *LIM-A, *Nava* < *NAU-A e similares). Pola súa banda, en *Xavestre*²⁹³ recoñecemos unha variante atemática do sufixo prelatino *-tro*, presente segundo parece noutras formacións toponímicas como *Lustres*, *Basadre*, *Limodre* e similares (Bascuas 2002b:184). Así mesmo, estas formacións poden relacionarse con outras como a ben coñecida *Xuvia*²⁹⁴ e quizais tamén *Xubiño*²⁹⁵, pois a alternancia entre /a/ e /o/ no vocalismo radical é un fenómeno fonolóxico ben constatado na toponimia de orixe antigo-europea, tal e como se observa en exemplos como *Carnota* / *Carnés* vs. *Cornanda* / *Cornazo*, *Cabe* vs. *Cúa* e similares (vid. CORZÓN, SAN MARTIÑO DE OZÓN). Xa que logo, a conexión etimolóxica entre *Xava* / *Xaviña* / med. *Jauinio* / *Xavestre* e *Xuvia* / *Xubiño* parece apoiarse en alternancias do mesmo tipo observábeis noutras formacións que podemos adscribir a un estrato lingüístico similar.

No tocante ao radical concreto no que se basea esta serie toponímica, adoita

²⁹² Nome dunha freguesía do concello ourensán do Bolo.

²⁹³ Nome dun lugar e freguesía do concello coruñés de Trazo.

²⁹⁴ Nome dun lugar da freguesía de Santa María de Neda, no concello coruñés de Neda. Nesa mesma freguesía existe outra entidade de poboación denominada *A Fábrica de Xuvia*.

²⁹⁵ Nome dunha aldea da freguesía de Combarro, no concello pontevedrés de Poio.

identificarse co ie. *ĭeu-* 'mesturar ao facer a comida', que Pokorny (IEW 507) reconstruíu a partir de formas como o ai. *yáuti*, *yuváti* 'mesturado' e *ud-ā-yāuti* 'axitar', gr. ζυθος 'cervexa', ζυμη 'levadura' e ζῶμος 'sopa', o acórn. e abret. *iot* e bret. *ioud* / *iod* 'papa, puré', air. *íth* 'papa, caldo' ou acímr. *iwt* e címr. *uwd* / *iwd* 'idem'. Esta listaxe podería aínda completarse co lat. *iūs* 'sopa, caldo'. Pola súa banda, Luis Monteagudo (1999:274-275) prefería partir do ie. **iu-* / **ieu-* 'mover(se)', representado por formas como o apers. *yauviya* 'canle' e pers. *joy* 'corrente', mais igualmente presente segundo o autor en nomes de ríos como os franceses *La Juane*, *Joigne*, *Jona* (med. *Johannam*) ou *Iuvarus*, antiga denominación do actual río Salzach (Austria).

Sexa como for, cremos cando menos plausíbel reconstruír para o topónimo *Xaviña* unha base etimolóxica **ĭAU-ĪN(ĭ)A*, cuxo elemento sufixal pode interpretarse lingüisticamente desde o latín (de xeito que estaríamos perante unha formación híbrida, coas conseguíntes implicacións cronolóxicas, vid. BORNEIRO, CARNÉS), se ben preferimos considerar nunha natureza integramente prelatina do derivado, tendo en conta a existencia de topónimos que reproducen esa mesma estrutura morfolóxica, como p.ex. *Lariño* (< **LAR-ĪN(ĭ)O*, cfr. *Laro*, *Laredo*, subst. *leira* < **LARĕA*), *Elviña* (< **ELU-ĪN(ĭ)A*, cfr. *Albeos*, port. *Elvas*) ou *Cariño* (< **KAR-ĪN(ĭ)O*, vid. CARNÉS), entre outros. Pola súa banda, para o med. *Jauinio* / *Jauinium* pode postularse unha variante masculina **ĭAU-ĪN(ĭ)O*.

XESTO (< **(UĭLLA DĒ) GENESTŭ?*) *n.h.* XESTO (Beba-Mazaricos-1). *Xallas* | *Entíns* (SC).

- **Geesto**: s.d. (789:699).
- **Genesto**: 1140 (107:153).

□ [**Gesto**]: **Gonçaluo de Gesto**: CDSCS 1420 (893:201); **Gonçaluo Gesto**: CDSCS 1420 (894:202).

[**Gêesto**]: **Rui Gomes de Gêesto**: FDUSC 1433 (287:334).

□ **Xesto**: A Broza (O Saviñao-2), Outeiro (Castro de Rei-2), Triabá (Castro de Rei-2). **O Xesto**: Xallas de Castriz (Santa Comba-1); Miñotos (Ourol-2).

□ ¿Onom.? (¿Antro.?) / ¿Xerm.? Á marxe das ocorrencias deste topónimo rexistradas no NG, cómpre sinalar tamén a existencia dun microtopónimo *O Penedo do Xesto* entre os concellos ourensáns de Vereia e Bande (Navaza 2006:567). Ademais, a forma

Gesto aparece tamén en territorio portugués, onde lles dá nome a dúas entidades de poboación (DOELP, s.v. GESTO).

Nicandro Ares (1996:50) explica o topónimo *Xesto* do concello do Saviñao como evolución do acusativo correspondente ao antropónimo SEXTŪS, ou ben de XYSTŪS. A ausencia de rexistros documentais para este caso concreto impídenos ponderar a validez de tal hipótese, mais é evidente que non podemos aplicarlle ao topónimo xalleiro, cuxos testemuños medievais obrigan a reconstruír unha forma orixinaria *GENESTŪ ou similar, con evolución fonética perfectamente regular (*GENESTŪ > *Genesto* > *Gẽesto* > *Gesto* > *Xesto*). Esta base etimolóxica podería suxerir en principio algún tipo de relación co fitónimo *xesta*, que pola súa vez remite ao lat. GENISTA a través dunha variante vulgar *GENĚSTA / *GINĚSTRA (DCECH, s.v. RETAMA)²⁹⁶. Agora ben, a existencia dunha variante masculina do fitónimo *xesta* non resulta doada de asumir desde o punto de vista semántico, nin encontra paralelos convincentes que poidan servirlle de apoio. Por outra banda, non deixaría de resultar estraño que o portugués conte na toponimia cunha variante masculina *Gesto* cando a variante feminina que prevaleceu no léxico común foi *giesta*, forma na que o encontro vocálico heterosilábico [ẽẽ] se resolveu mediante a disimilación do primeiro dos elementos en contacto, como en FENESTRA > *fíestra* (vs. port. *fresta*), p.ex.

A inconsistencia da opción fitotoponímica levou a algúns autores a bosquejar outras hipóteses alternativas. Así, Gonzalo Navaza (2006:567) suxeriu a posibilidade de estarmos perante un topónimo deantroponímico, aducindo a este respecto unha secuencia *pumares de Gienesto* (TCe 934) na que o termo que nos ocupa semella estar a funcionar como nome persoal. Neste sentido resulta tamén de interese a alusión a un *casali in quo abitaui Petrus Genesti* (PRMF 1253), sintagma cuxo segundo constituínte podería interpretarse quizais como o patronímico en xenitivo dun nome de persoa **Genesto*. Xa que logo, quizais sexa factíbel falar dun antropónimo *GENESTŪS cuxa constitución interna podería analizarse en relación cos

²⁹⁶ A variante *GINĚSTRA explicaría as formas atestadas en italiano (*ginestra*), aragonés (*chiestra*) e alemán (*ginster*), así como o dialectalismo andaluz *giniestra*, posibelmente herdado do substrato mozárabe. Pola súa banda, *GENĚSTA foi a variante máis produtiva no conxunto da Iberorromania e da Galorromania, pois explica o gal. *xesta*, port. *giesta*, ast. *xinesta*, cat. *ginesta*, fr. *genêt*, occ. *geneste* / *gineste* e aínda cast. *hiniesta*, reemprazado este último en época baixomedieval polo arabismo *retama*, mais que gozou dunha ampla proxección toponímica antes de desaparecer do léxico común (DCECH, *ibid.*).

patróns formais característicos da onomástica persoal xermánica. En efecto, o precompoñente *gen-* rexístrase noutras moitas formacións antroponímicas pertencentes a ese mesmo fondo lingüístico (HgNb 121), se ben hai autores que o vinculan co tema céltico *-genos* 'nado de', dando conta ademais da súa presenza na antroponimia franca desde cando menos o s. III (AMG 237). Pola súa banda, Elixio Rivas (1991:684) interpreta ese constituínte como adaptación xermánica do lat. GENŌ / GIGNŌ 'enxendrar', valor semántico afín ao anteriormente sinalado. En canto ao poscompoñente, trataríase do mesmo que Piel / Kremer (HgNb 186 / 2) recoñecen en antroponimos como *Menesto*, *Armesto*²⁹⁷ ou *Todestus*.

De todos os xeitos, a hipótese deantroponímica non deixa de presentar limitacións importantes. Por un lado, non dá conta das formas toponímicas que presentan artigo determinado, para as cales habería que postular unha explicación etimolóxica distinta, xebrándoas así dunha serie toponímica que, dada a súa aparente coherencia e uniformidade, parece esixir unha explicación unitaria. Ademais, resulta pouco verosímil que un nome persoal deixase tantos restos toponímicos aparentemente remontábeis ao caso recto e que carezamos pola contra de exemplos que puidesen basearse no caso xenitivo, como p.ex. un hipotético **Xeste* (< **GENESTĪ*) ou similar²⁹⁸. Estes detalles de tipo morfolóxico son os que nos obrigan a considerar polo momento a opción deantroponímica como unha hipótese meramente provisional.

XORA (< ???) *n.h.* XORA (Treos-Vimianzo-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

- **Gora:** s.d. (789:697).

²⁹⁷ A respecto desta forma, que se conservou na toponimia galega como nome dunha aldea e freguesía no concello de Becerreá, non debemos obviar a interpretación dada por Bascuas (2002b:48), para quen *Armesto* debe explicarse máis ben como derivado dun tema **arm-* relacionado á súa vez co radical indoeuropeo **er-* 'fluír, poñerse en movemento' (vid. ERMEDESUXO, SAN FINS DE EIRÓN).

²⁹⁸ Cabe a posibilidade (de todos os xeitos remota) de explicar por esta vía o topónimo *Ieste*, nome dunha aldea da parroquia de Nebra (Porto do Son) e que encontramos testemuñado en DTT baixo as variantes *Inest* (1188) e *Ieste* (1220, 1289). En efecto, a partir dese suposto xenitivo **GENESTĪ* podería postularse a perda da consoante inicial [g] (como en GERMANŪ > *irmán*, GENTĪNES > *Entíns*, GINGĪUA > *enxiva* e similares) e a disimilación do grupo vocálico [ēē], do mesmo xeito que se indicou para *fiestra*, port. *giesta* e outros casos análogos. De todos os xeitos, trátase dunha mera conxectura etimolóxica que en absoluto pode esgrimirse como argumento sólido a prol da existencia e proxección toponímica dun hipotético antroponimo **GENESTŪS*.

OBS. O cotexo do documento manuscrito permitiunos comprobar que a forma que realmente aparece reflectida no mesmo non é *Gera* (lectura proposta por Pérez Rodríguez), senón *Gora*, variante máis acorde co resultado toponímico actual e no que o grafema <g> serve para representar o son fricativo prepalatal sonoro [ʒ] mesmo diante dunha vogal velar, como é neste caso [o] (cfr. *Riango* / *Rianjo*, *Ameigoada* / *Ameijoada* e outros casos similares na documentación medieval, incluso na máis tardía).

□ [*Iora*]: *Petrus Candeel de Iora*: FDUSC 1316 (32:35).

□ **Xora**: Santa María de Ois (Coirós-1).

□ Lex. (Hidro.) / Prelat. Unha variante da forma *Xora* que lle dá nome ao lugar da freguesía de Santa María de Ois (Coirós) comparece nun diploma no que se sitúa unha vila *hic in Emitus, ubi dicunt Aiois, in ripa riuuli Iorc* (TSob c. 995). Parece evidente que a forma *Emitus* non é senón unha má lectura ou transcripción do topónimo *Nemitus*, alusivo a unha antiga demarcación territorial máis ou menos identificábel coa actual comarca de Betanzos (vid. NEMANCOS), mentres que o termo *Aiois* pode interpretarse sen maior dificultade como variante medieval do actual *Ois*. Tendo en conta este contexto toponímico tan preciso, podemos dar practicamente por seguro que *Iorc* non sexa máis ca unha transcripción errónea por parte do copista dunha forma subxacente **Iora* na que se recoñece a moderna *Xora* (Moralejo Álvarez 2009a:64). Ademais, deste treito do documento infírese que *Xora* foi en principio a denominación do afluente do río Mandeo que rega a actual freguesía de Santa María de Ois e que aínda hoxe recibe ese nome, o cal nos dá pé a supoñer que a aldea de *Xora* debeu adquirir o seu nome a partir do do río, nun proceso de deslocalamento toponímico moi frecuente e para a que poderían aducirse outros moitos exemplos (vid. ÉZARO). Esta conxunción de datos autorízanos a explicar a forma *Xora* como un hidrotopónimo primario, explicación que podemos facer estensíbel ao seu homónimo do concello de Vimianzo. En apoio de tal hipótese debemos sinalar que a principal corrente fluvial existente nesta aldea soneirense recibe aínda hoxe o nome de *Río Xora*, ao carón da denominación menos habitual *O Rego de Aneina*.

De todos os xeitos, carecemos de datos máis precisos que nos permitan vincular a expresión toponímica *Xora* a un radical léxico concreto, aínda que quizais poida propoñerse como base dunha pescuda máis profunda e exhaustiva a aparente conexión formal deste topónimo con outros de presumíbel motivación hidronímica e

formalmente afíns, como *Xorres*²⁹⁹, *Xornes*³⁰⁰, *Xurio*³⁰¹ ou, coa consabida alternancia /a/ - /o/ no vocalismo radical (vid. CORCUBIÓN, XAVIÑA), *Xares*³⁰², p.ex.

ZAS (< SALĬCE) *n.h.* (ZAS-Zas-1). *Soneira* | *Soneira* (SC).

- [Sat]: **Johan Gonçalvez de Sat**: s.d. (791:700).
- [Saz]: **Afonsus Iohannis de Saz**: 1230 (184:214); **Fernando de Saz**: 1239 (195:223); **Fernandus de Saz**: 1245 (551:522); **Johan Gonçalvez de Saz**: 1334 (795:702); **Johannes Petri de Saz**: 1207 (64:116), 1220 (54:104); **Johannis Petri de Saz**: 1207 (64:115).

□ *San Andres de Sas*: MAS 1607 (351), MAS 1607 (354).

Sancte Andree de Saz: LTH 1390 (1:21).

Sancti Andre de Saz: LTH 1390 (1:22).

Saz: LTH 1390 (1:16). *Alfonsi Iohannis de Saz*: LTH 1390 (1:18); *Gundisalvus de Saz*: MB 1308 (5:397); *Iohanis Gundisalvi de Saz*: MB 1308 (5:396); *Thareyia de Saz*: CDSCS 1334 (352:74).

²⁹⁹ Nome dunha aldea da freguesía de Couzadoiro (Ortigueira).

³⁰⁰ O NG rexistra *Xornes* como nome dun lugar e freguesía do concello de Ponteceso, mais o referente inicial do topónimo debeu ser unha subcomarca natural nucleada ao redor desa parroquia e que encontramos mencionada en época altomedieval como *ualle Jornes, cum ecclesia Sancti Iohannis* (CDMACM 914). Bastante posteriores, aínda que igual de transparentes, son rexistros como *el bal de Jornes, el ual de Jornes* e *el val de Jornes* (CDMACM 1286). A freguesía de San Xoán de Xornes, pola súa banda, aparece documentada como *San Ihoán de Jornes* (SM 1485). No seu momento, Isidoro Millán (1994:479) quixo entender a forma *Xornes* como resultado romance dun antigo locativo de plural *SORNIS, estreitamente relacionado en canto á súa etimoloxía co topónimo *Sorna*, nome dun afluente do río Castro e mais dunha aldea da freguesía de San Pedro de Coucieiro (Muxía). Deste xeito, tanto *Sorna* como *Xornes* (que faría referencia en orixe aos dous afluentes do río Anllóns que regan o termo parroquial) estarían baseados no mesmo tema *sarn- / *sorn-, recoñecíbel tamén noutros hidrotopónimos europeos como *Zorn* ou *Sarno*, entre outros (vid. VILAR SARNON), se ben no caso de *Xornes* habería que supoñer a palatalización da fricativa apicoalveolar inicial. De todos os xeitos, a sistemática presenza do grafema inicial <j> en todos os testemuños aducidos para o topónimo *Xornes* obrigan a desbotar esta posibilidade explicativa (vid. XALLAS) e a valorar outros posíbeis radicais léxicos que, a vulgar polas circunstancias xeográficas que caracterizan o lugar e xa postas de relevo polo propio Isidoro Millán, probablemente teñan contido hidronímico.

³⁰¹ Recibe este nome un río tamén coñecido como *Baxoi* que desauga no concello coruñés de Miño.

³⁰² Nome dun afluente do río Bibei, así como dunha aldea e freguesía do concello ourensán da Veiga.

Ssaz: LTH 1390 (1:24).

□ **Zas:** Negreira (1), Zas (Negreira-1). **Zas de Rei:** Melide (1).

□ Lex. (Fito.) / Lat. Tradicionalmente, a forma toponímica *Zas* veu explicándose como un resultado máis do tema xermánico **sala* 'pazo, residencia principal' (Piel 1989:123-124), cuxo resultado galego-portugués deixou abondosos vestixios toponímicos por todo o Noroeste peninsular, nuns casos a partir do tema simple (*saa* / *sá* / *sa*) e noutros moitos a través de diversos derivados (como tal vez sexa o caso de *Sela* < **SAL-ĒLLA*³⁰³) e compostos (*Saavedra* < *SALA UĒTERA*, *Sasdónigas* < *SALAS DOMINĪCAS*...). En virtude desa hipótese, que acadou unha certa popularidade entre os propios falantes, tanto o *Zas* soneirente como os seus devanditos homónimos, todos eles situados segundo podemos comprobar na vertente centro-occidental do territorio galego, non serían máis ca versións hipercorrectas dun primitivo **Saas* / **Sas* interpretado no seu momento como unha forma vulgar co seu característico *seseo* prenuclear (vid. CIVES, ÉZARO, RIBADEZA)³⁰⁴.

Porén, a simple enumeración dos rexistros extraídos da documentación medieval (e incluso da moderna) abonda para descartar unha explicación etimolóxica baseada no xermánico **sala*³⁰⁵, pois todos eles son incompatíbeis cunha base etimolóxica **salas*. Por un lado, observamos que en ningún deses exemplos aparece reflectido graficamente o hiato [aa] resultante da síncope da consoante lateral dentoalveolar -L- e que encontramos non só en numerosos rexistros escritos doutros topónimos efectivamente procedentes dese tema xermánico, senón incluso nas formas modernas dalgúns deles, como *Saa* e *Saavedra*. Por outra banda, a sistematicidade no emprego das grafías <z> e <t> na representación da consoante final exclúe a posibilidade dunha fricativa apicoalveolar [ʃ], suxerindo máis ben a presenza dunha africada

³⁰³ Cremos que esta hipótese etimolóxica é moi probábel cando menos para a forma *Sela* que lle dá nome a unha freguesía do concello pontevedrés de Arbo, e que atopamos documentada como *santa marina de seela* (ROT 1325).

³⁰⁴ Unha primeira versión moi condensada desta hipótese fora enunciada no seu momento por Pedret Casado (1935:32).

³⁰⁵ Ás atestacións de DTT aquí aducidas cómpre engadirlles aínda unha secuencia no doc. 789 que o editor do tombo, dado o deterioro do texto en cuestión, non foi quen de ler. Nese treito menciónase un tal *Ruy Fernandez de Ssaz* que lle legou ao mosteiro de Toxos Outos dous casares na freguesía de Louro (Muros). A forma toponímica, segundo podemos comprobar, encóntrase na liña das restantes variantes identificadas en DTT.

predorsodentoalveolar ([dz] > [z]; cfr. *paz* < PACE, med. *faz* < FACĪT...). Ao mesmo tempo, esa opción gráfica anula a posibilidade morfolóxica dun plural. O que vimos de dicir non só é aplicábel ao *Zas* soneirense, senón tamén ao seu homónimo do concello de Negreira, que aparece recollido por Jerónimo del Hoyo aínda como *San Mamed de Saz* (MAS 326). No tocante a *Zas de Rei*, aínda que carecemos de rexistros documentais que nos permitan aseguralo con maior contundencia, é probábel que se trate dun caso similar.

Descartada pois a relación de *Zas* co xermánico **sala*, cómpre reconstruír para este topónimo un étimo distinto. Este podería encontrarse no fitónimo latino SALĪX 'salgueiro', que, a xulgar pola toponimia e o léxico do dominio galego-portugués, debeu coñecer unha forma derivada **SALĪCARIŪ* (> *salgueiro*) (vid. SALGUEIROS). Noutros romances, en cambio, foi o ac. SALĪCE o que prevaleceu, tal e como se observa no castelán, onde se rexistran as variantes patrimoniais *sarga*, *salce*, *sauce*, *zaz* e *saz* (DCECH, s.v. SAUCE). A hominimia entre esta última variante (que encontramos toponimizada en formacións como *Valdesaz de los Oteros*, en León³⁰⁶) e a forma medieval baixo a que concorre *Zas* na nosa documentación medieval semella avalar en principio a opción dun étimo SALĪCE.

Por outra banda, o proceso que conduciría do primitivo SALĪCE ao med. *Saz* sería análogo ao descrito para outros apelativos da lingua nos que se reproduce un contexto fonético idéntico ou moi similar. En primeiro lugar teríamos que supoñer a síncope da vogal postónica medial -Ī- e a redución do grupo consonántico resultante mediante asimilación ([ldz] > [dz]), do mesmo xeito que en ŪLĪCE > **ul'ce* > *uz*, DŪLCE > **dol'ce* > *doce*, etc. De feito, os topónimos modernos *Saceda* e *Sacido*, na súa orixe substantivos abundanciais baseados na forma SALĪCE (se é que non se formaron xa directamente sobre o romance **saz*), poden xustificarse tamén mediante un proceso fonético do mesmo tipo, de xeito que a secuencia evolutiva podería reconstruírse nos seguintes termos: **SALĪCĒTA* > **Sal'ceda* > *Saceda* e **SALĪCĪTŪ* > **Sal'cido* > *Sacido*. Ademais, unha base etimolóxica deste tipo permitiríanos explicar

³⁰⁶ O mosteiro de Toxos Outos contaba con certas propiedades na comarca leonesa de Los Oteros, razón pola cal este topónimo aparece aludido en varios documentos de DTT. As formas que aí encontramos son *Val de Salze* (1142, 1241) e *Valle de Saz* (1144), semántica e etimoloxicamente moi transparentes. Nótese que o constituínte *val / valle* (< lat. UALLE) adoita presentar na toponimia leonesa un significado máis ben hidronímico, o cal nos permite homologar unha formación como *Valdesaz* a outras existentes en Galicia como *O Rego Salgueiro*, p.ex.

ao mesmo tempo os derivados do tipo *Salcedo* / *Salceda* e *Sarceda*, representantes todos eles dunha evolución alternativa con conservación da lateral dentoalveolar implosiva [l], posteriormente rotatizada no caso concreto de *Sarceda*. Esta explicación resúltanos máis satisfactoria e plausíbel cá que implica a perda do -L- intervocálico latino, pois neste caso habería que supoñer unha cadea **Saeceda* > **Saaceda* > *Saceda* e **Saecido* > **Saacido* > *Sacido* (Navaza 2006:492), que contraviría a evolución máis habitual do hiato secundario [ae] na fonética histórica galega, i.e., [ae] > [ɛɛ] > [ɛ], tanto en posición átona (EXCADESCĒRE > *escaecer* > *esque(n)cer* / dial. *escaecer*, ADMANESCĒRE > **amaecer* > *ame(n)cer* / dial. *amaicer*...) como tónica (CALĒNTE > *caente* > *quente* / dial. *caente*, ĀNĒLLŪ > **aelo* > *elo*...). Existiría a posibilidade de considerar unha fase intermedia **Saeceda* > **Seceda* e **Saecido* > **Secido*, coherente co proceso fonético que vimos de exemplificar e a partir da cal chegaríamos en última instancia á forma moderna *Saceda* / *Sacido*, mais trátase dunha hipótese igualmente inviable, pois obrigaríanos a supor que esa mudanza [e] > [a] acabou por verificarse en todos e cada un dos numerosos derivados toponímicos de SALĪCE caracterizados por unha estrutura fonético-morfolóxica análoga á de *Saceda* e *Sacido*. É certo que o NG rexistra o topónimo *Seceda*, mais unicamente como denominación dunha freguesía do concello de Folgoso do Courel, así como dunha das tres entidades de poboación que a constitúen. Esta excepcionalidade priva á forma *Seceda* de calquera valor probatorio a respecto da cuestión que nos ocupa, e resulta de feito máis doado explicala como resultado dun fenómeno de asimilación vocálica regresiva a partir dunha fase previa **Saceda* (cfr. **ASTĚLLA* > **astela* > *estela*).

Por tanto, e sempre e cando a nosa interpretación for correcta, o topónimo *Zas* estaría a demostrar a existencia no dominio galego-portugués dunha variante evolucionada directamente a partir da forma simple SALĪCE, e alternativa ao derivado **SALĪCARIŪ* que acabou triunfando no léxico e mais na toponimia. De feito, esta mesma posibilidade fora xa indicada por Piel, coincidindo á súa vez coas indagacións de Carolina Michäelis, se ben estes autores reconstruían unha forma hipotética **seice* a partir de formacións toponímicas como as portuguesas *Seices* e *Seiça* e as galegas *Sáince* (sic) e *Sáinza* (Navaza 2006:494-495).

No relativo ao paso da forma medieval e posmedieval *Saz* á moderna *Zas*, ábrese cando menos dúas posibilidades. Por unha banda, pode pensarse que tanto o *Zas*

soneirense como o de Negreira son o resultado da hipercorrección do *seseo* prenuclear levada a cabo directamente sobre a forma *Saz* (vid. CIVES, ÉZARO, RIBADEZA). Porén, esta hipótese non é aplicábel en principio a *Zas de Rei*, se temos en conta que se encontra fóra da área de influencia dese fenómeno. Xa que logo, a hipercorrección só podería xustificarse neste caso se supoñemos que o *seseo* prenuclear acadou no pasado unha penetración no interior de Galicia moito maior da que presenta na actualidade. Tamén podería pensarse en que a relativa proximidade xeográfica das zonas afectadas polo *seseo* prenuclear á comarca de Melide influíse dalgún xeito na representación gráfica dese topónimo. Carecemos de datos que nos permitan inclinarnos por unha ou outra opción. Porén, outra posibilidade é que de *Saz* se pasase a *Zas* por un fenómeno de metátese (cfr. *pescozo* > dial. *cospozo*, *pétalo* > dial. *tépalo*, etc.), de xeito que a consoante fricativa inicial era pronunciada como predorsodental ([s]) nos topónimos de *Zas* e Negreira, e como interdental ([θ]) no topónimo de Melide, de acordo co sistema de sibilantes desenvolvido nesas dúas zonas xeográficas xa desde época posmedieval. Deste xeito, os tres topónimos semellan atopar a explicación unitaria que parece esixir a súa particular homonimia. Por outra banda, no caso dos *Zas* máis occidentais, a grafía con <z> puido verse efectivamente reforzada por unha vontade hipercorrectora ou mesmo pola grande proximidade articulatoria entre os sons [s] e [θ], pois aínda hoxe se constatan nesa área casos esporádicos de interdentalización (Fernández Rei 1990b:196). A distribución xeográfica que presenta na actualidade o apelido *Zas* parece darlle un certo apoio á hipótese dunha metátese xeralizada nesta forma lingüística en concreto, pois compróbase non só a dispersión do apelido por boa parte do territorio galego, senón tamén a existencia de áreas especialmente densas en zonas xeográficas nas que non existe *seseo* prenuclear de ningún tipo.

ÍNDICES

ÍNDICE NOCIONAL (TIPOLOXÍAS REFERENCIAIS)

1. ENTIDADES POBOACIONAIS (NÚCLEOS HABITADOS)

ABUÍN	CODESOS
AGAR	COIRO
ALBORÉS	COLÚNS
ALMOZARA	CORCUBIÓN
ANLLÓNS	CORVEIRA
ANOS	CORZÓN
ANTES	COSPINDO
ARCOS	CUÍÑA
AREAS	CUMBRÁNS
AROSA	DUIO ¹
ASENSO	DUMBRÍA
ATÁN	ERMEDESUXO
BAÍÑAS	ESPIGAS
BALDOMAR	ÉZARO
BAMIRO	FIGUEIROA
BARDULLAS	FÍRVADO
BEBA	FISTERRA
BEDÁN	FOLLENTE
BORNEIRO	FONTECADA
BRANDOMIL	FORNÍS
BRANDONÑAS	FRIXE
BRENS	GÁNDARA
BUXÁN	GODÓN
CARNÉS	GOSENDE
CASTRO	GOSOLFRE
<i>CELTIGOS</i>	GRILLE
CERNADO	GURES
CHACÍN	INSUA
CHAFARÍS	LAGO
CÍCERE	LAGOA
CIVES	LAMAS

LIMIDEIRO
LOBELOS
MALLÓN
MANDA
MARGARIDA
MAROÑAS
MAZARICOS
MINTIRÁNS
MORANCELLE
MORQUINTIÁN
MUXÍA
NANTÓN
OLVEIRA
OLVEIROA
OUTEIRO
PADRÍS
PEREIRA
PEREYRA | PERARIA
PORCAR
PUDENZA
QUENXE
QUINTÁNS
RANDUFE
REBELLE
RECAREA
REDONDA
REGOELLE
RIBADEZA
SALGUEIROS
SAMBADE
SAN CRISTOVO

SAN FINS DE EIRÓN
SAN MARTIÑO DE DUIO
SAN MARTIÑO DE OZÓN¹
SAN SALVADOR
SANTA COMBA
SANTA SÍA
SANTA UXÍA
SANTISO DE VUITURÓN
SENANDE
SER
SERRAMO
SUEVOS
TALLO
TALÓN
TAPIA
TOBA
TOURINÁN
TRABA
TREOS
VIGO
VILAR DE COSTA
VILAR SARNON
VILAR SECO | VILLARE SICCO
VILARTRIGUEIRO
VILASTOSE
VIMIANZO
XALLAS¹
XAVIÑA
XESTO
XORA
ZAS

2. OROGRAFÍA E HIDROGRAFÍA

2.1. ACCIDENTES DO RELEVO

FARO

ROU

PENA | PENNA

2.2. CORRENTES FLUVIAIS

CHANCA

TOAR

ISSA

TRONCO | TRUNCO

2.3. ACCIDENTES COSTEIROS

LANGOSTEIRA

3. EDIFICIOS E INSTITUCIÓNS RELIXIOSAS (MOSTEIROS)

SAN MARTIÑO DE CANDUAS

SAN MARTIÑO DE OZÓN²

SAN XULIÁN DE MORAIME

4. ENTIDADES SUPRALOCAIS

4.1. COMARCAS E TERRAS

CÉLTIGOS

NEMANCOS

DUIO²

SONEIRA

4.2. CIRCUNSCRICIÓNS RELIXIOSAS MENORES

XALLAS²

5. INTERVENCIÓN HUMANA NA PAISAXE (VÍAS DE COMUNICACIÓN)

PONTE CONSTANTE

ÍNDICE XEOGRÁFICO-ADMINISTRATIVO

1. ADMINISTRACIÓN CIVIL

1.1. COMARCA DE BERGANTIÑOS

■ Cabana de Bergantiños

ANOS

NANTÓN

BORNEIRO

SAN MARTIÑO DE CANDUAS

MARGARIDA

■ Coristanco

VILARTRIGUEIRO

■ Laxe

TRABA

■ Ponteceso

ANLLÓNS

TALLO

COSPINDO

1.2. COMARCA DE FISTERRA

■ Cee

BEDÁN

LOBELOS

BRENS

MORANCELLE

CHAFARÍS

PEREIRA

CHANCA

PEREYRA | PERARIA

CODESOS

PONTE CONSTANTE

FARO

PORCAR

GURES

TOBA

■ Corcubión

CORCUBIÓN

REDONDA

QUENXE

■ Dumbría

CASTRO

FIGUEIROA

CERNADO

OLVEIRA

DUMBRÍA

OLVEIROA

ÉZARO

REGOELLE

SALGUEIROS

■ **Fisterra**

AREAS

BUXÁN

DUIO¹

DUIO²

ERMEDESUXO

FISTERRA

INSUA

LAGOA

LANGOSTEIRA

■ **Muxía**

BALDOMAR

BARDULLAS

FRIXE

MINTIRÁNS

SAN XULIÁN DE MORAIME

MORQUINTIÁN

MUXÍA

SAMBADE

1.3. COMARCA DE SONEIRA

■ **Camariñas**

XAVIÑA

■ **Vimianzo**

BAÍÑAS

BAMIRO

CARNÉS

REBELLE

■ **Zas**

BRANDOMIL

BRANDONÑAS

FOLLENTE

SANTA UXÍA

PADRÍS

ROU

SAN MARTIÑO DE DUIO

SAN SALVADOR

TRONCO | *TRUNCO*

VIGO

VILAR SARNON

VILAR SECO | *VILLARE SICCO*

SAN MARTIÑO DE OZÓN¹

SAN MARTIÑO DE OZÓN²

SANTISO DE VUITURÓN

SENADE

TALÓN

TOURINÁN

VILASTOSE

SERRAMO

TREOS

VIMIANZO

XORA

GÁNDARA

LAMAS

LIMIDEIRO

PUDENZA
SANTA SÍA

ZAS

1.4. COMARCA DE XALLAS

■ Mazaricos

AGAR
ALBORÉS
ANTES
ARCOS
ASENSO
ATÁN
BEBA
CHACÍN
CIVES
COIRO
COLÚNS
CORVEIRA
CORZÓN
CUÍÑA
CUMBRÁNS
ESPIGAS
FÍRVADO
FORNÍS

GODÓN
GOSENDE
GOSOLFRE
GRILLE
ISSA
LAGO
MANDA
MAROÑAS
MAZARICOS
QUINTÁNS
RECAREA
RIBADEZA
SAN CRISTOVO
SAN FINS DE EIRÓN
SUEVOS
VILAR DE COSTA
XESTO

■ Santa Comba

ABUÍN
ALMOZARA
AROSA
CELTIGOS
CÍCERE
FONTECADA
MALLÓN

OUTEIRO
RANDUFE
SANTA COMBA
SER
TAPIA
XALLAS¹

1.5. ENTIDADES SUPRAMUNICIPAIS

■ A Baña~Mazaricos~Negreira~Santa Comba

CÉLTIGOS

■ **A Baña~Coristanco~Santa Comba~Tordoia~Zas**

XALLAS²

■ **Cabana de Bergantiños~Vimianzo~Zas**

SONEIRA

■ **Camariñas~Cee~Corcubión~Fisterra~Muxía**

NEMANCOS

■ **Cee~Dumbría~Muxía~Vimianzo**

TOAR

■ **Mazaricos~Muros**

PENA | PENNA

2. ADMINISTRACIÓN RELIXIOSA

2.1. ARQUIDIOCESE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

■ **Arciprestado de Bergantiños**

ANLLÓNS

VILARTRIGUEIRO

BORNEIRO

■ **Arciprestado de Céltigos**

ABUÍN

FONTECADA

ALBORÉS

GRILLE

ALMOZARA

MALLÓN

ANTES

OUTEIRO

AROSA

PUDENZA

ATÁN

RANDUFE

BRANDOMIL

RIBADEZA

BRANDONAS

SANTA COMBA

CÉLTIGOS

SANTA SÍA

CELTIGOS

SER

CÍCERE

TAPIA

CUMBRÁNS

XALLAS¹

ESPIGAS

■ **Arciprestado de Duio**

AREAS

BAÍÑAS

BEDÁN

BRENS

BUXÁN

CASTRO

CERNADO

CHAFARÍS

CHANCA

CODESOS

CORCUBIÓN

DUIO¹

DUIO²

DUMBRÍA

ERMEDESUXO

ÉZARO

FARO

FIGUEIROA

FISTERRA

GURES

INSUA

LAGOA

LANGOSTEIRA

■ Arciprestado de Entíns

AGAR

ARCOS

ASENSO

BEBA

CHACÍN

CIVES

COIRO

COLÚNS

CORVEIRA

CORZÓN

CUÍÑA

LOBELOS

MORANCELLE

OLVEIRA

OLVEIROA

PADRÍS

PEREIRA

PEREYRA | *PERARIA*

PONTE CONSTANTE

PORCAR

QUENXE

REDONDA

REGOELLE

ROU

SALGUEIROS

SAN MARTÍÑO DE DUIO

SAN SALVADOR

SANTA UXÍA

TRONCO | *TRUNCO*

VIGO

VILAR SARNON

VILAR SECO | *VILLARE SICCO*

FÍRVADO

FORNÍS

GODÓN

GOSENDE

GOSOLFRE

ISSA

LAGO

MANDA

MAROÑAS

MAZARICOS

QUINTÁNS

RECAREA

SAN CRISTOVO

SAN FINS DE EIRÓN

■ **Arciprestado de Nemancos**

BALDOMAR

BARDULLAS

CARNÉS

FRIXE

MINTIRÁNS

SAN XULIÁN DE MORAIME

MORQUINTIÁN

MUXÍA

NEMANCOS

SAMBADE

■ **Arciprestado de Seaia**

COSPINDO

■ **Arciprestado de Soneira**

ANOS

BAMIRO

SAN MARTIÑO DE CANDUAS

FOLLENTE

GÁNDARA

LAMAS

LIMIDEIRO

MARGARIDA

NANTÓN

SUEVOS

VILAR DE COSTA

XESTO

SAN MARTIÑO DE OZÓN¹

SAN MARTIÑO DE OZÓN²

SANTISO DE VUITURÓN

SENADE

TALÓN

TOBA

TOURIÑÁN

VILASTOSE

XAVIÑA

TALLO

REBELLE

SERRAMO

SONEIRA

TRABA

TREOS

VIMIANZO

XORA

ZAS

ORIXE DELEXICAL OU DEONOMÁSTICA DOS TOPÓNIMOS

TOPONIMIA DEONOMÁSTICA

1. ANTROTOPÓNIMOS

1.1. SEGUROS OU PROBÁBEIS

ABUÍN

AGAR

ATÁN

BALDOMAR

BAMIRO

BEDÁN

BUXÁN

CHACÍN

CHAFARÍS

FOLLENTE

FRIXE

GODÓN

GOSENDE

GOSOLFRE

GRILLE

LOBELOS

MARGARIDA

MORANCELLE

MORQUINTIÁN

NANTÓN

PADRÍS

PONTE CONSTANTE

PORCAR

PUDENZA

QUENXE

RANDUFE

REBELLE

RECAREA

REGOELLE

SAMBADE

SANTISO DE VUITURÓN

SEMANDE

SER

TOURIÑÁN

VILAR SARNON

VILASTOSE

1.2. DUBIDOSOS

CIVES

XESTO

2. HAXIOTOPÓNIMOS

SAN CRISTOVO

SAN SALVADOR

SANTA COMBA

SANTA SÍA

SANTA UXÍA

3. ETNOTOPÓNIMOS

CÉLTIGOS

CELTIGOS

SONEIRA

SUEVOS

4. XENTILICIOS

CUMBRÁNS

SAN MARTIÑO DE CANDUAS

TREOS

TOPONIMIA DELEXICAL

1. AGROTOPÓNIMOS

ALMOZARA

BARDULLAS

CERNADO

ERMEDESUXO

INSUA

LIMIDEIRO

QUINTÁNS

SAN FINS DE EIRÓN

TALLO

2. ECOTOPÓNIMOS

ANTES

ARCOS

CASTRO

FORNÍS

TAPIA

VIGO

3. FITOTOPÓNIMOS

ALBORÉS

AROSA

CODESOS

COSPINDO

DUMBRÍA

ESPIGAS

FIGUEIROA

NEMANCOS

OLVEIRA

OLVEIROA

PEREIRA

PEREYRA | *PERARIA*

SALGUEIROS

TRONCO | *TRUNCO*

VILARTRIGUEIRO

ZAS

4. HAXIOTOPÓNIMOS

MUXÍA

5. HIDROTOPÓNIMOS

5.1. SEGUROS OU PROBÁBEIS

ANLLÓNS

ANOS

BORNEIRO

BRANDOMIL

BRENS

ÉZARO

FÍRVADO

FONTECADA

GURES

ISSA

LAGO

LAGOA

RIBADEZA

ROU

SERRAMO

5.2. DUBIDOSOS

ASENSO

6. LITOTOPÓNIMOS

6.1. SEGUROS OU PROBÁBEIS

CARNÉS

6.2. DUBIDOSOS

CORCUBIÓN

7. OROTOPÓNIMOS

7.1. SEGUROS OU PROBÁBEIS

AREAS

CHANCA

COIRO

CUÍÑA

DUIO¹

DUIO²

FARO

FISTERRA

GÁNDARA

7.2. DUBIDOSOS

BAÍÑAS

MALLÓN

8. ZOOTOPONIMOS

CORVEIRA

LANGOSTEIRA

TALÓN

TOAR

VILAR SECO | VILLARE SICCO

XALLAS¹

XALLAS²

XAVIÑA

XORA

CÍCERE

SAN XULIÁN DE MORAIME

CORZÓN

LAMAS

OUTEIRO

PENA | PENNA

REDONDA

SAN MARTIÑO DE OZÓN¹

SAN MARTIÑO DE OZÓN²

TOBA

TRABA

VILAR DE COSTA

MAROÑAS

MAZARICOS

9. OUTROS

MANDA

MINTIRÁNS

10. SEMÁNTICA DESCOÑECIDA

VIMIANZO

ORIXE E SEMÁNTICA DESCOÑECIDA

BEBA

BRANDONÑAS

COLÚNS

ÍNDICE GLOTOLOXICO

1. TOPONIMIA PRELATINA

1.1. SEGURA OU PROBÁBEL

ANOS

ANTES

ASENSO

BRANDOMIL

BRANDONAS

BRENS

CÍCERE

COIRO

CORCUBIÓN

CORZÓN

DUIO¹

DUIO²

DUMBRÍA

ÉZARO

GÁNDARA

GURES

ISSA

LAMAS

MALLÓN

MARONAS

NEMANCOS

PENA | *PENNA*

RIBADEZA

ROU

SAN MARTIÑO DE CANDUAS

SAN MARTIÑO DE DUIO

SAN MARTIÑO DE OZÓN¹

SAN MARTIÑO DE OZÓN²

SAN XULIÁN DE MORAIME

SERRAMO

SONEIRA

TALÓN

TREOS

VIMIANZO

XALLAS¹

XALLAS²

XAVIÑA

XORA

1.2. DUBIDOSA

MAZARICOS

SER

TAPIA

2. TOPONIMIA LATINA

2.1. SEGURA OU PROBÁBEL

ABUÍN

ALBORÉS

ANLLÓNS

ARCOS

AREAS

AROSA

BUXÁN

CASTRO

CÉLTIGOS

CELTIGOS

CERNADO
 CHACÍN
 CHANCA
 CODESOS
 CORVEIRA
 COSPINDO
 CUÍÑA
 ERMEDESUXO
 ESPIGAS
FARO
 FIGUEIROA
 FÍRVADO
 FISTERRA
 FOLLENTE
 FONTECADA
 FORNÍS
 INSUA
 LAGO
 LAGOA
 LANGOSTEIRA
 LIMIDEIRO
 LOBELOS
 MANDA
 MARGARIDE
 MINTIRÁNS
 MUXÍA
 OLVEIRA
 OLVEIROA
 OUTEIRO
 PADRÍS
 PEREIRA
2.2. DUBIDOSA
 CIVES

PEREYRA | PERARIA
 PONTE CONSTANTE
 PORCAR
 PUDENZA
 QUENXE
 QUINTÁNS
 REBELLE
 REDONDA
 REGOELLE
 SALGUEIROS
 SAMBADE
 SAN CRISTOVO
 SAN FINS DE EIRÓN
 SAN SALVADOR
 SANTA COMBA
 SANTA SÍA
 SANTA UXÍA
 SANTISO DE VUITURÓN
 TALLO
 TOBA
 TOURINÁN
 TRABA
TRONCO | TRUNCO
 VIGO
 VILAR DE COSTA
VILAR SARNON
VILAR SECO | VILLARE SICCO
 VILARTRIGUEIRO
 VILASTOSE
 ZAS

 MORANCELLE

3. TOPONIMIA HÍBRIDA (PRELATINA + LATINA)

3.1. SEGURA OU PROBÁBEL

BARDULLAS

CUMBRÁNS

BORNEIRO

TOAR

CARNÉS

3.2. DUBIDOSA

BAÍÑAS

4. TOPONIMIA ÁRABE

ALMOZARA

5. TOPONIMIA XERMÁNICA

5.1. SEGURA OU PROBÁBEL

AGAR

GOSOLFRE

ATÁN

GRILLE

BALDOMAR

MORQUINTIÁN

BAMIRO

NANTÓN

BEDÁN

RANDUFE

CHAFARÍS

RECAREA

FRIXE

SENADE

GODÓN

SUEVOS

GOSENDE

5.2. DUBIDOSA

XESTO

6. ORIXE DESCOÑECIDA

BEBA

COLÚNS

ÍNDICE DE ÉTIMOS RECONSTRUÍDOS

ABUÍN < *(UĪLLA) AUÖLĪNĪ
AGAR < *(UĪLLA) AGARĪ
ALBORÉS < *(TĚRRĀ) ARBÖRĚNSE
ALMOZARA < *al-muzāra^ca*
ANLLÓNS < *ANGŪLŌNES
ANOS < *ANNŌNES
ANTES < *ANTAS
ARCOS < ARCŌS
AREAS < ARĚNĀS
AROSA < *(PENNA / PĚTRA) HĚDĚRŌSA
ASENSO < *APSENTĪO
ATÁN < *(UĪLLA DĚ) ATTANE / *(UĪLLA) ATTANĪ
BAÍÑAS < *(TĚRRĀS) BADĪNĚĀS
BALDOMAR < (UĪLLA) BALDEMARĪ
BAMIRO < *(UĪLLA DĚ) BADAMĪRŮ
BARDULLAS < *BARDŪCŮLĀS
BEBĀ < ???
BEDÁN < *(UĪLLA DĚ) BET(T)ANE
BORNEIRO < *BORNĀRĪŮ
BRANDOMIL < *GRANDIMIRO
BRANDOÑAS < ???
BRENS < *UERĚNES
BUXÁN < *(UĪLLA) BUSĪĀNĪ
CARNÉS < *(TĚRRĀ) KARNĚNSE
CASTRO < CASTRŮ
CÉLTIGOS < CELTĪCŌS
CELTIGOS < CELTĪCŌS
CERNADO < *(CAMPŮ) CĪNERĀTŮ
CHACÍN < (UĪLLA) FLACCĪNĪ
CHAFARÍS < (UĪLLA) SAUARĪCĪ
CHANCA < PLANCA
CÍCERE < ???

CIVES < *SEUĪCĪ
 CODESOS < *CŮTĪSŌS
 COIRO < *KAURĪO
 COLÚNS < *COLLŪNES
 CORCUBIÓN < *KORKŌUĪŌNE
 CORVEIRA < *(TĚRRA / PENNA) CŎRUĀŘĀ
 CORZÓN < *KORKĪŌNE / *KORTĪŌNE
 COSPINDO < *CORŮ SPĪNĪTŮ
 CUÍÑA < *COLĪNA
 CUMBRÁNS < *CONIMBRIGĀNŌS
 DUIO < *DUBĪO
 DUMBRÍA < *DONOBRĪA
 ERMEDESUXO < *ĚREMŮ DĚ SŮSŮ
 ESPIGAS < SPĪCĀS
 ÉZARO < *ĪSĀRO / *OISĀRO
 FARO < PHARŮ
 FIGUEIROA < *FĪCĀRĪŌLA
 FÍRVADO ← *ferver* < FERUĚRE
 FISTERRA < FĪNES TĚRRAE
 FOLLENTE < (UĪLLA) FŮLGENTĪ
 FONTECADA < *FŎNTE CALĀTA
 FORNÍS ← fr. *fournil* < *(LŎCŮ / PRAEDĪŮ) FŮRNĪLE
 FRIXE < *(UĪLLA) FRIDĪSCLĪ
 GÁNDARA < *GANDĀRA
 GODÓN < *(UĪLLA DĚ) GOTONE / *(UĪLLA) GTONĪ
 GOSENDE < *(UĪLLA) GODESĪNDĪ
 GOSOLFRE < *(UĪLLA) GRISŮLFĪ
 GRILLE < *(UĪLLA DĚ) UERĪLDĪ
 GURES < *GŮRES
 INSUA < ĪNSŮLA
 ISSA < *ĪSA
 LAGO < LĀCŮ
 LAGOA < *LACŌNA
 LAMAS < *LAMAS

LANGOSTEIRA < *LOCŮSTĀŘĪA
 LIMIDEIRO < *(LÖCŮ) LĪMITĀŘĪŮ
 LOBELOS < LŮPĚLLŌS
 MALLÓN < *MAL(L)ĪŌNE
 MANDA ← *mandar* < MANDĀRE
 MARGARIDA < (UĪLLA) MARGARĪTĪ
 MAROÑAS < ???
 MAZARICOS < ???
 MINTIRÁNS ← *mentiral* ← *mentir* < MĚNTĪRĪ
 MORANCELLE < *(UĪLLA) MERONĪCĚLLĪ
 MORQUINTIÁN < *MŮRŮ QUINTILANĪ
 MUXÍA ← *monxe* < fr. *monge* < *MONĪCŮ
 NANTÓN < *(UĪLLA DE) NANTŌNE / *(UĪLLA) NANTŌNĪ
 NEMANCOS < *NEMANKOS
 OLVEIRA < *ŮLUĀŘĪA
 OLVEIROA ← *Olveira* < *ŮLUĀŘĪA
 OUTEIRO ← *outo* < ALTŮ
 PADRÍS < *PĚTRA DĪDACĪ
 PENA | PENNA < *PENNA
 PEREIRA < *(ARBŌRE) PĪRĀŘĪA
 PEREYRA | PERARIA < *(ARBŌRE) PĪRĀŘĪA
 PONTE CONSTANTE < PŌNTE (DĚ) (UĪLLA) CONSTANTĪ
 PORCAR < (UĪLLA) PORCARĪ
 PUDENZA < (UĪLLA) POTENTĪ
 QUENXE < (UĪLLA) CALENDĪ
 QUINTÁNS < QUINTĀNĀS
 RANDUFE < (UĪLLA) RANDULFĪ
 REBELLE < *(UĪLLA) REUELLĪ
 RECAREA < (UĪLLA) REC(C)AREDĪ
 REDONDA < *RETŮNDA
 REGOELLE < *(UĪLLA) REGŮLĚLLĪ
 RIBADEZA < RĪPA DĚ ĪSARO
 ROU < *RODO
 SALGUEIROS < *SALĪCĀŘĪŌS

SAMBADE < (UĪLLA) SAMBAT(Ī)Ī
 SAN CRISTOVO < SANCTŮ CHRISTOPHORŮ
 SAN FINS DE EIRÓN ← *eiro* < *ĀRĒŮ
 SAN MARTIÑO DE CANDUAS < *KANDŌNES
 SAN MARTIÑO DE DUIO < *DUBĪO
 SAN MARTIÑO DE OZÓN < *OKĪŌNE
 SAN SALVADOR < SANCTŮ SALUATŌRE
 SANTA COMBA < SANCTA COLŪMBA
 SANTA SÍA < SANCTA CAECĪLĪA
 SANTA UXÍA < SANCTA EUGENĪA
 SANTISO DE VUITURÓN < *(UĪLLA DĒ) UŪLTŮRŌNE / *(UĪLLA) UŪLTŮRŌNĪ
 SAN XULIÁN DE MORAIME < *MORIĀMA
 SENANDE < *(UĪLLA) SENANDĪ / *(UĪLLA) SINANDĪ
 SER < *(UĪLLA) SEGELLĪ(Ī)
 SERRAMO < *SARRAMĚNO
 SONEIRA < *SŪB NERĪA
 SUEVOS < SUEUŌS
 TALLO ← *tallar* < *TALIĀRE / *TALĚĀRE
 TALÓN < *TAMALLŌNE
 TAPIA < *TAPĪA
 TOAR < *TUGĀRE
 TOBA ← *tobo* < TŮBŮ
 TOURINÁN < *(TĚRRA / ĪNSŮLA / UĪLLA) TAURĪNĪĀNA
 TRABA < TABŮLA
 TREOS < *TRIDŌNES
 TRONCO | TRUNCO < TRŮNCŮ
 VIGO < UĪCŮ
 VILAR DE COSTA < UĪLLĀRE DĒ CŌSTA
 VILAR SARNON < *UĪLLĀRE (DĒ) SARNŌNE / *UĪLLĀRE SARNŌNĪ
 VILAR SECO | VILLARE SICCO < UĪLLĀRE SĪCCŮ
 VILARTRIGUEIRO < UĪLLĀRE TRĪTĪCĀRĪŮ
 VILASTOSE < *UĪLLA ASTOCĪ
 VIMIANZO < ???
 XALLAS < ???

XAVIÑA < *ĪAUĪN(Ī)A

XESTO < *(UĪLLA DĒ) GENESTŪ

XORA < ???

ZAS < SALĪCE

ÍNDICE DE ATESTACIONES EXTRAÍDAS DAS FONTES DOCUMENTAIS

1. FORMAS DOCUMENTADAS EN DTT

a Insoa : INSUA

a Pereyra : PEREIRA

Agar : AGAR

Almozara : ALMOZARA

Antas : ANTES

Arenas : AREAS

Arenis : AREAS

Aruores : ALBORÉS

as Espygas : ESPIGAS

Asenzo : ASENSO

Atan : ATÁN

Atas : ATÁN

Auteyro : OUTEIRO

Auuim : ABUÍN

Azenço : ASENSO

Baainas : BAÍÑAS

Baldumar : BALDOMAR

Bedam : BEDÁN

Beua : BEBA

Boisan : BUXÁN

Borneiro : BORNEIRO

Borneyro : BORNEIRO

Boysam : BUXÁN

Boysan : BUXÁN

Bradomil : BRANDOMIL

Brandimir : BRANDOMIL

Brandonas : BRANDOÑAS

Brandonias : BRANDOÑAS

Breis : BRENS

Bugiam : BUXÁN

Buzam : BUXÁN
Buzan : BUXÁN
Carnes : CARNÉS
Castro : CASTRO
Caurio : COIRO
Celtegos : CÉLTIGOS
Celtiberorum : CÉLTIGOS
Celticis : CÉLTIGOS
Celticos : CÉLTIGOS
Celtigos : *CELTIGOS*
Celtigos : CÉLTIGOS
Çeltygos : CÉLTIGOS
Cernado : CERNADO
Cesar : ÉZARO
Chacim : CHACÍN
Chacin : CHACÍN
Chanca : CHANCA
Chazim : CHACÍN
Codesos : CODESOS
Codessos : CODESOS
Corcuno : CORZÓN
Corqueom : CORCUBIÓN
Coruaria : CORVEIRA
Corueyra : CORVEIRA
Corzo : CORZÓN
Corzom : CORZÓN
Corzon : CORZÓN
Corzum: CORZÓN
Costa : VILAR DE COSTA
Couru : COIRO
Coymbraos : CUMBRÁNS
Coynbraos : CUMBRÁNS
Coyro: COIRO
Cuina : CUÍÑA

Curcuno : CORZÓN
 Currispindo : COSPINDO
 Cuyna : CUIÑA
 Doonuria : DUMBRÍA
 Dugio : DUIO¹, DUIO²
 Dulgio : DUIO²
 Duyo : DUIO¹
 Eremo de Surso : ERMEDESUXO
 Ermo de Sursum : ERMEDESUXO
 Esar : ÉZARO
 Faro : *FARO*
 Farum : *FARO*
 Feruido : FÍRVADO
 Figeyroa : FIGUEIROA
 Fiistira : FISTERRA
 Finis Terra : FISTERRA
 Firuidu : FÍRVADO
 Folente : FOLLENTE
 Fonte Caada : FONTECADA
 Forniis : FORNÍS
 Freeixi : FRIXE
 Furniis : FORNÍS
 Furnis : FORNÍS
 Geesto : XESTO
 Genesto : XESTO
 Girrili : GRILLE
 Girrilli : GRILLE
 Girrilo : GRILLE
 Godom : GODÓN
 Gora : XORA
 Gosendi : GOSENDE
 Gosinde : GOSENDE
 Grisolfi : GOSOLFRE
 Guirrille : GRILLE

Guris : GURES
 Gusinde : GOSENDE
 Heerosa : AROSA
 Hermo : ERMEDESUXO
 Hesar : ÉZARO
 Hiermo : ERMEDESUXO
 Hyermo : ERMEDESUXO
 Iales : XALLAS¹
 Ialis : XALLAS¹
 Iauinia : XAVIÑA
 Issa : *ISSA*
 J alas : XALLAS²
 Lacuna : LAGOA
 Lacustaria : LANGOSTEIRA
 Lago : LAGO
 Lamas : LAMAS
 Limideyro : LIMIDEIRO
 Lobelos : LOBELOS
 Locustaria : LANGOSTEIRA
 Mallon : MALLÓN
 Manda : MANDA
 Margaride : MARGARIDA
 Maronas: MAROÑAS
 Meroncelle : MORANCELLE
 Metiraes : MINTIRÁNS
 Moriame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Morquintiam : MORQUINTIÁN
 Moyrame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Moyramia : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Nemancis : NEMANCOS
 Nemancos : NEMANCOS
 Nemanquis : NEMANCOS
 o Esar : ÉZARO
 Octario : OUTEIRO

Olueira : OLVEIRA
 Olueyra : OLVEIRA
 Olueyroa : OLVEIROA
 Pecatriz : PADRÍS
 Pena : *PENA* | *PENNA*
 Penna : *PENA* | *PENNA*
 Peraria : PEREIRA
 Perariam : PEREIRA
 Perediz : PADRÍS
 Perera : PEREIRA
 Pereyra : PEREIRA
 Petadriz : PADRÍS
 Pigna : *PENA* | *PENNA*
 Podenci : PUDENZA
 Podensa : PUDENZA
 pontem de Constanti : PONTE CONSTANTE
 Pradiz : PADRÍS
 Purcar : PORCAR
 queege : QUENXE
 Quintaas : QUINTÁNS
 Quintanis : QUINTÁNS
 Randufe : RANDUFE
 Recarede : RECAREA
 Recaredo : RECAREA
 Recaree : RECAREA
 Regueli : REGOELLE
 Reuele : REBELLE
 Ripa Esaris : RIBADEZA
 Rou : *ROU*
 Ryba de Sar : RIBADEZA
 Salgeiros : SALGUEIROS
 Sam Christouoo de Carnes : CARNÉS
 Sam Cosmade : ANTES
 Sam Giao de Moyrame : SAN XULIÁN DE MORAIME

Sam Johanne de Bardulas : BARDULLAS
 Sam Mamede de Baamiro : BAMIRO
 Sam Martino de Quandoes : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Sam Martino d'Oçon : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Sam Martino d'Olueyra : OLVEIRA
 Sam Pedro de Nantom : NANTÓN
 Sam Pedro de Seel : SER
 Sam Pedro de Zizar : CÍCERE
 Sambadi : SAMBADE
 San Christouoo : MALLÓN
 San Cristobo de Malosu : MALLÓN
 San Martino de Dugio : SAN MARTIÑO DE DUIO
 San Pedro de Brandimir : BRANDOMIL
 San Pedro de Redonda : REDONDA
 San Saluador de Colues : COLÚNS
 Sancta Cecilia : SANTA SÍA
 Sancta Eolalia de Chacim : CHACÍN
 Sancta Eolalia de Chacin : CHACÍN
 Sancta Eugenia : SANTA UXÍA
 Sancta Ougea : ÉZARO
 Sancta Ougea de Maracicos : MAZARICOS
 Sancta Ougea d'Esar : ÉZARO
 Sancte Cecilie : SANTA SÍA
 Sancte Columbe : SANTA COMBA
 Sancte Eugenie de Esar : ÉZARO
 Sancte Eugenie de Maracicos : MAZARICOS
 Sancte Eugenie de Maraciquos : MAZARICOS
 Sancte Marie : FISTERRA
 Sancte Marie de Cautio : COIRO
 Sancte Marie de Coirio : COIRO
 Sancte Marie de Courio : COIRO
 Sancte Marie de Couru : COIRO
 Sancte Marie de Coyro : COIRO
 Sancte Marie de Finibus Terra : FISTERRA

Sancte Marie de Finibus Terre : FISTERRA
 Sancti Christofori : MALLÓN
 Sancti Christofori de Celtigos : *CELTIGOS*
 Sancti Christofori de Codesso : CODESOS
 Sancti Christofori de Cudessus : CODESOS
 Sancti Christoforo de Mallon : MALLÓN
 Sancti Cipriani de Uilla Astuçi : VILASTOSE
 Sancti Cosme de Antas : ANTES
 Sancti Cristofori : SAN CRISTOVO
 Sancti Felici de Eyron : SAN FINS DE EIRÓN
 Sancti Felicis de Eiron : SAN FINS DE EIRÓN
 Sancti Felicis de Eirum : SAN FINS DE EIRÓN
 Sancti Felicis de Eyrom : SAN FINS DE EIRÓN
 Sancti Iuliani de Beua : BEBA
 Sancti Johannis : *VILAR SARNON*
 Sancti Johannis de Villar Sarnon : *VILAR SARNON*
 Sancti Juliani de Peraria : *PEREYRA* | *PERARIA*
 Sancti Martini : SAN MARTIÑO DE DUIO
 Sancti Martini de Fonte Caada : FONTECADA
 Sancti Martini de Fonte Cada : FONTECADA
 Sancti Martini de Ocon : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Sancti Martini de Oluaria : OLVEIRA
 Sancti Martini de Olueyra : OLVEIRA
 Sancti Martini de Taurinaa : TOURIÑÁN
 Sancti Michaelis de Trees : TREOS
 Sancti Petri de Brandimir : BRANDOMIL
 Sancti Petri de Brandonias : BRANDOÑAS
 Sancti Saluatoris : SAN SALVADOR
 Sancti Tirssi de Uuiturum : SANTISO DE VUITURÓN
 Sancti Uincencii : DUIO¹
 Sancti Vincencii de Duiu : DUIO¹
 Sancti Vincenti : DUIO¹
 Sancti Vincentii : DUIO¹
 Sancto Andree de Talio : TALLO

Sancto Christofaro : SAN CRISTOVO
 Sancto Christoforo : SAN CRISTOVO
 Sancto Christoforo de Malium : MALLÓN
 Sancto Felice de Eirum : SAN FINS DE EIRÓN
 Sancto Felici : SAN FINS DE EIRÓN
 Sancto Felici de Anlunis : ANLLÓNS
 Sancto Iuliano de Mouramia : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Sancto Iuliano de Beua : BEBA
 Sancto Iuliano de Pereyra : *PEREYRA* | *PERARIA*
 Sancto Martino : SAN MARTIÑO DE DUIO
 Sancto Martino de Fonte Arcada : FONTECADA
 Sancto Martino de Fonte Caada : FONTECADA
 Sancto Martino de Fonte Cahada : FONTECADA
 Sancto Martino de Oluaria : OLVEIRA
 Sancto Martino de Olueyra : OLVEIRA
 Sancto Martino de Ozon : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Sancto Petro de Brandimir : BRANDOMIL
 Sancto Salvatore : SAN SALVADOR
 Sancto Vincencio de Dugio : DUIO¹
 Sanctum Julianum de Beua : BEBA
 Sanctum Julianum de Peraria : *PEREYRA* | *PERARIA*
 Sanctum Martinum de Ozon : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Santa Çeçya de Soneyra : SANTA SÍA
 Santa Cezia : SANTA SÍA
 Santa Maria de Fiistirra : FISTERRA
 Santa Maria de Gandara : GÁNDARA
 Santa Maria de Mugia : MUXÍA
 Santa Marina de Maronas : MAROÑAS
 Santiago d'Arquos : ARCOS
 Santiago d'Olueyroa : OLVEIROA
 Santo Antoino de Baynas : BAÍÑAS
 Santo Esteuoo dinoes : ANOS
 Sant'Ougea de Maraçicos : MAZARICOS
 Sarrameo : SERRAMO

Sat : ZAS
 Sauariz : CHAFARÍS
 Saz : ZAS
 Senandi : SENANDE
 Seues : CIVES
 Seuis : CIVES
 Siuis : CIVES
 Siuiz : CIVES
 Soeuos : SUEVOS
 Soeuus : SUEVOS
 Sonaria : SONEIRA
 Soneyra : SONEIRA
 Syues : CIVES
 Tamlom : TALÓN
 Tapia : TAPIA
 Thoar : *TOAR*
 Toar : *TOAR*
 Toua : TOBA
 Tourinaa : TOURINÁN
 Traua : TRABA
 Treos : TREOS
 Trigario : VILARTRIGUEIRO
 Tronco : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Trunco : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Uigo : VIGO
 Uilar de Costa : VILAR DE COSTA
 Uilar Seco : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*
 Uillar : VILAR DE COSTA
 Uillar Sarnon : *VILAR SARNON*
 Uillar Sicco : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*
 Uimianço : VIMIANZO
 Varees : BRENS
 Verees : BRENS
 Vigo : VIGO

Vigu : VIGO

Villa de Costa : VILAR DE COSTA

Villar da Costa : VILAR DE COSTA

Villar de Costa : VILAR DE COSTA

Villar Sardum : *VILAR SARNON*

Villar Sarnon : *VILAR SARNON*

Villare de Costa : VILAR DE COSTA

Villari de Costa : VILAR DE COSTA

Villari Sicco : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*

2. FORMAS DOCUMENTADAS NO CORPUS AUXILIAR

agar : AGAR

Agur : AGAR

Almozara : ALMOZARA

Anlloes : ANLLÓNS

Anllões : ANLLÓNS

arquos : ARCOS

Aruores : ALBORÉS

Asenço : ASENSO

Beba : BEBA

Borneiro : BORNEIRO

Brandomill : BRANDOMIL

Burnario cognomento Uillanoua : BORNEIRO

Canduas : SAN MARTIÑO DE CANDUAS

Celticos : CÉLTIGOS

Celtigos : CÉLTIGOS

Chaçin : CHACÍN

Coiro : COIRO

Colûûs : COLÚNS

Corço : CORZÓN

Corcuvyon : CORCUBIÓN

Cospydo : COSPINDO

Crospijndo : COSPINDO

Donbria : DUMBRÍA

Dugio : DUIO²
 Feruito : FÍRVADO
 Fiinsterre : FISTERRA
 Fiisterra : FISTERRA
 Finibus terre : FISTERRA
 Finisterra : FISTERRA
 Finsterre : FISTERRA
 Fornys : FORNÍS
 Frixe : FRIXE
 Froniis : FORNÍS
 Gêêsto : XESTO
 Gesto : XESTO
 Gonsende : GOSENDE
 Gures : GURES
 insula Tauriniana : TOURIÑÁN
 Iora : XORA
 Jallas : XALLAS²
 Lago : LAGO
 Limideiro : LIMIDEIRO
 Maroñas : MAROÑAS
 Maronnas : MAROÑAS
 Mogia : MUXÍA
 Moirame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Mongia : MUXÍA
 Monxia : MUXÍA
 Moraime : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Moriame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Morquintian : MORQUINTIÁN
 Mougia : MUXÍA
 Mouramea : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Moyrama : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Moyrame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Mugia : MUXÍA
 Nemãcos : NEMANCOS

Nemancis : NEMANCOS
 Nemancos : NEMANCOS
 Oliuaria : OLVEIRA
 Podença : PUDENZA
 Quandoijz : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Randufe : RANDUFE
 Randufe da Torre : RANDUFE
 Randuffe da Torre : RANDUFE
 Regoelle : REGOELLE
 Reguelle : REGOELLE
 Ribadessa : RIBADEZA
 Sam Cristovoo de Mallou : MALLÓN
 Sam Pedro de Brandomir : BRANDOMIL
 San Adrian de Tova : TOBA
 San Andres de Sas : ZAS
 San Andres de Tallo : TALLO
 San Antonino de Baiñas : BAÍÑAS
 San Christoval de Codeso : CODESOS
 San Christoval de Corcon : CORZÓN
 San Ciprian de Villaestoca : VILASTOSE
 San Ciprian de Villaestoce : VILASTOSE
 San Cosme de Antes : ANTES
 San Cristobal de Mallon : MALLÓN
 San Cristobo de Carnes : CARNÉS
 San Cristoval de Corzón : CORZÓN
 San Cristovo de Carnes : CARNÉS
 San Cristovo de Mallon : MALLÓN
 San Cristovoo : MALLÓN
 San Cristovoo de Mallou : MALLÓN
 San Cristovoo de Malou : MALLÓN
 San Esteban de Años : ANOS
 San Estevan de Años : ANOS
 San Fiins d'Eyro : SAN FINS DE EIRÓN
 San Fiins d'Oyro : SAN FINS DE EIRÓN

San Fins de Allons : ANLLÓNS
 san Fins d'Eiron : SAN FINS DE EIRÓN
 san Fins d'Eyron : SAN FINS DE EIRÓN
 San Fins o San Felix de Airon : SAN FINS DE EIRÓN
 San Finz de Airona : SAN FINS DE EIRÓN
 san Giaao de Beba : BEBA
 san Giâão de Beba : BEBA
 san Giao de Beba : BEBA
 san Giâô de Beba : BEBA
 San Gião de Beba : BEBA
 San Juan de Berdullas : BARDULLAS
 San Juan de Borneiro : BORNEIRO
 San Juan de Maçaricos : MAZARICOS
 San Juan de Verdullas : BARDULLAS
 San Julian de Beba : BEBA
 San Julian de Beva : BEBA
 San Julian de Moirame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 San Julian de Pereiriña : *PEREYRA* | *PERARIA*
 San Mamed de Arbores : ALBORÉS
 San Mamed de Bamiro : BAMIRO
 San Mamed de Salgueiros : SALGUEIROS
 san Mamed de Salgueros : SALGUEIROS
 San Mamed de Vamiro : BAMIRO
 San Marco de Corcubion : CORCUBIÓN
 San Marcos de Curcubion : CORCUBIÓN
 San Martin de Fontecada : FONTECADA
 San Martin de Touriñan : TOURIÑÁN
 San Martino de Candeos : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 San Martino de Candoas : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 San Martiño de Olveira : OLVEIRA
 san Martino de Tourinaao : TOURIÑÁN
 San Miguel de Treos : TREOS
 San Minio de Candoas : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 San Minio de Duyo : SAN MARTIÑO DE DUIO

San Minio de Oçon : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 San Minio del Turiñán : TOURIÑÁN
 San Pedro de Brandomill : BRANDOMIL
 San Pedro de Ciçer : CÍCERE
 San Pedro de Follente : FOLLENTE
 San Pedro de Jallas : XALLAS¹
 san Pedro de Jallas : XALLAS¹
 San Pedro de Nanton : NANTÓN
 San Pedro de Redonda : REDONDA
 San Pedro de Santa Coonba : SANTA COMBA
 San Pedro de Seel : SER
 San Pedro de Ser : SER
 San Pedro de Sta. Comba : SANTA COMBA
 San Pero de Jallas : XALLAS¹
 San Salvador de Colins : COLÚNS
 San Salvador de Coluns : COLÚNS
 San Sebastian de Ramo : SERRAMO
 San Sebastian de Serramo : SERRAMO
 San Tirso de Buitiron : SANTISO DE VUITURÓN
 San Tirso de Cospindo : COSPINDO
 San Tome de Morquintian : MORQUINTIÁN
 San Vicenço de Duyo : DUIO¹
 San Vicenço de Vimianço : VIMIANZO
 Sanbade : SAMBADE
 sancta Eolalia in Donobria : DUMBRÍA
 Sancta Maria de Finisterre : FISTERRA
 Sancte Andree de Saz : ZAS
 Sancte Marie de Gandera : GÁNDARA
 Sancti Andre de Saz : ZAS
 sancti Iuliane de Moyrame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 sancti Iuliani de Moyrame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 sancti Petri de Jallas : XALLAS¹
 sancti Petri de sancta Coomba de Jallas : SANTA COMBA
 sancti Petri de sancta Coonba : SANTA COMBA

Sancti Petri de Zizere : CÍCERE
 sancti Vincencii de Dugio : DUIO¹
 sancti Vincentii : DUIO¹
 sancti Vincentii de Dugio : DUIO¹
 sancto Iuliano de Moriame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Sancto Iuliano de Moriame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Sancto Petro de Zizare : CÍCERE
 Sancto Saturnino : VIMIANZO
 sanctum Martinum ad Fonte Calata : FONTECADA
 sanctum Saturninum in Uimianço : VIMIANZO
 Sant Anton de Baiñas : BAÍÑAS
 sant Giao de Moyrame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Sant Julian de Morayme : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Sant Julian de Moyrame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Sant Mamede de Arborés : ALBORÉS
 sant Martin d'Olueyra : OLVEIRA
 Sant Pedro de Brandomil : BRANDOMIL
 Sant Saluador de Colmes : COLÚNS
 Santa Baya de Brens : BRENS
 Santa Baya de Umbria : DUMBRÍA
 Santa Baya de Unbria : DUMBRÍA
 Santa Baya o Eulalia de Chacin : CHACÍN
 Santa Cecilia de Roma : SANTA SÍA
 Santa Conba : SANTA COMBA
 Santa Conba de Jallas : SANTA COMBA
 Santa Coonba : SANTA COMBA
 Santa Coonba de Celtigos : SANTA COMBA
 Santa Erigia y Eugenia del Esaro : ÉZARO
 Santa Leocadia de Frije : FRIXE
 Santa Leocadia de Frixe : FRIXE
 Santa Maria de Brandoñas : BRANDOÑAS
 Santa Maria de Coiro : COIRO
 santa Maria de Fiisterra : FISTERRA
 Santa Maria de Finisterra : FISTERRA

Santa Maria de Gandara : GÁNDARA
Santa Maria de Gándera : GÁNDARA
Santa Maria de Lamas : LAMAS
Santa María de Lamas : LAMAS
santa Maria de Morquintian : MORQUINTIÁN
santa Maria de Morquitian : MORQUINTIÁN
Santa Maria de Muxia : MUXÍA
Santa Marina das Maroñas : MAROÑAS
Santa Mariña de Maroñas : MAROÑAS
Santa Ougea dos Maraciquos : MAZARICOS
Santa Uxia o Euxenia del Esaro : ÉZARO
Santa Vaya de Chain : CHACÍN
Santa Vaya de Chasin : CHACÍN
Santbade : SAMBADE
Santiago d'Arcos : ARCOS
Santiago d'Arquos : ARCOS
Santiago de Arcos : ARCOS
Santiago de Oliveira : OLVEIROA
Santiago de Traba : TRABA
Santiso de Cospido : COSPINDO
Santiso de Cuspyndo : COSPINDO
Santrandé de Talo : TALLO
Sarramjo : SERRAMO
Saz : ZAS
Seminaria : SONEIRA
Sibes : CIVES
Somnaria : SONEIRA
Sonaria : SONEIRA
Soneyra : SONEIRA
Ssam Critóuo de Malloo : MALLÓN
Ssarramyo : SERRAMO
Ssaz : ZAS
Subnaria : SONEIRA
Sybes : CIVES

Sybis : CIVES

Sybys : CIVES

Tallo : TALLO

Toua : TOBA

Touriñan : TOURINÑÁN

Tourynâa : TOURINÑÁN

Tova : TOBA

Veba : BEBA

Vena : BEBA

Vilar trijgeiro : VILARTRIGUEIRO

Zeltigos : CÉLTIGOS

ÍNDICE DE TOPÓNIMOS CITADOS¹

Abava : CORCUBIÓN
Abayu : BAÍÑAS
Abeancos : NEMANCOS
Abelaído : COSPINDO
Abelaíndo : COSPINDO
Abeledo : COSPINDO
Abelendo : COSPINDO
Aboi : ABUÍN
Aboim : ABUÍN
Abol : ABUÍN
Abôl : ABUÍN
Abrence : BRENS (n. 55)
Abuíme : ABUÍN
Abuli : ABUÍN
Abutareira : SANTISO DE VUITURÓN
Acumincum (ant.) : SAN MARTIÑO DE OZÓN
Adaúfa : ATÁN
Adaúfe : ATÁN
Adaúlfe : ATÁN
Adoufe : ATÁN
Adrada : AROSA
Adraos : AROSA
Adráu : AROSA
Aeminium (ant.) : CUMBRÁNS
Agarem (med.) : AGAR
Aglovada, A : BRANDOMIL, CIVES
Agro da Area, O : AREAS
Agro da Cuña : CUIÑA
Agrón : NANTÓN, SAN MARTIÑO DE OZÓN
Agubri (ant.) : SAN MARTIÑO DE OZÓN

¹ Neste índice recompilamos a totalidade dos ítems toponímicos mencionados ao longo das explicacións etimolóxicas correspondentes ás distintas entradas do noso traballo.

Aircleit : ARCOS
 Airó : SAN FINS DE EIRÓN
 Alagoa : LAGOA
 Alagoachas : LAGOA
 Alagoalha : LAGOA
 Alagoas : LAGOA
 Alagoeira : LAGOA
 Alagões : LAGOA
 Alagoíça : LAGOA
 Albeos : XAVIÑA
 **Albor* : ALBORÉS
 Alboreda : ALBORÉS
 Alboredos, Os : ALBORÉS
 Alcaián : XALLAS
 Alemparte : QUENXE (n. 196)
 Alén, (A) : QUENXE (n. 196)
 Alenza : ASENSO
 Alfaro : *FARO*
 Alfoz : REDONDA
 Almarza : ALMOZARA
 Almàssera : ALMOZARA
 Almázara : ALMOZARA
 **Almorsara, A* (pop.) : ALMOZARA
 Almorzara, La : ALMOZARA
Almuçara (med.) : ALMOZARA
 Almuzara, (La) : ALMOZARA
 Alpes Pennines : *PENA* | *PENNA*
 Alto da Cuña, O : CUÍÑA (n. 100)
 Alto de Aboi : ABUÍN (n. 1)
 Alto de Simou, O : MALLÓN
 Amande : SAN SALVADOR
 Amandi : SAN SALVADOR
 Amarela, A : BAÍÑAS
 Amaya : NEMANCOS

Amboglanna (ant.) : BRANDOMIL
 Ameixedo : COSPINDO (n. 97)
 Ameixenda : COSPINDO (n. 97)
 Ameixide : COSPINDO (n. 97)
 Ameixido : COSPINDO (n. 97)
 Ames : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Amorosa : MAROÑAS
 Ana (ant.) : ANOS
 Anas (ant.) : ANOS
 Anaz : ANOS
 Anero : ANOS
Angulo Malo (med.) : ANLLÓNS (n. 14)
 Anide : ANOS
 Anido : ANOS
 Anllada, A : ANLLÓNS
 Anllo : ANLLÓNS
 Anlló : ANLLÓNS
 Anllobó : ANLLÓNS (n. 14)
 Anobra : ANOS
 Añón de Verdillo, O : ANLLÓNS (n. 13)
 Añón, O : ANLLÓNS
 Ansuviña : INSUA
 Anta, (A) : ANTES (n. 22)
 Antas : SANTA COMBA (n. 233)
 Ante : ANTES (n. 23)
 Antes : SANTA COMBA (n. 233)
 Antreínsuas, As : INSUA
 Apennins, Les : *PENA* | *PENNA*
 Apse : ASENSO
Apsos (= Ἄψος) : ASENSO
aqua de Chancela (med.) : CHANCA
Aguas Fervidas (med.) : FÍRVADO
Aquis Celenis (ant.) : BRANDOMIL
 Ar : ANOS

Arada : AROSA
 Aramio, O : SERRAMO
 Araño, O : AROSA
 Arbo : RECAREA
 Arbor : ALBORÉS (n. 10)
 Arcillá : TOURIÑÁN
 Arco de Baixo, O : ARCOS
 Arco de Riba, O : ARCOS
 Arco, (O) : ARCOS
Arcobriga (ant.) : ARCOS
 Arcos de Jalón : ARCOS
 Arcozelo : ARCOS
 Arcozelos : ARCOS
 Arcucelos : ARCOS
 Ardíz : PADRÍS
 Area, (A) : AREAS
 Area Alta, A : AREAS
 Areado, O : AREAS
 Arealba : AREAS
 Arealonga : AREAS
 Area Maior : AREAS
 Areás, Os : AREAS
 Arén : BRENS
 Areosa, A : AREAS
 Ares : ANOS
 Areva : CORCUBIÓN
 Argalo : BRENS, TALÓN
 Arganza : VIMIANZO
 Arganzo : VIMIANZO
 Argozón : MUXÍA
 Ariño : NEMANCOS
 Armada do Cando, A : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Armea : BORNEIRO (n. 52), ERMEDESUXO
 Armental : PORCAR

Armuña : BORNEIRO (n. 52)
 Arnade : AREAS
 Arnadelo : AREAS
 Arnado : AREAS
 Arnados : AREAS
 Arnego : AREAS, BORNEIRO (n. 52)
 Arneiro : AREAS
 Arnela : AREAS
 Arnelas : AREAS
 Arneliña : AREAS
 Arnoia : AREAS, BORNEIRO (n. 52)
 Arnoso : AREAS
 Arón : CORCUBIÓN, MALLÓN
 Arou : MALLÓN
 Arrabal : REDONDA
 Arrabalde : REDONDA
 Arrabaldo : REDONDA
 Arriondes, Les : REDONDA
 Artoño : COLÚNS
 Arufe : GOSOLFRE
 Arulfe : GOSOLFRE
 Arzón : RECAREA
 Asadelos : COIRO (n. 85), OLVEIROA, *PEREYRA* | *PERARIA*, TALÓN
 Asados : ASENSO, COIRO (n. 85), OLVEIROA, *PEREYRA* | *PERARIA*, TALÓN
 Asenteira, A : ASENSO
 Asentos, Os : ASENSO
 Asenxos, Os : ASENSO
 Asma : ASENSO, CUMBRÁNS
 Atães : ATÁN
 Atáns : ATÁN
 Atás : ATÁN
 Ataúde : ATÁN
 Ateães : ATÁN
 Ateán : ATÁN

Atiães : ATÁN
 Atián : ATÁN
 Atilán : ATÁN
 Atoude : ATÁN
 Avia : CORCUBIÓN, NEMANCOS, REGOELLE, SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Avión : CORCUBIÓN, NANTÓN, REGOELLE, SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Axelán : AGAR
 Baamonde : BAMIRO
 Babia : BAÍÑAS (n. 36)
 Baga : BAÍÑAS
Bāgacon (ant.) : BAÍÑAS
Bāgono (ant.) : BAÍÑAS
Bagūsta (ant.) : BAÍÑAS
 Bahínas : BAÍÑAS
 Baia, A : BAÍÑAS
 Baíña, (A) : BAÍÑAS
 Baio : BAÍÑAS
 Baiobre : BAÍÑAS
 Baio Grande : BAÍÑAS
 Baión : BAÍÑAS
 Baio Pequeno : BAÍÑAS
 Baiordo : BAÍÑAS
 Baiuca : BAÍÑAS (n. 34)
Balatucelo (ant.) : SAN MARTIÑO DE OZÓN
Baldemari (med.) : BALDOMAR
 Baldemir : BALDOMAR (n. 40)
 Baldomá : BALDOMAR
 Baldomar : BALDOMAR, BRANDOMIL, SONEIRA
 Baldomir : BALDOMAR
 Baldomiro : BALDOMAR (n. 40)
 Baliña : BAÍÑAS
 Baliñas : BAÍÑAS
 Baña, A : RECAREA
 Bañal, O : BAÍÑAS

Bande Susaos : ERMEDESUXO (n. 112)
 Bandoiva : CORCUBIÓN
 Bandova : CORCUBIÓN
 Bañil, O : BAÍÑAS, FORNÍS
 Baño, (O) : BAÍÑAS
 Bañoca : BAÍÑAS
 Baños, (Os) : BAÍÑAS
 Baños de Molgas : BAÍÑAS
 Bara : BRENS
 Barajou : BRENS
 Barantes : COLÚNS
 Barayu : BRENS
 Barbaña : BORNEIRO
 Barbanza : BORNEIRO
 Barbeira, (A) : BORNEIRO
 Barcala : BRENS, TALÓN
 Barcón, O : MALLÓN (n. 146)
 Barda, A : BARDULLAS
 Bardallas, As : BARDULLAS
 Bardanca, A : BARDULLAS
 Bardancos : BARDULLAS
 Bardela, A : BARDULLAS
 Bardelás : BARDULLAS
 Bardiás : BARDULLAS (n. 42)
 Barés : BRENS
 Baroña : BRENS, BRANDOÑAS, MAROÑAS
 Baroncelle : MORANCELLE
 Barranca, A : BARDULLAS
 Barrial : REDONDA
 Barrio : REDONDA
 Basadre : XAVIÑA
 Báscones : ANOS
 Bascuas : ANOS, SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Baxinas : BAÍÑAS

Baxiña : BAÍÑAS
 Baxoi : XORA (n. 301)
 Bayas : BAÍÑAS
 Bayet : BAÍÑAS
 Bayeux : BAÍÑAS
 Baynes : BAÍÑAS
 Bayu, (El) : BAÍÑAS
 Bealo : BRENS, TALÓN
 Beba : BEBA
 Beine : BAÍÑAS
 Bemantes : VIMIANZO
 Bemil : BAMIRO (n. 41)
 Bendimón : MINTIRÁNS, SAN FINS DE EIRÓN
 Beranes : BRENS (n. 63)
 Berbés : CARNÉS
 Bergua : CORCUBIÓN
Berili (med.) : GRILLE
Berilli (med.) : GRILLE
 Bermés : CARNÉS
 Bermui : MINTIRÁNS
 Bermún : MINTIRÁNS
 Bernardos : LOBELOS
 Bernesga : BRENS
 Berrande : BRENS (n. 59)
 Berrimes : BRENS (n. 59)
 Beseño : NEMANCOS
 Besgode : GODÓN, MORQUINTIÁN
 Besteburiz : GODÓN
 Besterrexulfe : GODÓN
 Betán : BEDÁN
 Béthancourt : BEDÁN
 Béthemont : BEDÁN
 Betlan : BEDÁN
 Betrís : BEDÁN (n. 49)

Bettendorf : BEDÁN
 Betteville : BEDÁN
 Bexán : BUXÁN (n. 67)
 Beynes : BAÍÑAS
 Bimeda : VIMIANZO
Birille (med.) : GRILLE
Birilli (med.) : GRILLE
 Bistipoi : GODÓN
 Blimea : VIMIANZO
 Boañño : ANOS, BRENS, TALÓN
 Bodán : BEDÁN
 Boente : FOLLENTE (n. 120)
 Boente de Abaixo : FOLLENTE (n. 120)
 Boente de Arriba : FOLLENTE (n. 120)
 Boizán : BUXÁN
 Bolaño : ANOS, TALÓN
 Borbén : BRENS
 Bords : BORNEIRO
 Borma : BORNEIRO (n. 52)
 Bormas : BORNEIRO (n. 52)
 Bormate : BORNEIRO (n. 52)
 Bormela : BORNEIRO (n. 52)
 Bormes : BORNEIRO (n. 52)
 Bormia : BORNEIRO (n. 52)
 Bormio : BORNEIRO (n. 52)
Bormitomagus (ant.) : BORNEIRO (n. 52)
 Born : BORNEIRO
 Bornain, Le : BORNEIRO
 Bornais : BORNEIRO
 Bornalle : BORNEIRO, SAN MARTIÑO DE CANDUAS, VILAR DE COSTA
 Bornan, Le : BORNEIRO
 Bornant, Le : BORNEIRO
 Bornaria : BORNEIRO
 Bornarias : BORNEIRO

Bornas : BORNEIRO
 Bornasco : BORNEIRO
 Bornate : BORNEIRO
 Borne, La : BORNEIRO
 Borneira : BORNEIRO
 Bornela : BORNEIRO
 Bornes : BORNEIRO
 Bornetas, As : BORNEIRO
 Bornidos : BORNEIRO
 Bornirinho : BORNEIRO
 Borno : BORNEIRO
 Bornos : BORNEIRO
 Bornue, La : BORNEIRO
 Borreis : BRENS
 Bospolín : MORQUINTIÁN
 Bourne, La : BORNEIRO
 Bousés : CARNÉS
 Boutrín : SANTISO DE VUITURÓN
 Bozqueimado : MORQUINTIÁN
 Bra : BRENS (n. 63)
 Bralo : BRENS, TALÓN
 Bran : BRENS (n. 63)
 Brancelhe : MORANCELLE
 Brancelho : MORANCELLE
 Brandarís : BRANDOMIL, BRANDOÑAS
 Brandariz : BRANDOMIL, BRANDOÑAS
 Brandián : BRANDOMIL, BRANDOÑAS, MORQUINTIÁN
 Brandiãõ : BRANDOMIL, BRANDOÑAS
 Brandín : BRANDOMIL
 Brandinhães : BRANDOMIL, BRANDOÑAS
 Brandomil : BRANDOÑAS
 Brandoñas : MAROÑAS
 Brandufe : BRANDOMIL, BRANDOÑAS
Brania Seui (med.) : CIVES

Brans de Abaixo : BRENS
 Brans de Arriba : BRENS
 Brantuas : ANOS, SAN MARTIÑO DE CANDUAS, MARGARIDA, TREOS
 Brañasebil : CIVES
 Braño : BRENS
 Brataramundi : BRENS (n. 63)
 Bravães : MINTIRÁNS
 Breamo : SAN XULIÁN DE MORAIME, *TOAR*
 Bretal : ALBORÉS
 Bría : DUMBRÍA (n. 108)
 Briallo, O : DUMBRÍA
 Briallos : DUMBRÍA
 Brías : DUMBRÍA
 Brieiro, O : DUMBRÍA
Brigantium (ant.) : BRANDOMIL
 Brigazas : DUMBRÍA
 Brigos : DUMBRÍA
 Brihuega : DUMBRÍA
 Briongos : DUMBRÍA
 Brués : CARNÉS
 Bruiteira, A : SANTISO DE VUITURÓN
 Buín : ABUÍN
 Buio : BAÍÑAS (n. 36), DUIO
 Buisán : BUXÁN
 Buitrago : SANTISO DE VUITURÓN
 Bujão de Baixo : BUXÁN
 Bujão de Cima : BUXÁN
 Bujões : BUXÁN
 Buño : BAÍÑAS (n. 36), DUIO
 Burneiros : BORNEIRO
 Busgardín : MORQUINTIÁN
 Busgulmar : MORQUINTIÁN
 Busianos : BUXÁN
 Businán : SENANDE

Buspol : COSPINDO
 Buspoulín : MORQUINTIÁN
 Bustorredondo : REDONDA
 Caamaño : BRENS, COLÚNS
 Caamouco : ANOS, COLÚNS, TALÓN, MAROÑAS
 Cabanacomba : SANTA COMBA (n. 233)
 Cabe : CORCUBIÓN, SAN MARTIÑO DE OZÓN, XAVIÑA
 Cabras, As : CORZÓN
 Cabreira : OLVEIROA
 Cabreiroá : OLVEIROA
 Cachalvite : SENANDE
 Cachamaría : SENANDE
 Cacharrequille : SENANDE
 Cachosenande : SENANDE
 Calamouco : ANOS, COLÚNS, TALÓN
 Caldas de Reis : BRENS
 Cal do Baño : BAÍÑAS
 Calle de la Almuzara : ALMOZARA
 Calvelle : GRILLE
 Camanzo : VIMIANZO
 Camaño : BRENS
Camboglanna (ant.) : BRANDOMIL
 Cambre : COLÚNS
 Camiño do Raposo : CORZÓN
 Camões : SAN MARTIÑO DE CANDUAS, TREOS
 Camos : ANOS, SAN MARTIÑO DE CANDUAS, TREOS
 Campañó : FIGUEIROA
 Campaza, A : TRABA
 Campodanta, O : ANTES (n. 22)
 Campo de Anllo, O : ANLLÓNS (n. 14)
 Campo do Arco, O : ARCOS
 Camponaraya : SONEIRA (n. 256)
 Camporredondo : REDONDA
 Campo Simón : MALLÓN

Cancela de Sixaos : ERMEDESUXO (n. 113)
 Candaedo, O : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candaedos, Os : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candaído : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candaira : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candal, O : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candaliega : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candalina : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candame : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223), SAN XULIÁN DE MORAIME
 Cándana, La : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candanéu : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candanosa, La : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Cándanu, (El) : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Cándanu Blancu, El : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candanunegru : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candaosa, A : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candas : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Candeda, (A) : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candedas, (As) : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candedo, (O) : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candedos, (Os) : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candeeira, A : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candía : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Candiano : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 224)
 Candieira, (A) : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Candín : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Candina : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 224)
 Cando : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Cando de Abaixo : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 222)
 Cando de Arriba : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 222)
 Candolías : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 224)
 Candones : SAN MARTIÑO DE CANDUAS, TREOS
 Candosa : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Canduas : ANOS, MARGARIDA, TREOS

Cantomir : BRANDOMIL
 Carad : CARNÉS
 Carantó : CARNÉS
 Carantoña : CARNÉS
 Caranza : CORCUBIÓN,
 Çarapicos : MAZARICOS
 Carballeda : ANTES
 Carballedas : ANTES
 Carballede : ANTES
 Carballoa, A : FIGUEIROA
 Carcacia : CORCUBIÓN
 Carcasía, A : CORCUBIÓN
 Carcéu : CORCUBIÓN
 Carcoirat : CORCUBIÓN
 Cardeita : ANTES, LAMAS
 Cardeite : ANTES, SAN MARTIÑO DE CANDUAS, LAMAS, MORQUINTIÁN
 Carfaxiño : MORQUINTIÁN
 Cariño : XAVIÑA
 Carisa : CARNÉS
 Carmoa : BORNEIRO (n. 52)
 Carmoega : CARNÉS
 Carmona : BORNEIRO (n. 52), CARNÉS
 Carnac : CARNÉS
 Carnaçal : CARNÉS
Carnadelo (med.) : CARNÉS
 Carneira : CARNÉS
 Carneiral, O : CARNÉS
 Carneiras, As : CARNÉS
 Carneiro : CARNÉS
 Carneiros, Os : CARNÉS
 Carnes : CARNÉS
 Carnés : ALBORÉS, BORNEIRO (n. 52), CORCUBIÓN, XAVIÑA
 Carniol : BORNEIRO (n. 52), CARNÉS
 Carnoedo : CARNÉS

Carnoët : CARNÉS
 Carnolès : CARNÉS
 Carnós : CARNÉS
 Carnota : BORNEIRO (n. 52), CARNÉS, CORCUBIÓN, DUIO, XAVIÑA
 Carnoules : CARNÉS
 Carnucho : CARNÉS
Carnutes (ant.) : CARNÉS
 Carranza : CARNÉS
 Carranzo : CARNÉS
 Carrasido : ASENSO
 Cartel : SER
 Cartelle : SER
 Carusa : CARNÉS
 Casal da Fírveda : FÍRVADO
 Casal de Mogos : MUXÍA
 Casaldeite : LAMAS
casali de Reuelanes (med.) : REBELLE
 Casanande : NANTÓN
 Casar, (O) : SER
 Casardeita : ANTES, LAMAS
 Casares, (Os) : SER
 Cascaxide : COSPINDO, MORQUINTIÁN
 Casenando : SENANDE
 Caserma : ERMEDESUXO
 Casteda : MANDA
 Castenda : MANDA
 Castiñeiroa : LAGOA
 Castiñeirou : *ROU*
 Castiñeirúa : FIGUEIROA, LAGOA
 Castragude : GODÓN
 Castrelo do Miño : CÍCERE
 Castrelos : CASTRO
 Castrigo : CASTRO (n. 68)
 Castrillón : CASTRO

Castrivello : CASTRO
 Castro de Duio, O : DUIO
castro Vimeira (med.) : VIMIANZO
 Castrobuxán : CASTRO
 Castrolandín : NANTÓN
 Castromaior : TRABA (n. 270)
 Castromil : CASTRO (n. 68)
 Castrón : CASTRO
 Castroncelos : CASTRO
 Castrorramil : CASTRO
 Castrorramiro : CASTRO
 Casvasco : MORQUINTIÁN
 Cataboi : VILARTRIGUEIRO
 Catabois : VILARTRIGUEIRO
 Catasol : VILARTRIGUEIRO
 Catasós : VILARTRIGUEIRO
 Catatrigo : VILARTRIGUEIRO
 Catoira : CHAFARÍS
 Cavorco das Figaliñas, O : FIGUEIROA (n. 116)
 Cazapedo : CORZÓN
 Céltigos : DUIO
 Cende : GOSENDE, QUENXE
Cepis (ant.) : CIVES (n. 81)
 Cerezo : CIVES, RIBADEZA, TRABA
 Cernada, A : CERNADO
 Cernadais : CERNADO
 Cernadas, As : CERNADO
 Cernadela, A : CERNADO
 Cernadelo : CERNADO
 Cernades : CERNADO
 Cernadinha : CERNADO
 Cernadinho : CERNADO
 Cernados : CERNADO
 Cernán : *VILAR SARNON*, SENANDE

Cernande : SENANDE
Cervaña : COLÚNS
Cervantes : COLÚNS, VIMIANZO
Cervo : COLÚNS
Cérvora : CORCUBIÓN, ERMEDESUXO
Cesar : PUDENZA
Cesariños : PUDENZA
Cesullas : BARDULLAS
Cezil : SANTA SÍA
Chacente : CHACÍN (n. 76)
Chacim : CHACÍN
Chalandras : QUENXE
Chalandray : QUENXE
Chalendray : QUENXE
Chalindrey : QUENXE
Chamosiños : PUDENZA
Chamoso : PUDENZA
Chan de Maroñas, O : BRANDOÑAS
Chancas, As : CHANCA
Chancas, Las : CHANCA
Chancela, (A) : CHANCA
Chandon : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
Chanquiña, A : CHANCA
Chao do Arco : ARCOS
Chao do Sevil, O : CIVES
Charante : CARNÉS
Charentonne : CARNÉS
Charnas : CARNÉS
Charnat : CARNÉS
Charnay : CARNÉS
Charny : CARNÉS
Châtel-de-Neuvre : DUMBRÍA
Chaveán : PUDENZA
Chaveanciños : PUDENZA

Chelo : QUINTÁNS
 Chenlo : QUINTÁNS
 Cher : CARNÉS
 Chousa dos Anllóns, A : ANLLÓNS
 Ciañu : ANLLÓNS (n. 19)
 Cidadelle : SAN MARTIÑO DE CANDUAS, REDONDA, REGOELLE, VILAR DE COSTA
 Cima da Costa : VILAR DE COSTA
 Cinxe : GOSENDE, QUENXE
 Cobres : CORCUBIÓN
 Cocina : CUÍÑA
 Cocinas : CUÍÑA
 Cociña, A : CUÍÑA (n. 101)
 Codesal : CODESOS
 Codesás : CODESOS
 Codeseda : CODESOS
 Codesedas : CODESOS
 Codesedo : CODESOS
 Codesido : CODESOS
 Codesidos : BORNEIRO, CODESOS
 Codesiño : CODESOS
 Codesos, Os : CODESOS
 Codesosa, (A) : CODESOS
 Codesoso : CODESOS
 Codessalinho : CODESOS
 Codesseira : CODESOS
 Codessouto : CODESOS
 Codexido : CODESOS
 Codiseira, A : CODESOS
 Codisseira : CODESOS
 Codosedo : CODESOS
 Coéns : BRENS
 Coimbra : CUMBRÁNS
 Coimbrãos : CUMBRÁNS
 Coimbró : CUMBRÁNS

Coimbrões : CUMBRÁNS
 Coíñas : CUIÑA
 Coiñado, O : CUIÑA
 Coira : COIRO
 Coiras : COIRO
 Coirego : COIRO
 Coiro : COSPINDO
 Coiroa : COIRO
 Coirón : COIRO
 Coirós : COIRO
 Colantres : COLÚNS, COSPINDO (n. 98), GOSENDE
 Colares : COLÚNS
 Coles : COLÚNS
 Colimbrianos : CUMBRÁNS
 Collat : COLÚNS
 Colle, (La) : COLÚNS
 Collet, La : COLÚNS
 Colo, O : COLÚNS
 Colo de Arca, O : COLÚNS
 Colo do Pito : COLÚNS
 Colo Lagoa, O : COLÚNS
 Colorón : COLÚNS
 Colos : COLÚNS
 Columbrianos : CUMBRÁNS
 Cómaro Gordo, O : MALLÓN (n. 146)
 Comba, (La) : SANTA COMBA (n. 233)
 Combe : SANTA COMBA (n. 233)
 Combro, O : MALLÓN (n. 146)
 Comparada : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Constance : FOLLENTE, PUDENZA
 Constante : FOLLENTE, PONTE CONSTANTE, PUDENZA
 Constantí : PONTE CONSTANTE
 Constantim : PONTE CONSTANTE
 Constantín : PONTE CONSTANTE

Constanzana : PONTE CONSTANTE
 Constenla : VILAR DE COSTA
 Corca, La : CORCUBIÓN
 Corções : CORZÓN, MINTIRÁNS
 Corcoesto : CORCUBIÓN
 Corcolilla : CORCUBIÓN
 Corcolinas, Las : CORCUBIÓN
 Corconne : CORCUBIÓN
 Córcores : CORCUBIÓN, CORZÓN
 Corcoveira, A : CORCUBIÓN
 Corcubión : CORZÓN, COSPINDO
 Córdoba : CUMBRÁNS
 Cordovela : CUMBRÁNS
Corentia (med.) : ASENSO
Corenza (med.) : ASENSO
 Cores : COSPINDO
 Corese : COIRO
 Corga da Coxa, A : BORNEIRO
 Coria : COIRO
 Coria del Río : COIRO
 Corias : COIRO
Corissumario (med.) : COSPINDO
 Coristanco : BARDULLAS
 Cornanda : CORCUBIÓN, XAVIÑA
 Cornazo : CORCUBIÓN, XAVIÑA
 Corneda : COSPINDO
 Cornide : COSPINDO
 Cornido : COSPINDO
 Coroño : COLÚNS,
 Coroño : CORCUBIÓN
 Corquera, La : CORCUBIÓN
 Corques : CORCUBIÓN
 Corquéu : CORCUBIÓN
 Corrubedo : CORCUBIÓN

Corujães : MINTIRÁNS
 Coruxás : MINTIRÁNS
 Coruxou : MALLÓN, SANTISO DE VUITURÓN
 Corva, (A) : CORVEIRA
 Corval, (O) : CORVEIRA
 Corvás, (Os) : CORVEIRA, CORZÓN
 Corveira : CORZÓN
 Corveiro, (O) : COSPINDO
 Corveiros : COSPINDO
 Corvo, O : CORVEIRA
 Corzán : CORCUBIÓN, CORZÓN
 Corzáns : CORZÓN, MINTIRÁNS
 Corzás, (Os) : CORZÓN, MINTIRÁNS
 Corzo : CORZÓN
 Corzos : CORZÓN
 Costa, (A) : VILAR DE COSTA
 Costa da Cabra : VILAR DE COSTA
 Costa da Tapia, A : VILAR DE COSTA
 Costa da Zapateira : VILAR DE COSTA
 Costa de Figueirón, A : FIGUEIROA (n. 117)
 Costa de Valeixe, A : VILAR DE COSTA
 Costa do Sol, A : VILAR DE COSTA
 Costante : PONTE CONSTANTE
 Costela : VILAR DE COSTA
 Costoia : BAÍÑAS, CHAFARÍS
 Cotaredo : COLÚNS
 Cotarel : COLÚNS, TAPIA, TOBA
 Cotarelo : COLÚNS, TAPIA, TOBA
 Cotarón : COLÚNS
 Coto da Moureira, O : SAN XULIÁN DE MORAIME (n. 244)
 Cotorredondo : REDONDA
 Cotro : COLÚNS
 Cotros : COLÚNS
 Couce do Baño : BAÍÑAS

Coura : COIRO
 Courela : COIRO
 Courelas : COIRO
 Courelinha : COIRO
 Courgoussat : CORCUBIÓN
 Courinha : COIRO
 Couto de A, O : ANOS
 Covés : BRENS
 Coxal, El : CODESOS
 Cozinha : CUIÑA
 Cozinhas : CUIÑA
 Crecedur : SAN SALVADOR (n. 231)
 Cristóbal : SAN CRISTOVO
 Cristoble : SAN CRISTOVO
 Cristoval : SAN CRISTOVO
 Crus de Corso, A : CORZÓN
 Cruz de Corzo, A : CORZÓN
 Cu de Corso : CORZÓN
 Cúa : CORCUBIÓN, SAN MARTIÑO DE OZÓN, XAVIÑA
 Cuba, A : BAÍÑAS (n. 37)
 Cubas, (As) : BAÍÑAS (n. 37)
 Cudiceira, A : CODESOS
 Cudiseira, A : CODESOS
 Cuétara : TOAR
 Cuetuloberu : LOBELOS
 Cuiñas, As : CUIÑA (n. 99)
 Cuinha : CUIÑA
 Cumbraos : CUMBRÁNS
 Cumbraos de Abaixo : CUMBRÁNS (n. 102)
 Cuña, A : CUIÑA
 Cunha : CUIÑA, FRIXE
 Curantes : VIMIANZO
 Cures : COSPINDO
 Curia : COSPINDO

Curío : COSPINDO

Curispineto (med.) : COSPINDO

Curota, A : *PEREYRA* | *PERARIA*

Curotiña, A : *PEREYRA* | *PERARIA*

Cusanca : BARDULLAS

Cuspedriños : COSPINDO

Dagarea (med.) : RECAREA

Daravo (med.) : RECAREA

Deneuvre : DUMBRÍA

Denèvre : DUMBRÍA

Denune : BEDÁN

Deuvre : DUIO

Deza : CORCUBIÓN, CORZÓN, CUMBRÁNS, NEMANCOS, REGOELLE, SAN MARTIÑO DE OZÓN,

TRABA

Dices, (Os) : LOBELOS, MAZARICOS, PADRÍS

Dimallum (ant.) : MALLÓN

Dobra : DUIO

Dobreixa : DUIO (n. 107)

Dobres : DUIO

Dobreseca : DUIO

Dobros : DUIO

Doçãos : CUMBRÁNS

Dombodán : BEDÁN

Dompiñor : BEDÁN

Donalbai : BEDÁN

Dormeá : CORCUBIÓN

Doroña : BRANDOÑAS, MAROÑAS

Doubs : DUIO

Dozón : CORCUBIÓN, CORZÓN, MALLÓN, NANTÓN, REGOELLE, SAN MARTIÑO DE OZÓN,

Drada : AROSA

Dradas : AROSA

Dube : DUIO

Dubingá : DUIO

Dubra : DUIO

Dubýsa : DUIO
 Duesme : DUIO
 Duio : BAÍÑAS (n. 36)
 Duño : BAÍÑAS (n. 36), DUIO
 Duxame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Duyos : DUIO (n. 106)
 Dyfi : DUIO
 Ea : XALLAS (n. 291)
 Ebo : XALLAS (n. 291)
 Edra : AROSA
 Edral : AROSA
 Édramo : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Edras : AROSA
 Edreiros, Os : AROSA
 Edrosa : AROSA
 Edroso : AROSA
 Egarei : AGAR
eira de Queendo (med.) : QUENXE
 Eirelo, O : SAN FINS DE EIRÓN
eiro de Pereira (med.) : SAN FINS DE EIRÓN
eiro Donon (med.) : SAN FINS DE EIRÓN
 Eiros, (Los) : SAN FINS DE EIRÓN
 Eirós : SAN FINS DE EIRÓN
 Eirovello : SAN FINS DE EIRÓN
 Eirrondu : SAN FINS DE EIRÓN
 Eixo, O : DUIO, SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Elvas : XAVIÑA
 Elviña : NEMANCOS, XAVIÑA
 Enseño : NEMANCOS
 Entíns : BAÍÑAS (n. 38), BRENS, XESTO (n. 298)
 Eo : XALLAS (n. 291)
 Ermedelo : ERMEDESUXO
 Ermelo : ERMEDESUXO
 Ermida, A : ERMEDESUXO

Ermide : ANTES, ERMEDESUXO
 Ermo, O : ERMEDESUXO
 Érmora : BORNEIRO (n. 52), CORCUBIÓN, ERMEDESUXO
 Ernes : BORNEIRO (n. 52)
 Eros, (Los) : SAN FINS DE EIRÓN
 Erosa : AROSA
 Erucambu : SAN FINS DE EIRÓN
 Ésaro : ÉZARO
 Escairo : QUINTÁNS
 Esgos : CÉLTIGOS
 Esla : COLÚNS
 Espido : COSPINDO
 Espiga, A : ESPIGAS
 Espigueiras : ESPIGAS
 Espindelo : COSPINDO
 Espindo : COSPINDO
 Espindro : COLÚNS, COSPINDO (n. 98)
 Espiñeirido, O : COSPINDO
 Esportel : TAPIA, TOBA
 Esqueiro : QUINTÁNS
 Estalúns : COLÚNS
 Estévecas, Os : LOBELOS
 Esto, O : CORCUBIÓN
 Éstoa : COLÚNS
 Estosa : VILASTOSE
 Estoze : VILASTOSE
 Eume : XALLAS (n. 291)
 Eva : XALLAS (n. 291)
 Evas : XALLAS (n. 291)
 Ézaro, (O) : BRENS, CÍCERE, CIVES, RIBADEZA
 Fábrica de Xuvia, A : XAVIÑA (n. 294)
 Fafián : MORQUINTIÁN
 Farallóns, Os : INSUA
 Faro : *FARO*

Faroles, Los : *FARO*
 Faru Peñes, El : *FARO*
 Fefiñáns : BRANDOMIL, MORQUINTIÁN
 Ferdosas, Las : FÍRVADO
 Ferreira do Zêzere : CÍCERE
 Ferreiroa : LAGOA
 Ferreirós : *ROU*
 Ferreirous : MALLÓN, *ROU*
 Ferreirúa : FIGUEIROA, LAGOA
 Férveda, A : FÍRVADO
 Fervedoira : FÍRVADO
 Fervedoiro, O : FÍRVADO
 Ferveiro : FÍRVADO
 Fervencedo, O : FÍRVADO
 Fervenza, (A) : FÍRVADO
 Fervenzas, (As) : FÍRVADO
 Ferviencia, La : FÍRVADO (n. 118)
 Fervoir, A : FÍRVADO
 Figueiró : FIGUEIROA
 Figueiroá : FIGUEIROA
 Figueiroa : LAGOA
 Figueirola : FIGUEIROA
 Figueirós : FIGUEIROA
 Figueirúa : LAGOA, FIGUEIROA
 Filgueiroa : FIGUEIROA
 Fírveda, (A) : FÍRVADO
 Fírvidas : FÍRVADO
 Firvidelas : FÍRVADO
 Fíveda : FÍRVADO
 Fívida : FÍRVADO
 Folgueiroa : FIGUEIROA, LAGOA
 Folgueirúa : LAGOA
 Fohense : FOLLENTE, PUDENZA
 Follente : PUDENZA

Foncalada : FONTECADA
 Fondo da Costa : VILAR DE COSTA
 Fontabuín : ABUÍN
 Fontaneira, A : SONEIRA (n. 256)
 Fonte Almesendre : AROSA, GOSENDE
 Fonte Arcada : ARCOS, FONTECADA
 Fonte Arcade, A : FONTECADA (n. 121)
 Fonte Arcuda : ARCOS, FONTECADA
 Fonte Carmoa : CARNÉS
fonte de Reuelianes (med.) : REBELLE
 Fonte do Barbeiro, A : BORNEIRO
 Fonte do Cando, A : SAN MARTIÑO DE CANDUAS (n. 223)
 Fonte do Mallo, A : MALLÓN
 Fonte las Lļancas, La : CHANCA
 Fonte Tuada : TOBA
 Fonte Tubada : TOBA
 Fontefiz : SAN SALVADOR
 Fontela : QUINTÁNS, VILAR DE COSTA
 Fontenla : QUINTÁNS, VILAR DE COSTA
 Fontes de Aglovada, As : BRANDOMIL (n. 53)
 Fontetoba : TOBA
Formiae (ant.) : BORNEIRO (n. 52)
 Formio : BORNEIRO (n. 52)
 Fornelos : FORNÍS
 Forniños : FORNÍS
 Foro de Penamá, O : MANDA (n. 151)
 Foro, O : MANDA (n. 151)
 Freiría, (A) : MUXÍA
 Fuente Encalada : FONTECADA
 Furnas, As : FORNÍS
 Gándara, La : GÁNDARA
 Gandaral : GÁNDARA
 Gándaras, Las : GÁNDARA
 Gandarela : GÁNDARA

Gandarilla : GÁNDARA
 Gandaroa : GÁNDARA
 Gandarón : GÁNDARA
 Gandarouta : GÁNDARA
 Gandarrozada : GÁNDARA
 Gandia : GÁNDARA
 Gandriña, A : GÁNDARA
 Gandul : GÁNDARA
 Gandullas : GÁNDARA
 Garea, A : RECAREA
 Gargalo : BRENS, TALÓN
 Gargallo : BRENS, TALÓN
 Gargallóns : GURES
 Gerês, O : CARNÉS
Gergovia (ant.) : CORCUBIÓN
 Gesto : XESTO
 Giela : ARCOS
Glannibanta (ant.) : BRANDOMIL
 Gocendre : COLÚNS, GOSENDE
 Gode : CIVES
 Godojos : SUEVOS
 Godóns : GODÓN
 Godos : SUEVOS
 Golpellás : CORVEIRA,
 Golpilleira : CORZÓN
 Gondarén : AGAR, MINTIRÁNS, RECAREA
 Gondrei : MINTIRÁNS, RECAREA
 Gondufe : GOSOLFRE
 Gondulfe : GOSOLFRE
 Gorgo : GURES
 Gorgua : GURES
 Gorita : GURES
 Goritas : GURES
 Gosende : QUENXE, RANDUFE

Gosendes : GOSENDE
 Gosendinho : GOSENDE, RANDUFE
 Gosendo : GOSENDE
 Gosenxe : GOSENDE, QUENXE
 Goxal, El : CODESOS
 Goxendo : GOSENDE
 Gozendo : GOSENDE
 Graña de Sevil, A : CIVES
 Grandas de Salime : XALLAS (n. 289)
 Grandela : GÁNDARA
 Grandella : GÁNDARA
Grandimiro (ant.) : BRANDOMIL, BRANDOÑAS
 Grela, A : RECAREA
 Gresufe : GOSOLFRE
 Gresufes : GOSOLFRE
 Gresulfe : GOSOLFRE
 Grijufe : GOSOLFRE
 Grixó : FIGUEIROA
 Groi : GURES
 Grolos : GURES
 Grou : GURES
 Grove, O : CÍCERE, SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Guadiana : ANOS
 Guarita, A : GURES (n. 132)
 Gude : CIVES, GODÓN
 Gudillos : SUEVOS
 Guísamo : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Guitiriz : BEDÁN (n. 49)
 Guldeiros : LOBELOS
 Gulfíán : GRILLE
 Gurita, (A) : GURES
 Guritos : GURES
 Gusendos de los Oteros : GOSENDE
 Hail : XALLAS

Haro : *FARO*
 Hayle : XALLAS
 Hedrada : AROSA
 Hedraos, Los : AROSA
 Hedrerres, Les : AROSA
 Hedrosa : AROSA
 Hera : AROSA
 Heras : AROSA
 Herbón : CORZÓN
 Herdade de São Salvador : SAN SALVADOR
 Herosa : AROSA
 Hervederas : FÍRVADO
 Hervencias : FÍRVADO
 Hise, La : *ISSA*
 Honcalada : FONTECADA
 Hurviella : FÍRVADO
 Ieste : XESTO (n. 298)
 Ijzer : ÉZARO
 Illán : SAN SALVADOR
 Incio, O : CÍCERE, CORZÓN
 Instrumento, O : MANDA (n. 151)
 Insua, (A) : INSUA
 Insuaboa : INSUA
 Insua Maior : INSUA
 Insua Nova : INSUA
 Insuas, (As) : INSUA
 Insua Vella : INSUA
 Insuela : INSUA
 Irís : BRENS
 Isa, (La) : *ISSA*
 Isabal : *ISSA*
 Isalonga : *ISSA*
 Isa Mayor : *ISSA*
 Isarilla : ÉZARO

Ise : ISSA
 Isère : ÉZARO
 Isería : ÉZARO
 Isis : ISSA
 Iso : ISSA
 Isos : ISSA
Iuvarus (ant.) : XAVIÑA
Iuvavus (ant.) : XAVIÑA
 Ivedo, O : OLVEIRA, SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Jahna : XALLAS
 Jalón : XALLAS
 Jamor : XALLAS
 Jâmua : XALLAS (n. 290)
 Jamuz : XALLAS
 Jana : XALLAS
 Janas : ARCOS
 Janka : XALLAS
Jauinio (med.) : XAVIÑA
Jauinium (med.) : XAVIÑA
 Jirviella : FÍRVADO
 Joigne : XAVIÑA
 Jona : XAVIÑA
 Juane, La : XAVIÑA
Laco (med.) : LAGO
Lacona (med.) : LAGOA
lacunam de Bustiellos (med.) : LAGOA
 Ladra : COLÚNS (n. 87)
 Ladríde : COLÚNS (n. 87)
 Ladrído : COLÚNS (n. 87)
 Ladroíl : COLÚNS (n. 87)
 Ladrús : COLÚNS
 Lagazós : TRABA
 Lagoela, (A) : LAGOA
 Lagoelas, As : LAGOA

Lagoíña, A : LAGOA
 Lagos, (Os) : LAGO
 Lagostelle : LANGOSTEIRA
 Lagouzos, Os : LAGO
 Lagúa, (A) : FIGUEIROA, LAGOA
 Lagúas, As : LAGOA
 Laguinho : LAGO
 Lamabelide : LAMAS
 Lamaceda : LAMAS
 Lamacide : LAMAS
 Lamacido : LAMAS
 Lamações : LAMAS
Lama de Goto (med.) : GODÓN
 Lamagal : LAMAS
 Lamagón : LAMAS
 Lamal : LAMAS
 Lamamá : LAMAS
 Lamão : LAMAS
 Lamar : LAMAS
 Lamarão : LAMAS
 Lamasdeite : LAMAS
 Lamazáns : LAMAS
 Lamazares : LAMAS
 Lamego : LAMAS
 Lameiro : LAMAS
 Lamela : LAMAS
Laminium (ant.) : LAMAS
 Lamoso : LAMAS
 Láncara : CÍCERE
Landecoira (pop.) : COIRO
 Landín : NANTÓN
 Lantaño : NANTÓN
 Lantarou : NANTÓN
 Lantemil : CUMBRÁNS, NANTÓN

Lantigo : NANTÓN
 Lantomil : CUMBRÁNS, NANTÓN
 Lantón : NANTÓN
 Lapa das Ínsuas, A : INSUA
 Lapenne : *PENA* | *PENNA*
 Laraño : BRENS
 Lardeiros : MINTIRÁNS
 Laredo : XAVIÑA
 Lariño : XAVIÑA
 Laro : XAVIÑA
 Larouco : MAROÑAS
 L'Arrionda : REDONDA
 L'Arriondu : REDONDA
 Lebesén : SENANDE
 Lebesende : SENANDE
 Ledesma : MORAIME
 Leis de Nemancos : BRENS
 Lendecoira : COIRO
 Lendoiro : LIMIDEIRO, SAN XULIÁN DE MORAIME
 Lens : BRENS
 Lentemil : CUMBRÁNS, NANTÓN
 Leroño : CUMBRÁNS
 Lima : XAVIÑA
 Limanes : BRENS
 Liméns : BRENS
 Limia : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Limideiro, O : LIMIDEIRO (n. 138)
 Limodre : XAVIÑA
 Líncora : CORCUBIÓN, ERMEDESUXO, ÉZARO
 Lindeiros, Os : LIMIDEIRO
 Lindoso : LIMIDEIRO
 Llacín : CHACÍN
 Llago, (El) : LAGO
 Llagos, (Los) : LAGO

Llagúa, A : LAGOA
 Llamabúa : LAGOA
 Llamardal, El : LAMAS
 Llamasanti : LAMAS
 Llamascura : LAMAS
 Llamas del Mouru : LAMAS
 Llamiella, La : LAMAS
 Llanegru : LAGO
 Llanu la Tabla : TRABA
 Lleturbio : LAGO
 Llobera, La : LOBELOS
 Luera : LOBELOS
 Lobás, (Os) : CORVEIRA, CORZÓN, LOBELOS
 Lobateiras, As : LOBELOS (n. 142)
 Lobeira : LOBELOS
 Lobeiras : LOBELOS
 Lobeiro : LOBELOS
 Lobeiros : LOBELOS
 Lobel : LOBELOS
 Lobelhe : LOBELOS
 Lobelle : LOBELOS
 Lobelle de Abaixo : LOBELOS (n. 143)
 Lobelle de Arriba : LOBELOS (n. 143)
 Lobeznos : LOBELOS
 Lodairo : QUINTÁNS
 Lodeiro : QUINTÁNS
 Loentia : ASENSO, SERRAMO
 Loenzo : ASENSO, NEMANCOS
 Lourenzá : TOURINÁN
 Lourido : ANOS
 Louridos : BORNEIRO
 Louriña, A : BAÍÑAS
 Lousame : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Louvatière : LOBELOS (n. 142)

Lóuzara : CÍCERE, ÉZARO, TOAR, TRABA
 Lusquiños : MINTIRÁNS, SAN XULIÁN DE MORAIME
 Lustres : XAVIÑA
 Maceda : Cospindo
 Macenda : Cospindo
 Maía, A : BAÍÑAS, NEMANCOS
 Malante : MALLÓN
 Malela : MALLÓN
 Malhão : MALLÓN
 Malhó : MALLÓN
 Malhou, O : MALLÓN (n. 150)
 Mallades, O : MALLÓN
 Malladoira, A : MALLÓN
 Malladoiro, O : MALLÓN
 Malladoura, A : MALLÓN
 Malle, (O) : MALLÓN
Mallello (med.) : MALLÓN
 Mallo, O : MALLÓN
 Malló, (O) : MALLÓN
 Malloco, O : MALLÓN
 Mallos de Riglos : MALLÓN
 Mallou : MALLÓN
 Mallou de Abaixo : MALLÓN
 Mallou de Arriba : MALLÓN
 Malo : MALLÓN
Malontina (ant.) : MALLÓN
Malontum (ant.) : MALLÓN
 Malpica : MALLÓN
 Maluro : MALLÓN
 Malvas : ANOS, SAN MARTIÑO DE CANDUAS, MALLÓN, TRABA, TREOS
 Mambra : MALLÓN (n. 146)
 Mamoela : REGOELLE
 Mao, O : CORCUBIÓN, SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Marela, A : BAÍÑAS

Margarida, A : MAROÑAS
Margaride : SAN MARTIÑO DE CANDUAS, MARGARIDA
Marola, A : MAROÑAS
Marola Grande, A : MAROÑAS
Maroña, A : MAROÑAS
Maroñas, As : BRANDOÑAS
Marosa, A : MAROÑAS
Marouco, O : MAROÑAS
Maroxa, A : MAROÑAS
Maroxo : MAROÑAS
Martices, Os : PADRÍS
Martíños, Os : LOBELOS
Maus, As : CUMBRÁNS, RECAREA
Mazarelas : MAZARICOS (n. 156)
Medancelha : MORANCELLE
Medancelhe : MORANCELLE
Meira : CUMBRÁNS
Meiraos : CUMBRÁNS
Meirás : BRENS
Meis : BRENS
Meixide : COSPINDO (n. 97)
Meixido : COSPINDO (n. 97)
Meixonfrío, (O) : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*
Melón : MALLÓN
Mendoia : CORCUBIÓN, NEMANCOS
Mens : BRENS
Mer : MORANCELLE
Mera : BRANDOMIL
Meredo : BRANDOMIL
Mérida : CUMBRÁNS
Meridãos : CUMBRÁNS
Mero : BRANDOMIL
Mezquita, A : SAN XULIÁN DE MORAIME (n. 245)
Mina das Carneiras, A : CARNÉS

Mintiráns : COLÚNS, SAN XULIÁN DE MORAIME
 Miño : CÍCERE, TALÓN
 Miñotelo : TALÓN
 Mira : BRANDOMIL
 Mirapeixe : VILARTRIGUEIRO
Mirobriga (ant.) : BRANDOMIL
 Moa, A : BAÍÑAS (n. 37)
 Mogor : MUXÍA
 Mollón, (O) : MALLÓN (n. 147)
 Moncalvo : MORQUINTIÁN
 Monfero : COSPINDO, MORQUINTIÁN
 Monforte : MORQUINTIÁN
Monte Baio (med.) : BAÍÑAS
 Montecelo, (O) : ARCOS, MORANCELE
 Monte da Arqueira, O : ARCOS
 Monte da Gorita, O : GURES (n. 132)
 Monte do Carniceirinho : CARNÉS
 Monte do Carniceiro : CARNÉS
 Monte das Abutreiras : SANTISO DE VUITURÓN
montem Maroni (med.) : MAROÑAS
 Montemogos : MUXÍA
 Montevixán : BUXÁN (n. 67)
 Montiveiro : OLVEIRA
 Montouto : OUTEIRO
 Monxal, La : MUXÍA (n. 168)
 Moraime : MORANCELE, MORQUINTIÁN
 Morán : MORANCELE
 Moraña : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Morancelle : MORQUINTIÁN
 Morangueiros : MORANCELE
 Morás : MORANCELE
 Morchain : MORQUINTIÁN (n. 164)
 Moriella, La : MORQUINTIÁN
 Morixoso : BUXÁN

Morlongo : MORQUINTIÁN
 Morosa, A : MAROÑAS
 Moroso, O : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Morouzo : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Morouzos : *PENA* | *PENNA*, LAGO, SAN XULIÁN DE MORAIME
 Morpeguite : MORQUINTIÁN
 Morrazo : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Morrazón : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Morreiras de Riba : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Morsain : MORQUINTIÁN (n. 164)
 Morval : MORQUINTIÁN
 Morvedre : MORQUINTIÁN
 Mos : ANOS, BAÍÑAS (n. 37), MALLÓN, TREOS
 **Mosquintán* : MORQUINTIÁN
 Mosteirón : COIRO, FIGUEIROA (n. 117), MALLÓN, SAN FINS DE EIRÓN, TALLO
 Moura Morta : SAN XULIÁN DE MORAIME (n. 244)
 Mourazos : SAN XULIÁN DE MORAIME (n. 244)
 Mouelle : GRILLE, SER
 Mourence : FOLLENTE, PONTE CONSTANTE, PUDENZA
 Mourentáns : CUMBRÁNS
 Mourentaos : CUMBRÁNS
 Mourente : CUMBRÁNS, FOLLENTE, PONTE CONSTANTE, PUDENZA
 Mouro Morto : SAN XULIÁN DE MORAIME (n. 244)
 Mudelos : MINTIRÁNS, SAN XULIÁN DE MORAIME
 Muiñou : MALLÓN
 Mulcent : MORQUINTIÁN (n. 164)
 Mulsans : MORQUINTIÁN (n. 164)
 Muradella : REDONDA, REGOELLE
 Muradelle : REDONDA, REGOELLE
 Muriella, La : MORQUINTIÁN
 Muro do Vasco : MORQUINTIÁN
 Murviedro : MORQUINTIÁN
 Murviel : MORQUINTIÁN
 Musara, La : ALMOZARA

Namps au Mont : NANTÓN
 Namps au Val : NANTÓN
 Nande : NANTÓN
 Nandín : NANTÓN
 Nando : NANTÓN
 Nandufe : NANTÓN
 Nandulfe : NANTÓN
 Nansouty : NANTÓN
 Nant : NANTÓN
 Nante : NANTÓN
 Nanterre : NEMANCOS
 Nantes : NANTÓN
 Nantín : NANTÓN
 Nant Le Grand : NANTÓN
 Nanton : NANTÓN
 Nantua : NANTÓN
 Nantuel : NANTÓN
 Naraído : SONEIRA (n. 256)
 Naraio : NEMANCOS
 Naraío : NEMANCOS, SONEIRA (n. 256)
 Naraxa : SONEIRA (n. 256)
 Naraya : SONEIRA (n. 256)
 Narayola : SONEIRA (n. 256)
 Narcea : SONEIRA (n. 256)
 Nava : XAVIÑA
 Navaza : SAN XULIÁN DE MORAIME (n. 244)
 Naveaus : CUMBRÁNS
 Navia : CUMBRÁNS
 Nebra : CÍCERE, ÉZARO, OLVEIROA, TALÓN
 Negreira : CUMBRÁNS, OLVEIROA, TALÓN
 Negreiroa : CUMBRÁNS, OLVEIROA, TALÓN
 Neira : SONEIRA (n. 256)
 Neira de Rei : SONEIRA (n. 256)
 Neira de Xusá : SONEIRA (n. 256)

Neiro : SONEIRA (n. 256)
 Neiros, Os : SONEIRA (n. 256)
 Neme : NEMANCOS
 Nemeño : NEMANCOS
 Nemenzo : ASENSO, NEMANCOS
 Nemenzo de Abaixo : NEMANCOS (n. 175)
 Nemenzo de Arriba : NEMANCOS (n. 175)
Nemetobriga (ant.) : NEMANCOS
 Nemi : NEMANCOS
 Nemiña : NEMANCOS
Nemitos (med.) : NEMANCOS
 Nemours : NEMANCOS
 Nendos : NEMANCOS
Neriomagus (ant.) : SONEIRA (n. 257)
Nertobriga (ant.) : SONEIRA (n. 257)
 Nîmes : NEMANCOS
 Nimo : SERRAMO
 Nóbrega : ANOS
 Nogalláns : COLÚNS, MINTIRÁNS, SAN XULIÁN DE MORAIME
 Nogueiroa : FIGUEIROA
 Nora : SONEIRA (n. 256)
 Novelhe : LOBELOS (n. 144)
 Novelle : LOBELOS (n. 144)
 Novexil : SENANDE
 Novexilde : SENANDE
 Nugallás : COLÚNS, MINTIRÁNS, SAN XULIÁN DE MORAIME
 Ñora : SONEIRA (n. 256)
 Oca : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Oca de Abaixo : SAN MARTIÑO DE OZÓN (n. 227)
 Oca de Arriba : SAN MARTIÑO DE OZÓN (n. 227)
Ocelodurum (ant.) : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Oia : NEMANCOS
 Ois : XORA
 Oise : ÉZARO

Olivedo, O : OLVEIRA
 Oliveira, (A) : OLVEIRA
 Olveda : OLVEIRA
 Olveira : CUMBRÁNS, OLVEIROA, *PEREYRA* | *PERARIA*
 Olveiroa : CUMBRÁNS, FIGUEIROA, OLVEIRA, *PEREYRA* | *PERARIA*
 Ombre : ANOS
 Ons : ANOS
 Órbigo : CÉLTIGOS
 Orde, A : REGOELLE (n. 209)
 Oroña : BRANDOÑAS, MAROÑAS
 Orosa : AROSA
 Oroso : AROSA
 Orseño : NEMANCOS
 Ortoñiño : COIRO (n. 85), *PEREYRA* | *PERARIA*
 Ortoño : COIRO (n. 85), *PEREYRA* | *PERARIA*
 Osey de Sayambre : XALLAS
 Ource : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Ourse : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Ousance : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Ousensa : ASENSO
 Ousse : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Oussère : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Óutara : OUTEIRO
 Outeda : OUTEIRO
 Outedo : OUTEIRO
 Outeirada : OUTEIRO
 Outeiral, (O) : OUTEIRO
 Outeirás : OUTEIRO
 Outeirolo : OUTEIRO
 Outeirinho, (O) : OUTEIRO
 Outeirinhos, (Os) : OUTEIRO
 Outeiró : OUTEIRO
 Outeiro da Moa, O : BAÍÑAS (n. 37)
 Outón : OUTEIRO

Oxén : SANTA UXÍA
 Oxos : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Oyambre : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Oza : CORZÓN, NEMANCOS, REGOELLE, SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Oza Vella : SAN MARTIÑO DE OZÓN (n. 228)
 Ozón : CORZÓN, MALLÓN, REGOELLE
 Paces, Os : PADRÍS
 Padriz : PADRÍS
 Padrón : COLÚNS (n. 88)
 Padrún, El : COLÚNS (n. 88)
 Pannes : *PENA* | *PENNA*
 Paradanta, A : ANTES (n. 22)
 Paradela de Salime : XALLAS (n. 289)
 Parafita : PADRÍS, PEREIRA
 Paravedra : PADRÍS
 Pardacuña : CUIÑA (n. 100)
 Pardesivil : CIVES
 Paredes de Coura : COIRO
 Partovia : CORCUBIÓN
 Pasarelle : SANTISO DE VUITURÓN
 Pasarín : SANTISO DE VUITURÓN
 Pasarón : MALLÓN, SANTISO DE VUITURÓN
 Pasarou : MALLÓN, SANTISO DE VUITURÓN
 Passarão : SANTISO DE VUITURÓN
 Pastor : SAN SALVADOR
 Pastur : SAN SALVADOR
 Paul da Trava, O : TRABA
 Paxarón : SANTISO DE VUITURÓN
 Pazó : MALLÓN
 Pazos Ermos : ERMEDESUXO
 Pecho La Isa : *ISSA*
 Pe de Corso : CORZÓN
 Pedra de Coro, A : COSPINDO (n. 96)
 **Pedra do Corzo, A* : CORZÓN

Pedrafitas : PEREIRA
 Pedra Lagarta : SANTISO DE VUITURÓN
 Pedraza : SAN XULIÁN DE MORAIME (n. 244), TRABA, VIMIANZO
 Pedre : CIVES
 Pedredo : *PENA* | *PENNA*
 Pedridas, As : ANTES
 Pedride : ANTES, SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Pedriz : PADRÍS
 Pedrouco, O : MAROÑAS
 Pedrouzos : *PENA* | *PENNA*, LAGO
 Pedrullo, O : BARDULLAS (n. 45)
 Peine, La : *PENA* | *PENNA*
 Pèna : *PENA* | *PENNA*
 Pena Corveira : CORVEIRA
 Penadanta, A : ANTES (n. 22)
 Pena de Cabras : CORZÓN
 Pena de Irís, A : BRENS (n. 56)
 Pena de Ladróns : COLÚNS
 Penadiz : *PENA* | *PENNA*, PADRÍS
 Pena do Ladrón, A : COLÚNS
 Pena dos Corvos : CORVEIRA
 Penadrada : AROSA
 Penadrade : AROSA, *PENA* | *PENNA*
 Penaguião : *PENA* | *PENNA*
 Penagundín : *PENA* | *PENNA*
 Pename : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Penaparda : BAÍÑAS
 Penarada : *PENA* | *PENNA*
pena Redonda (med.) : REDONDA
 Penas do Ladrón : COLÚNS
 Pena Sobia, La : SUEVOS
 Penautrera : SANTISO DE VUITURÓN
 Penaventosa : *PENA* | *PENNA*
 Pena Verde : BAÍÑAS

Peñadrada : AROSA
 Peñaranda : *PENA* | *PENNA*
 Pène, La : *PENA* | *PENNA*
 Penedela : *PENA* | *PENNA*
 Penedelo : *PENA* | *PENNA*
 Penediñas : *PENA* | *PENNA*
 Penediños : *PENA* | *PENNA*
 Penedo dos Ladrões : COLÚNS
 Penedo do Xesto, O : XESTO
 Penedón : *PENA* | *PENNA*
 Penela : *PENA* | *PENNA*
 Penelas : *PENA* | *PENNA*
 Penerada, A : AROSA (n. 26)
 Penerbosa : *PENA* | *PENNA*
 Penha de Abutres : SANTISO DE VUITURÓN
 Penido : ANOS, *PENA* | *PENNA*
Penna Maggiore (med.) : *PENA* | *PENNA*
 Penne, (La) : *PENA* | *PENNA*
 Pennes : *PENA* | *PENNA*
Pennobriga (ant.) : *PENA* | *PENNA*
Pennolocos (ant.) : *PENA* | *PENNA*
 Peno, La : *PENA* | *PENNA*
 Penol : *PENA* | *PENNA*
 Penouco, O : MAROÑAS
 Penouta : OUTEIRO
 Penouzos : *PENA* | *PENNA*, LAGO
 Perafita : PEREIRA
 Perais : PEREIRA
 Peral, (A) : PEREIRA
 Peramigo : MERONCELLE (n. 158)
 Perar do Bico : PEREIRA
 Peras Ruivas : PEREIRA
 Perdigueiros : PADRÍS
 Perdiz, A : PADRÍS

Perdiz, La : PADRÍS
 Péreces, Os : MAZARICOS
 Pereira, A : OLVEIROA
 Pereiriña, A : OLVEIROA
 Pereiroa : FIGUEIROA, LAGOA
 Pereiroás : PEREIRA
 Pereirúa : LAGOA
 Perlada : PADRÍS, PEREIRA
 Pernaviva : PADRÍS
 Perouta : OUTEIRO, PADRÍS
 Peso da Régua : REGOELLE
 Petada do Foro, A : MANDA (n. 151)
Petra de domno Ueremudo (med.) : PADRÍS
petra Maosindi (med.) : PADRÍS
petra Occisindi (med.) : PADRÍS
petra Speranti (med.) : PADRÍS
Pharos (= Φαρος) : FARO
 Pibideira : ALMOZARA
 Pico de la Vaga : BAÍÑAS
 Pico del Vago : BAÍÑAS
 Pico Dobra : DUIO
 Pico Farelo, O : FARO
 Picu Baxinas : BAÍÑAS
 Pidre : CIVES
 Piedraxueves : SUEVOS
pigna Leborina (med.) : PENA | PENNA
 Pindela : COSPINDO
 Pindelo : COSPINDO
 Pindo, O : COSPINDO
 Piñeirúa : FIGUEIROA
 Pinel : SER
Pinna Rubia (med.) : PENA | PENNA
 Piñoi : ABUÍN
 Piñol : ABUÍN

Pobra, A : TRABA (n. 269)
 Podence : PUDENZA
 Podensac : PUDENZA
 Podente : FOLLENTE, PUDENZA
 Podentes : PUDENZA
 Podentiños : PUDENZA
 Poi : ABUÍN
 Poincy : PUDENZA
 Poio : BAÍÑAS
 Pol : ABUÍN
 Pomarinho dos Monges : MUXÍA
 Pont-de-Var : BRENS
 Ponteceso : BARDULLAS (n. 47)
 Ponte da Chanca, A : CHANCA
 Ponte de Traba, A : TRABA
 Ponte Ladroíl, A : COLÚNS (n. 87)
 Ponte Pedriña, A : BAÍÑAS
 Poramigo : MERONCELLE, SONEIRA
 Porcal : PORCAR
 Porcariça : PORCAR
 Porcariza, (A) : PORCAR
 Porcarizas : PORCAR
 Porcelhe : PORCAR
 Porcelle : PORCAR
 Porceyo : PORCAR
 Porcía : PORCAR
 Porciles : PORCAR
 Porcín : PORCAR
 Porcís : PORCAR
 Por da Tronca : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Porma : BORNEIRO (n. 52)
 Porqueira, (A) : PORCAR
 Porquera, La : PORCAR
 Porqueres, Les : PORCAR

Porqueriza, La : PORCAR
 Porquerizu : PORCAR
 Porrás, (Os) : ALMOZARA
 Portago, O : VILARTRIGUEIRO
 Portecelo : ARCOS, MORANCELE
 Portela : REGOELLE
 Portela do Trigal, A : VILARTRIGUEIRO
 Porteliña : REGOELLE
 Portelo : TAPIA, TOBA
 Porto Bañal, O : BAÍÑAS
 Portocelo : ARCOS, MORANCELE
 Porto de Cubas : BAÍÑAS (n. 37)
 Portodiz : PADRÍS
 Porto do Malle : MALLÓN
 Porto dos Troncos : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Porto Menlle : PADRÍS
portu agari (med.) : AGAR
Portu de Latrones (med.) : COLÚNS
Portus de Regua (med.) : REGOELLE (n. 209)
 Posmarcos : CÉLTIGOS, TALÓN
 Postemirón : MORQUINTIÁN
 Pouançay : PUDENZA
 Pouancé : PUDENZA
 Prau Llagüezos, El : LAGO
 Pudenza : SAN MARTIÑO DE CANDUAS, FOLLENTE
 Puente Dobra : DUIO
 Puente Esira : ÉZARO
 Puerma : BORNEIRO (n. 52)
 Pumarabulle : ABUÍN
pumare Candini (med.) : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Pumarsebil : CIVES
 Punta Bardullas : BARDULLAS
 Punta Buitra : SANTISO DE VUITURÓN
 Punta Corveiro : CORVEIRA (n. 93)

Punta da Insua : INSUA
 Punta Nariga : SONEIRA (n. 256)
 Queimadelos : ASENSO
 Queimado, O : ASENSO
 Quende : GOSENDE
 Quentu la Vara, El : BRENS
 Quenxe : GOSENDE
 Quintã : QUINTÁNS
 Quinta da Fírveda : FÍRVADO
 Quinta de São Salvador : SAN SALVADOR
 Quinta do Maçarico, A : MAZARICOS
 Quintairas : QUINTÁNS
 Quintairo : QUINTÁNS
 Quintairos : QUINTÁNS
 Quintanamanil : QUINTÁNS
 Quintanar : QUINTÁNS
 Quintanilla : QUINTÁNS
 Quintanilla de An : QUINTÁNS
 Quintás : QUINTÁNS
 Quintãs : QUINTÁNS
 Quinte : QUINTÁNS (n. 191)
 Quintela : VILAR DE COSTA
 Quintenla : QUINTÁNS
 Quintenla : VILAR DE COSTA
 Quintenlas : QUINTÁNS
 Quintián : MORQUINTIÁN
 Quintillán : MORQUINTIÁN (n. 162)
 Rábade : REDONDA
 Randolfe : RANDUFE
 Randulfe : RANDUFE
 Rañó : FIGUEIROA
 Rastrelo, O : ROU (n. 211)
 Rebel, O : REBELLE
Rebelles (med.) : REBELLE

Reboira : BORNEIRO, LIMIDEIRO
 Recaré : RECAREA
 Recarei : RECAREA
 Recareo : RECAREA
 Rednitz : *ROU*
 Redonda, (A) : REDONDA
 Redondallo : REDONDA
 Redondas, (As) : REDONDA
 Redonde : REDONDA
 Redondela : REDONDA
 Redondelle : REDONDA
 Redondelo : REDONDA
 Redondiña : REDONDA
 Regadantes, A : ANTES (n. 23)
 Regato da Coxa, O : BORNEIRO
 Rego de Aneina, O : XORA
 Rego de Cícere, O : CÍCERE
 Rego de Toanzos : VIMIANZO
 Rego do Espindro, O : COSPINDO (n. 98)
 Rego dos Corzos, O : CORZÓN
 Rego dos Muíños, O : BORNEIRO
 Regato dos Neiros, O : SONEIRA (n. 256)
 Régoa : REGOELLE
 Regoela : REGOELLE
 Rego Salgueiro, O : ZAS (n. 306)
 Regueiro : BORNEIRO, LIMIDEIRO
 Regueiro do Olivedo, O : OLVEIRA (n. 177)
 Reirado, O : MORQUINTIÁN
 Reis : BRENS
 Remior : MORQUINTIÁN
 Remourelle : MORQUINTIÁN
 Renda, (A) : MANDA (n. 151)
 Rendufas : RANDUFE
 Rendufe : RANDUFE

Rendufinho : RANDUFE
Rens : BRENS
Reondina, La : REDONDA
Reondo : REDONDA
Reparada : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
Reparade : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
Reseco : MORQUINTIÁN

Reúndu, El : REDONDA
Revelhe : REBELLE
Revelle : REBELLE
Revellón, O : REBELLE
Revillagodos : SUEVOS
Rexín : REGOELLE (n. 208)
Reza : REGOELLE
Rezón : REGOELLE
Rhône : *ROU*
Rhônelle : *ROU*
Rianxiño : OLVEIROA, *PEREYRA* | *PERARIA*
Rianxo : ANLLÓNS, OLVEIROA, *PEREYRA* | *PERARIA*
Riaño : ANLLÓNS
Riaño de Escalante : ANLLÓNS
Riaño de Ibio : ANLLÓNS
Ribadeira : SAN FINS DE EIRÓN
Ribadeiro : SAN FINS DE EIRÓN
Ribadeo : RIBADEZA
Ribadeume : RIBADEZA
Ribadeza : CÍCERE, CIVES
Ribadiso : *ISSA*
Ribadiso da Fraga : *ISSA* (n. 136)
Ribatea : RIBADEZA
Ribeira de Vale de Ladrões : COLÚNS
Riboira : BORNEIRO, LIMIDEIRO
Ricareu : RECAREA (n. 204)

Riega La Fervienza, La : FÍRVADO (n. 118)
 Riega la Tobe, La : TOBA
 Rigueiro : BORNEIRO, LIMIDEIRO
 Río da Chanca : CHANCA
 Riodarco : ARCOS
 Río de Arco, O : ARCOS
 Rio de Ladrões : COLÚNS
 Rio de Ossos : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Río de Perros : BRENS
 Río de Porcos : CORZÓN
 Río dos Arcos, O : ARCOS
 Riomouro, O : BAÍÑAS
 Rionda, La : REDONDA
 Riosubil : CIVES
 Riotorto : ANLLÓNS
rivulo Ossos (med.) : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Rô : *ROU*
Rodan (med.) : *ROU*
 Ródano : *ROU*
Rodão (med.) : *ROU*
 Rodinel : *ROU*
 Rodo, O : *ROU*
 Rodo do Muíño, O : *ROU* (n. 210)
 Roidiz : PADRÍS
 Roncadoiro : BORNEIRO
 Rondiella, La : REDONDA
 Roo : *ROU*
 Rosén : SENANDE
 Rosende : SENANDE
 Roudel : *ROU*
rua de Pigna (med.) : *PENA* | *PENNA*
 Rubiáns : MINTIRÁNS
 Rubiás : MINTIRÁNS
 Saar : *VILAR SARNON*

Saavedra : ZAS
 Sabadão : SAMBADE
 Sábade : SAMBADE
 Sabadel : SAMBADE
 Sabadell : SAMBADE
 Sabadelle : SAMBADE
 Sabadín : SAMBADE
 Sabadón : SAMBADE
 Sabarigo : CHAFARÍS
 Sabarís : CHAFARÍS
 Sabariz : CHAFARÍS
 Sabucedo : TALÓN, *TRONCO* | *TRUNCO*
 Sabuguido : *TRONCO* | *TRUNCO*, TALÓN
 Saceda : SALGUEIROS, ZAS
 Sacido : SALGUEIROS, ZAS
 Sadoncelhe : MORANCELLE
 Saidoiro : XALLAS
 Saíme : XALLAS
 Saímia, A : XALLAS
 Saínce : ZAS
 Saint-Christaud : SAN CRISTOVO
 Saint-Christo : SAN CRISTOVO
 Saint-Christofle : SAN CRISTOVO
 Saint-Christol : SAN CRISTOVO
 Saint-Christoly : SAN CRISTOVO
 Sainte-Colombe : SANTA COMBA
 Sainte-Colome : SANTA COMBA
 Sainte-Eugénie : SANTA UXÍA
 Sainte-Eugienne : SANTA UXÍA
 Sainte-Ouene : SANTA UXÍA
 Saint-Frogent : FOLLENTE
 Saint-Fulgent : FOLLENTE
 Saínza : ZAS
 Saja : XALLAS

Sajambre : SAN XULIÁN DE MORAIME

Salaia : TALÓN

Salantas : XALLAS

Salanze : XALLAS

Salceda : SALGUEIROS, ZAS

Salcedas : SALGUEIROS

Salcedo : ZAS

Salcide : SALGUEIROS

Salcido : SALGUEIROS

Sale : XALLAS

Salence : XALLAS

Salgosa : SALGUEIROS

Salguedo : SALGUEIROS

Salgueiral : SALGUEIROS

Salgueiredo : SALGUEIROS

Salgueiriños : SALGUEIROS

Salgueiró : SALGUEIROS

Salgueiroas : SALGUEIROS

Saliencia : XALLAS

Saliente : XALLAS

Salientes : XALLAS

Salientibus (ant.) : XALLAS

Salime : XALLAS

Salnés : ALBORÉS, CARNÉS

Salvador, (O) : SAN SALVADOR

Salvadur : SAN SALVADOR

Salvande : SAN SALVADOR

Samadet : SAMBADE (n. 216)

Samarugo : CORZÓN (n. 95)

Sambades : SAMBADE

Sambadín (med.) : SAMBADE

Sambado : SAMBADE

Sambate : SAMBADE

Samieira : ALMOZARA, SONEIRA

Samiráns : XALLAS
 Samos : ANOS
 San Breixo : CHAFARÍS
 Sancedo : SALGUEIROS
 Sancido : SALGUEIROS
 Sancovade : SANTA SÍA
 San Cristoba : SAN CRISTOVO
 San Cristóbankano : SAN CRISTOVO
 San Cristóbanu : SAN CRISTOVO
 San Cristoubu : SAN CRISTOVO
 San Cristuébanu : SAN CRISTOVO
Sancte Marie de Lubelli (med.) : LOBELOS
Sancte Marie uocabulo de Latrones (med.) : COLÚNS
sancto Petro de Ecclesiola (med.) : SAN XULIÁN DE MORAIME (n. 245)
Sanctum Martinum de Latrones (med.) : COLÚNS
 San Fitoiro : CHAFARÍS
 San Freixo : CHAFARÍS
 San Mamede de Carnota : DUIO
 San Martiño de Duio : DUIO
 San Salvador de Duio : DUIO
 Santa Baia : SANTA SÍA
 Santaballa : SANTA SÍA
 Santa Cecilia : SANTA SÍA
 Santa Cilla : MORQUINTIÁN (n. 162)
 Santa Cilla do Valadouro : SANTA SÍA
 Santa Coloma : SANTA COMBA
 Santa Colomba : SANTA COMBA
 Santa Comba de Carnota : DUIO
 Santa Comba de Céltigos : DUIO
 Santa Euxea : SANTA UXÍA
 Santagões : CÉLTIGOS
 Santalla : SANTA SÍA
 Santalla de Agrón : SAN MARTIÑO DE OZÓN (n. 224)
 Santa Ouxea : SANTA UXÍA

Santa Sía : ASENSO, MORQUINTIÁN (n. 162)
 Sant Cristòfol : SAN CRISTOVO
 Santecía : SANTA SÍA (n. 235)
 Santecilla : SANTA SÍA
 Santegãos : CÉLTIGOS
 Santesteba das Bruites : SANTISO DE VUITURÓN
 Santifoga : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*
 Santiso : COSPINDO, *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*
 San Tomé de Recaré : RECAREA (n. 204)
 Santoveña : SANTA UXÍA
 Santoxenia : SANTA UXÍA
 Santueña : SANTA UXÍA
 San Vincenzo de Duio : DUIO
 San Vitoiro : CHAFARÍS
 São Salvador do Adro : SAN SALVADOR
 Sar : CORCUBIÓN, *VILAR SARNON*, SONEIRA (n. 256), TALÓN
 Saramo : SERRAMO (n. 252)
 Saravos : CORCUBIÓN
 Sarceda : SALGUEIROS, ZAS
 Sarela : *VILAR SARNON*, SONEIRA (n. 256), TALÓN
 Sarnago : *VILAR SARNON*
 Sarno : *VILAR SARNON*, XORA (n. 300)
 Sarnón : *VILAR SARNON*
 Sarnosa : *VILAR SARNON*
 Sarnoso : *VILAR SARNON*
Sarrapio (med.) : SERRAMO
 Sarre : *VILAR SARNON*
 Sarreaus : CUMBRÁNS
 Sarria : CORCUBIÓN, CUMBRÁNS, SERRAMO
 Sarriou : SERRAMO
 Sarrón : SERRAMO
 Sasamón : SER (n. 251)
 Sasdónigas : ZAS
Sauto Redondo (med.) : REDONDA

Saviñao, O : TOURIÑÁN
 Seaia : TALÓN
 Sealo : BRENS, TALÓN
 Sebil : CIVES
 Seceda : ZAS
Segisama (ant.) : SER (n. 251)
 Segovia : CORCUBIÓN
 Seiça : ZAS
 Seices : ZAS
 Seiro : *VILAR SARNON*
 Seixedo : *PENA* | *PENNA*
 Seixezelo : ARCOS, MORANCELLE
 Sela : ZAS
 Selce : CÉLTIGOS
 Selgua : CORCUBIÓN
 Sella : XALLAS
 Senant : SENANDE
 Sequeiró : MALLÓN
 Ser : SER
 Serantes : COLÚNS, VIMIANZO
 Serapio : SERRAMO
 Sernancelhe : MORANCELLE
 Sernande : SENANDE
 Sernhac : *VILAR SARNON*
 Serra, A : SERRAMO (n. 253)
 Serra de Outes, A : SERRAMO
 Serráns : SERRAMO
 Serrapio : SERRAMO
 Serres : SERRAMO
 Servia : CIVES, COLÚNS
 Sésamo : SER (n. 251)
 Sesmonde : BAÍÑAS (n. 38)
 Setecoros : COSPINDO
 Sever : CIVES

Seves : CIVES
 Sevil : CIVES
 Seya : XALLAS
 Sierra de Dubros : DUIO
 Silvota : OUTEIRO
 Silvouta : OUTEIRO
 Simou : MALLÓN
 Sinande : SENANDE
 Sinda : GOSENDE, QUENXE
 Sinxe : GOSENDE, QUENXE
 Sirves : ASENSO
 Sísamo : SAN XULIÁN DE MORAIME, SER (n. 251)
 Sivil : CIVES
 Sixaos : ERMEDESUXO
 Socampo : SONEIRA
 Socasas : SONEIRA
 Socastro : SONEIRA
 Soesto : CORCUBIÓN
 Somoza : MUXÍA, SONEIRA
 Sonán : SENANDE
 Sonande : SENANDE
 Sóñara : *TOAR*
 Sóñora : CÍCERE, ERMEDESUXO, *TOAR*, TRABA
 Sopazo : SONEIRA
 Sor : CORCUBIÓN, *VILAR SARNON*
 Sorgia : CÉLTIGOS, CORCUBIÓN, *VILAR SARNON*
Sorna (med.) : *VILAR SARNON*
 Sorna : *VILAR SARNON*, XORA (n. 300)
 Souteliño : REGOELLE
 Soutelo : REGOELLE
 Souto de Mogos : MUXÍA
 Soutomel : MORANCELLE
 Soutullo : BARDULLAS
 Suego : SUEVOS

Suegos : SUEVOS
 Sueve : SUEVOS
 Suntutlo : BARDULLAS (n. 46)
 Susá : ERMEDESUXO
 Susana : ERMEDESUXO
 Susaos : ERMEDESUXO
 Susaus : ERMEDESUXO
 Suso : ERMEDESUXO
 Suxo : ERMEDESUXO
 Tabladillo : TRABA
 Tablas de Daimiel, Las : TRABA
 Taboada, (A) : TRABA
 Taboadela : TRABA
 Taboadelo : TRABA
 Taboado : TRABA
 Táboas, (As) : TRABA
 Taboazas, (As) : TRABA
 Taboelle : REGOELLE, TRABA
 Taboído : TRABA
 Taipa : TAPIA
 Taipas : TAPIA
 Taipinhas : TAPIA
 Tajueco : TALLO
 Talariño : TALÓN
 Talhareses : TALLO, TALÓN
 Talharinha : TALLO
 Talide : TALÓN
 Talieiro : TALÓN
 Tállara : CÍCERE
 Tállara : ÉZARO, TALLO, TALÓN, *TOAR*
 Talló : TALLO
 Tallobre : TALLO, TALÓN
 Tallón : TALLO
 Tallós, (As) : TALLO

Tallos, (Os) : TALLO
 Tama : TALÓN
 Tamagos : ANOS, OLVEIROA, *PEREYRA* | *PERARIA*, TALÓN
 Tamaguelos : OLVEIROA, *PEREYRA* | *PERARIA*, TALÓN
 Tamallancos : TALÓN
 Támara : TALÓN
 Támaras : TALÓN
 Tamarela : SONEIRA (n. 256), TALÓN
 Tamarón : SAN MARTIÑO DE OZÓN, TALÓN
 Tamaron : TALÓN
 Tambre, (O) : BRENS, CÍCERE, ÉZARO, MALLÓN (n. 146), SAN MARTIÑO DE OZÓN,
 SONEIRA (n. 256), TALÓN, *TOAR*
 Támega : TALÓN
 Tameiro : TALÓN
 Tameirón : TALÓN
 Tamicelas : TALÓN
 Tamarro : TALÓN
 Támoga : TALÓN
 Tamón : MALLÓN
 Tamou : MALLÓN
 Tamuja : TALÓN
 Tamuxe : TALÓN
 Tapada, A : TAPIA
 Tapal, O : TAPIA
 Tapedello : TAPIA
 Tapel, O : TAPIA
Tapias, Las (med.) : TAPIA
 Taragoña : COLÚNS, SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Taramancos : NEMANCOS, TALÓN
 Taravos : CORCUBIÓN
 Tauriac : TOURIÑÁN
 Taurignan : TOURIÑÁN
 Taurinya : TOURIÑÁN
 Tea : TALÓN

Teixidos : BORNEIRO
 Teo : DUIO
 Terrión : REDONDA (n. 207)
 Thame : TALÓN
 Thames : TALÓN
 Thoiré : TOURIÑÁN
 Thoiry : TOURIÑÁN
 Thorey : TOURIÑÁN
 Thorigné : TOURIÑÁN
 Thorigny : TOURIÑÁN
 Tiela : TALÓN
 Tixosa : BUXÁN
 Toar : TALÓN, *TOAR*
 Toba, (La) : SANTA COMBA (n. 233), TOBA
 Tobe : SANTA COMBA (n. 233), TOBA
 Tobel : TOBA
 Tobes : TOBA
 Toedo : TALÓN
 Toldanos : CUMBRÁNS (n. 104)
 Toldaos : CUMBRÁNS (n. 104)
 Toledo, O : TALÓN
 Toques : CORCUBIÓN
 Toranzas : VIMIANZO
 Toranzo : VIMIANZO
 Tórdea : SERRAMO
 Torigni : TOURIÑÁN
 Torín : TOURIÑÁN
 Toroño : TOURIÑÁN
 Torroña : TOURIÑÁN
 Tourel : SER, TOURIÑÁN
 Tourelle : SER, TOURIÑÁN
 Tourille : TOURIÑÁN
 Tourim : TOURIÑÁN
 Touriñao de Abaixo : TOURIÑÁN (n. 267)

Touriñao de Arriba : TOURIÑÁN (n. 267)
 Touro : TOURIÑÁN
 Tourón : TOURIÑÁN
 Touro : TOURIÑÁN
 Toxos Outos : OUTEIRO
Tra(n)stamar (med.) : TALÓN
 Traba, (A) : CHANCA, TRABA
 Trabada : TRABA
 Trabadela : TRABA
 Trabadelo : TRABA
 Trabado, (O) : TRABA
 Trabas, As : TRABA
 Trabazas : TRABA
 Trabazo : TRABA
 Trabazón : TRABA
 Trabazos : TRABA
 Tragarizas, As : VILARTRIGUEIRO
 Tras da Costa : VILAR DE COSTA
Trasrio / Trasriu (med.) : SANTA COMBA (n. 234)
 Trastámara : TALÓN
Trauos (= Τραῦος) : TRABA
 Travaças : TRABA
 Travacelas : TRABA
 Travacinho : TRABA
 Travaço : TRABA
 Travaçó : TRABA
 Travaçô : TRABA
 Travaçoa : TRABA
 Travaços : TRABA
 Travaçós : TRABA
 Treos : ANOS, SAN MARTÍÑO DE CANDUAS
 Trigáinzas, As : VILARTRIGUEIRO
 Trigais : VILARTRIGUEIRO
 Trigal, (O) : VILARTRIGUEIRO

Trigaledo, O : VILARTRIGUEIRO
 Trigalón, El : VILARTRIGUEIRO
 Trigariza, A : VILARTRIGUEIRO
 Trigarizas, As : VILARTRIGUEIRO
 Trigás : VILARTRIGUEIRO
 Trigueira, A : VILARTRIGUEIRO
 Trigueirizas, As : VILARTRIGUEIRO
 Triguerizas, As : VILARTRIGUEIRO
 Triós : SAN MARTIÑO DE CANDUAS, TREOS
 Troia : BAÍÑAS (n. 36), DUIO
 Troña : BAÍÑAS (n. 36), DUIO
 Troncal, O : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Tronceda : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Troncedo : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Troncáu : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Tronco : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Troncos : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Troncoso : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Tuenes : BRENS
 Tuíxe : FRIXE
 Tuíxe de Abaixo : FRIXE (n. 122)
 Tuíxe de Arriba : FRIXE (n. 122)
ualle de Trunco (med.) : *TRONCO* | *TRUNCO* (n. 274)
 Ubiambre : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Uía : NEMANCOS
uilla Baldemari (med.) : BALDOMAR
uilla Bidualdi (med.) : BEDÁN
uilla de Antas (med.) : ANTES
uilla de Patricio (med.) : PADRÍS (n. 184)
uilla Uitan (med.) : MORANCELLE (n. 159)
 Ulla : SONEIRA (n. 256)
 Ulloa : SONEIRA (n. 256)
 Urbia : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Urbión : SAN MARTIÑO DE OZÓN

Uulturino (med.) : SANTISO DE VUITURÓN
 Uxes : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Uxo : SAN MARTIÑO DE OZÓN
Vadinia (ant.) : BAÍÑAS (n. 36)
 Vair, Le : BRENS
 Vaire : BRENS
 **Valabriga* (ant.) : CORCUBIÓN, SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Valdanta : ANTES (n. 22)
 Val da Quenda, O : QUENXE (n. 196)
 Val da Quende, O : QUENXE (n. 196)
 Valdegodos : SUEVOS
 Valdeiras : SAN FINS DE EIRÓN
 Valdeisa : ISSA
 Val de Isa : ISSA
 Valdemar : BALDOMAR
 Valdemil : BALDOMAR (n. 40)
 Valdemir : BALDOMAR (n. 40)
 Valdeorras : BAÍÑAS (n. 38), SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Valdera : SAN FINS DE EIRÓN
 Valdesaz de los Oteros : ZAS
 Valdetablas : TRABA
 Val do Dubra : DUIO
 Val dos Troncos : *TRONCO* | *TRUNCO*
 Vale de Abutres : SANTISO DE VUITURÓN
Valeira seca (med.) : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*
 Valella : REGOELLE
 Valelle : REGOELLE
 Vall d'Uixó : SAN MARTIÑO DE OZÓN
Valoría (ant.) : DUMBRÍA
 Valouta : OUTEIRO
 Vara, (La) : BRENS
 Varadoira : BRENS
 Varaya, La : BRENS
 Varayu : BRENS

Varenne, (La) : BRENS
 Varennes : BRENS
 Varesnes : BRENS
 Varéza : BRENS
 Varille : GRILLE
 Varogne : BRENS
 Vayo, El : BAÍÑAS
 Vea : DUIO
 Vega Llaguiellu : LAGO
 Veiga da Cova dos Ladrós, A : COLÚNS
 Veitureira, A : SANTISO DE VUITURÓN
 Vendeuve : DUIO
 Ventín : QUENXE
 Ventosa : AROSA
 Ver : QUENXE
 Veranes : BRENS (n. 63)
 Verdugo, (O) : DUIO
 Veriña : BRENS
 Verís : BRENS
 Verne : BRENS
 Vernelle, La : BRENS
 Vernesga : BRENS
Vernodubrum (ant.) : BRENS
 Vernois : BRENS
 Vernusse : BRENS
 Véronne : BRENS
 Veronza, (A) : BRENS
 Veyre : BRENS
 Vicente : CIVES
 Vicinte : CIVES
 Vidancelle : MORANCELLE
 Vielmur : MORQUINTIÁN
Vigo (med.) : VIGO
 Vigobó : VIGO

Vigo de Fondo : VIGO
Vigo de Galegos : VIGO
Vigo de Sarria : VIGO
Vigovidín : VIGO
Vijão : BUXÁN
Villarmental : PORCAR
Vila Boim : ABUÍN
Vilaboi : ABUÍN
Vilabol : ABUÍN
Vilabol de Abaixo : ABUÍN (n. 4)
Vilabol de Arriba : ABUÍN (n. 4)
Vilabol de Suarna : ABUÍN (n. 4)
Vilabolle : ABUÍN
Vilabuín : ABUÍN
Viladeite : LAMAS
Vilagocende : GOSENDE
Vilagude : GODÓN
Vilamourel : SER
Vilaquinte : QUINTÁNS (n. 191)
Vilarbuxán : VILAR DE COSTA
Vilar de Atão : ATÁN
Vilar de Barrio : VILARTRIGUEIRO
Vilar de Céltigos : CÉLTIGOS, DUIO
Vilar de Coiro : *VILAR SARNON*
Vilar de Duio : VILARTRIGUEIRO
Vilar de Pastur : SAN SALVADOR
Vilar de Sarria : CÉLTIGOS
Vilar de Ulloa : CÉLTIGOS
Vilarelle : VILAR DE COSTA
Vilarello : VILAR DE COSTA
Vilarellos : VILAR DE COSTA
Vilarés : VILAR DE COSTA
Vilargabín : VILAR DE COSTA
Vilarín : VILAR DE COSTA

Vilariño Frío : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*
 Vilariño, (O) : VILAR DE COSTA
 Vilariños, (Os) : VILAR DE COSTA
 Vilarmel : MORANCELLE
 Vilarpedre : VILAR DE COSTA
 Vilarullo : BARDULLAS, VILAR DE COSTA
 Vilasebil : CIVES
 Vilaseca : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*
 Vilaseco : COSPINDO
 Vilasibil : CIVES
 Vilasinde : GOSENDE
 Vilasindre : COLÚNS, COSPINDO (n. 98), GOSENDE
 Vilastose : ASENSO
 Vilasuxá : ERMEDESUXO (n. 114)
 Vilatuíxe : CUIÑA, FRIXE
 Vilatuxe : CUIÑA, FRIXE
 Vilela de Nemiña : NEMANCOS (n. 176)
 Vilerma : ERMEDESUXO, *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*
villa Candini (med.) : SAN MARTIÑO DE CANDUAS
 Villamir : MORANCELLE
 Villapadrid : PADRÍS
Villare Berilli (med.) : GRILLE
 Vimbial, O : VIMIANZO
 Vimbieiro, (O) : VIMIANZO
 Vime : VIMIANZO
 Vimeiro : VIMIANZO
 Vimenet : VIMIANZO
 Vimes : VIMIANZO
 Vimeira, (A) : VIMIANZO
 Vimeiró : VIMIANZO
 Vimeiro, (O) : VIMIANZO
Vimieirus (med.) : VIMIANZO
Viminacium (ant.) : VIMIANZO
 Vimioso : VIMIANZO

vineam de Molione (med.) : MALLÓN
 Viranne : BRENS (n. 58)
 Virenque : BRENS (n. 58)
 Viriña : BRENS
 Viriño : BRENS
 Virís : BRENS
 Virís : BRENS
 Virlogne : BRENS (n. 58)
 Viro : BRENS
 Vis : BRENS (n. 58)
 Visma : SAN XULIÁN DE MORAIME
 Vitiriz : BEDÁN (n. 49)
 Vitris : BEDÁN (n. 49)
 Vitureira, (A) : SANTISO DE VUITURÓN
 Vitureiro, O : SANTISO DE VUITURÓN
 Viveiro : SONEIRA
 Vivente : FOLLENTE (n. 120)
 Vixán : BUXÁN (n. 67)
 Vizús : COLÚNS
Volobriga (ant.) : CORCUBIÓN
Volobriga (ant.) : SAN MARTIÑO DE OZÓN
 Voutré : SANTISO DE VUITURÓN
 Voutureira, A : SANTISO DE VUITURÓN
 Vrins : BRENS
 Vrins : BRENS
 Worms : BORNEIRO (n. 52)
 Xabarís : CHAFARÍS, XALLAS
 Xabariz : CHAFARÍS, XALLAS
 Xalo : XALLAS
 Xalón : XALLAS (n. 286)
 Xamirás : XALLAS
 Xanceda : SALGUEIROS, XALLAS
 Xantas : XALLAS
 Xares : XORA

Xarrota : OUTEIRO
 Xava : XAVIÑA
 Xavestre : XAVIÑA
 Xaviña : NEMANCOS
 Xeixo, O : XALLAS
 Xelán : AGAR
 Xeré : AGAR (n. 8)
 Xeriz : AGAR
 Xíá : AGAR
 Xián : AGAR, MORQUINTIÁN (n. 162), SANTA SÍA
 Xillán : MORQUINTIÁN (n. 162), SANTA SÍA
 Xiroña : BRANDOÑAS, MAROÑAS
 Xixáns : ERMEDESUXO (n. 113)
 Xixón : COLÚNS (n. 88)
 Xixún : COLÚNS (n. 88)
 Xoibán : SUEVOS
 Xornes : XORA
 Xorres : XORA
 Xove : SUEVOS
 Xubín : SUEVOS
 Xubiño : XAVIÑA
 Xueve : SUEVOS
 Xulacasa : XALLAS
 Xuncedo : *TRONCO* | *TRUNCO*, TALÓN
 Xunquedo : *TRONCO* | *TRUNCO*, TALÓN
 Xunqueira de Ambía : OLVEIROA
 Xunqueiroá : OLVEIROA
 Xurés, O : CARNÉS
 Xurio : XORA
 Xuvia : XAVIÑA
 Xuvias, As : BAÍÑAS
 Xuxaos : ERMEDESUXO (n. 113)
 Yésera : ÉZARO
 Yésero : ÉZARO

Yéseros : ÉZARO

Yser : ÉZARO

Zalón : COLÚNS (n. 88)

Zalún : COLÚNS (n. 88)

Zampuerma : BORNEIRO (n. 52)

Zanfoga : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*

Zanfogas : *VILAR SECO* | *VILLARE SICCO*

Zarrapicos : MAZARICOS

Zarzo : CORZÓN, *VILAR SARNON*

Zas : CIVES, RIBADEZA

Zas de Rei : ZAS

Zêzere : CÍCERE

Zorn : *VILAR SARNON*, XORA (n. 300)

APÉNDICE

APÉNDICE: TOPÓNIMOS NON IDENTIFICADOS OU PARCIALMENTE IDENTIFICADOS

Neste apéndice presentamos o conxunto dos 23 topónimos para os que non fomos capaces de determinar nin o seu referente extralingüístico concreto nin o valor da totalidade das categorías xeográfico-administrativas. A estrutura empregada na presentación destes topónimos é practicamente idéntica á que describiamos na epígrafe 5 do apartado INTRODUCCIÓN.

BURGO *n.h.* ??? (???-Fisterra-1).

- **Burgo:** 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).

CRUCE *m.lit.* ??? (???-Fisterra?-1).

- **Cruce:** 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).

CURRELO *c.fluv.* ??? (San Martiño de Duio-Fisterra-1).

- **Currelo:** 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:64), 1232 (38:73).

FERROY *n.h.* ??? (Dumbría-Dumbría-1).

- **Ferroi:** s.d. (186:216).

FONTE FENULERIAS *font.* ??? (Duio-Fisterra-1).

- **fonte Fenulerias:** 1135 (6:25), 1135 (46:89), c. 1232 (35:63), 1232 (38:73).

FONTE OVIUM *font.* ??? (A Pereiriña-Cee-1).

- **fontem Ouium:** 1219 (48:92).

FRAGOSO *n.h.* ??? (Dumbría-Dumbría-1).

- **Fragoso:** s.d. (186:216).

FROYAN *n.h.* ??? (Duio-Fisterra-1).

- **Frogiam:** 1135 (46:89)
- **Froyam:** c. 1232 (35:63), 1232 (38:73).
- **villa Frogiam:** 1135 (6:25).

JUSA VILLA *n.h.* ??? (San Fins de Eirón-Mazaricos-1).

- **Jusa Villa:** 1259 (183:213), 1289 (183:213).

OLGOSO

1. *n.h.* ??? (???-Cee?-1).

- **[Olgoso]: Stephanus de Olgoso:** 1220 (54:103).

- 2. mon. ??? (???-Cee-1).**
- **Olgoso:** 1131 (9:28).
- PAAÇOS n.h. ??? (Borneiro?-Cabana de Bergantiños?-1).**
- **Paaços:** s.d. (789:697).
- PADRO c.fluv. ??? (Coiro-Mazaricos-1).**
- **Padro:** 1247 (169:203).
- PATRA DE OMNE mon. ??? (Coiro-Mazaricos-1).**
- **a Patra de Omne:** 1247 (169:203).
- PETRA ALBA DE JUSANA mon. ??? (???-Cee-1).**
- **Petram Albam de jusanam:** 1219 (48:92).
- PETRA ALBA DE SUSANA mon. ??? (???-Cee-1).**
- **Petram Albam de susanam:** 1219 (48:92).
- PORRARIO c.fluv. ??? (???-Mazaricos-1).**
- **Porrario:** 1195 (164:198).
- PORTELO desc. ??? (???-Fisterra?-1).**
- **Portelo:** 1135 (6:25), 1135 (46:89), 1232 (38:73).
- REDONDELO agr. ??? (San Martiño de Duio-Fisterra-1).**
- **Redondelo:** 1135 (6:25)², 1135 (46:89)², c. 1232 (35:64)², 1232 (38:73)².
- ROLAN n.h. ??? (???-Mazaricos?-1).**
- **Rolam:** 1260 (173:205).
- ROVOREDO agr. ??? (Duio-Fisterra-1).**
- **Roueredo:** 1232 (38:73).
 - **Rouoredo:** 1135 (6: 25), 1135 (46:89).
 - **Rouoredu:** c. 1232 (35:64).
- VEIRANES n.h. ??? (Pereiriña, A-Cee-1).**
- **Bicianes:** 1219 (48:92).
- VILLARIO DE SUB VEREA n.h. ??? (Dumbría-Dumbría-1).**
- **Villarum de Sub Uerea:** s.d. (186:216).

CONCLUSIÓN

Se ben o groso do noso traballo consistiu nunha análise lingüística e etimolóxica cinxida en boa medida ás pautas máis habituais neste tipo de estudos, isto non nos impide extraer certas conclusións que estimamos de interese. De feito, algunhas delas poden constituír puntos de partida para novas investigacións que conecten a toponomástica con outros moitos ámbitos de estudo, entre os cales atinxe especial relevancia (como non podía ser doutro xeito) o da lingüística histórica.

En primeiro lugar, cómpre salientar que a documentación do Tombo de Toxos Outos contén as atestacións máis antigas dunha importante cantidade de nomes de lugar (cfr. CORCUBIÓN, CORZÓN, ERMEDESUXO ou RIBADEZA, entre outros), mentres que para outros moitos proporciónanos os únicos rexistros medievais coñecidos até o momento (cfr. CHAFARÍS, CORVEIRA, FOLLENTE, ISSA ou TREOS, p.ex.). Obviamente, este feito comporta implicacións nada desprezábais para un estudo como o que levamos a cabo. Ao noso xuízo, a principal delas é que tales testemuños permitíronnos formular hipóteses verosímiles e ben fundamentadas para moitos topónimos que aínda non foran debidamente abordados polos estudosos da materia (cfr. FÍRVADO). Agora ben, tamén puidemos comprobar como eses datos extraídos do Tombo de Toxos Outos serven igualmente para someter a revisión outras hipóteses etimolóxicas máis ou menos asentadas e aceptadas polos investigadores, ratificando a validez dalgunhas delas (p.ex. ÉZARO) e descartando ou cuestionando outras moitas (p.ex. BRENS, DUMBRÍA, XALLAS). Outra derivación cuxa importancia non debemos obviar é que a análise crítica destes rexistros documentais pode axudarnos na restitución das formas gráficas de non poucos topónimos. Neste sentido, tivemos ocasión de comentar a problemática que supón o fenómeno habitualmente coñecido como *seseo* e a súa incidencia na representación gráfica dos nomes de lugar da zona xeográfica que nos ocupa: nuns casos obsérvase a plasmación gráfica dunha pronuncia *seseante*, en contradición cos hábitos predominantes na documentación medieval (cfr. ASENSO, SANTA SÍA ou VILASTOSE), e noutros, pola contra, operou a hipercorrección dunha pronuncia etimolóxica que se consideraba erradamente produto do *seseo* (cfr. ÉZARO, CIVES ou ZAS).

Un outro aspecto que despertou o noso interese, e que pon de relevo as posibilidades de interacción da toponomástica coa lingüística histórica en xeral, ten que ver coa posibilidade de exemplificar a través dos nomes de lugar certos fenómenos cuxa detección resulta máis difícil noutros ámbitos e estratos da lingua común, mais que non por iso deben ser excluídos da descrición diacrónica do romance galego. Referímonos a

alteracións que foron debidamente comentadas en varias epígrafes do noso traballo, e entre as cales podemos salientar p.ex. o desenvolvemento dunha nasalidade antietimolóxica a partir de encontros vocálicos secundarios (cfr. MINTIRÁNS), a tendencia ao relaxamento articulatorio do [a] postónico final (cfr. ANTES) ou a tendencia xustamente inversa, i.e., a regularización analóxica dun [e] postónico final etimolóxico (cfr. CANDUAS, MARGARIDA). Nesta mesma liña, se ben no ámbito do léxico, debemos sinalar a pervivencia na toponimia de lexemas que non conseguiron perpetuarse como apelativos na actualidade, tal e como puidemos comprobar en FORNÍS ou en FONTECADA, p.ex.

Por outra banda, a centralidade da que gozou no noso traballo o estudo etimolóxico tradicional non impediu a súa harmonización cunha perspectiva máis sistémica da análise toponímica, perspectiva que se concretou basicamente en dúas liñas: por un lado, a codificación explícita dos distintos tipos de relacións observábeis entre o *signo toponímico* e o *referente extralingüístico*; polo outro, a detección de fenómenos que ilustran certas pautas máis ou menos recorrentes na creación de denominacións toponímicas, como por exemplo a toponimia replicante (cfr. *A Pereira* → *A Pereiriña*, *Olveira* → *Olveiroa* e similares), que debe ser tida moi en conta na formulación de certas explicacións etimolóxicas.

Por último, debemos chamar a atención sobre o proceso de identificación dos referentes extralingüísticos concretos dun bo número de denominacións toponímicas que foron suplantadas por outras co decorrer dos séculos: casos como *FARO*, *PENA* | *PENNA*, *ROU*, *TOAR* ou *ISSA*, entre outros, sérvennos para ilustrar a circunstancia que estamos a comentar. Este labor de identificación, ao noso xuízo, permite bosquexar a paisaxe toponímica desa área en concreto na altura cronolóxica que nos ocupa (séculos XII, XIII e XIV), e resulta por tanto de grande utilidade xa non só desde unha perspectiva estritamente lingüística ou etimolóxica, senón tamén, como resulta evidente, para disciplinas como a historia.

BIBLIOGRAFÍA

- AALR = Navarro Caballero, M. / Ramírez Sádaba, J. L. (coords.) (2003): *Atlas antroponímico de la Lusitania romana*. Mérida: Fundación de Estudios Romanos.
- Abascal Palazón, J. M. (1994): *Los nombres personales en las inscripciones latinas de Hispania*. Murcia: Universidad de Murcia (Secretariado de Publicaciones).
- Abellán Pérez, J. (1999): *Toponimia hispano-árabe y romance: fuentes para la historia medieval*. Cádiz: Agrija.
- Adrados Rodríguez, F. (1973): *Estudios sobre las sonantes y laringales indoeuropeas*. Madrid: Instituto Antonio de Nebrija.
- Aebischer, P. (1926): *Études de toponymie catalane*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Aebischer, P. (1948): *Estudios de toponimia y lexicografía románica*. Barcelona: Instituto Antonio de Nebrija.
- Aebischer, P. (1950a): "Les couleurs de la robe des equidés et des bovidés et quelques noms de chevaux, de mules et de vaches d'après les chartes espagnoles et portugaises du moyen âge", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, nº 6, pp. 28-40.
- Aebischer, P. (1950b): "Salicetum et salictum dans les langues romanes", *Revista Portuguesa de Filologia*, nº 3, pp. 70-85.
- Aebischer, P. (1952): "Répartition et survivance des deux types *iscla* et *i(n)sula* dans les langues romanes", *Boletim de Filologia*, T. XIII, pp. 185-200.
- Aebischer, P. (1956): "Le zebro 'âne sauvage' de la Péninsule Ibérique et Brunetto Latini", *Boletim de Filologia*, T. XVI, pp. 165-175.
- Agrafoxo Pérez, X. (1986): *Prehistoria e arqueoloxía da Terra da Barbanza*. Noia: Concello de Noia (Comisión de Cultura).
- Agrelo Hermo, X. (1996): *A freguesía de Santa Cristina de Barro*. Noia: Toxosoutos.
- Agrelo Hermo, X. (2004): *A freguesía de Santa Mariña de Esteiro*. Noia: Toxosoutos.
- Agrelo Hermo, X. (2007): *Catastro de Ensenada. Boiro e as súas freguesías*. Noia: Toxosoutos.
- Aira González, R. (2000): "Toponimia parroquial dun concello lugués: O Incio", in Englebert, A. / Pierrard, M. / Rosier, L. / Van Raemdonck, D. (eds.): *Actes du XXIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes (Bruxelles, 23-29 juillet 1998)*. Vol. IV: *Lexicologie, lexicographie, onomastique, toponymie*. Tübingen: Niemeyer, pp. 25-37.
- Aira González, R. (2004): "Notas sobre a onomástica medieval da terra de Bergantiños", in Álvarez Blanco, R. / Fernández Rei, F. / Santamarina Fernández, A. (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional (Santiago de Compostela, 16-20 de setembro de 1996)*. Vol. III. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 459-473.
- A_IX = González González, J. (1944): *Alfonso IX*. Madrid: Instituto Jerónimo Zurita.
- Alarcão, J. de (2004): "Sobre alguns problemas de etnonímia e toponímia do Noroeste de Portugal", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Novi te ex nomine: estudos filolóxicos ofrecidos ao Prof. Dr. Dieter Kremer*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 337-349.

- Alarcos Llorach, E. (1954): "Resultados de G^{e.i} en la Península", *Archivum*, T. IV, pp. 330-342.
- Albertos Firmat, Mª L. (1966): *La onomástica personal primitiva de Hispania: Tarraconense y Bética*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Instituto Antonio de Nebrija / Colegio Trilingüe de la Universidad.
- Albertos Firmat, Mª L. (1975): "Los Célticos supertamáricos en la epigrafía", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XXVIII, pp. 313-317.
- Albertos Firmat, Mª L. (1976): "La antroponimia prerromana de la Península Ibérica", in Jordá Cerdá, F. / Hoz, J. de / Michelena, L. (eds.): *Actas del I Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Salamanca, 27-31 Mayo 1974)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 57-69.
- Albertos Firmat, Mª L. (1979): "La onomástica de la Celtiberia", in Tovar, A. / Faust, M. / Fischer, M. / Koch, M. (eds.): *Actas del II Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Tübingen, 17-19 Junio 1976)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 131-167.
- Albertos Firmat, Mª L. (1985): "La onomástica personal indígena del noroeste peninsular (astures y galaicos)", in Hoz, J. de (ed.): *Actas del III Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas (Lisboa, 5-8 noviembre 1980)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 255-310.
- Albertos Firmat, Mª L. (1990): "Los topónimos en -briga en Hispania", *Veleia*, nº 7, pp. 131-146.
- ALGa1 = Fernández Rei, F. (coord.) (1990): *Atlas Lingüístico Galego. Volume I: Morfoloxía verbal*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALGa2 = Álvarez Blanco, R. (coord.) (1995): *Atlas Lingüístico Galego. Volume II: Morfoloxía non verbal*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALGa3 = González González, M. (coord.) (1999): *Atlas Lingüístico Galego. Volume III: Fonética*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALGa4 = Fernández Rei, F. (coord.) (2003): *Atlas Lingüístico Galego. Volume IV: Léxico. Tempo atmosférico e cronolóxico*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALGa5 = Álvarez Blanco, R. / Dubert García, F. / Sousa Fernández, X. (coords.) (2005): *Atlas Lingüístico Galego. Volume V: Léxico. O ser humano (I)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Ali, M. S. (1971⁷): *Gramática Histórica da Língua Portuguesa*. Rio de Janeiro: Livraria Académica.
- Alonso, M. (1958): *Enciclopedia del idioma. Diccionario histórico y moderno de la lengua española (siglos XII al XX), etimológico, tecnológico, regional e hispanoamericano*. Madrid: Aguilar.
- Alonso Álvarez, A. (1986): "Orografía y oronimia de una zona de montaña: Foncebadón y Manjarín (León)", *Lletres Asturianas*, nº 21, pp. 43-51.
- Alonso Estravís, I. (1995): *Dicionário da língua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- Alonso Núñez, A. S. (2001): "Os sufixos nominais diminutivos do galego actual",

- Verba*, nº 27, pp. 133-174.
- Alonso Núñez, A. S. (2006): "Topónimos compostos de Campobecerro", *Cadernos de Lingua*, nº 28, pp. 121-144.
- Alonso Pica, R. (1996): "O topónimo de Caaveiro: arqueoloxía dunha palabra", *Cátedra*, nº 3, pp. 9-19.
- Alonso Romero, F. (1985): "El folclore sobre el monte *Casa da Xoana* (Macizo del Pindo)", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XXXV, nº 100, pp. 559-574.
- Alonso Romero, F. (1993): *O Camiño de Fisterra*. Vigo: Xerais.
- Alonso Romero, F. (2007): "Análisis etnográfico y arqueológico de una Diosa Madre en el petroglifo del Outeiro do Filladuiro en Mallou (Carnota, A Coruña): *coviñas* y círculos", *Anuario Brigantino*, nº 30, pp. 21-56.
- Alvar, M. (1949): *Toponimia del alto valle del río Aragón*. Zaragoza: Instituto de Estudios Pirenaicos.
- Alvar, M. (1961): "*Poma* y *mat(t)iana* en la toponimia de la Península Ibérica", *Boletim de Filologia*, T. XX, pp. 165-203.
- Álvarez Blanco, R. (coord.) (1995) = ALGa2
- Álvarez Blanco, R. (2002): "Topónimos en *-edo* e *-ido*", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 87-101.
- Álvarez Blanco, R. / Dubert García, F. / Sousa Fernández, X. (coords.) (2005) = ALGa5
- Álvarez Blanco, R. (2007): "*Ayroa, Riazón, Lagosteiras, Oiteiro*. Algúns procesos de cambio lingüístico testemuñados en apuntamentos onomásticos de Martín Sarmiento", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica "Frei Martín Sarmiento" (Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002)*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 49-67.
- Álvarez Castrillón, J.A. (2001): *Los Oscos en los siglos X-XIII*. Oviedo: Ayuntamiento de Santa Eulalia de Oscos.
- Álvarez Maurín, M^a. P. (1994): *Diplomática asturleonese. Terminología toponímica*. León: Universidad de León (Secretariado de Publicaciones).
- Álvarez Maurín, M^a. P. (1995): "El léxico latino-romance de los documentos notariales asturleoneses", in Pérez González, M. (coord.): *Actas del I Congreso Nacional de Latín Medieval (León, 1-4 de diciembre de 1993)*. León: Universidad de León, pp. 441-446.
- Álvarez Maurín, M^a. P. (1996a): "Acotaciones de lugar en diplomas leoneses altomedievales", in Aldama, A. M^a (ed.): *De Roma al siglo XX*. Madrid: Sociedad de Estudios Latinos, pp. 473-480.
- Álvarez Maurín, M^a. P. (1996b): "Estudio de la expresión de los límites en la diplomática medieval leonesa", in Alonso González, A. (ed.): *Actas del III Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española (Salamanca, 22-27 de noviembre de 1993)*. Vol. II. Madrid: Arco Libros, pp. 1173-1184.
- Álvarez Pérez, X. A. / Varela Martínez, X. / Santamarina Fernández, A. (coord.) (2006):

- "Permanencia de léxico antigo no galego actual: o caso de *Quiroga*", in Álvarez Blanco, R. / Dubert García, F. / Sousa Fernández, X. (eds.): *Lingua e Territorio*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 257-307.
- AMG = Boullón Agrelo, A. I. (1999): *Antroponimia medieval galega (ss. VIII-XII)*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Andrade Cernadas, J. M. (1995a): *Monxes e mosteiros na Galicia medieval*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico).
- Andrade Cernadas, J. M. (1995b): *O Tombo de Celanova. Estudio introductorio, edición e índices (ss. IX-XII)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Andrade Cernadas, J. M. (2004): "La Iglesia de Iria-Santiago, el mar y las fortalezas costeras la Galicia medieval", in Almazán, V. (coord.): *Padrón, Iria y las tradiciones jacobeanas*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia (Xerencia de Promoción do Camiño de Santiago).
- Anguita Jaén, J. M^a (2000): *Estudios sobre el Liber Sancti Jacobi. La toponimia mayor hispana*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Ares Vázquez, N. (1979): "Crulfe e Vilarmousende: dous topónimos lugueses", *Grial*, nº 64, pp. 240-242.
- Ares Vázquez, N. (1981): "Friol e Villa Frojulfí: notas histórico-etimolóxicas", *Grial*, nº 71, pp. 85-88.
- Ares Vázquez, N. (1982a): "Barbalde e Vilanxil: dous topónimos lugueses", *Grial*, nº 77, pp. 363-365.
- Ares Vázquez, N. (1982b): "Begonte, Gaibor, Trobo: notas histórico-etimolóxicas", *Grial*, nº 75, pp. 100-104.
- Ares Vázquez, N. (1983a): "Bendida e Loentia, ¿dous topónimos celtas?", *Grial*, nº 80, pp. 225-228.
- Ares Vázquez, N. (1983b): "Xián e Xiá: notas histórico-etimolóxicas", *Grial*, T. XXI, nº 79, pp. 97-103.
- Ares Vázquez, N. (1985): "Ousá, Ouselle, Ousille, Ousón: notas histórico-etimolóxicas", *Grial*, T. XXIII, nº 87, pp. 99-102.
- Ares Vázquez, N. (1986): "Gondarén, Ligonde e Meigonte: notas histórico-etimolóxicas", *Grial*, nº 92, pp. 229-231.
- Ares Vázquez, N. (1988): "Gransimonde, Lebesén e Xuriz / Oxuriz: notas histórico-etimolóxicas", *Grial*, nº 100, pp. 277-280.
- Ares Vázquez, N. (1989): "Toponimia gallega: Morlás y Tomade", *Boletín de Estudios del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 10, pp. 70-71.
- Ares Vázquez, N. (1990): "Cis, Furís, Entís, y Verís o Virís. Topónimos", *Boletín de Estudios del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 11, pp. 51-54.
- Ares Vázquez, N. (1992): "Cristoble e Cristiñade, Cristimil e Cristosende: topónimos", *Boletín de Estudios del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y*

- Onomástica de Galicia*, nº 13, pp. 78-80.
- Ares Vázquez, N. (1993): "Trabazo y Tribás o Trivás: topónimos", *Boletín de Estudios del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 14, pp. 22-23.
- Ares Vázquez, N. (1994): "Toponimia do concello de Pol", *Lucensia*, nº 9, pp. 153-164.
- Ares Vázquez, N. (1996a): "Santarizco e Mozandeo: ¿haxiotopónimos?", *Boletín de Estudios del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 17, pp. 14-19.
- Ares Vázquez, N. (1996b): "Topónimos do concello de Quiroga", *Lucensia*, nº 12, pp. 65-77.
- Ares Vázquez, N. (1997): "Onomástica parroquial do concello de Santiso", *Boletín do Centro de Estudios Melidenses-Museo da Terra de Melide*, nº 10, pp. 5-10.
- Ares Vázquez, N. (1998): "Toponimia do concello do Páramo", *Lucensia*, nº 16, pp. 95-110.
- Ares Vázquez, N. (2000): "Carude, Ramberde, Sambade, Sesvalde: topónimos de Monforte", *Boletín de Estudios del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 21, pp. 64-69.
- Ares Vázquez, N. (2001): "Toponimia do concello de Chantada", *Lucensia*, nº 22, pp. 71-96.
- Ares Vázquez, N. (2004): "Toponimia do concello de Outeiro de Rei", *Lucensia*, nº 29, pp. 263-282.
- Ares Vázquez, N. (2005a): "A granxa cisterciense de Constantín en Begonte", *Lucensia*, nº 30, pp. 147-158.
- Ares Vázquez, N. (2005b): "Toponimia do concello de Sober", *Lucensia*, nº 31, pp. 245-280.
- Ares Vázquez, N. (2006): "Toponimia do concello de Cervantes", *Lucensia*, nº 33, pp. 253-272.
- Ares Vázquez, N. (2007): "Toponimia do concello da Pobra do Brollón", *Lucensia*, nº 35, pp. 241-262.
- Ares Vázquez, N. (2008): "Toponimia do concello de Rodeiro", in García Porral, X. C. (coord.): *Rodeiro, unha terra con historia*. Pontevedra: Deputación de Pontevedra, pp. 347-368.
- Ayán Vila, X. M. (2005): "Os castros despois dos castros. Un espazo simbólico na paisaxe rural tradicional", in Ballesteros Arias, P. (coord.): *Encontros coa etnografía*. Noia: Toxosoutos, pp. 63-136.
- Azcárraga, J. de (1986): *Fuero de Madrid*. Madrid: Instituto de Estudios Madrileños / Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Borrow, G. (1983²): *La Biblia en España o Viajes, aventuras y prisiones de un inglés en su intento de difundir las Escrituras por la Península*. Tradución do inglés de M. Azaña. Madrid: Alianza.
- Badia i Margarit, A. (1949): "Mal 'roca' en la toponimia pirenaica catalana", in *Actas de la I Reunión de Toponimia Pirenaica (Jaca, agosto de 1948)*. Zaragoza: Consejo

- Superior de Investigaciones Científicas, pp. 35-58.
- Bailly, M. A. (1963²⁶): *Dictionnaire Grec-Français*. París: Librairie Hachette.
- Baldinger, K. (1972): *La formación de los dominios lingüísticos en la Península Ibérica*. Madrid: Gredos.
- Baldinger, K. (1986): "Etimología popular y onomástica", *Lletres Asturianas*, nº 19, pp. 15-30.
- Baliñas Pérez, C. (1992): *Do mito á realidade: a definición social e territorial de Galicia na Alta Idade Media (séculos VIII e IX)*. Santiago de Compostela: Fundación Universitaria de Cultura.
- Baliñas Pérez, C. (1998): *Gallegos del año mil*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Baliñas Pérez, C. (2000): "As orixes altomedievais da comarcalización de Galicia e o nacemento das identidades comarcais das Terras de Nemancos, Soneira, Bergantiños e Carnota", in Suárez Suárez, M. (ed.): *Símposio de Historia da Costa da Morte. Actas do I Símposio de Historia da Costa da Morte: mil cen anos das terras de Nemancos, Soneira e Bergantiños (Baio e Zas, 18, 19 e 20 de xuño de 1999)*. Cee: Asociación Neria, pp. 33-43.
- Baliñas Pérez, C. (2006): "Terra, tempo e xente: as orixes altomedievais da comarcalización de Galicia", in Álvarez Blanco, R. / Dubert García, F. / Sousa Fernández, X. (eds.): *Lingua e Territorio*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 93-101.
- Barajas Salas, E. (1992): "Los sufijos *-ela*, *-ola* e *-iño* en la onomástica extremeña", in Ariza Viguera, M. (ed.): *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. Madrid: Pabellón de España, pp. 889-896.
- Barrado Belmar, Mª C. (1985): "*Tamaral, tamujal, tamujo, tamujoso* en Castilla la Nueva: el problema de su parentesco", *Revista de Filología Románica*, nº 3, pp. 327-334.
- Barreiro Barral, J. (1970): "Notas arqueológicas e históricas de los montes de El Pindo", *Compostellanum*, T. XV, nº 4, pp. 635-643.
- Barreiro Mallón, B. (2003): "O concello de Santa Comba e a xurisdicción de Xallas", in Quintáns Suárez, M. (dir.): *Historia de Santa Comba de Xallas*. Santa Comba: Concello de Santa Comba, pp. 381-425.
- Barreiro, Mª C. (1995): *A documentación notarial do concello de Noia (séculos XIV-XVI). Lectura, edición e léxico*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Tese de doutoramento inédita). [TMILG]
- Bas López, B. (2001): *Camiños, pasos e pontes*. Vigo: Ir Indo.
- Bascuas López, E. (1996): "Nuevas aportaciones a la toponimia vivariense", *Estudios Mindonienses*, nº 12, pp. 619-628.
- Bascuas López, E. (1998): "*Adrados* y otros topónimos gallegos, derivados del lat. *hedera*", *Veleia*, nº 15, pp. 401-406.
- Bascuas López, E. (1999): "*Ulla, Veleia* y otros derivados de la raíz indoeuropea **wel-* 'hacer girar'", *Veleia*, nº 16, pp. 159-216.
- Bascuas López, E. (2000): "*Rego* y *requeixo*. Una pervivencia hispana de la raíz

- indoeuropea *er-* 'moverse"', *Verba*, nº 27, pp. 359-378.
- Bascuas López, E. (2001): "Mondoñedo y Valoría", *Estudios Mindonienses*, nº 17, pp. 423-490.
- Bascuas López, E. (2002a): "Bretoña, tierra de bretones, biortos y chavellas", *Estudios Mindonienses*, nº 18, pp. 1035-1058.
- Bascuas López, E. (2002b): *Estudios de hidronimia paleoeuropea gallega*. Anexo 51 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico).
- Bascuas López, E. (2006a): "Celta *amba* 'agua' conservado como apelativo en Galicia hasta el siglo XII. Derivado **ambra*", *Studi Celtici*, Vol. IV, pp. 63-104.
- Bascuas López, E. (2006b): *Hidronimia y léxico de origen paleoeuropeo en Galicia*. Sada (A Coruña): Ediciós do Castro.
- Bascuas López, E. (2006c): "La diosa *Reve* y los trasancos", *Estudios Mindonienses*, nº 22, pp. 801-842.
- Bascuas López, E. (2007): "*Aquis Ocerensis*, diosa *Ocaera*, monte *Ugeres* y *O Gerês*: ¿**oger-* o **uger-*?", *Paleohispanica*, nº 7, pp. 43-54.
- Bascuas López, E. (2008): "La hidronimia de Galicia: tres estratos. Paleoeuropeo, celta y latino", *Estudios Mindonienses*, nº 24, pp. 521-550.
- Becker, L. (2008): "*Belasco* y *Didaco*: Non Latini ergo prae-Romani sunt?", in Kremer, D. (ed.): *Coloquio sobre onomástica galega* (2º. 2008. Leipzig). *Onomástica galega II: onimia e onomástica romana e a situación lingüística do noroeste peninsular. Actas do segundo coloquio* (Leipzig, 17 e 18 de outubro de 2008). Anexo 64 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 263-281.
- Becker, L. (2009): *Hispano-romanisches Namenbuch: Untersuchung der Personennamen vorrömischer, griechischer und lateneisch-romanischer Etymologie auf der Iberischen Halbinsel im Mittelalter* (6. 12. Jahrhundert). Tübingen: Max Niemeyer.
- Beltrán, F. / Hoz, J. de / Untermann, J. (1996): *El tercer bronce de Botorrita (Contrebia Belaisca)*. Zaragoza: Gobierno de Aragón (Departamento de Educación y Cultura).
- Benozzo, F. (2007): *L'area galega nella preistoria linguistica d'Europa*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Blázquez Martínez, J. Mª (1975): "Nuevos teónimos hispanos (addenda y corrigenda)", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XXIX, pp. 23-29.
- Bobes Naves, C. (1956): "Nota sobre *braña*", *Archivum*, T. VI, pp. 326-330.
- Bobes Naves, C. (1959): "Nombres comunes y su cronología", *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, T. XIII, nº 37, pp. 180-194.
- Bobes Naves, C. (1962): "De toponimia asturiana", *Archivum*, T. XII, pp. 427-444.
- Bobes Naves, C. / Uría, J. (1964): "La toponimia de *busto* en el NO peninsular", *Archivum*, T. XIV, pp. 74-102.
- Boléo, M. de Paiva (1955): "Os nomes étnico-geográficos e as alcunhas colectivas: seu interesse lingüístico, histórico e psicológico", *Biblos*, Vol. XXXI, pp. 1-19.

- Boullón Agrelo, A. I. (1991): "Ó redor do topónimo *Pobra*: estado da cuestión e novos datos", *Cadernos de Lingua*, nº 3, pp. 15-24.
- Boullón Agrelo, A. I. (1995): "Cronoloxía e variación das fórmulas patronímicas na Galicia altomedieval", *Verba*, nº 22, pp. 455-481.
- Boullón Agrelo, A. I. (1996): "Descendentes galegos de *Johannes*", in Lorenzo Vázquez, R. / Álvarez Blanco, R. (coords.): *Homenaxe á profesora Pilar Vázquez Cuesta*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 377-392.
- Boullón Agrelo, A. I. (1997): "Procesos de castelanización nos apelidos galegos", in Fernández Salgado, B. (ed.): *Actas do IV Congreso Internacional de Estudos Galegos (Universidade de Oxford, 26-28 de setembro 1994. I - Lingua)*. Oxford: Oxford Center for Galician Studies, pp. 195-219.
- Boullón Agrelo, A. I. (1998a): "A influencia franca na onomástica medieval galega", in Kremer, D. (coord.): *Homenaxe a Ramón Lorenzo (Vol. II)*. Vigo: Galaxia, pp. 867-901.
- Boullón Agrelo, A. I. (1998b): "Variacións fonéticas en antropónimos medievais galegos", in Ruffino, G. (ed.): *Atti del XXI Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza (Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani, Università di Palermo 18-24 settembre 1995)*. Tübingen: Max Niemeyer, pp. 89-100.
- Boullón Agrelo, A. I. (1999) = AMG
- Boullón Agrelo, A. I. (2002): "Onomástica e dialectoloxía: a propósito de *raposo* e *golpe*", in Álvarez Blanco, R. / Dubert García, F. / Sousa Fernández, X. (eds.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 115-136.
- Boullón Agrelo, A. I. (2007a): "A antroponimia nos textos documentais galegos ata o século XIII", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *"Na nosa lyngoage galega". A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 603-623.
- Boullón Agrelo, A. I. (2007b): "Aproximación á configuración lingüística dos apelidos en Galicia", *Verba*, nº 34, pp. 285-309.
- Boullón Agrelo, A. I. (2007c): "Dous novos documentos en galego de Pedro Pérez de Xanrozo, notario de Pruzos de 1260", in González de la Peña, M^a del V. (coord.): *Estudios en memoria del profesor Dr. Carlos Sáez: Homenaje*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares (Servicio de Publicaciones), pp. 301-318.
- Bouza Brey, F. (1970): "El estado suevo en Galicia y su organización interna", *Grial*, nº 27, pp. 29-39.
- Bouza Brey, F. (1973): *La mitología del agua en el NO hispánico*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Brañas Abad, R. (1995): *Indíxenas e romanos na Galicia céltica*. Santiago de Compostela: Follas Novas.
- Brañas Abad, R. (2004): "A sociedade castrexa a través da epigrafía", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. LI, nº 117, pp. 155-205.
- Brea, M. (1981a): "Otras denominaciones para 'cabecera de finca'", *Verba*, nº 8, pp. 391-394.

- Brea, M. (1981b): "Sobre algunos descendientes gallegos de *caput: cadullo, cadabullo*, etc.", in Díaz y Díaz, M. C. (ed.): *Primera Reunión Gallega de Estudios Clásicos*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, pp. 259-262.
- Brea, M. (coord.) (1996) = LP
- Búa, C. (1997): "Dialectos indoeuropeos na franxa occidental hispánica", in Pereira-Menaut, G. (coord.): *Galicia fai dous mil anos. O feito diferencial galego, I. Historia (Santiago de Compostela, 16-19 de decembro de 1996)*. Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego, pp. 51-99.
- Búa, C. (2004): "Tres cuestións relacionadas coa toponimia antiga en *-bris*, moderna en *-bre*", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Novi te ex nomine: estudos filolóxicos ofrecidos ao Prof. Dr. Dieter Kremer*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 381-399.
- Búa, C. (2007): "Topónimos galegos en *-ollo* de probable orixe prerromana", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica "Frei Martín Sarmiento" (Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002)*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 391-412.
- Bursch, H. (1988): "Observaciones sobre la toponimia hispanorromana en las provincias germánicas del Imperio Romano", *Verba*, nº 15, pp. 5-16.
- CA = García Oro, J. / Portela Silva, Mª J. (2003): *La Casa de Altamira durante el Renacimiento. Estudio y colección diplomática*. Santiago de Compostela: El Eco Franciscano. [TMLG]
- Caamaño Gesto, J. M. (1984): *As vías romanas*. Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego.
- Caamaño Gesto, J. M. (1985): "La Cohors I Celtiberorum y su campamento de Ciudadela (Sobrado dos Monxes-Coruña)", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XXXV, nº 100, pp. 71-78.
- Cabeza Quiles, F. (1983): "Los topónimos *Carregal, Carracedo y Carrizal*", *El Museo de Pontevedra*, T. XXXVII, pp. 421-427.
- Cabeza Quiles, F. (1992): *Os nomes de lugar. Topónimos de Galicia: a súa orixe e significado*. Vigo: Xerais.
- Cabeza Quiles, F. (2000): *Os nomes da terra. Topónimos galegos*. Noia: Toxosoutos.
- Cabeza Quiles, F. (2003): "En torno ó topónimo *Toedo*", *A Estrada*, nº 6, pp. 155-161.
- Cabeza Quiles, F. (2006): "Algúns topónimos das parroquias da Estrada, Matalobos, Ouzande e Toedo", *A Estrada*, nº 9, pp. 115-134.
- Cabeza Quiles, F. (2007): "Algúns topónimos das parroquias de Sabucedo, Liripio, Codeseda e Souto", *A Estrada*, nº 10, pp. 147-156.
- Cabeza Quiles, F. (2008): *Toponimia de Galicia*. Vigo: Galaxia.
- Cal Pardo, E. (1984): *El monasterio de San Salvador de Pedroso en tierras de Trasancos. Colección documental*. A Coruña: Deputación Provincial da Coruña. [TMLG]
- Cal Pardo, E. (1999) = CDMACM
- Cano González, A. (1987): "Nomes de lugar en Somiedu (Parroquia de Veigas). I.

- Fitotoponimia", *Lletres Asturianas*, nº 23, pp. 68-98.
- Cano González, A. / Torrente, I. (1994): "Sobre los derivados d'*Antoninus* n'asturianu", *Lletres Asturianas*, nº 53, pp. 49-64.
- Cantera Montenegro, M. / Mendo Carmona, C. (2002): "Antroponimia y advocaciones religiosas en el Reino de León (s. X)", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 1329-1342.
- Carballeira Anllo, X. Mª (coord.) (2009) = GDXL
- Carneiro Rey, J. A. (2000): "Toponimia e arqueoloxía: algunhas notas verbo de toponimia arqueolóxica", *Gallaecia*, nº 19, pp. 369-380.
- Caro Baroja, J. (1943): *Los pueblos del Norte de la Península Ibérica: análisis histórico cultural*. Madrid: Museo Etnológico.
- Caro Baroja, J. (1981): *Sobre la toponimia del Pirineo aragonés*. Zaragoza: Diputación Provincial de Zaragoza / Institución Fernando el Católico.
- Carrera de la Red, F. (1985): *Toponimia de Tierra de Campos. Estudio de los valles del Cea, Valderaduey y Sequillo*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- Carrera de la Red, F. (1987): "Notas de toponomástica leonesa: estudio del coto de Sahagún", *Archivos Leoneses*, nº 79-80, pp. 347-364.
- Carrera de la Red, F. (1988): "Aspectos de toponomástica castellano-leonesa. Su importancia para la historia de la lengua", in Ariza Viguera, M. / Salvador, A. / Viudas, A. (eds.): *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española (Cáceres, 30 de marzo-4 de abril de 1987)*. Madrid: Arco Libros, pp. 1651-1659.
- Carrera de la Red, F. (1994): "Topónimos formados con el título de DON entre Cea y Pisuerga (s. X-XII)", in Álvarez, A. / Perdiguero, H. (eds.): *Toponimia de Castilla y León. Actas de la Reunión Científica sobre Toponimia de Castilla y León (Burgos, noviembre de 1992)*. Burgos: Universidad de Burgos, pp. 145-155.
- Carrillo Boutureira, F. J. (1999): "La actividad pesquera en la Galicia de los ss. IX-XIII, a través de la diplomática medieval y de la toponimia actual", *Anuario Brigantino*, nº 22, pp. 105-134.
- Castellá Ferrer, M. (2000) = HAS
- Castiñeira Castro, V. M. (2000): "Os prioratos de Moraime e Ozón-Baiñas: a súa situación económica na segunda metade do s. XVII", in Suárez Suárez, M. (coord.): *Simposio de Historia da Costa da Morte. Actas do I Simposio de Historia da Costa da Morte: mil cen anos das terras de Nemancos, Soneira e Bergantiños (Baio e Zas, 18, 19 e 20 de xuño de 1999)*. Cee: Asociación Neria, pp. 213-230.
- Castro Cerceda, Mª L. / Freire García, L. / Prunell Tudurí, A. (1989): *Guía das árbores de Galicia*. Vigo: Xerais.
- Castro Pena, L. (1930): "Momentos. El río de Frige", *Boletín de la Sociedad Cultural y Agraria del Distrito de Mugía*, nº 10.
- CC = Moralejo Álvarez, J. J. / García Blanco, Mª J. (eds.) (2004): *Liber Sancti Jacobi. Codex Calixtinus*. Santiago de Compostela: Consellería de Cultura, Comunicación

Social e Turimo / Xerencia de Promoción do Camiño de Santiago.

- CDMACM = Cal Pardo, E. (1999): *Colección diplomática medieval do arquivo da catedral de Mondoñedo. Transcrición íntegra dos documentos*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega (Ponencia de Patrimonio Histórico). [TMILG]
- CDMO = Romaní Martínez, M. (1989-1993): *La colección diplomática de Santa María de Oseira (1025-1310)*. Santiago de Compostela: Tórculo. [TMILG]
- CDMVO = Floriano Llorente, P. (1996): "Colección diplomática del monasterio de Villanueva de Oscos (Segunda serie. Siglo XIII)", *Britonia*, nº 2, pp. 9-70. [TMILG]
- CDSCS = Rodríguez Núñez, C. (1993): "La colección documental de Santa Clara de Santiago (1196 a 1500)", *Liceo Franciscano*, nº 136-138. [TMILG]
- Ces Canle, M. (2005): "O couto de San Martiño de Corenza no tempo: freguesía de Santa María de Roo e de San Xusto, concello de Noia", *Alameda*, nº 18, pp. 21-26.
- Chaurand, J. (2008): "La terre axonaise et ses couleurs selon la microtoponymie", *Nouvelle Revue d'Onomastique* 49-50, pp. 19-37.
- Chaves, L. (1956): "A toponímia das águas", *Revista de Guimarães*, Vol. LXVI, pp. 39-74.
- Chaves, L. (1960): "Notas de toponímia portuguesa. A toponímia da cor", *Revista de Guimarães*, Vol. LXX, pp. 51-85.
- Choro. = Pomponio Mela (1971): *De Chorographia (libri tres)*. Edición de G. Ranstrand. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- CI = Souto Cabo, J. A. (ed.) (2001): *Crónica de Santa María de Íria*. Santiago de Compostela: Cabido da S.A.M.I. Catedral / Seminario de Estudos Galegos / Edición do Castro. [TMILG]
- Cocco, V. (1952): "Ibero-românico *corrego* - *corgo*, 'valle hundido en agua'. Contribuição para o estudo do substrato pre-latino da Lusitânia", *Biblos*, Vol. XXVII, pp. 249-304.
- Cocco, V. (1957): "*Flumen Banduge*. Contributo allo studio dell'ambiente linguistico prelatino della Lusitania", *Revista Portuguesa de Filologia*, nº 8, pp. 3-4.
- CODOLGA = López Pereira, X. E. (dir.) (2008): *Corpus Documentale Latinum Gallaeciae*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades (CIRP). [<http://corpus.cirp.es/codolga/>].
- Col. = Sarmiento, M. (1995): *Coloquio de vinte e catro galegos rústicos (1746)*. Edición de R. Mariño Paz. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Concepción Suárez, J. (1990): "El lenguaje toponímico de origen animal (Zootoponimia)", *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, nº 136, pp. 751-767.
- Concepción Suárez, J. (2007): *Diccionario etimológico de toponimia asturiana*. Oviedo: KRK Ediciones.
- CORDE = Real Academia Española: *Corpus Diacrónico del Español*. [<http://www.rae.es>].
- Cores Lamas, M. (2003): "A delimitación territorial de Santa Comba de Xallas", in Quintáns Suárez, M. (dir.): *Historia de Santa Comba de Xallas*. Santa Comba:

- Concello de Santa Comba, pp. 19-55.
- Coromines, J. (1949): "Duas etimologias portuguesas", *Boletim de Filologia*, T. X, pp. 334-340.
- Coromines, J. (1965): *Estudis de toponímia catalana (Volum I)*. Barcelona: Editorial Barcino.
- Coromines, J. (1970): *Estudis de toponímia catalana (Volum II)*. Barcelona: Editorial Barcino.
- Coromines, J. (1972): *Tópica Hespérica. Estudios sobre los antiguos dialectos* (2 volumes). Madrid: Gredos.
- Coromines, J. (1976): "Elementos prelatinos en las lenguas romances hispánicas", in Jordá Cerdá, F. / Hoz, J. de / Michelena, L. (eds.): *Actas del I Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Salamanca, 27-31 Mayo 1974)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 87-164.
- Coromines, J. / Pascual, J. A. (1980-1991) = DCECH
- Coromines, J. (dir.) (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- Corral Díaz, E. (1985): "Denominacións galegas de *curuxa*", *Verba*, nº 12, pp. 183-197.
- Corriente Córdoba, F. (1996): "Los arabismos del portugués", *Estudios de Dialectología Norteafricana y Andalusí*, nº 1, pp. 5-86.
- Corriente Córdoba, F. (1998): "Arabismos y otras voces de origen semítico o medio-oriental en las hablas aragonesas y en gallego", *Romance Philology*, nº 51, pp. 421-474.
- Corriente Córdoba, F. (1999): *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*. Madrid: Gredos.
- Cortesão, A. A. (1900): *Subsídios para um dicionário completo (histórico-etimológico) da língua português: compreendendo a etymologia, as principaes noções e leis fonéticas, muitos elementos de dialectologia e de onomatologia, tanto topônimoica como anthropônimoica, archaísmos, neologismos, etc.* Coimbra: França Amado Editôr.
- Cortesão, A. A. (1912) = OM
- Costa, A. de Carvalho (1959): *Lendas, historietas, etimologias populares e outras etimologias respeitantes às cidades, vilas, aldeias e lugares de Portugal continental*. Porto: Livraria Civilização.
- Costa, A. Jesus da (1965-1978) = SBE
- Couceiro Pérez, X. L. (1974): "Notas etno-lingüísticas en torno a la pesca de río en Galicia (río Mandeo)", *Verba*, nº 1, pp. 170-180.
- Couceiro Pérez, X. L. (1994): "Notas de toponimia xacobeá", in Fidalgo, E. / Lorenzo Gradín, P. (coords.): *Estudios galegos en homenaxe ó profesor Giuseppe Tavani*. Santiago de Compostela: Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias "Ramón Piñeiro".
- Couceiro Pérez, X. L. (2008): "Máis datos para *Moogo* e *Meogo*", in Brea, M. /

- Fernández Rei, F. / Regueira Fernández, X. L. (coords.): *Cada palabra pesaba, cada palabra medía. Homenaxe a Antón Santamarina*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 463-474.
- Crespo Pozo, J. (1973): "25 topónimos de Xunqueira de Ambía y su municipio: su significación y breve etimología", *Grial*, nº 39, pp. 87-92.
- CSM = Mettmann, W. (ed.) (1959-1972): *Cantigas de Santa Maria*. Coimbra: Acta Universitatis Conimbrigensis. [TMLG]
- CT = Lorenzo Vázquez, R. (ed.) (1985): *Crónica Troiana*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. [TMLG]
- Cuba, X. / Reigosa, A. / Miranda, X. (1999) = DSMG
- Cunha, A. R. da (1963): "Toponímia tumular", *O Distrito de Braga*, Vol. II, nº 1-2, pp. 171-189.
- Cunha Serra, P. (1957): "Da hagianímia e da hagiotoponímia portuguesa (a propósito de um livro recente)", *Revista Portuguesa de Filologia*, nº 8, pp. 39-59.
- Cunha Serra, P. (1966): "Três alíneas de onomástica". Separata de *Labor*, nº 252.
- Cunha Serra, P. (1967): *Contribuição topo-antroponímica para o estudo do povoamento do noroeste peninsular*. Lisboa: Centro de Estudos Filológicos.
- Cunha Serra, P. (1973): "Estudos toponímicos", *Boletim de Filologia*, T. XXII, pp. 251-262.
- Cuntz, O. (ed.) (1990): *Itineraria Romana. I: Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*. Stuttgart: Teubner.
- Curchin, L. A. (1996): "Five celtic town-names in Central Spain", *Habis*, nº 27, pp. 45-48.
- Curchin, L. A. (2008): "Los topónimos de la Galicia romana: nuevo estudio", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. LV, nº 121, pp. 109-136.
- CV = Vives, J. (1963): *Concilios Visigóticos e Hispano-Romanos*. Barcelona: Instituto Enrique Flórez.
- CVFG = Sarmiento, M. (1970): *Colección de voces y frases gallegas*. Edición de J. L. Pensado Tomé. Salamanca: Universidad de Salamanca (Secretariado de Publicaciones e Intercambio Científico).
- CX = Lorenzo Vázquez, R. (1977): *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla (II. Glosario)*. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos "Padre Feijóo". [TMLG]
- Daporta Padín, M. / Leiro Lois, A. / Pontanilla Pérez, I. / Caamaño Rivas, V. M. / Núñez Pérez, M. (2007): *A Costa de Galiza*. Vigo: A Nosa Terra.
- Dauzat, A. (1946): *La toponymie française*. París: Payot.
- Dauzat, A. (1963): *Les noms de lieux. Origines et évolution*. París: Librairie Delagrave.
- Dauzat, A. (1978): *Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France*. París: Guénégaud.
- David, P. (1947): *Études historiques sur la Galice et le Portugal du VIe au XIIe siècle*. Lisboa: Institut Français au Portugal.

- Daviña Sáinz, S. (1998): "El Monasterio de las Cascas (Betanzos) (I)", *Anuario Brigantino*, nº 21, pp. 77-102.
- Daviña Sáinz, S. (1999): "El Monasterio de las Cascas (Betanzos) (II)", *Anuario Brigantino*, nº 22, pp. 135-148.
- Daviña Sáinz, S. (2000): "El Monasterio de las Cascas (Betanzos) (III)", *Anuario Brigantino*, nº 23, pp. 151-160.
- Daviña Sáinz, S. (2001): "El Monasterio de las Cascas (Betanzos) (IV)", *Anuario Brigantino*, nº 24, pp. 117-138.
- Daviña Sáinz, S. (2002): "El Monasterio de las Cascas (Betanzos) (V)", *Anuario Brigantino*, nº 25, pp. 103-150.
- Daviña Sáinz, S. (2003): "El Monasterio de las Cascas (Betanzos) (VI)", *Anuario Brigantino*, nº 26, pp. 133-188.
- DCB = Fàbrega i Grau, À. (1995): *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Documents dels anys 844-1260. Vol. I*. Barcelona: Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona.
- DCECH = Coromines, J. / Pascual, J. A. (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos.
- DCO = Duro Peña, E. (1996): *Documentos da Catedral de Ourense*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega (Ponencia de Patrimonio Histórico). [TMILG]
- DEEH = García de Diego, V. (1985): *Diccionario etimológico español e hispánico*. Madrid: Espasa Calpe.
- Delamarre, X. (2009): "Quatre toponymes celtiques d'Espagne: *Albocrarum, Dercinoasseda, Ercoriobriga, Iera Briga*", *Nouvelle Revue d'Onomastique*, nº 51, pp. 75-87.
- D'Emilio, J. (1996): "Los documentos medievales como fuentes para el estudio de las parroquias e iglesias gallegas. El distrito de Monte de Meda (Lugo)", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XLII, nº 108, pp. 37-95.
- D'Encarnação, J. (1975): *Divindades indígenas sob o domínio romano em Portugal*. Lisboa: Imprensa Nacional / Casa da Moeda.
- DEPA = Floriano, A. (1949-1951): *Diplomática española del periodo astur. Estudio de las fuentes documentales del Reino de Asturias (718-910)*. Oviedo: Diputación Provincial de Oviedo.
- De Simone, C. (1985): "Celtico *nemeto*- 'bosco sacro' ed i suoi derivati onomastici", in Hoz, J. de (ed.): *Actas del III Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas (Lisboa, 5-8 noviembre 1980)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 371-374.
- DEVM = Lamas Carballo, A. (198?): *Edición dos documentos do Espital dos Pobres da vila de Muros*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Memoria de licenciatura inédita). [TMILG]
- DGE = Madoz, P. (1986) [reimp. facs. da ed. de 1846]: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar: Galicia*. Santiago de Compostela: Libros Galicia.
- DHLP = Houaiss, A. et al. (2001): *Dicionário Houaiss da língua portuguesa*. Rio de

- Janeiro: Objetiva.
- Díaz Fuentes, A. (1998): *Toponimia de la comarca de Sarria*. Lugo: Deputación Provincial de Lugo (Servizo de Publicacións).
- Díaz Suárez, L. (2002): "Función antroponímica de los continuadores de *frater*, *domina* y *dominus* en el dominio lingüístico asturiano-leonés. Principios metodológicos y criterios de clasificación", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 1377-1387.
- Diego Santos, F. (1959): *Epigrafía Romana de Asturias*. Oviedo: Instituto de Estudios Asturianos.
- Diego Santos, F. (1984): "Problemas de onomástica en las fuentes antiguas", *Lletres Asturianas*, nº 12, pp. 24-36.
- Diéguez González, J. (2000): "Sobre *cas-*, *casa-*, *cacha-* na toponimia da Galiza", in Carrasco González, J. M. / Fernández García, M^a. J. / Trindade Madeira Leal, Mª L. (eds.): *Actas del Congreso Internacional de Historia y Cultura en la Frontera. I Encuentro de Lusitanistas Españoles (Cáceres 10, 11 y 12 de noviembre de 1999)*. Cáceres: Universidad de Extremadura, pp. 883-913.
- Diéguez González, J. (2001a): "Alguns nomes de santos, do latim ao galego-português", *Cadernos Vianeses*, T. XXX, pp. 63-79.
- Diéguez González, J. (2001b): "Galego-português lucu-auriense: resultados *aj* (< *aa**j*), *aw* (< *aaw*) e umha antiga ditongaçom do *e* (> *ja*) e o (> *wa*) tónicos", *Agália*, nº 67 / 68, pp. 153-184.
- Diéguez González, J. (2002): *O patronímico na onomástica pessoal dos documentos notariais galegos e portugueses da Baixa Idade Média (1250-1500)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico).
- Díez Melcón, G. (1957): *Apellidos castellano-leoneses (siglos IX-XIII, ambos inclusive)*. Granada: Universidad de Granada.
- DNG = Ferro Ruibal, X. (dir.) (1992): *Diccionario dos nomes galegos*. Vigo: Ir Indo.
- DOELP = Machado, J. P. (1993): *Dicionário Onomástico Etimológico da Língua Portuguesa*. Lisboa: Livros Horizonte.
- Dolç, M. (1960): "Antroponimia latina", in Alvar, M. *et. al.* (dirs.): *Enciclopedia Lingüística Hispánica (Vol. I)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, pp. 389-419.
- Domínguez Casal, Mª M. (1952) = SMM
- Domínguez Dono, X. (2004): "Aproximación á toponimia de San Xurxo de Codeseda", in Álvarez Blanco, R. / Fernández Rei, F. / Santamarina Fernández, A. (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional (Santiago de Compostela, 16-20 de setembro de 1996). Vol. III*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 475-482.
- Domínguez Rial, E. (1984): "Riqueza histórico-arqueológica del ayuntamiento de Zas", *O Voceiro de Zas*, nº 0-2.
- Dourado Fernández, R. (2008): *Contribución a un inventario toponímico medieval da*

- documentación do Arquivo da Catedral de Mondoñedo*. A Coruña: Universidade da Coruña (Memoria de licenciatura inédita).
- Dourado Fernández, R. (2009): "Contribución a un inventario toponímico medieval", in Ibba, D. (coord.): *Interlingüística. La lingüística entre los jóvenes investigadores*. Girona: Universitat de Girona / Asociación de Jóvenes Lingüistas, pp. 466-479.
- Dourado Fernández, R. (no prelo): "Apuntes para o estudo toponímico dunha freguesía galega: Santalla da Devesa (Ribadeo-Lugo)", in *Actas del XXV Encuentro de la Asociación de Jóvenes Lingüistas*.
- Dozy, R. P. A. / Engelmann, W. H. (1915²): *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*. Amsterdam: Oriental Press.
- DSMG = Cuba, X. / Reigosa, A. / Miranda, X. (1999): *Diccionario dos seres míticos galegos*. Vigo: Xerais.
- DTT = Pérez Rodríguez, F. (2004): *Os documentos do tombo de Toxos Outos*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega (Sección de Patrimonio Histórico).
- Du Cange, Ch. du Fresne (1883-1887) = *Gloss*.
- Duro Peña, E. (1977) = MERS
- Duro Peña, E. (1996) = DCO
- EDPC = Matasović, R. (2009): *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*. Leiden: Brill.
- Eguilaz y Yanguas, L. de (1886): *Glosario de las palabras españolas: castellanas, catalanas, gallegas, mallorquinas, portuguesas, valencianas y bascongadas de origen oriental (árabe, hebreo, malayo, persa y turco)*. Granada: Imprenta de La Lealtad.
- Eluc.* = Viterbo, J. de Santa Rosa de (1966): *Elucidário das palavras, termos e frases que em Portugal se usaram e que hoje regularmente se ignoram*. Edición de M. Fiúza. Porto: Livraria Civilização.
- E.-M. = Ernout, A. / Meillet, A. (1994⁴): *Dictionnaire etymologique de la langue latine. Histoire des mots*. París: Klincksieck.
- Ernout, A. / Meillet, A. (1994⁴) = E.-M.
- Esmorís Recamán, F. (1944): "En torno de la misteriosa ciudad de Duyo", *Finisterre*, nº 14, pp. 13-14.
- Esmorís Recamán, F. (1957): "Finisterre, San Guillermo y su ermita", *Boletín de la Real Academia Gallega*, T. XXVIII, nº 321-326, pp. 96-126.
- Estrabón (2007) = *Geogr.*
- Evans, E. D. (1979): "On the celticity of some hispanic personal names", in Tovar, A. / Faust, M. / Fischer, M. / Koch, M. (eds.): *Actas del II Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Tübingen, 17-19 Junio 1976)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 117-129.
- Fabeiro Gómez, M. (1990): *Páxinas históricas de Noia*. Noia: Edicións Sementeira.
- Fabeiro Gómez, M. (1997): *Páxinas históricas de Muros*. Noia: Edicións Toxosoutos.
- Fabre, P. (1980): *L'affluence hydronymique de la rive droite du Rhône: essai de micro-hydronymie*. Montpellier: Université Paul Valéry.

- Fàbrega i Grau, À. (1995) = DCB
- Falc'hun, F. (1966): *Les noms de lieux celtiques (I). Vallées et plaines*. Rennes: Editions Armoricaïnes.
- Falc'hun, F. (1970): *Les noms de lieux celtiques (II). Problèmes de doctrine et de méthode. Noms de hauteurs*. Rennes: Editions Armoricaïnes.
- Falc'hun, F. (1979): *Les noms de lieux celtiques (III). Nouvelle méthode de recherche en toponymie celtique*. Rennes: Editions Armoricaïnes.
- Falque Rey, E. (ed.) (1988) = HC
- FDUSC = Lucas Álvarez, M. / Justo Martín, M. X. (1991): *Fontes documentais da Universidade de Santiago de Compostela. Pergameos da serie Bens do arquivo histórico universitario*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. [TMLG]
- Fernandes, A. de Almeida (1995a): *As dez freguesias do concelho de Tarouca. História e toponímia*. Braga: Câmara Municipal de Tarouca.
- Fernandes, A. de Almeida / Silva, F. (1995b): *Toponímia arouquense*. Arouca: Associação para a Defesa da Cultura Arouquense.
- Fernandes, A. de Almeida (1999): *Exame a um dicionário. Toponímia portuguesa*. Arouca: Associação para a Defesa da Cultura Arouquense.
- Fernandes, A. de Almeida (2001): *Toponímia de Ponte de Lima*. Ponte de Lima: Arquivo de Ponte de Lima.
- Fernández Catón, J. M^a (1990) = TCol
- Fernández de Viana y Vieites, J. I. (1968) = SSCh
- Fernández de Viana y Vieites, J. I. (1989): "La unión del monasterio de Toxosoutos al de Sobrado dos Monxes", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XXXVIII, nº 103, pp. 93-106.
- Fernández de Viana y Vieites, J. I. (1991): "Documentos sobre peregrinos gallegos a Jerusalén en la Edad Media", *Estudios Mindonienses*, nº 7, pp. 405-421.
- Fernández de Viana y Vieites, J. I. (1995) = SMFP
- Fernández de Viana y Vieites, J. I. / González Balasch, Mª T. (1999) = TCaa
- Fernández de Viana y Vieites, J. I. (2007): "Cinco documentos del notario compostelano Domingo Pérez", in González de la Peña, M^a del V. (coord.): *Estudios en memoria del profesor Dr. Carlos Sáez: Homenaje*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares (Servicio de Publicaciones), pp. 319-326.
- Fernández Fernández, X. / Rodríguez Pérez, X. R. (2001): *Toponimia e alcumes do Concello de Maside*. Ourense: Concello de Maside / Deputación Provincial de Ourense.
- Fernández González, F. (2007): *Nomes do Ribeiro*. O Carballiño: Instituto de Estudios Carballiñeses.
- Fernández González, J. R. (1981): "Topónimos compuestos románicos: la estructura 'determinado + determinante' / 'determinante + determinado'", *Verba*, nº 8, pp. 229-246.
- Fernández Marcos, V. (1979): "Topónimos relacionados con el agua en la zona de

- confluencia de los ríos Ponga y Bernesga", *Archivos Leoneses*, nº 66, pp. 289-307.
- Fernández Pousa, R. (1944): "Las miniaturas del cartulario de Toxos-Outos del Archivo Histórico Nacional", *Verdad y Vida*, nº 6, pp. 1-23.
- Fernández Rei, F. (coord.) (1990a) = ALGa1
- Fernández Rei, F. (1990b): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Xerais.
- Fernández Rei, F. (coord.) (2003) = ALGa4
- Fernández Rodríguez, M. (1960): "La *terra* medieval de Taraes", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XV, pp. 5-14.
- Fernández Rodríguez, M. (1981): "Notas históricas: *Helleni* o *Ellanos* en Galicia y la localización de la batalla de Porto de Bois", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XXXII, nº 96-97, pp. 487-497.
- Fernández Rodríguez, M. (1985): "Contribución a la toponomía de Galicia", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XXXV, nº 100, pp. 687-691.
- Fernández Rodríguez, M. (2004): *Toronium: aproximación a la historia de una tierra medieval*. Santiago de Compostela: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Instituto "Padre Sarmiento" de Estudios Gallegos.
- Ferreira Priegue, E. (1988): *Los caminos medievales de Galicia*. Ourense: Museo Arqueológico Provincial.
- Ferreiro Fernández, M. (ed.) (1995): *Eduardo Pondal. Poesía galega completa: I. Queixumes dos Pinos*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- Ferreiro Fernández, M. (1999⁴): *Gramática Histórica Galega (I. Fonética e Morfosintaxe)*. A Coruña: Laiovento.
- Ferreiro Fernández, M. (2001²): *Gramática Histórica Galega (II. Lexicoloxía)*. A Coruña: Laiovento.
- Ferrín González, J. R. (2000): "Monasterios románicos del ámbito de la Costa da Morte", in Suárez Suárez, M. (coord.): *Simposio de Historia da Costa da Morte. Actas do I Simposio de Historia da Costa da Morte: mil cen anos das terras de Nemancos, Soneira e Bergantiños (Baio e Zas, 18, 19 e 20 de xuño de 1999)*. Cee: Asociación Neria, pp. 99-119.
- Ferro Couselo, X. (1967) = VFD
- Ferro Couselo, X. (1974): "El topónimo *Bousés*", *Boletín Auriense*, T. IV, pp. 260-261.
- Ferro Ruibal, X. (dir.) (1992) = DNG
- Filgueira Valverde, X. (1955): "Gall. *Quinteiro*", *Museo de Pontevedra*, T. IX, pp. 157-160.
- Floriano, A. (1949-1951) = DEPA
- Floriano Llorente, P. (1996) = CDMVO
- Font Jaume, A. (1992a): "El *Diploma Silonis Regis*: ensayo de localización", *Helmantica*, nº 130-131, pp. 131-137.
- Font Jaume, A. (1992b): "El *Diploma Silonis Regis*: notas de toponimia", *Helmantica*, nº 132, pp. 329-343.
- Franco Maside, R. M^a (2001): "La vía *per loca maritima*: un estudio sobre vías romanas

- en la mitad noroccidental de Galicia", *Gallaecia*, nº 20, pp. 217-248.
- Franco Maside, R. M^a (2007): "Microtoponimia viaria nos concellos de Ames e Val do Dubra", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica "Frei Martín Sarmiento" (Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002)*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 413-425.
- Freire Lestón, X. V. (1991): "Microtoponimia de Abelleira", *Boletín del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 12, pp. 65-68.
- Frías Conde, X. (2000): "O elemento árabe en galego", *Revista Galega de Filoloxía*, nº 1, pp. 157-171.
- Frías Conde, X. (2002): "O elemento árabe en galego (II)", *Revista Galega de Filoloxía*, nº 3, pp. 65-80.
- Gallego Armesto, H. (1929): *El Jallas o Ézaro*. A Coruña: Imprenta Roel.
- Galmés de Fuentes, A. (1983): "Toponimia balear y asociación etimológica", *Archivum*, T. XXXIII, pp. 409-420.
- Galmés de Fuentes, A. (1986): "Toponimia asturiana y asociación etimológica", *Lletres Asturianas*, nº 19, pp. 31-39.
- Galmés de Fuentes, A. (1996): *Toponimia, mito e historia. Discurso leído el día 15 de diciembre de 1996 en su recepción pública por el Sr. Álvaro Galmés de Fuentes y contestación por el Sr. Rafael Lapesa Melgar*. Madrid: Real Academia de la Historia.
- García, C. / González González, M. (dirs.) (2000): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega.
- García Alonso, J. L. (1992): "On the Celticity of some Hispanic place-names", *Études Celtiques*, nº 29, pp. 191-201.
- García Alonso, J. L. (2003): *La Península Ibérica en la "Geografía" de Claudio Ptolomeo*. Vitoria-Gasteiz: Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea.
- García Alonso, J. L. (2009): "Lenguas indoeuropeas prerromanas en el Noroeste peninsular", *Palaeohispanica*, nº 9, pp. 163-174.
- García Álvarez, M. R. (1966) = OA
- García Arias, X. L. (1978): "De toponimia tebergana (I). Antrotoponimia", *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, nº 93-94, pp. 101-119.
- García Arias, X. L. (1979): "De toponimia tebergana (II). La dimensión y la forma externa", *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, nº 96-97, pp. 181-190.
- García Arias, X. L. (1980a): "De toponimia tebergana (III). Fitotoponimia", *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, nº 99, pp. 137-182.
- García Arias, X. L. (1980b): "De toponimia tebergana (IV). Cromotoponimia", *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, nº 101, pp. 645-654.
- García Arias, X. L. (1981): "De toponimia tebergana (V). La organización del espacio agrario", *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, nº 105-106, pp. 391-440.
- García Arias, X. L. (1982): "De toponimia tebergana (VI). Situación y orientación",

- Archivum*, T. XXXI-XXXII, pp. 305-336.
- García Arias, X. L. (1983): "De toponimia tebergana (VII). Las vías de comunicación", *Archivum*, T. XXXIII, pp. 437-451.
- García Arias, X. L. (1984): "A propòsitu d'un llibru de toponimia prellatina d'Asturies", *Lletres Asturianes*, nº 13, pp. 117-126.
- García Arias, X. L. (1987): "De toponimia tebergana (IX). La metáfora ya'l símil", *Lletres Asturianes*, nº 26, pp. 23-39.
- García Arias, X. L. (1988a): *Contribución a la gramática histórica de la lengua asturiana y a la caracterización etimológica de su léxico*. Uviéu: Universidá de Uviéu (Serviciu de Publicaciones).
- García Arias, X. L. (1988b): "De toponimia tebergana (X). Hidrotoponimia", *Lletres Asturianes*, nº 30, pp. 89-113.
- García Arias, X. L. (1989): "De toponimia tebergana (VIII). Litotoponimia", in *Homenaje a Alonso Zamora Vicente (Vol. II)*. Madrid: Castalia, pp. 107-122.
- García Arias, X. L. (1995): *Toponimia: teoría y actuación*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- García Arias, X. L. (1997): "Un ríu de nome Salia", *Lletres Asturianes*, nº 65, pp. 33-39.
- García Arias, X. L. (2000a): "Averamientu a la toponimia de Piloña", *Lletres Asturianes*, nº 75, pp. 49-72.
- García Arias, X. L. (2000b²): *Pueblos asturianos. El porqué de sus nombres*. Xixón: Alborá Llibros.
- García Arias, X. L. (2002): "Astura, fluuium, amnes en la documentación y toponimia asturiana", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 201-210.
- García Arias, X. L. (2005): "Personal names in Hispanic place-names and in historical documents. A comparison based on Hispanic material", in Brylla, E. / Wahlberg, M. (eds.): *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences (Uppsala 19-24 August 2002)*. Vol. I. Uppsala: Språk-och folkminnesinstitutet, pp. 9-33.
- García Blanco, M. (1967): "Sufijos románicos en la toponimia aragonesa del siglo XI", in *La lengua española en la época de Carlos V y otras cuestiones de Lingüística y Filología*. Madrid: Escelicer, pp. 263-278.
- García Conde, A. (1950): "Documentos Odoarianos (I)", *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo*, T. IV, nº 34, pp. 84-99.
- García Conde, A. (1951a): "Documentos Odoarianos (II)", *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo*, T. IV, nº 35, pp. 161-167.
- García Conde, A. (1951b): "Documentos Odoarianos (III)", *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo*, T. IV, nº 36, pp. 242-248.
- García Conde, A. (1952): "Documentos Odoarianos (IV)", *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo*, T. V, nº 37-38, pp. 10-

- García de Diego, V. (1909): *Elementos de gramática histórica gallega: Fonética-Morfología*. Burgos: Hijos de Santiago Rodríguez.
- García de Diego, V. (1964): *Etimologías españolas*. Valencia: Aguilar.
- García de Diego, V. (1985) = DEEH
- García Gondar, F. (dir.) (2008): *Bibliografía analítica da lingua galega*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- García Leal, A. (2007): *El diploma del rey Silo*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- García Martínez, J. (1994): "Etimología e interpretación popular y cultista en los pueblos de León", in Álvarez, A. / Perdiguero, H. (eds.): *Toponimia de Castilla y León. Actas de la Reunión Científica sobre Toponimia de Castilla y León (Burgos, noviembre de 1992)*. Burgos: Universidad de Burgos, pp. 195-205.
- García Oro, J. (1987) = SDV
- García Oro, J. / Portela Silva, Mª J. (2001): "El señorío eclesiástico gallego y la Corona en el siglo XVI", *Estudios Mindonienses*, nº 17, pp. 14-275.
- García Oro, J. / Portela Silva, Mª J. (2003) = CA
- García Oro, J. / Portela Silva, Mª J. (2004): *Os Mariños de Lobeira, señores da Serra de Outes, na Galicia do Renacemento. Fortuna e desgracia dun señorío segrar da área compostelá*. Noia: Grupo Filatélico e Numismático de Noia.
- García-Sabell Tormo, T. (1991): *Léxico francés nos cancioneiros galego-portugueses*. Vigo: Galaxia.
- GDXL = Carballeira Anllo, X. M^a (coord.) (2009): *Gran Dicionario Xerais da Lingua*. Vigo: Xerais.
- GEG = Cañada, S. (ed.) (1974-2009): *Gran Enciclopedia Gallega*. Santiago de Compostela.
- Gelabert González, J. E. (1982): *Santiago y la Tierra de Santiago de 1500 a 1640*. Sada (A Coruña): Edicións do Castro.
- Geogr. = Estrabón (2007): *Geografía de Iberia*. Tradución de J. Gómez Espelosín. Madrid: Alianza.
- GHCD = López Ferreiro, A. (1901): *Galicia Histórica. Colección Diplomática*. Santiago de Compostela: Tipografía Galaica. [TMILG]
- Gippini Escoda, E. (1980): "El Catastro del Marqués de Ensenada y su valor para el estudio de la toponimia: la parroquia de San Juan de Camboño", *Boletín del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 6-8, pp. 43-44.
- Gloss. = Du Cange, Ch. du Fresne (1883-1887): *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Niort: L. Favre.
- Goetz, H.-W. (2002): "Acerca de los cambios del nombre de los "francos" en la Alta Edad Media", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 1175-1180.

- Goicu, V. (2002): "Le loup dans l'anthroponymie roumaine", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 1425-1430.
- González Balasch, Mª T. (2004) = TB
- González Fernández, A. (1992): "Algunos topónimos latinos de árbores frutales en Galicia", *Boletín de Estudos del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 13, pp. 81-89.
- González Fernández, I. (1978): *Sufijos nominales en el gallego actual*. Anexo 11 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico).
- González González, J. (1944) = A_IX
- González González, M. (1991): "Subsistemas de sibilantes no galego actual", in Kremer, D. (ed.): *Actes du XVIIIème Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes. Université de Trèves, 1986 (Vol. 3)*. Trier: Niemeyer, pp. 531-548.
- González González, M. (coord.) (1999) = ALGa3
- González González, M. (2005): "Seseo, un término poco adecuado para la descripción de la realidad plurisistémica de la lengua gallega", in *Filología y Lingüística. Estudios ofrecidos a Antonio Quilis (Vol. I)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Universidad Nacional de Educación a Distancia / Universidad de Valladolid, pp. 253-261.
- González Martínez, D. (2007a): "A onomástica persoal na lírica medieval galego-portuguesa", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *"Na nosa lyngoage galega". A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 579-602.
- González Martínez, D. (2007b): "Os alcumes na antroponimia medieval en Santiago de Compostela (1232-1399)", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica Galega "Frei Martín Sarmiento" (Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002)*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 159-190.
- González Pérez, C. (1997): "A Terra da Luaña", *Papeis do Valeirón*, nº 1.
- González Pérez, C. (1997): "Posesións do mosteiro de Toxosoutos na parroquia de Urdilde", *Papeis do Valeirón*, nº 0.
- González Pérez, C. (1998): *Brión: historia, economía, cultura e arte*. Noia: Toxosoutos.
- González Pérez, C. (1999): "A Terra do Valeirón", *Papeis do Valeirón*, nº 4.
- González Pérez, C. (ed.) (2002): *Disertación sobre las eficaces virtudes y uso de la planta llamada carquesa, conocida en Galicia por el nombre "carqueixa" / Fr. Martín Sarmiento*. Noia: Toxosoutos.
- González Rodríguez, A. (1999a): *Diccionario etimológico de la toponimia mayor de Cantabria*. Santander: Estudio.
- González Rodríguez, A. (1999b): "Toponimia mayor de Cantabria: topónimos con origen en antropónimos", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso*

- Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 227-239.
- González Seoane, E. (dir.) (2006): *Dicionario de dicionarios do galego medieval*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico).
- González y Fernández Valles, J. M. (1959): *Toponimia de una parroquia asturiana: Santa Eulalia de Valduno*. Oviedo: Instituto de Estudios Asturianos.
- González y Fernández Valles, J. M. (1963): "Algunos ríos asturianos de nombre prerromano (Deva, Bedón, Güeña, Dobra, Sella, Aller, Uerna)", *Archivum*, T. XIII, pp. 277-291.
- González y Fernández Valles, J. M. (1964): "Otros ríos asturianos de nombre prerromano (Eo, Navia, Ibias, Varayo, Esva)", *Archivum*, T. XIV, pp. 134-148.
- González y Fernández Valles, J. M. (1979): "Hagiotoponimia de Valduno", in *Estudios ofrecidos a Emilio Alarcos Llorach (con motivo de sus XXV años en la docencia en la Universidad de Oviedo). Volumen IV*. Uviéu: Universidad de Uviéu (Servicio de Publicaciones), pp. 93-116.
- Gordón Peral, Mª D. (1992): "Voces indocumentadas presentes en la toponimia y su importancia para la historia del léxico hispánico", in Ariza Viguera, M. (ed.): *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. Madrid: Pabellón de España, pp. 981-991.
- Gorrochategui Churrua, J. (1984): *Onomástica indígena de Aquitania*. Bilbo: Universidad del País Vasco.
- Gorrochategui Churrua, J. (1997): "Gallaecia e as linguas prerromanas da Península Ibérica", in Pereira-Menaut, G. (coord.): *Galicia fai dous mil anos. O feito diferencial galego, I. Historia (Santiago de Compostela, 16-19 de decembro de 1996)*. Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego, pp. 15-49.
- Graña Cid, Mª M. (1990) = OMOM
- Gröhler, H. (1913-1933): *Über Ursprung und Bedeutung der Französischen Ortsnamen*. Heidelberg: Carl Winter.
- Guajardo-Fajardo Carmona, Mª A. (1989): "Fundación y orígenes del monasterio de Tojos Outos (Siglo XII)", *Historia, Instituciones, Documentos*, nº 16, pp. 357-374.
- Gutiérrez García, S. (2008): "Sobre a posible orixe toponímica do apelido *Codax*", in Corral Díaz, E. / Fontoira Surís, L. / Moscoso Mato, E. (eds.): *"A mi dizen quantos amigos ey". Homenaxe ao profesor Xosé Luís Couceiro*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 493-501.
- Gutiérrez Pichel, R. = Pichel Gotérrez, R.
- Guerra, A. (2003): "Algumas questões de toponímia pré-romana do ocidente peninsular", *Paleohispanica*, nº 3, pp. 108-110.
- Guerra, A. (2006): "Povos, cultura e língua no Ocidente Peninsular: uma perspectiva a partir da Toponomastica", in Velaza, J. et al. (eds.): *Acta Palaeohispanica IX, Actas del IX Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas (Barcelona, 20-24 de octubre de 2006)*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, pp. 793-822.

- Harris, R. (1970): "Hispanic *barda* and Occitanian *barta*, a Romance Word Family of pre-Latin Stock", *Romance Philology*, nº 32, 4, pp. 529-548.
- HAS = Castellá Ferrer, M. (2000): *Historia del Apóstol de Iesus Christo Sanctiago Zebedeo Patrón y Capitan General de las Españas*. Edición facsimilar do texto de 1610. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia (Xerencia de Promoción do Camiño de Santiago).
- HC = Falque Rey, E. (ed.) (1988): *Historia Compostellana*. Turnholt: Brepols.
- HgNb = Piel, J. M. / Kremer, D. (1976): *Hispano-gotisches Namenbuch*. Heidelberg: Carl Winter.
- HGPg = Maia, C. de Azevedo (1986): *História do galego-português. Estado lingüístico da Galiza e do Noroeste de Portugal do século XII ao século XVI (com referência à situação do galego moderno)*. Coimbra: Instituto Nacional de Investigação Científica. [TMILG]
- Houaiss, A. *et al.* (2001) = DHLP
- Hoyo, J. del (1952) = MAS
- Hoz, J. de (1965): "La hidronimia antigua europea en la Península Ibérica", *Emerita*, Vol. XXXIII, pp. 15-22.
- HSISC = López Ferreiro, A. (1898-1909): *Historia de la Santa A. M. Iglesia de Santiago* (12 vv.). Santiago de Compostela: Imp. y Enc. del Seminario Conciliar Central.
- Hubschmid, J. (1949): *Praerromanica: Studien zum vorromanischen Wortschatz der Romania mit besonderer Berücksichtigung der frankoprovenzalischen und provenzalischen Mundarten der Westalpen*. Berna: A. Francke.
- Hubschmid, J. (1952): "Esp. *nava*, basque *naba*, frioul. *nava*, mots d'origine pré-indoeuropéene ou gauloise?", *Revue Internationale d'Onomastique*, nº 4, pp. 3-22.
- Hubschmid, J. (1959): "Die Stämme *kar(r)- und *kurr- im Iberoromanischen, Baskischen und Inselkeltischen", *Romance Philology*, nº 13, 1, pp. 31-49.
- Hubschmid, J. (1960a): "Lenguas prerromanas de la Península Ibérica. A.-Lenguas no indoeuropeas. 2.-Testimonios románicos", in Alvar, M. *et al.* (dirs.): *Enciclopedia Lingüística Hispánica (Vol. I)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, pp. 27-66.
- Hubschmid, J. (1960b): "Lenguas prerromanas de la Península Ibérica. B.-Lenguas indoeuropeas. 2.-Testimonios románicos", in Alvar, M. *et al.* (dirs.): *Enciclopedia Lingüística Hispánica (Vol. I)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, pp. 127-149.
- Huerta y Vega, F. J. M. de la (1733-1736): *Anales de el Reyno de Galicia*. Santiago de Compostela: Imprenta de D. Andrés Frayz.
- IEW = Pokorny, J. (1959): *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke Verlag.
- Iglesias, H. (2003): "Toponymes portugais, galiciens, asturiens et pyrénéens: affinités et problèmes historico-linguistiques (I)", *Verba*, nº 30, pp. 237-274.
- ILER = Vives, J. (1971): *Inscripciones latinas de la España romana*. Barcelona: Universidad de Barcelona / Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

- ITGM = Varela Barreiro, X. (dir.) (2008-): *Inventario Toponímico da Galicia Medieval*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. [<http://ilg.usc.es/itgm/>].
- ITT = Martínez Lema, P. (2008): *Inventario toponímico do Tombo de Toxos Outos*. Noia: Toxosoutos.
- Jiménez Gómez, S. (1975): "Análisis de la terminología agraria en la documentación lucense del siglo XIII", in *Actas de las I Jornadas de Metodología Aplicada de las Ciencias Históricas. II, Historia Medieval*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Secretariado de Publicacións), pp. 115-133.
- Jordán Cólera, C. (1977): "La raíz *eis- en la hidrotponimia de la Península Ibérica", *Beiträge zur Namenforschung*, nº 32, pp. 417-455.
- Kajanto, I. (1962): "On the problem of *Names of Humility* in Early Christian Epigraphy", *Arctos. Acta philologica fennica*, nº 3, pp. 45-53.
- Kajanto, I. (1982) = LC
- Krahe, H. (1963): "Zu einigen alten Gewässernamen aus idg. *bhedh-", *Beiträge zur Namenforschung*, nº 14, pp. 180-186.
- Krahe, H. (1964) = UÄF
- Kremer, D. (1970): "Bemerkungen zu den mittelalterlichen hispanischen *cognomina* (I)", *Aufsätze zur portugiesischen Kulturgeschichte*, nº 10, pp. 123-183.
- Kremer, D. (1971): "Bemerkungen zu den mittelalterlichen hispanischen *cognomina* (II)", *Aufsätze zur portugiesischen Kulturgeschichte*, nº 11, pp. 139-187.
- Kremer, D. (1972-1973): "Bemerkungen zu den mittelalterlichen hispanischen *cognomina* (III)", *Aufsätze zur portugiesischen Kulturgeschichte*, nº 12, pp. 101-188.
- Kremer, D. (1974-1975): "Bemerkungen zu den mittelalterlichen hispanischen *cognomina* (IV)", *Aufsätze zur portugiesischen Kulturgeschichte*, nº 13, pp. 157-221.
- Kremer, D. (1979): "Proyectos para un onomástico gallego", *Verba*, nº 6, pp. 313-339.
- Kremer, D. (1980): "Tradition und Namengebung (Statistische Anmerkungen zur mittelalterlichen Namengebung)", *Verba*, nº 7, pp. 75-155.
- Kremer, D. (1982): "*Hispania Germanica*. En torno a las relaciones lingüísticas germano-hispánicas", in Hempel, W. / Briesemeister, D. (eds.): *Actas del Coloquio Hispano-Alemán Ramón Menéndez Pidal (Madrid, 31 de marzo a 2 de abril de 1978)*. Tübingen: Niemeyer, pp. 138-149.
- Kremer, D. (1988a): "Onomástica e historia de la lengua", in Ariza Viguera, M. / Salvador, A. / Viudas, A. (eds.): *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española (Cáceres, 30 de marzo-4 de abril de 1987)*. Madrid: Arco Libros, pp. 1583-1612.
- Kremer, D. (1988b): "Zu den Ortsnamen *Milmanda* und *Milreu*", in Kremer, D. (ed.): *Homenagem a Joseph M. Piel por ocasião do seu 85º aniversário*. Tübingen: Niemeyer, pp. 51-78.
- Kremer, D. (1992): "Tradição e renovação no léxico latino-românico", *Verba*, nº 19, pp. 7-18.
- Kremer, D. (1998a): "À volta da problemática dos nomes de origem germânica na Península Ibérica", in Koller, E. / Laitenberger, H. (eds.): *Suevos-Schwaben. Das*

- Königreich der Sueben auf der Iberischen Halbinsel (411-585)*. Tübingen: Narr, pp. 115-135.
- Kremer, D. (1998b): "Onomástica medieval del noroeste hispánico: unas consideraciones", in *Scripta. Estudios en homenaje a Élide García García*. Oviedo: Universidad de Oviedo, pp. 261-296.
- Kremer, D. (2004a): "El elemento germánico y su influencia en la historia lingüística peninsular", in Cano, R. (coord.): *Historia de la lengua española*. Barcelona: Ariel, pp. 133-148.
- Kremer, D. (2004b): "Galicia germânica", in Álvarez Blanco, R. / Fernández Rei, F. / Santamarina Fernández, A. (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional (Santiago de Compostela, 16-20 de setembro de 1996)*. Vol. III. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 9-25.
- Kremer, D. (2004c): "Voltando ás genealogías da Galicia medieval", in Álvarez Blanco, R. / Santamarina Fernández, A. (eds.): *(Dis)cursos da escrita: estudos de filoloxía galega ofrecidos en memoria de Fernando R. Tato Plaza*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 315-428.
- Kremer, D. (2009): "Substratos prerromanos no léxico do noroeste peninsular", in Kremer, D. (ed.): *Coloquio sobre onomástica galega (2º. 2008. Leipzig)*. *Onomástica galega II: onimia e onomástica romana e a situación lingüística do noroeste peninsular. Actas do segundo coloquio (Leipzig, 17 e 18 de outubro de 2008)*. Anexo 64 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 283-297.
- Krüger, F. (1956): *Problemas etimológicos: las raíces car-, carr- y corr- en los dialectos peninsulares*. Madrid: Centro de Estudios de Etnología Peninsular.
- Labandera Campoamor, J. A. (1998): "Topónimos lucenses, y no vascos, en la etimología de *Tapia*", *Lucensia*, nº 17, pp. 369-374.
- Labrada, J. L. (1971) (reed.): *Descripción económica del Reino de Galicia*. Vigo: Galaxia.
- Labrador Gutiérrez, T. (2002): "Microtoponimia en San Esteban de la Sierra (Salamanca. España)", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 293-310.
- Lamas Carballo, A. (198?) = DEVM
- Lange, W.-D. (1966): *Philologische Studien zur Latinität westhispanischer Privaturkunden des 9.-12. Jahrhunderts*. Leiden: E. J. Brill.
- Lapesa Melgar, R. (1980⁸): *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- LC = Kajanto, I. (1982): *The Latin Cognomina*. Roma: Giorgio Bretschneider.
- Leis Casanova, I. (1969): *El habla de Santa Eulalia de Dumbria*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Memoria de licenciatura inédita).
- Lema Suárez, X. M^a (1977): *Bamiro, un estudio do hábitat rural galego*. Santiago de Compostela: Colegio de Arquitectos de Galicia.

- Lema Suárez, X. M^a (1990): "Indicios dunha posible ruta xacobeá pola Terra de Soneira", *Compostellanum*, T. XXXV, nº 3-4, pp. 517-527.
- Lema Suárez, X. M^a (1999): *Arquitectura megalítica na Costa da Morte: antas e mámoas*. Santiago de Compostela: Asociación Neria.
- Lema Suárez, X. M^a (2001): "Iconografía e expansión do culto a Santiago nas comarcas da Costa da Morte", in Pombo Rodríguez, A. (coord.): *V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas: Cee (Fisterra), 9-12 de outubro de 1999*. A Coruña: Deputación Provincial da Coruña.
- Lema Suárez, X. M^a (2006): *Onomástica histórica dunha parroquia galega: Berdoias (1607-2000). I. Os nomes masculinos*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica.
- Lisón Tolosana, C. (1971): *Antropología cultural de Galicia*. Madrid: Siglo XXI.
- Llamazares Prieto, Mª T. (1994): "Etimoloxías populares en topónimos de la cabecera de Laciana (León)", in Álvarez, A. / Perdiguero, H. (eds.): *Toponimia de Castilla y León. Actas de la Reunión Científica sobre Toponimia de Castilla y León (Burgos, noviembre de 1992)*. Burgos: Universidad de Burgos, pp. 311-320.
- Llamazares Sanjuán, A. (1995): "Oseya (de Sayambre), Valdehuesa y topónimos conexos", *Lletres Asturianas*, nº 56, pp. 135-142.
- Llorente Maldonado, A. (1962): "Esquema toponímico de la provincia de Salamanca: topónimos prerromanos", in *Strenae. Estudios de Filología e Historia dedicados al profesor Manuel García Blanco*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 309-332.
- LNAP = Tato Plaza, F. R. (1999): *Libro de Notas de Álvaro Pérez, notario da Terra de Rianxo e Postmarcos (1457)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. [TMLG]
- Longnon, A. (1999): *Les noms de lieu de la France. Leur origine, leur signification, leur transformation*. París: Honoré Champion.
- Lopes, D. (1968): *Nomes árabes de terras portuguesas*. Lisboa: Sociedade de Língua Portuguesa / Círculo David Lopes.
- López, A. (1947): *Nuevos estudios crítico-históricos acerca de Galicia*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Instituto "Padre Sarmiento" de Estudios Gallegos.
- López Alsina, F. (1987): "La formación de los núcleos urbanos de la fachada atlántica del señorío de la Iglesia de Santiago de Compostela en el siglo XII: Padrón, Noya y Pontevedra", in *Jubilatio. Homenaje de la Facultad de Geografía e Historia a los profesores don Manuel Lucas Álvarez y don Ángel Rodríguez González*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 107-117.
- López Alsina, F. (1988): *La ciudad de Santiago de Compostela en la Alta Edad Media*. Santiago de Compostela: Concello de Santiago de Compostela / Centro de Estudios Jacobeos / Museo Nacional de las Peregrinaciones.
- López Cuevillas, F. (1953): *La civilización céltica en Galicia*. Santiago de Compostela: Porto.
- López Facal, S. (1975): "Notas etno-lingüísticas de Toba (Cee)", *Verba*, nº 2, pp. 237-

- López Ferreiro, A. (1868): "Fragmentos del testamento de Dª Leonor González, esposa del noble caballero D. Rui Soga (Tumbo de S. Justo)", *El Eco de la Verdad*, nº 20, pp. 158-159.
- López Ferreiro, A. (1898-1909) = HSISC
- López Ferreiro, A. (1967) = LTH
- López Ferreiro, A. (1975) (reed.): *Fueros Municipales de Santiago y de su Tierra*. Madrid: Castilla.
- López López, F. (1978): "Etimoloxía do topónimo *Sasdónigas*", *Grial*, nº 60, pp. 228-230.
- López López, F. (1980): "Onomástica galega. *Oural*, topónimo. O étimo de *Riomao*", *Grial*, nº 70, pp. 477-481.
- López López, F. (1982): "Onomástica galega: *Zás*, topónimo e apelido", *Grial*, nº 76, pp. 230-232.
- López López, F. (1984): "Onomástica galega: *Diz* e *Fiz*, apellidos", *Grial*, nº 85, pp. 367-368.
- López Pereira, X. E. (dir.) (2008) = CODOLGA
- López Pereira, X. E. (ed.) (1993): *Guía medieval do peregrino: Códice Calixtino, libro V*. Vigo: Xerais.
- López Sangil, J. L. (2005): *A nobreza altomedieval galega. A familia Froilaz-Traba*. Noia: Toxosoutos.
- López Silva, X. A. (2003): "El influjo del latín de los cristianos en la evolución general de la lengua latina", *Ianua*, nº 4, pp. 115-126.
- Lorenzo Fernández, X. (1933): *Notas etnográficas da parroquia de Borneiro*.
- Lorenzo Vázquez, R. (1968): *Sobre cronología do vocabulário galego-português (Anotações ao "Dicionário etimológico" de José Pedro Machado)*. Vigo: Galaxia.
- Lorenzo Vázquez, R. (1974): "Algunas consideraciones del léxico gallego medieval", *Verba*, nº 1, pp. 159-169.
- Lorenzo Vázquez, R. (ed.) (1975): *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla (I. Introducción, texto anotado e índice onomástico)*. Ourense: Instituto de Estudios Ourenseanos "Padre Feijóo".
- Lorenzo Vázquez, R. (ed.) (1977) = CX
- Lorenzo Vázquez, R. (ed.) (1985) = CT
- Lorenzo Vázquez, R. (2003): "El gallego en los documentos medievales escritos en latín", in Perdiguero Villarreal, F. (ed.): *Lengua romance en textos latinos de la Edad Media*. Burgos: Universidad de Burgos, pp. 161-192.
- Lorenzo Vázquez, R. (ed.) (2004) = MS
- Lorenzo Vázquez, R. (2007): "Sarmiento e a onomástica", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica "Frei Martín Sarmiento" (Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002)*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 11-45.

- Lorenzo Vázquez, R. (2008): "Toponimia menor do lugar de Eirapedriña (Bugallido, Ames)", in Brea, M. / Fernández Rei, F. / Regueira Fernández, X. L. (coords.): *Cada palabra pesaba, cada palabra medía. Homenaxe a Antón Santamarina*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 139-154.
- Lorenzo Vázquez, R. (2009): "Toponimia menor do lugar de Framán (Bugallido, Ames)", in Corral Díaz, E. / Fontoira Surís, L. / Moscoso Mato, E. (eds.): *"A min dizen quantos amigos ey". Homenaxe ao profesor Xosé Luís Couceiro*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 495-511.
- Loscertales de G. de Valdeavellano, P. (1976) = TSob
- LP = Brea, M. (coord.) (1996): *Lírica profana galego-portuguesa. Corpus completo das cantigas medievais, con estudio biográfico, análise retórica e bibliográfica específica*. Santiago de Compostela: Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias "Ramón Piñeiro". [TMILG]
- LR = Vázquez Bertomeu, M. (2002): *La Hacienda arzobispal compostelana: libros de recaudación, 1481-1483 y 1486-1491*. Santiago de Compostela: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Instituto "Padre Sarmiento" de Estudios Gallegos. [TMILG]
- LTCS = Méndez Fernández, L. (1991): *Contribución ó estudio dun libro das Tenzas da Catedral de Santiago. Edición crítica e estudio dos folios 1 a 27*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Memoria de licenciatura inédita). [TMILG]
- LTH = López Ferreiro, A. (1967): "*Liber Tenencie Horro* o memorial de la hacienda, rentas, pensiones de la antigua Tenencia del Hórreo, escrita en el año 1437 por el canónigo Gonzalo Vázquez de Mandayo", *Compostellanus*, T. XII, nº 2, pp. 271-331. [TMILG]
- LTP = Romaní Martínez, M. / Rodríguez Suárez, M^a del P. (2003): *Libro tumbo de pergamino. Un códice medieval del monasterio de Oseira*. Santiago de Compostela: Tórculo. [TMILG]
- Lucas Álvarez, M. (1958) = SLC
- Lucas Álvarez, M. (1975) = MSXMG
- Lucas Álvarez, M. (1986) = TS
- Lucas Álvarez, M. / Lucas Domínguez, P. (1988) = PRMF
- Lucas Álvarez, M. / Justo Martín, M. X. (1991) = FDUSC
- Lucas Álvarez, M. / Lucas Domínguez, P. (1996) = MSCR
- Lucas Álvarez, M. (1997): "El monasterio de San Pedro de Fóra de Santiago de Compostela", *Museo de Pontevedra*, T. LI, pp. 491-512.
- Lucas Álvarez, M. (1998) = TA
- Lucas Álvarez, M. (2001) = SPAST
- Lucas Álvarez, M. (2002): "Los monasterios femeninos de San Cristovo de Dorneá y San Martiño de Cánduas", in Barral Rivadulla, Mª D. / López Vázquez, J. M. (coords.): *Estudios sobre Patrimonio Artístico: Homenaje del Departamento de*

- Historia del Arte y de la Facultad de Geografía e Historia de la Universidad de Santiago de Compostela a la Prof. Dra. M^a del Socorro Ortega Romero*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, pp. 853-880.
- Luján, E. R. (2000): "Ptolemy's *Callaecia* and the Language(s) of the Callaeci", in Parsons, D. / Sims-Williams, P. (eds.): *Ptolemy. Towards a linguistic atlas of the earliest Celtic place-names of Europe*. Aberystwyth: CMCS, pp. 55-72.
- Luján, E. R. (2006): "The language(s) of the Callaeci", *e-Keltoi*, nº 6, pp. 715-748.
- Machado, J. P. (1997): *Ensaaios árábico-portugueses*. Lisboa: Editorial Notícias.
- Machado, J. P. (1993) = DOELP
- Madoz, P. (1986) = DGE
- Maia, C. de Azevedo (1986) = HGPg
- Malkiel, Y. (1975): "Español y portugués antiguos *Diago*, *Diego* y *Diogo*. En torno a la hipercaracterización interna y externa", *Medioevo Romanzo*, nº 2, 177-192.
- Mariño Paz, R. (1995): "Consideracións sobre a historia dos sufixos *-ancia* / *-anza*, *-encia* / *-enza*, *-icia* / *-iza*, *-icio* / *-izo* e das terminacións *-cia* / *-za* e *-cio* / *-zo* do galego", *Verba*, nº 22, pp. 157-189.
- Mariño Paz, R. (1999): "Apuntamentos histórico-etimolóxicos sobre algúns dos *Bocablos gallegos escuros* glosados polo bacharel Olea (c. 1536)", in Álvarez Blanco, R. / Vilavedra, D. (coords.): *Cinguidos por unha arela común: homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero (Vol. I)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 629-653.
- Mariño Paz, R. (2005): "Linguas prelatinas e latinización do Noroeste ibérico", in Carracedo, A. / Pereira Menaut, G. (coords.): *Xenética e historia no noroeste peninsular: unha perspectiva interdisciplinaria (Actas das xornadas celebradas os días 11, 12 e 13 de abril de 2002 en Santiago de Compostela)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, pp. 79-96.
- Marqués Valea, X. (2004): *A toponimia de Trabada*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Martín, A. (1986): *Diccionario medieval español: desde las Glosas Emilianenses y Silenses (s. X) hasta el siglo XV*. Salamanca: Universidad Pontificia.
- Martínez Estévez, H. (1994): "Nomes de povos pré-romanos no território da diocese de Mondonhedo e a sua pervivência em topónimos actuais", *Estudios Mindonienses*, nº 10, pp. 447-473.
- Martínez Lema, P. (2007a): "Nomes de posesor na toponimia do concello de Begonte (Lugo)", *Revista Galega de Filoloxía*, nº 7, pp. 125-155.
- Martínez Lema, P. (2007b): "Orotoponimia da comarca da Barbanza no Tombo de Toxos Outos", in Evans Pim, J. / Kristensen, B. / Crespo, O. (eds.): *Actas do I Congreso da Mocidade Investigadora (25-26 de outubro de 2007)*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / IGESIP, pp. 189-195.
- Martínez Lema, P. (2008a): "Achegamento á antropotoponimia do concello de Vilalba (Lugo)", in Brea, M. / Fernández Rei, F. / Regueira Fernández, X. L. (coords.): *Cada palabra pesaba, cada palabra medía. Homenaxe a Antón Santamarina*. Santiago de

- Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 155-162.
- Martínez Lema, P. (2008b) = ITT
- Martínez Lema, P. (2009a): "Hidrotoponimia da comarca de Bergantiños na documentación do Tombo de Toxos Outos: estudo lingüístico-etimolóxico", *Ianua*, nº 9, pp. 195-212.
- Martínez Lema, P. (2009b): "O *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega* (TMILG): un corpus para o estudo do galego medieval", in González Seoane, E. / Santamarina Fernández, A. / Varela Barreiro, X. (eds.): *A lexicografía galega moderna: recursos e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 217-233.
- Martínez Lema, P. (2009c): "Proceso de construción dun inventario toponímico medieval: o Tombo de Toxos Outos", *Estudos de Lingüística Galega*, nº 1, pp. 67-83.
- Martínez Lema, P. (2009d): "*Togis / Spinis / Tribulis*: mecanismos de latinización de toponimia romance no Tombo de Toxos Outos", in Corral Díaz, E. / Fontoira Surís, L. / Moscoso Mato, E. (eds.): "*A min dizen quantos amigos ey*". *Homenaxe ao profesor Xosé Luís Couceiro*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 527-535.
- Martínez Lema, P. (no prelo): "A toponomástica como auxiliar da lexicografía histórica: os exemplos de *Moraime* e *Fornís*", in *Actas del XXXIX Simposio Internacional de la Sociedad Española de Lingüística (Santiago de Compostela, 1-4 de febrero de 2010)*.
- Martínez Lema, P. / Pichel Gotérrez, R. (2009): "Documentación romance no Tombo de Toxos Outos: edición filolóxica e estudo toponímico", *Moenia*, nº 15, pp. 207-231.
- Martínez Lema, P. (no prelo): "Estrategias de latinización de toponimia romance en un cartulario medieval gallego: el Tumbo de Toxos Outos", *Estudis Romànics*, nº 33.
- Martínez Lema, P. (no prelo): "Interrelación entre antroponimia y lexicografía histórica: algunos ejemplos del Tumbo de Toxos Outos", in *Actas del XXIV Encuentro de la Asociación de Jóvenes Lingüistas*.
- Martínez Lema, P. (no prelo): "Toponimia, etimoloxía e fontes documentais: algúns exemplos do Tombo de Toxos Outos", in *Actas del XXV Encuentro de la Asociación de Jóvenes Lingüistas*.
- Martínez López, R. (ed.) (1963) = XH
- Martínez Ortega, R. (1998a): "*Historia Compostellana*. Acerca de su toponimia", *Fortunatae*, nº 10, pp. 231-245.
- Martínez Ortega, R. (1998b): "La documentación del Tumbo A de la Catedral de Santiago de Compostela: acerca de su toponimia", *Iacobvs*, nº 5-6, pp. 31-81.
- Martínez Ortega, R. (1999): "El rey Alfonso VI y la documentación latina medieval, acerca de su toponimia", *Iacobvs*, nº 7-8, pp. 185-257.
- Martínez Ortega, R. (2002): "Algunos topónimos y sintaxis entre los documentos medievales del Reino de Galicia: Alfonso VII (1116-1157)", in Aldama, A. M^a / Del Barrio, Mª F. / Espigares, A. (eds.): *Nova et vetera. Nuevos horizontes de la filología latina (Vol. I)*. Madrid: Sociedad de Estudios Latinos, pp. 517-524.

- Martínez Ortega, R. (2007): "Toponimia medieval del Tumbo B de la Catedral de Santiago", *Revista de Filología de la Universidad de La Laguna*, nº 25, pp. 407-415.
- Martínez Salazar, A. (1899): *Los nombres de La Coruña*. A Coruña: Ferrer e Hijo.
- Martinón-Torres, M. (2000a): "Aspectos historiográficos del megalitismo gallego: de la documentación medieval al siglo XIX", in Oliveira Jorge, V. (coord.): *III Congresso de Arqueologia Peninsular (Vila Real 1999). Neolitização e megalitismo da Península Ibérica*. Porto: ADECAP, pp. 303-319.
- Martinón-Torres, M. (2000b): "Los megalitos de término. Crónica del valor territorial de los monumentos megalíticos a partir de las fuentes escritas", *Trabajos de Prehistoria*, nº 58, pp. 95-108.
- Martinón-Torres, M. (2004): "El Padre Sarmiento y el megalitismo gallego", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. LI, nº 117, pp. 435-448.
- MAS = Hoyo, J. del (1952): *Memorias del Arzobispado de Santiago*. Edición de A. Rodríguez González e B. Varela Jácome. Santiago de Compostela: Porto y Cía.
- Matasović, R. (2009) = EDPC
- Maure Rivas, X. (2006) = THPT
- MB = Rodríguez Núñez, C. (1989): "Santa María de Belvís, un convento mendicante femenino en la Baja Edad Media (1305-1400)", *Estudios Mindonienses*, nº 5, pp. 335-485. [TMILG]
- Méndez Fernández, L. (1991) = LTCS
- Menéndez Pidal, R. (1946): "El elemento *-obre* en la toponimia gallega", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. II, nº 5, pp. 1-6.
- Menéndez Pidal, R. (1968): *Toponimia prerrománica hispana*. Madrid: Gredos.
- Menéndez Pidal, R. (1976⁸): *Orígenes del español*. Madrid: Espasa Calpe.
- MERS = Duro Peña, E. (1977): *El monasterio de San Esteban de Ribas de Sil*. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos "Padre Feijóo". [TMILG]
- Mettmann, W. (ed.) (1959-1972) = CSM
- Michelena, L. (1957): "El genitivo en la onomástica medieval", *Emerita*, Vol. XXV, pp. 134-148.
- Miguel y Navas, R. de (1867) = NDLEE
- Millán González-Pardo, I. (1962): "El topónimo gallego *Cobo*", *El Museo de Pontevedra*, T. XVI, pp. 49-53.
- Millán González-Pardo, I. (1978): "Los nombres de Pontedeume y su río, el castro de Ombre y la batalla de Pontumio", *Verba*, nº 5, pp. 25-46.
- Millán González-Pardo, I. (1986): "*Andeiro*, topónimo celta y los nombres de Tabeayo y sus lugares", *Anuario Brigantino*, nº 9, pp. 31-36.
- Millán González-Pardo, I. (1987) = TCP
- Millán González-Pardo, I. (1990): "El topónimo céltico *Callobre* y primera cala en su familia léxica", in *Homenaje al polígrafo eumés Don Antonio Couceiro Freijomil en el primer centenario de su nacimiento (1888-1988)*. A Coruña: Deputación Provincial da Coruña, pp. 199-218.

- Millán González-Pardo, I. (1994): "Toponimia de Ponteceso y de su municipio", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XLI, nº 106, pp. 441-489.
- Miranda Pérez Seoane, J. (1985): *Contribución al estudio de la toponimia menor de la Cuenca Alta del Esla (León)*. León: Diputación Provincial de León.
- Monjour, A. (1988): "Notes de dialectologie ouest-hispanique: résultats particuliers du suffixe -ola en galicien et en asturien", *Revue de Linguistique Romane*, V. LII, nº 207-208, pp. 371-384.
- Monteagudo, L. (1951): "Carta de Coruña romana. I. El interior", *Emerita*, Vol. XIX, pp. 191-225.
- Monteagudo, L. (1952): "Carta de Coruña romana. II. Costa (I)", *Emerita*, Vol. XX, pp. 467-490.
- Monteagudo, L. (1953): "Oestrymnides y Cassiterides en Galicia (Crítica de un estudio y nuevas aportaciones)", *Emerita*, Vol. XXI, pp. 241-248.
- Monteagudo, L. (1954): "Nombres de túmulos y dólmenes en Galicia y Portugal", separata de *Revista de Filología Española*, Vol. XXXVIII, pp. 100-115.
- Monteagudo, L. (1983): "Etimologías de topónimos coruñeses (I)", *Anuario Brigantino*, nº 6, pp. 43-51.
- Monteagudo, L. (1984): "Etimologías de topónimos coruñeses (II)", *Anuario Brigantino*, nº 7, pp. 33-46.
- Monteagudo, L. (1999): "Hidronimia gallega", *Anuario Brigantino*, nº 22, pp. 255-314.
- Montero Díaz, S. (1935) = SMX
- Morala Rodríguez, J. R. (1984): *La toponimia de una zona del Esla: Palanquinos, Campo y Villavidel*. León: Universidad de León.
- Morala Rodríguez, J. R. (1989): *Toponimia de la comarca de Los Oteros (León)*. León: Diputación Provincial de León.
- Morala Rodríguez, J. R. (1993): "Consideraciones en torno al léxico de origen árabe en la documentación medieval leonesa", in Lorenzo Sanz, E. (coord.): *Proyección histórica de España en sus tres culturas: Castilla y León, América y el Mediterráneo (Medina del Campo, 1991). Volumen 2: Lengua y Literatura española e hispanoamericana*. Valladolid: Junta de Castilla y León, pp. 149-156.
- Morala Rodríguez, J. R. (1994): "Objetivos y métodos en los estudios de toponimia", in Álvarez, A. / Perdigüero, H. (eds.): *Toponimia de Castilla y León. Actas de la Reunión Científica sobre Toponimia de Castilla y León (Burgos, noviembre de 1992)*. Burgos: Universidad de Burgos, pp. 57-80.
- Morala Rodríguez, J. R. (1998): "Los cambios en toponimia: evolución y arcaísmo según un apeo leonés del s. XIII", *Quaderns de Sintagma*, nº 2, pp. 101-122.
- Morala Rodríguez, J. R. (2004): "Documentación leonesa y léxico hispánico", in Domínguez García, M. / Díaz y Díaz, M. C. / Díaz de Bustamante, M. (coords.): *Escritos dedicados a José María Fernández Catón*. León: Centro de Estudios e Investigación "San Isidoro", pp. 1019-1039.
- Moralejo Álvarez, J. J. (1999): "Lenguas paleohispánicas", in *Os Celtas da Europa Atlántica. Actas do Iº Congreso Galego sobre a Cultura Celta (Ferrol, agosto 1997)*. Ferrol: Concello de Ferrol, pp. 17-45.

- Moralejo Álvarez, J. J. (2001): "Hidronimia galaica prerromana", in Villar Liébana, F. / Fernández, M. P. (eds.): *Religión, lengua y cultura prerromana. Actas del VIII Coloquio Internacional sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Salamanca, 1999)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 501-509.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2002a): "Bormanico, CIL II, 2402 y 2403", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 1507-1523.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2002b): "El epíteto teonímico *Anabaraeco*", *Boletín Auriense*, T. XXXII, pp. 77-86.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2002c): "Mandeo, Mendo, Miodelo", *Anuario Brigantino*, nº 25, pp. 77-86.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2003): "Cambre, Pambre e outros topónimos en -bre", *Revista Galega de Filoloxía*, nº 4, pp. 97-113.
- Moralejo Álvarez, J. J. / García Blanco, Mª J. (eds.) (2004) = CC
- Moralejo Álvarez, J. J. (2005): "Arco(s), Busto(s), Pazo(s): ¿toponimia de ganadería?", in Boullón Agrelo, A. I. / Couceiro Pérez, X. L. / Fernández Rei, F. (eds.): *As tebras alumeadas: estudos filolóxicos ofrecidos en homenaxe a Ramón Lorenzo*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 219-237.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2006a): "Documentación prelatina en Gallaecia", in Álvarez Blanco, R. / Dubert García, F. / Sousa Fernández, X. (eds.): *Lingua e Territorio*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 191-234.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2006b): "Hidronimos galaicos con sufijo -antia", in Velaza, J. et al. (eds.): *Acta Palaeohispanica IX, Actas del IX Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas (Barcelona, 20-24 de octubre de 2006)*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, pp. 837-860.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2009a): "Hidronimia prerromana de Gallaecia", in Kremer, D. (ed.): *Coloquio sobre onomástica galega (2º. 2008. Leipzig). Onomástica galega II: onimia e onomástica romana e a situación lingüística do noroeste peninsular. Actas do segundo coloquio, Leipzig 17 e 18 de outubro de 2008*. Anexo 64 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 37-90.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2009b): "Toponimia de las vías romanas de Galicia", *Palaeohispanica*, nº 9, pp. 189-202.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2010): "Documentación medieval galaica: topónimos en -bre", in Cortés Gabaudan, F. / Méndez Dosuna, J. V. (eds.): *"Dic mihi, Musa, virum": homenaje al profesor Antonio López Eire*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 473-480.
- Moralejo Lasso, A. (1977): *Toponimia gallega y leonesa*. Santiago de Compostela: Pico Sacro.
- Moralejo Lasso, A. (1978): "Ojeada a los topónimos hispánicos y especialmente a los gallegos de origen prelatino de J. Corominas", *Verba*, nº 5, pp. 13-24.

- Moralejo Lasso, A. (1979): "Ojeada a los topónimos hispánicos y especialmente a los gallegos de origen prelatino de J. Corominas (Continuación)", *Verba*, nº 6, pp. 13-16.
- Moralejo Lasso, A. (1980): "Notas acerca de hidronimia gallega", *Verba*, nº 7, pp. 157-170.
- Moralejo Lasso, A. (1981a): "Notas acerca de algunos topónimos de la comarca de Betanzos", *Anuario Brigantino*, nº 4, pp. 32-37
- Moralejo Lasso, A. (1981b): "Un topónimo fantasma y ambiguo: Lañobre", *Boletín de Estudios del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 2-3, pp. 4-7.
- Morandeira Lourés, Mª J. (1969): *El habla de Lage*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Memoria de licenciatura inédita).
- Morlet, M.-T. (1972a): *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle (I.-Les nomes issus du germanique continental et les créations gallo-germaniques)*. París: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Morlet, M.-T. (1972b): *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle (II.-Les noms latins ou transmis par le latin)*. París: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Morlet, M.-T. (1985): *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle (III.-Les noms de personne contenus dans les noms de lieux)*. París: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Morlet, M.-T. (1991): *Dictionnaire Etymologique des Noms de Famille*. París: Perrin.
- Mouta, J. O. (1947): "Considerações sobre Santa Comba (Subsídio para a toponímia religiosa)", *Mensagem de S. Bento*, nº 16, pp. 3-4.
- MS = Lorenzo Vázquez, R. (ed.) (2004): *Miragres de Santiago = Milagres de Santiago = Milagros de Santiago*. Valencia: Scriptorium Ediciones Limitadas. [TMILG]
- MSCR = Lucas Álvarez, M. / Lucas Domínguez, P. (1996): *El monasterio de San Clodio do Ribeiro en la Edad Media: estudio y documentos*. Sada (A Coruña): Edición do Castro. [TMILG]
- MSSC = Vaquero Díaz, Mª B. (2004): *Colección diplomática do mosteiro de San Salvador de Celanova (ss. XIII-XV)*. Santiago de Compostela: Tórculo.
- MSXMG = Lucas Álvarez, M. (1975): *El monasterio de San Julián de Moraime en Galicia: notas documentales*. Gran Canaria: Caja Insular de Ahorros.
- Müller, K. (ed.) (1883-1901): *Claudii Ptolemaei Geographia* (2 volumes). París: Firmin-Didot.
- Nascentes, A. (1932): *Dicionário Etimológico da Língua Portuguesa*. Rio de Janeiro: Francisco Alves.
- Nat. Hist. = Plinio Segundo (1973-1999): *Naturalis Historia*. Edición de R. König e G. Winkler. Tübingen: Heimeran.
- Navarro Caballero, M. / Ramírez Sádaba, J. L. (coords.) (2003) = AALR
- Navaza Blanco, G. (1991): "O nome Paio", *Cadernos de Lingua*, nº 3, pp. 25-36.
- Navaza Blanco, G. (1998): "Algúns antropotopónimos do concello de Lalín", in Kremer, D. (coord.): *Homenaxe a Ramón Lorenzo (Vol. II)*. Vigo: Galaxia, pp. 903-

- Navaza Blanco, G. (1999a): "Noms de personnes dans les noms de terrains de la Galice du sud", in Kremer, D. (ed.): *Akten des 18 Internationalen Kongresses für Namenforschung (Trier 12-17 April 1993)*. Vol. IV. Tübingen: Max Niemeyer, pp. 281-304.
- Navaza Blanco, G. / Palacio Sánchez, A. (1999b): "Toponimia de Ventosela", in Álvarez Blanco, R. / Vilavedra, D. (coords.): *Cinguidos por unha arela común: homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero (Vol. I)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 767-774.
- Navaza Blanco, G. (2002): "Dialectoloxía e toponimia", in Álvarez Blanco, R. / Dubert García, F. / Sousa Fernández, X. (eds.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 137-146.
- Navaza Blanco, G. / Méndez, L. (2004): "Xentilicios e nomes persoais na toponimia de Chantada", in Álvarez Blanco, R. / Fernández Rei, F. / Santamarina Fernández, A. (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional (Santiago de Compostela, 16-20 de setembro de 1996)*. Vol. III. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 523-532.
- Navaza Blanco, G. (2006): *Fitotoponimia galega*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Navaza Blanco, G. (2007a): "Sarmiento toponomástico. O topónimo *Mezquita*", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica "Frei Martín Sarmiento" (Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002)*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 87-96.
- Navaza Blanco, G. (2007b): *Toponimia de Catoira*. Catoira: Concello de Catoira.
- Navaza Blanco, G. (2009a): "As estivadas ou estibadas. Nota etimolóxica", *Estudos de Lingüística Galega*, nº 1, pp. 225-235.
- Navaza Blanco, G. (2009b): "Toponimia prelatina na documentación medieval de Galicia", in Kremer, D. (ed.): *Coloquio sobre onomástica galega (2º. 2008. Leipzig)*. *Onomástica galega II: onimia e onomástica romana e a situación lingüística do noroeste peninsular. Actas do segundo coloquio, Leipzig 17 e 18 de outubro de 2008*. Anexo 64 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 215-226.
- NDLEE = Miguel y Navas, R. de (1867): *Nuevo diccionario latino-español etimológico*. Madrid: Agustín Jubera.
- Nègre, E. (1963): *Les noms de lieux en France*. París: Librairie Armand Colin.
- Nègre, E. (1990-1991): *Toponymie générale de la France*. Genève: Librairie Droz.
- NG = Xunta de Galicia (2003): *Nomenclátor de Galicia*. [<http://www.xunta.es/toponimia>].
- Novo Cazón, J. L. (1986) = PSVD
- Novoa Gómez, Mª A. (2000): *Las gentes de Muros en sus primeros documentos*. Santiago de Compostela: Tórculo.
- Nunes, J. J. (1960⁶): *Compêndio de Gramática Histórica Portuguesa (Fonética e Morfologia)*. Lisboa: Livraria Clássica Editora.

- Núñez Pérez, M. / Leiro Lois, A. / Daporta Padín, M. (2007a): *A costa de Galiza*. Vigo: A Nosa Terra.
- Núñez Pérez, M. / Leiro Lois, A. / Daporta Padín, M. (2007b) = RG
- OA = García Álvarez, M. R. (1966): "Ordoño Adefónsiz, rey de Galicia de 910 a 914 (Noticias y documentos)", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. XXI, nº63-64, pp. 217-248.
- OELG = Sarmiento, M. (1999): *Onomástico etimológico de la lengua gallega*. Edición de J. L. Pensado Tomé. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Olano Silva, V. (1967): "Toponimia gallega", *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo*, T. VIII, nº 67-70, pp. 121-129.
- Oliver Asín, J. (1959): *Historia del nombre de Madrid*. Madrid: Instituto Miguel Asín.
- Oliver Asín, J. (1962): "Las dos almuzaras", *Al-Andalus*, Vol. XXVII, nº 1, pp. 155-180.
- Olivera Serrano, C. (2004): "El Pedido de 1455 en el Reino de Galicia", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, T. LI, nº 117, pp. 363-374.
- OM = Cortesão, A. A. (1912): *Onomástico medieval português*. Lisboa: Imprensa Nacional.
- OMOM = Graña Cid, Mª M. (1990): "Las órdenes mendicantes en el obispado de Mondoñedo. El convento de san Martín de Villaoriente (1374-1500)", *Estudios Mindonienses*, nº 6, pp. 13-464. [TMILG]
- Otero Pedrayo, R. (1977): *Os ríos galegos*. Vigo: Castrelos.
- Pais Lapidó, P. (1889): "Documentos del monasterio de Tojos-Outos", *Galicia Diplomática*, V. IV, nº 49-50, pp. 337-341.
- Palacio Sánchez, X. A. (1980): "A toponimia en Galicia no ano 1979", in VV. AA.: *Galicia no ano 79*. A Guarda: J. A. Vicente.
- Palacio Sánchez, X. A. (1981): *Toponimia del ayuntamiento de Pantón (Lugo)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Tese de doutoramento inédita).
- Palacio Sánchez, X. A. (1989): "Sobre unha evolución diverxente do latín *agrum* nalgúns topónimos galegos", in Kremer, D. (ed.): *Homenagem a Joseph M. Piel por ocasião do seu 85º aniversário*. Tübingen: Niemeyer, pp. 85-86.
- Palomar Lapesa, M. (1957): *La onomástica personal pre-latina de la antigua Lusitania*. Salamanca: Universidad de Salamanca (Secretariado de Publicaciones e Intercambio Científico).
- Pardo de Guevara y Valdés, E. (2000): "La Casa de Altamira y sus linajes en la Baja Edad Media", in Suárez Suárez, M. (coord.): *Simposio de Historia da Costa da Morte. Actas do I Simposio de Historia da Costa da Morte: mil cen anos das terras de Nemancos, Soneira e Bergantiños (Baio e Zas, 18, 19 e 20 de xuño de 1999)*. Cee: Asociación Neria, pp. 261-282.
- PDNG = Rodríguez Parada, R. (2008): "Os primeiros documentos notariais en galego do século XIII -ata 1260- custodiados nos arquivos de Santiago de Compostela", in Corral Díaz, E. / Fontoira Surís, L. / Moscoso Mato, E. (eds.): *"A mi dizen quantos amigos ey". Homenaxe ao profesor Xosé Luís Couceiro*. Santiago de Compostela:

- Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 323-332.
- Pedregal Montes, M. A. / Viejo Fernández, X. (1996): "Caracterización toponímica de Santa Mariña de Piedramuelle: estudo histórico y etimolóxico. (I) Orografía y elementos físicos", *Lletres Asturianas*, nº 58, pp. 45-79.
- Pedrero, R. (1996): "El hidrónimo prerromano *Mira*", *Emerita*, Vol. LXIV, pp. 361-374.
- Pedrero, R. (1999): "Aproximación lingüística al teónimo lusitano-gallego *Bandue / Bandi*", in Villar Liébana, F. / Beltrán, F. (eds.): *Pueblos, lenguas y escrituras en la Hispania prerromana (Actas del VII Coloquio de Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 535-543.
- Pedret Casado, P. (1935): "Etimoloxías dalgúns nomes xeográficos de *Queixumes dos pinos*", *Nós*, nº 134, pp. 31-33.
- Peinado Gómez, N. (1953): "Toponomástico árabe-lucense", *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo*, T. V, nº 39, pp. 146-151.
- Peinado, N. (1976): "La toponimia suevo-gótica lucense", *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo*, T. IX, nº 85-86, pp. 245-249.
- Pensado Tomé, J. L. (1961): "Aspectos lingüísticos de la Compostela medieval", *Vox Romanica*, Vol. XIX, pp. 319-340.
- Pensado Tomé, J. L. (1965): *Estudios etimológicos galaico-portugueses*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Pensado Tomé, J. L. (1975): "*Papeletas de nombres de peces* del P. Sobreira", *Verba*, nº 2, pp. 157-180.
- Pensado Tomé, J. L. (1978): "Perfiles románicos del léxico gallego", *Verba*, nº 5, pp. 63-91.
- Pensado Tomé, J. L. (1983): "El léxico hispánico occidental en el *Tumbo Viejo* de San Pedro de Montes", *Verba*, nº 10, pp. 43-77.
- Pensado Tomé, J. L. (1991): *Galicia en su lengua y sus gentes*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- Pensado Tomé, J. L. (1999a): *Estudios Asturianos*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- Pensado Tomé, J. L. (1999b): "Notas etimológicas gallegas", in Álvarez Blanco, R. / Vilavedra, D. (coords.): *Cinguidos por unha arela común: homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero (Vol. I)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 809-823.
- Pérez Pascual, J. I. (1982): "Observaciones en torno a la desaparición de la *-n-*intervocálica gallega", *Verba*, nº 9, pp. 201-213.
- Pérez Rodríguez, F. (2002): *O mosteiro dos Santos Xusto e Pastor de Toxosoutos na idade media, séculos XII-XIII*. Sada (A Coruña): Edición do Castro.
- Pérez Rodríguez, F. (2004) = DTT
- Pharies, D. (2002): *Diccionario etimológico de los sufijos españoles*. Madrid: Gredos.

- Pichel Gotérrez, R. (2004): "Edición dun texto medieval: acta de apertura do testamento de Martín de Pazos (1422)", *Murguía*, nº 3, pp. 27-55.
- Pichel Gotérrez, R. (2008) = SSST
- Pichel Gotérrez, R. (2009a): "A habilitación do romance na documentación do mosteiro de Sto. Estevo de Chouzán (Lugo)", in Corral Díaz, E. / Fontoira Surís, L. / Moscoso Mato, E. (eds.): *"A mi dizen quantos amigos ey". Homenaxe ao profesor Xosé Luís Couceiro*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 479-493.
- Pichel Gotérrez, R. (2009b) = SECh
- Pichel Gotérrez, R. (2009c) = SMP
- Piel, J. M. (1937): *Os nomes germânicos na toponímia portuguesa (I. Adães-Novegilde)*. Lisboa: Imprensa Nacional.
- Piel, J. M. (1945a): "As águas na toponímia galego-portuguesa", *Boletim de Filologia*, T. VIII, pp. 305-342.
- Piel, J. M. (1945b): *Os nomes germânicos na toponímia portuguesa (II. Oldrões-Zendo)*. Lisboa: Jorge Fernandes Ltda.
- Piel, J. M. (1947a): "Apostilas de etimologia e lexicologia portuguesa (I)", *Revista Portuguesa de Filologia*, nº 1, pp. 448-462.
- Piel, J. M. (1947b): "A propósito do nome do Bispo Nausto de Coimbra (867-912). Os topónimos galegos *Nouche*, *Nostián* e o portugués *Nostim*", *Revista Portuguesa de História*, nº 3, pp. 43-78.
- Piel, J. M. (1947c): "Nomes de lugar referentes ao relevo e ao aspecto geral do solo (capítulo de uma toponímia galego-portuguesa)", *Revista Portuguesa de Filologia*, nº 1, pp. 153-197.
- Piel, J. M. (1948): *Nomes de "possessores" latino-cristãos na toponímia asturo-galego-portuguesa*. Coimbra: Universidade de Coimbra.
- Piel, J. M. (1949): "Apostilas de etimologia e lexicologia portuguesa (II)", *Boletim de Filologia*, T. X, pp. 320-333.
- Piel, J. M. (1950a): "Nota ao artigo precedente" (sobre o traballo de P. Aebischer "*Salicetum et salictum dans les langues romanes*"), *Revista Portuguesa de Filologia*, nº 3, pp. 86-89.
- Piel, J. M. (1950b): *Os nomes dos santos tradicionais hispânicos na toponímia peninsular*. Separata de *Biblos*, Vol. XXV-XXVI. Coimbra: Universidade de Coimbra.
- Piel, J. M. (1951): "Os nomes das *quercus* na toponímia peninsular", *Revista Portuguesa de Filologia*, nº 4, pp. 310-341.
- Piel, J. M. (1952): "*Penaguião*. Gal. *Goyán*, *Goyáns*, *Goyás*, etc.", *Boletim de Filologia*, T. XIII, pp. 148-150.
- Piel, J. M. (1953): *Miscelânea de etimologia portuguesa e galega*. Coimbra: Universidade de Coimbra.
- Piel, J. M. (1954): "Fragmentos de toponimia hispânica. Sobre alguns nomes de *villae* romanas em -ana", *Archivum*, T. IV, pp. 74-80.

- Piel, J. M. (1956): "Como nasceu o nome da freguesia de *Mafamude*", *Revista Portuguesa de História*, nº 5, pp. 283-286.
- Piel, J. M. (1961): "Sobre a terminação *-endo (-indo)*, *-enda* na fito-toponímia galego-portuguesa", *Boletim de Filologia*, T. XX, pp. 153-163.
- Piel, J. M. (1963): "Sobre os apelidos portugueses do tipo patronímico em *-ici / -es*", *Boletim de Filologia*, T. XXI, pp. 59-63.
- Piel, J. M. (1964): "Ainda a etimologia de *Mortágua*", *Boletim de Filologia*, T. XXII, pp. 59-63.
- Piel, J. M. (1973): "Sobre uma suposta identificação dos topónimos gal-port. GROBA, GROVA, etc. com o etnónimo pre-romano GROVII", *Verba*, nº 1, pp. 62-67.
- Piel, J. M. (1975a): "Mánduas, um problema de toponímia histórica galega", *Grial*, nº 48, pp. 227-230.
- Piel, J. M. (1975b): "Novos fragmentos de toponímia galega oriunda de nomes latinos de senhorios rurais medievos", *Verba*, nº 2, pp. 45-58.
- Piel, J. M. (1975c): "Vilarmosén, Rosén e outros topónimos congêneres da provincia de Ourense", *Boletín Auriense*, T. V, pp. 287-289.
- Piel, J. M. / Kremer, D. (1976a) = HgNb
- Piel, J. M. (1976b): "Uma etimologia bem estabelecida, aventurosamente contestada: *bravo* < BARBARUS", *Verba*, nº 3, pp. 5-9.
- Piel, J. M. (1978): "Quatro topónimos galegos: Becerreá, Bicerreán, Bacurín, Bacorelle e a etimologia de Becerro e Bácoro", *Grial*, nº 62, pp. 411-415.
- Piel, J. M. (1979): "Considerações gerais sobre toponímia e antroponímia galegas", *Verba*, nº 6, pp. 5-11.
- Piel, J. M. (1982): "Respiga de antroponímia galega de origem latina", *Verba*, nº 9, pp. 125-151.
- Piel, J. M. (1983a): *Novos ensaios de toponímia ásture-galego-portuguesa*. Coimbra: Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra (Instituto de Estudos Românicos).
- Piel, J. M. (1983b): "Reminiscências trovadorescas na toponímia e onomástica galego-portuguesa", *Boletim de Filologia*, T. XXVIII, pp. 1-6.
- Piel, J. M. (1983c): "Sobre a origem de uma trindade toponímica galega: *Bergunde*, *Bergondo*, *Bragunde*", *Grial*, nº 82, pp. 493-494.
- Piel, J. M. (1984a): "Novíssimas achegas à história da tradição antroponomástica mais antiga latina no Noroeste galaico", *Verba*, nº 11, pp. 5-24.
- Piel, J. M. (1984b): "Vestígios toponímicos hispânicos da arte agrimensora romana", *Evphrosyne*, nº 12, pp. 233-234.
- Piel, J. M. (1985a): "O bem e o mal na tradição toponímica portuguesa", *Boletim de Filologia*, T. XXX, pp. 13-15.
- Piel, J. M. (1985b): "Sobre os topónimos gal. *barja / barza*, port. *varge / vargem / várzea*, ast. *barzena / barzana* e outros afins do noroeste da Península Ibérica", *Grial*, T. XXIII, nº 90, pp. 471-474.
- Piel, J. M. (1987): "Três esboços de antroponímia galego-portuguesa", *Boletim de Filologia*, T. XXXI, pp. 185-186.

- Piel, J. M. (1989): *Estudos de lingüística histórica galego-portuguesa*. Lisboa: Imprensa Nacional / Casa da Moeda.
- Piel, J. M. (1993): "Apuntamentos e sugestões etimológicas de toponímia mirandesa (hipóteses e certezas)", in Schmidt-Radefeldt, J. (ed.): *Semiótica e lingüística portuguesa e românica. Homenagem a José Gonçalo Herculano de Carvalho*. Tübingen: Narr, pp. 285-289.
- Pinder, M. / Parthey, G. (eds.) (1962): *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*. Aalen: Otto Jeller.
- Plinio Segundo (1973-1999) = *Nat. Hist.*
- Pokorny, J. (1959) = IEW
- Pomponio Mela (1971) = *Choro*.
- Portela Silva, E. (1976) = ROT
- Porto Dapena, J. A. (1968): "As vocaes átonas galegas *e, o, a* en contaito con labial", *Grial*, nº 19, pp. 30-39.
- Porto Dapena, J. A. (1985): "Estudio toponímico del ayuntamiento gallego de Cedeira (España)", *Thesaurus*, nº 40, pp. 508-532.
- Porto Dapena, J. A. (2006): "Principios de toponimia: os casos de Neda e Xubia", *Revista de Neda*, nº 9, pp. 114-152.
- Porto Dapena, J. A. (2007): "Algúnas notas de toponimia da bisbarra ferrolá", *Papeis Ártabros*, nº 4, pp. 7-34.
- Porto Dapena, J. A. (2008): "Topónimos costeiros da ría de Cedeira", *Revista Galega de Filoloxía*, nº 9, pp. 79-125.
- PRMF = Lucas Álvarez, M. / Lucas Domínguez, P. (1988): *San Pedro de Ramirás. Un monasterio femenino en la Edad Media. Colección diplomática*. Santiago de Compostela: Publicacións de Caixa Galicia. [TMILG]
- Prósper, B. M^a (2002): *Lenguas y religiones prerromanas del Occidente de la Península Ibérica*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Prósper, B. M^a (2004): "Varia Palaeohispanica Occidentalia: I. Lusitano TAVROM IFADEM, II. Origen del topónimo galaico *Glandovmiron*, III. Indoeuropeo **kor(y)o-* 'ejército' en Hispania, IV. Un superlativo hispano-celta **kintúsamos* y una cuestión del acento", *Palaeohispanica*, nº 4, pp. 169-194.
- Prósper, B. M^a (2008): "En los márgenes de la lingüística celta: los etnónimos del Noroeste de la Península Ibérica y una ley fonética del hispano-celta occidental", *Paleohispanica*, nº 8, pp. 35-54.
- PSVD = Novo Cazón, J. L. (1986): *El priorato santiaguista de Vilar de Donas en la Edad Media (1194-1500)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. [TMILG]
- Puentes Romay, J. A. (1995): "Representación gráfica de palatales en documentos altomedievales del noroeste peninsular: tradición e innovación", in Pérez González, M. (ed.): *Actas del I Congreso Nacional de Latín Medieval (León, 1-4 diciembre 1993)*. León: Universidad de León (Secretariado de Publicaciones), pp. 619-625.
- Quintáns Suárez, M. (1999): "Descrición paisaxística do Concello de Cee e a orixe do seu nome", in Cores Trasmonte, B. (dir.): *Historia de Cee*. Cee: Concello de Cee, pp.

- Rabanal Álvarez, M. (1956): *Un pormenor local del topónimo Lama en tierras de León*. León: Centro de Estudios e Investigación "San Isidoro".
- Ramírez Sádaba, J. L. (1993): "Teónimo y antropónimos nuevos en la provincia de Lusitania y zonas próximas", in Untermann, J. / Villar Liébana, F. (eds.): *Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Colonia, 25-28 de Noviembre e 1989)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 425-444.
- Ramírez Sádaba, J. L. (1998): "Apellidos cántabros derivados de nombres célticos", in Nicolaisen, W. F. H. (ed.): *Proceedings of XIX International Congress of Onomastic Sciences (Aberdeen, 1996)*. Aberdeen: University of Aberdeen, pp. 297-301.
- Ramírez Sádaba, J. L. (1999): "Apellidos de etimología indoeuropea en Cantabria (España)", *Verba*, nº 26, pp. 379-392.
- Ranz Yubero, J. A. / Sáez, C. (2002): "Nombrar y percibir el agua. Hidrónimos en la documentación de Celanova (842-974)", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 1541-1552.
- Recuero Astray, M. / Romero Portilla, P. / Rodríguez Prieto, A. (1998): *Documentos medievales del Reino de Galicia: Alfonso VII (1116-1157)*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia (Dirección Xeral de Patrimonio Cultural).
- Recuero Astray, M. / Romero Portilla, P. / Rodríguez Prieto, A. (2000): *Documentos medievales del Reino de Galicia: Fernando II (1155-1188)*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia (Dirección Xeral de Patrimonio Cultural).
- Rey Souto, J. A. (2000): "O mosteiro bieito de Moraime", in Suárez Suárez, M. (coord.): *Simposio de Historia da Costa da Morte. Actas do I Simposio de Historia da Costa da Morte: mil cen anos das terras de Nemancos, Soneira e Bergantiños (Baio e Zas, 18, 19 e 20 de xuño de 1999)*. Cee: Asociación Neria, pp. 45-66.
- Rey Souto, J. A. / Framiñán Santos, A. (1999): "As orixes, a Terra de Nemancos e os Trastámara", in Cores Trasmonte, B. (dir.): *Historia de Cee*. Cee: Concello de Cee, pp. 171-232.
- Rey Souto, J. A. / Framiñán Santos, A. (2003): "As terras do concello de Santa Comba na Idade Media", in Quintáns Suárez, M. (dir.): *Historia de Santa Comba de Xallas*. Santa Comba: Concello de Santa Comba, pp. 335-377.
- RG = Núñez Pérez, M. / Leiro Lois, A. / Daporta Padín, M. (2007): *Os ríos de Galiza*. Vigo: A Nosa Terra.
- Ríos Creo, Mª J. (1974): *Estudio de toponimia de la comarca compostelana*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Memoria de licenciatura inédita).
- Rivas Quintas, E. (1978): "La isoglosa PACIO / PAZO en Galicia", *Verba*, nº 3, pp. 356-364.
- Rivas Quintas, E. (1980): "Freigresías de Borela e Rebordelo, Pontevedra", *Boletín de Estudios del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 1, pp. 25-29.

- Rivas Quintas, E. (1981): "O tema latino *casa* na Rivoira Sacrata", *Boletín Auriense*, T. XI, pp. 227-274.
- Rivas Quintas, E. (1982): *Toponimia de Marín*. Anexo 18 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Rivas Quintas, E. (1987): "A toponimia en Tribes", *Boletín de Estudios del Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia*, nº 8, pp. 13-16.
- Rivas Quintas, E. (1989): *Lingua galega. Historia e fenomenoloxía*. Lugo: Alvarellos.
- Rivas Quintas, E. (1991): *Onomástica persoal do Noroeste hispano*. Lugo: Alvarellos.
- Rivas Quintas, E. (1992): "Topónimos no SO de Lugo. Escrituras de mosteiros", *Lucensia*, nº 7, pp. 87-98.
- Rivas Quintas, E. (1994): *Lingua galega, nivéis primitivos*. Santiago de Compostela: Laiovento.
- Rivas Quintas, E. (1998): "Ríos primitivos do NO.", *El Museo de Pontevedra*, T. LII, pp. 235-283.
- Rivas Quintas, E. (2007): "Fenomenoloxía toponímica de Galicia", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica "Frei Martín Sarmiento" (Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002)*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 469-483.
- Roca Garriga, P. (1954): "Distribución relativa de los topónimos en *albus* y *blank* en la Península Ibérica", *Revista de Filología Española*, Vol. XXXVIII, pp. 251-256.
- Roca Garriga, P. (1956): *Los términos de color en la toponimia*. Sant Cugat del Vallès: Abadía.
- Rodón, E. (1969): "Nombres de lugar en los documentos latinos medievales", in Hormung, H. (ed.): *Disputationes ad montium uocabula aliorumque nominum significationes pertinentes (X International Kongress für Namenforschung)*. Wien: Abhandlungen, pp. 285-291.
- Rodón, E. (1972): "Toponimia y latín medieval", *Emerita*, Vol. XL, pp. 273-286.
- Rodrigues Lapa, M. (1970): *Vocabulário Galego-Português. Extraído da edição crítica das "Cantigas d'escarnho e de mal-dizer"*. Vigo: Galaxia.
- Rodríguez Casal, A. A. (1975): *Carta arqueológica del partido judicial de Carballo de Bergantiños (Coruña)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Rodríguez González, A. (1967): "Dos documentos sobre la anexión de la Iglesia de Santa Comba de Louro o de Cordeiro a la Colegiata de Iria", *Compostellanum*, T. XII, nº 4, pp. 639-644.
- Rodríguez González, A. (1992) = TL
- Rodríguez González, A. (1995) = TVLM
- Rodríguez Núñez, C. (1989) = MB
- Rodríguez Núñez, C. (1993) = CDSCS
- Rodríguez Suárez, M^a del P. / Romaní Martínez, M. (2002): "Aportaciones a la toponimia de Lalín en la documentación medieval del Monasterio de Oseira",

- Descubriendo*, nº 4, pp. 73-79.
- Rodríguez Parada, R. (2007): "Os sobrenomes toponímicos nas *Fontes Documentais da Universidade de Santiago de Compostela* nos séculos XIII e XIV", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica Galega "Frei Martín Sarmiento"*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 275-312.
- Rodríguez Parada, R. (2008) = PDNG
- Rodríguez Rodríguez, M. (1976): *Hidrotoponimia de la ría de Arosa. Accidentes costeros, emergentes y submarinos con sus coordenadas*. Santiago de Compostela: Seminario "Fontán-Sarmiento" de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia.
- Rohlf, G. (1920): "*Ager*", "*area*", "*atrium*": *eine Studie zur romanischen Wortgeschichte: inaugural dissertation*. Leipzig: Robert Noske.
- Rohlf, G. (1951): "Aspectos de toponimia española", *Boletim de Filologia*, T. XII, pp. 229-265.
- Rohlf, G. (1979): *Estudios sobre el léxico románico*. Madrid: Gredos.
- Rohlf, G. (1985): *Antroponimia e toponomastica nelle lingue neolatine*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Roldán Hervás, J. M. (1966): "Sobre los acusativos con *ad* en el *Itinerario de Antonino*", *Zephyrus*, nº 17, pp. 109-119.
- Roldán Hervás, J. M. (1975): *Itineraria Hispania. Fuentes antiguas para el estudio de las vías romanas en la Península Ibérica*. Valladolid: Departamento de Historia Antigua.
- Romaní Martínez, M. (1989-1993) = CDMO
- Romaní Martínez, M. / Rodríguez Suárez, M^a del P. (2003) = LTP
- Romero Lema, F. (1971): "Bayo. Notas geográfico-históricas", in *Fiestas de Bayo*. 8, 9 y 10 de Septiembre 1971. A Coruña: Imprenta Canmel.
- Romero Lema, F. (1969): *La lengua de Cristóbal Colón*. A Coruña: Imprenta Moret.
- Romero Lema, F. (2000): *Vocabulario de Soneira*. Edición de X. Mª Rei Lema. A Coruña: Real Academia Galega.
- Romero Masiá, A. / Pose Mesura, X. M. (1987): *Galicia nos textos clásicos*. A Coruña: Padroado do Museo Arqueolóxico Provincial.
- Romero Masiá, A. (2001): "O castro e a cidá de Borneiro", in Suárez Suárez, M. (coord.): *Nas orixes da nosa identidade. II Simposio de Historia da Costa da Morte (Carnota, 16, 17 e 18 de xuño do 2000)*. Cee: Asociación Neria, pp. 75-86.
- Rostaing, Ch. (1973): *Essai sur la toponymie de la Provence (depuis les origines jusqu' aux invasions barbares)*. Marsella: Laffitte Reprints.
- Rousseau, F. (1972): "Fausses étymologies, créatrices de légendes", in *Mélanges de Linguistique Romane offerts a Jean Haust*. Genève: Slatkine Reprints, pp. 353-373.
- ROT = Portela Silva, E. (1976): *La región del obispado de Tuy en los siglos XII a XV. Una sociedad en expansión y en la crisis*. Santiago de Compostela: El Eco Franciscano. [TMLG]
- Sáez Sánchez, E. / Sáez Sánchez, C. (1996-2006) = TCe

- Sáez Taboada, B. (2001): "El tramo marítimo de la vía 20 del Itinerario de Antonino", *Gallaecia*, nº 20, pp. 249-267.
- Salvado Martínez, V. (1991): "Tumbo de Toxosoutos: siglos XII y XIII", *Compostellanum*, T. XXXVI, nº 1-2, pp. 165-227.
- Salvado Martínez, V. / Salvado Martínez, B. (1995): *Tumbo de Toxosoutos. Documentos de los orígenes del monasterio* (A. H. N., n. 1302). Santiago de Compostela: Gráficas Garabal.
- Sánchez Estévez, R. (2004): "Aspectos xerais da toponimia de Monforte", in Álvarez Blanco, R. / Fernández Rei, F. / Santamarina Fernández, A. (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional (Santiago de Compostela, 16-20 de setembro de 1996). Vol. III*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 549-560.
- Sánchez Sánchez, X. M. (2002): "Unha primeira pedra: documentación inédita de San Xusto de Toxosoutos", *Compostellanum*, nº 3-4, pp. 413-438.
- Sánchez Sánchez, X. M. (2006): "San Vincenzo de Cespón e os Castros de Neixón na Idade Media (séculos XIII-XV): unha análise histórica da toponimia arqueolóxica", in Ayán Vila, X. M.: *Excavación arqueolóxica no Castro Grande de Neixón. Campaña de 2006. Informe Valorativo*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, pp. 68-84.
- Santamarina Fernández, A. (1980): "Novas consideracións ó redor das orixes da *geada*", *Verba*, nº 7, pp. 243-249.
- Santamarina Fernández, A. (1988): "Efectos do contacto lingüístico na toponimia galega", in Kremer, D. (ed.): *Homenagem a Joseph M. Piel por ocasião do seu 85º aniversário*. Tübingen: Niemeyer, pp. 87-96.
- Santamarina Fernández, A. (1991): "Problemas para la restauración de topónimos gallegos", in Knörr, E. / Líbano, M. A. (eds.): *Actas de las I Jornadas de Onomástica y Toponimia (Vitoria-Gasteiz 1986)*. Bilbo: Euskaltzaindia, pp. 237-248.
- Santamarina Fernández, A. (2002): "A recuperación e salvagarda da toponimia galega", in *Actas dos IV Encontros para a Normalización Lingüística (9 e 10 de novembro de 2000)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, pp. 254-262.
- Santamarina Fernández, A. (ed.) (2003): *Diccionario de diccionarios* [versión 3]. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Santamarina Fernández, A. (dir.) (2004-) = TILG
- Santamarina Fernández, A. (2005): "Viaxe pola onomástica galega", *A Trabe de Ouro*, nº 62, pp. 11-38.
- Santamarina Fernández, A. (2008): "A pegada relixiosa na toponimia galega, 1. Edificios relixiosos", in Axeitos, X. L. / Grandío Seoane, E. (eds.): *A Patria enteira. Homenaxe a Xosé Ramón Barreiro Fernández*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Universidade de Santiago de Compostela, pp. 935-949.
- Santamarina Fernández, A. (2009): "*Covelo, covela, cubelo, cubela*: un problema gráfico e etimolóxico", in Corral Díaz, E. / Fontoira Surís, L. / Moscoso Mato, E. (eds.): *A mi dizen quantos amigos ey". Homenaxe ao profesor Xosé Luís Couceiro*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 609-629.

- Santano Romero, J. (2004): "La familia del ie. **tēu*- 'hincharse' en las lenguas romances y en vasco. El sustrato indoeuropeo en la etimología romance", *Nouvelle Revue d'Onomastique*, nº 43-44, pp. 3-60.
- Santano Romero, J. (2006): "Ie. **ter*- 'frotar' en las lenguas romances", *Nouvelle Revue d'Onomastique*, nº 45-46, pp. 161-198.
- Santano Romero, J. (2008): "Ie. *(s)*lei*- 'viscoso' en las lenguas romances", *Nouvelle Revue d'Onomastique*, nº 49-50, pp. 235-275.
- Santano Romero, J. (2009): "Ie. **keu*- 'torcer' en las lenguas romances y en vasco", *Nouvelle Revue d'Onomastique*, nº 51, pp. 235-272.
- Sarmiento, M. (1970) = CVFG
- Sarmiento, M. (1973): *Catálogo de voces y frases de la lengua gallega*. Edición de J. L. Pensado Tomé. Salamanca: Universidad de Salamanca (Secretariado de Publicaciones e Intercambio Científico).
- Sarmiento, M. (1975) = V1745
- Sarmiento, M. (1986): *Catálogo de voces vulgares y en especial de voces gallegas de diferentes vegetables*. Edición de J. L. Pensado Tomé. Salamanca: Universidad de Salamanca (Secretariado de Publicaciones e Intercambio Científico).
- Sarmiento, M. (1995) = *Col*.
- Sarmiento, M. (1998): *Elementos etimológicos según el método de Euclides*. Edición de J. L. Pensado Tomé. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Sarmiento, M. (1999) = OELG
- SBE = Costa, A. Jesus da (1965-1978): *Liber Fidei Sanctae Bracarensis Ecclesiae*. Braga: Assembleia Distrital.
- Schulten, A. (1959): *Geografía y etnografía antiguas de la Península Ibérica*. Madrid: Instituto "Rodrigo Caro" de Arqueología.
- SDV = García Oro, J. (1987): "Viveiro en los siglos XIV y XV. La colección diplomática de Santo Domingo de Viveiro", *Estudios Mindonienses*, nº 3, pp. 11-132. [TMLG]
- SECh = Pichel Gotérrez, R. (2009): *Fundación e primeiros séculos do mosteiro bieito de Santo Estevo de Chouzán (séculos IX- XIII)*. Noia: Toxosoutos.
- Seco, M. (ed.) (2004): *Léxico hispánico primitivo (siglos VIII al XII)*. Madrid: Espasa / Fundación Ramón Menéndez Pidal / Real Academia Española.
- Seco Fernández, R. (1971): *El léxico de Santa Comba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Memoria de licenciatura inédita).
- Serrano, L. (ed.) (1910): *Becerro gótico de Cardeña*. Valladolid: Cuesta.
- Sevilla Rodríguez, M. (1978): "El topónimo asturiano y gallego *Mántaras* y el hidrónimo asturiano *Ponga*, dos restos lingüísticos prelatinos", *Archivum*, T. XXVII-XXVIII, pp. 227-231.
- Sevilla Rodríguez, M. (1980): *Toponimia de origen indoeuropeo prelatino en Asturias*. Oviedo: Principado de Asturias / Instituto de Estudios Asturianos.
- Sevilla Rodríguez, M. (1981): "Vestigios toponímicos del culto a Taranis / Taranus en el NO peninsular", in Díaz y Díaz, M. C. (ed.): *Primera Reunión Gallega de*

- Estudios Clásicos*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, pp. 101-103.
- Sevilla Rodríguez, M. (1982): "Los hidrónimos *Porma / Puerma*", *Archivum*, T. XXXI-XXXII, pp. 689-694
- Sevilla Rodríguez, M. (2007): "La toponimia reconstruye el indoeuropeo", in Kremer, D. (ed.): *Onomástica galega. Con especial consideración da situación prerromana. Actas do Primeiro Coloquio de Trier (19 e 20 de maio de 2006)*. Anexo 58 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 107-112.
- SLC = Lucas Álvarez, M. (1958): *La colección diplomática del monasterio de San Lorenzo de Carboeiro*. Madrid: Góngora. [TMILG]
- SM = Zapico Barbeito, P. (2005): *Colección diplomática do mosteiro de Santiago de Mens*. Noia: Toxosoutos. [TMILG]
- SMFP = Fernández de Viana y Vieites, J. I. (1995): *Colección diplomática del monasterio de Santa María de Pantón*. Lugo: Deputación Provincial de Lugo (Servizo de Publicacións). [TMILG]
- SMM = Domínguez Casal, Mª M. (1952): *El monasterio de Santa María de Meira y su colección diplomática*. Tese de doutoramento inédita. [TMILG]
- SMP = Pichel Gotérrez, R. (2009): "A documentación medieval do mosteiro de Sta. María de Pesqueiras (sécs. XIII-XIV)", in Casal, R. / Andrade, J. M. / López, R. J. (eds.): *Galicia Monástica: Estudos en lembranza da profesora María José Portela Silva*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 61-78.
- SMX = Montero Díaz, S. (1935): *La colección diplomática de San Martín de Jubia (977-1199)*. Santiago de Compostela: El Eco Franciscano.
- Souto Cabo, J. A. (ed.) (2001) = CI
- SPAST = Lucas Álvarez, M. (2001): *San Paio de Antealtares, Soandres y Toques: tres monasterios medievales gallegos*. Sada (A Coruña): Edición do Castro. [TMILG]
- SSCh = Fernández de Viana y Vieites, J. I. (1968): "Los dos primeros documentos del monasterio de San Salvador de Chantada", *Compostellanum*, T. XIII, nº 2, pp. 339-352. [TMILG]
- SSST = Pichel Gotérrez, R. (2008): "O mosteiro de San Salvador de Sobrado de Trives: primeira documentación romance (1255-1271)", *Murguía*, nº 15-16, pp. 47-74.
- Taboada Chivite, J. (1960): "Notas sobre toponimia verinense", *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Orense*, T. XX, nº 1-4, pp. 105-116.
- Tagliavini, C. (1972): *Un nome al giorno: origine e storia dei nomi de persona italiani*. Bologna: Pàtron.
- TA = Lucas Álvarez, M. (1998): *Tumbo A de la Catedral de Santiago*. Santiago de Compostela: Cabido da S.A.M.I. Catedral / Seminario de Estudos Galegos. [TMILG]
- Tato Plaza, F. R. (1999) = LNAP
- Tato Plaza, F. R. (2004): "Sobre o testamento de Estevo Pérez. Lectura crítica e nova proposta de datación", in Álvarez Blanco, R. / Fernández Rei, F. / Santamarina

- Fernández, A. (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional (Santiago de Compostela, 16-20 de setembro de 1996). Vol. III.* Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 765-784.
- TB = González Balasch, Mª T. (2004): *Tumbo B de la Catedral de Santiago*. Santiago de Compostela: Cabido da S.A.M.I. Catedral / Seminario de Estudos Galegos. [TMILG]
- TCaa = Fernández de Viana y Vieites, J. I. / González Balasch, Mª T. (1999): "El Tumbo de San Juan de Caaveiro", in *El monasterio de San Juan de Caaveiro*. A Coruña: Deputación Provincial da Coruña, pp. 97-401. [TMILG]
- TCe = Sáez Sánchez, E. / Sáez Sánchez, C. (1996-2006): *Colección diplomática del monasterio de Celanova (842-1230)*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares (Servicio de Publicaciones).
- TCol = Fernández Catón, J. M^a (1990): *El llamado Tumbo Colorado y otros códices de la Iglesia Compostelana: ensayo de reconstrucción*. León: Centro de Estudios e Investigación "San Isidoro" / Archivo Histórico Diocesano.
- TCP = Millán González-Pardo, I. (1987): *Toponimia del concejo de Pontedeume y cartas reales de su puebla y alfoz*. A Coruña: Deputación Provincial da Coruña. [TMILG]
- Terrado Pablo, J. (1999): *Metodología de la investigación en toponimia*. Zaragoza: INO Reproducciones.
- Terrado Pablo, J. (2001a): *Toponimia de Ribagorza: municipio de Arén*. Zaragoza: Diputación General de Aragón.
- Terrado Pablo, J. (2001b): *Toponimia de Ribagorza: municipio de Santaliestra y San Quílez*. Zaragoza: Diputación General de Aragón.
- Terrado Pablo, J. (2009): "Léxico patrimonial y metacadeusis en los nombres de lugar", *Archivo de Filología Aragonesa*, nº 65, pp. 215-234.
- THPT = Maure Rivas, X. (2006): *Para unha escriptoloxía do galego. Edición e estudo escriptolóxico do Tombo do Hospital de Pobres de Tui (1436-1490)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. [TMILG]
- Thurneysen, R. (1980): *A Grammar of old Irish*. Dublín: The Dublin Institute for Advanced Studies.
- TILG = Santamarina Fernández, A. (dir.) (2004-): *Tesouro Informatizado da Lingua Galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. [<http://www.ti.usc.es/TILG/>].
- TL = Rodríguez González, A. (1992): "El Tumbo de Lorenzana", *Estudios Mindonienses*, nº 8, pp. 11-324. [TMILG]
- TM = VV. AA. (1933): *Terra de Melide*. Santiago de Compostela: Seminario de Estudos Galegos.
- TMILG = Varela Barreiro, X. (dir.) (2004-): *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. [<http://ilg.usc.es/tmilg>].
- Toimil Castro, A. (2004): "Aspectos xerais da toponimia do concello de Lalín", in

- Álvarez Blanco, R. / Fernández Rei, F. / Santamarina Fernández, A. (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional (Santiago de Compostela, 16-20 de setembro de 1996). Vol. III*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 561-566.
- Torres Balbás, L. (1954): "Aspectos de las ciudades hispanomusulmanas", *Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islámicos*, Vol. II, nº 1-2, pp. 77-98.
- Torres Balbás, L. (1959): "Al-Muṣāra", *Al-Andalus*, Vol. XXIV, nº 1, pp. 425-433.
- Torres Luna, M. P. / Pazo Labrador, A. J. (1994): *Parroquias y arciprestazgos de Galicia*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico).
- Tovar, A. (1949): *Estudios sobre las primitivas lenguas hispánicas*. Buenos Aires: Ministerio de Educación.
- Tovar, A. (1954a): "El sufijo -ko: indoeuropeo y circumindoeuropeo", *Archivio Glottologico Italiano*, nº 39, pp. 56-64.
- Tovar, A. (1954b): "Numerales indoeuropeos en Hispania", *Zephyrus*, nº 5, pp. 17-22.
- Tovar, A. (1955): *Cantabria prerromana o lo que la lingüística nos enseña de los antiguos cántabros*. Madrid: Universidad Internacional Menéndez Pelayo.
- Tovar, A. (1958): "Topónimos con -nt- en Hispania, y el nombre de Salamanca", in *Actes et memoires: Cinquième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie (Salamanca, 12-15 avril 1955). Vol. II*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 95-116.
- Tovar, A. (1976): "Notas etimológicas", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, nº 32, pp. 557-566.
- Tovar, A. (1989): *Iberische Landeskunde. 2. Las tribus y las ciudades de la antigua Hispania (3. Tarraconensis)*. Baden-Baden: Valentin Koerner.
- Trapero, M. (1995): *Para una teoría lingüística de la toponimia*. Las Palmas de Gran Canaria: Universidad de Las Palmas.
- Trillo Trillo, B. (1982): *Las huellas de Santiago en la cultura de Finisterre*. Fisterra: Concello de Fisterra.
- TS = Lucas Álvarez, M. (1986): *El Tumbo de San Julián de Samos (siglos VIII-XII). Estudio introductorio, edición diplomática, apéndices e índices*. Santiago de Compostela: Caixa Galicia. [TMILG]
- TSob = Loscertales de G. de Valdeavellano, P. (1976): *Tumbos del Monasterio de Sobrado de los Monjes*. Madrid: Dirección General del Patrimonio Artístico y Cultural (Archivo Histórico Nacional).
- TVLM = Rodríguez González, A. (1995): *O Tumbo Vermello de don Lope de Mendoza*. Santiago de Compostela: Instituto "Padre Sarmiento" de Estudios Gallegos. [TMILG]
- UÄF = Krahe, H. (1964): *Unsere ältesten Flußnamen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Uhlich, J. (1995): "Altirisch *domun* 'Welt, Erde' und *domain* 'tief'", *Historische Sprachforschung*, nº 108, pp. 278-289.
- Untermann, J. (1965): *Elementos de un atlas antroponímico de la Hispania antigua*.

- Madrid: Instituto Español de Prehistoria.
- Untermann, J. (1984): "Los Celtíberos y sus vecinos orientales", *Lletres Asturianas*, nº 13, pp. 6-26.
- Untermann, J. (1985): "Los teónimos de la región lusitano-gallega como fuente de las lenguas indígenas", in Hoz, J. de (ed.): *Actas del III Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas (Lisboa, 5-8 noviembre 1980)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 343-363.
- Untermann, J. (1990): *Monumenta linguarum hispanicarum. Bd. 3. Die iberischen Inschriften aus Spanien*. Wiesbaden: Reichert.
- Untermann, J. (1992): "Los etnónimos de la Hispania antigua y las lenguas prerromanas de la Península Ibérica", in Almagro-Gorbea, M. / Ruiz Zapatero, G. (eds.): *Paleoetnología de la Península Ibérica: actas de la reunión celebrada en la Facultad de Geografía e Historia de la Universidad Complutense (Madrid, 13-15 diciembre de 1989)*. Vol. I. Madrid: Universidad Complutense, pp. 19-33.
- Untermann, J. (1997): *Monumenta linguarum hispanicarum. Bd. 4. Die tartessischen, keltiberischen und lusitanischen Inschriften*. Wiesbaden: Reichert.
- Untermann, J. (2001): "La toponimia antigua como fuente de las lenguas hispano-celtas", *Paleohispanica*, nº 1, pp. 187-218.
- Untermann, J. (2004a): "Célticos y túrdulos", *Palaeohispanica*, nº 4, pp. 199-214.
- Untermann, J. (2004b): "Kelten und Celtici in Hispanien: alte und neue Missverständnisse", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Novi te ex nomine: estudos filolóxicos ofrecidos ao Prof. Dr. Dieter Kremer*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp.
- Untermann, J. (2007): "Griegos, romanos y bárbaros en la toponimia paleohispánica", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica Galega "Frei Martín Sarmiento" (Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002)*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 815-830.
- Urgorri, F. (1982): "Los nombres antiguos de Betanzos y los orígenes de la ciudad", *Anuario Brigantino*, nº 5, pp. 60-73.
- V1745 = Sarmiento, M. (1975): *Viaje a Galicia (1745)*. Edición de J. L. Pensado Tomé. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Vaamonde Lores, C. (1910): "Escrituras de Santa Marina de Gomariz", *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Orense*, T. IV, nº 75-76, pp. 84-89 e 115-118.
- Vaan, M. de (2008): *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden: Brill.
- Vachey, F. (2000): "Les suffixes toponymiques", in Englebert, A. / Pierrard, M. / Rosier, L. / Van Raemdonck, D. (eds.): *Actes du XXIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes (Bruxelles, 23-29 juillet 1998)*. Vol. IV: *Lexicologie, lexicographie, onomastique, toponymie*. Tübingen: Niemeyer, pp. 583-588.
- Vallejo Ruiz, J. M. (2005): *Antroponimia indígena de la Lusitania romana*. Vitoria-Gasteiz: Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea.

- Vaqueiro, V. (1998): *Guía da Galiza máxica*. Vigo: Galaxia.
- Vaquero Díaz, Mª B. (2004) = MSSC
- Varela, C. (2008): "A toponimia do Orcellón. Desde A Almuzara á Mezquita e outras, arábicas? cuestións", in *Actas do V Congreso do Centro de Estudos "Chamoso Lamas": O Home e o Medio. A educación como salvagarda do ecosistema*. O Carballiño: Centro de Estudos Chamoso Lamas, pp. 259-263.
- Varela Barreiro, X. (dir.) (2004-) = TMILG
- Varela Barreiro, X. (dir.) (2008-) = ITGM
- Varela Sieiro, X. (1995): "Consideraciones sobre los nombres de animales en documentos altomedievales del noroeste peninsular", in Pérez González, M. (coord.): *Actas del I Congreso Nacional de Latín Medieval (León, 1-4 de diciembre de 1993)*. León: Universidad de León, pp. 643-649.
- Varela Sieiro, X. (1996): "El campo del color en documentos altomedievales de Galicia", in Aldama, A. M. (ed.): *De Roma al siglo XX*. Madrid: Sociedad de Estudios Latinos / Universidad Nacional a Distancia / Universidad de Extremadura, pp. 573-583.
- Varela Sieiro, X. (2000): "*Petras y petras mobiles et immobiles*: constituyentes de enumeraciones formulars en la documentación altomedieval de Galicia", *Bulletin Du Cange. Archivum Latinitatis Medii Aevi*, nº 58, pp. 211-217.
- Varela Sieiro, X. (2003): *Léxico cotián na Alta Idade Media de Galicia: o enxoval*. Sada (A Coruña): Ediciós do Castro.
- Varela Sieiro, X. (2006a): "*Casa / domus* en la documentación altomedieval de Galicia: usos formulars", in González Castro, J. F. et. al. (eds.): *Actas del XI Congreso Español de Estudios Clásicos (Vol. 3)*. Madrid: Sociedad Española de Estudios Clásicos, pp. 297-304.
- Varela Sieiro, X. (2006b): "*Casal* en la documentación altomedieval de Galicia: aproximación lexicográfica", in Nascimento, A. A. / Alberto, P. F. (eds.): *IV Congreso Internacional de Latín Medieval*. Lisboa: Centro de Estudos Clássicos, pp. 921-928.
- Varela Sieiro, X. (2007): "Terminoloxía relativa á arquitectura civil na documentación altomedieval de Galicia", in Méndez, L. / Navaza Blanco, G. (eds.): *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica "Frei Martín Sarmiento" (Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002)*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, pp. 497-512.
- Varela Sieiro, X. (2008): *Léxico cotián na Alta Idade Media de Galicia: a arquitectura civil*. Anexo 62 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico).
- Varela Vázquez, B. / González González, M^a (2002): "As denominacións da 'chuvia miúda': variedades diatópicas e lingua literaria", in Álvarez Blanco, R. / Dubert García, F. / Sousa Fernández, X. (eds.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 329-357.
- Vasconcellos, J. Leite de (1901): *Estudos de Philologia Mirandesa*. Lisboa: Imprensa Nacional.
- Vasconcellos, J. Leite de (1918): "Amostra de toponímia portuguesa", *Revista Lusitana*,

- nº 10, pp. 164-166.
- Vasconcellos, J. Leite de (1923): "Nomes de pessoas tornados geográficos", *Boletim da Classe de Letras da Academia das Ciências de Lisboa*, nº 15, pp. 785-822.
- Vasconcellos, J. Leite de (1926²): *Lições de Filologia Portuguesa*. Lisboa: Biblioteca Nacional de Portugal.
- Vasconcellos, J. Leite de (1928a): *Antroponímia Portuguesa*. Lisboa: Imprensa Nacional.
- Vasconcellos, J. Leite de (1928b): *Opúsculos. Filologia*. Coimbra: Imprensa Nacional.
- Vasconcellos, J. Leite de (1934): *Toponímia Coimbrã*. Coimbra: Imprensa Universitária.
- Vázquez Bertomeu, M. (2002) = LR
- Vázquez García, C. (2002): *Toponimia de Monterroso*. Monterroso: Concello de Monterroso.
- Vázquez García, C. (2003): *Toponimia de Guntín de Pallares*. Guntín: Concello de Guntín.
- Vázquez García, C. (2009): *A toponimia dos documentos medievais da Catedral de Lugo: século XIV (1300-1318)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Trabalho de Investigación Tutorado inédito).
- Vázquez Rodríguez, X. M. (1996): "Historia e toponimia de Chantada", *Lucensia*, nº 13, pp. 77-84.
- Veiga Alonso, Mª V. (2004): "Os documentos baixomedievais do mosteiro de San Mamede de Seavia custodiados no Arquivo de San Paio de Antealtares", in Álvarez Blanco, R. / Fernández Rei, F. / Santamarina Fernández, A. (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional (Santiago de Compostela, 16-20 de setembro de 1996). Vol. III*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 785-792.
- Veiga Arias, A. (1983): *Algunas calas en los orígenes del gallego*. Vigo: Galaxia.
- Veiga Arias, A. (1989): "Patronímicos en -z y otros estudios de onomástica gallega", *Verba*, nº 16, pp. 5-30.
- Veiguela Martins, C. (1999): "Apuntamentos sobre os topónimos da rexión Eu-Návia", *Freita*, nº 14, pp. 71-76.
- Vendryes, J. (1959-1996): *Lexique étymologique de l'irlandais ancien* (6 volumes). Dublín: Dublin Institute for Advanced Studies.
- VFD = Ferro Couselo, X. (1967): *A vida e a fala dos devanceiros. Escolma de documentos en galego dos séculos XIII ao XVI*. Vigo: Galaxia. [TMILG]
- Viejo Fernández, X. (1992): *Entamos d'onomástica asturiana*. Uviéu: Conseyería d'Educación, Cultura, Deportes y Xuventú.
- Viejo Fernández, X. (1998): *La onomástica asturiana bajomedieval. Nombres de persona y procedimientos denominativos en Asturias de los siglos XIII al XV*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Villar Liébana, F. (1995a): "El hidrónimo prerromano *Tamusia*, moderno *Tamuja*", in Eska, J. F. / Geraint Gruffydd, R. / Jacobs, N. (eds.): *Hispano-Gallo-Brittonica*.

- Essays in honour of Professor D. Ellis Evans on the occasion of his sixty-fifth birthday*. University of Wales Press: Cardiff, pp. 60-277.
- Villar Liébana, F. (1995b): *Estudios de celtibérico y de toponimia prerromana*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Villar Liébana, F. (1996a): "El teónimo lusitano *Reve* y sus epítetos", in Meid, W. / Anreiter, P. (eds.): *Die grosseren altkeltisch Sprachdenkmäler. Akten des Kolloquiums Innsbruck, 29. April-3. Mai 1993*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, pp. 160-211.
- Villar Liébana, F. (1996b): *Los indoeuropeos y los orígenes de Europa: lenguaje e historia*. Gredos: Madrid.
- Villar Liébana, F. (2000): *Indoeuropeos y no indoeuropeos en la Hispania prerromana*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Villar Liébana, F. (2002): "Los hidrónimos con *up-* (*op-*) 'agua, río' en la toponimia prerromana hispana", *Palaeohispanica*, nº 2, pp. 277-291.
- Villar Liébana, F. (2005): *Vascos, celtas e indoeuropeos: genes y lenguas*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Villares, A. M. (1970): "La hidronimia antigua leonesa", *Archivos Leoneses*, nº 47-48, pp. 242-272.
- Viterbo, J. de Santa Rosa de (1966) = *Eluc*.
- Vives, J. (1963) = CV
- Vives, J. (1971) = ILER
- VV. AA. (1933) = TM
- VV. AA. (2000): *Diccionari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Wartburg, W. / Bloch, O. (1975): *Dictionnaire etymologique de la langue française*. París: Presses Universitaires de France.
- Williams, E. (2001⁷): *Do latim ao português*. Rio de Janeiro: Tempo Brasileiro.
- XH = Martínez López, R. (ed.) (1963): *General Estoria, versión gallega del siglo XIV. Ms. O.I.i. del Escorial*. Oviedo: Universidad de Oviedo (Facultad de Filosofía y Letras). [Incorpora as correccións de R. Lorenzo Vázquez e X. L. Couceiro Pérez en *Homenaxe a Camilo Flores* (V. 2, pp. 209-233) e *Cinguidos por unha arela común: homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero* (Vol. I), pp. 595-627)]. [TMILG]
- Xunta de Galicia (2003) = NG
- Zapico Barbeito, P. (2005) = SM
- Zeidler, J. (2007): "Celto-Roman Contact Names in Galicia", in Kremer, D. (ed.): *Onomástica galega. Con especial consideración da situación prerromana. Actas do Primeiro Coloquio de Trier (19 e 20 de maio de 2006)*. Anexo 58 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico), pp. 41-56.

INTRODUCCIÓN.....	5
1. Contextualización: proxectos e liñas de investigación.....	7
2. O corpus documental.....	8
2.1. Corpus principal: a documentación do Tombo de Toxos Outos.....	8
2.1.1. Apuntamentos históricos.....	8
2.1.2. A documentación do Tombo de Toxos Outos: características e edicións dispoñíbeis.....	9
2.1.3. Caracterización toponímica de DTT.....	12
2.2. Corpus auxiliar.....	17
3. Ámbito xeográfico.....	18
3.1. As comarcas de Bergantiños, Fisterra, Soneira e Xallas.....	18
3.2. Representatividade toponímica das comarcas de Bergantiños, Fisterra, Soneira e Xallas.....	23
4. Aspectos metodolóxicos.....	30
4.1. Signo toponímico e referente extralingüístico.....	30
4.2. Tipoloxías referenciais.....	35
4.3. Toponimia delexical e toponimia deonomástica.....	39
4.4. Clasificación glotolóxica.....	41
5. Microestrutura.....	43
6. Abreviaturas empregadas.....	51
ESTUDO ETIMOLÓXICO.....	55
ÍNDICES.....	399
Índice nocional (tipoloxías referenciais).....	401
Índice xeográfico-administrativo.....	404
Orixe delexical ou deonomástica dos topónimos.....	410
Índice glotolóxico.....	414
Índice de étimos reconstruídos.....	417
Índice de atestacións extraídas das fontes documentais.....	422
Índice de topónimos citados.....	439
APÉNDICE.....	509
CONCLUSIÓN.....	513
BIBLIOGRAFÍA.....	517

